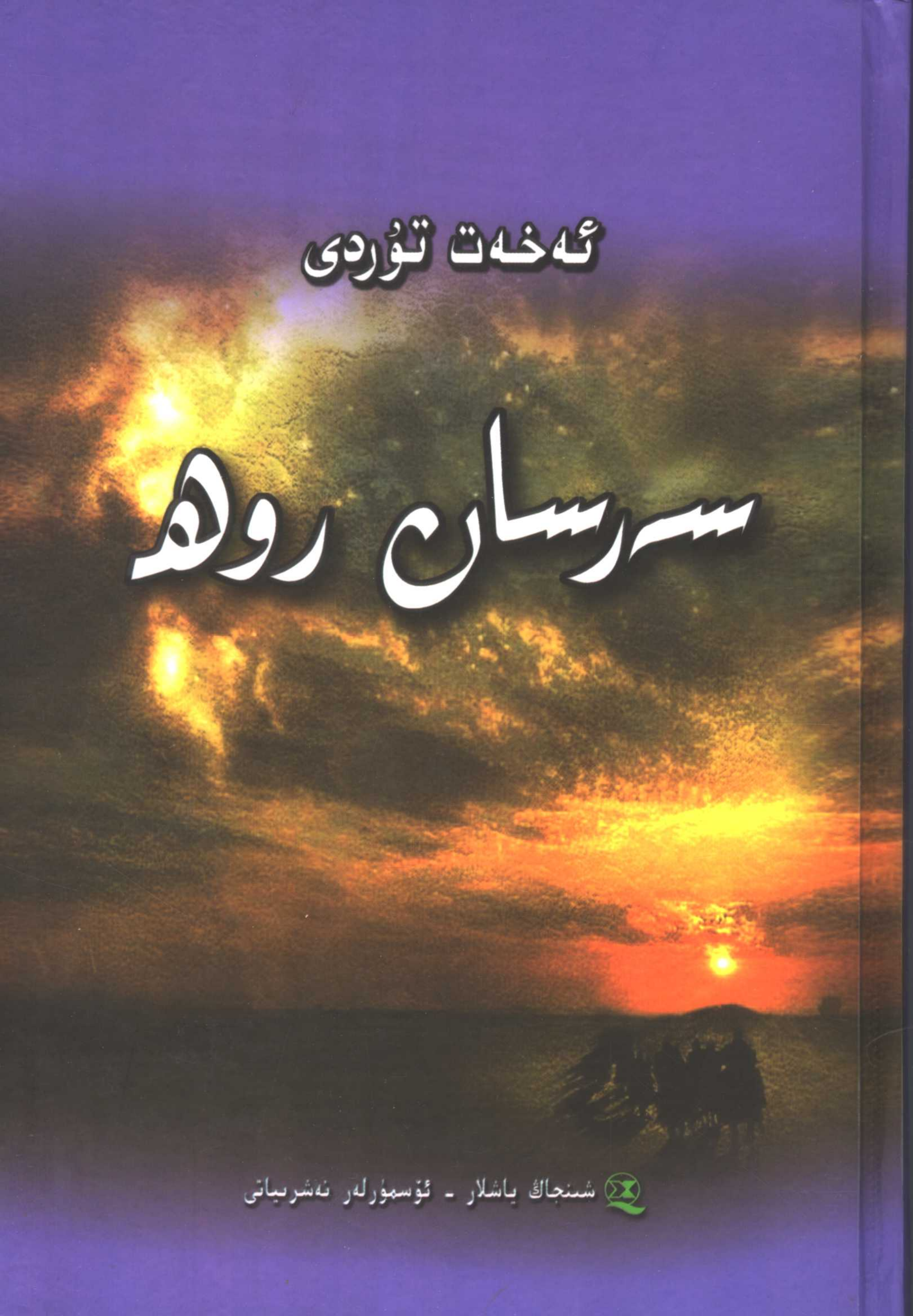

ئەخەت تۇردى

سەرسان روھ

شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

مۇقاۋىنى لايىھەلىگۈچى: غالىب شاھ

سەرسان روھ

بۇ ئەسەر

2000 - يىلى 12 - نۆۋەتلىك «جۇڭگو كىتاب مۇكاپاتى» غا،

2002 - يىلى مەملىكەتلىك 7- نۆۋەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتى «تۇلپار مۇكاپاتى» غا،

2004 - يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى تۇنجى نۆۋەتلىك «تەڭرىتاغ ئەدەبىيات ـ سەنئەت مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن.

ISBN 7-5371-5420-1

9 787537 154208 >

ISBN7-5371-5420-1
(民文) 定价:26.00 元

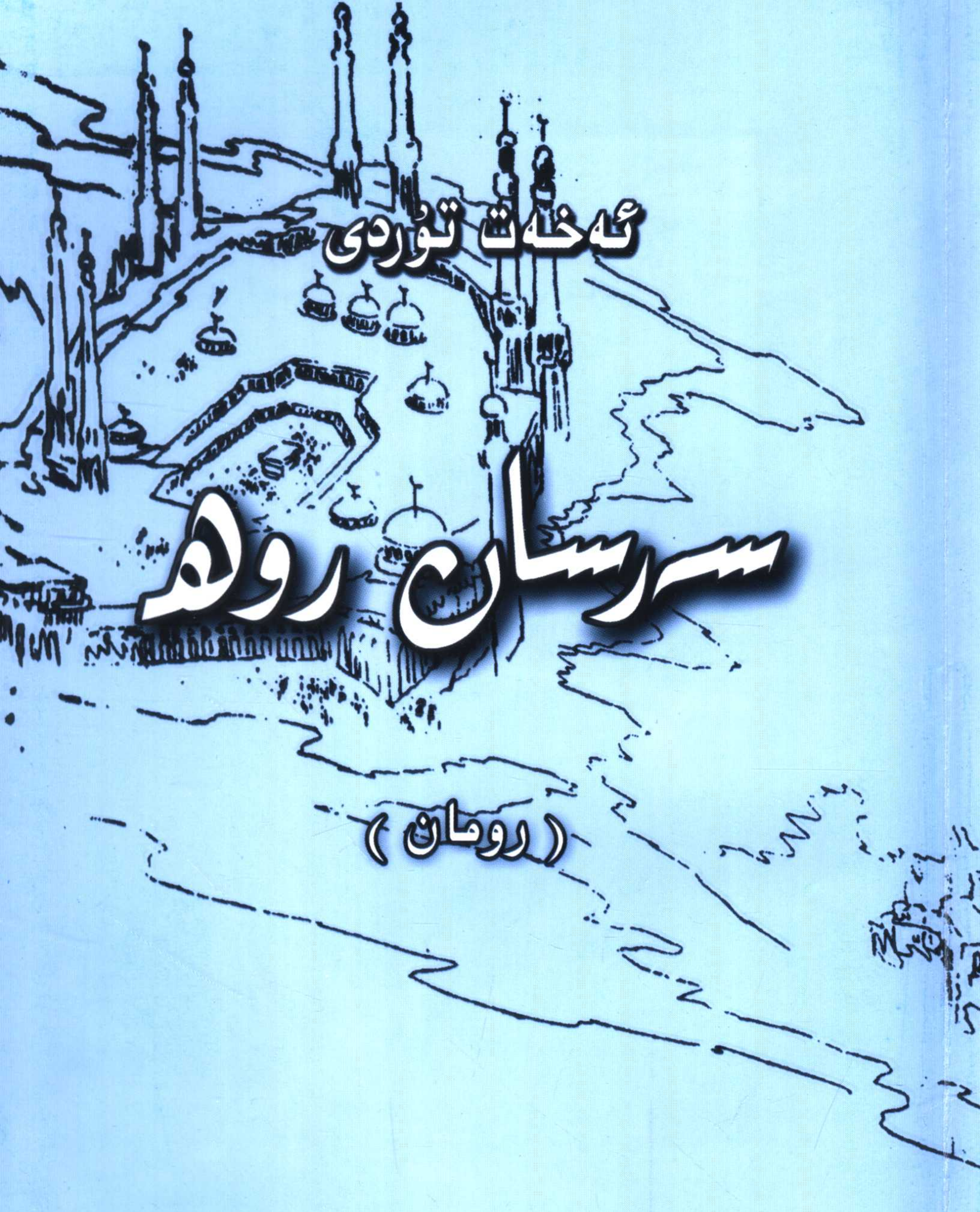

ئەخەت تۇردى

سەرسان روھ

(رومان)

شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

责任编辑：尼加提·穆合力斯
责任校对：依巴达提·亚森
封面设计：阿里甫·夏

飘荡的灵魂（维吾尔文）

（长篇小说）

艾海提·吐尔迪　著

新 疆 青 少 年 出 版 社 出 版
（乌鲁木齐市胜利路 100 号 邮编：830001）
新 疆 新 华 书 店 发 行
新疆金版印务有限公司印刷
850×1168 毫米　32 开本　15.25 印张
2006 年 5 月第 1 版　2006 年 5 月第 1 次印刷
印数：1—3000

ISBN7－5371－5420－1　定价：26.00 元
如有印刷装订问题请直接同出版社调换

مەسئۇل مۇھەررىرى: نىجات مۇخلىس
مەسئۇل كوررېكتورى: ئىبادەت ياسىن
مۇقاۋىنى لايىھەلىگۈچى: غالىب شاھ

سەرسان روھ

(رومان)

ئاپتورى: ئەخەت تۇردى

*

شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى 100 - قورۇ، پ: 830001)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ جىڭبەن باسما چەكلىك شىركىتىدە بېسىلدى
ئۆلچىمى: 1168×850مم، 32 كەسلەم، باسما تاۋىقى: 15.25
2006 - يىل 5 - ئاي 1 - نەشرى
2006 - يىل 5 - ئاي 1 - بېسىلىشى
ISBN7 — 5371 — 5420 — 1
سانى: 1—3000
باھاسى: 26.00 يۈەن

بېسىلىشتا، تۈپلەشتە خاتالىق بولسا نەشرىياتىمىزغا ئەۋەتىڭ، تېگىشىپ بېرىمىز

«سەرسان روھ» نىڭ گۈزەل ئىستەكلىرى

«سەرسان روھ» رومانىغا سىڭگەن بۇ ئىدىيە يازغۇچىنىڭ ئارزۇسى بىلەنلا پەيدا بولغان ئەمەس. ۋەتەن تۇپرىقىنى ھەر مىنۇت، ھەر سېكۇنت ياد ئېتىش — ۋەتىنىدىن ئايرىلغان ھەربىر سەرگەردان ئۈچۈن ۋىجدانىي بۇرچ. مانا مۇشۇ ئەمەلىيەت ئاپتور-نىڭ ئىزدىنىشلىرى ئارقىلىق رومانغا ئايلىنىپ، «سەرسان روھ» دېگەن نام بىلەن گۈزەل قەلبلەردىكى گۈزەل ئارزۇلارنىڭ ئىنكاسى سۈپىتىدە بىز بىلەن دىدارلاشتى.

رومانىنى ئوقۇساق، قەشقەرلىك ئاق كۆڭۈل تىجارەتچى ئاتى-خان ۋە ئۇنىڭ ئوغلى ئەكبەر، شۇنىڭدەك ئالاھىدە، تەبىئىي خاسلىقى بىلەن كۆزگە تاشلىنىپ تۇرىدىغان ھېلىمشالارنىڭ ئۆز يۇرتىدىن چىقىپ، سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ جىددە، مەككە شە-ھەرلىرىگە يېتىپ بارغۇچە ۋە ئۇ يەرلەرگە بارغاندىن كېيىن، ئۇزاق يىل تارتقان جۇدالىق ئازابلىرى، پاجىئەلىرى، جاپالىق كەچۈرمىشلىرى بىزنى چوڭقۇر ئويغا سالىدۇ.

ۋەتەنسىزلىك — ئىنسان ئۈچۈن ئەڭ زور يېتىملىك، پاناھ-سىزلىق. 1987 ـ يىلى گېرمانىيىنىڭ ميۇنخېن شەھىرىدە بىر ياشانغان ئۆزبېك ماڭا: «نۇرغۇن پۇل بەرسەك مۇشۇ يەردە قالام-سىز؟» دېگەندە، مەن: «مەن ھەرگىز ئۆلگەن ھۆجەيرە بولۇشنى خالىمايمەن. ۋەتىنىدىن، خەلقىدىن ئايرىلغان ئادەم باشنىڭ كې-پىكىگە ئوخشايدۇ. مەن بۇنداق كېپەك بولۇشنى ھەرگىز خالى-مايمەن» دېگەنىدىم. ئۇ، ھۆڭرەپ يىغلاپ: «مەن ئۇن ئالتە

يېشىمدا ئىككىنچى جاھان ئۇرۇشىدا يىدائىيلار قوشۇنىغا ئەسكەر بولۇپ قاتنىشىپ ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى ئوق ئاتقان ۋە ئاخىرىدا مەغلۇپ بولۇپ ، ۋەتەنسىز قالغانمەن . دۇنيادا مەن بار - مىغان يەرلەر ئاز قالدى ، پۇلۇم جىق ، خوتۇن - بالىلىقمۇ بولدۇم ، لېكىن مەن ئەڭ بەختسىز ئادەممەن ! مەھەللەمنى ، ئىشىكىمىز ئالدىدىكى تۈگمەننى ئويلىمايدىغان بىرمۇ كۈنۈم يوق . مەن — ئۆلگەن ھۆجەيرە ، مەن — باشىنىڭ كېپىكى ! » دېدى .

مانا بۇ «سەرسان روھ » تىكى پېرسوناژلار ئۈچۈن ئورتاق تەقدىر ، ئورتاق ئازاب . چەت ئەللەردە خىلمۇخىل سەۋەبلەر بىلەن يۇرت - ماكانىدىن ئايرىلىپ ، سەرگەردان بولۇپ يۈرگەن نەچچە يۈز مىڭ ئۇيغۇرلىرىمىز بار . ئۇلارنىڭ قايسىبىرى ۋەتەنسىزلىك ئازابىنى تارتمايدۇ دەيسىز ؟ !

بۇ تېمىدا تېخى چوڭراق بىر ئەسەر يېزىلمىغانىدى ، تۇنجى بولۇپ يازغۇچى ئەخەت تۇردى «سەرسان روھ » ناملىق رومانى بىلەن بۇ بوشلۇقنى تولدۇردى .

«سەرسان روھ » — يالغۇز تېمىسى بىلەنلا داڭلىق ئەسەر بولۇپ قالماستىن ، بەلكى مەزمۇنى ۋە بەدىئىي ئالاھىدىلىكى جەھەتتىمۇ زور مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشكەن ئەسەر . كەڭ ھايات كۆرۈنۈشلىرى — جۇڭگو ، پاكىستان ، ئەرەبىستان ، مىسىر تۇرمۇشى ، پېرسوناژلارنىڭ خاسلىقى ، تۇرمۇش يوللىرىنىڭ ئەگرى - توقايلىقى ، مۇساپىردىن تارتىپ پادشاھقىچە بولغان ئادەملەر قاتلىمىنىڭ روھىي دۇنياسى… ئوقۇرمەنلەرگە تەربىيە ، زوق ۋە بىلىم بېرىدۇ ؛ سۇژىت قۇرۇلمىسىدىكى دولقۇنسىمان چوڭ - كىچىك ۋەقەلەرنىڭ چىنلىقى ، قىزىقارلىقلىقى كىشىنى ئۆزىگە جەلپ قىلىدۇ . پېرسوناژلارنىڭ كۆپ خىل خاراكتېر خاسلىقلىرىمۇ بىزگە قىزىق تۇيۇلىدۇ .

ئاپتور بۇ تېما ئۈستىدە ئىزدىنىپ ، ئىككى قېتىم چەت

ئەللەرگە بېرىپ ، نۇرغۇنلىغان «سەرسان روھ» ئىگىلىرى بىلەن كۆپ قېتىم سۆھبەتتە بولغان . ۋەتىنىنىڭ بىر سىقىم تۇپرىقى تۇتىيا بولغان ئادەملەرنىڭ كۆز ياشلىرىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن ، ئاخىرقى تىنىقىدا ئانا يۇرتىنى زىكىر قىلىپ جان ئۈزگەن مۇساپىرلار توغرىسىدىكى نۇرغۇن ھېكايىلەرنى ئاڭلىغان… شۇڭا بۇ رومان ھەم تۇرمۇش چىنلىقىغا ، ھەم بەدىئىي چىنلىققا ئىگە بولغان .

«سەرسان روھ» تېمىسىنى يورۇتۇپ بېرىش — بىر جاپالىق ، مەسئۇلىيەتچانلىقى كۈچلۈك ئەمگەك . تالانتلىق يازغۇچى ئەخەت تۇردى كۆپ تەرەپلىمىلىك ئىزدىنىشلىرى ، بىباھا مېھنەتى ئارقىلىق ۋەتەن تېمىسىدا يېزىلغان بۇ روماننى خەلقىمىزگە تەقدىم قىلىپ ، ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىدە كاتتا ئىش قىلدى .

«سەرسان روھ» بىر گۈزەل روھقا — ۋەتەنپەرۋەرلىك روھىغا ئوقۇلغان مەدھىيە كۈيى . بۇ رومان ئۆزىنىڭ ئالاھىدە قىممىتى ۋە مۇۋەپپەقىيىتى بىلەن ۋەتەنپەرۋەرلىك تېمىسىدا يېزىلغان ئېسىل رومانلار قاتارىدىن ئورۇن ئالغۇسى .

زوردۇن سابىر

1998 - يىل 7 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ، ئۈرۈمچى

بۇ كىتابىمنى ئانا يۇرتتىن ئايرىلىپ، چەت ئەللەردە مۇھاجىرەتتە تۇرۇۋاتقان بارلىق ۋەتەنداشلارغا بېغىشلايمەن.

— ئاپتور

غېرىب دەردىنى غۇربەتتە ئادادىن سورا ،

ۋىسال قەدرىنى ئاشىق گادادىن سورا ،

ۋەتەنسىز ھاياتتا نە مەنە ، نە تەم ،

بۇنى ئۆز ئېلىدىن جۇدادىن سورا !

— ئابدۇرېھىم تىلەشوف ئۆتكۈر

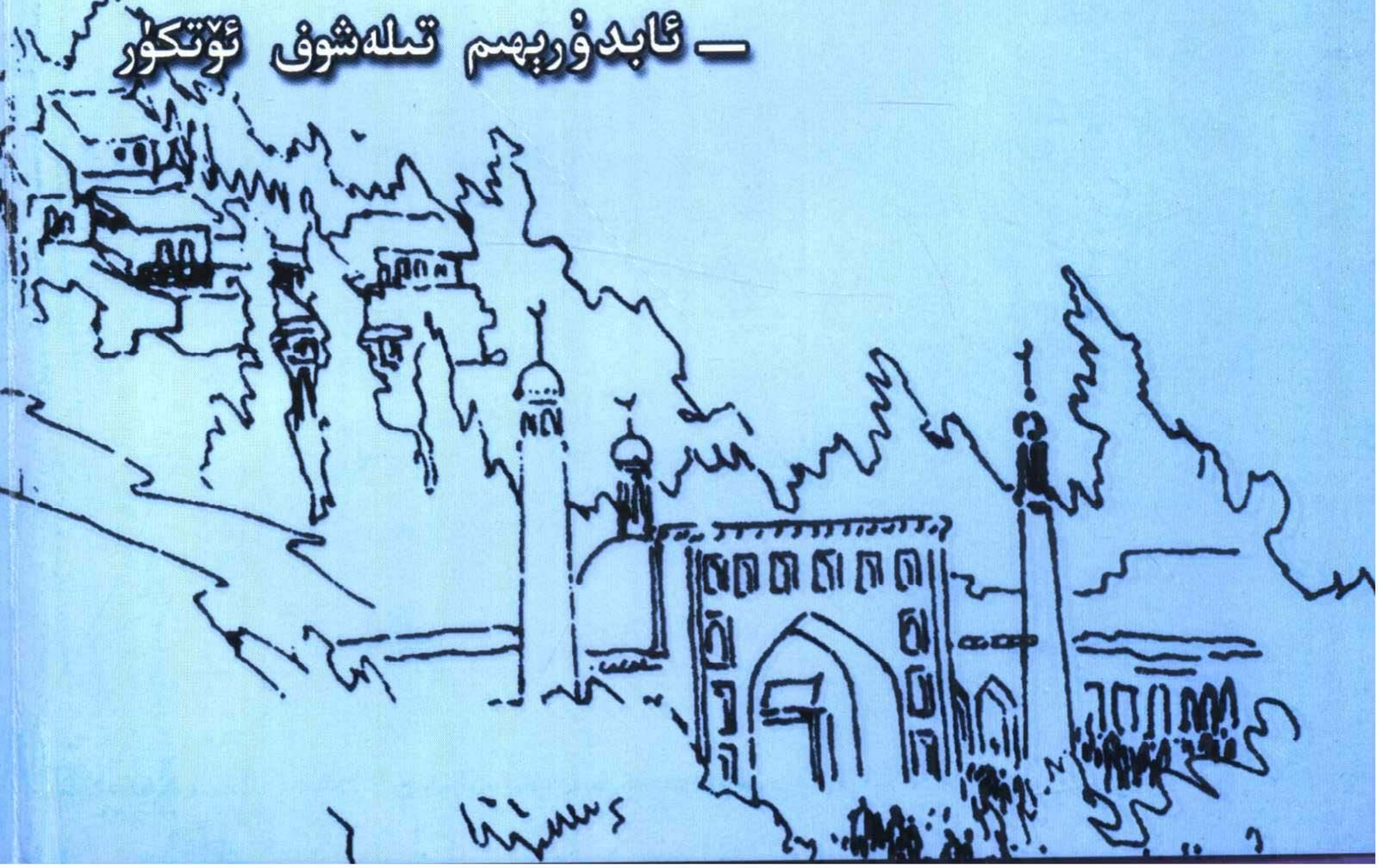

ئەخەت تۇردى

(2006 - يىل)

مۇندەرىجە

بىرىنچى قىسىم

دېڭىزغا تۇتاشقان يوللار

بىرىنچى باب ھەج ئىشقى 3
ئىككىنچى باب خەيرخوش، ئەزىزانە قەشقەر! ... 19
ئۈچىنچى باب مىكتىپكە داۋىنىدىكى جۇدۇن...... 50
تۆتىنچى باب قىمارۋازنىڭ ھېكايىسى 71
بەشىنچى باب تاغ قاراقچىلىرى 87
ئالتىنچى باب تىنچسىز كۆنلەر 109
يەتتىنچى باب تۇيۇقسىز غايىب بولۇش 122
سەككىزىنچى باب لاھور تۈرمىسىدە 134
توققۇزىنچى باب غېرىب كېپەن پالۋان 152
ئونىنچى باب كاراچىدىكى تەقەززالىق 163
ئون بىرىنچى باب ئۈمىد ساھىلى 188

ئىككىنچى قىسىم

قۇياش سۆيگەن يەر

بىرىنچى باب تاۋاپچىلار 205
ئىككىنچى باب مەككىدىكى مۇساپىرلىق.............. 236

ئۈچىنچى باب ھۆنەرلىك قول — گۆھەرلىك قول··· 259
تۆتىنچى باب شاھانە ماكان ························ 284
بەشىنچى باب مىسىردىن كەلگەن ئەلچى ··········· 301
ئالتىنچى باب ئىشق سەۋداسى ······················· 318
يەتتىنچى باب غايىب بولغان مەشۇق ················· 347
سەككىزىنچى باب يىلان ۋەقەسى ···················· 372
توققۇزىنچى باب شاھ ھۇزۇرىدا ······················ 391
ئونىنچى باب «شىركىتى سالام» ···················· 410
ئون بىرىنچى باب نەدىسەن، ئانا ماكان؟ ··········· 430
ئون ئىككىنچى باب شاپائەت ۋە ئاداۋەت ··········· 448
ئون ئۈچىنچى باب ئىلاھىي سۆيگۈ ················· 462

بىرىنچى قىسىم

دېڭىزغا تۇتاشقان يوللار

بىرىنچى باب

ھەج ئىشقى

1

تومۇز كۆنلىرىنىڭ ئىسسىقى خۇددى مۇشۇ قاپچىغاي رەستى-
گە تىقىلىۋالغاندەك ، ئاتىخانىنىڭ يىپەكچىلىك دۇكىنى ھۆپۆلدەپ
كەتتى . ئۇ ، بىردەم غاز پېيىدىن ياسالغان يەلپۈگۈچ بىلەن
ئۆزىنى يەلپۈپ باقتى ، بىردەم مۇشۇ رەستىدە يۈگۈر - يېتىم
ئىشلارنى قىلىدىغان ھېلىقى شادا پاچاق دەرۋىش باقىغا مۇزدەك
دوغ ئەكەلدۈرۈپ ئىچىپمۇ باقتى ، لېكىن سەگىمىدى ، تەشنالىقى-
مۇ قانمىدى ، ئىچ - ئىچىدىن ئىسسىق ئۆرلەپ ، تىنىقىمۇ ئۆزىگە
ئوتتەك بىلىنىپ كەتتى . ئاخىر ئۇ ، دۇكاننى تاقىدى ، ئۆيگە
كىرىپ مەنزەردىكى سالقىن ئايۋاندا دەم ئېلىپ ، سەگىدەپ چى-
قىش نىيىتىگە كەلدى .

يېشى ئەللىككە تاقىغان ، گىجىك ساقىلىنى چىرايلىق ياسى-
تىپ ، بېشىغا كۆك ماپۇ دوپپا ، ئېگىنىگە ئىنچىكە قارا يوللۇق
ئاق پاڭچۇ يەكتەك ، پۇتىغا قارا شاۋرۇندىن تىكىلگەن يۇمشاق
شىپەك كەش كىيگەن ئوتتۇرا بوي ، مېھرى ئىسسىق بۇ ئادەم
ھېيتگاھ جامەسىنىڭ ئالدىدىن ئۆتتى ۋە قەدەمدە بىر ئۇچرىغان
تونۇشلارغا ئىللىق سالام بېرىپ ، جانان كوچىسىنىڭ دوقمۇشىغا
كەلگەندە ، بىرسى چاقىرىپ قالدى . ئۇ ، ئاۋاز چىققان تەرەپكە
قارىۋىدى ، ياڭاق سارىيىنىڭ يېنىدىكى دۇكاندىن بېشىنى چىقى-
رىپ ، قول ئىشارىتى قىلىۋاتقان تاش قارىينى كۆردى .

ئۇلار سالاملاشتى، تاش قارى ئاتىخانىغا ئەنجۈر ياغىچىدىن ياسالغان ئويما گۈللۈك قاتلىما ئورۇندۇقنى قويۇپ بەردى، ئورۇندۇقنىڭ ئۈستىگە بىر پارچە قۇراق كۆرپە سېلىنغانىدى.

— پاھ - پاھ، كۈن ئەجەب ئىسسىپ كەتتى دېسىلە، — دېدى تاش قارى قولىدىكى قومۇش يەلپۈگۈچنى ئاتىخانىغا ئۇزىتىپ، — ئۆزلىرىمۇ دۇكاندا ئولتۇرالماپلا - دە!

ئۇ، پەشتاختىنىڭ ئاستىدىن ئەجدىھا گۈللۈك جانان چەينەكنى ئېلىپ، ئىككى پىيالىگە چاي قۇيدى. ھورى كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان چايدىن لاچىندانە بىلەن قەلەمپۇرنىڭ ئۆتكۈر ھىدى ئەتراپقا تارىدى.

— بۇنداق ئىسسىقتا چايدىن باشقىسى تەشنالىقنى قاندۇرالمايدىكەن، — دېدى تاش قارى ئاتىخانىغا پىيالىنى سۇنۇپ، — قېنى خوش، چايغا ئىلتىپات قىلسىلا!

تاش قارى ئاتمىش ياشقا يېقىنلىغان، ئېگىز بوي، قاتما كەلگەن، كېلىشەڭگۈ، سۆلكەتلىك ئادەم ئىدى. ئۇ، بېشىغا زەيتۇن رەڭلىك شايى دوپپا كىيىپ، ئېگىنىگە ئاق چۈچۈنچىدىن كىرتىك ياقىلىق ئۇزۇن كەمزۇل كىيىۋالغان، كەمزۇلنىڭ مەيدە يانچۇقىغا سېلىنغان قىيام سائەتنىڭ سېرىق زەنجىر بېغى چاپاننىڭ تۈگمىسىگە ئىلىپ قويۇلغانىدى.

تاش قارىنىڭ دۇكىنى بۇ ئەتراپتا خېلى نامى بار دۇكان ئىدى. گەرچە ئۇنىڭدىن بىرلا قاراپ ۋاھ دېگۈدەك بىرەر ئەتىۋار نەرسىنى تاپقىلى بولمىغان بىلەن، ئەمما ئىزدەپ كەلگەن ھاجەتمەنگە ھەرقانداق نەرسە تېپىلاتتى. چوڭى كۈمۈش شامداندىن كىچىكى سەدەپ تۈگمىگىچە، ھەتتا مايلامچىلار ئىشلىتىدىغان قارىگۈلدىن تارتىپ، يىڭنە - ئويماق، پىسلداق - ئىلگەككىچە بار ئىدى. لازىم بولغانلارغا كونا زامانىنىڭ دات باسقان يارماق - داچەنلىرىگىچە تېپىلاتتى. دۇكاننىڭ ئۈستى تەرىپىگە تۈلكە، داۋىغان، سۇغۇر تېرىلىرى بىلەن بىللە ھەر خىل

نوگاي ـ قاپاقلارغىچە ئېسىلغانىدى . بۇلارنىڭ ئىچىدە ، بوۋاقلار-
نىڭ قىرقىنى چىقارغاندا ئىشلىتىدىغان مەخسۇس نوگايدىن تار-
تىپ ، ناس قاپىقى ۋە كەپتەرۋازلار ئىشلىتىدىغان غوڭ قاپاقچە
بار ئىدى...

ئەڭ مۇھىمى ، تاش قارىينىڭ يۇقىرى ـ تۆۋەندە تونۇش ـ
بىلىشلىرى كۆپ ھەم ئۆزىمۇ خوش پېئىل ، چىقىشقاق بولغاچقا ،
بۇ كۆرۈمسىز ، ئاددىي دۇكاننى مۇشۇ شەھەردىكى يېڭى خەۋەر ،
يېڭى ئۇچۇرلارنىڭ مەركىزى دېيىشكە بولاتتى . ئۇنىڭ مانا شۇ
قۇراق كۆرپىلىك قاتلىما ئورۇندۇقىدىن ھەمىشە ئادەم ئۈزۈل-
مەيتتى ، ئەجدىھا گۈللۈك چەينىكىدىمۇ قىش ـ ياز ئۈزۈلمەي ،
خۇش پۇراق چايلار دەملىنىپ تۇراتتى .

— خوش تەقسىر ، ئۆزلىرىنىڭ ھەجگە بېرىش ئىشلىرى
قانداق بولۇۋاتىدۇ ؟— سورىدى تاش قارىي بىر پىيالە چاي ئىچىد-
لىپ بولغاندىن كېيىن ،— بىرەر خوش خەۋەر بارمۇ ؟

— يوقسۇ ، تاش قارىيكا ، — دېدى ئاتىخان بىر خىل ئىزتى-
راپلىق تۈيغۇ بىلەن ، — پېقىرنىڭ تەلىيى تەتۈر ئىكەن ، چەك
چىقمىدى ، ھەممە ئىش تۈگىدى !...

— چەك چىقمىدى دېسىلە ! — دېدى تاش قارىي دىكىنگەن
ھالدا كۆڭلى يېرىم بولۇپ ، — لېكىن ئامال قانچە ، كونىلاردا
«چەككە چىكىلدىماڭ» دېگەن گەپ بار . ئاڭلىسام ، بۇ قېتىمقى
چەك تارتىشنى ھاكىم تۇرسۇن ئېلى ئۆزى قىپتۇ دەيدىغۇ ،
راستمۇ ؟

— راست ، ئۇلۇشكۇن جىددىي ئۇقتۇرۇش قىپتۇ ، — دەپ
چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى ئاتىخان ، — ئالدىراپ يامۇلغا بارساق ،
شۇ ئىش ئىكەن ، تۇرسۇن ئېلى ھاكىم ئۆز قولى بىلەن چەك
تارتتى ۋە : «بۇ يىلقى ھەجگە چەك چىققانلار بارىدۇ ، چەك چىقمى-
غانلار كېلەر يىلى نۆۋەت كۈتىدۇ» دېدى . چەك ئالغانلار ناھايىتى
كۆپ ، لېكىن چىققانلار بەكمۇ ئاز...

— ئاڭلىسام ، نەدىكى ئادەملەرگە چەك چىقىپ ، بېشى ئاسمانغا يەتكەن ئوخشايدۇ . ياپچان ، ئوغۇساق ، تاشمىلىق تەرەپلەردىن كەلگەن سەھرالىق بايلارنىڭ بىر نەچچىسىگە چىقتى دەيدىغۇ !

— ھەي !… — دەپ ئۇ‍ـلۇغ ـ كىچـىك تىنـدى ئاتىخان ، — بەندە نىيەت قىلغان بىلەن ئىشنىڭ روياپقا چىقمىقى ئاللانىڭ ئىرادىسىگە باغلىق ئوخشايدۇ !

ئاتىخاننىڭ يۈرىكى ئۈمىدسىزلىككە تولۇپ ، بېشمۇ لەسىدە چۈشۈپ كەتتى .

— ئەلۋەتتە شۇنداق ، تەقسىر !— دېدى تاش قارىي ئاتىخان تەرەپكە تېخىمۇ يېقىنراق سىلجىپ ،— لېكىن بۇ ، سەۋەبلىك ئالەم ، سەۋەب قىلسا پۈتمەيدىغان ئىش يوق . سەۋر قىلسىلا ئاتىخان ، ئاللاتائالا ھەمىشە سەۋر قىلغۇچىلار بىلەن بىللە . سىلىنىڭ نىيەتلىرى دۇرۇس ، بۇنداق خاسىيەتلىك ، قۇتلۇق ئىشنى كۆڭلىگە پۈككەن ئادەمنى ئاللاتائالا ھەرگىز نائۈمىد قويمايدۇ !

— دوتەي يامۇلىدىكى بىر بۇرادىرىمىز يول مېڭىپ باقاي دەۋاتىدۇ ،— دېدى ئاتىخان ئاخىر بېشىنى كۆتۈرۈپ ، ئاز ـ تولا ئۈمىدلەنگەن ھالدا ، — شۇنىڭدىن بىرەر ياخشى خەۋەر بولۇپ قالارمىكىن دەپ تۇرۇۋاتىمەن .

— ئۈمۈ بوپتۇ ،— دېدى تاش قارىي دەرھال ئىپادە بىلدۇرۇپ ،— لېكىن يول دېگەننىڭ ئېپىنى تېپىپ ، ئەركەك ـ چىشىسىنى ئايرىپ ماڭمىسا ، ئىش ۋۇجۇدقا چىقمايدۇ . مەن سىلىگە بىر مەسلىھەت بېرەي… ،— ئۇ ئاتىخاننىڭ قۇلىقىغا خېلى ئۇزاق پىچىرلىدى ، پىچىرلاپ بولۇپ ، يەنە ئەتراپقا گۇمان بىلەن قاراپ قويدى .

— رەھمەت ، تاش قارىيكا ، — دېدى ئاتىخان ئورنىدىن تۇرۇۋېتىپ ، — خۇدا يولىدا قىلغان بۇ ياخشىلىقلىرىنى ھەرگىز يەردە قويمايمەن . بۇ ئىش ئۇچۇن نېمە كەتسە مەن رازى !…

ئاتىخان ئۈمىد بىلەن ئۈمىدسىزلىك ، خۇشاللىق بىلەن

ھەسرەت ، تىت - تىتلىق بىلەن تەقەززالىق ئارىلىشىپ كەتكەن بىر خىل مۇرەككەپ روھىي كەيپىيات ئىچىدە ئۆيگە قاراپ ماڭدى .

ئۇنىڭ ئۆيى جانان كوچىسىدا ئىدى . كىرگەن كىشىنىڭ كۆڭلى «ۋاللىدە» ئېچىلغۇدەك پاكىز ، ئازادە بۇ ئۆينىڭ ھويلىسىدا بىر تۈپ ئاكاتسىيە دەرىخى بولۇپ ، ئۇنىڭ باراقسان نوتىلىرى ئېگىز ئۆگزىگىچە بوي سوزغانىدى . چىرايلىق ناۋا چىقىرىپ ياسالغان پېشايۋان كەڭ ھەم كۆركەم ئىدى . ئاكاتسىيىنىڭ يېنىغا قويۇلغان ئىككى يامىنىڭ بىرسىدە ئەنجۈر ، بىرسىدە ئانار كۆچىتى بار ئىدى . ئەنجۈرلەر ئاندا - مۇندا تۇغۇپ ، خۇددى يېشىل تۈگمىلەردەك يالتىراپ تۇراتتى ، ئانارمۇ قىپقىزىل چېچەكلەپ ، ئۆزىگە خاس تۈس بىلەن جۇلالىنىپ تۇراتتى . خىش پەلەمپەي بىلەن چىقىدىغان ئىككىنچى قەۋەتتىكى مەنزەر ئۆيلەرنىڭ ئالدى ئويما گۈللۈك ۋادەكلەر بىلەن قورشالغان بولۇپ ، ئۇنىڭ ئۈستىگە تىزىلغان تەشتەكلەردە گۈل سۆسە ، گۈليەسمەن ، ئىپارگۈل ، خېنىگۈل ، تۇخۇمگۈل ، چىلانگۈل ، مىرزە سەبدە قاتارلىق رەڭگارەڭ گۈللەر ئېچىلىپ ، خۇش پۇراق چېچىپ ، بۇ ھويلىنى تولىمۇ كۆركەم تەبىئىي گۈلزارلىققا ئايلاندۇرۇۋەتكەنىدى . چىرايلىق كېپىنەكلەرمۇ نازۇك قاناتلىرىنى كېرىپ ، گۈلدىن گۈلگە پىرىلداپ ئۇچۇپ ، ھويلىغا تېخىمۇ رەڭدار ھۆسن قوشقانىدى .

ئاتىخان گۈل خۇمار ئادەم ئىدى . يام ۋە تەشتەكلەردىكى گۈللەرنى ھەر كۈنى سۇ پۈركۈپ تازىلاپ ، پەرۋىش قىلاتتى ، ئۆزىمۇ كىيىم - كېچەكنى پاكىز ، يېڭى ۋە ئازادە كىيەتتى . ئۇ ، تېخى ھەر كۈنى كەچتە قاراڭغۇ دالان بىلەن چوڭ دەرۋازا ئالدىغا چىراغ يېقىپ قوياتتى . ئۆيدىكىلەر نېمە ئۈچۈن ياغنى ئىسراپ قىلىپ شۇنداق قىلىدىغانلىقىنى سورىغاندا ، ئۇ : «ئادەم ئۆلگەندە گۆرى نۇرلۇق بولىدۇ» دەپلا قوياتتى . ئاتىخان يەنە كۈندۈزلىرى بوش ۋاقىت چىقسىلا ، قولىغا كىچىككىنە كەكە

بىلەن سۇپۇرگىنى ئېلىپ ، ھويلا ، ئىشىك ئالدى ، ھەتتا قوشنىـ
لىرىنىڭ ئىشىكى ئالدىلىرىدىكى ئېگىز ـ پەس ، مودۇر ـ چوقۇر
يەرلەرنى تۈزلەپ ، تەكشىلەپ ، پاكىزلەپ قوياتتى . شۇڭا ، كىشىـ
لەر ئاتىخاننى «خۇدانىڭ نەزىرى چۈشكەن ئادەم» دەپ تەرىپلىـ
شەتتى…

ئاتىخان ئۆيگە كىرىپ ، بىر پىيالە سوۋۇتۇلغان ناۋات چاي
ئىچتى ، ئاندىن ئۈستىدىكى مېھمانخانىغا چىقتى . بۇ مېھمانخانا
كايىۋانلىق بولۇپ ، ئىشىكىنىڭ چۆرىسىگە زەڭگەر رەڭلىك گەجـ
دىن شالۋان تارتىلغانىدى . ئۇ ، مېھمانخانىغا كىرىپلا ، بۇلۇڭدىـ
كى سىم كارىۋات ئۈستىگە چىقتى . ئۆي ئىچى تىنچ ، سالقىن
ھەم قاراڭغۇ ئىدى . بۇنداق پىنھان ، راھەتلىك مۇھىت ئاتىخاننى
بىردەم چېكى يوق خىياللار ئىلكىدە ئەللەيلىتىپ ، كېيىن تېزلا
ئۇيقۇغا غەرق قىلىۋەتتى .

2

تاڭ سەھەرنىڭ قارامتۇل سۇبھىسى كۆتۈرۈلۈپ ، كەڭ ئۇـ
پۇق ئاقىرىپ كەلمەكتە ئىدى .

كىشىلەر ناماز بامداتتىن ياندى ، تېخى بايىلا جىمجىت تۇرـ
غان پىنھان كوچا ـ رەستىلەر جانلىنىپ كەتتى . ئوردا ئالدىدىكى
داڭلىق ئاشپۇزۇلنىڭ خوجايىنى بەلەن ئاۋاز بىلەن ۋارقىراپ ،
كېچىچە خامۇش ياتقان شەھەرنى ئويغىتىۋەتتى .

— ئاڭلاڭلار جامائەت ! پولۇ دەم يېدى ، پۇلى يوقلار غەم
يېدى ، پۇلى بارلار قولۇڭلارنى چايقاڭلار ، پۇلى يوقلار تامنى
تۇتۇپ تارقاڭلار !

تاش قارىي جانان كوچىسىنىڭ دوقمۇشىدىكى مەسچىتتىن
چىقىپ ، ئۆزىدىن بىر نەچچە قەدەم بۇرۇن ماڭغان ئاتىخانغا يېتىـ
شىۋالدى .

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ، ئاتىخان !
— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام ، تاش قارىيكا !
ئۇلار كوچا ئالدىدىكى ئېرىق بويىدا توختىدى ، ئېرىقتا لەبمۇ لەب سۇ ئېقىۋاتاتتى . يىلتىزى سۇغا قانغان سۇۋادان تېرەكلەر تېخىمۇ بوي تارتىپ ، يۇمران ياپراقلار سەھەر سالقىنىدا يېنىك شىلدىرلايتتى . يىراقتا ئىككى چەكادە تامباللىرىنى يوتىسىغىچە تۈرۈپ قويۇپ ، بىر پۇتىنى ئېرىققا تىققان ھالدا بەس - بەس بىلەن يولغا سۇ سېپىۋاتاتتى...
— سىلىگە خۇش خەۋەر ئاتىخان ، ھېلىقى ئىشىمىز ئېقىپ قالىدىغاندەك تۇرىدۇ ، — دېدى تاش قارىي ئاۋازىنى پەس قىلىپ ، — مېنىڭ ھېلىقى تىلماچلىق قىلىدىغان جىيەن ئوغلۇم دوتەي يامۇل خارجى ئىشلار بۆلۈمىنىڭ باشلىقى ياڭ مۇدى بىلەن سۆزلىشىپتۇ...
— نېمە دەپتۇ ؟ — ئالدىراپ ، تەقەززالىق بىلەن سورىدى ئاتىخان .
— ئاغزىدا بولىدۇ ، دېگەن گەپنى قىلمىغان بىلەن ، كۆزىدە رازى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپتۇ ، — دېدى تاش قارىي ئەينى ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈپ ، — ئەمدىكى گەپ ، بىزنىڭ يەمچۈك سېلىشىمىزدا قالدى ، لېكىن مەن ئۆزلىرىگە ئارتۇقچە چىقىم بولۇپ كېتەرمىكىن ، دەپ ئەنسىرەيمەن...
— ياخشى كۆڭۈللىرىگە رەھمەت ، تاش قارىيكا ، — دېدى ئاتىخان سۆھبەتدىشىنىڭ سەمىمىيىتىدىن تەسىرلىنىپ ، — لېكىن مەن ئاللا يولىدا باسقان قەدەمدىن ھەرگىز يانمايمەن ، ھەر قانچە چىقىم تارتساممۇ مەن رازى !
تاش قارىيمۇ ئۆزىنىڭ ئىنايىتىدىن ، ئىرادىسىدىن تەسىرلەندى :
— ئىنشائاللا ، خۇدايىم سىلىنى ھەۋزى كەۋسەردىن ، ئۇلۇغ مۇستاپانىڭ شاپائىتىدىن يىراق قىلمىغاي ! مەنمۇ سىلىنىڭ بۇ

ئۇلۇغ سەپەرگە بۇ يىلدىن قالماي ئاتلىنىپ كېتىشلىرىنى تىلەيـ
مەن . مېنىڭ ھېلىقى جىيەن ئوغلۇمنىڭ ئېيتىشىچە ، ۋەزىيەت
كۈندىن ـ كۈنگە يامانلىشىپ كېتىۋاتقان ئوخشايدۇ ، ئەگەر مۇنـ
داق كېتىۋەرسە ، كېلەر يىللىرى ھەجگە بېرىش ئىشىمۇ بەسى
مۇشكۇل ئىكەن !...

— خۇدايىم مۇشكۇلىمىزنى ئاسان قىلار !... — دېدى ئاتىـ
خان ئۆزىگە ـ ئۆزى تەسەللى بەرگەندەك ئاستا پىچىرلاپ ، لېكىن
ئۇنىڭ يۈرىكى قانداقتۇر بىر غايىبانە توسقۇنلۇقنى ، ۋەھىمىنى
سەزگەندەك تېز ـ تېز سوقۇپ كەتتى .

ھەج قىلىش — ئاتىخاننىڭ ئۇزاق يىللاردىن بېرى كۆڭلىگە
پۈكۈپ يۈرگەن يۈكسەك ئارزۇسى ئىدى . بۇ ئارزۇدا ئۇنىڭ
ئۆزىدىكى كۈچلۈك دىنىي ئەقىدە ، تەلپۈنۈش ۋە بۇرچ تۇيغۇسىـ
دىن باشقا ، مەرھۇم دادىسىنىڭ ۋەسىيىتىمۇ چوڭقۇر ئورۇن
ئالغانىدى...

ئۇنىڭ دادىسى ھاشىم ئورۇس خېلى باش كۆتۈرگەن سودىـ
گەر ئىدى . ھاشىم ئورۇس ئەينى ۋاقىتتا ئوتتۇرا ئاسىيادا ،
بولۇپمۇ قازان ، شەمەي قاتارلىق جايلاردا كۆپرەك سودا قىلاتتى .
ھاشىم ئورۇس 1942ـ يىلىنىڭ بېشىدا ، ھەج پەرزىنى ئادا قىـ
لىش ئۈچۈن پاسپورت ئىشلىتىپ ، سەپەر تەييارلىقىنى قىلغان
ئىدى ، لېكىن سەپەرگە ئاتلىنىش تەرەددۇتىدا يۈرگەن كۈنلەرنىڭ
بىرىدە ، ئۇنىڭ بېشىغا كۈتۈلمىگەن ئېغىر كۈلپەت چۈشتى . شېڭ
شىسەي «ئۈچ مەسلەك»تىن يۈز ئۆرۈپ ، سوۋېتپەرەسلەرنى تۇتـ
قۇن قىلغاندا ، بىر كېچىسى تۇيۇقسىز ھاشىم ئورۇسنىمۇ تۇتۇپ
كەتتى . ھاشىم ئورۇسنىڭ ھەج قىلىش نىيىتى يوققا چىقتى .
شۇ چاغدا ھاشىم ئورۇس بۇ مۇقەددەس ئارزۇسىنى ئوغلى ئاتىخانـ
غا تاپشۇرۇپ ، تۈرمىدە ئۇنىڭغا : «ئوغلۇم ، ھەج قىلىش ئىسلامـ
نىڭ بىر تۈۋرۈكى . كۈچ ـ قۇۋۋىتى يەتكەن ئادەم ھەجنى تەرك
ئەتسە ، ئىسلامنىڭ بىناسىنى بۇزۇشقا ئورۇنغان بىلەن تەڭ بولىـ

دۇ . مېنىڭ ئارزۇيۇم ئەمدى ئىشقا ئاشمايدىغان ئوخشايدۇ ، سەن بۇ پەرزنى چوقۇم ئادا قىلىپ ، مەن ئۈچۈنمۇ ئۆمرە ھەج قىلىپ قايتقىن !··· » دەپ نەسىھەت قىلغانىدى . ئەمەلىيەتتە ، بۇ ئۇنىڭ ۋەسىيىتى بولۇپ قالدى .

مانا شۇ كۈندىن باشلاپ ، ئاتا ۋەسىيىتى ئاتىخاننىڭ قۇلاق تۈۋىدە ھەمىشە ياڭراپ ، ئاللانىڭ بەيتىگە تاۋاپ قىلىش ئوتى ئۇنىڭ قەلبىدە مەشئەل بولۇپ ياندى . بۇ خىل قىزغىنلىق ۋە ئېتىقاد كۈچى ئۇنى بىر كۈنمۇ جىم تۇرغۇزمىدى···

— پۇل بىلەنلا ھەل بولىدىغان ئىش بولسا ، قولۇم كۆكسۈمدە ، تاش قارىيكا !— دېدى ئاتىخان يەنە شۇ تەقەززالىق بىلەن گېپىنى داۋام قىلىپ ، — بايام ئۆزلىرى ئېيتقاندەك ، كېيىن قالغان ئىشنى قارا باسمىسۇن يەنە ! ئەمدىكى ئۈمىدنى ئۆزلىرىگە قويدۇم !···

— ئاۋۋىلى خۇدا ، ئاتىخان ! زادىرانىسى يەتكەن كىشى ئۆمرىدە بىر قېتىم مەككە مۇكەررەمگە بېرىپ تاۋاپ قىلماق پەرز . لېكىن خۇدا چاقىرمىسا ، بەندىگە نېسىپ بولمايدۇ ! — دېدى تاش قارىي ئۇنىڭ سەمىگە سېلىپ ، — ئۇنىڭدىن قالسا ، خۇدا يولىدا مەن سىلىنىڭ ئىشلىرىغا ماڭدىمەن ، سىلى پەقەت ئاللانىڭ ئۆيى — بەيتۇلمۇقەددەسنىڭ بوسۇغىسىدا كەمىنە ئاكىلىرى ئۈچۈن بىر دۇئا قىلىپ قويسىلىرى بولدى .

— مىڭ مەرتىۋە ، تاش قارىيكا ، — دېدى ئاتىخان خۇشاللىق بىلەن رازى بولۇپ ، — سىلىنىڭ ھېلىقى جىيەن ئوغۇل قانچىلىك پۇل كېتىدىغانلىقىنى ئېيتتىمۇ ؟

تاش قارىي بىردەم تۇرۇۋېلىپ ، كېيىن ئېنىقىنى ئېيتتى :

— ھېلىقى ياڭ مۇدى دېگەن باشلىق بىر پاسپورتقا ئون سوملۇقتىن بەش تىللانىڭ گېپىنى قىلغان ئوخشايدۇ . سىلى ئىككى پاسپورتنىڭ گېپىنى قىلىۋىدىلە ، شۇڭا بۇنچە كۆپ پۇلنى ئاغزىمدىن چىقىرىشقا پېتىنالمىغانىدىم . ھازىر بۇ مۇناپىقلارنىڭ

نەپسى يوغىناپ ، دوزاخنىڭ ئوتىنىمۇ پۈۋلىمەي يېگۈدەك بوپ كەتتى ، دېسىلە !…

— مەيلى ، مەيلى… ،— دېدى ئاتىخان خېلى چىڭقىلىپ تۇرۇپ ،— ئىش ۋۇجۇدقا چىقسىلا ، پۇلدا گەپ يوق . سىلىنىڭ ھېلىقى جىيەن ئوغۇلنىڭ ئىسمى نېمە ؟

— كىشىلەر ئۇنى ھېلىم پەيىى دەيدۇ ، دوتەي يامۇلدىكى ئەمەلدارلارنىڭ تۇڭچىسى .

— مەن ئۇنىڭ بىلەن بىر كۆرۈشۈپ باقسام قانداق ، بۇ ئىش يەنە يېرىم يولدا توختاپ قالمىسۇن !

— كۆرۈشىمەن دېسىلىرىمۇ مەيلى ، لېكىن خاتىرجەم بولسىلا ، ئۇ ئۆز قولىمىزدىكى ئادەم ، بارماق قولدىن ئايرىلىپ نەگە باراتتى !

— ئەمىسە ، سىلىگە تاپشۇردۇم ،— دېدى ئاتىخان ئىشەنچ بىلەن ، — مەن ئون تىللانى بۇگۈن پېشىندىن كېيىن ئۆزلىرىگە يەتكۈزۈپ بېرىمەن !

تاش قارىي خوشلىشىۋېتىپ مۇنداق دېدى :

— ماقۇل ، مەن سىلىنى دۇكاندا ساقلاي ، باشقا تەييارلىق ئىشلىرىنى قىلىۋەرسىلە . بۇ ، ھەم ئۇزۇن ، ھەم مۇشكۇل سەپەر ، تەييارلىق پۇختىراق بولغىنى ياخشى !

ئۇلار خوشلاشتى ، تاش قارىي دۇكىنى تەرەپكە ، ئاتىخان ئۆيى تەرەپكە ماڭدى . ئاتىخان كېتىۋېتىپ ، قولىدىن بىھۇدە چىقىپ كېتىۋاتقان جىرىڭ - جىرىڭ ئون تىللانى ئويلاپ كۆڭلى يېرىم بولسىمۇ ، لېكىن ئاتا ۋەسىيىتىنى ئېسىگە ئېلىپ ، مۇسۇلمانلار چۈشىدىمۇ ياد ئېتىدىغان بەيتۇلھەرەمنى تاۋاپ قىلىشنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ ، يەنە كۆڭلىنى ئاۋۇندۇردى ۋە ئۆزىنى دۇنيادىكى ئەڭ بەختلىك ئادەمدەك شادىمان ھېس قىلدى .

3

بۈگۈن كەچتە ئاتىخاننىڭ ئۆيى بەكمۇ جانلىنىپ كەتتى .
ھەممەيلەن جەم بولغانىدى . زىلچا ـ گىلەملەر سېلىنغان چوڭ
مېھمانخانا گازۋاي چىراغنىڭ نۇرىدا كۈندۈزدەك يورۇپ تۇراتتى .
مېھمانخانىنىڭ ئوتتۇرىسىغا سېلىنغان كاناپ داستىخان قەنت ـ
گېزەك ، مېۋە ـ چېۋە ، سامسا ـ سامبۇسىلار بىلەن لىق
تولغانىدى .

بۈگۈن بۇ يەردە ئاتىخان ئائىلە كېڭىشى ئاچقانىدى ، ئۇ ،
داستىخاننىڭ تۆرىدە ئولتۇرۇپ ، ئىككى ياشلىق تۇنجى ئوغۇل
نەۋرىسىنى قۇچىقىغا ئېلىپ ئەركىلىتىشكە باشلىدى . بوۋاق تاتـ
لىق قىلىقلىنىپ ، بىردەم ئۇنىڭ ساقال ـ بۇرۇتلىرىنى تارتقۇشـ
لايتتى ، بىردەم ئۇنىڭ بېشىدىكى شەيدايى دوپپىسىنى يۇلۇپ
تاشلايتتى . ئاتىخان بىر چاغدا نەۋرىسىنىڭ بادام گۈللۈك باچكىنا
دوپپىسىنى ئېلىپ ، ئۆزىنىڭ يوغان بېشىغا كىيىۋىدى ، كىشىـ
لەرگە خۇددى گۈمبەزگە چېكىت قويغاندەك غەلىتە كۆرۈنۈپ
كەتتى ، ئۇنىڭغا قاراپ ھەممەيلەن كۈلۈشتى .

— دادا ياراشتى ، ھەج سەپىرىگە ئاشۇنداق چىقسىلىرى بولـ
غۇدەك ،— دېدى چوڭ قىزى مەستۇرە كۈلكىدىن توختاپ ،— بىز
بارالمىغاندىن كېيىن ، بالىمىزنىڭ دوپپىسى بولسىمۇ سىلى بىـ
لەن بىللە بارسۇن…

مەستۇرە — ئاتىخاننىڭ تۇنجى پەرزەنتى ئىدى . بۇنىڭدىن
ئۈچ يىل بۇرۇن ئون سەككىز يېشىدا ئۇنى ياتلىق قىلىپ ، ئاتا
قەرزىنى ئادا قىلغانىدى . ھازىر ئۇ تولغان ، چىرايلىق ، بېجىرىم
جۇۋان ئىدى . ئۇ ، بۈگۈن ئۇستىگە دىلكەپىياز رەڭلىك گىرىپ
جەرجەتتىن كەڭ ئېتەك كۆڭلەك كىيگەن ، بېشىغا كالۋۇتۇن
دوپپا كىيىپ ، چېكە چاچلىرىنى جىگدە يېلىمى بىلەن پاتلاپ
قاتۇرۇۋەتكەنىدى . ئاق ، دىقماق بىلىكىدىكى ئالتۇن بىلەزۈك

بىلەن بارماقلىرىدىكى رومچە ئۆزۈكلەر چىراغ يورۇقىدا يالت - يۇلت قىلىپ كۆز چاقاتتى . ئۇ ، ئون ئىككى ياشلىق سىڭلىسى پاتىمەنىڭ يېنىدا يۈكۈنۈپ ، داستىخاندىكىلەرگە چاي قۇيۇپ ئولتۇراتتى . مەستۇرەنىڭ يۇقىرى تەرىپىدە — ئاتىخانغا ئۈدۈلمۇ ئۈدۈل ئولتۇرغان ئانىسى خان تىللا تولىمۇ ئىتائەتچان ، رايىش قىياپەتتە بىردەم ئېرىگە ، بىردەم بالىلىرىغا ھەم كۆيۈنۈش ، ھەم ئېچىنىش ئارىلىق نەزىرى بىلەن تەلمۈرۈپ ئولتۇراتتى . ئۇ ، ئېگىز - ئاياغ بەدىنىگە زەيتۇن رەڭلىك خاڭدەندىن كەڭ چەجمەك كىيىپ ، بېشىغا مىسقالى رومالنى ئۇچبۇرجەك قىلىپ ئارتىۋالغانىدى . خان تىللا مۇشۇ ھالىتى بىلەن ئەسلىدىكى ئوتتۇز بەش ياشلىق خىپچا بەدەن ، زىلۋا قامەت ، چىرايلىق جۇۋانغا ئوخشاشماي قالغانىدى .

ئاتىخان نەۋرىسىنى ئوينىتىشتىن توختىدى ، ئاۋۋال ئايالىغا ، ئاندىن بالىلىرىغا بىرمۇ بىر قاراپ چىقىپ ، ئاندىن مۇنداق دېدى :

— خۇدايىم ئۆزىگە ھالاللىق بىلەن بەندىلىك قىلغان مۆمىنلىرىگە جەننەتنى بەخشەندە قىلغاندىن باشقا ، يەنە نۇرلۇق جامالىم بىلەن مېھمان قىلىمەن ، دېگەن . خۇدا خالىسا ، پات ئارىدا ئاللانىڭ قۇتلۇق ئۆيىنى تاۋاپ قىلىش پۇرسىتىگە ئېرىشىدىغاندەك تۇرىمەن...

— خۇدايىم ئامان - ئېسەن نىيەتلىرىگە يەتكۈزەر !— دېدى خان تىللا ئېرىگە ئاللادىن شاپائەت تىلەپ .

— دېگىنىڭ كېلەر ،— دېدى ئاتىخان ئايالىغا مېھىر بىلەن قاراپ ،— بۇگۈن مەن ھەر بىرىڭلارنىڭ ئالدىدا مۇنداق ئىككى ئىشنى دېمەكچىمەن : بىرى ، دۇكاننى بىر يىللىق ئىجارىگە قويۇپ ، نەزەرباغدىكى دادامدىن قالغان يەر - زېمىنلارنى سېتىش . مەن ئىنچىكە ھېسابلاپ كۆردۈم ، شۇنداق بولغاندا ، ھەم ھەجگە بېرىپ - كېلىشنىڭ خىراجىتىنى غەملىگىلى ، ھەم ئۆي بىلەن

بالىلارنىڭ بىر - ئىككى يىللىق كەم - كۇسىسىنى راسلىغىلى بولىدىكەن؛ ئىككىنچىسى، مەن ئۇزاق ئويلىنىشلاردىن كېيىن، ئوغلۇم ئەكبەرنى ئۆزۈم بىلەن بىللە ئېلىپ بېرىش قارارىغا كەلدىم...

بۇ سۆز بىلەن تەڭ مېھمانخانىدا دەسلەپ يېنىك شاۋقۇن، كېيىن جىمجىت سۈكۈنات ھۆكۈم سۈردى، بولۇپمۇ خان تىللانىڭ ئۈنى ئىچىگە چۈشۈپ، بېشى ساڭگىلاپ كەتتى. ئۇ، يالغۇز ئوغلى ئەكبەرنى بەكمۇ ياخشى كۆرەتتى، ئۆز ھاياتىنىڭ بىردىنبىر غۇرۇرى، ھىماتى ۋە غەمگۇزارى دەپ بىلەتتى. ئەكبەرمۇ ئانىسىغا شۇنداق ئېجىل، ئامراق ئىدى. ئەگەر سىڭلىسى پاتىمە تۇغۇلۇپ قالمىغان بولسا، ئۇ ئانىسىنى تۆت ياشقىچە ئەمگەن بولاتتى...

— دادا، مەنمۇ بارامدىمەن؟! — سورىدى ئەكبەر دادىسىنىڭ قارارىدىن شەكلەنگەندەك قىياپەتتە.

بايا ئۇ، داستىخاندىن ئاستا سۇغۇرۇلۇپ چىقىپ، مېھمانخانا ئۆيىنىڭ مەرىپى يېنىغا قويۇلغان يوغان شەمەي ساندۇقنىڭ ئۈستىگە چىقىۋالغانىدى.

ئۇ، بۇ يىل ئون ئالتە ياش ئىدى، چىراي - شەكلى دادىسىنى كىيىپلا چۈشكەن، ئاتىخاننىڭ بەئەينى ئۆزى ئىدى. لېكىن ئۇ كىچىك بولغاچقا، تېرىلىرى يۇمران، كۆزلىرى ئوتلۇق، چىرايى سەبىي ئىدى.

— شۇنداق، سەنمۇ بارىسەن ئوغلۇم! — دېدى ئاتىخان سالماقلىق بىلەن، — ساڭىمۇ پاسپورت ئىشلىتىۋاتىمەن.

ئاتىخانىنىڭمۇ ئوغلىنى بىللە ئېلىپ بېرىشتا ئويلىغان يەرلىرى بار ئىدى. ئەڭ مۇھىمى — يالغۇز ئوغلىنى سەپەر قىلدۇرۇپ، جاھان كەزدۈرۈپ كۆزىنى ئېچىش، نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتىش ئىدى. ئەكبەر ئالتە يىل خانلىق مەدرىسىدە ئوقۇپ، ئەرەب تىل - يېزىقىنى خېلى پۇختا ئىگىلىگەنىدى. ئەمدى ئەرەب

دۇنياسىنى بىر قۇر ئايلىنىپ ، مۇقەددەس ، ئۇلۇغ يەرلەرنى كۆرۈپ ، تاۋاپ قىلىپ كەلسە ، بالىنىڭ كېيىنكى ئىستىقبالى ، ئېتىقادى ئۈچۈن پايدىلىق بولاتتى . يەنە بىر تەرەپتىن ئاتىخاننىڭ ئوغلىنى يالغۇز تاشلاپ كېتىشكە كۆزى قىيمايتتى ، بالا شوخ ، ئەركە ئىدى ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئانىسى ھەددىدىن زىيادە ئەتىۋارلاپ كەتكەچكە ، دادىسى يوق ۋاقتىدا بىرەر چاتاق چىقمايدۇ ، دېگىلى بولمايتتى…

ئاتىخان كۆڭلىدە ، مېنىڭ بۇ قارارىم ئەكبەرنى چوقۇم خۇشال قىلىدۇ ، دەپ ئويلىغانىدى ، لېكىن كۈتمىگەن يەردىن ئەكبەر ئانچە خۇشال بولمىدى ، بۇ ھال ئاتىخاننىڭ ئۆز قارارىنىڭ توغرا ئىكەنلىكىگە بولغان ئىشەنچىنى تېخىمۇ كۈچەيتتى .

— ئوقۇشنى قانداق قىلىمەن ؟ — سورىدى ئەكبەر ئاخىر قېيىدىغانىدەك تەلەپپۇزدا ، — ئالتە يىل ئوقۇپ ، يېرىم يولدا قالامدىمەن ! ؟

دەرۋەقە ، ئەكبەر مەدرىسىدىكى ئوقۇشنى ياخشى كۆرەتتى ، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ تالىپلارنىڭ ئالدى ئىدى . ئۇ يەنە بىر نەچچە يىلدا بۇ يەردىكى ئوقۇشنى تۈگىتىپ ، خۇددى ئۇستازى جالالىدىن مەۋلىۋىگە ئوخشاش ، ھىندىستان ياكى مىسىردىكى كاتتا بىلىم يۇرتلىرىدا داۋاملىق ئوقۇپ ، پۈتۈن - سورۈك ئادەم بولۇشنى كۆڭلىگە پۈككەنىدى . ئۇستازىمۇ ئۇنىڭ مۇنداق يۈكسەك غايىسىنى بىلىپ ، ئۇنى ئالاھىدە مېھىر ۋە تەلەپ بىلەن تەربىيىلەۋاتاتتى…

— ئوقۇش ھېچ يەرگە كەتمەيدۇ ئوغلۇم ، — دېدى ئاتىخان تەسەللى بېرىۋاتقان قىياپەتتە ، — بىز قايتىپ كەلگەندىن كېيىن يەنە ئوقۇيسەن ، ئۇ چاغدا بەلكىم تېخىمۇ ياخشى ئوقۇيالايسەن !

ئاتىخان ئوغلىنىڭ كۆڭلىنى بىر ئاز خاتىرجەم قىلغاندىن كېيىن ، ئايالىغا قارىدى ۋە بىر پەس جىمجىتلىقتىن كېيىن :

— سېنىڭ پىكرىڭ قانداق ، ئانىسى ؟ — دەپ ئايالىنىڭ

كۆڭلىدىكىنى بىلمەكچى بولغاندەك كوچىلاپ سوراشقا باشلىدى، — ئوغلۇڭنى ماڭا ھەمراھ قىلىپ بېرىشكە كۆزۈڭ قىيامدۇ - يە؟

— ياق، ئۇنداق ئەمەس··· ،— ئەزەلدىن ئېرىنىڭ قارارىغا قارشى چىقىپ باقمىغان ۋە قارشى چىقىشنىمۇ راۋا كۆرمەيدىغان بۇ ئىنتائەتمەن ئايال كۆڭلىدىكى نارازىلىق بىلەن ئېغىر قىيالماسلىقنى زورىغا بېسىپ، ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن ئىرادىسىگە قارشى گەپنى ئېيتتى، — ئوغۇل بالا ھەر ۋاقىت دادىغا يانتاياق بولۇشى لازىم. بۇ، ھەم قۇتلۇق، ھەم مۇشكۇل سەپەر، ئەكبەرنىڭ سىلىگە ھەمراھ بولغىنى ياخشى، مەن رازى!···

— ھەببەللى، مانا بۇ گېپىڭ توغرا!— دېدى ئاتىخان ئايالىنىڭ گەپلىرىگە خۇشال بولۇپ، ھەممە ئىشىمىز كۆڭۈللۈك، ئوڭۇشلۇق بولدى. ئىنشائاللا، سەپىرىمىزمۇ شۇنداق بولىدۇ، مەن سىلەرنىڭ تېرىقتەك نارازى بولۇپ قېلىشىڭلارنى خالىمايمەن، ئەگەر شۇنداق بولۇپ قالسا، بىزنىڭ بۇ سەپىرىمىزنى ئاللامۇ راۋا كۆرمەيدۇ!···

— خاتىرجەم بولسىلا، دادا! — دېدى مەستۇرە ئاتىخاننىڭ كۆڭلىنى ياساپ،— سىلى قانداق ئويلىغان بولسىلىرى شۇنداق بولىدۇ، ئاتا رازى — خۇدا رازى ئەمەسمۇ!

مەستۇرەنىڭ سۆزى خۇددى بۈگۈنكى يىغىلىشقا يەكۈن ياسىغاندەك ئائىلە كېڭىشى شۇ يەردە ئاخىرلاشتى.

ئەتىسى، ئەكبەرنىڭ ھەجگە بارىدىغانلىق خەۋىرى مەدرىسىگە تارقالغاندا، ساۋاقداشلىرى ئارىسىدا ھەر خىل مۇلاھىزىلەر بولدى. بەزىلەر ئۇنى زاڭلىق قىلىپ قورقۇتۇپ: «سەن دېگەن سېرىق تۈكى چۈشمىگەن چۈجە تۇرساڭ، ھەج تاۋاپىڭ ھەرگىز قوبۇل بولمايدۇ، مېنادا شەيتانغا تاش ئېتىپ قوغلىيالماي، شەيتاننىڭ ئارقىسىدىن كېتىپ قالامسەن تېخى!··· مۈشۈك ئۆلتۈرگەن بولساڭغۇ شور دەرياغا تاشلىنىپ ئۆلىسەن!···» دېيىشسە،

بەزىلەر ئۇنىڭغا ھەۋەسلىنىپ : «بەخت ـ تەلىيىڭ ئوڭ ئىكەن ئەكبەر ، كىچىككىنە تۇرۇپ خاسىيەتلىك سەپەرگە ئاتلاندىڭ ، جاھاننىڭ يەنە بىر چېتىنى كۆرۈپ كېلىدىغان بولدۇڭ !...» دېيىشەتتى .

ئەكبەر شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن ئۇستازى جالالىدىن مەۋ- لىۋىنىڭ ئالدىغا كىردى . خىيالىدا ئۇنىڭغا كۆڭلۈمدىكى گەپلە- رىمنى ، كېيىنكى ئارزۇ ـ ئارمانلىرىمنى ئوچۇق ئېيتسام ، بەلكىم ئۇستازىم دادام بىلەن سۆزلىشىپ ئۇنى رايىدىن قايتۇرار ، دەپ ئويلايتتى . بۇ ، ئۇنىڭ ئاخىرقى ئۈمىدى ئىدى ، ئۇستازىنىڭ- مۇ شۇنداق قىلىشىغا ئىشىنەتتى . لېكىن ئۇ ، دادىسىنىڭ ئۆزى- دىن بۇرۇن چىقىپ ، جالالىدىن مەۋلىۋى بىلەن ئالللىقاچان سۆز- لىشىپ ، بۇ ئىشنى بېكىتىپ بولغانلىقىنى ئويلاپ باقمىغانىدى . شۇڭا ، ئەكبەر ئۇستازىغا كۆيۈپ ـ پىشىپ بىر مۇنچە سۆزلىگەن- دە ، ئۇستازى ناھايىتى ئېغىر ـ بېسىقلىق بىلەن ئۇنى ئاگاھلان- دۇردى :

— ئاتا بۇيرۇقى مۇقەددەس ، ئاتا سۆزىنى ئاڭلاش — پەرزەنت ئۈچۈن ۋاجىپ . خۇشاللىق ۋە رازىلىق بىلەن بۇ سەپەرگە ئاتلان ئوغلۇم . جاھان كۆرىسەن ، زېھنىڭ ئېچىلىدۇ . ئالللانىڭ بەيتىدە ئىبادەت قىلىپ ئىمانىڭ قۇۋۋەت تاپىدۇ . بۇ يەردىكى ئوقۇشنى قايتىپ كەلگەندىن كېيىن داۋاملاشتۇرغىن ، مەن سېنى كۈتىمەن !...

مانا شۇنىڭ بىلەن ئەكبەرنىڭ ئاخىرقى ئۈمىدىمۇ يوققا چىق- تى ، ئۇنىڭ تاللاش ئىمكانىيىتى قالمىدى . ئۇستازى ئېيتقان- دەك ، خۇشاللىق ۋە رازىلىق بىلەن دادىسىنىڭ قارارىنى قوبۇل قىلىشقا مەجبۇر بولدى .

شۇ ئىشتىن بىر ھەپتە كېيىن ، ئاتىخانىنىڭ قولىغا ئىككى كىشىلىك پاسپورت — ئون ئىككى يۇلتۇزلۇق ، تۆت چاسا تامغا بېسىلغان چەت ئەلگە چىقىش گۇۋاھنامىسى تېگىپ ، ئۇنىڭ بېشى- نى كۆككە يەتكۈزدى !

ئىككىنچى باب

خەير خوش، ئەزىزانە قەشقەر!

1

ئاتىخان سەپەر تەييارلىقىنى باشلىۋەتتى.

نەزەرباغدىكى يەر ـ زېمىنىنى شۇ يەردىكى چوڭ بىر زېمىندار ئۇستۇن باھادا سېتىۋالدى. يىپەكچىلىك دۇكىنىمۇ بىر يىللىق ئىجارىگە قويۇلۇپ، ھەممە پۇل ئالدىن تاپشۇرۇپ ئېلىندى. ئاتىخان پۈتۈن بىساتىدىكى بارلىق تەڭگە ۋە قەغەز پۇللارنى ئون سوملۇق، بەش سوملۇق نىكولاي تىللاسىغا ئالماشتۇرۇپ بولدى، ئۆيگە، بالا ـ چاقىلىرىغا ئىككى يىل يەتكۈدەك تۇرمۇش مەئىشەتلىرىنى غەملەپ بەردى. ئاندىن ئۇ، بۇ يىل شەھەردىن ھەجگە بېرىشقا يول خېتى ئالغانلار بىلەن ئالاقىلىشىپ، ھەپتە ئون كۈن ئىچىدە بىر كارۋان بولۇپ سەپەرگە ئاتلىنىشنى پۈتۈشۈپ قويدى.

بۇ كۈنلەردە خان تىللا ئالدىراش بولۇپ كەتتى، ئېغىرئاياغ بولۇشىغا قارىماي، سەپەر تەييارلىقى بىلەن كېچە ـ كۈندۈز پايپېتەك بولۇپ يۈردى، بىردەم سەپەر توقىچى ياقاتتى، بىردەم جىگدە تالقىنى قورۇيتتى، بىردەم ئەكبەرنىڭ كىيىم ـ كېچەكلىرىنى راسلايتتى. خان تىللا ئەكبەردىن مۇشۇ ئايرىلغانچە مەڭگۈ ئايرىلىپ كېتىدىغاندەك، بەزىدە ئۇنى باغرىغا بېسىپ، باش ـ كۆزلىرىنى سىلاپ، يۈم ـ يۈم يىغلاپ كېتەتتى. بۇنداق چاغلاردا، ئەكبەرمۇ ئانا باغرىنىڭ بۇنداق ئىللىق، مېھرىلىك ئىكەنلى-

كىدىن ھۇزۇرلىنىپ ، سائەت ـ سائەتلەپ ئۇنىڭ قۇچىقىدىن ئاجرىمايتتى .

بۇگۈن بازار كۈنى ئىدى . ئاتىخان چۈشكە يېقىن ئەكبەرنى باشلاپ ئۆيدىن چىقتى . ئۇ ، يارۋاغ دەرۋازىسىدىن ئۆتۈپ ، تۇمەن دەريا بويىدىكى ئۇلاغ بازىرىغا كەلدى . ئۇلاغ بازىرى قىزىپ كەتكەندى ، چېپىپ يۈرگەن ئات ـ ئېشەكلەرنىڭ تۇيىقىدىن كۆتۈرۈلگەن توزۇندىلار بىلەن ھاۋا مانانلىشىپ ، قاينام ـ تاشقىنلىققا چۆمگەن بازار ئاسمىنىنى بىر قەۋەت قويۇق چاڭ ـ توزان قاپلىغانىدى ، ئادەملەرنىڭمۇ چاچ ـ ساقاللىرىدىن تارتىپ كىرپىكلىرىگىچە توپا باسقانىدى . ئاتىخان بازارنى ئارىلاپ ئېشەك كۆردى ، ئۇ سەپەر ئۈچۈن نوچىراق بىر ئېشەك ئالماقچىدى . ئۇنىڭ ئېشەكلەرگە سەپسېلىپ يۈرگىنىنى كۆرگەن بىر بېدىك ئۇنىڭ يېنىدىن تارتىپ سورىدى :

— غوجام ، ئۆزلىرىگە ئېشەك لازىممۇ ؟

بېدىك ئوتتۇرا ياشلاردىكى ھاپاناس ، كېلىشىملىك بىر ئادەم ئىدى .

— شۇنداق ، بىر ئېشەك ئالاي دېۋىدىم ، — دېدى ئاتىخان بېدىككە .

— بازاردا ئېشەك كۆپ ، ئۆزلىرىگە قانداقراقى بولسا بولار ؟ تەخەيمۇ ، ھاڭگىمۇ ، مېدىمۇ ياكى قېچىرمۇ ، سەپەرچىمۇ ؟

— ماڭا سەپەرچىسى لازىم ، — دېدى ئاتىخان ۋە ئاۋازىنى پەسەيتىپ داۋام قىلدى ، — سەپەرچى بولغاندىمۇ خاسىيەتلىك ئۇزۇن سەپەرگە يارايدىغىنى !

— ھە ، بىلدىم ، بىلدىم ، — دېدى بېدىك قولىنى يەڭگىل شىلتىپ ،— سىلىنىڭ سەپەر قۇتلۇق ھەم مۇشكۇل سەپەر ئىكەن ، ئېشەكمۇ شۇنىڭغا لايىق بولمىسا بولمايدۇ . مېنىڭ مەسلىھەتىم ، سىلى بۇگۈن بۇ بازاردىن قايتىپ كەتسىلە . سىلىگە قارا شەھەرنىڭ ئېشىكى بولمىسا بولمايدۇ . قارا شەھەرنىڭ ئېشىكى

ھەم يوغان ، ھەم كۆچلۈك…
— ئۇنداق ئىشەكنى قانداق تاپىمىز ؟ — ئالدىراپ سورىدى ئاتىخان .
— ئىككى ـ ئۈچ كۈن تەخىر قىلىسىلا ، — دېدى بېدىك ۋە ئاتىخاننى دەۋرەپ تۇرغان ئۇلاغ بىلەن ئادەملەر ئارىسىدىن چەتكە ئېلىپ چىقتى ، — مېنىڭ بىر تونۇشۇم قارا شەھەردىن بىر توپ ئېشەك ھەيدەپ كېلىۋاتىدۇ . مەن سىلىگە شۇنىڭدىن بىرنى تاللاپ بېرەي…
— ياخشى كۆڭۈللىرىگە رەھمەت !…
— رەھمەتنى ھازىر ئەمەس ، كېيىن سەپەردە ئېيتالا !
— مەن سىلىنى نەدىن تاپىمەن ؟
— يەنە مۇشۇ يەردىن تاپىلا ، مېنىڭ بازىرىممۇ ، مازىرىممۇ مۇشۇ ،— دېدى بېدىك ۋە ئىسىم ـ فامىلىسىنى ئېيتىپ بېرىپ خوشلاشتى .
ئاتىخان ئۇلاغ بازىرىدىن چىقىپ ، سەرراچلىق دۇكىنىغا كەلدى ، ئۇ يەردە ئات ـ ئېشەكلەرنىڭ ئېگەر ـ جابدۇقلىرى خۇددى قۇش چاڭگىلىرىدەك تىزىلىپ ، ئېسىلىپ كەتكەنىدى . ئۇ يەردىكى تەييار ئۇچىلىقلار ئاتىخانغا يارىمىدى . ئۇ ، ئۈچ كۈنلۈك مۆھلەت بىلەن دۇكاندارغا يوغان ھەم ئازادە گىلەم ئۇچىلىقتىن بىرنى بۇيرۇتتى ، زاكالەت ئۈچۈن ئادەم باشلىق كۈمۈش تەڭگىدىن بىرنى قويۇپ كەتتى .
— تەييار ئۇچىلىقنى ئالساق بولۇۋېرەتتىغۇ ، دادا ! — دېدى ئەكبەر دادىسىنىڭ ئالايتەن ئۇچىلىق بۇيرۇتقانلىقىغا ھەيران بولۇپ ، — نەرخىمۇ ئەرزان ئىكەن .
— ياق بالام ، بۇيرۇتقىنىمىز دۇرۇس بولدى ، — دېدى ئاتىخان ئۇنىڭغا قىسقىلا چۈشەندۈرۈپ ، — ئۇچىلىق سەپەر ئۈچۈن بەك مۇھىم ، كېيىن بىلىپ قالىسەن !…
ئەكبەر بۇ گەپلەرنىڭ مەنىسىنى چۈشەنمىسىمۇ ، «ھە» دەپ

قويۇپ ، يەنە دادىسىنىڭ ئارقىسىدىن پايپاسلاپ كېتىۋەردى .

ئۇلار ئەمدى پىچاق بازىرىغا كەلدى . نۇرغۇن پىچاقچىلارنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ ، نېمە ئۈچۈندۇر كۆزىگە ئىسسىق كۆرۈنگەن ناتىۋان بىر پىچاقچىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى ۋە ئەكبەرگە قاراپ :

— ئوغلۇم ، پىچاق دېگەن ئوغۇل بالىنىڭ ھەمراھى ، سەپەر- دە كېرەك بولۇپ قالىدۇ ، ساڭىمۇ بىر پىچاق ئېلىپ بېرەي ،— دەپ ، تۈچ دەستىلىك ، ئۆتكۈر بىر خەنجەرنى قولىغا ئېلىپ باھاسىنى سورىدى ،— ئۇستام ، بۇ خەنجەرگە قانچە پۇل بەرسەم بولار ؟

— بىر چارەك قوناقنىڭ پۇلىنى بەرسىلە ، غوجام ،— دېدى پىچاقچى قارا كۆيە باسقان يۈزىگە كىچىككىنە ئىللىقلىق يۈگۈر- تۈپ .

— ۋاي - ۋۇي ، ئادەمنىڭ قولى يەتمىگۈدەك نېمانچە يۇقى- رى باھا بۇ !— دېدى ئاتىخان رايى قايتىقاندەك بىر تەلەپ- پۇزدا ،— يولىدىراق گەپ قىلمامىلا !

— قىممەت ئەمەس ، تەقسىر ، مال ئېسىل ! — دېدى پىچاق- چى ۋە قولىدىكى ئارقار مۈڭگۈزىنى يونۇشقا باشلىدى ، يۈز - كۆزلىرى قارىيىپ ، پۈرلىشىپ كەتكەن بۇ ئادەمنىڭ ياۋاش ، ئىشچان ۋە راستچىللىقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى .

— بىر تال تۈمۈرنى چاقلاپ ، تۈچ دەستىنىڭ تۆشۈكىگە سانجىپلا پىچاق ياساش تەسمۇ ! — ئاتىخان بۇ گەپلەرنى گەپ تېپىش ئۈچۈن دېدىمۇ ياكى تىجارەتچىگە خاس گىجىڭلىق بىلەن دېدىمۇ ئۆزىمۇ بىلمەي قالدى ، — ئۇنىڭ ئۇستىگە تىغى كەسمەي- دىغاندەك قىلىدۇ !

— تىغى كەسمەس ! ؟ — پىچاقچى خۇددى غۇرۇرى ھاقارەت- لەنگەندەك ، قولىدىكى ئىشنى «شاققىدە» قويۇپ ، يېنىدا تۇرغان بىر تال قىلنى سوغۇرۇپ ئېلىپ ئاسمانغا ئاتتى - دە ، خەنجەرنى

بىر شىلتىپ ھېلىقى قىلنى ئىككىگە بۆلۈۋەتتى . خەنجەر ئۇنىڭ قولىدا ئوينىپ كەتكەندەك بولدى .

— مانا بۇنى تىغ دەيدۇ ! — دېدى ئۇ زەردە بىلەن .

ئاتىخان كۆڭلى يۇمشاق ، قائىدە ـ يوسۇنلۇق ئادەم ئىدى . ئۇ پىچاقچىنىڭ ھۇنىرىگە ھەقىقەتەن قايىل بولدى .

— بولدى ، خەنجەرنى مەن ئالدىم ، — دېدى ئۇ مەردلىك بىلەن ، — ماڭىا يەنە ياخشى ئۇستىرىدىن ئىككىنى تاللاپ بەرسىلە .

— دادا ، ئۇستىرىنى نېمە قىلىسەن ؟ خەنجەرنى ئالغاندىن كېيىن بولمىدىمۇ ؟ — دېدى ئەكبەر قولىدىكى خەنجەرنى ئۇيان ـ بۇيان ئايلاندۇرۇپ كۆرۈپ .

— ئۇستىرىنىڭ ئىشىنى خەنجەر قىلالمايدۇ ، بالام ، — دېدى ئاتىخان ۋە پىچاقچى تاللاپ بەرگەن سەدەپ ساپلىق بىر ئۇستىرىنىڭ تىغىنى تىرنىقىغا تەگكۈزۈپ كۆرۈپ داۋام قىلدى ، — بىز ھەمىشە شەھەر ـ بازارلارنى ئارىلاپ ماڭىمىز ، يولىمىزدا تۈگىمەس چۆل ـ جەزىرە ، تاغ ـ داۋانلار بار . كىشىلەرنىڭ چاچ ـ ساقىلىنى ئېلىشتا ئۇستىرا بولمىسا بولمايدۇ . بۇ ئۇستىرا ماڭا يارىدى ئۇستام ، يەنە بىرنى بەرسىلە .

ئاتىخان بەلەن ئۇستىرىدىن ئىككىنى ئالدى ، بۇنىڭدىمۇ باھا تالاشماي ، پىچاقچىنىڭ دېگىنىنى بەردى .

ئاتا ـ بالا پىچاق بازىرىدىن قايتىپ ، بىر دوقمۇشتىن قايرىلىشىغا ، شۇ يەردىكى لاي پەشتاقلىق مەسچىتنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان قېرىسال پالچى ئۇلارنى توۋلاپ قالدى :

— تەقسىر كەلسىلە ، ئۆزلىرىگە ۋە ئوغۇللىرىغا بىر پال ئېچىپ باقاي ، ئۇلۇغ بازار كۈنى ، كۆڭۈللىرى پاكىز ، يوللىرى روشەن بولسۇن !

ئاتىخان «چىپپىدە» توختاپ قالدى ، دىنىي ۋە پەننىي كىتابلارنى خېلى كۆپ ئوقۇغان ، ھەمىشە ھىدايەت يولىدىكى ئۆلىما

ۋە دەرۋىشلەرنىڭ سۆھبىتىنى ئىختىيار ئەتكەن بۇ ئادەم ئەزەلدىن بۇنداق پالچىلارغا ئىشىنىپ كەتمەيتتى، لېكىن بۇگۇن قۇلاق يوپۇرۇپ ئۆتۈپ كېتىشكە كۆڭلى ئۇنىمىدى، ئاخىر «پالچىغا ئىشەنمە، پالسىزمۇ يۇرمە» دېگەن ئەقىدە بويىچە، سەپەر ئالدىدا بۇ قېرى پالچىنىڭ كارامىتىنى كۆرۈپ بېقىش ئۈچۈن، ئاستا قەدەم بىلەن ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى.

پالچى سېمىز، بومبا ساقال، جاغال كۆز، بېشىدا سەللە، ئۇچىسىدا چوڭ يوللۇق نىمكەش بەقەسەم تون، پۇتىدا مەسە ـ كالاچ بار، كۆرۈنۈشى سۇرلۇك ئادەم ئىدى. ئۇ، ئالدىغا يېيىۋال- غان بىر پارچە ئاق رەختنىڭ ئۇستىگە «پالنامە قۇرئە يەككە ئەنداز» نامىلىق كونا كىتابنى قويۇپ، تەسۋى سىيرىپ ئول- تۇراتتى.

ئاتىخان بىلەن ئەكبەر ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ زوڭزايدى، پالچى بوش ئاۋازدا كۇسۇرلاپ قانداقتۇر بىر ئايەتنى ئوقۇدى ۋە ئاخىرىدا: «مېنىڭ پالىم ئەمەس، ھەزرىتى دانىيال ئەلەيھىسسا- لامنىڭ پالى بولغاي، ئىلاھە ئامىن!» دەپ دۇئا قىلدى، ئاندىن «بىسمىللاھىررەھمانىررەھىم»نى ئۈچ قېتىم ئوقۇپ، بىر پارچە ئاق قەغەزگە قەلەم بىلەن چېكىت قويۇشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئاغزى توختىماي بىر نېمىلەرنى دەپ پىچىرلايتتى. پالچى بىرىن- چى تۆت قۇرغا خۇددى تۆت مىسرالىق شېئىردەك تەخمىنىي چېكىتلەرنى قويغاندى، شۇ يوسۇندا تۆت قۇرلۇقتىن تۆت قېتىم چېكىت قويۇلغاندىن كېيىن، قەغەز ئۇستىدە ئون ئالتە قۇرلۇق چېكىتلىك سىزىقلار كېلىپ چىقتى. پالچى ئەمدى ئۇنى ئۆز ئارا جۇپلەپ، جۇپ ۋە تاققا ئايرىغاندىن كېيىن، جۇپ سىزىقلارغا بىر خىل بەلگە، تاق سىزىقلارغا يەنە بىر خىل بەلگە قويۇپ، ئاخىرىدا ئۆزىدىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدىغان غەيرىي شەكىلدىكى بىر نەر- سىلەرنى چىقاردى، ئاندىن بېشىنى كۆتۈرۈپ، يېرىم يۇمۇلغان كۆزلىرىنى «لەپپىدە» ئېچىپ، ئاتىخانغا قاراپ بەلەن ئاۋازدا

سۆزلەشكە باشلىدى :

— بۇ شەكىلدە لەھيان كېلىبدۇر . بۇ شەكىل مۇشتىرىگە تەئەللۇق ، كۈنى پەنجشەنبە ، سائىتى زۇھەل ، يۇلتۇزى ئوتتۇر ، لەھيانىنى سەئدى خارج دەرلەر . ھەر كىمنىڭ پالىغا لەھيان كەلسە ، ئەي پال ئىگىسى بىلگىل ، ئاگاھ ۋە دانا بولغىنىكى ، ساڭا ھەزرىتى ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ پالى كەلدى . بۇ پال ناھايىتى مۇبارەكتۇر : تەلىيىڭ بەلەن ۋە كۈچلۈكتۇر ، تەندۇرۇس ، سالا-مەت بولۇرسەن ، ئۆمرۈڭ دۆلەت بىلەن ئۆتەر . تىجارەت ، ئوقەت-تىن تولا پايدا ئالۇرسەن ، ئۆتنە ـ ئامانەتلىرىڭ قولۇڭغا كېلۇر ؛ ئۆيدىن ئۆيگە يۆتكىلۇرسەن ، ياخشى چۈش كۆرۈرسەن ، سەپەر بولۇر ، مازارلارغا زىيارەتكە بارۇرسەن ، پەرزەنتلىرىڭ كاتتا ئا-لىم بولۇر ، ئەلچىلەر ياخشى خەۋەر كەلتۇرۇر ، دوست ـ يارلى-رىڭدىن ۋاپا كېلۇر ، كېسەل پات ساقىيۇر ، خەتىرى يوق . بۇ كېسەل مۇسۇلمان پەرىلەرنىڭ ئەسىرىدىن بولۇر ، باش ئاغرىقى سەپرادىن بولغاي ، كېسەلگە سەۋەب قىلۇربولسا ، پەنجشەنبە كۈ-نى سېرىق جان باغلاپ ، قىرىق بىر نان قىلىپ ، قوقاق دۇئاسى ، يەل دۇئاسى ، كۆز دۇئاسى ، ئال دۇئاسى ، يىغىن دۇئاسى ، قەسىدە سۇلايمان ، قەسىدە بەردەنىڭ ھەر بىرىنى قىرىق بىردىن ئوقۇپ ، چوڭ يولدا ئوتلاق قېقىپ تارقاتقاي ! ئالماق ـ ساتماق-تىن مەنپەئەت بولۇر ، پال ئىگىسى يالغۇز بولسا ، پات نىكاھ بولۇر ، ئەر ـ خوتۇننىڭ سازاۋەرچىلىقى ياخشى كېچەر ، ئەمما پات جۇدا بولۇر ، ئوغرى ئالغان مال تېپىلۇر ، ئوغرى قاچىدۇ ، تۇتۇلمايدۇ ، دەۋايى خۇسۇمەت قىلساڭ ، دەۋانى ئالۇرسەن . سە-پەرگە كەتكەن پات كېلەلمەيدۇ ، ئۇزاققا قالۇر ، لېكىن سەپەردى-كى كىشىنىڭ ئەھۋالى ئوبدان ، ياخشىدۇر . مالۇ مىراس ، مالۇ-غايىب قولۇڭغا كېلۇر ، خەۋپ ـ خەتەر ، قورقۇنچتىن ئەمىن بولۇرسەن ؛ ساڭا سەپەر بولۇر ، سەپەردە جىق پايىدا كۆرۈرسەن ، ئىلىمدىن ، ھۈنەر ـ سەنئەتتىن بەھر ئالۇرسەن ، پادىشاھلاردىن

ئىنئام ئالۇرسەن . ئۇمىدلىرىڭ ، مۇراد ـ مەقسەتلىرىڭ ئۇزاقتىـ
ـراق هاسىل بولۇر ؛ دۇشمەن بار ، كۈچلۈكتۇر ، لېكىن ئەلهال
ساڭا زەرەر يەتكۈزەلمەس ، بەند ـ زىندانغا چۈشكەنلەر پات خالاس
بولۇر . ۋاللاھۇئەئلەم بىسساۋاب !...

پالچى سۆزدىن توختاپ ، چوڭقۇر بىر نەپەس ئالدى ، كۆزلىـ
ـرىنى خىيالەن يۇمۇپ ، بېشىنى تۆۋەن ئەگدى . ئۇ ، خېلى ئۇزاق
توختىماي سۆزلىگەچكە ، خالتىلىشىپ قالغان ئېڭەكلىرى لېپىلـ
ـداپ كەتتى .

پالچىنىڭ ئەمرىمەرۇپقا كەلتۈرۈپ ئېيتقان سىرلىق سۆزلىـ
ـرى ئاتىخانغا چوڭقۇر تەسىر قىلدى . بۇنداق تاسادىپىي توغرا
كېلىشنى ئۇ قۇتلۇق سەپەر ئالدىدا خۇدا تەرىپىدىن كەلگەن ياخشى
بېشارەت دەپ چۈشەندى . شۇڭا ئۇ ، چوڭقۇر بىر ئىچكى تۇيغۇ
بىلەن :

— ئىنشائاللا ، دېگەنلىرى كەلگەي ئاقساقال ! — دېدى ۋە
يانچۇقىدىن بىر دانە كۈمۈش تەڭگىنى ئېلىپ پالچىغا ئۇزاتتى ،
ئۇنىڭ گۆشلۈك ، مېغىز رەڭ قولى هاياجاندىن تىترەپ كەتتى .

ئاتىخان پالچىنىڭ يېنىدىن خۇشال قايتتى ، كۆڭلى تاتلىق
بىر سېزىمدىن تېپچەكلەيتتى :

— ئوغلۇم ، — دېدى ئۇ ، شۇ خۇشاللىق بىلەن يېنىدا
كېتىۋاتقان ئەكبەرنىڭ بوينىغا گىرە سېلىپ ، — كۆڭلۇم تۇيۇپ
تۇرىدۇ ، بىزنىڭ بۇ قېتىمقى سەپىرىمىزنى ئاللا ئاسان قىلىدۇ .
بايىقى گەپلەرنىمۇ پالچىنىڭ ئاغزىغا ئاللا سالغان . ئاللا هەمـ
ـمىدىن بۈيۈك ، ئۇنىڭسىز كۈچ ـ قۇۋۋەت ، مۆجىزە يوق ،
ئوغلۇم !...

ئەكبەر بۇ گەپلەرنى پەرۋاسىزلىق بىلەن ئاڭلىدى ، شۇ تاپتا
ئۇ ، ئىسسىقنىڭ دەستىدىن ئۇسساپ ، لەۋلىرى گەزلىشىپ كەتـ
ـكەنىدى . شۇڭا ، ئەكبەر دادىسىنىڭ هېسسىياتىدىن ، خۇشاللىقىـ
ـدىن خەۋەرسىز بىگانە ئادەمدەك ئۆزىنىڭ گېپىنى دېدى :

— دادا ، بەك ئۇسساپ كەتتىم ، دۇغ ئىچەيلى ، يا بولمىسا ،
ماروژنى ئېلىپ بەرگىنە !

— بىردەم تەخىر قىل ، — دېدى ئاتىخان ئوغلىغا دوق
قىلغاندەك بىر ئاز سوغۇق تەلەپپۇزدا ، — ئالدىمىزدا چايخانا بار ،
چاي ئىچىمىز !

ئۇلار قايناق بازار - رەستىلەرنى ئارىلاپ ، ئوردا ئالدىغا
كەلدى . بۇ يەرمۇ ئادەم تىنالمىغۇدەك دەرىجىدە تىقما - تىقىماق
ئىدى ، ئېلىپ - ساتارلارنىڭ ۋارقىراش - جارقىراشلىرى ،
بىر - بىرىگە گىرەلىشىپ كەتكەن خىلمۇ خىل بازارلارنىڭ شاۋ-
قۇن - سۈرەنلىرى ئادەمنىڭ قۇلاق - مېڭىسىنى يەپ ، نېرۋىسى-
نى قاقشىتاتتى...

ئاتىخان دەۋرەپ يۈرگەن كىشىلەر ئارىسىدىن ئۆرۈلۈپ -
سوقۇلۇپ ئۆتۈپ ، بىر تونۇش تۇماقچىنىڭ دۇكىنىغا كەلدى ،
ئۇنىڭ بىلەن قىسقىلا سالاملىشىپ ، ئۆزى بىلەن ئەكىبەرگە سە-
پەرلىك ئىككى تۇماق بۇيرۇتتى ، ئاندىن ئۇ يەردىن تېزلا ئايرى-
لىپ ، چوڭ بىر باققاللىق دۇكىنىنىڭ يېنىدىكى چايخانىغا كىر-
دى . چايخانىدىمۇ ئادەم كۆپ ئىدى . چايخانىنىڭ ۋاسا جۇپلۇك
ئېگىز تورۇسىنى ئىس قاپلاپ ، قارا - قۇرۇدىن ھاسىل بولغان
تورلار ساڭگىلاپ تۇراتتى ، ھاكلىرى ئۇركۇپ ، لاي سۇۋاقلىرى
كۆرۈنۈپ قالغان تامغا ھەمەزەكتىن ئايلاندۇرۇپ زەدىۋال تارتىل-
غانىدى . ئوچاقتا چاراسلاپ كۆيۈۋاتقان ئوت بىلەن قازان ۋە
چەينەكلەردىن كۆتۈرۈلگەن ئىسسىق ھور بۇ كۆرۈمسىز چايخانى-
سى بەئەينى ھۆپۈلدەپ تۇرغان ھاممامدەك قىزىتىۋەتكەنىدى . شۇ
ھالەتتىمۇ كىشىلەر باش - كۆزلىرىدىن شۇرقىراپ ئېقىۋاتقان
تەرلىرىنى دەممۇ دەم سۈرتۈپ ، چاي ئىچكەچ پاراڭلىشىپ ئولتۇ-
راتتى...

ئاتىخان چايخانىنىڭ ئىچىدىن ئورۇن تاپالماي سىرتقا چىق-
تى . چايخانىنىڭ ئالدىمۇ خېرىدارلار ئۈچۈن راسلانغانىدى . چۆ-

رىسىگە قىزىل لەمبۇقتىن لەپلىمە تارتىلغان كەڭ بورا چەللە ئۇ يەرگە سايە تاشلاپ ، ئازادە پىشايۋان تۇسىگە كىرگۈزۈپ قويغاندى . ئۇ يەر - بۇ يەرگە سېلىنغان پالاس ۋە كىگىزلەر ئۈستىدە ئادەملەر گىرە بولۇپ ئولتۇراتتى .

ئاتىخان شۇ يەردىن ئىككى كىشىلىك ئورۇن تېپىپ ، چايچىنى چاقىردى ، بىر ياش بالا ئىككى پىيالە بىلەن بىر پەتنۇسنى كۆتۈرۈپ ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى .

— ماۋۇنى چەينەككە سېلىپ ، ئوبدان دەملەپ ئەكېلىپ بەرگىنە ، — دېدى ئاتىخان ھېلىقى بالىغا بايا يولدىن ئېلىۋالغان بىر پارچە نۆكچە ناۋاتنى ئۇزىتىپ ، — شىرمان نان بولسا ، بىرنى ئالغاچ كەل !

— خوپ ، مانا ھازىر ، — چايچى بالا قەغەزگە ئورالغان ناۋاتنى ئېلىپ ئىچكىرى كىرىپ كەتتى .

چايخانا قىزىق بىر يەر ، بۇ يەرنى جەمئىيەتنىڭ ئەڭ سەزگۈر ، ئەڭ جەلپكار يېرى دېيىشكە بولىدۇ . بۇ يەرگە كۆنۈپ قالغان ئادەم ئۆيىدە بەتتە پولۇ بولسىمۇ تاشلاپ قويۇپ ، مۇشۇ يەرگە چىقىپ ، بىر بۇردا نان بىلەن بىر پىيالە چاينى ئىچكەچ پاراڭلىشىپ ئولتۇرىدۇ . بۇ پاراڭنىڭ تېمىسى بەكمۇ كەڭ ، بۇ دۇنيانىڭ ئىشلىرىدىن تارتىپ ، ئۇ دۇنيانىڭ سىرلىرىغىچە ، مەشھۇر تارىخىي ۋەقەلەردىن تارتىپ ، تېخى تۇنۇگۈن مۇشۇ ئەتراپتا يۈز بەرگەن ئەرزىمەس جېدەل - ماجىراغىچە ؛ شەھەرنىڭ تۆت دەرۋازىسىنى سوراپ ياتقان ئاتامان - لۈكچەكلەرنىڭ ئاجايىپ - غارايىپ ئىشلىرىدىن تارتىپ ، تۇمەن دەريا بويىدىكى ئىت تالاشتۇرۇش ، خوراز سوقۇشتۇرۇشقىچە مۇشۇ يەردە پاراڭلار بولىدۇ ، ئۆزئارا خەۋەرلەر يەتكۈزۈلىدۇ . بەزىلەر بۇ خەۋەرلەرنى ئاڭلاپ قاقاقلاپ كۈلۈشىدۇ ، بەزىلەر ھەسرەت چېكىدۇ ، بەزىلەر ياقىسىنى تۇتۇپ تۇۋا دەيدۇ ؛ يەنە بەزىلەر بولسا ، بۇ دۇنيانىڭ ئىشلىرىدىن ھەيران بولۇپ ھاڭۋېقىپ ئولتۇرىدۇ...

بۇگۈنمۇ بۇ چايخانا بۇنداق پاراڭلاردىن خالىي ئەمەس ئىدى . ئاتىخانىنىڭ يېنىدا گىرە بولۇپ ئولتۇرغان تۆت ئادەم قىزغىن پاراڭغا چۈشكەنىدى . ئاتىخان ئۆزىنى ھەرقانچە قاچۇرسىمۇ ، لې‐كىن بۇ گەپلەر ئۇنىڭ قۇلىقىغا ناھايىتى ئوچۇق ئاڭلىنىپ تۇردى :

— ھەي ـ ھەي !··· سىلەر كۆرەلمەي ئارماندا قالدىڭلار ، ئاغىنىلەر ! — دېدى بىرسى تامىقىنى چاكىلداتقان ھالدا بايا كۆرۈپ كەلگەن خوراز سوقۇشتۇرۇش ئەھۋالىنى سۆزلەپ ، — خوراز دېسە ، مانا شۇنى دېسە بولىدۇ ! كاساپەتنىڭ كۆزى ئوت ، بېخىرى شەمشەر ئىكەن . مەيدانغا شۇنداق تاشلىنىۋىدى ، قاناتلىرى‐نى قېقىپ ، بازلاپ بېرىپ ، ھېلىقى توم تاجىنى بىرلا تېپىك بىلەن «ۋاك» دېگۈزۈۋەتتى···

— ھەرقانچە بولسىمۇ ، بىزنىڭ چار خورازغا يەتمەس !— دېدى ئارىدىن پوچىراق كەلگەن بىرى ،— بىزنىڭ ھېلىقى باغنى سىلەر بىلىسىلەر ، بامداتتا كىرىپ كەتكەن ئادەم نامازشامدا ئاران ئايلىنىپ چىقالايدۇ ! مانا شۇنداق ئالەمچە باغقا بىزنىڭ ئاشۇ چار خوراز قارايدۇ ، ئەمەسما !؟ ئۇنى بوش چاغلىماڭلار ، ئۆتكەن يازدا ئىككى ئوغرى تامدىن ئارتىلىپ چۈشۈپتىكەن ، چار خوراز بىلىپ قېلىپ ، ئىككىسىنى ئىككى تېپىك بىلەن تامدىن ئىرغى‐تىۋېتىپتۇ···

— قالتىسقۇ ! — دېدى دەسلەپ سۆزلىگەن ھېلىقى ئادەم قىزىقىپ ، — شۇ خوراز ھازىر بارمۇ ؟

— ھەي !··· ئۆتكەندە ئۇششاق باللار ئوغرىلاپ كەتتى ، دېگىنە !

ئۇنىڭ جاۋابىدىن ھەمراھلىرى دەسلەپ ھەيران بولۇپ ، ھاڭۋېقىپ تۇرۇپ قالدى ، كېيىن ئۇلار بىردىنلا گەپنىڭ تېگىگە يېتىپ ، پاراققىدە كۈلۈشۈپ كەتتى .

ئاتىخانمۇ بۇ پوچىنىڭ چاندۇرماي ، ناھايىتى سىپايىلىك

بىلەن مەنىلىك پو ئاتقانلىقىدىن ھۇزۇرلىنىپ مىيىقىدا كۈلۈپ
قويدى .
ئەمدى بۇلارنىڭ «خوراز» توغرىسىدىكى پاراڭلىرىنى ئاتىـ
خاننىڭ ئارقا تەرىپىدە ئولتۇرغان بىر نەچچە «ئۇزۇن قۇلاق»
لارنىڭ دەرۋىشلەرچە سۆھبىتى بىسىپ كەتتى . بۇ گەپلەرمۇ ئىخـ
تىيارسىز ھالدا ئاتىخاننىڭ قۇلىقىغا قۇيۇلۇپ تۇردى :
— سىلى ئاڭلىدىلىمۇ ئاداش ، ھېلىقى مامۇت كانايىنىڭ
دېيىشىچە ، بىر نەچچە كۈننىڭ ئالدىدا شەنجاڭ يامۇلىدا ھەرەمگە
بارىدىغانلارغا چەك تاشلاپتۇ ، بەزىلەرگە چىقىپتۇ ، بەزىلەرگە چىقـ
ماپتۇ ، چىققانلىرى خۇشاللىقتىن كۈلۈشۈپتۇ ، چىقمىغانلىرى
خاپىچىلىقتىن يىغلىشىپتۇ . مەن دەيمەن ، بۇ دۇنيانىڭ ئىشلىرى
نېمىدېگەن قىزىق ! بەزىلەر پۇلى يوق ، جېنىنى باقالماي يىغلاۋاتـ
قان ، بەزىلەر بولسا ، پۇللىرىنىڭ كۆپلۈكىدىن خەجلەيدىغان يەر
تاپالماي يىغلاۋاتقان !...
— ھەي ئاداش ، تۆت گىرداب ، سەككىز قىرغاقنىڭ ھەممىـ
سىدە ئاللا يارانتقان ھېلىقى قارا قازاننىڭ قۇلىقى تۆتتە ! پادىشاھـ
دىن تارتىپ گادايغىچە ھەممىسىنىڭ ئۆز دەردى بار ! بۇ دۇنيادا
ئاجايىپ زاتلار ئۆتۈپتىكەن . ئۇلار كەشۋي ئەرۋاھلاردىن خەۋەرـ
دارلار ئىكەن . بۇ دۇنيانىڭ ئىشلىرى ئاخىرەتتە بولمايدۇ ، ئاخىـ
رەتنىڭ ئىشلىرى بۇ دۇنيادا كۆرۈنمەيدۇ ! لېكىن ، بۇنداق كىـ
شىلەر ئاخىرەتتىكى ئىشلارنى كۆرىدىكەن . ئىنساندا ئىككى كۆز
بار ، دەيدۇ . بىرى زاتىن كۆز ، يەنە بىرى باتىن كۆزمىش . باتىن
كۆزنى دىل كۆزى دەيدىكەن . بۇنداق كىشىلەر خۇداغا باغلىنىپ ،
خۇدا يولىدا زىكىر قىلىپ ، دىل كۆزى بىلەن ئاخىرەتتىكى
ئىشلارنى كۆرىدىكەن . سۇلتانى ئاپاق خوجامنىڭ مۇرىتى دىۋانە
مەشرەپ خۇداغا نالە قىلىپ ، نېمە ئۇچۇن بىرنى شاھ ، بىرنى
گاداھ ، بىرنى ئوڭ ، بىرنى ساراڭ ، بىرنى باي ، بىرنى گاداي
يارانتىڭ دەپ ، باتىن كۆزى بىلەن ئۇ دۇنياغا قاراپتۇ . قارىسا ،

ھەممە ئادەم ئۆز ئىشى بىلەن بەند ، ھەممىسىدە غەم ـ غۇسسە ، ئۇلاردىن خۇشاللىق ، راھەت يىراق ، شۇ چاغدا مەشرەپ ئويغى- نىپ قارىسا ، ئۆزى يورۇق ئالەمدە تۇرغان . شۇ چاغدا ئۇ :

«باقسام بۇ جاھاندا ھەممىگە دەردۇئەلەم بار ،
ھەر كىشىنىڭ كۆڭلىدە بىر زەررىچە غەم بار .»

دېگەن شېئىرنى ئوقۇپتۇ ۋە خۇدادىن : «كىشىلەردىكى بۇ غەم ـ غۇسسىلەرنى كۆتۈرۈۋەتكىن» دەپ نالە قىپتۇ . بۇ چاغدا ئاللاتائا- لادىن ۋەھىي كېلىپ : «مەن خەلق ئەتكەن بۇ كىشىلەر ئاشۇ غەم ـ غۇسسىلىرى بىلەن مېنى تاپىدۇ ، مېنى ياد ئېتىدۇ» دەپتۇ . شۇڭا ، كىتابتا : «جەننەت ھەق ، دوزاخ ھەق ، مىزان ھەق ، تارازۇ ھەق ، ھېسابكا ھەق ، سىرات (كۆۋرۈك) ھەق» دېيىلگەن .

— مۇنداق دېسىلە ، ئادەم بالىسىنىڭ بېشىغا كەلگەن دەرد ـ ئەلەملەر ئەلمىساقتا ئاللا تەرىپىدىن پېشانىگە پۈتۈلگەن ئىكەندە !

— ئەلھەق شۇنداق !...

ئەمدى ئاتىخاننىڭ خىيالىنى بۇ پاراڭلار ئەمەس ، بەلكى چايخانىنىڭ ئىچىدىن چىقىۋاتقان دۇتارنىڭ يېقىملىق ئاۋازى تار- تىپ كەتتى . كىمدۇر بىرسى دۇتارنى بوش ، لېكىن مۇڭلۇق تىرىڭشىتىپ ، لەرزان ئاۋازدا ناخشا ئوقۇۋاتاتتى :

بارسامەن مەدىنەمگە ،
نۇر ـزىيالار كانىگە .
ئەرزىمىزنى ئېيتايلى ،
پەيغەمبەر سۇلتانىگە .

بولسا قاناتىم ، يەتسەم ھەرەمگە ،
دەردىمنى ئېيتاي زىبا سەنەمگە !

ناخشا ئاتىخاننىڭ مەيلىنى تارتىپ كەتتى . ئۇ ، ئۆرىدەپ ، بوينىنى سوزۇپ ئىچىگە قارىدى ،لېكىن بۇ خۇش نەپەس ، كۆڭلى پاك غەزەلخاننى كۆرەلمىدى ، ئۇنىڭ قەلبىدە بۇ ئادەمگە نىسبەتەن غايىبانە بىر ھۆرمەت ۋە قىزىقىش ئورناپ قالدى . ئاتىخان ئۆزد-ىنىڭ پات ئارىدا ئاشۇ دۇتارچى ئارزۇ قىلىپ ، ئۇلۇغلىغان يەرگە بارىدىغانلىقىنى ، ئاددىي كىشىلەر چۈشىدىمۇ كۆرۈشكە ئېرىشەل-مەيدىغان مۇقەددەس جايلارنى تاۋاپ قىلىدىغانلىقىنى ئويلاپ ، ئىچ - ئىچىدىن خۇشاللاندى ، بىر خىل يۈكسەك ئېپتىخارلىق تۇيغۇسى پۈتۈن ۋۇجۇدىنى چىرماپ ئالدى !

2

ئاتىخان جامائەت بىلەن خوشلىشىش ئۈچۈن كاتتا نەزىر بەردى .

يوغان قوشقار قان قىلىندى . بامداتتىن يېنىپ كىرىشكە باشلىغان مېھمانلارنىڭ چاشكىغىچە ئايىغى ئۈزۈلمىدى . ھەممەي-لەن ئۇزاقتىن - ئۇزاق دۇئا قىلىپ ، ئۇنىڭ تېنىگە ساقلىق ، سەپىرىگە ئامانلىق تىلىدى . بەزى بىلىمدان قارىي - خەلپەتلەر ئەمرىمەرۇپ قىلدى . ئۇلارنىڭ ھەر ئون ئېغىز سۆزىنىڭ توققۇ-زى قۇرئان كەرىم ئىدى . بۇ ئەمرىمەرۇپلەر ئىچىدە ، جامائەتنىڭ نەزىرىگە چۈشۈپ ، كىشىلەرنىڭ كۆڭلىگە ئورناپ قالغىنى ، كاتتا ئۆلىما مەۋلانە شەرىپىددىننىڭ ئەمرىمەرۇپى ئىدى . بېشىغا مىس-قالى داكىدىن چاققانغىنە سەللە ئورىغان ، ئېگىز بوي ، چىرايى ئاق سېرىق ، ماش گۈرۈچ ساقاللىق بۇ ئادەم داستىخان يىغىشتۇ-رۇلغاندىن كېيىن ، چوڭ مېھمانخانىدا لىق ئولتۇرغان كىشىلەر-

گە قاراپ مۇنداق دېدى :
— ئىسلام دىنىنىڭ ئەمر قىلغىنىدەك ، ئىبادەتلىرىنى يولى بىلەن قىلغان كىشى بۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە سائادەتكە ئېرىشىدۇ . چۈنكى ، كۈندە بەش قېتىم قازا قىلماي ناماز ئوقۇش ، يىلدا بىر ئاي نەپسىنى بېسىپ روزا تۇتۇش ، جاندىن ئەزىز كۆرىدىغان هالال مال ـ مۈلكىنىڭ بىر قىسمىنى هېچقانداق بەدەل كۈتمەستىن پېقىر ـ مۆمىنلەرگە زاكات قىلىش ، يول ئازابىغا ، سەپەر مۇ- شەققەتلىرىگە چىداپ هەج تاۋاپ قىلىش — ئەلۋەتتە هەرقانداق ئادەمگە ئېغىر كېلىدىغان ئىشلاردۇر . بۇلارنى پەقەت ئاللا ئۈچۈن قىلغان مۇسۇلمان نەپسانىي تۇيغۇلىرىنى ، غالجىرلىقلىرىنى يې- ڭىپ ، ئىرادىسىگە هاكىم بولغان ئاللادىن باشقا هېچكىمگە بويۇن ئەگمەيدىغان هۆر بىر ئىنساندۇر . بۇنداق ئىنسانلار باشقىلارنىمۇ هۆر بىلىدۇ ، هېچكىمنىڭ مېلىغا ، جېنىغا ، نومۇسىغا كۆز تىك- مەيدۇ ، ئىنسان هەقلىرىگە هۆرمەت قىلىدۇ . ئىمان ۋە ئىبادەت- نىڭ مەقسىتى — ئىگىلىرىنى كامىل بىر ئىنسان قىلىش- تۇر ! — مەۋلانە بۇ سۆزلەرنى زورۇقماي ، دۇدۇقلىماي ، ناهايى- تى تەبىئىي هەم سالماق بىلەن ئېيتتى ، كىشىلەرمۇ جىمجىت قۇلاق سېلىپ ئاڭلىدى ، ئاتىخان پەگاهدا ئۆرە تۇرغان هالدا قوللىرىنى كۆكسىگە قويۇپ مەۋلانە شەرىپىدىنگە تەۋەززۇ بىلەن تىكىلىپ تۇراتتى ، مەۋلانە بېشىنى كۆتۈردى ۋە ئاتىخانغا قاراپ سۆزىنى يەنە داۋام قىلدى ،— بىز هەممىمىز سىلى جابدۇنغان مۇبارەك سەپەرگە پاتىھە بېرىمىز . يوللىرى ئاق بولسۇن ، مۇراد ـ مەقسەتلىرىگە يەتكەيلا . ئايىتى كەرىمەدە : «ئاللاتائالا هەج سەپىرىگە كېلىش ئۈچۈن قادىر بولغان بارچە مۆمىنلەرگە هەجنى پەرز ئەتتى . كىمكى بۇنى ئىنكار قىلسا ، گۇناهى ئۆزىگە- دۇر . شۈبهىسىزكى ، ئاللاتائالا ئەهلى جاهاندىن بىهاجەتتۇر ! » دېيىلىدۇ . بىز بۇنىڭغا ئىمان كەلتۈرىمىز ، سىلىنى بۇ قۇتلۇق سەپەرگە ياخشى دۇئالىرىمىز بىلەن ئۇزىتىمىز ، ئاللا مۇشكۇلل-

ىرىنى ئاسان ، مەرتىۋىلىرىنى زىيادە قىلسۇن ، ئىككى دۇنيا ئەزىـ
ىزى مۇكەررەم قىلسۇن ، ئامىن !

جامائەت دۇررىدە دۇئاغا قول كۆتۈردى ، ئۆي ئىچى سىرلىق شىۋىرلاشلار بىلەن تولدى . ئاخىرىدا ، ئاتىخانغا ئۇنلۇك ، ھاياجانـ لىق ئاۋازدا ئاقيول تىلىدى ، ئۇنىڭ قۇتلۇق سەپىرىنى مۇبارەكـ لىدى !

ئەتىسى چۈشتىن بۇرۇن ، قەشقەرنىڭ تۆت دەرۋازىسى ئىچىـ دە ھەج سەپىرىگە ئاتلانغان يىگىرمە توققۇز ئادەم چوڭ بىر كارۋان بولۇپ ، قىزىل دەريا كۆۋرۈكى بويىغا كەلگەندە توختىـ دى ، ئۇلار ئۇزاتقىلى چىققان نەچچە يۈز ئادەم بىلەن مۇشۇ يەردە ئاخىرقى قېتىم خوشلاشماقچىدى . قىزىل دەريا بويى قايناق بازارـ غا ئايلىنىپ كەتتى ، بىر - بىرىدىن ئايرىلىشقا قىيمىغان كىشىـ لەرنىڭ كۆزىدە ياش داۋالغۇيتتى ، يۈرىكىدە بولسا ، بېسىپ بولـ ماس جۇدالىق پىغانى ئۆرلەيتتى . ئۇلار قۇچاقلىشىپ ، سۆيۈـ شۇپ ، بىر - بىرىگە ياخشى تىلەكلەرنى تىلىشەتتى . ئاتىخانمۇ ئايالى ۋە بالا - چاقىلىرى بىلەن بىر چەتتە خوشلىشىۋاتاتتى . خان تىللا بېشىغا چېكەن ئاقپىيجە ئارتىپ ، ئۇچىسىغا كەڭ ئىمچە كىيىۋالغانىدى . ئۇنىڭ يىغىدىن كۆزلىرى ئىششىپ ، ئاۋازىمۇ پۈتۈپ كەتكەنىدى . ئۇ ، ئەكبەرنى ئاخىرقى قېتىم ئۆز يېنىغا چاقىردى ، ئەكبەر يۈگۈرۈپ كېلىپ ، ئانىسىنىڭ باغرىغا ئۆزىنى ئاتتى ، گويا ئانا مېھرىنىڭ مەيىن شامىلى ئۇنى يەلپۈپ ئۆتكەندەك بولدى ، ئەكبەر ئانىسىنىڭ تاتلىق ھىدىنى تويماي سۇمۇرەتتى . ئانا ئىچ كۆيەر ئوغلىنىڭ باشلىرىنى سىلاپ ، ماڭلىيىدىن سۆـ يۈپ ، يەنە ئۆزىنى تۇتالماي ئېسەدەپ كەتتى ، ئېغىر جۇدالىق ھەر ئىككىيلەننى دەرمانىدىن كەتكۈزگەنىدى...

ئاتىخان ئۇلارنى بىر - بىرىدىن تەستە ئاجراتتى ۋە خان تىللانىڭ قورسىقىدىكى بالىنى ئىشارەت قىلىپ تۇرۇپ :

— ئەگەر ئوغۇل بولسا ، ئىسمىنى سەپەر قويۇڭلار ، بۇ

قىتىمقى قۇتلۇق سەپەرنىڭ يادنامىسى بولۇپ قالسۇن ؛ مۇبادا قىز بولۇپ قالسا ، ھەجەر قويۇڭلار ، خۇدا يولىدىكى ھەج تاۋاپىنىڭ يادنامىسى بولۇپ قالسۇن !— دېدى ۋە يوغان گىلەم خۇرجۇن ئارتىلغان سۇر ئېشەكنى ئەكبەرگە تۇتقۇزۇپ ، ھەمراھلىرى تەرەپكە ماڭدى .

ئەكبەر يېتىلەپ كېتىۋاتقان سۇر ئېشەك سوكال قۇيرۇق ، سالپاڭ قۇلاق بولسىمۇ ، لېكىن ئۆز ۋاقتىدا بېدىك تەرىپلىگەندەك ، يوغان ھەم كۈچلۈك ئىدى .

خوشلىشىش ، يىغا - زار ئاستا - ئاستا بېسىقتى . ئاتىخان ئۆز ھەمراھلىرىنىڭ ئارىسىغا كېلىپ ، ئۇلار بىلەن سالاملاشتى ۋە خالىسانە نىيەت بىلەن مۇنداق دېدى :

— جامائەت ، بىز ياخشى ئارزۇ - تىلەك بىلەن قۇتلۇق سەپەرگە ئاتلاندۇق . بۈگۈندىن باشلاپ ، بىز بىر ئېرىقنىڭ سۈيى ، بىر ئازگالنىڭ لېيى !...

سەمىمىيلىك ۋە دوستانىلىك بىلەن ئېيتىلغان بۇ سۆزلەر كىشىلەرنىڭ كۆڭلىگە ياقتى . ئۇلار ئۆز ئىچىدە بۇنداق تۇغرا نىيەتلىك ، خالىسانە بىر ئادەمنىڭ بولغانلىقىدىن خۇشال بولۇشتى . ئاتىخان ھەقىقەتەنمۇ ئاق كۆڭۈل ، ساپ تەبىئەتلىك ، ئۆزىنى تۇتقان ئادەم ئىدى . ئۇنىڭ مۇنداق ئۆزىنى تۇتۇشى باشقىلارغا بەكمۇ سالاپەتلىك كۆرۈنەتتى .

كارۋان ئۇزاتقۇچىلاردىن ئاستا - ئاستا ئايرىلىپ ، كۆۋرۈك تەرەپكە سىلجىشقا باشلىدى . ئاتىخان كۆۋرۈك ئۈستىدىن ئاخىرقى قېتىم قىزىل دەرياغا قارىدى ، ئۇلارنى بېقىپ ئۆستۈرگەن ئانا دەريانىڭ ئۇلۇغ ، شاۋقۇنلۇق سۈيى دۇغلىنىپ ، بوزامتۇل چايقىلاتتى ، دەريانىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى سۆگەت دەرەخلىرىنىڭ مەجنۇنتاللىرى دەريادىن كۆتۈرۈلگەن يېنىك سەلكىندە تىنىماي يەلپۈنەتتى !

كارۋاننىڭ ئەڭ ئالدىدا ، قوڭۇر رەڭلىك شاش ئايغىرغا

مىنىۋالغان ئاتچى قاسىم تايغان قىزىل دەريا كۆۋرۈكىدىن ئۆتۈپ ، ئارقىغا قارىدى ۋە سەپەرگە ئاتلانغانلار بىلەن ئۇزىتىپ چىققانلارنىڭ ھەققىگە ئۇزاق بىر دۇئا قىلدى - دە ، ئارقىدىن ھەزرىتى ئەلشىر نەۋائى ئۆز ۋاقتىدا مۇبارەك ھەج سەپىرى ئىشىقىدا يازغان بېيتنى ئىشتىياق بىلەن ئوقۇپ ، يولىنى داۋام قىلدى :

«مىنكىم ، بۇ سەۋدا نىزار ئەيلىدى ،
ھەۋەس ئىلكىدە بىقارار ئەيلىدى .
ئۇرارمەن قەدەم تاكى بارغۇنچە گام[1] ،
كى بولغاي ، مۇيەسسەر ماڭا ئۇشبۇ كام[2] .
ئەگەر بولسا بۇ يولدا ئۆمرۈم تەلەپ ،
چۇ ، بۇ يولدىدۇر ئۇ ھەم ئىرۇر شەرەپ .»

قاسىم تايغان باشلاپ كېتىۋاتقان كارۋان ئاستا - ئاستا ئۇزاپ كەتتى ، قىزىل دەريانىڭ شاۋقۇنلۇق ئاۋازى بىلەن ئۇزاتقۇچىلارنىڭ ھەسرەتلىك يىغا - زارلىرىمۇ يىراقتا قالدى .

مانا بۈگۈن ئۇلار ھەج تاۋاپ ئىشقىدا گۈزەل يۇرتىدىن ئايرىلىپ ، تىنچ ، خىرامان تۇرمۇشىنىڭ خۇشاللىقلىرىدىن ۋاز كېچىپ ، قۇتلۇق ، مۇشكۇل سەپەرگە ئاتىنى ئاتلاندى .

بۇ ، دەل مىلادىيە 1948 - يىلىنىڭ ئىيۇل ئېيى ئىدى .

3

قاسىم تايغان تەجرىبىلىك ، پىشقان ئاتچى ئىدى . بۇ مۇشكۇل سەپەرنىڭ تاغ - داۋانلىرى ، چۆل - جەزىرىلىرى ، ھەيۋەت-

---

① گام — مەنزىل ، كۆزلىگەن يەر .
② كام — بەخت ، مەقسەتكە يېتىش .

لىك دەريا ـ ئېقىنلىرى ئۇنىڭ ئۇچۇن بەشقولدەك ئېنىق ، گويا داغدام يولدەك راۋان بولۇپ كەتكەنىدى .

قاسىم تايغان ھەر خىل ئىزلارغا ۋە يۇلتۇزلار ئورنىغا قاراپ يولنى پەرق ئېتەلەيتتى . ئۇ ، بۇ قېتىم ئۆزى باشلاپ ماڭغان يىگىرمە توققۇز ئادەمنى پاكىستاننىڭ گىلگىت شەھىرىگىچە ئاپىرىپ قويۇشنى ئۈستىگە ئالغانىدى .

ئۇلار قىزىل دەريا بويىدىن ئايرىلىپ ، تۆتىنچى كۈنى چۈشتە مىسكەر[1] گە يېتىپ كەلدى . ھاۋاسى شالاڭ ، سوغۇق شامال سوقۇپ تۇرىدىغان ، ئەتراپى سىم توسۇقلار بىلەن قورشالغان كۆرۈمسىز چېگرا ئۆتكىدە بىرەر يۈزدىن ئارتۇق ئادەم توپلاشقانىدى . ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى پاسپورتسىز بولۇپ ، چېگرا ساقچىلىرىنى سېتىۋېلىش يولى بىلەن چېگرىدىن ئۆتۈپ كېتىش كويىدا يۈرگەنلەر ئىدى . بىر نەچچە كۈندىن بېرى خېلى كۆپ ئادەمنىڭ يىگىرمە سەردىن كۈمۈش تەڭگە خەجلەپلا ، چېگرىدىن ئاسانلا ئۆتۈپ كەتكەنلىكى توغرىسىدا قىزغىن پاراڭلار بولۇۋاتاتتى . بۇ ھال پاسپورتى بارلارنىڭمۇ دەرھال ئۆتۈپ كېتىشنى قىستىلاشتۇرۇپ قويغانىدى . ئاتچى قاسىم تايغان بىلەن يەنە بىر نەچچە ھەمسەپەرلەر ئاتىخاننىڭ يېنىغا كېلىپ ، ئۇنىڭغا ئىلتىماس قىلدى :

— ئۆزلىرى ساقچى ئەمەلدارلىرى بىلەن كۆرۈشۈپ ، بىزنىڭ رەسمىيەتلىرىمىزنى تېزراق بېجىرىپ بېرىشنى ئېيتىپ باقسىلىرى قانداق ؟ بۇ يەر تۇرىدىغان يەر ئەمەسكەن ، بىر دەقىقە بولسىمۇ بۇرۇنراق يولىمىزغا ماڭايلى !

— بولىدۇ ، — دېدى ئاتىخان كۆپچىلىكنىڭ ئىلتىماسىنى قوبۇل قىلىپ ،— مەن بېرىپ سۆزلىشىپ باقاي !

تۆت كۈنلۈك سەپەر كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە ، ئاتىخاننىڭ ئىنشەنچلىك ، ھالال ، غەمگۇزار ئادەملىكىنى ئىسپاتلىغانىدى . شۇڭا ، ھەممەيلەن تەبىئىي ھالدا ئۇنىڭدىن ئەقىل سورايدىغان ، ئۇنى

---

[1] مىسكەر — ھازىرقى قونجىراپ .

ئۆزلىرىنىڭ كارۋان بېشى، مەنۋى تۈۋرۈكى دەپ قارايدىغان بولۇپ قالغانىدى. بۇنىڭ ئىچىدە پەقەت بىرلا ئادەم — كۆزلىرى يوغان، نەزىرى تېز، لېكىن قاراشلىرى پەرۋاسىز، گەپلىرى بىمەززە غوجىمۇللىلا ئۇنى پىسەنت قىلمايتتى.

ئاتىخان ساقچى باشلىقىنى ئىزدەپ، يىراقتىكى دۆڭلۈكتە قارىيىپ تۇرغان ئۆي تەرەپكە قاراپ كەتتى. غوجىمۇللا بولسا، يۈك ئارتىلغان چىپار قېچىرنى يېتىلەپ، ئادىتى بويىچە گەپ تىڭ - تىڭلاش ئۈچۈن، كىشىلەر توپىنى ئارىلاپ نىشانسىز كېزىشكە باشلىدى. ئۇ، بۈگۈن كۈنىنىڭ ئىسسىق بولۇشىغا قارىماي، پۇتىغا ئالاھىدە بۆيرۈتۈپ تىكتۈرگەن يۇمشاق مەسە - كالاچ، ئۇچىسىغا بۇخارا بەقەسەمدىن ئۇزۇن تون كىيىپ، بېشىغا ئافغانىنىڭ سۇرمە رەڭ شايى سەللىسىنى ئورىۋالغانىدى.

غوجىمۇللا قېچىرىنىڭ تىزگىنىنى سول قولىغا يۆگەپ تۇتۇۋالغانىدى. ئۇ، ھەرقانداق شارائىتتا قېچىرىدىن ئايرىلمايتتى، ئۆزى يېتىلەپ يۈرەتتى.

ئالدىنقى كۈنى كارۋان مۇز تاغ داۋىنىدىن ئۆتكۈچە، غوجىمۇللىنىڭ يۈرىكىنى قاتتىق چۆچۈتىدىغان بىر ئىش بولدى. مۇسا داڭقان دېگەن ئادەم ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ماڭغانىدى. مۇسا داڭقاننىڭ بۇرنىغا غوجىمۇللا يېتىلەپ كېتىۋاتقان قېچىردىكى يۈكتىن ئۆتكۈر زىرە پۇرىقى پۇراپ كەتتى. ئۇ، ھەيران بولۇپ، داۋاندىن چۈشكەندىن كېيىن غوجىمۇللىغا ياندىشىپ كېلىپ:

— موللام، پاكىستانغا زىرە ئېلىپ ماڭلىمۇ نېمە؟ بۇ تازىمۇ تەتۈر ئىش بوپتىغۇ!...، — دەپ سورىدى. لېكىن غوجىمۇللا قىلچە دۇدۇقلىماي، پەرۋاسىز ھالدا:

— يوقسۇ، تەقسىر! تاغاردىكىلەرنىڭ ھەممىسى ھەپتىيەك، راۋالپىندى بىلەن كاراچىدىكى قېرىنداشلارنىڭ بالا - چاقىلىرىغا ئۈيغۇرچە بېسىلغان ھەپتىيەك لازىم ئىكەن، شۇنى ئېلىپ ماڭدىم، بۇ تازىمۇ ساۋابلىق ئىش دېسىلە. ئەمدى زىرە پۇرىقىغا

كەلسەك ، ئۆز ۋاقتىدا تاغارغا زىرە قاچىلاپتىكەن ، شۇنىڭ پۇرىقى تېخىچە تۈگىمىگەن چېغى ! — دەپ ، تۇيۇقسىز سورالغان بۇ قىيىن سوئالغا ئاسانلا جاۋاب بەرگەنىدى . بۇ جاۋاب مۇسا داڭقاننى كۆڭلىدە پەيدا بولغان تاسادىپىي گۇمانىي سېزىمدىن خالاس قىلغا- نىدى .

غوجىمموللا ئۆزئارا سودا - سېتىق قىلىشىۋاتقان ، ئۇ- ياقتىن - بۇياققا چېپىپ يۈرگەن ، ئۆز ھەلەكچىلىكى بىلەن ئالدىراپ تۇرغان ئادەملەر ئارىسىدىن ئۆتۈپ ، قەيەردە پاراڭ بول- سا ، قۇلىقىنى شۇ يەرگە يېقىپ خېلى ۋاقىتنى ئۆتكۈزدى . بۇ ئارىلىقتا ئۇ ، چېگرا بويىغىمۇ يېقىنلاپ كەلدى . بۇ يەردىكى ئادەملەرنىڭ ئەس - يادى قانداق قىلىپ چېگرىدىن تېزراق ئۆ- تۈشنىڭ كويىدا ئىدى . غوجىمموللا ئۆزىدىن بەش - ئالتە قەدەم نېرىدا مۇقۇلدىشىپ تۇرغان بىر نەچچە ئادەمگە قارىغىنىچە تۇرۇپ قالدى . ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بەستلىك ، گىرۋى بىرسى ئۇنىڭغا بەكمۇ تونۇشتەك قىلاتتى . غوجىمموللا يەنە بىر ئاز ئالدىغا سىلجىپ ، كۆزلىرىنى قىسىپ تۇرۇپ ، ئۇنىڭغا زەن قويۇپ قارىدى··· «دەل··· دەل ئۆزى شۇ ! ئۇ ، بۇ يەردە نېمە ئىش قىلار ؟··· »

غوجىمموللىغا تونۇش كۆرۈنگەن ئادەمنىڭ كىيىنىشى ، تۇر- قى يىراق بىر سەپەرگە ئاتلانغاندەك كۆرۈنەتتى . ئۆشنىسىدىكى يېڭى گىلەم خۇرجۇننىڭ بىر كۆزىدە تۇلۇم ، يەنە بىر كۆزىدە نېمىلەردۇر تومپىيىپ تۇراتتى .

«ئۇمۇ چېگرىدىن ئۆتۈپ بىر يەرگە بارامدۇ نېمە ؟ ۋاي خۇدايىم ، ئۇنىڭ بىلەن ھەمسەپەر بولۇپ قالساق ، نەس باسقىنى شۇ ! بىزنى سويغان پىيازدەك گاڭسا - جىسا قىلىپ قويىدۇ ئۇ لۈكچەك !··· »

غوجىمموللىنىڭ ئەرۋاھى ئۇچتى ، بۇ يەردە تۇيۇقسىز ئۇچراپ قالغان بۇ ئادەم ئۇنىڭ پىكرىنى چالغىتىپ ، كۆڭلىنى غەشلىككە

سالدى ، غوجىموللا دەماللىققا نېمە قىلىشنى بىلمەي ئارقىغا قايتماقچى بولۇپ تۇرۇۋىدى ، مۇسا داڭقان بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالدى ، مۇسا داڭقان ئۇنىڭغا ئالدىراپ خەۋەر يەتكۈزدى :

— ئاتىخان بايا چېگرا ئەمەلدارى بىلەن سۆزلىشىپ كەپتۇ ، ئۇلار بىزنى ئەتە چۈشتىن كېيىن چېگرىدىن ئۆتكۈزۈشكە ماقۇل بوپتۇ…

بۇ گەپلەر غوجىموللىنىڭ قۇلىقىغا كىرمىدى ، ئۇ ئۆز خىيالى بىلەن بەند ئىدى :

— ئۇنى چېگرىدىن ئۆتكۈزسە بولمايدۇ… ئۇ يامان ئادەم…

— غوجىموللا ، سىلىگە نېمە بولدى ؟ — مۇسا داڭقان ھەيران بولۇپ ، ئۇنىڭ پېشانىسىنى تۇتتى ، — قىزىتمىلىرى ئۆرلەپ قالمىغاندۇ ؟

— راست دەيمەن… — غوجىموللا يەندىلا شۇ گەپتە ئىدى ،— ئۇنى چېگرىدىن ئۆتكۈزسە بولمايدۇ ! قوي ئارىسىغا بۆرە كىرىپ قالدۇ !…

مۇسا داڭقان ئۇنىڭغا ھەم ھەيرانلىق ، ھەم قىزىقىش بىلەن تىكىلىپ قارىدى . غوجىموللا كەكلىك قاش ، كاپچاق يۈز ، سېرىق ساقال ئادەم ئىدى . ئۇ ، گەپنى تېز قىلغاچقا ، ئاڭلىغۇچىلار تازا زەن قويمىسا ، نېمە داۋاتقانلىقىنى دەماللىققا ئاڭقىرالماي قالاتتى .

— كىمنى دەيلا ، كىمنى ! ؟ — سورىدى مۇسا داڭقان بىتاقەت بولۇپ .

— ئاۋۇ ئادەمنى كۆرلىمۇ ؟ ! — غوجىموللا بىگىز قولى بىلەن ھېلىقى ئادەمنى ئىشارە قىلدى ، — ئاۋۇ يېڭىسار تۇمىقى كىيگەن ، گىلەم خۇرجۇنلۇق ئادەمنى دەيمەن !

— ھە ، كۆردۈم ، — دېدى مۇسا داڭقان پەرۋاسىزلا ، — ئۇ ئادەمگە نېمە بوپتۇ ؟

— ئۇ دېگەن چوڭ قىمارۋاز ، داڭقى بار لۈكچەك... ئىسمى ھېلىمشا !...

مۇسا داڭقان بۇ گەپنى ئاڭلاپ ، ھېلىمشاغا باشقىچە نەزەر بىلەن قاراشقا باشلىدى . ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا بۇ ئادەمنىڭ پۈتۈن - سۈرۈك ، بېجىرىم قىياپىتى ئوچۇق نامايان بولدى .

ھېلىمشا پالۋان قامەت ، تۈرگۈن ئادەم ئىدى ، پۇت - قوللىرى غەپسى يوغان ئىدى . بىرلا قارىغان كىشىگە ئۇنىڭ قولى ئېيىق شاپىلىقىدەك ، پۇتى بولسا تۆگە تاپىنىدەك كۆرۈنەتتى . شۇڭا ، بۇرادەر - ئۈلپەتلىرى ئۇنى «ئاتنى قۇيرۇقىدىن تۇتۇپ پىرقىرىتىدۇ» دەيتتى . كىشىلەرگە ھەممىدىن بەك تەسىر قىلىدىغىنى ، ئۇنىڭ پىچاقنىڭ ئىزى بار قارىمۇتۇق يۈزىدىكى يوغان ، دۈگىلەك كۆزلىرى ئىدى . بۇ كۆزلەر ئاجايىپ نۇرلۇق ، ھۆكۈمران ۋە ئىرادىلىك ئىدى .

ھېلىمشانىڭ سول پۇتى ئىككى ئەنلىك قىسقا بولغاچقا ، يول يۈرگەندە خۇددى دولقۇن يېرىپ ئۈزۈۋاتقان قېيىققا ئوخشاش «شۇڭغۇپ - شۇڭغۇپ» ماڭاتتى . ھېلىمشانىڭ گەۋدىسى ، شاپ بۇرۇتى ، كۆتمەك ساقىلى كىشىلەرگە ئۇنى ئۆز يېشىدىن خېلى چوڭ كۆرسىتەتتى ، لېكىن ھېلىمشا بۇ يىل قىرىق بىر ياشقا كىرىپ ، قىرانلىق دەۋرىدە ياشاۋاتاتتى .

ھېلىمشا بۇنىڭدىن توققۇز يىل بۇرۇن ئۆيلەنگەن بولسىمۇ ، لېكىن ئۆي تۇتقان ئەمەس ، نەدە قورسىقى تويسا شۇ يەرگە بېرىپ ، نەدە كەچ بولسا ، شۇ يەردە تۈنەپ يۈرۈيدىغان جاھانكەزدىلەردىن ئىدى .

لېكىن ، ئۇنىڭ بۈگۈنكى ھالىتى باشقا ۋاقىتلارغا زادىلا ئوخشاشمايتتى .

ھېلىمشا بۈگۈن پاكىز ، چىرايلىق كىيىنىۋالغانىدى . پۇتىدا كاپكازچە قىزىل ئۆتۈك بار ئىدى . كەڭ ئاغلىق ئاق تامبال ، ئاق چوتا يەكتەكنىڭ ئۈستىدىن نىل رەڭ چەكمەن چاپان كىيىپ ،

بىلىنى مايسىرەڭ شايى بەلۋاغ بىلەن باغلىۋالغانىدى ، سول يانچىشىدا كۈمۈش تولتىلىق يوغان پىچاق ساڭگىلاپ تۇراتتى . يەكتەكىنىڭ يېڭى چاپىنىنىڭ يېڭىدىن سەل كەم بىر غېرىچ ئۇزۇن ئىدى . ئۇ ، قىش ـ ياز بېشىغا كۆك موۋۇت تاشلىق يېڭىسار تۇمىقىنى كىيىۋالاتتى . تاپقان ـ تەرگەن پۇللىرىمۇ شۇ تۇماقنىڭ ئىچىدە نەمدىلىپ تۇراتتى...

مۇسا داڭقان ھېلىمشادىن كۆزىنى ئېلىپ ، ھەمراھىغا قارىدى ، غوجىمۇللا چىرايىنى پۈرۈشتۈرۈپ ھېلىمشا بىلەن سوقۇشىدىغاندەك ئەلپازدا ھومىيىپ تۇراتتى .

— تۇرقىدىن يامان ئادەمدەك قىلمايدىغۇ ، غوجىمۇللا ، — دېدى ئۇ ھەمراھىنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلەلمەي ، — تازا كۆچكە تولغان پالۋاندەك كۆرۈنىدۇ .

غوجىمۇللا تېرىكىپ كەتتى :

— سىلى نېمىدەپ يۈرۈيدىلا مۇسىراخۇن ، ئۇنىڭ يۈزىدىكى پىچاقنىڭ ئىزىنى كۆرمىلىمۇ ؟ ئۇ دېگەن شەھەرنىڭ تۆت دەرۋازىسىدا نامى بار چوڭ قىمارۋاز ، قارام لۈكچەك !

— ئەجەب مەن ئاڭلىماپتىكەنمەنا ؟ — سورىدى مۇسا داڭقان دەرگۇمان بىلەن .

— سىلى دېگەن سودىگەرچىلىك بىلەن شەھەرمۇ شەھەر يۈرۈيدىغان ئادەم تۇرسىلىرى ، ئۇنداق قىمارۋازلارنىڭ ئەھۋالىنى نەددىن بىلىدىلا ، — دېدى غوجىمۇللا ئۆز گېپىنى يورغىلىتىپ ، — ئۇ تېخى قاتىللىق قىلىپ قېچىپ چىقتىمۇ ، خۇدا ئۆزى بىلىدۇ ، يۈرسىلە ، دەرھال مەسلىھەتلىشىپ بۇ ئىشنىڭ بىر ئامالىنى قىلايلى !

ئۇلار ئىككىسى بايا چۈشكۈن قىلغان يەرگە قايتىپ كەلدى . بىر نەچچەيلەن ئاتنىخانىنى چۆرىدەپ ، قوي سودىسى ئۈستىدە پاراڭلىشىپ ئولتۇراتتى .

ئاتنىخان بۇ ئىككىسىنى كۆرۈپلا مۇنداق دېدى :

— بايا بىر قويچى بىر پادا قوي ھەيدەپ كەپتۇ ، داڭلىق پامىر قويلىرى ئىكەن ، بەزىلىرى موزايدەك يوغان ، بىر تىللاغا ئۇچتىن قوي گەپلەشتۇق . ھەممىمىز يىغىش قىلىپ ئون نەچچە قوي ئېلىۋالايلى دەۋاتىمىز ، ھەر بىرلىرىنىڭ پىكرى قانداق ؟

— ياخشى گەپ ئىكەن ، ئېلىۋالايلى ، — دېدى مۇسا داڭقان دەرھاللا قوشۇلۇپ ، — بۇ ئۇزۇن سەپەردە گۆش - مايسىز يۈرگىلى بولماس .

ئاڭغىچە جۇلدۇر چاپان بىر قويچى ئون نەچچە قوينى ھەيدەپ كەلدى ، بۇ قويلار ئاپئاق ئۇزۇن يۇڭلۇق بولۇپ ، بەزىسى قارا زاڭاق ، بەزىسى سېرىق زاڭاق ئىدى . يوغانلىقىدىن ئۇستىگە ئەكبەردەك باللار مىنسە خېلى يەرگىچە كۆتۈرۈپ كەتكۇدەك كۆرۈنەتتى .

— راست ، ئېسىل قويلار ئىكەن ، — دېدى مۇسا داڭقان بىر قوينىڭ قۇيرۇقىنى دەڭسەپ ھەۋەس بىلەن ، — ئۇستىگە ئىككى - ئۈچ چارەك يۇك ئارتىپ قويساقمۇ بىمالال مېڭىۋەرگۇدەك !

— ئاسىيە خېنىمنى مىندۇرۇپ قويارلا ، — دېدى غوجىموللا ھەم چاقچاق ، ھەم كىنايە بىلەن ، — خوتۇن كىشى دېگەننىڭ ۋەزنى يوق !

مۇسا داڭقان بۇ گەپنى مېيىقىدىكى سوغۇق بىر كۈلكە بىلەن ئۆتكۈزۈۋەتتى .

ئاسىيە خېنىم ئۇنىڭ ئايالى ئىدى . يىگىرمە توققۇز كىشىلىك بۇ كارۋاندا بەش ئايال بولۇپ ، ئۇنىڭ ئۈچى ئوغۇللىرى ھەجگە ئېلىپ ماڭغان ئاقۋاش ئانا ، ئىككىسى ئەرلىرى بىلەن ھەج سەپىرىگە ئاتلانغان ئوتتۇرا ياشلىق چوكانلار ئىدى .

قوي سودىسى تۈگىدى ، ئاتىخان ئادەم بېشىغا پۇل چېچىپ ، ئۈچ تىللاغا توققۇز قوي ئالدى .

باياتىندىن بېرى بىتاقەت بولۇپ تۇرغان غوجىموللا بۇ ئىش

تۆگىشى بىلەنلا ھېلىمشا توغرىسىدا سۆزلەپ ۋايساپ كەتتى :
— ئەگەر بۇ قىمارۋاز چېگرىدىن ئۆتۈپ ، بىز بىلەن سەپەر-داش بولۇپ قالسا ، بىزنى خاتىرجەم قىلمايدۇ . ئۇنىڭ قولىدىن ھەر بالا كېلىدۇ ، «ياماندىن يار بويى قاچ» دېگەن گەپ بار . چېگرا باشلىقلىرىغا ئېيتىپ ئۇنى توسۇپ قالايلى !
بىر ئاز غۇلغۇلا بولدى ، بەزىلەر غوجىمولللىنىڭ پىكرىنى خوپ كۆردى . لېكىن ،كۆتمىگەن يەردىن ئاتىخان باشقىچە پىكىر-نى ئوتتۇرىغا قويدى :
— غوجىمولللا ، بۇ دۇنيادا ھەر كىم ئۆزىنىڭ رىزقى بىلەن ياشايدۇ ! بۇ ئادەم بۇرۇن قىمارۋاز بولغان بولسا ، ھازىر يامان ئىشتىن قول ئۈزۈپ ، قۇتلۇق سەپەرگە نىيەت قىلغان ئوخشايدۇ . بىز ئۇنى توسۇساق ، ئاللا ئالدىدا گۇناھ قىلغان بولىمىز !
— سىلى ئاڭلىمىغانمۇ ؟ !— دېدى غوجىمولللا چالۋاقىغاندەك تەرىنى تۈرۈپ ،— ياماندىن كېلەر كاساپەت ، ياخشىدىن كېلەر شاپائەت ! ئۇ قىمارۋازنىڭ بىزنىڭ ئارىمىزدا تۇيۇقسىز پەيدا بو-لۇپ قېلىشى ياخشىلىقتىن بېشارەت ئەمەس !
غوجىمولللا شۇنداق دېدى ـ دە ، يەنە شۇ قېچىرىنى يېتىلى-گەن پېتى ئالچاڭلاپ چېگرا قاراۋۇلخانىسى تەرەپكە قاراپ كەتتى .
غوجىمولللا ئىمانى سۇس ، شۇم ئەڭگىز ئادەم ئىدى . لېكىن ئۇ ، بۇ ئاجىزلىقنى ئاغزىنىڭ يۇمشاقلىقى بىلەن چىرايىدا ھەمىشە كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان ساختا ھىجىيىش بىلەن يېپىپ كېتەتتى .
غوجىمولللا چېگرا قاراۋۇلخانىلىرىنى ئارىلاپ ، بىرەر سائەت-تەك ئاۋارە بولدى ، بىر ئۇيغۇر ساقچىغا يالۋۇرۇپ يۈرۈپ ، ناھايىتى تەسلىكتە ئۇلارنىڭ باشلىقى بىلەن كۆرۈشتى .
تاغ شاملىدىن يۈزلىرى قارىداپ ، كىچىككىنە پىستە كۆز-لىرى ياشاڭغىراپ تۇرىدىغان ، ئالتۇن چىشلىق بۇ چېگرا باشلىقى بەكمۇ ئالدىراش ئىدى ، ئالدىراشچىلىقتا مىجەزىمۇ چاچقۇن ، سەپرا بولۇپ كەتكەنىدى . بۇ كۈنلەردە ئۇنىڭ قۇلىقىغا قۇرۇق گەپ خۇشياقمايتتى . غوجىمولللا ئاۋۋال ئۇنىڭغا ئىككى سەر كۆ-

مۇش تەڭگىنى ئەپچىللىك بىلەن سوڭگۈتتى ، ئاندىن ھېلىمشانىڭ ئەھۋالىنى كۆپتۈرۈپ ئېيتتى ، ھېلىقى ئۇيغۇر ساقچى تەرجىمانـ لىق قىلدى . ئەگەر بۇ ئوتتۇردا مۇشۇ تەرجىمانلىق قىلىۋاتقان ئۇيغۇر ساقچى بولمىغان بولسا ، بۇ ئالتۇن چىش باشلىق غوجىـ موللا سوڭگۈتكەن ئىككى تەڭگە ئۈچۈن ھېلىمشانى تۇتمىغان بولاتتى ، بەلكى ھېلىمشادىن بىر مۇنچە ئالتۇن ـ تىللاغا ئېرىشىـ شى مۇمكىن ئىدى . لېكىن ، ئوتتۇردىكى بىر گۇۋاھچىنىڭ بولۇشى ئۇنى قائىدە ـ نىزام بويىچە ئىشلەشكە مەجبۇر قىلىپ قويدى . ئۇ ، ئىككى ساقچىنى ئەۋەتىپ ، ھېلىمشانى تۇيۇقسىزلا تۇتتى ۋە قاراۋۇلخانىنىڭ يېنىدىكى ئەنجان تاملىق بىر ئاتخانىغا سولاپ قويدى . ھېلىمشامۇ ھېچقانداق قارشىلىق قىلمىدى ، كۆڭـ لىدە «خېلى بۇرۇنلا ئىزىمغا ئادەم چۈشكەنىكەن ، بۇ چوقۇم ھېلىقى نامەرد ساقچىخانا باشلىقىنىڭ ئىشى !···» دەپ تەقدىرگە تەن بەردى .

غوجىمموللا بۇ ئىشلارنى — ھېلىمشانىڭ تۇتۇلۇپ ئاتخانىغا سولانغانلىقىنى يىراقتا تۇرۇپ ئۆز كۆزى بىلەن كۆردى ۋە ئۇسـ تىدىن بىر پارچە ئۇيۇل تاشنى ئېلىۋەتكەندەك يېنىك نەپەس ئالدى ، كۆڭلىمۇ جايىغا چۈشتى . لېكىن ئۇ ، بىھۇدە كەتكەن ئىككى سەر كۈمۈش تەڭگىنى ئويلاپ ، ئىچ ـ ئىچىدىن پۇچىلانـ دى . «خەيرىيەت ، — دېدى ئاخىر ئۆزىگە ئۆزى تەسەللى بېرىپ ، — چېگرىدىن ئۆتۈش ئالدىدىكى باش ـ كۆزۈمنىڭ سەدىقىسى بولسۇن ! مەن باشقىلار ئۈچۈنمۇ خۇدا يولىدا ياخشى ئىش قىلدىم ، خۇدا ماڭا بۇ پۇلنى ھەسسىلەپ قايتۇرىدۇ !···»

ئەتىسى چۈشتىن كېيىن ، ئاتىخان باشچىلىقىدىكى ھەج قىـ لىش كارۋىنى چېگرىدىن ئوڭۇشلۇق ئۆتۈپ ، يېڭى ۋە جاپالىق سەپىرىنى باشلىدى .

4

قارا ئاسمان بىلەن زېمىن تۇتاشقان ئۇپۇق بوزىرىپ ، يىراقتا ئاقۇچ شولا پەيدا بولۇشقا باشلىدى . غەربكە سۈرۈلگەن يېنىك

بۇلۇتلار ئاستا ـ ئاستا قىزغۇچ تۈسكە كىردى .

ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا ئاجايىپ گۈزەل ، سېھىرلىك تاڭ مەنزىرىسى نامايان بولدى .

كارۋانلار ناماز بامداتنى ئوقۇپ بولۇپ ، ناشتىغا تەرەددۇت قىلىشۋاتاتتى ، ئاياللار ناشتىن ئوچاق ياساپ ، ئەتراپتىن چاۋار ـ چاتقال ۋە قۇرۇغان تېزەكلەرنى تېرىپ كېلىپ ، مىس كورىدا چاي قايناتتى ، بەزىلەر تالقان چالدى ، بەزىلەر ھۆمەل چاي ئەتتى ؛ بەزىلەر بولسا ، مايلىق توقاچلارنى كۇرۇشكا ۋە ياغاچ چۆچەكلەر-گە چىلاپ ھۆزۈرلىنىپ ئىچىشكە باشلىدى ، شۇ چاغدا بىرسى خۇددى ئاسماندىن چۈشتىمۇ ياكى يەردىن ئۈندىمۇ ئۇلارنىڭ ئالدى-دا پەيدا بولۇپ ھەممەيلەننى ھەيرەتتە قالدۇردى .

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ، قېرىنداشلار !

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام ! — بىر نەچچەيلەن سالامنى ئېلىك ئېلىپ ، بۇ كۈتۈلمىگەن مېھماننىڭ باش ـ ئايىغىغا قارىدى .

بۇ ئادەمنىڭ تۇرقىدىن — ئۆتۈكىنى يەلكىسىگە ئارتىپ ، چاپىنىنىڭ پېشىنى بېلىگە قىستۇرۇپ ، تامبىلىنى تىزىغىچە تۈ-رۈپ چەبدەس ۋە يەڭگىل ھالەتتە تۇرۇشىدىن كېچىچە قاتتىق يول يۈرگەنلىكى ۋە ھېرىپ ، ئۇسساپ كەتكەنلىكى مانا مەن دەپلا چىقىپ تۇراتتى .

يوغان قەلەي قاچىغا جىگدە تالقىننى چېلىپ ئىچىۋاتقان غوجىمولىلىنىڭ قاچىسى قولىدىن چۈشۈپ كەتكىلى تاس قالدى ، ئاغزىغا ئەمدى سالغان ياغاچ قوشۇقمۇ شۇ پېتى ئىككى كالپۇكى-نىڭ ئارىسىدا قىسىلىپ تۇرۇپ قالدى . ئۇنىڭ چەكچەيگەن كۆز-لىرى بۇ ئادەمگە تىكىلگىنىچە مىت قىلماي تۇراتتى ، ئۇ كۆز ئالدىدا تۇيۇقسىز يۈز بەرگەن بۇ ئىشلارغا ئوڭۇمۇ يە چۈشۈمۇ دەپ ئايرىيالماي دەرگۇماندا بولۇۋاتاتتى .

— چېپىڭلاردىن بىر ئاز ئىچەيمىكىن ، دەپ كېلىشىم ، — دېدى ھېلىقى ئادەم غوجىمولىلىنىڭ يېنىغىراق كېلىپ ئولتۇرۇپ

ۋە چۆچىلىق گىلەم خۇرجۇندىن بىر كۇرۇشكا بىلەن بىر گىردە
ناننى ئالدى . غوجىموللا شۇ چاغدىلا ئۆزىنىڭ چۈش كۆرمەيۋاتقان-
لىقىنى ، يېنىغا كېلىپ ئولتۇرغان بۇ سۇرلۇك ئادەمنىڭ تېخى
تۇنۇگۈنلا ئۆزى ئىككى تەڭگە خەجلەپ سولىتىۋەتكەن ھېلىمشا
ئىكەنلىكىنى ئېنىق بىلدى . ئەمدى ئۇنىڭ يۈرىكىگە تۇنۇگۈنكى-
دىنمۇ بەكرەك قورقۇنچ چۈشتى . ئۇنىڭ بايا بىردەملىككە تور-
مۇزلىنىپ قالغان كاللىسى يەنە يېڭىۋاشتىن جىددىي ئىشلەشكە
باشلىدى .
ھېلىمشا ئۇنىڭ تۇنۇگۈنكى خۇپىيانە ئىشىدىن خەۋەردارمى-
دۇ ؟ ئەگەر خەۋەردار بولسا ، غوجىموللىنى نەس باسقىنى
شۇ !...
غوجىموللا دەككە - دۈككە ئىچىدە ، ئۇنىڭدىن ئاستا كو-
چىلاپ سوراشقا باشلىدى :
— ئۆزلىرى چېگرىدىن قاچان ئۆتكەنتىلە ؟
— يېرىم كېچىگە يېقىن ئۆتتۇمغۇ دەيمەن ، — دېدى ھېلىم-
شا كۇرۇشكىدىكى قىزىق چاينى پۈۋلەپ ئىچىۋېتىپ .
— ئوڭۇشلۇق بولغاندۇ ؟
— نەدىكىنى ! — ھېلىمشا تەبىئىي تۇز كۆڭۈللۈكى بىلەن
كۆڭلىدىكى گەپلەرنى ئېيتىشقا باشلىدى ، — ئەسلىي تۇنۇگۈن
كۈندۈزدە ئۆتۈپ كېتەتتىم ، لېكىن قەشقەردىلا ئارقامغا ئادەم
چۈشۈپتىكەن ، تۇنۇگۈن تۇيۇقسىزلا تۇتۇپ سولاپ قويۇشتى ، ئۇ
يەردىنمۇ خۇدانىڭ قۇدرىتى بىلەن قۇتۇلۇپ چىقتىم...
غوجىموللىنىڭ يۈرىكى ئىزىغا چۈشتى ، ئۆز ئىشىدىن ھې-
لىمشانىڭ پۈتۈنلەي خەۋەرسىز ئىكەنلىكىنى جەزم قىلدى ، شۇن-
داقتىمۇ ، ئۇنىڭ ھېلىقى ئېگىز تاملىق ئاتخانىدىن قانداق چى-
قىپ ، چېگرىدىن قانداق ئۆتۈپ كەتكەنلىكىگە ئەقلى يەتمەي ،
ھەيران بولاتتى . ۋەھالەنكى ، غوجىموللا ئۈچۈن قىيىن بولغان
ئىش ھېلىمشا ئۈچۈن ئاسان ئىدى .

ھېلىمشا شۇ كۈنى چېگرا ئۆتەڭدىكى ھەممە ئادەم ئۇخلاپ ، جاھان تىنچىغان بىر ۋاقىتتا ، يەتتە پەخىشلىك ئەنجان تامدىن ئارتىلىپ سىرتقا چىقتى . بۇ چاغدا ، ھېلىقى ئىككى سەر كۈمۈش تەڭگە پارا يەپ ئۇنى سولاپ قويغان ئالتۇن چىش باشلىقمۇ ئالدىراش ، غوۋغالىق ئىشلارنىڭ قاتىلاڭچىلىقى بىلەن ئۇنى پۈتۈنلەي ئېسىدىن چىقىرىپ قويغانىدى . ھېلىمشا ئاتخانىدىن چىقىپلا ئۇدۇل چېگرا ئېغىزىغا كەلدى ۋە ئۇ يەردە كۆزەت قىلىپ تۇرغان ئىككى ساقچىغا ئىككىدىن تۆت تىللانى بېرىپ چېگرىدىن ئاسانلا ئۆتۈپ كەتتى . ئۇ ، بىر تۇلۇم سۇ بىلەن بىر مۇنچە نان قاچىلانغان گىلەم خۇرجۇننى ئۆشنىسىگە ئارتىپ ، شۇ ماڭغانچە ھېچ يەردە توختىماي جېدەللەپ ماڭدى . ئۇ يوغان ، كۈچلۈك شاتۇر پۇتلىرى بىلەن بىر كېچىدىلا مانا بۇلارنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ يېتىشىۋالغانىدى .

— خوش ، ئەمدى مەن ماڭاي ، — دېدى ھېلىمشا چاينى ئىچىپ بولۇپ ، — ھەر بىرلىرىنىڭ ئىسسىقلىق بەرگەنلىكلىرىگە رەھمەت !

ھېلىمشا نەۋقىران گەۋدىسىنى كۆتۈردى . شۇ چاغدا ، غوجەموللىنىڭ كاللىسىغا چاقماق تېزلىكىدە باشقىچە پىكىر كەلدى ، ئەگەر بۇ قىمارۋازنى مۇشۇ پېتى يولغا سېلىۋەتسە ، بىر كۈنى بولمىسا بىر كۈنى بۇلارنى پايلاپ ، كېچىسى تېگىش قىلىپ ، مال - دۇنياسىنى بۇلاپ كېتىشى مۇمكىن . بۇنداق ئىش چوقۇم ئۇنىڭ قولىدىن كېلىدۇ ، شۇڭا ئەڭ ياخشىسى ، ھېلىمشانى ئۆزلىرى بىلەن بىللە ئېلىپ قېلىپ ، ھەممەيلەن ئۇنىڭغا كۆز - قۇلاق بولۇپ ، بىللە مېڭىش كېرەك . شۇنداق قىلغاندا ، يىرتقۇچ ھايۋاننى كۆندۈرگەندەك ھېلىمشانىمۇ كۆندۈرۈۋېلىش مۇمكىن !...

— توختىسىلا ، ئۆزلىرىنى تونۇغاندەك قىلىمەنا ، — دېدى غوجىموللا بايىقى خىياللىرىدىن روھلىنىپ خۇپسەنلىك بى-

لەن ، — ئىسىملىرى ھېلىمشاغۇ دەيمەن؟

— شۇنداق ، سىلى قانداق بىلىلا؟ — ھېلىمشا ئۇنىڭغا ھەيرانلىق تەرزدە قارىدى .

— قەشقەردە سىلىنى بىلمەيدىغان ئادەم ئاز ، — دېدى غوجىمموللا خۇشامەتگۇيلۇق بىلەن ، — سىلى دېگەن تۆت دەرۋازىدا ناملىرى بار نوچى! خوش ، سەپەر نەگىچە؟

— بەيتۇلمۇقەددەسكىچە!

— پاھ!… ئۇلۇغ ئىش بوپتۇ… خۇدايىم نىيەت ـ ئىقباللىرىغا يەتكۈزگەي!

— ئىنشائاللا… — دېدى ھېلىمشا بىر خىل چوڭقۇر ئىچكى تۇيغۇ بىلەن ، — ھەربىرلىرى بىلەن بىللە ھەج تاۋاپ قىلىپ ، خۇداغا توۋا ـ ئىستىغپار ئېيتىپ ، پاكلىنىپ ياناي دەيمەن!…

— ئۇنداق بولسا ، بىر ـ بىرىمىزگە ھەمدەم بولۇپ بىللە ماڭايلى ، — دېدى غوجىمموللا كۆيۈنگەن قىياپەتتە ، — سەپەرنىڭ جاپاسى كۆپ ، يالغۇز مېڭىپ قىينىلىپ قالىلا!…

غوجىمموللا شۇ گەپلەرنى قىلىۋاتقاندا ، كۆزى ئىختىيارسىز ھالدا مۇسا داڭقاننىڭ كۆزى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى . مۇسا داڭقان ئۇنىڭغا ھەيران بولغان ، تەئەججۇپلەنگەن قىياپەتتە سوغ ۋە چۈشىنىكسىز نەزەر بىلەن قاراپ تۇراتتى . غوجىمموللا يەنە شۇ پەرۋاسىزلىق بىلەن ئۇنىڭغا : «ھەيران بولما ، دۇنيانىڭ ئىشلىرى مۇرەككەپ . ئەقىللىق ئاتا ـ بوۋىلارنىڭ : ‹ئىت بىلەن سايە تالاشما ، مۇشۇك بىلەن تۆر › دېگەن گېپىنى ئاڭلىغانمىدىڭ!»

دېگەندەك قىياپەتتە كۆزىنى قىسىپ قويدى ، لېكىن غوجىممولىلىنىڭ ھەيۋىيارلارچە ئويىناپ تۇرغان كۆزىدىن شۇملۇق بىلەن ھىيلە ـ مىكىرنىڭ سوغۇق نۇرى چاقناپ تۇراتتى!…

ئۈچىنچى باب

مىڭتېكە داۋىنىدىكى جۇدۇن

1

مىڭتېكە داۋىنى مۇشۇ سەپەردىكى ئەڭ خەتەرلىك ، مۇشكۇل ئۆتكەللەرنىڭ بىرى ئىدى ، بۇ يەردە ھەرقانداق ئادەمنىڭ يۈرىكى ئېغىپ ، پۇتى سىرقىرايتتى . بۇنى ھازىر پەقەت قاسىم تايغانلا چوڭقۇر ھېس قىلالايتتى . باشقىلار بولسا ، تېخى بۇنداق مۇدھىش تەسىراتنى بېشىدىن ئۆتكۈزۈپ باقمىغانىدى .

قاسىم تايغان ھاۋاسى ئۆزگىرىشچان ، يولى تار ، ئەگرى ـ دوقاللىرى خەتەرلىك بۇ داۋاندىن ئۈچىنچى قېتىم ئۆتۈۋاتاتتى . بىرىنچى قېتىم ئۇ ياش چېغىدا ، ئاتچىلىق بىلەن نام چىقارغان دادىسى مامۇت تايغانغا ھەمراھ بولۇپ ئۆتكەنىدى . شۇ چاغدا داۋاننىڭ ئۈستىگە چىققاندا ، ئۇنى تۇتەك ئەپكېتىپ ، ھوشىدىن كەتكىلى تاس قالغان ، مەرھۇم دادىسى ئۇنى ئۆزى بىلىدىغان ئاماللار بىلەن قۇتۇلدۇرۇپ قالغانىدى . شۇ چاغدا ، ئۇلار پۇتىغا ئۆلۈپ قالغان ئات ـ ئېشەكلەرنىڭ ھۆل تېرىلىرىنى ئوراپ ، چورۇق ئورنىدا كىيىپ ماڭاتتى ، بۇنداق بولغاندا ، سىدام تاشلار-دىن سىيرىلىپ ، كۆتۈلمىگەن خەتەرگە يولۇقۇشتىن ساقلانغىلى بولاتتى . لېكىن ، بۇنداق سۇنئىي چورۇقلارمۇ ئۇزۇنغا پايلىمايت-تى ، ئىككى ـ ئۈچ كۈندىلا ئۆتكۈر تاشلار تىلىپ ، ئۆتمىتۆشۈك قىلىۋېتەتتى...

ئىككىنچى قېتىم ، قاسىم تايغان ئىككى يىلنىڭ ئالدىدا باشقا

بىر تەجرىبىلىك ئاتچىغا ياردەمچى بولۇپ ئۆتكەنىدى . شۇ قېتىم-
قى سەپەردە تۇيۇقسىز جۇدۇن كۆتۈرۈلۈپ ، قار كۆچكەچكە ، تار
بىر ئەگىمدىن ئۆتكۈچە بىر تۆگە بىلەن بىر ئادەم يولنى پەرق
قىلالماي ھاڭغا چۈشۈپ كەتكەنىدى . خۇددى تۇۋىسىز لەھەتتەك
سوغۇق ۋە چوڭقۇر ھاڭدىن ھېلىقى بەختسىز ئادەمنىڭ ئېچىنىش-
لىق نالە - پەريادى بىلەن زۇۋانسىز ھايۋاننىڭ زەئىپ بوزلىشى
خېلىغىچە ئاڭلىنىپ ، بۇ قاراڭغۇ بوشلۇققا ئىلاجسىز قاراپ تۇر-
غانلارنىڭ يۈرەكلىرىنى ئېزىۋەتكەنىدى . شۇ ئېچىنىشلىق ئاۋاز
بىلەن شۇ مۇدھىش كۆرۈنۈش ھېلىغىچە قاسىم تايغاننىڭ كۆز
ئالدىدىن كەتمەيتتى . ئۇ شۇ چاغدىلا ، ئادەمنىڭ جېنىغا تىكىلگەن
بۇنداق خەتەرلىك كەسىپتىن قول ئۈزۈپ ، ياخشى يەپ ، ياخشى
كىيمىسىمۇ ، ئارامخۇدا ياشاشنى كۆڭلىگە پۈككەنىدى . لېكىن ،
دادىسىدىن ئايرىلغاندىن كېيىن ، ئۆيىنىڭ يۈكى مۇشۇ بىرلا ئو-
غۇلنىڭ زىممىسىگە چۈشتى . ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ، قاسىم تايغان-
نىڭ ئاتا كەسپى ئىدى . ھەر قېتىم سەپەرگە چىققاندا ، قولغا
كىرىدىغان پۇلمۇ ئاز ئەمەس ئىدى . ئەڭ مۇھىمى ، ھەرقانداق
ئادەم ئۆزىنىڭ نېمە ئىش قىلىشىدىن ، نەدە بولۇشىدىن قەتئىينە-
زەر ، ئۆزىنىڭ بەخت - پېشانىسىگە پۈتۈلگىنىنى كۆرمەي ئىلاجى
يوق ئىدى . قاسىم تايغاننىڭ قارىشىچە ، بىر ئادەمنىڭ بۇ دۇنيادى-
كى رىزقى تۈگىگەن بولسا ، ئۇ سېھىرگەرلىك قىلىپ كالا مۈڭ-
گۈزىنىڭ ئىچىگە كىرىۋالسىمۇ ، ئەزرائىل ھامان ئۇنىڭ جېنىنى
ئالماي قويمايدۇ . شۇڭا ، بۇ دۇنيادىكى ئىنسانلارنىڭ ئۆلۈمى
غايىب ، رىزقى نەدە تۈگىسە ، ئامانەت شۇ يەردە تاپشۇرۇلىدۇ ،
بۇنىڭدىن مەڭگۇ قېچىپ قۇتۇلغىلى بولمايدۇ ، دەپ ئويلايتتى .
قاسىم تايغان ئەنە شۇ ئەقىدە بىلەن بۇ خەتەرلىك كەسىپنى
يەنە داۋام قىلدى ، تاغ - داۋانلاردىن ھالقىپ ، چۆل - جەزىرىلەر-
دىن ئۆتتى . چېگرا بېسىپ ، ئەنجان ، بۇخارا ھەم شەمەيلەرگىچە
باردى . بۇ قېتىم مانا شۇ ھەمسەپەرلىرىنىڭ تەلىپى بىلەن قۇتلۇق

سەپەرگە ئاتلىنىپ ، مىڭتېكە داۋىنىدىن ئۈچىنچى قېتىم ئۆتۈش ئالدىدا تۇراتتى .

داۋانغا يېقىنلاشقانسېرى ھاۋا سوۋۇشقا باشلىدى . تاغ تەرەپتىن كەلگەن سوغۇق شامال ئۇلارنى توڭدۇرۇپ ، دۈگدەيتىۋەتتى .

ئەڭ ئالدىدا كېتىۋاتقان قاسىم تايغان ئاتنىڭ تىزگىنىنى تارتتى ، باشقىلارمۇ ئۇنى چۆرىدەپ توختىدى . قاسىم تايغان بېشىغا سالۋار تۇماق ، پۇتىغا غاس ـ غاس ئۆتۈك كىيىۋالغانىدى ، ئۇستىدىكى چالا ـ بۇلا ئاشلانغان كەڭ ياقىلىق پوستەك جۇۋىدىن دوشاپنىڭ ئۆتكۈر ھىدى كېلىپ تۇراتتى . ئۇ ، بېلىگە تۆگە يۇڭىدىن توقۇلغان بىر سويام كەڭلىكتىكى كاشا باغلىۋالغانىدى . قاسىم تايغان ھەمسەپەرلىرىنىڭ ھارغىن چىرايلىرىغا قاراپ مۇڭداق دېدى :

— ھەر بىرلىرىنىڭ سەمىگە سەپ قوياي : داۋاندىكى سەپەر مۇشكۇل ، خەتەرلىك ! يامان تەرەپنى ئويلىمىغىچە ياخشى كۈنلەرگە يەتكىلى بولمايدۇ . جاننىڭ قەرەلى يوق ، بىزنىڭ مىنگەن ئېتىمىز جىنازا ، كىيگەن تونىمىز كېپەنلىك !...

كىشىلەر ئىچىدە قورقۇش ، ئەنسىزلىك ۋە غۇلغۇلا بولۇپ كەتتى .

— يارەب ، خۇدا ئۆزۈڭ ساقلا !

— ئاللا ، ئۆزۈڭگە سېغىنغان ئاجىز بەندىلىرىڭگە پاناھ بول !

توپ ئىچىدىن غوجىمولىنىڭ ئەندىككەندەك زەئىپ ئاۋازى ئاڭلاندى :

— ئۇنداق شۇم ئېغىزلىق قىلمايلى ، بىزنى خۇدا ساقلايدۇ . بىز سىلىنى يول بىلىدۇ ، دەپ تاللىغان !

— شۇنداق ، مەنمۇ سىلەرنى خۇداغا تاپشۇرۇپ دەۋاتىمەن ! — دېدى قاسىم تايغان ئېغىر ـ بېسىقلىق

بىلەن ،— تەقسىر ، بۇ ئالەم بىزگە ئامانەت . مىڭ يىل ياشايمەن
دەپ تىرىكچىلىك قىلىشىمىز ، هازىر ئۆلىمەن دەپ ئىبادەت قى-
لىشىمىز لازىم . مەن بىر ئاددىي ئاتچى ، هەربىرلىرىنى باشلاپ
كېتىۋاتىمەن ، لېكىن بەندە بەندىنى قوغدىيالمايدۇ ، بۇ دۇنيادا
بەندىنىڭ ئىجابىتىنى پەقەت بىرلا ئاللا بەجا كەلتۈرەلەيدۇ ! هەم-
مىمىزنى خۇدايىم ئۆز پاناهىدا ساقلىغاي !
— شۇنداق جامائەت ، قاسىماخۇن توغرا ئېيتىدۇ ، — دېدى
ئاتىخان كىشىلەرنىڭ كۆڭلىنى تىنچىتىشقا ئۇرۇنۇپ ، — هەم-
مىمىز ياخشى نىيەت ـ ئىقبال بىلەن بۇ سەپەرگە ئاتلاندۇق ، ئاللاغا
تەۋەككۇل قىلدۇق ، ئاللاغا تەۋەككۇل قىلمىغان ئادەمنى مۇسۇل-
مان دېگىلى بولمايدۇ . هەرقانداق بىر ئىشنى قىلىشتا ئاللاغا
تەۋەككۇل قىلىمىز ، پايدا بولسىمۇ ، زىيان بولسىمۇ كېيىن كۆ-
رىمىز . قېنى ، هەممىمىز بىر تەكبىر ئېيتىپ ، يولىمىزنىڭ
بىخەتەر بولۇشىنى ئاللادىن تىلەيلى !
تەكبىر ئېيتىلدى ،گۇرۇلدىگەن ئاۋاز تاغ تەرەپتىن ئەكس
سادا بولۇپ ياندى .
داۋانغا ئۆرلەشتىن بۇرۇن هەممەيلەن قېلىن ، پاختىلىق
كىيىملىرىنى كىيدى . ئاتىخان كالتە كەمزۇل ئۈستىگە چىرمان
يوللۇق بەقەسەمدىن ئۇزۇن تون كىيىپ ، بېلىنى كۆك شايى
بەلۋاغ بىلەن باغلاپ ، بېشىغا بابۇر تۇماق كىيىۋالغانىدى . بۇلار-
نىڭ ئىچىدە پەقەت هېلىمشانىڭلا پاختىلىق كىيىمى يوق ئىدى .
ئاتىخان ئۇنىڭغا قارا دۇردۇن تاشلىق پاختىلىق جىلتىكىسىنى
بېرىۋىدى ، جىلتىكە ئۇنىڭ بەدىنىنىڭ يېرىمىغىمۇ كەلمىدى .
ئاخىر ئۇ ئۆزىنىڭ زاپاس كۆڭلەكلىرىنى ئۈستى ـ ئۈستىلەپ
كىيىپ ، مۇسا داڭقان بەرگەن كونا يۇڭ ئەديالنى ئۈستىگە
ئارتىۋالدى .
قاسىم تايغان كۆپچىلىكنى سەپەرۋەر قىلدى :
— قېنى جامائەت ، داۋانغا ئۆرلىدۇق ، بىر ـ بىرىڭلاردىن

يىراقلاشماي ، ئىز بېسىپ مېڭىڭلار ، ئاستى - ئۈستىگە قارىماي ، ئۇدۇل قاراپ مېڭىڭلار ! — ئۇ ، چاپچىپ تۇرغان شاش ئايغىرنىڭ ماڭلىيىنى سىلاپ تۇرۇپ ، خۇددى ئاتنىڭ قۇلىقىغا دەۋاتقاندەك ، — ياخشى ئات تاغ - داۋاندىن قورقمايدۇ ! — دېدى - دە ، چەبدەسلىك بىلەن ئېتىغا مىندى .

كارۋان يىلان باغرى يولىنى بويلاپ يۇقىرى ئۆرلەشكە باشلىدى .

يول يۇقىرى ئۆرلىگەنسېرى مۇشكۈللەشتى . تۆۋەنگە قارىسا ، چوڭقۇر جىلغا ۋە شىددەتلىك ئېقىۋاتقان ئەركە دەريا ؛ يۇقىرىغا قارىسا ، مۇز قاپلىغان ئۇچما چوققىلىق قىيا تاغ . يول ئەنە شۇ تاغنىڭ يان باغرىدىن ئۆتىدۇ ، يىلان باغرى ئايلىنىپ ، ئاستا -ئاستا يۇقىرى كۆتۈرۈلىدۇ . مۇنداق چاغدا ئۈستىگە قاراشمۇ ، تۆۋەنگە قاراشمۇ ئوخشاشلا خەتەرلىك ! ئۈستىگە قارىساڭ ، بېشىڭ قېيىپ ، كۆزۈڭ تورلىشىدۇ ؛ ئاستىغا قارىساڭ ، يۈرىكىڭ ئېغىپ ، ئىچىڭ تارتىشىدۇ !...

بۇنداق چاغدا ، ئادەمگە قارىغاندا ئات - ئۇلاغلار تېخىمۇ چېچەنلىشىپ ، ئەقىللىق بولۇپ كېتىدۇ ، ھەر بىر پۇتىنى يۆتكىگەندە ، ئۆزىنى دەڭسەپ ئېھتىيات قىلىدۇ ، ھەتتا ئۈستىدىكى يۈكىنىڭ تاشقا تېگىپ ، تەڭپۇڭلۇقنى يوقىتىپ ، ئۆزىنى تۆۋەنگە سۆرەپ كېتىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن ، قورسىقى بىلەن سۆڭگىچىنى سىرتقا چىقىرىپ يۈكنى ئاۋايلايدۇ ۋە ھېچ يەرگە تەگكۈزمەيدۇ ! كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە جاھان ئۆزگىرىپ كېتىدىغان ھايات - ماماتلىق بۇ دەقىقىلەردە ، كارۋاننى باشلاپ كېتىۋاتقان ئاتچىلارنىڭ كۆزلىرىدىن ئىختىيارسىز ياش قۇيۇلىدۇ ، ئۇلار ئىخلاس بىلەن ئىمەلەرنىدۇر شىۋىرلاپ ئاتلىرىغا ئامانلىق تىلەيدۇ !...

بارغانسېرى يۇقىرى كۆتۈرۈلۈۋاتقان تاغ يولى ئەنە شۇنداق ۋەھىمە ، ئەنسىزلىك ، لېكىن تەڭداشسىز ئەقىدە كۆچىگە تويۇن-

غان مەزمۇت قەدەملەر بىلەن داۋام قىلماقتا ئىدى !...

2

تەبىئەت تۈيغۇ بىلەن ياشمايدۇ ، بىراق ئۇ ، ئىنسانلارنىڭ قەلبىدە ئاجايىپ تۈيغۇلارنى يارىتىدۇ !

تۈيۇقسىز ھاۋا يامانلىشىپ ، شىۋىرغان كۆتۈرۈلدى . تاغ چوققىلىرىدىن ئۇچۇپ چۈشكەن قار ئۇچقۇنلىرى يىلاندەك ۋىشىلداپ ئەتراپقا سىلجىيتتى . ئاچچىق سوغۇق ئادەمنىڭ گەجگىسىنى قورۇپ ، يۈزىنى ئېچىشتۇراتتى .

دەل شۇ چاغدا ، ئاجايىپ بىر ئاۋاز — قۇلاقنىڭ داپ پەردىسىنى يېرىپ ، ئادەمنى قورقۇنچقا سالىدىغان دەھشەتلىك بىر ئاۋاز ئاڭلاندى . ھەممەيلەن چۆچۈپ ، ئەندىكىپ يولدىن توختاپ قالدى ، ھېلىقى ئاۋازنىڭ ئەكس ساداسى تاغلار ئارىسىدىن قايتىپ كېلىپ ، يەنە بىر قېتىم ساراسىمە پەيدا قىلدى ، دەقىقە ئۆتمەي ، كىشىلەر بۇ ئاۋازنىڭ تېگىگە يەتتى . غوجىمۇللىنىڭ يۈك ئارتىلغان جاھىل قېچىرى جىلغىغا چۈشۈپ كەتكەنىدى . جىلغىنىڭ ئاستى جىددىي ئېقىنلىق دەريا ئىدى . تاشلارنىڭ بىر - بىرىگە ئۇرۇلغان ئاۋازى تېخىچە ئەكس سادا بولۇپ ئاڭلىنىپ تۇراتتى...

بۇ ئىشتىن غوجىمۇللىنىڭ كۆكسىگە نەشتەر تېگىپ ، ئىسسىق يۈرىكىنى قانسىرىتىۋەتكەندەك ئەندىكىپ ، شۈركىنىپ ، بىئارام بولۇپ كەتتى . شۇنداق سوغۇقتىمۇ ئۇنىڭ بۇرنىنىڭ ئۇچى تەرلەپ ، كۆزلىرى قورقۇنچلۇق چەكچىيىپ كەتكەنىدى . ئىچ - ئىچىدىن كۆتۈرۈلۈپ چىقىۋاتقان ئازاب ۋە ھەسرەت غوجىمۇللىنىڭ قەلبىنى مۇجۇپ ، نەپسىنى قىسىپ كەتكەنىدى .

غوجىمۇللا قېچىرى چۈشۈپ كەتكەن يەرگە ئېڭىشىپ قارىغىنىچە تۇرۇپ قالدى .

ئۇنىڭ يېنىغا ئاتىخان بىلەن قاسىم تايغان كەلدى ، ھېلىمشامۇ شۇ يەردە ئىدى .

ئۇلار سىلىق - سىپايە سۆزلەر بىلەن غوجىمولللىغا تەسەللى بەردى ، كۆڭلىنى ياسىدى ، لېكىن غوجىموللا تەتۈرلۈك بىلەن قاقشاشقا باشلىدى :

— بۇ بالا - قازا نېمە ئۈچۈن ماڭا كېلىدۇ ؟ ! ھەي خۇدا ، كۆزۈڭ يوقمۇ ؟ ! مەن نېمە ئۈچۈن بۇنداق شۇم پېشانە ، بىتەلەي ! ئىسسىت مېلىم ، ۋاي ئىسسىت !...

— غوجىموللا ، ئۇنداق دەپ كەتمىسىلە ، ھەرقانداق ئىش خۇدانىڭ ئىرادىسىدىن سىرت بولمايدۇ ! — دېدى ئاتىخان ئۇنىڭ شۇم ئېغىزىدىن نارازى بولۇپ ، — ھېلىمۇ شۈكرى قىلىسىلا ، مال چۈشۈپ كەتكەن بىلەن ، خۇداغا شۈكرى ، ئۆزلىرى ساق - سالامەت تۇرىلىغۇ ! ھاياتلا بولساق ، ھەممە نەرسە تېپىلىدۇ !

— مەنمۇ چۈشۈپ كەتسەم بولامتى ؟ ! — تېخىمۇ تەتۈرلۈك قىلدى غوجىموللا ئاچچىقتىن تولغىنىپ ، — زادى ھەربىرلىردىنىڭ مېنى كۆرەرگە كۆزلىرى يوق ! بۇ مال بولمىسا ، مەن ھەجگە قانداق بارىمەن ، مېنىڭ بارلىق تاپقان - تەرگىنىم شۇ تۇرسا ، ئۇنى پاكىستاندا سۇ قىلىپ ھەجگە بارماقچىدىم ، ئەمدى قانداق قىلىمەن ، ئۇنىڭدىن كۆرە مېنىڭمۇ مۇشۇ يەردە ئۆلگىنىم ياخشى !...

غوجىموللا شۇ گەپلەرنى قىلىپلا زىيانغا چىدىماي يىغلاپ كەتتى ، يىغلىغاندىمۇ ئازاب ئىچىدە سىلكىنىپ ، گويىا ئۆزىمۇ ئاشۇ جىلغىغا دومىلاپ چۈشۈپ كېتىۋاتقاندەك پۇكلىنىپ كەتتى...

ھەممەيلەننىڭ ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىدى ، بولۇپمۇ ھېلىمشا چوڭقۇر ھېسداشلىق قىلدى . ئۇ ، جىلغىغا چۈشۈپ كەتكەن قېچىر بىلەن مالنىڭ بەلكى دەريادا ئېقىپ كەتمەي ، بىرەر يەرگە ئىلىنىشىپ تۇرۇپ قېلىش ئېھتىمالى بارلىقىنى ئېيتتى .

— مۇنداق قىلايلى ، — دېدى قاسىم تايغان ئاخىر نېمە قىلىشىنى بىلمەي تۇرۇپ قالغان كىشىلەرگە قاراپ ، — بۇ يەردە ئۇزاق تۇرۇۋېرىشكە بولمايدۇ ، يولغا قار چۈشۈپ كېتىدۇ ، يەنە بىرەر يۈز قەدەم ماڭساق ، كەڭرەك بىر قاپچىغايغا بارىمىز ، شۇ يەردە تۇرۇشقا بولىدۇ ، ئاڭغىچە شىۋىرغانمۇ توختاپ ، كۈنمۇ ئېچىلىپ قالار . شۇ چاغدا بىر نەچچىمىز بۇ يەرگە كېلىپ ، جىلغىنى كۆزىتىپ باقايلى !

ئەمەلىيەتتىمۇ بۇنىڭدىن باشقا چارە يوق ئىدى . ئۇلار غوجىمولىلىغا يەنە تەسەللى بېرىپ ، ئۆزلىرى بىلەن بىللە ئېلىپ ماڭدى . تۈيۈقسىز يۈز بەرگەن بۇ كۆڭۈلسىز ئىشتىن تېخىمۇ ئەنسىزچىلىككە چۈشكەن كىشىلەر ھەر بىر قەدەمنى دەڭسەپ ، ئاۋايلاپ بېسىپ ، بىر قەدەم - بىر قەدەمدىن ئالغا سىلجىدى...

تاغ ھاۋاسى تولىمۇ سىرلىق ، ئۇنىڭ قاچان تۇتۇلۇپ ، قاچان ئېچىلىدىغانلىقىنى ھېسابلاش بەكمۇ تەس . بەزىدە دەقىقە ئىچىدىكى ئۆزگىرىشلەرمۇ ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدۇ !

بايا مىڭتېكە داۋىنىدىكى جۇدۇن قانداق تېز كۆتۈرۈلگەن بولسا ، يەنە شۇنداق تېز بېسىقتى ، شىۋىرغان توختاپ ، تۇتەك تارقىدى ، تاغنىڭ بىر چېكىسىدە چىراي ئاچقان كۆك ئاسماندا ئىللىق قۇياش يەنە پارلىدى ، بىر نەچچە سائەتتىن بېرى كۆڭلىنى ۋەھىمە ، ئەنسىزلىك ۋە جۇدۇن قاپلىۋالغان ئادەملەرنىڭ بىردىنلا دىللىرى يورۇپ ، سولغۇن چىرايلىرىغا قىزىللىق يۈگۈردى ، پۇت - قوللىرىدىمۇ يېڭىدىن كۈچ - قۇۋۋەت پەيدا بولدى . ئۇلار داۋاننىڭ يۇقىرى قاپتىلىدىكى بىر قاپچىغايدا توختاپ ، ھاردۇق ئېلىشقا باشلىدى . قاسىم تايغاننىڭ ئېيتىشىچە ، يولنىڭ خەتەرلىك ئۆتكەللىرى ئەمدى تۈگىگەنىدى .

بايىقى مەسلىھەت بويىچە ، كۈن ئېچىلغاندىن كېيىن بىر نەچچەيلەن ئارقىغا قايتىپ ، غوجىمولىلىنىڭ قېچىرى چۈشۈپ كەتكەن ھېلىقى يەرگە كەلدى . ئۇلارنىڭ ئىچىدە دادىسىغا ئەگە-

شىپ كەلگەن ئەكبەرمۇ بار ئىدى .
ئۇلار جىلغىنى كۆزەتتى ، قاسىم تايغان بىلەن ھېلىمشانىڭ بۇركۇتنىڭكىدەك ئۆتكۇر كۆزلىرى پەستىكى دەريانىڭ لېۋىدە توختاپ قالغان قېچىرنىڭ ئۆلۈكى بىلەن بىر تاي مالنى تەستە ئىلغا قىلدى .
— راست ، مالنىڭ بىر قىسمى تورۇپ قاپتۇ ، — دېدى قاسىم تايغان ئۆزىگە تەقەززالىق ئىچىدە تەلمۇرۇپ تۇرغان كىشى- لەرگە قاراپ ، — بىراق··· بىراق جىلغىغا چۈشۈش خەتەرلىك ، چۈشكەندىمۇ مالنى قانداق ئېلىپ چىقىش كېرەك ؟ !
بىر پەس ئېغىر سۈكۈنات ھۆكۈم سۈردى . دېمىسىمۇ جىل- غىغا چۈشۈش — جاننى ئالىقانغا ئېلىپ قويىدىغان قارام ئىش ئىدى .
غوجىمولللا بىر چەتتە جىلغىدىن كۆزىنى ئۈزمەي ، ئادەمنىڭ ئىچى ئاغرىغۇدەك بىچارە ھالەتتە شۈمشىيىپ تۇراتتى···
— جىلغىغا مەن چۈشەي ! — دېدى ھېلىمشا قەددىنى رۇس- لاپ ، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا ئەكس ئەتكەن غەيرەت دەرھال يۈزىگە تەپتى .
ھەمسەپەرلەر ئۇنىڭغا ھەيرانلىق ۋە قايىللىق بىلەن قاراپ قالدى . غوجىمولللا پايپاسلاپ ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە ئۇنىڭ قولىغا ئېسىلىپ :
— سىلىگە رەھمەت ، ھېلىمشا ! — دېدى يىغلامسىرىغاندەك تىتىرىگەن ئاۋازدا ، — خۇدايىم سىلىگە ھەزرىتى ئەلىنىڭ كۈچ - قۇدرىتىنى بەرسۇن !···
ھېلىمشانىڭ گۇسمەستەك غولى ئالدىدا غوجىمولللىنىڭ جۇ- غى كىچىك بەستى بەئەينى ئارغىماق يېنىدىكى پىستە كۈچۈكتەك كۆرۈنەتتى .
— رەھمەت ئېيتمىسىلىمۇ بولىدۇ ، — دېدى ھېلىمشا تەبە- ئىي كەمتەرلىك بىلەن غوجىمولللىنىڭ دولىسىغا قېقىپ ، —

بۇنداق ياردەم سەپەرداش ھەمراھلارنىڭ ئارىسىدا بولۇپ تۇرىدۇ !
ھېلىمشا شۇ گەپلەردىن كېيىن چەبدەس قەدەملەر بىلەن جىلغىغا قاراپ ماڭدى ، ھەمسەپەرلەر ئۇنى ياخشى دۇئا ـ تىلەك-لەر بىلەن ئۇزىتىپ قالدى .
جىلغا چوڭقۇر بولغان بىلەن ئانچە تىك ئەمەس ئىدى . تاش-لارنى يېرىپ ، ئاندا ـ مۇندا يان باغرىلاپ ئۆسۈپ چىققان ئارچا ، قارىغاي كۆچەتلىرى بىلەن قۇرۇغان يىلتىزلارغا چىرمىشىپ ئۆسكەن بۇدۇشقاق چاتقاللار تاشلارنى قارماپ ياتقاچقا ، ئۇنچىۋالا خەتەرلىك ئەمەس ئىدى . پەقەت ئادەم چاققان ۋە قورقماس بولسى-لا ، چاتاق چىقمايتتى .
ھېلىمشا خۇددى تاغ تېكىسىدەك چاققانلىق ۋە زىرەكلىك بىلەن تاشتىن تاشقا سەكرەپ ، بەزىدە ئۆز بەدىنىنىڭ ئېغىرلىقى بىلەن سىيرىلىپ ، بىردەمدە كۆزدىن غايىب بولدى . ئۈستىدە قاراپ تۇرغانلار چىناردەك بەستى بار بۇ يوغان ئادەمنىڭ قىلچە كالامپايلىق قىلماي ، شۇنداق چاققان ۋە چەبدەس ھەرىكەت قىلى-ۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ھەيران بولدى . بۇنىڭ ئىچىدە ئەكبەر ھەي-رانلىقتىن ئېشىپ ، ئۇنىڭغا بەكمۇ قىزىقتى . ھېلىمشانىڭ جاسا-رىتى ، ئىرادىسى ۋە مەردانىلىقى ئۇنى مەپتۇن قىلدى ، ئەكبەرنىڭ كۆڭلىدە ھېلىمشاغا نىسبەتەن چوڭقۇر ھۆرمەت ۋە بىر خىل قېرىنداشلارچە دوستلۇق تۇيغۇسى ئورناپ قالدى .
ھېلىمشا كىچىككىدىنلا تۇمەن دەرياسى بويىدىكى يارلىقلاردا ئويناپ چوڭ بولغانىدى . ئۇ ، تىك يارلارغا يامىشىشنى ، ئېگىز قىيالاردىن دەريا قايناملىرىغا سەكرەشنى ياخشى كۆرەتتى . ھې-لىمشا بەزىدە ھېچقانداق تۇتقۇسى يوق ئېگىز يارلارغا يامىشىپ ، شۇ يەرگە چاڭگا قويۇپ تۇخۇم باسقان تورغاي ، قۇشقاچ ۋە چۇغۇز-دەكلەرنىڭ بالىلىرىنى تۇتۇپ چۈشەتتى . بۇنى ئۇ ، ھەم ھەۋەس ، ھەم پۇل تېپىش ئۈچۈن قىلاتتى . بەزىدە ، ئاشۇ يارلىقلاردا قولىغا چۈشۈپ قالغان ئەتىۋارلىق قۇش بالىلىرىنى مەھەللىسىدىكى كى-

چىك بايۋەچچىلەرگە خېلى قىممەت پۇلغا سېتىپ خەجلەيتتى .
هېلىمشا بىر قېتىم ئاشۇنداق ئېگىز ، تىك يارغا يامىشىپ چىقىپ ، بىر قۇش ئۇۋىسىغا قولىنى سالاي دېگەندە ، يارنىڭ يۇقىرى تەرىپىدىن سويلاپ چۈشۈۋاتقان بىر زەھەرلىك يىلانغا يولۇقۇپ ، هولۇققىنىدىن يىقىلىپ چۈشۈپ ، سول پۇتى زەخمە-لەنگەنىدى...
ئۇنىڭ بۇگۈنكىدەك چاققان ، قورقماس ، ئىرادىلىك بولۇشى ئەنە شۇ كىچىك ۋاقتىدىن تارتىپ يېتىلىپ كەلگەن قەيسەر ، تۇرگۇن روهىنىڭ نەتىجىسى ئىدى .
هېلىمشا جىلغىغا چۈشۈپ كېتىپ ، ئارىدىن يېرىم سائەتتەك ۋاقىت ئۆتتى . بۇ ۋاقىت — ئەنسىزلىك ، تەقەززالىق ۋە تىت - تىتلىق ئىچىدە كۈتۈپ تۇرغانلار ئۈچۈن بەكمۇ ئۇزاق تۇيۇلۇپ كەتتى . هەممەيلەننىڭ كۆزى جىلغىدا ئىدى ، كۆڭلىدە بولسا ، هېلىمشانىڭ تېز ۋە ئامان - ئېسەن قايتىپ چىقىشىنى تىلەش ئىستىكىلا بار ئىدى .
بىر چاغدا ، ئۇلارنىڭ تەلمۈرگەن كۆزلىرىگە جىلغىدىن ئۆ-مىلەپ چىقىۋاتقان بىر تاشپاقا كۆرۈنگەندەك بولدى ، تاشپاقا ناها-يىتى تەستە ، بىر قەدەم - بىر قەدەمدىن ئۆرلەۋاتاتتى . يەنە بىر ئاز ۋاقىت ئۆتكەندە ، ئۇلارنىڭ ئالاق - جالاق كۆزلىرىگە تاشپاقا ئەمەس ، بەلكى بىر تاي مالنى ئۆشنىسىگە ئارتىپ ، خۇددى تاشپا-قىدەك يەرگە چاپلىشىپ ، يوغان ، بېجىرىم پۇتلىرى بىلەن تاش-لارنى تىرەجەپ ، كۈچلۈك قوللىرى بىلەن دەرەخ يىلتىزلىرىنى قاماللاپ ، ئۆكۈزدەك تۇرگۇنلۇك بىلەن يۇقىرى ئۆرلەپ چىقىۋات-قان هېلىمشا كۆرۈندى .
هايال ئۆتمەي هېلىمشا ئۇستىگە چىقتى ، ئۇنىڭ يۈز - كۆزلىرى چىلىق - چىلىق تەر ، بەدىنىدىن ئىسسىق هور كۆتۈرۈ-لەتتى ، تاشلار جىراپ كەتكەن قوللىرىدىن قان تەپچىرەپ تۇرات-تى ، هارغىنلىقتىن دېمى كېسىلىپ ، نەپەس ئالالماي قالغانىدى .

غوجىموللا خۇشاللىق ۋە ھاياجاندىن نېمە دېيىشىنى بىلمەي ، ئۇنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانە بولدى ، ئەكبەر بويىنىغا ئورۇۋالغان لۆڭگىسىنى ئېلىپ ، ئۇنىڭ يۈز - كۆزلىرىنى سۈرتۈشكە بەردى . بۇ ، ئۇنىڭ ھېلىمشاغا بولغان ھۆرمەت ۋە قايىللىقىنىڭ ئىپادىسى ئىدى . ھېلىمشانىڭ مانا شۇ ھالەتتىكى جەسۇر قىياپىتى ، پۈتۈن ۋۇجۇدىدىن ئۇرغۇپ تۇرغان كۈچ - قۇدرىتى ، كۆزلىرىدە چاقناپ تۇرغان سەممىي ساداقىتى ئەكبەر ئۈچۈن بىر ئۈلگە ئىدى . ئۇ ، ئۆزىنىڭ كەلگۈسىدە مۇشۇ ئادەمگە ئوخشاش مەرد ، جاسارەتلىك ، باشقىلارغا كۆيۈنىدىغان ھالال ئادەم بولۇشنى كۆڭلىگە پۈكتى . بۇ تەسىرات بىردىنلا ئەكبەرنى بۇرۇنقىدىن چوڭ بولغاندەك ، نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتىپ ، ياخشى - يامانىنى پەرق ئېتەلەيدىغان ئىقتىدارغا ئىگە قىلغاندەك ، يۈكسەكلىككە كۆتۈرۈپ قويدى .

— قېچىرنىڭ بوينى ئۈزۈلۈپ ئۆلۈپتۇ ، — دېدى ھېلىمشا بىر ئاز دېمىنى ئېلىۋالغاندىن كېيىن جىلغىنىڭ ئاستىدىكى ئىشلارنى چۈشەندۈرۈپ ، — بىر تاي مالنى دولقۇن ئۇرۇپ ئېقىتىپ كەتكەن ئوخشايدۇ ، ماۋۇ بىر تاي مال دەريانىڭ لېۋىدە تۇرۇپ قاپتىكەن ، سۇنىڭ كۈچى يەتمەپتۇ !...

— ھەي ئىست !... بىر تاي مالنىڭ كۆزى ئوچۇق كەتتى - دە ! — دېدى غوجىموللا ھەسرەت بىلەن لېۋىنى چىشلەپ ، لېكىن ئۇ باشقىلارنىڭ ئۆزىگە «نېمىدېگەن نائىنساپ ئادەم بۇ !» دېگەندەك سوغۇق نەزەردە قاراپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ، دەرھال گېپىنى ئوڭشىۋالدى ، — ھېلىھەم بولسىمۇ خۇداغا شۈكرى ، ئاللا ماڭا بىر تايىنى بولسىمۇ نېسىپ قىپتۇ !— ئۇ شۇ گەپلەردىن كېيىن قېلىن چىپتا بىلەن تايلانغان مالنى ئىنجىقلاپ كۆتۈرۈۋىدى ، چىپتىنىڭ ئاستى تەرىپىدىن قارامتۇل ، شىلىمشىق بىر نەرسە سىرغىپ ئېقىشقا باشلىدى .

— بۇ نېمە ؟ — ھېلىقى غەلىتە نەرسىگە كۆزى چۈشكەن ئاتىخان ھەيران بولۇپ سورىدى .

— بۇ··· بۇ ھېچنېمە ئەمەس···

لېكىن، غوجىموللىنىڭ چىرايىدا ھودۇقۇش، مەڭدەش ئالا-مەتلىرى ئەكس ئەتتى.

ئاتىخان دەرھال ھېلىقى قارامتۇل، شىلىمشىق نەرسىدىن بارمىقىغا ئازراق ئېلىپ، يەنە بىر قېتىم ھىدلاپ پۇرىدى - دە، خۇددى بىر نەرسىدىن تۇيۇقسىز يىرگەنگەندەك، چىرايىنى پۇ-رۇشتۇرۇپ توۋلىۋەتتى:

— نەشە··· نەشە ئىكەن بۇ!

— نېمە؟!— ھېلىمشانىڭ بوم، ياڭراق ئاۋازى تاغ ئارىسىدا چېقىندەك گۈلدۈرلەپ كەتتى.

«كۆرۈنمەيدىغان قىر يوق، ئېچىلمايدىغان سىر» دېگەندەك، غوجىموللىنىڭ ئاچچىق ئۆچىيىدىكى ھارام نىيەتلىرى ئاخىر ئاش-كارىلىنىپ قالدى. ئۇنىڭ قارام يۈرىكى قاتتىق دۈپۈلدەپ كەت-تى. ھەمىشە مەمەدانلىق، تەكەببۇرلۇقنىڭ سوغۇق ئۇچقۇنلىرى چاچراپ تۇرىدىغان چېقىر كۆزلىرىنىڭمۇ نۇرى ئۆچۈپ، مۇلايىم-لىشىپ قالدى. لېكىن، غوجىموللا يەنە دەرھال ئۆزىنى تۇتۇۋې-لىپ، چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتتى، ئەمما ئەتراپتىكىلەرنىڭ غە-زەپلىك، جۇدۇنلۇق چىرايلىرىغا قاراپ يەنە ئازراق ئەندىكتى.

— ھېلىمشا، بۇنى ئاچايلى!— دېدى ئاتىخان زەردە بىلەن بۇيرۇق تەلەپپۇزىدا،— بۇ شەرمەندە ئىشنى باشقىلارمۇ كۆرۈپ باقسۇن!

ھېلىمشانىڭ يىرىك ساقال باسقان قارامتۇل يۈزى تېخىمۇ قارىداپ، ئۆپكىدەك ئېسىلىپ كەتتى. ئۇ دەۋرەپ كېلىپ، ھېلى-قى بىر تاي مالنىڭ ئارغامچىلىرىنى پىچىقى بىلەن بۇردا - بۇردا كەستى ۋە ئىچىدىكى ئالامەتلەرنى كۆپچىلىكنىڭ ئالدىدا ئاشكارا قىلدى.

پۇختا تايلانغان مالنىڭ چۆرىسىگە ئۇيغۇر يېزىقىدا بېسىلغان ھەپتىيەكلەر تۈت قەۋەت تىزىلىپ، ئوتتۇرىسىغا ئوتتۇز جىڭ

كەلگۈدەك ساپ نەشە قاچىلانغانىدى . زىرەك غوجىموللا ئۆز ۋاق-
تىدىلا نەشىنىڭ ئەتراپقا پۇراپ كېتىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن ،
چىپ-ىتىنىڭ ئىچى - تېشىغا يۇمشاق سوقۇلغان زىرە چېچىۋەتكە-
نىدى...

مۇبادا ، ئاللانىڭ تەقدىرى بىلەن قېچىر جىلغىغا چۈشۈپ
كەتمەي ، بۇ داۋاندىن سالامەت ئۆتۈپ كەتكەن بولسا ، غوجىموللا
بۇ نەشىلەرنى راۋالپىندى ياكى كاراچىدا نۇرغۇن پۇلغا سېتىپ ،
يامبۇدا ئىشلەك تاقايدىغان بايۋەچچىلەردىن بولۇپ قالغان بولاتتى .
ۋەھالەنكى ، «نىيىتى يامانىنىڭ قازىنى تۆشۈك» دېگىنى راست
ئىكەن ! قېچىر تۇيۇقسىز جىلغىغا چۈشۈپ كېتىپ ، غوجىموللىد-
نى قاتتىق ھەسرەت - نادامەتتە قويدى ، ئۇنىڭ شېرىن ئارزۇلى-
رى تىرىپىرەن بولۇپ كەتتى ! لېكىن غوجىموللا بۇ كۈتۈلمىگەن
ئوڭۇشسىزلىقتىن ئۆزى يامان كۆرىدىغان ، قورققان ھېلىمشانىڭ
مەرد ، خالىس قولى بىلەن يېرىم - يارتا قۇتۇلغان بولسىمۇ ،
ئەمما تەبىئەتنىڭ شەپقەتسىز قولى ئۇنى يەنە قايتىدىن ئازابقا
مۇپتىلا قىلدى . جىلغىغا چۈشۈپ ، دەريا لېۋىدە تۇرۇپ قالغان
ھېلىقى مالنىڭ بىر چېتى خېلى ئۇزاق ۋاقىت سۇغا چىلىشىپ
تۇرغاچقا ، ئىچىدىكى نەشە ئاستا - ئاستا ئېرىپ ، ئۇستىگە چىق-
قاندا ، سىرغىپ ئېقىشقا باشلىغانىدى...

شۇنداق قىلىپ ، غوجىموللىنىڭ نەچچە ۋاقىتتىن بۇيان
ھەمراھلىرىنى ئالداپ يالغان ئېيتقانلىقى مانا ئەمدى جامائەت
ئالدىدا يۈزتۇرا ئېچىپ تاشلاندى . بۇ شەرمەندىچىلىكلەردىن ئۇ-
نىڭمۇ كۆڭلى ئاچچىق بولۇپ ، ئۇچلۇق تومشۇقى گويا ئېشەك
باغلىغۇدەك دومسىيىپ كەتتى .

ھەممەيلەن غوجىموللىغا لەنەت ئوقۇدى ، سۆزدىن سۆز چىق-
تى ، ۋىجدانى ئۆرلىدى :

— قاراڭلار جامائەت ، بىز غوجىموللىدەك ئادەم بىلەن ھەم-
سەپەر بولدۇقما ؟ !— دېدى مۇسا داڭقان ئاچچىقىدا تىترەپ ،

ئۇنىڭ بېشىدا لەپەڭشىپ تۇرغان مەخمەل تاشلىق سالۋار تۇمىقىمۇ
سىلكىنىپ كەتتى ، — بۇنداق ئادەملەرنىڭ تىرىكى نانغا ، ئۆلۈكى
كېپەنگە زىيان !

— قەيەردە ھارام قول بولسا ، شۇ يەردە بەرىكەت يوق !

— يالغانچىلىق ، ساختىلىق — مۇناپىقلىقنىڭ ئالامىتى !

— ئېشەك گۆشىنى ھالال دەپ پەتىۋا يېزىپ بېرىدىغان
ناكەس ئادەمكەن بۇ !

غوجىمۇللا شۇنچە گەپلەرنى ئاڭلاپمۇ ، يەنە ئۇمچىيىپ ، گۆ-
شىيىپ تۇرۇۋەردى . ئۇنىڭ پۈتۈن خىيالى مال - دۇنيا توپلاشقا
بېرىلگەچكە ، ئۇنىڭدا سۆيۈلىدىغان قەلبمۇ ، ئۇيۇلىدىغان يۈزمۇ
يوق ئىدى .

— بۇ مېنىڭ ئىشىم ئەمەس ، ماڭا ئىشىنىڭلار جاما-
ئەت ! — دېدى ئۇ ئۆزىگە دېۋەيلەپ تۇرغان كىشىلەرگە يېلىنغان
قىياپەتتە ، — مېنىڭ تىجارەتنى بىللە قىلىدىغان توختى چايان
دەيدىغان بىر شېرىكىم بار ئىدى ، بۇ ماللارنى شۇ تايلاپ تەييار
قىلغان . ئىللا تاۋارا ، ئۆلۈمدىن خەۋىرىم باركى ، بۇ ئىشتىن
خەۋىرىم يوق !... ، — غوجىمۇللىنىڭ سۆزى شۇنداق چاك باس-
مايدىغان تۇترۇقسىز ، تېتىقسىز ، يالغان ئىدىكى ، ئەتراپتىكى
ئاڭلىغۇچى ھەمسەپەرلىرىنىڭ تېخىمۇ زەردىسى قايناپ ، ھۆ قىل-
غۇسى كەلدى .

ئاتىخان غەزەپتىن پاسسىدە يېرىلىپ كەتكۈدەك بولدى . مۇ-
شۇنداق قۇتلۇق سەپەردە يۈز بەرگەن بۇ گۇناھلىق ئىشنى كۆ-
رۈپ ، ئاچچىقتىن ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنى غۇچ - غۇچ بولۇپ
كەتكەنىدى .

— غوجىمۇللا ، بىز شۇنچە جاپا - مۇشەققەتلەرگە پىسەنت
قىلماي ، خۇدانىڭ ئۆيىنى تاۋاپ قىلغىلى كېتىۋاتساق ، — دېدى
ئۇ ئۆزىنى سەل - پەل بېسىپ ، — سىلى بۇنداق گۇمراھلىق ،
بەتنىيەتلىك ئىشلارنى قىلىسىلىرى ، بىز قايسى يۈزىمىز بىلەن

ئاللانىڭ بەيتىنى تاۋاپ قىلىمىز ؟ ! ھارامدىن ، شۈملۈقتىن قول
ئۈزمىگەن ئادەمنىڭ ھەج تاۋاپى ئاللاغا مەقبۇل بولارمۇ ؟ ! بۇ
كىچىك گۇناھ ئەمەس ، غوجىموللا ! بۇ گۇناھى كەبىر دەپ ئاتى-
لىدۇ . سىلى چوقۇم ئاللانىڭ قاتتىق جازاسىغا ئۇچرايلا !...
ھېلىمشا غوجىموللىنىڭ ئالدىغا بىر - ئىككى قەدەم بېسىپ
كەلدى ، ئۇنىڭ سۇرلۇك كۆزلىرى چەكچەيدى ، بايىقى مېھرىباذ-
لىق ئورنىنى ئەمدى كۈچلۈك قەھر ئىگىلىگەنىدى ، ئاۋازىمۇ
قوپاللىشىپ ، ئۆزگەن ھالدا ۋارقىرىدى :
— سىلى مېنى مۇشۇ گۇناھلىق ئىشقا سالالىمۇ ؟ ئۇنىڭسىز-
مۇ مېنىڭ گۇناھىم ئازمىدى ؟ ! ئەگەر بۇرۇنقى ۋاقتىم بولىدىغان
بولسا ، سىلى بىلەن باشقىچە ھېسابلىشاتتىم ، خەير ، جاجىلىرىنى
خۇدا بەرسۇن !
ئۇ ، شۇنداق دېدى - دە ، ھېلىقى نەشە ئورالغان چېپتىنى
بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرۈپ ، پىرقىراتقىنىچە جىلغىغا تاشلىۋەتتى .
ئەتراپتا تاشلارنىڭ گۇلدۇرلىگەن ئاۋازى ياڭرىدى ، بىر چاغدا
دەريادىن چولتۇكشىغان ئەكس سادا كەلدى !...
ھېلىمشانىڭ بۇ مەردانە ھەرىكىتى ئەكبەرنى بەك خۇش قى-
لىۋەتتى ، ئەكبەر ھۆرمەت ۋە قايىللىق نەزىرى بىلەن ئۇنىڭغا
ئۇزاق تىكىلدى ، كېيىن غوجىموللىنىڭ پەقەت كىشىلەرنىڭ غە-
زىپىدىن قورقۇپلا ، يالغاندىن ئۇمچىيىپ ، شۇمشىيىپ تۇرغان
ساختا قىياپىتىگە قاراپ ، ئۇنىڭ تىلى تۈزۈك ، دىلى بۇزۇق ئادەم
ئىكەنلىكىنى جەزملەشتۈردى . چۈنكى ئاق كۆڭۈل ، ئوچۇق -
يورۇق ئادەمنىڭ كۆز نۇرى ئۆزىنىڭ دىلىغا ئوخشاش پاك بولى-
دۇ ، لېكىن غوجىموللىنىڭ كۆزىدىن بىر خىل ياۋۇز-
لۇق ، ھىيلە - مىكىر چىقىپ تۇراتتى . بۇ ، ئۇنىڭ كۆزىدىكى
خۇدۈكسىرەش بىلەن ئانچە - مۇنچە چاقناپ تۇرغان سوغۇق ،
زەئىپ نۇردىن بىلىنىپ تۇراتتى !...
— ئەمدى پۇشايمانغا ئورۇن يوق ! — دېدى بىر چاغدا

غوجىمولللا يىغلامسىرىغانغەك مىسكىن ئاۋازدا، — ئۆزۈمدىن ئۆتتى، قولۇمدىن كەتتى! مەن گۇناھكار. مەن پاسىق! ھەر بىرلىرىنىڭ ئالدىدا ناماقۇل بولاي، گۇناھىمدىن ئۆتۈشسىلە!...

— ئاللاغا تووۋا قىلسىلا! — دېدى ئاتىخان زەردە بىلەن، — گۇناھلىرىدىن ئاللا ئۆتسۇن! ھېلىمۇ شۈكۈر، سىلىدەك ئالا كۆڭۈل ئادەم بىلەن ھەمسەپەر بولۇپ ھەممىمىزنى تاغ يۇتۇپ كەتمەپتۇ!

«تۇگمەندە تۇغۇلغان چاشقان گۈلدۈرمامىدىن قورقمايدۇ» دېگەندەك، غوجىمولللا تاسادىپىي ئاشكارىلىنىپ قالغان بۇ شەرمەندە ئىشلارنىمۇ ھېچقانداق روھىي ئازاب تارتماستىن، ئاغزىنىڭ ئۇچىدىكى يالغان - ياۋىداق گەپ ۋە تووۋىنامىلار بىلەن ئۆتكۈزۈۋەتتى، يۈرىكىنىڭ چوڭقۇر قېتىدا بولسا، ئاتىخانغا نىسبەتەن قاتتىق غۇم ۋە ئۆچمەنلىك ساقلاپ قالدى!

3

كارۋان مىكتىپكە داۋىنىدىن ئامان - ئېسەن ئۆتۈپ كەتتى. داۋاننىڭ بۇ تەرىپى پاكىستاننىڭ «كونجۇتخان» دېگەن بىر بەگلىك رايونى ئىدى. بۇ يەر چوڭ شەھەرلەردىن بەكمۇ يىراق، خىلۋەت بولغاچقا، مەھەللىلەر كۆچۈم، كىشىلەر ئۆم ئىدى.

قاسىم تايغان كارۋاننى شۇ يەردە توختىتىپ ئارام ئالدۇردى، يەرلىك خەلق يوپۇرۇلۇپ كېلىپ، ئۇلار بىلەن ئارىلىشىپ كەتتى. ئۆڭى قارا، چاچلىرى ئۆسۈك، كىيىملىرى ساڭگىل - سۇڭگۇل بۇ ئادەملەرنىڭ تەقى - تۇرقى غەلىتە، كۆرۈنۈشى سۈرلۈك بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ چىرايىدىن ئاق كۆڭۈل، مېھرىبانلىقى چىقىپ تۇراتتى، قاپقارا مۆلدۈر كۆزلىرى غەرەزسىز چاقنايتتى، ئاپئاق چىشلىرى مۇلايىم ھىجىيىپ تۇراتتى. ئۇلارنىڭ پۇت - قوللىرى مەينەت، كىيىملىرى جۇل - جۇل

مەسۇم باللىرى كارۋاننى ئارىلاپ ، توشقاندەك سەكرەپ ، قى -
چۇ قىلىشىپ ئوينايتتى . بۇ باللار ھەر خىل ئىما ـ ئىشارىلەر
بىلەن ئۆز يۇرتىغا قەدەم قويغان بۇ خۇدالىق مېھمانلارنى قارشى
ئالىدىغانلىقلىرىنى بىلدۈرۈشتى . ئۇلار بىردەمدە ئۆيلىرىگە يۈگۈ-
رۈپ كىرىپ ـ چىقىپ ، ھەممەيلەنگە ئۇسسۇزلۇق ، تۇخۇم ۋە ياۋا
مېۋە قاتارلىق نەرسىلەرنى تارقاتتى ، بۇلارمۇ تەسىرلىنىپ ، ئۇ-
لارغا تۇز ، سەرەڭگە ، قەنت ـ گېزەك قاتارلىق نەرسىلەرنى سوۋغا
قىلدى...

گەرچە بۇلارنىڭ رەڭگى ، كىيىم ـ كېچەكى ۋە تىلى ئوخ-
شاشمىسىمۇ ، لېكىن ئۇلارنىڭ ئۆزئارا قىزغىن ، سەمىمىي مۇنا-
سىۋىتىدىن دۇنيانىڭ بىر چېتىدىكى نادان ، قالاق بۇ تاغلىق
يۇرتتا ئىنسانلارنىڭ ئەڭ قىسقا ، لېكىن ئەڭ يۈكسەك بىر دوستا-
لۇق خاتىرىسى ئورناپ قالدى !...

كارۋان بۇ يەردە بىر كۈن تۇرۇپ قالدى ، ئاتلارنى دەم
ئالدۇردى ، كەم ـ كۈتىلەرنى تولۇقلىدى ، ئىككىنچى كۈنى تاڭ
سەھەردە قىزغىن روھ بىلەن يولنى داۋام قىلدى .

ئەكبەر بۇ كۈنلەردە ھېلىمشا بىلەن ئوبدان چىقىشىپ قالغا-
نىدى . ئۇلار ياتسىمۇ ـ ماڭسىمۇ بىللە ئىدى . ئەكبەر ئۇنى ئۆز
ئاكىسىدەك ھۆرمەت قىلىپ ، كۆڭلىدىكى گەپلىرىنى ئېيتاتتى ،
ئۇمۇ ئەكبەرنىڭ ئەقىللىق ، ئەدەپلىك بالا ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ ،
ئۇكا ئورنىدا ئېچىنىشىپ كەتتى ۋە مۇنداق زېرىكىشلىك سەپەردە
ياخشى بىر مۇڭداشچى تاپقانلىقىدىن خۇشال ئىدى . ئۇلار بۈگۈنمۇ
بىللە مېڭىپ ، پاراڭلىشىپ كېتىۋاتاتتى .

— قارىمامسەن ، مەنمۇ قاراپ تۇرۇپ گۇناھكار بولۇپ قال-
دىم ، — دېدى ھېلىمشا ئالدىنقى كۈنلەردىكى ئىشلارنى
ئەسلەپ ، — ئاشۇ بىر تاي مالنى يۇدۇپ جىلغىدىن چىققۇچە نېمە
ئويلىدىم دېمەمسەن ، پۈتۈن بەدىنىم چىلىق ـ چىلىق سۇ بولۇپ
كەتتى ، شۇ چاغدا مەن خۇداغا نالە قىلىپ ، ئېھ خۇدا ، بەدىنىم-

ـدىن ئېقىۋاتقان مۇشۇ هارام تەرلىرىم بىلەن بۇرۇنقى گۇناھلىـ
ـرىمنىڭ بىر قىسمىنى بولسىمۇ يۇيۇۋەتكىن ، دەپ ئۆزۈم قىلىۋاتـ
قان بۇ خالىسانە ياخشى ئىشتىن خۇشال بولغانىدىم . نەدىكىنى ،
گۇناھىمنى يۇيىمەن دەپ ، ئۈستىلەپ گۇناھ ئارتىۋالدىم !...

— بۇ ، سىنىڭ گۇناھىڭ ئەمەس ، ھېلىمشا ئاكا ، — دېدى ئەكبەر ئۇنىڭ كۆڭلىگە تەسەللى بېرىپ ، — بۇ ، پەقەت بىر ئۇقۇشماسلىق ! سەن ھېلىقى مالنى جىلغىغا چۆرۈۋېتىپ كارامەت ئىش قىلدىڭ جۇمۇ ! مەن شۇ چاغدا خۇشاللىقىمدىن سىنىڭ دۈمبەڭگە مىنىۋالغۇدەك بولۇپ كەتكەنىدىم...

ھېلىمشا بىر پەس جىم بولدى ، قولىدىكى ھاسا ئورنىدا ئىشلىتىپ كېلىۋاتقان چوقاتماق بىلەن ئۆتۈكىنىڭ قونچىغا ئاستا ئۇرۇپ قويۇپ ، خۇددى ئۆزىگە ـ ئۆزى سۆزلەۋاتقاندەك پەس ئاۋازدا مۇنداق دېدى :

— دېمىسىمۇ ، ئىنسان بالىسى پايدىغا ئامراق كېلىدۇ !...

داۋاندا يۈز بەرگەن ئاشۇ ئىشتىن كېيىن ، ھەمسەپەرلەر غوجىمولىلىدىن خۇددى ئىسرىقتىن قاچقان پاشىدەك قاچىدىغان بولۇپ قالغانىدى . ئۇنىڭ يۈزىدە ئاندا ـ مۇندا كۆرۈنۈپ قالىدىـ غان كۈلكىلەرمۇ ئەمدى باشقىلارغا بەئەينى يالغان ھېجىيىشتەك تۇيۇلاتتى...

غوجىموللا كىچىكىدىن تارتىپ مىس قازاننىڭ تۈۋىنى يا ـ لاپ ، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ يىلىكىدە سۇ ئىچىپ يامان ئۆگىنىپ قالغان ئادەم ئىدى . شۇڭا ، كىشىلەرنىڭ دوستانىلىك بىلەن ئاغرىتىپ ئېيتقان شۇنچە سەمىمىي گەپلىرى خۇددى تاشقا كار قىلمىغان يامغۇر سۈيىدەك ، ئۇنىڭ قېتىغىمۇ كىرىپ چىقمىدى . ئۇ ، ئاغزىدا ئۇنى ـ بۇنى دېگەنبىلەن ، كۆڭلىدە ئۆزىگە كەلگەن زور زىياننى ئويلاپ پۇچىلىناتتى !

ئاشۇ دەرد ـ ئەلەمدىن كېيىن ، ئۇنىڭ يۈزى ئىككى كۈن ئىچىدە خۇددى شالغۇر مەيسىنىڭ قونچىدەك پۈرلىشىپ كەتتى .

ئاتىخان ئۇنىڭدىكى بۇ ئۆزگىرىشنى كۆرۈپ ئىچ ئاغرىتتى، ئۇنى «ئۆز گۇناھىنى ئويلاپ ئازابلىنىۋاتىدۇ» دەپ بىلىپ، تۈز كۆڭۈللۈك ۋە ئىچ كۆيەرلىك بىلەن ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياسىدى:

— ئۆتكەن ئىش ئۆتتى، غوجىموللا! سىلىنى ناھايىتى بىر قارا باسقان گەپ. يامان چۈش شەيتان تەرەپتىن كېلىدۇ، ھېلىمۇ ياخشى، شەيتاننى ۋاقتىدا قوغلاپ، چوڭ ئازغۇنلۇقتىن ساقلىنىپ قالدۇق! خەير… يامان ئىشلار ئۆتۈپ كەتتى، ئەمدى كۆڭۈللىرىنى ئازادە تۇتۇپ، ئالدىمىزدىكى قۇتلۇق سەپەرنى ئويلىسىلا، قالغان تۇۋا - ئىستىغپارنى خۇدانىڭ ئۆيىدە قىلىمىز!

ئاتىخان باشقىلارنىمۇ ئىناق - ئىجىللىققا چاقىرىپ، غوجىموللىنى ئەپۇ قىلىش توغرىسىدا بېشارەت بەردى.

— ئەپۇ بىلەن شەپقەتتە ئەل لەززىتى بولىدۇ، جامائەت! — دېدى ئۇ تەمكىنلىك ۋە مۇلايىملىق بىلەن، — گۇناھقا تۇۋا قىلىشنىڭ ۋاقىت چېكى يوق! خۇدا ئىنسانغا بىر تاللاش ھوقۇقى بەرگەن، ھەر كىم خالىغىنىنى قىلىشتا ئەركىن. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئىنسان ئۆزىنىڭ قىلغان ھەر بىر ئىشىغا ئۆزى مەسئۇل بولىدۇ. ئادەملەر ئارىسىدىكى ئارازلىق ياخشى ئىش ئەمەس، دىل ئارازى — خۇدا بىزارى دېگەن گەپ بار!

كەڭ قورساقلىق بىلەن ئېيتىلغان بۇ گەپلەر ھەر ھالدا رول ئوينىدى. «كىشىلەر ئۆز گۇناھى ئۆزىگە» دېگەن ئەقىدە بىلەن غوجىموللىغا ئاستا - ئاستا يېقىنلاشتى، بۇرۇنقىدەكلا ئۇنىڭ بىلەن ھەمسەپەر، ھەمدەرد بولۇشتى…

كارۋان كەچكە يېقىن «موزاي مازار» دېگەن يەرگە كېلىپ توختىدى. ئەتراپ تۈپتۈز كەتكەن ئايدالا ئىدى. يىراقتا قارىيىپ كۆرۈنگەن تاغ باغرىدا بىر دەريا بار ئىدى. دەريا سۈيى خۇددى مادارىدىن كەتكەن قېرى ئادەمدەك مۇلايىم، رايىش ئاقاتتى. بىردەمدە ئاسمانغا ئاي چىقتى، دەريانىڭ سىزىندى سۈيىدىن پەيدا بولغان كۆلچەكلەر ئاي نۇرىدا جىمىرلاپ تۇراتتى، لېكىن بۇ

كۆڭۈللۈك ھاۋا ئۇزاققا بارمىدى . تاغ تەرەپتىن شامال كۆتۈرۈل-
دى ، سۇ تامچىلىرى بىلەن كۆپچۈگەن قارا بۇلۇت بىر مەھەل
ئاسماندا نىشانسىز كېزىپ يۈرۈپ ، ئاخىرىدا تاغ شامىلىنىڭ
سۈرۈشى بىلەن ئاستا ـ ئاستا پەسلەپ يامغۇرنى بولۇشىغا
قويۇۋەتتى !

كارۋانلار ماتادىن تىكىلگەن چېدىرلىرىنى تىكلەپ ، ئىچىدە
پاناھلاندى ، لېكىن شىددەتلىك چۈشۈۋاتقان ئۆتكۈنچى يامغۇر ئۇ-
نى ماكچايتىپ ، سۈزمە خالتىسىغا ئايلاندۇرۇپ قويدى . ئاخىر
ئۇلار يامغۇر بىلەن شامالدىن قېچىپ ، «موزاي مازار»نىڭ ئىچىد-
گە كىرىۋالدى . قاچانلاردۇر خام كېسەك بىلەن قارا لايدا سېلىن-
غان بۇ يوغان مازار قاراڭغۇ ۋە سۈرلۈك بولسىمۇ ، شۇ تاپتا ئۇلار
ئۈچۈن ئىللىق ۋە بىخەتەر ماكان ئىدى . ئۇلار خۇرجۇن ـ قاچىد-
لىرىنى ئاختۇرۇپ بىر نەچچە تال شام تاپتى ، شامنى يېقىپ ،
مازارنىڭ تەكچىلىرىگە تىكلەپ قويدى . ئەمدى ئۇلار ئوت قالاپ ،
قايناق سۇ قاينىتىپ ئىسسىقلىق ئىچمىسە ، كېچىچە زۇكامداپ
قېلىشى مۇمكىن ئىدى . لېكىن ، ئوت قالاش ئۈچۈن سىرتتىن
ھېچقانداق قۇرۇق نەرسە تاپقىلى بولمايتتى ، ئاخىر ئاتخانىنىڭ
تەكلىپى بىلەن قوللىرىدىكى ھاسىلىرىنى سۇندۇرۇپ ئوت ياقتى ،
ھېلىمشا بىلەن ئەكبەر چۆگۈن ۋە تۇلۇملاردا دەريادىن سۇ ئەكەل-
دى ، ھايال بولماي مىس قازاندا سۇ قاينىدى . ھەممەيلەن ئىس-
سىقلىق ئىچىپ تەرلەپ ، بىر كۈنلۈك جاپالىق سەپەرنىڭ هاردۇ-
قىنى چىقاردى . ئادەم سۆڭەكلىرى ئارىسىدا قۇرت ـ قوڭغۇزلار
ئۆمىلەپ يۈرگەن بۇ قەدىمكى مازار ئۇلارغا بىر كېچە ئىللىق
ئارامگاھ بولدى .

ئوتتنچى باب

قىمارۋازنىڭ ھېكايىسى

1

كېچە جىمجىت، بىر كۈن يول يۈرۈپ ھارغان كارۋان ئوچۇق دالىدا گىرە بولۇپ ياتماقتا، ھەممىسى ئېغىر ئۇيقۇغا كەتكەن. دالا جىملىقىنى پەقەت ئات ـ ئۇلاغلارنىڭ بوغۇز چايىنىغان ئاۋازى بىلەن بىئەپ يېتىپ قالغانلارنىڭ خورەكلىرىلا بۇزۇپ تۇرىدۇ.

چۆل ئاسمىنىغا ئاي چىقتى، يىراق ئۇپۇقتىن كۆتۈرۈلگەن تولۇن ئاي مۇئەللەقتە تۇرۇپ نۇر چاچماقتا، يۇلتۇزلارمۇ سۇرلۇك ئاسمان بوشلۇقىدا جىممىدە چاقنىماقتا...

ئەتراپتىن شەبنەم ھىدى كۆتۈرۈلۈپ، ھېلىمشانىڭ ئويغاق قەلبىگە بىر خىل راھەت تۇيغۇسى بەخش ئەتتى.

— تېخىچە ئۇخلىمىدىڭما؟— سورىدى ھېلىمشا يېنىدا ياتقان ئەكبەرنىڭ ھەسرەتلىك خۇرسىنىشىنى ئاڭلاپ.

— ياق... ، — دېدى ئەكبەر سەل ئۆرە بولۇپ.

— نېمىشقا؟

— يۇرتنى ئويلاۋاتىمەن، ئانامنى كۆرگۈم كەلدى! — ئۇنىڭ ئاۋازى مىسكىن ۋە تىترەڭگۈ ئىدى.

ئەكبەرنىڭ تاڭ شەبنىمىدەك پاكلىقىغا، سەبىيلىككە تولغان بۇ ھەسرەتلىك سۆزى كۆتۈلمىگەندە، ھېلىمشانىڭمۇ يۈرەك ـ باغرىنى تىرناپ ئۆتتى. ئۇنىڭ كۆزىگە ئاشۇ نامرات قازانچى

ياربېشى مەھەللىسىدىكى ئىشىكلىرى قايغان ، قارا سۇۋاقلىق ، پاكار ئۆي بىلەن ئاشۇ ئۆيدىكى ئاقۋاش ، مۇكچەيگەن ، كۆزى ئاجىز ، ناتىۋان ئانىسى كۆرۈنگەندەك بولدى .

توغرا ، ئۇنىڭمۇ بىر چاغلاردا ئەستە قالغۇدەك ئىللىق ماكانى ، غەمگۇزار ئانىسى ۋە ۋاپادار خوتۇنى بولغان ، تېخى ئۇنىڭ نام - نىشانىنى ئۇزۇپ قويماي داۋاملاشتۇرىدىغان ئايىمگۈل ئىسىملىك بىر ئوماق قىزىمۇ بۇ دۇنياغا كۆز ئاچقان ، لېكىن ئۇلار ھازىر ھېلىمشا ئۇچۇن بۇرۇن كۆرگەن شېرىن چۈشتەكلا تۇيۇلىدۇ . چۈنكى ، ئاشۇ غەمگۇزار ئانا تاپتىن چىققان مۇشۇ كاج تەلەي يالغۇز ئوغلىنىڭ دەردىدە تولا يىغلاپ ، بۇ دۇنيانىڭ خوۋلۇقىنى كۆرمەي ، ئىككى يىلنىڭ ئالدىدا ئالەمدىن ئۆتكەن ؛ ۋاپادار خوتۇنى بولسا ، ھېلىمشانىڭ قارام ۋە تەلۋىلىكى بىلەن قولدىن چىقىپ كەتكەن ؛ ھېلىقى ئوماق ، نارەسىدە قىزى بولسا ئاتا - ئانىنىڭ مېھرىدىن مەھرۇم بولۇپ ، چوڭ ئانىسىنىڭ قولىغا قالغان !...

بۇ مۇدھىش خاتىرىلەر كۆڭلىدىن كەچكەن ھېلىمشا قاتتىق بىر ئاھ ئۇرۇپ ، ئۇلۇغ - كىچىك تىنىدى . ئۇنىڭ بۇنداق ئازابلىق ھالىتى ئەكبەرنىڭ دىققىتىنى تارتتى ، ئۇ گەۋدىسىنى يېرىم كۆتۈرۈپ ، ھېلىمشانىڭ ئاي نۇرىدا چاقناپ تۇرغان ھەسرەتلىك كۆزلىرىگە قاراپ سورىدى :

— نېمە بولدى ، ھېلىمشا ئاكا ؟ بەك ئاھ چېكىپ كەتتىڭغۇ ! ؟

— ئۆزۈمچە... ،— دېدى ھېلىمشا دەسلەپ پەرۋاسىزلىق بىلەن ، كېيىن كۆڭلىدىكى گەپلىرىنى مۇشۇ يۈرىكى تۇيغۇن بالىغا ئېيتىپ ، ئىچىنى بوشاتماقچى بولدىمۇ قانداق ، ئاستاغىنە سورىدى ، — ئاڭلىغىڭ بارمۇ ؟

— ئاڭلايمەن ، نېمە گەپ بولسا ئېيتقىنە ھېلىمشا ئاكا ، — دېدى ئەكبەر ھەم ئەركىلەپ ، ھەم قىزىقىپ ، — پاراڭلاشمىساق ، بۇ كېچىنى تاڭ ئاتقۇزماق بەكمۇ تەس ئىكەن !

ھېلىمشا يەنە بىر قېتىم خۇرسىنىدى، ئىچ - ئىچىدىن كۆتۈرۈلۈپ چىقىۋاتقان ئىزتىراپلىق بىر تۇيغۇ ئۇنى بىئارام قىلاتتى...

دالىدا ئادەمنى ئەندىكتۈرگۈچى بىر خىل جىملىق ۋە خامۇشلۇق ھۆكۈم سۈرمەكتە. سىماب رەڭلىك ئاي نۇرى زېمىننى يورۇتۇپ، ئويغاق دىللارنى ئەركىلەتمەكتە. ھېلىمشا مانا شۇنداق جىملىق ۋە خىلۋەت ئىچىدە ھېكايىسىنى باشلىدى:

— مېنىڭ شۇنداق بەختسىز كۈنلەرگە قېلىشىم روزىمىساقتا پېشانەمگە پۈتۈلگەنىكەن!... مەن توققۇز ياشتا تاماكا چېكىشنى ئۆگەندىم، ئون بەش ياشتا بەڭ تارتتىم، ئون يەتتە ياشقا كىرە - كىرمەيلا قىمارۋاز بولۇپ كەتتىم. قىمار دېگەن قىزىق نېمە، بەزىدە ئاتلىق كېلىپ، پىيادە كېتىسەن، بەزىدە پىيادە كېلىپ، ئاتلىق كېتىسەن!

ئوتتۇز ياشقا كىرگەن ۋاقتىمدا، تۆت دەرۋازىدا نامىم بار قىمارۋاز نوچى ئاتىلىپ كەتتىم. ئارقامدا بىر نەچچە چاپانچىلار ئەگىشىپ يۈرۈيدىغان بولدى. ھەرقاندىقى مەندىن تەپ تارتاتتى. مەندەك ئادەم ئۈچۈن ئائىلە تەشۋىشى، بالا - چاقا دەردى دېگەنلەر بىر تېيىن ئىدى. كۆڭلۈم ھەمىشە شاھانە ساراي، غەمسىز تۇرمۇش ۋە باغۇ ئېرەملەردە يۈرۈيتتى، ئۆزۈم خان، ئۆزۈم بەگ ياشايتتىم، لېكىن بۇنداق ئامەت، بۇنداق نۇسرەت ماڭا ھەمىشە نېسىپ بولۇۋەرمىدى. ئىككى يىلنىڭ ئالدىدىكى بىر قېتىملىق چوڭ تاۋكادا پۈتۈن پۇللىرىمنى يوقىتىپ، ئاخىرىدا خوتۇنۇمنىمۇ ئۇتتۇرۇۋەتتىم!... — شۇ گەپلەرنى قىلىۋېتىپ ھېلىمشانىڭ بۇرنى ئېچىشتى، كۆزىنىڭ چانىقى قىزاردى، لېكىن يىغلىمىدى، — مەن ئۇنى ياخشى كۆرەتتىم، ئۇ يەتتە ياشلىق قىزىم ئايىمگۈلنىڭ ئانىسى ئىدى. ئۇنى مەندىن تارتىپ ئەكەتتى. قىمارۋاز دېگەن ئۆز گېپىدە تۇرمىسا بولمايدۇ، دەردىمنى ئىچىمگە يۇتتۇم، لېكىن بۇنداق ئۇياتلىق ئىشقا ئانام چىدىمىدى، ئۇ كې-

سەل بولۇپ يېتىپ قالدى، داۋالىتاي دېسەممۇ ئۇنىماي ئىككى ئايدىن كېيىن ئۆلۈپ كەتتى. قىزىم بولسا، تىرىك يېتىم بولۇپ قالدى. شۇ كۈنلەردە بەكمۇ چۈشكۈنلىشىپ كەتتىم. جاھان خەلقىگە ئارىلاشمايتتىم، ئاتا - ئانا، خوتۇن - بالىدىن ئايرىلدىم. ئۇرۇق - تۇغقانلىرىمىز يوق ئىدى، ئۆز - ئۆزۈمگە تۇغقان، ئۆز - ئۆزۈمگە ئۆلپەت ئىدىم. كۆپ ئويلىغاندىن كېيىن، ئۇل خۇداۋەندىكېرەمدىن باقىي ئالەمگە كېتىشنى تىلىدىم! ئادەم ئەگەردە لوقماندەك ئۇزاق ئۆمۈر كۆرسىمۇ، ھەزرىتى سۇلايماندەك چوڭ پادىشاھ بولسىمۇ، رۇستەمدەك كۈچلۈك پالۋان بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئاقىۋەت ئەجەل چاڭگىلىغا چۈشىدىغانلىقىنى، بۇ تەقدىرنى ھېچكىمنىڭ توسۇپ قالالمايدىغانلىقىنى ئويلىدىم. لېكىن، ياخشى نام قالدۇرغان كىشىنىڭ ئېتى ئۆچمەيدىغانلىقىنى، كىشىلەرنىڭ ئۇنى ئوبدان ناملار بىلەن ئاتايدىغانلىقىنى ئويلاپ، يېڭىدىن ئادەم بولۇش خىيالىغىمۇ كەلدىم. لېكىن، بۇلارنىڭ ھەممىسى خىيال ئىدى. ئۇ چاغدا قولۇمدىن ھېچ ئىش كەلمەيتتى، مەنزىلىم قاراڭغۇ، ئۆزۈم ناقابىل ئىدىم.

دەل شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە، تۆشۈك دەرۋازىدىكى ساقچىخانىنىڭ باشلىقى چاقىرتىپ قالدى. بارسام بىر ۋەزىپە تاپشۇردى… — ھېلىمشا سۆزدىن توختاپ، يىراقلارغا كۆز تىكتى، ئۇنىڭ نەزىرى ئۆتكۈر، لېكىن سوغۇق ئىدى.

2

ھېلىمشانىڭ ھاياتى نادانلىق، مەردلىك ۋە نۇرغۇن ئاچچىق - چۈچۈك خاتىرىلەرنىڭ سىرلىق يىپلىرىدىن توقۇلغان بولۇپ، ئۇنىڭدا ئىنسان ھاياتىدىكى ھەش - پەش دېگۈچە ئۆتۈپ كېتىدىغان ئۆتكۈنچى ئىشلارمۇ، ئادەم قەلبىگە مەڭگۈ ئورناپ قالىدىغان بەخت ۋە بەختسىزلىكلەرمۇ بار ئىدى. ئۇ، ئۆزى

ئۇچۇن روشەن بولغان بۇ پىنھان سىرلىرىنى ھېچكىمگە ئېيتماي ، ئەسلىمىلەر دەرياسىنىڭ چوڭقۇر ئېقىنىدا يوشۇرۇپ كەلگەنىدى .

— ھېلىقى ساقچىخانا باشلىقىنىڭ ئىسمى ئىمىر ئىدى ، — دەپ سۆزىنى باشلىدى ھېلىمشا ئاسمانغا قاراپ يېتىپ ، — خەقلەر ئۇنى ئىمىر سوجاڭ دەيتتى . ئۇ مېنى ئىشخانىسىغا باشلاپ كىرىپ ، ئىشىكنى تاقىدى ۋە يېنىدىن تاپانچىسىنى ئېلىپ ، شىرەگە «تاققىدە» قويدى . سوجاڭنىڭ ھېچ گەپتىن ھېچ گەپ يوق بۇنداق ھەيۋە كۆرسىتىشىدىن مېنىڭ بىر ئاز ئاچچىقىم كەلدى ، مەن بۇرۇن بۇ ئادەملەر بىلەن تولا ھەپىلىشىپ پىشىپ كەتكەنىدىم ، ئۇلارنىڭ قۇرۇق ھەيۋىسى بىلەن مەمەدانلىقلىرىدىن قورقۇپ كەتمەيتتىم . «ساڭا پۇل لازىممۇ ؟ !» دېدى ئۇ بىر چاغدا ئالدىمغا كېلىپ ، «لازىم ، — دېدىم مەن بېشىمنى سىڭايان قىلىپ ، — ئۆلۈككە گۆر ، تىرىككە پۇل كېرەك !» . «ئۇنداق بولسا ، قۇلىقىڭنى دىڭ تۇتۇپ ئاڭلا : يېقىندا بۇ يەرگە مەكتەپ ، يەكەن ، مارالۋېشى قاتارلىق جايلاردىن چوڭ قىمارۋازلارنىڭ كەلگەنلىكىدىن خەۋەر تاپتۇق . سەنمۇ ئاڭلىغانسەن ، ھەرقاچان ؟ »

. راست ، مەنمۇ ئاڭلىغانتىم ، شۇڭا ، يوشۇرمايلا ئوچۇق ئېيتتىم : «ئاڭلىدىم ، مەكىتتىن زىياۋۇش ، يەكەندىن ھېلىم دوغا ، مارالۋېشىدىن روزى قوتازلار كەپتۇ » ، «شۇنداق ، سەن ئۇلارنى تونۇيسەن ، سەنمۇ ئۆز ۋاقتىدا تۆت دەرۋازىدا نام چىقارغان چوڭ قىمارۋاز ئەمەسمۇ ؟ ! مانا ساڭا بەش مىليون پۇل ، سەن بۇنى دەسمايە قىلىپ ، ئاشۇلارنىڭ ئارىسىغا كىر ، بىزگە ئۇلارنىڭ قاچان ، قەيەردە تاۋىكا تۈزىدىغانلىق خەۋىرى لازىم ، كېيىن بۇ بەش مىليون پۇلنىڭ ھەممىسى ئۆزۈڭنىڭ بولىدۇ . بىزگە پەقەت خەۋەرنى دەل ۋە ئېنىق بەرسەڭلا بولدى··· » . بۇ گەپنى ئاڭلاپ ، دېلىغۇللۇقتا ئولتۇرۇپ كەتتىم ، مەن شۇنچە يىل قىمارۋازلىق قىلىپ ، ئەمدى ئۆز كەسپىمگە ، ئەقىدەمگە ئاسىيلىق قىلامد

مەن ؟ ! بۇنى شېرىكلىرىم ئاڭلىسا نېمە دەيدۇ ؟ ! مېنى ۋىجدان-
سىز ، نامەردكە چىقىرىپ ، بىر تىيىنگە ئەرزىمەس قىلىۋەتمەم-
دۇ ؟ !… لېكىن ، شۇ كۈنلەردە مېنىڭ ئەھۋالىم بەكمۇ ئوسال
ئىدى ، بىچارە ئىدىم . يوقسۇزلۇق ، خارلىقتىن ئۆلۈۋالاي دېسەم ،
شېرىن جاندىن كەچمەك تەس ئىدى . ئۇنىڭ ئۈستىگە مەندەك
بەزىدە باي بولۇپ ، بەزىدە خار بولۇپ ئۆتكەن ئادەم ئۈچۈن ،
بېشىغا كۈن چۈشكەندە ئۆلۈمنى ئويلاش — چىدىماسلىق ، نامەرد-
لىك سانىلاتتى !… شۇ خىياللار بىلەن كۆڭۈل توختىتالماي ئول-
تۇرسام ، ئىمىر سوجاڭ مېنى ئاگاھلاندۇردى : «بۇ ساڭا بېرىل-
گەن ياخشى پۇرسەت ، ئاز - تولا خىزمەت كۆرسىتىپ ، بۇرۇنقى
گۇناھلىرىڭنى يۇيۇۋال ، خەلقلەرمۇ سېنىڭ ياخشى ئادەم بولغانلى-
قىڭنى كۆرسۇن !… » . بۇ گەپلەر بىردىنلا دىلىمدىكى قاراڭغۇ-
لۇقنى كۆتۈرۈۋەتكەندەك بولدى ، تۇرۇپلا كۆز ئالدىمغا ئانامنىڭ
مۇڭ باسقان ، مېھرىبان چىرايى كەلدى ، ئۇ مەندىن ئۆمۈر بويى
ياخشى ئادەم بولۇشۇمنى كۈتۈپ ، يىغا - زار ئىچىدە نائۈمىد
ئۆلۈپ كەتتى . ئانام ھايات ۋاقتىدا مەن ئۇنىڭ ئۈمىدىنى ئاقلىيال-
مىدىم ، ئەمدى بولسىمۇ ، ئۇ خەقلەرنىڭ «ھېلىمشا ياخشى يى-
گىت» دېگەن گېپىنى پەرىشتىلەر ئارقىلىق باقىي ئالەمدە تۇرۇپ
ئاڭلاپ ، روھى خۇش بولسا ، مېنىڭمۇ كۆڭلۈم ئارام تاپاتتى . مەن
شۇ خىياللار بىلەن غەيرەتكە كەلدىم ، كۆڭلۈمدىن ئارىسالدىلىق
كۆتۈرۈلدى . ئىمىر سوجاڭ بەرگەن بەش مىليون پۇلنى ئېلىپ ،
«گۇناھىمنى يۇيۇش» ئىستىكىدە ساقچىخانىدىن چىقىپ كەتتىم .
مەن بۇ چوڭ قىمارۋازلارغا ناھايىتى تەستە يېقىنلاشتىم . ئۇلار
ھەم زېرەك ، ھەم قۇۋ ئىدى ، ئارقىدا يۈرۈيدىغان چاپانچىلىرىمۇ
يامان لۈكچەكلەر ئىدى . ئۇلار مېنىڭ سۇنغان قىمارۋازلىقىمنى
بىلەتتى ، شۇڭا ، دەسلەپ دو تىككۈدەك پۇلى يوق ، دەپ گۇمانلان-
دى ، كېيىن يېنىمدىكى بەش مىليون نەق پۇلنى كۆرۈپ ئىشەن-
دى . ئەمما ، ئۇلار تاۋكانى قاچان ، قەيەردە قۇرىدىغانلىقىنى ناھا-

يىتى مەخپىي تۇتتى . بىر نەچچە كۈنگىچە ھېچ ئىشتىن خەۋىرى
يوق ئادەملەردەك باغ سەيلىسى قىلدى ، قوي سويۇپ بەزمە ئوينى-
دى . مەن ئۇلاردىن ئايرىلماي بىللە يۈردۈم ، ھەپتە ئاشۇنداق
بەزمە - باراۋەت بىلەن ئۆتۈپ كەتتى . مەن ئۇلارنىڭ تاۋكا قۇرۇ-
دىغان ئورنى بىلەن ۋاقتىنى پەقەت شۇ يەرگە بېرىشتىن ئىككى
سائەت بۇرۇنلا بىلدىم . ۋاقىت بەكمۇ قىس ئىدى ، مەن ئۇلاردىن
ئۆيدىن پۇلنى ئېلىپ چىقىش باھانىسى بىلەن ئاران يېرىم سائەت-
تەك ئايرىلالىدىم ، شۇ ئارىلىقتا تېز ھەرىكەت قىلىپ ، ھېيتگاھ-
تىكى ھېلىقى ماڭا تونۇش ئۇزۇن تۇرا ، چوقۇر گازىرچىنىڭ
يېنىغا كەلدىم ، ئىمىر سوجاڭ ئەگەر ئۆزى بىلەن كۆرۈشۈش
بىئەپ بولغاندا ، خەۋەرنى مۇشۇ ئادەم ئارقىلىق يەتكۈزۈشۈمنى
ئېيتقانىدى .

مەن ئۇنىڭغا گازىر - پۇرچاق ئالغان قىياپەتتە تۇرۇپ ،
خەۋەرنى ئېنىق يەتكۈزدۈم . تاۋكا قۇرۇلىدىغان ئورۇن قاقۇللى-
دىكى رېھىم قەندەل دېگەن ئادەمنىڭ بېغى ئىدى . ھەممىمىز شۇ
يەرگە تەخ بولدۇق . باغ چوڭ بولمىسىمۇ ، دەل - دەرەخلىرى
بۈككىدە ئىدى . كىچىككىنە كۆلنىڭ بويىدىكى شىپاڭغا گىلەم
سېلىنىدى ، بىر قوي قان قىلىنىپ ، شورپا سېلىنىدى . قىمار
قىزىپ كەتتى ، جەزىخورلار ، دو چىققۇچىلار كۆپ ئىدى ، چوڭ
قىمارۋازلارمۇ بىر - بىرى بىلەن بەسلىشىپ ، پۇلنى ئايىماي
تىكىشكە باشلىدى . گىلەم ئۈستىدە ئۇياقتىن - بۇياققا سۈرۈ-
لۈپ ، قولدىن - قولغا ئۆتۈۋاتقان پۇلنىڭ ھۆددۈدى يوق ئىدى ،
ئۇتقانلار تېخىمۇ قىزىپ ، «يا جەمشىت !» دەپ مەيدىسىگە ئۇرات-
تى ، ئۇتتۇرغانلار ئۇتۇش نىيىتىدە تېخىمۇ ئەسەبىيلىشىپ ،
جان - جەھلى بىلەن كىرىشىپ كەتكەنىدى . مەنمۇ بەش مىليون
پۇلنى ئوتتۇرىغا تاشلاپ نۆۋەت كۈتۈپ تۇراتتىم .

دەل شۇ چاغدا باغنىڭ ئارقا تېمى تەرىپىدىن «پاڭ - پۇڭ»
قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ ، ساقچىلارنىڭ تامدىن ئارتىلىپ چۈ-

شۇپ ، «توختا !» دەپ ۋارقىرىغىنىچە دۈپۈرلەپ كېلىۋاتقانلىقى ئاڭلاندى . ھەممەيلەن ئالاقزادە بولۇپ كەتتى ، ئوشۇقلار ئوشۇق پېتى ، پۇللار پۇل پېتى گىلەمنىڭ ئۈستىدە قالدى . قىمارۋازلار جېنىنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن ھېچنېمىگە قارىماي بەدەر قاچتى ، مەنمۇ ئۇلار بىلەن بىللە باغنىڭ ئالدى تەرىپىدىكى تامدىن ئارتىلىپ چىقىپ كەتتىم...

ئارىدىن ئۈچ كۈن ئۆتتى ، ھەممە ئىش بېسىقتى ، سىرتتىن كەلگەن قىمارۋازلارمۇ دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ ، يۇرتىدىغا تىكىۋەتتى .

شۇ چاغدا مەن ساقچىخانىغا باردىم ، ئىمىر سوجاڭ بىلەن كۆرۈشۈپ ، ھېلىقى ماڭا تەئەللۇق بولىدىغان بەش مىليون پۇلنى سورىدىم .

«نېمە دەۋاتىسەن ؟ !— دېدى ئۇ تەرىنى تۈرۈپ ،— بەش مىليوننى مۇشۇ ئىشخانىدا قولۇڭغا بەردىمغۇ ! ؟ سەن يەنە پۇلنىڭ گېپىنى قىلىۋاتامسەن ؟ سېنى قولغا ئالمىغانلىقىمىزغا شۈكۈر قىلىپ ، بۇ يەردىن تېز كەت ! سەن پۈتۈن قىمارۋازلارنى باشلاپ باغدىن قېچىپ كەتتىڭ !... » ، «نېمە دەۋاتىلا سوجاڭ ! — دېدىم مەن ھەيران بولۇپ ، — ھەممە ئىش سىلىنىڭ دېگەنلىرى بويىچە بولدى ، مەن بەش مىليون پۇلنى دەسمايە قىلىپ ئۇلارنىڭ ئىچىگە كىردىم ، كېيىن ئۇ پۇل گىلەمنىڭ ئۈستىدە قالدى... » .

«بولدى ـ بولدى ! — دېدى ئۇ تېخىمۇ قوپاللىشىپ ، — سەن دېگەن بىر قىمارۋاز لۈكچەك ، قاچان راست گەپ قىلىپ باققان ! ؟ بۇ يەردىن چىرايلىقچە كەت ، بولمىسا پۇشايمان يەپ قالىسەن ! »

مەن ھەرقانچە ئەسكى بولساممۇ ، ئۆزۈمنىڭ غورۇرىنى دەپسەندە قىلىپ باققان ئەمەس ! بولۇپمۇ بۇنداق ناھەقچىلىككە بوزەك قىلىنىشقا ، ھاقارەتكە ئۇچرىغاندا ، چىداپ تۇرالمايتتىم ، شۇڭا ئىمىر سوجاڭنى بىردىنلا سەنلەپ ، ئاغزىمنى قويۇۋەتتىم :

«ھەي ، نېمە دەۋاتىسەن ؟ ! سەن سوجاڭ بولساڭ ئۆزۈڭگە ، مېنىڭ بېشىمدا سەن ئېلىۋېتىدىغان تۇغ ـ شەددە يوق ! مەندە ھازىر ئىسسىق جاندىن باشقا ھېچنېمە قالمىدى ، شۇڭا خۇدادىن باشقا ھېچكىمدىن قورقمايمەن ! سەندە ئىنساپ يوق ئىكەن ، مەنچىلىك ۋىجدانمۇ يوق ئىكەن ! مېنى بىلمەيدۇ دېمە ، شۇ كۈنى تاۋكادا ئاتمىش مىليوندىن ئارتۇق پۇل قالغان ، بىز ھەممە نەرسىنى قويۇپ قاچتۇق ، سەنلەر ئۇدۇل كەلگەن پېتى پۇلغا ئۆزۈڭلارنى ئېتىشتىڭ ! ئەمدى كېلىپ ، ئۆزۈڭ ۋەدە قىلغان بەش مىليون پۇلنى بېرىشكىمۇ كۆزۈڭ قىزىرىۋاتىدۇ ! ئەگەر بۇ پۇلنى بەرمىسەڭ ، مەن پۈتۈن ئەھۋالنى ھۆكۈمەتكە دەپ ، ئاشۇ كۈنى تاۋكادا قالغان ھەممە پۇلنىڭ ھېسابىنى ئالىمەن ! »

«سەن تېخى مەن بىلەن تاكاللاشماقچىمۇ ؟ سەن قايسى ھۆكۈمەتكە ئەرز قىلماقچى ؟ ھۆكۈمەت دېگەن مانا مەن ! سەن بەك ھەددىڭدىن ئېشىپ كەتمە ! » دېدى ئىمىر سوجاڭ ۋارقىراپ ۋە ئىككى ساقچىنى چاقىرىپ ، مېنى تار ، قاراڭغۇ ئۆيگە سولاپ قويدى . ئۇ يەردە ئىككى كۈن ياتتىم ، ھېچنېمە بەرمىدى ، ئاخىر جاندىن تويۇپ ، ئىشىك ـ تاملارنى مۇشتلاپ ، ۋارقىراپ غوۋغا كۆتۈردۈم . بىر گۇندىپاي مېنى يەنە سوجاڭنىڭ ئالدىغا ئېلىپ چىقتى ، بۇ قېتىم ئۇ ماڭا تاپانچىسىنى تەڭلەپ ھەيۋە قىلدى :

«كۆردۈڭمۇ ، تەپكىنى باسساملا مۇشۇ يەردە جاندىن جۇدا بولىسەن ، ھېچكىم سېنىڭ دەۋايىڭنى قىلمايدۇ ، سەن بىر نامى بار قىمارۋاز ، ئوغرى ! ئۆلۈكۈڭنى كۆرۈپ ھۆكۈمەتمۇ ، خەقلەرمۇ خۇش بولىدۇ ! لېكىن ، مەن ساڭا يەنە بىر قېتىم پۇرسەت بېرىمەن ، بۇ يەردىن چىقىپ ، ئاغزىڭنى يۇمۇپ ، چىرايلىقچە جېنىڭنى جان ئەت ، ئەگەر يەنە كىچىككىنە قىڭغىر ئىش قىلىپ قويساڭ ، ئۇ چاغدا مەن سېنى بوش قويۇۋەتمەيمەن ، بىلىپ قوي ، مەن مۇشۇ قورالىم بىلەن مۇشۇ يەردىكى ھۆكۈمەتنىڭ ۋەكىلى !… »

قاتتىق غەزىپىم كەلدى، ئۆزۈمچە خورلۇق ھېس قىلدىم، ئۇ، ماڭا بەكمۇ ئوشۇقچىلىق قىلىپ كەتكەندى. ئۆزگە تېگىشلىك پۇلدىن ئايرىلىپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە بوزەك قىلىنغان ئادەم بەئەينى پالتىدىن يانمايدىغان ئۆكۈزگە ئايلىنىدىكەن؟!

«ئاتاڭ ئاتە!— دېدىم مەن مەيدەمنى ئېچىپ،— ئادەمنى بۇنداقمۇ بوزەك قىلغان بارمۇ؟ بىكاردىن ئىككى كۈن سولىدىڭ، بىر تېمىم سۇ، بىر بۇردا نان بەرمىدىڭ! ھۆكۈمەت دېگەن سەن ئەمەس، سەندىن باشقا ھۆكۈمەت بار. سەن شۇ كۈنى ئاز دېگەندە ئاتمىش مىليون پۇل يىغىۋالدىڭ، ماڭا ئۆزۈڭ ۋەدە قىلغان بەش مىليون پۇلنى بېرىشكە قورسىقىڭ ئاغرىپ، مېنى بىكاردىن بىكار بوزەك قىلىۋاتىسەن! مەن ھۆكۈمەتكە ئەرز قىلىمەن!...». «سېنىڭ ئەرزىڭنى كىم ئاڭلايدۇ، ساڭا كىم ئىشىنىدۇ؟!— دېدى ئۇ مېنى مەسخىرە قىلغاندەك دىمىغىنى قېقىپ،— سەن دېگەن چوڭ قىمارۋاز، ئوغرى، قىمارۋاز ـ ئوغرىنىڭ گېپىگە كىم ئىشىنىدۇ، كىم ئاڭلايدۇ؟! كۆتۈڭنى قىسىپ، بۇ يەردىن ياخشىلىقچە چىقىپ كەت!» دەپ سوجاڭ مېنى دۆشكەلەپ، ئىتتىرىپ چىقارماقچى بولدى. مەن راستىنىلا جاندىن تويۇپ، ئۇنىڭغا ۋارقىرىدىم: «مەن ھېچ يەرگە ماڭمايمەن، نوچى بولغاندىكىن ئات، مۇشۇ يەردە تۇرغۇزۇپ جېنىمنى ئال! تويدۇم بۇ جاندىن! مېنى ئېتىۋېتىپ، بۇنى نېمىشقا ئېتىۋەتتىڭ دەيدىغان سوراق كەلسە، بۇ دۇنيادا كۆرەرسەن، بولمىسا، مەن ئۇ دۇنيادا سەندىن ھېساب ئالىمەن!» دەپ تۇرۇۋالدىم. مېنىڭ پەيلىمنىڭ يامانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇ سەل بوشىدى، ياندىكى ئۆيگە چىقىپ كېتىپ، كىملەر بىلەندۇ سۆزلىشىپ، بىر چاغدا ئەسكى قەغەزگە ئورالغان بەش مىليون پۇلنى كۆتۈرۈپ كىردى. «مانا بۇنى ئال!— دېدى ئۇ دوق قىلغاندەك پۇلنى ئالدىمغا تاشلاپ،— ئىككىنچى كۆزۈمگە كۆرۈنگۈچى بولما!»

مەن پۇلنى ئېلىپ «بولدىلا، بۇ خەق بىلەن ئېيتىشىۋەر-

مەي ، ئەمدى يولۇمغا ماڭاي» دەپ ئويلاپ ئىشخانىدىن چىقتىم ۋە ساقچىخانىنىڭ هويلىسىدىن ئۆتۈپ ، چوڭ دەرۋازىغا بارىدىغان قاراڭغۇ دالانغا كەلگەندە ، نەدىندۇر ئۈچ ساقچى پەيدا بولۇپ ، هايت ـ هۇيت دېگۈچە قولۇمدىكى پۇلنى تارتىۋېلىپ ، دۈمبەمدىن ئىتتىرگىنىچە يانپاشلىرىمغا تېپىپ ، دەرۋازىدىن چىقاردى ـ دە ، ئىشىكنى تاقىۋالدى . مەن نېمە قىلىشىمنى بىلمەي تۇرۇپ قال- دىم . شۇ چاغدا ، مەن بۇلارنىڭ هەممىسىنىڭ تىلى بىر ئىكەنلى- كىنى ، ئۆتكەنكى ئىشتا مەقسىتى قىمارۋاز تۇتۇش ئەمەس ، پۇل بۇلاش ئىكەنلىكىنى ، ئۆزۈمنىڭ بۇلارغا ئويۇنچۇق بولغانلىقىمنى بىلىپ ، قاتتىق غەزىپىم كەلدى . ئاچچىقىمدا دەرۋازىنى قېقىپ ۋارقىراپ ، ئۇلار بىلەن يەنە ئېلىشماقچى بولدۇم . لېكىن ئۇنداق قىلسام ، بۇ يەرگە ئادەم يىغىلىدۇ ، ئۇلار يەنە مېنى تۇتۇپ ، ساقچىخانىنى قالايمىقانلاشتۇردى ، دەپ سولاپ قويۇشى مۇمكىن . شۇڭا ، مەن ئۆز ـ ئۆزۈمگە : «ئالدىرىما هېلىمشا ، ئۇلار سېنى شۇنداق ئەخمەق قىلىپ ، بوزەك ئەتكەن يەردە ، سەنمۇ بىر ئامال- لارنى قىلىپ ئۇلاردىن دەردىڭنى ئالماسەن ! چوقۇم ئال !...» دەپ هاي بەردىم .

ئۈچ ئېلىش خىيالىدا چارە ئىزدەپ بىر نەچچە كۈن ئۆتۈپ كەتتى . بىر كۈنى قۇمدەرۋازىدا ئاچ قورساق ئايلىنىپ يۈرسەم ، ئون يەتتە ياشلاردىكى پۇت ـ قوللىرى قاسماق ، ئورۇق بىر بالا قېشىمغا كېلىپ : «ئاكا ، تاپانچا ئالامىلا ؟» دەپ ئاستا سورىدى . مەن قىزىقىپ : «قېنى تاپانچا ؟» دېدىم ، ئۇ قويىنىدىن بىر پارچە لاتىغا ئورالغان قارامتۇل ، كىچىك تاپانچىنى چىقاردى . مەن تاپانچا دېگەننى كىنودا ، ئەسكەر بىلەن ساقچىنىڭ قولىدا كۆرگەن بىلەن قولۇمغا ئېلىپ باقمىغان ، قولۇمغا ئېلىپ باققىنىم پىچاق بىلەن كالتەك ئىدى . لېكىن شۇ چاغدا ، هېلىقى تاپانچىغا قاراپ ، كۆڭلۈمدىن «ياللىدە» بىر پىكىر ئۆتتى : «توختىغىنە ، ئىمىر سوجاڭ دېگەن كىسپۇرۇچ مېنى قولىدىكى ئاشۇ تاپانچىسىغا تايد-

نىپ بوزەك ئەتمەكچىمۇ ؟ قېنى ئەمدى ، مەنمۇ ئۇنداق قازانغا
مۇنداق چۆمۈچ قىلىپ باقاي !··· » . مەن شۇ خىيال بىلەن ھې-
لىقى بالىدىن سورىدىم : «تاپانچاڭ قانچە پۇل ئۇكام ؟ ئوقى
بارمۇ ؟ » . «بەش پاي ئوقى بار ، ئوق بىلەن تاپانچىغا ئىككى
مىليون بەرسىلىرى بولىدۇ ، ئاكا» دېدى بالا ئاستا كۇسۇرلاپ .
«ئۈچ مىليون بېرەي ، لېكىن نېسى» دېدىم مەن ئۇنى بىر چەتكە
تارتىپ . ئۇ ماڭا بىر ھەيران بولغان ، بىر قىزىققان ھالدا بىر
پەس قاراپ تۇردى . «سەن مېنى تونۇمسەن ؟ » دەپ سورىدىم
ئۇنىڭدىن . «تونۇيمەن ئاكا ،— دېدى ئۇ ماڭا خېلى ئىشەنچ
بىلەن قاراپ ، — سىلى ھېلىمشا دېگەن نوچى شۇغۇ !» ، «ئۇن-
داق بولسا ماڭا ئىشەن ئۇكام !— دېدىم مەن ئۇنى خاتىرجەم
قىلماقچى بولۇپ ،— ئۈچ مىليون پۇلۇڭنى نېرىسى تۆت كۈن ،
بېرىسى ئىككى كۈن ئىچىدە قولۇڭغا تەگكۈزىمەن ، گېپىم گەپ !
بۇگۈن تىلخەت دېسەڭ تىلخەت بېرەي··· »
بالا بىرئاز ئويلىنىپ تۇرۇپ ، كېيىن تاپانچىنى قولۇمغا
بەردى : «مەن سىلىگە ئىشىنىمەن ئاكا ، نوچى دېگەن گېپىدە
تۇرىدۇ » . مەن تاپانچىنى ئېلىپ قوينۇمغا سالدىم ، ھېلىقى بال-
دىن تاپانچىنىڭ نەدىن كەلگەنلىكىنىمۇ سورىمىدىم . ئۇ كۈنلەر-
دە ، بەزى ئەسكەر ۋە ساقچىلارنىڭ يوشۇرۇنچە قورال - ياراغ
ساتىدىغان ئىشلىرى بار ئىدى .
مەن شۇ كۈنىلا باشقىچە ياسىنىپ ، ئىمىر سوجاڭنىڭ ئىزىغا
چۈشتىم . ئۇنىڭ ئۆيىنىڭ تۆرەياۋاغدا ئىكەنلىكىنى بىلىۋالدىم .
ئەتىسى ، ئىمىر ئۆيدە يوق ۋاقتىدا دىۋانە قىياپىتىگە كىرىپ ،
ئۇنىڭ ئىشىكى ئالدىدا سەدىقە تىلىدىم ، ئۆيىدىن ياش ، چىرايلىق
بىر چوكان چىقتى ، بۇ ئۇنىڭ ئىككىنچى ئايالىدەك قىلاتتى .
چوكان ئىشىكنى ئېچىپ ماڭا بىر پارچە ناننى سۇندى . مەن
ناھايىتى تېز نەزەر بىلەن ئۇنىڭ ھويلىسىنى ، مېھمانخانىسىنى
ۋە مەنزەر ئۆيلىرىنى كۆرۈۋالدىم ، كېيىن قوشنىلىرىنىڭ ئەھۋا-

لىنىمۇ كۆزىتىپ بىلدىم. ئىمىرنىڭ ئۆيىگە كىرىشىنىڭ بىردىن-بىر يولى قوشنىسىنىڭ ئىشىكى ئالدىدىكى ئۇجمە دەرىخى ئارقىلىق ئاۋۋال قوشنىسىنىڭ ئۆگزىسىگە چىقىپ، سىراج تامدىن ئارتىلىپ، ئاندىن ئۇنىڭ ئۆگزىسىگە چۈشۈش ئىدى. ئىمىر سوجاڭ ھەركۈنى خوتۇنى بىلەن مەنزەر ئۆيدە ياتاتتى.

ئۈچىنچى كۈنى كۈندۈزدە، «قىم - قىم بازىرى»[1]غا بېرىپ، ئۇ يەردىكى بىر تونۇشۇمدىن ساقچىلارنىڭ كونا چاپىنى بىلەن شەپكىسىنى نىسىگە ئالدىم. كەچتە ئىمىر سوجاڭ تاكى ئۆيىگە كىرىپ كەتكۈچە ئارقىسىدا يۈرۈپ كۆزەتتىم ۋە يېرىم كېچىگىچە شۇ مەھەللىدە ئايلىنىپ يۈرۈپ، جېسەكچىلەرمۇ ئۇيقۇغا كەتكەندىن كېيىن، ئۇجمىدىن ئارتىلىپ ئۆگزىگە چىقىپ كەتتىم. سىراج تامدىنمۇ شەپە چىقارماي ئارتىلىپ چۈشۈپ، ئىمىر سوجاڭنىڭ مەنزەر ئۆيىنىڭ ئالدىغا كەلدىم، ئىشىك ئىچىدىن تاقاقلىق ئىدى، ئەمما دېرىزىسىنىڭ بىر قانىتى ئوچۇق ئىدى. مەن ناھايىتى چەبدەسلىك بىلەن دېرىزىدىن ئېتىلىپ كىردىم. ئىمىر سوجاڭ ئۇيقۇلۇقتا ئۆندەرەپ، قورقۇپ: «كىم؟ كىمسەن؟!» دېگىنىچە ھودۇقۇپ كەتتى، مەن ئۇنى ئاستىمغا باسماقداپ، تاپانچىنى پېشانىسىگە تىرىدىم. ئىمىر تىترەپ كەتتى، خوتۇنى قورقۇپ ۋارقىرىماقچى بولۇۋىدى، ئاغزىغا لۆڭگە تىقىپ، چىراغ يېقىشنى بۇيرۇدۇم. خوتۇنى ياۋاشلىق بىلەن بېرىپ، پەنەرنى ياقتى، ئاندىن مەن ئۇنى بۇلۇڭدىكى قازناققا سولىۋەتتىم.

«ئىمىر سوجاڭ! — دېدىم مەن ئەمدى ئۇنى ئەركىنرەك قويۇپ، — پۇلغا تۇرامسەن، جانغىمۇ؟!»

«جانغا... ئەلۋەتتە جانغا!» دېدى ئۇ تىترىكى تېخىچە بېسىلماي.

«ئۇنداق بولسا، ئۆيۈڭدىكى نەق پۇلنىڭ ھەممىسىنى

---

① قىم - قىم بازىرى — پىت بازىرى مەنىسىدىكى ئەسكى - تۇسكىلەرنى ساتىدىغان بازار.

چىقار ! »

«بولىدۇ ، بولىدۇ… ،— دېدى ئۇ دۇدۇقلاپ ،— لېكىن ، ھېلىمشا… سەن مۇشۇنداق قىلىۋاتىسەن ، ئاقىۋىتىنى ئويلاپ باقتىڭمۇ ؟ »

«ھەي ئىمىر ، سەن ئاقىۋىتىنى ئويلىمايسەن ، مەن ئاقىۋىتىنى ئويلامدىمەن ؟ ! — دېدىم ئۇنىڭ گەپلىرىگە زەردەم قايناپ ، — سەن قانداق قىلغان بولساڭ ، مەن شۇنداق قىلىمەن ! سەن تولا چىشىمغا تەگمە سوجاڭ . مېنىڭ ئايال زاتى قېشىغا بارمىغىنىمغا ئۇزاق بولدى ، ھېلى بىكار خوتۇنۇڭنى كۆزۈڭگە كۆرسىتىپ جۇمۇ… مېنىڭ قولۇمدىن ھەرقانداق ئەسكىلىك كېلىدۇ ! سەن مېنى مۇشۇنداق بىر قوتۇر تاپانچا بىلەن مۇشۇنداق رەپرەپ كىيىمىڭگە تايىنىپ قانداق خورلىمىدىڭ . مەن سېنىڭ ئالدىڭغا بارغان ئەمەس ، ئۆزۈڭ ۋەدە قىلىپ ، ئۆزۈڭ ئىشقا سېلىپ ، ئارقىدىن ئەخمەق ئەتتىڭ ، ساراڭ تاپتىڭ ، بوزەك قىلدىڭ ! ھازىر سەن مېنى تونۇپ بولدۇڭ . ئەگەر سەن مۇشۇ توغرىدا ھۆكۈمەتكە يەنە پالان - پوكۇن دەيدىكەنسەن ، ئۇرۇق - ئەۋلادىڭنى قويماي قىرىۋېتىمەن ، جاندىن تويدۇم ! بۈگۈنمۇ سېنىڭ يا جېنىڭنى ئالىمەن ، يا پۇلۇڭنى ئالىمەن !… »

«بېرەي… ھەممە پۇلنى بېرەي ، ھېلىمشا !— دېدى ئۇ يېلىنغاندەك زارلاپ ،— مېنىڭ ئۆلگۈم يوق ، مەن تېخى ياش ، خوتۇن ، بالا - چاقام بار . مەن بىلمەي نادانلىق قىپتىمەن ، سېنى گول چاغلاپتىمەن… ھەممە پۇلنى ئال… »

ئۇ ، يېرىم يالىڭاچ پېتى ئۆينىڭ بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىدىن پۇلنى ئىزدەپ تېپىشقا باشلىدى . مەن تاپانچىنى ئۇنىڭغا تەڭلەپ ھوشيار تۇردۇم . ئۇ تېنەپ - تەمتىرەپ ، بىر يەردىن بىر تۈگۈچ ، بىر يەردىن بىر بولاق ، يەنە بىر يەردىن بىر تۇتام نەرسىلەرنى ئېلىپ ئالدىمغا قويدى . ئېچىپ قارىسام ، ئاشۇ كۈنى تاۋكاغا چۈشكەن پۇللار شۇ پېتى رەتسىز ، پۇرلەشكەن ، پاسكىنا ھالدا تۇرۇپتۇ .

«ھەممىسى مۇشۇ ! ...— دېدى ئۇ ئاۋازى پەسلەپ سولاشقان ھالدا ، — ماڭا تەگكىنى شۇنچىلىك... »

«راست تۇگىدى ـ ھە ! ؟ — دېدىم مەن ئۇنىڭغا قادىلىپ ، — ماقۇل ، تۇگىگەن بولسا ، مەن كەتتىم ، ھازىردىن باشلاپ ، مەن سېنى كۆرمىدىم ، سەن مېنى كۆرمىدىڭ ! ئەگەر بۇنىڭغا رازى بولماي ، بۇ ئىشنى ھۆكۈمەتكە دەيدىغان بولساڭ ، مەن تەييار ، قورقمايمەن ، مۇشۇ پۇللارنى ھۆكۈمەتنىڭ ئالدىغا ئاپىرىپ ، مەن بۇنى ئىمىر سوجاڭنىڭ ئۆيىدىن بۇلاپ چىقتىم ، دەيمەن . ئۇلار سەندىن بۇنى سورۇشتە قىلىدۇ ، مەن گۇۋاھچى بولىمەن ، جاۋابىنى ئۆزۈڭ بېرىسەن ! ھەرھالدا ئەقلىڭ بىلەن ئىش قىل ، ئىمىر سوجاڭ ! ئېسىڭدە بولسۇن : پاچاق يېگەن تۇك يەيدۇ ، قېرىن يېگەن پوق !... »

مەن ئۆيدىن چىقىپ كەتتىم ، كەپەمگە كېلىپ ، تاڭ ئاتقۇچە پۇللارنى رەتلەپ ، تەخلەپ ساناپ چىقتىم ، ھەممىسى ئوتتۇز بىر مىليوندىن كۆپرەك پۇل ئىكەن . مەن ئەتىسى ئەتىگەندە قومەدەرۋازىغا بېرىپ ، ھېلىقى تاپانچا ساتقان بالىنى ئىزدىدىم . ئۇ ، جاڭ تەتەيىنىڭ قاۋاقخانىسى ئالدىدا لاغايلاپ يۈرۈپتىكەن ، مېنى كۆرۈپلا يۈگۈرۈپ كەلدى . مەن ئۇنىڭغا بەش پاي ئوق بىلەن تاپانچىنى بېرىپ ، ئۇستىدىن يەنە ئۈچ مىليون پۇلنى بەردىم . خۇشاللىقتىن بالىنىڭ ئاغزى يالاق بولۇپ كەتتى . ئۇ يەردىن يېنىپ ، «قىم ـ قىم بازىرى»غا بېرىپ ، ھېلىقى ساقچى كىيىمىنى بەرگەن تونۇشۇمغا كىيىم بىلەن بىللە بىر مىليون پۇل بەردىم . ئۇ ، ھەيرانلىقتا ئاغزىنى ئېچىپ : «كېچىچە تازا ئۇتتۇپسەندە ، ئامىتىڭ كەپتۇ !» دەپ رەھمەت ئېيتتى . شۇنىڭدىن كېيىن ، مەن ئىككى ـ ئۈچ كۈنگىچە قانداق قىلىش ، بۇنىڭدىن كېيىنكى ھاياتىمنى قانداق ئۆتكۈزۈش توغرىسىدا قاتتىق ئويلاندىم ، بىر شەيتىنىم : «دەرھال كونا قىمارۋازلارنىڭ يېنىغا بېرىپ ، تاۋكا قۇرۇپ ، قوزىنى پوزا قىل ، سەنمۇ بىرسىنىڭ خوتۇنىنى ئۇتتۇۋال !» دەپ ئۇندەيتتى ؛ يەنە بىر شەيتىنىم بولسا :

«ئەمدى بەس ، قىمار ئويناپ نېمە تاپتىڭ ؟ ! ئۆتتۈرمىغان نېمەڭ قالدى ، ئاناڭنىڭ روھى قورۇنمىسۇن ، ئەمدى ياخشى يولغا ماڭ ، ساۋابلىق ئىشلارنى قىلىپ ، خۇدادىن گۇناھىڭنى تىلە ! » دەپ ئاگاھلاندۇراتتى .

شۇنداق ئارىسالدى كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، چايخانىدا چاي ئىچىپ ئولتۇرۇپ ، خەقلەردىن پالانچى ـ پوكۈنچىلارنىڭ بۇ يىل ھەجگە بارىدىغانلىقىنى ، ھۆكۈمەتتىن يول خېتى ئالالمىغان يەنە كىملەرنىڭدۇر چېگرىغا بېرىپ ، شۇ يەردىن پۇل بىلەن ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ ، كۆڭلۈم «ۋاللىدە» يورۇپ كەتكەندەك بولدى . مەنمۇ بىر مۇسۇلمان ، خۇدانىڭ پەرزلىرىنى بەجا كەلتۈرۈش مەجبۇرىيىتىم بار ، خۇدا ماڭا بۇ پۇلنى نېسىپ قىپتۇ ، ئەمدى ئۇنى ئوڭ سېپىدا ئىشلىتىپ ، خار ـ زارلىقتىن قۇتۇلۇپ ، ھەق جايىغا خەجلەي دەپ ھەج قىلىش نىيىتىگە كەلدىم . بىر كۈنى سەرراپ بازىرىغا بېرىپ ، قولۇمدىكى نەق پۇلنىڭ ھەممىسىگە يىگىرمە يەتتە تىللا ئالدىم . نىكولاينىڭ ئون سوملۇق بىر تىللاسى بىر مىليون ئىكەن ، قالغان پارچە ـ پۇرات پۇللارغا كىيىم ـ كېچەك ئېلىپ ، سەپەر تەييارلىقلىرىنى قىلدىم ، نىيىتىمگە يارىشا ، سەپىرىم ئاقىۋەتلىك بولدى ، مانا سىلەرگە ئوخشاش ياخشى ئادەملەر بىلەن ھەمراھ بولۇپ قالدىم…

3

ھېلىمشا ھېكايىسىنى تۈگىتىپ ، بىردەم ئولتۇرۇپ كەتتى ، ئاندىن ئەكبەر بايىلا ياققان گۈلخاندىكى لوقۇراپ كۆيۈۋاتقان ئوتقا تىكىلدى . ئۇنىڭ ياش يۇقى بىلەن سەل ـ پەل نەملەشكەن كۆزلىرىدە ئوتنىڭ ئويناق شولىسى جىلۋىلەندى…

چۆل ئاسمىنىدا يۇلتۇزلار سۇس چاقنايتتى . يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقان تاڭ ھاۋاسى ئۇرۇلۇپ ، ئويغاق كارۋاننىڭ كۆكسىگە سالقىن شامال تەگدى…

بەشىنچى باب

تاغ قاراقچىلىرى

1

تاڭ يورۇماستا يولغا چىققان كارۋان قاقاس تاغ ئارىسىدىن
ئۆتۈپ ، چۈشكە يېقىن كەڭ ئېدىرلىققا كەلدى . بىر چاغلاردا
ياشىرىپ تۇرغان يېشىل ئوت - چۆپلەر ئەمدىلىكتە ئىسسىق ۋە
سۇسىزلىقتىن سارغىيىپ ، بۇ پايانسىز ئېدىرلىقنى ھاياتلىق تى-
نىقى ئۈزۈلگەن كۆيۈك زېمىنغا ئايلاندۇرۇپ قويغانىدى . ئات -
ئۇلاغلارنىڭ تۇيىقىدىن كۆتۈرۈلگەن چاڭ - توزان ئادەمنىڭ دىمى-
غىنى ئېچىشتۇرۇپ نەپسىنى بوغاتتى . كارۋان ئېدىرلىقنىڭ ئوت-
تۇرىسىدىكى ئېگىز - پەس يولدا ئاستا تەۋرىنىپ كېتىپ باراتت-
تى . ئىسسىق ۋە ھارغىنلىقتىن سولاشقان كىشىلەر يىراق سەپەر-
نىڭ مۇشكۇللۇكلىرىنى ئويلاپ ، ئەنسىزلىك ئىچىدە ماڭاتتى .
لېكىن ، ئۇلار ئاشۇ خەتەرلىك تاغ ئارىسىدىن ئامان - ئېسەن
چىقىۋالغانلىقلىرىدىن خۇشال ئىدى . شۇڭا ، بەزىلەر پىچىرلاپ
ئايەت ئوقۇپ ، بەزىلەر ئات - ئۇلاغ ئۈستىدە مۈگدەپ ، بەزىلەر
ناخشا غىڭشىپ ، بەزىلەر بولسا ، پاراڭ سوقۇپ غەمسىز ، خاتىر-
جەم كېتىۋاتاتتى .

ئۇلار كۈن قىيام بولغاندا ، چېكى كۆرۈنمەس بۇ ئېدىرلىق-
نىڭ «چاترا» دېگەن يېرىگە كەلدى . بۇ يەر ئېگىز - پەس
تۆپىلىك ئىدى . يول بىردەم پەسكە چۈشۈپ ، بىردەم يۇقىرى
كۆتۈرۈلەتتى ، ھاۋا تېخىمۇ ئىسسىپ كەتتى . قۇياش چاقناپ

تۇرغان ئۇچۇق ئاسماندا ئاچ بۇركۇتلەر چەرخ ئۇرۇپ ئايلىناتتى. ئۇلار گاھ ئوقتەك ئۇچۇپ پەسكە شۇڭغۇيتتى، گاھ شىددەت بىلەن يۇقىرىغا ئۆرلەيتتى؛ بەزىدە پەنجىلىرىدە تىپچەكلىگەن توشقان ياكى ئاچلىقتىن شۇمشىيىپ قالغان تۈلكىنى قاماللاپ قاياقلارغىدۇر غايىب بولاتتى...

كارۋان تۇرنىلاردەك سوزۇلۇپ مېڭىپ، بىر تۆپىلىكنىڭ ئۈستىگە چىققاندا، ئوڭ تەرەپتە كۆز يېتىم يەردە كۆتۈرۈلگەن قويۇق چاڭ - توزاننى كۆردى، هايال ئۆتمەي ئاتلارنىڭ دۈكۈرلە-گەن ئاۋازى، ئاندىن يەتتە - سەككىز ئاتلىقنىڭ ئۆزلىرى تەرەپكە قاراپ باستۇرۇپ كېلىۋاتقانلىقى مەلۇم بولدى. كارۋان تۆپىلىك-تىن چۈشۈپ، قۇرۇق ئوت - چۆپلەر قاپلىغان تۈپتۈز بىر مەيدانغا كېلىپ توختىدى، ئاڭغىچە هېلىقى ئاتلىقلارمۇ ئۇلارنىڭ ئالدىغا كېلىپ بولغانىدى. قوللىرىغا نەيزە - قىلىچ ئېلىپ، كارۋاننى يىگىرمە — ئوتتۇز قەدەم نېرىدا قورشاۋغا ئالغان بۇ يېگانە ئون ئاتلىق تاغ قاراقچىلىرى ئىدى. كىيىملىرى غەلىتە، چىرايى سۈرلۈك، كۆرۈنۈشى ياۋۇز، ئاتلىرى سەر خىل بۇ ئادەملەرنىڭ قولىدىكى قىلىچ - نەيزىلەر كۈن نۇرىدا پارقىراپ كۆزنى چاقاتتى.

كارۋاننى قورقۇنچ، ساراسىمە باستى، تۇيۇقسىز يۈز بەرگەن بۇ مۇدھىش ئىش ئۇلارنىڭ كۆڭۈل ئارامىنى بۇزۇپ غۇلغۇلىغا سېلىۋەتتى. ئۇلارنىڭ بوشاشقان جىسمىغا بىر خىل ئۈمىدسىز-لىك بىلەن ھەسرەت تىترىكى ئولاشتى. ئاياللار: «ۋاي داد، ئەمدى تۈگەشتۇق!» دېيىشىپ ئاللا - كاللا كۆتۈردى. بەزى قېرى، ئاجىز ئادەملەرمۇ: «ئاھ خۇدا، شورىمىز قۇرۇسۇن!» دېيىشىپ، ئالاقزادە بولۇشۇپ كەتتى. كارۋاننى ئوتتۇرىغا ئې-لىپ، يىراقتىن خۇددى تاپقا ئېتىلماقچى بولغان قۇزغۇندەك بازلىشىپ تۇرغان قاراقچىلار ئادەمنىڭ قۇلاق - مېڭىسىنى يېگۇ-دەك چىرقىراق سەت ئاۋازدا ۋارقىراشتى. بۇ ئاۋاز نەلەردىندۇر

يەنە ئەكس سادا بولۇپ كەلدى . بۇ ، ئۇلارنىڭ دەسلەپكى ھەيۋە كۆرسىتىشى ئىدى . قاراقچىلارنىڭ ئارىسىدىن ئاق بوز ئارغىماققا مىنىۋالغان بىرسى بىر نەچچە قەدەم ئالدىغا كەلدى ، تۇرقىدىن ئۇ بۇلارنىڭ ئاتامانىدەك كۆرۈنەتتى . ئۇ گەۋدىلىك ، سېرىق ساقال ، سەت ئادەم ئىدى . ئۇنىڭ قوڭۇر رەڭ چىرايى گويا يۇزىگە كىلەرنىڭ تېرىسىنى كىيدۇرۇپ قويغاندەك ، بەدرەڭ ، سۇرلۇك ئىدى .

ھېلىقى ئادەم قولىدا ئورغاق شەكىللىك ئەگرى قىلىچنى يالىڭاچلاپ تۇتۇۋالغانىدى . ھېلىمشا دەسلەپ ئۇنىڭغا ، ئاندىن باشقا قاراقچىلارغا زەن سېلىپ قارىدى . ئۇلاردا ھەقىقەتەنمۇ پىچاق ، نەيزە ۋە قىلىچتىن باشقا قورال يوق ئىدى . ھېلىمشانىڭ كۆڭلى جايىغا چۈشتى . ئۇ ، ئەمدى بۇلار بىلەن قانداق ئېلىشىش ئۈستىدە ئويلاشقا باشلىدى . ئەگەر ھوشيار تۇرۇپ ، پەم ئىشلىتىپ ، ئۇلارنى ھۆل كېسەككە دەسسىتەلىسە ، ئۇلاردىن چوقۇم ئامان ـ ئېسەن قۇتۇلۇپ كەتكىلى بولاتتى . ھازىر بۇ كارۋاندا ئۆزى بىلەن قاسىم تايغاندىن باشقا ، كارغا كەلگۇدەك تۇزۇك ئادەم يوق ئىدى . دېمىسىمۇ ، بۇلارنىڭ كۆپىنچىسى بېشىدىن ئىسسىق ـ سوغۇق ئۆتمىگەن ، تۇرمۇشنىڭ قېقىل ـ سوقۇللىرىغا ئۇچرىمىغان ، موللا سۇپەت ، مەخسۇم مىجەز ئادەملەر ئىدى . ئۇلار بىرەرسى بىلەن سوقۇشۇش تۇگول ، سوقۇشقاننى كۆرسە ياقىسىنى چىشلەيدىغان ، قاننى كۆرسە كۆڭلى ئاينىيدىغان راپىش ، مۆمىنلەر ئىدى . بۇلارنىڭ ئىچىدە پەقەت غوجىموللىلا ھازىر ئانچە قورقماي خاتىرجەم ھالەتتە تۇراتتى . ئۇنىڭ ئەتراپىتىكىلەرگە ئەلەڭلەپ ، تەلۋىلەرچە قاراشلىرىدىن قانداقتۇر بىغەملىك ۋە ئاز ـ تولا ئىچى قارىلىق ئالامەتلىرى چىقىپ تۇراتتى . غوجىموللا كۆڭلىدە «قاغا پوق تالاشسا ، ئوقچىغا پايدا» دەپ ئويلاپ ، بۇ سەپەردە يالغۇز ئۆزىنىڭلا زىيان تارتماي ، باشقىلارنىڭمۇ ئاز ـ تولا زىيان تارتىپ بېقىشىنى خالايتتى . شۇڭا ئۇ ،

باشقىلار جان قايغۇسىدا ۋەھىمىگە چۈشۈپ ، توختىماي دۈرۈت ئوقۇپ ، خۇدادىن ئامانلىق تىلەۋاتقاندا ، «بۇ قاراقچىلاردىن كەلسە مالغا كېلىدۇ ، جانغا كەلمەيدۇ . سىلەرمۇ زىياننىڭ تەمىنى تې-تىپ بېقىڭلار ، ھۆرمەتلىك ھەمراھلىرىم !» دېگەن زەھەرخەندە پىكىرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى .

قاراقچى باشلىقى بىر نەرسىلەرنى دەپ ۋارقىرىدى ، ئۇنىڭ چەكچەيگەن كۆزلىرىدىن ئۆلۈمنىڭ سوغۇق نۇرى يالتىراپ تۇرات-تى ، قاراقچى باشلىقى كىشىلەرنىڭ ئۆزىگە قاراپ ھاڭۋېقىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ، بۇلار ھەجگە ماڭغانلار ، چوقۇم ئەرەبچە بىلىدۇ ، دېگەن خىيال بىلەن ئەرەبچە يامىداپ سۆزلەشكە باشلىدى :

— ئەگەر بىزگە قارشىلىق قىلماي ، مال - دۇنيايىڭلارنى بەرسەڭلار جېنىڭلارغا تەگمەيمىز ، بۇ يەردىن سالامەت ئۆتۈپ كېتىسىلەر . ئەگەر قارشىلىق ، جاھىللىق قىلساڭلار ، جەسىتىڭ-لار ئاسماندىكى ئاشۇ بۈركۈتلەرگە يەم بولىدۇ !...

بۇ سۆزلەرنى ئەكبەر چۈشەندى ۋە باشقىلارغا ئېيتىپ بەردى .

— ھەي بالا ، سەن يەنە ھەممىسىگە ئېيت ! — دېدى قاراقچى باشلىقى ئەكبەرگە ۋارقىراپ ، — دەرھال ئالتۇن - كۈمۈشلىرى-نى بىر يەرگە ، رەخت - گەزماللىرىنى يەنە بىر يەرگە تاشلىسۇن !

كىشىلەر نالە - پەرياد قىلىشقا باشلىدى ، ئۇلار پۇللىرى-دىن ، ماللىرىدىن ئايرىلىپ ، بۇ ئۇزاق سەپەردە ، بۇ ئايىغى يوق دەشت - باياۋاندا قانداق ياشايدىغانلىقىنى ، قۇتلۇق ھەج سەپىرى-نىڭ يېرىم يولدا قېلىپ ، ئاللانىڭ بەيتىنى تاۋاپ قىلالمايدىغانلى-قىنى ئويلاپ زار - زار يىغلاشتى ، ھەتتا بەزىلەر بۇنداق دەرد - ئەلەمدە نائۇمىد ياشىغۇچە قاراقچىلار بىلەن ئېلىشىپ ، ئۇلارنىڭ رەھىمسىز قىلىچى ئاستىدا ئۆلۈپ كېتىشنى ئەۋزەل

كۆردى...
كىشىلەر پاتىپاراق بولۇپ ، ئۈمىدسىزلىككە ، ئەنسىزلىككە چۆشكەن شۇ پەيتتە ، ھېلىمشا بىر نەچچە قەدەم ئالدىغا چىقىپ ، قاراقچى باشلىقىغا روبىرو بولدى . بۇلارنىڭ ئارىسى يىگىرمە قەدەمدەك كېلەتتى . ئۇ ، ئەكبەرنىڭ تەرجىمانلىقى بىلەن قاراقچى باشلىقىغا مۇنداق دېدى :
— مەن مۇشۇ قۇتلۇق سەپەرگە چىققان كارۋاننىڭ كارۋان بېشى ! سەن بىزنىڭ مال - دۇنيايىمىزنى ئالىمەن دېسەڭمۇ مەيلى ، بېرىمىز ، جېنىمىز ئامان قالسا بولدى . ئەمما ، مەندە مال - دۇنيادىنمۇ ئېسىل بىر نەرسە بار ، ئۇنى بىزنىڭ يۇرتتىكى خەلق ئەرەبىستان پادىشاھىغا ھەدىيە قىلىپ ، مېنىڭ تاپشۇرۇپ بېرىشىمنى ھاۋالە قىلغان...
— نېمە ئۇ ؟ ! — ئاچ كۆزلۈك بىلەن ئالدىراپ سورىدى قاراقچى باشلىقى ، — قېنى چىقار ، مەن كۆرۈپ باقاي !...
قاراقچىلارمۇ ، كارۋاندىكىلەرمۇ ھېلىمشانىڭ نېمە قىلماقچى بولغانلىقىغا قىزىقىپ ، داڭ قېتىپ تۇرۇپ قالدى . ئۇ يېنىدىكى ئەكبەر بىلەن قاسىم تايغان ۋە ئاتىخانلارغا قاراپ ، كۆزىنى ھەي-يارلارچە قىسىپ قويدى ، ئاندىن قوينىدىن قىزىل دۇردۇن ياغ-لىققا ئورالغان بىر نەرسىنى چىقاردى ۋە ئۇنى سول قولىنىڭ ئالقىنىغا قويۇپ ، ياغلىقنى ئالدىرىماي ئاچتى ، ھېلىمشاغا قىي-پاش چۈشۈپ تۇرغان كۈن نۇرى ئۇنىڭ ئالقىنىدىكى بىر تىزىق ئۆرۈك يېلىمىدەك سۈزۈك ، ساپ كەھرىۋانى يالت - يۇلت چاق-نىتىپ ، قاراقچىلارنىڭ كۆزىنى ئالاق - جالاق قىلىۋەتتى .
— سەن ئۇ نەرسىنى ئاشۇ يەردە قويۇپ ، ئۆزۈڭ ئارقىغا چېكىن ! — دېدى قاراقچى باشلىقى ۋارقىراپ ، — مەن بېرىپ ئۇنى كۆرىمەن !
— ياق بۇرادەر ، بولمايدۇ ! — دەپ ئېتىراز بىلدۈردى ھېلىمشا ، — بۇنداق قۇتلۇق نەرسىنى يەردە قويۇشقا بولمايدۇ ،

بۇ بىزنىڭ قائىدە، ئىرىم. ئەگەر كۆرمەكچى بولساڭ، مەن مۇشۇنداق تۇتۇپ تۇرىمەن، ئۆزۈڭ كېلىپ كۆر ياكى بولمىسا، مەن سېنىڭ ئالدىڭغا بېرىپ كۆرسىتەي، مېنىڭ قولۇمدا مۇشۇنىڭدىن باشقا ھېچ نەرسە يوق!

قاراقچى باشلىقى ئويلىنىپ قالدى، ھېلىمشانىڭ قولىدىكى كەھرىۋا ھېلىغىچە ئۇنىڭ كۆزىنى ئالا چەكمەن قىلىپ، ئاجايىپ سىرلىق بىر نەرسە سۈپىتىدە مەيلىنى تارتىپ تۇراتتى، شۇ تاپتىكى ھېلىمشانىڭ پۈتۈن ئوي-خىيالى قانداق قىلىپ بولمىسۇن، قاراقچى باشلىقىنىڭ يېنىغا يېقىنلىشىش ئىدى.

— بوپتۇ، سەن ئۆزۈڭ يالغۇز مېنىڭ يېنىمغا كەل! — دېدى ئاخىر قاراقچى باشلىقى تەقەززالىق بىلەن، — مەن قولۇڭدىكى نەرسىنى كۆرىمەن! باشقىلار ئۆز جايىڭدا دۈم يېتىش، مىدىرلىساڭ نەيزە يەيسەن!

ھېلىمشا ئۆزىنى توختىتىپ، مەزمۇت قەدەم بىلەن قاراقچى باشلىقىنىڭ ئالدىغا ماڭدى، باشقىلار ئۆز جايىدا دۈم يېتىپ، كۈتۈلمىگەن مۆجىزىلىك، خەيرلىك ئىشلارنىڭ بولۇشىنى تىلەپ، كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا ئۇلار تەرەپكە قاراشتى.

كىشىلەرنى تەقەززا قىلغان ئىش ئاخىر يۈز بەردى، قاراقچى باشلىقىنىڭ غەزەپتىن ۋارقىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى:

— سېنى بوغۇزلىۋېتىمەن، ئەبلەخ! مۇشۇ ئاددىي مارجان بىلەن مېنى ئالدىماقچىمۇ؟!

كىشىلەرنى يەنە ۋەھىمە باستى. ھېلىمشانىڭ بىرەر خەتەرگە يولۇقۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەشتى. لېكىن، مۆجىزە ئاخىر يۈز بەردى: ھېلىمشاھ خۇددى بۆرىدەك بۆسكەكلىك بىلەن قاراقچى باشلىقىنى ئاتتىن يۇلۇپ ئالدى. ئۇنىڭ خىيلىدىن بېرى ئويلىغان ئىشىمۇ مۇشۇ ئىدى، يىلاننىڭ بېشى يانجىلسا، قالغان يېرى كارغا كەلمەيتتى.

ھېلىمشا قاراقچى باشلىقىنى يەرگە بېسىپ دىسلىۋالدى،

ئاندىن يېنىدىكى كۈمۈش تولىتىلىق شەمشەر پىچىقىنى «شارت-تىدە» سۇغۇرۇپ ، ئۇنىڭ بوغۇزىغا تىرىدى . بۇ ئىشلار شۇنداق تېز يۈز بەردىكى ، كىشلەرنىڭ كۆزلىرى ئالا چەكمەن بولۇپ ، نېمە بولغانلىقىنى ئاڭقىرالماي قالدى .

شۇ چاغدا بىر ئاز ئېسىگە كېلىپ ، ھېلىمشاغا ئېتىلماقچى بولۇپ تۇرغان باشقا قاراقچىلار ئۆز جايىدا چىپپىدە توختاپ قال-دى . چۈنكى ، قاراقچى باشلىقى بوغۇزىغا قادالغان شەمشەرنىڭ ھەش - پەش دېگۈچە بويىنىنى ئۈزۈۋېتىشىدىن قورقۇپ ، ئۇلارغا ۋارقىرىغانىدى . لېكىن شۇ ئارىلىقتا ، ھېلىمشانىڭ ئارقا تەرىپىدە — ئون نەچچە قەدەم نېرىدا تۇرغان بىر قاراقچى قولىدىكى پىچاقنى چەنلەپ ئېتىۋىدى ، پىچاق ئوقتەك ئۇچۇپ كېلىپ ، ھېلىمشانىڭ دۈمبىسىگە سانجىلدى . بۇ زەربىدىن ھېلىمشانىڭ ۋۇجۇدى لەرزىگە كەلدى . چىشلىرىنى غەزەپ بىلەن غۇچۇرلاتتى ، ئېزىق چىشلىرىنىڭ كىرىششىدىن جاغ سۆڭەكلىرى تومپىيىپ كەتتى . ئەگەر قولىدا بۇ چوڭ ئولجا بولمىغان بولسا ، ئېتىلىپ بېرىپ ، ھېلىقى بەتبەشىرە قاراقچىنى خېمىر چەيلىگەندەك چەي-لىۋەتكەن بولاتتى . لېكىن ، ھازىر ئۇنىڭ ئۈچۈن قاراقچى باشلى-قى مۇھىم ئىدى . شۇڭا ئۆزىنى سەزمىگەن ھالدا ، ھەممە ئاچچى-قىنى ئۇنىڭدىن ئالدى ، تىزىدا تېخىمۇ قاتتىق دىسلاپ ، چويۇندەك تۈگۈلگەن مۇشتى بىلەن ئۇنىڭ گەجگىسىگە ئۇرۇۋىدى ، قاراقچى باشلىقىنىڭ تارغاق سۆڭىكى سۇنۇپ ، پېقىش - پېقىش بولۇپ كەتتى . ئاغرىققا چىدىمىغان قاراقچى باشلىقى چىرقىراپ ۋايجانلاپ كەتتى .

— ئادەملىرىڭگە ئېيت ، دەرھال كەتسۇن ! — دېدى ھېلىمە-شا ئۇنى بۇركۇتتەك باسماقدىغان پېتى ،— بولمىسا ، سېنى بو-غۇزلىۋېتىمەن ! ئۇلار كەتسە سەن ئامان قالىسەن !

قاراقچى باشلىقى ئالىتاغىل ۋارقىرىدى ، ئۇنىڭ ئاۋازى سەت ھەم سوغۇق ئىدى . يىراق - يىراقتا قاراپ تۇرغان قاراقچىلار

ئۆز ئاتامانىنىڭ ئىچىنىشلىق ھالىتى بىلەن ھېلىمشانىڭ ئوت يۈركۈيدىغاندەك غەزەپلىك ئەلپازىنى كۆرۈپ ، بىرىنىڭ ئارقىدىن بىرى غىپ ـ غىپ تىكىۋەتتى...

كارۋانغا جان كىردى ، ئۇلار خۇشال ـ خۇرام ۋارقىرىشىپ ، ھېلىمشانى ئورىۋالدى ، ھېلىمشانىڭ پىچاق قادالغان يېرىدىن توختىماي قان ئېقىپ ، ئۇنى خېلى ھالسىرىتىۋەتكەنىدى . ئەكبەر يۈگۈرۈپ كېلىپ ، ھېلىمشانىڭ دۈمبىسىدىكى پىچاقنى ئاۋايلاپ تارتتى ، ئاندىن ئاق كۆڭلىكىنىڭ بىر پېشىنى يىرتىپ ، يارا ئاغزىغا تىقتى . باشقىلارمۇ ھېلىمشانىڭ تەرلىرىنى ئېرتىپ ، تو-پىلىرىنى قېقىپ ، ئۇنىڭغا «بارىكاللا ، ئاپىرىن» ئېيتىشتى . قاسىم تايغان ئىنجىقلاپ ياتقان قاراقچى باشلىقىنىڭ پۇت ـ قولى-نى باغلىۋەتتى .

— بۇ يەردىن دەرھال كېتەيلى ، — دېدى ھېلىمشا چىرايى تاتارغان ، ھالسىز قىياپەتتە ، — بايا كەتكەن قاراقچىلارنى يەنە يول توسۇپ ، ئۆچ ئالمايدۇ دېگىلى بولمايدۇ ، شۇڭا ماۋۇ ئاتاما-نى گۆرۈگە ئېلىپ ماڭايلى !

— توغرا گەپ بولدى ، — دېدى قاسىم تايغان ۋە قاراقچى باشلىقىنىڭ بىر چەتتە كىشنەپ تۇرغان ئېتىنى تۇتۇپ كېلىپ ، ئۇنى شۇ ئاتقا غانجۇغىلاپ ئارتتى .

كارۋان يولغا چۈشتى ، ھېلىمشا قاسىم تايغاننىڭ ئېتىنى مىنىۋالغانىدى ، ئەكبەر ئاتنىڭ تىزگىنىنى تۇتۇپ ، ئۇنىڭ يېنىدا بىللە ماڭدى .

ئاتىخان كارۋاندىكىلەرگە مۇنداق دېدى :

— بىز كەچكىچە ئادەم بار يەرنى تاپمىساق بولمايدۇ ، ھې-لىمشا بىزنى دەپ يارىلاندى ، كۆڭ ئىسسىق ، ئەگەر بىرەر تېۋىپ تېپىپ ئۇنىڭ يارىسىنى ئوبدان تاڭدۇرمىساق ، زەھەر ئىچىگە ئۆتۈپ كېتىشى مۇمكىن .

كارۋان شۇ مەسلىھەت بىلەن قاراقچى باشلىقىدىن ئەھۋال

ئىگىلىدى ، ئۇنىڭمۇ جېنى قاقشاپ تۇراتتى ، شۇڭا ئۇ راست گەپ قىلىپ ، ئېدىرلىقنىڭ سول تەرىپىنى بويلاپ ماڭسا ، كۆن پاتقۇچە «كەرگىل» دېگەن بىر يۇرتقا يېتىپ بارغىلى بولىدىغانلىقىنى ئېيتتى . كارۋان قاراقچى ئېيتقان يۆنىلىش بويىچە يۈرۈپ كەتتى .

يولدا كېتىۋېتىپ ، ئەكبەر ھېلىمشاغا مۇنداق دېدى :

— ساڭا قول قويدۇم ، كارامەتلىرىڭ جىق ئىكەن ، ھېلىمشا ئاكا ، — خۇشاللىق ، قايىللىق ۋە رازىمەنلىكتىن ئۇنىڭ يۈزلىرى يال - يال بولۇپ كەتكەنىدى ، — بۇ ئىشلار ئەقلىڭگە قانداق كەلدى ؟ ھەر راست ، ھېلىقى كەھرىۋا نەدىن پەيدا بولۇپ قالدى ؟

ھېلىمشا ئەكبەرگە قاراپ كۈلدى ، لېكىن ئۇنىڭ كۈلكىسى دەردلىك ، ئازابلىق كۈلكە ئىدى :

— ئۇ ئۇزاقتىن بېرى يېنىمدا بار ئىدى ، مەن ساڭا خوتۇنۇمنى ئۇتتۇرۇۋەتكەن دەپ ئېيتقانىدىم ، خوتۇن بىچارە ئۆيدىن كېتىدىغان چاغدا ، بويىنىدىكى ئاشۇ كەھرىۋانى ماڭا يادىكار قىلىپ ماڭغان ، شۇنىڭدىن بېرى مەن ئۇنى يېنىمدىن ئاجراتماي كەلگەنىدىم . بۈگۈن ئۇنىڭ بۇنداق كارغا ياراپ قالغانلىقىدىن ئۆزۈممۇ ھەيران قالدىم . ئۇرۇش دېگەن شۇ ، بىرى جەڭ ، توققۇزى رەڭ !

— بىز ھەممىمىز ساڭا قەرزدار ، ھېلىمشا ئاكا ، — دېدى ئەكبەر چىن كۆڭلىدىن چىقىرىپ ، — شۇنچە ئادەمنىڭ جېنىنى ، مېلىنى قۇتۇلدۇرۇپ قالدىڭ !

— خۇدا قۇتۇلدۇردى ، مەن پەقەت تەدبىرىنى قىلدىم !

ھېلىمشا ئەكبەرگە قاراپ ھىجايدى ، ئۇنىڭ ھىجىيىشى يېقىملىق ھەم سەمىمىي ئىدى .

2

«كەرگىل» دېگەن ئىككى تاشلىق سۈيى بار ئۆستەڭ ياقىسىغا جايلاشقان ، ئوتتۇز نەچچە ئائىلىلىك خىلۋەت بىر يۇرت ئىدى .

كارۋان قاراڭغۇ چۈشۈشتىن بۇرۇن بۇ يەرگە يېتىپ كەل-
دى . ئۆستەڭ بويىغا چۈشكۈن قىلىپ ، ھېلىمشانى سالقىن ،
يۇمشاق بىر يەرگە يانقۇزدى ، ئەتراپتا دېھقانلارنىڭ ئۆيلىرى بار
ئىدى ، قاسىم تايغان بىلەن ئەكبەر ئۇ يەرگە بېرىپ ، تېۋىپ
ئۇقۇشماقچى ھەم بىر ئاز ئوزۇق - تۈلۈك تاپماقچى بولۇشتى .
ئۇلار بىر ئۆينىڭ ئالدىغا كەلدى ، ئۇ يەردە بىر ئايال بىلەن
قىپيالىڭاچ ئىككى بالا تۇراتتى . ئايال بۇ باللارغا سۈت بېرىش
ئۈچۈن ئۆچكە سېغىۋاتاتتى . باللار قاسىم تايغان بىلەن ئەكبەرنى
كۆرۈپ ۋارقىراشقىنىچە ئۆيگە قېچىپ كىرىپ كەتتى . ئەكبەر
ئۇلارنى چاقىردى ۋە «قورقماڭلار» دەپ ئۇلارغا سىڭا مۇشتەك
ناۋات بىلەن بىر چاڭگال گۈلە - قاقنى تەڭلىدى .
باللار ئىشكنى قىيا ئېچىپ ماراپ ، قورقۇپ تۇراتتى .
ئەكبەر قولىدىكى قاقتىن بىرنى يېدى ۋە ناۋاتتىنمۇ كىچىككىنە
ئاغزىغا سېلىپ شوراپ تامشىپ قويدى . بۇ ئىشلارنى ئۆچكە
ساغقاچ كۆزىتىپ تۇرغان ھېلىقى ئايال باللىرىغا بىر نەرسىلەرنى
دەپ ۋارقىرىدى . باللار ئاستا ئۆيدىن چىقتى ۋە قاپقارا كۆزلىرد-
نى مۆلدۈرلىتىپ ، قورققان ، قورۇنغان ھالدا ئەكبەرنىڭ قول-
دىكى نەرسىلەرنى ئالدى . ئاڭغىچە بۇلارنىڭ ئەتراپىغا قوشنا
ئۆيدىكى ئادەملەر ئولاشتى . ئۇلارنىڭ ئۆڭى قارا ۋە قوڭۇر ئىدى ،
بەزى ئەرلەرنىڭ ئۆسۈپ كەتكەن جىڭگىل چاچلىرى گەدىنىگە
چۈشەتتى ، ئۈستىۋاشلىرىمۇ غەلىتە ھەم رەددى - بەدەل ئىدى .
بۇلارنىڭ ئارىسىدا كىيىم - كېچەك ، چىراي - شەكلىدە
بىر ئاز پەرقلىنىپ تۇرغان ئېگىز بوي ، قىزىلكوس ، ساقاللىق
بىرسى ئەكبەر بىلەن قاسىم تايغانغا بىر نېمىلەرنى دېدى ، ئۇنىڭ
تەلەپپۇزى يۇمشاق ، سىلىق ئىدى . بۇ ، مۇشۇ يۇرتنىڭ ئاقساقد-
لىدەك كۆرۈنەتتى . لېكىن ، كارۋاندىكىلەر ئۇنىڭ گېپىنى ئۇق-
مىدى ، ئەكبەر ئەرەبچە سۆزلىۋىدى ، ئۇمۇ چۈشەنمىدى . شۇ
ھامان ئەكبەرنىڭ ئېسىگە ئاز - تولا ئەرەبچە بىلىدىغان ھېلىقى

قاراقچى باشلىقى كەلدى ، ئۇلار ئىما ـ ئىشارىلەر بىلەن بىر ـ بىرىنى يېتىلىشىپ ، ئۆستەڭ بويىدىكى چوشكۈن يېنىغا كەلدى . قاراقچى باشلىقى ئۇ يەردە بىر تۈپ كاۋچوك دەرىخىگە باغلاپ قويۇلغانىدى . شۇ تاپتا ، ئۇنىڭمۇ ھالى پەس ، ئاغرىق دەردىدىن سالپىيىپ كەتكەنىدى .

— ئۇنىڭغا ئېيتقىن ، بىز گە بىر تېۋىپ تېپىپ بەرسۇن ، — دېدى ئەكبەر قاراقچى باشلىقىغا ، — بىزنىڭ ئىچىمىزدە يارىدار بار . ئاندىن ئات ـ ئۇلاغلىرىمىزغا يەم ـ خەشەك سېتىپ بەرسۇن .

قاراقچى باشلىقى تەرجىمە قىلىپ بەردى ، لېكىن ئاقساقال بۇ سۆزلەر قۇلىقىغا كىرمىگەندەك ، ئۆز قوۋمىدىن بولغان بۇ تۇتقۇن تەرجىمانغا قاراپ تۇرۇپ قالغانىدى . نېمە ئۇچۇندۇر ئۇنىڭ قوشۇمىسى تۈرۈلۈپ ، قېلىن لەۋلىرى پۈرۈلدى . تۇتقۇنمۇ ئۇنىڭدىن نىجاتلىق كۈتكەندەك كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ ، ئىلتىجا بىلەن قاراپ تۇراتتى .

ئەھۋالنىڭ ياخشى ئەمەسلىكىنى سەزگەن ئاتىخان بىر خىل ئەنسىزلىك ئىچىدە ئەكبەر ئارقىلىق قاراقچى باشلىقىغا مۇنداق دېدى :

— سەن بۇ يۇرت بېشىغا ئوچۇق ئېيت ، بىز ھەجگە ماڭغان ھاجىلار ، ھېچكىمگە دەخلىمىز يوق . لېكىن ، بىز بۇ قۇتلۇق سەپەردە بۇگۈن قاراقچىلارنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىدۇق ، بىر ئادىمىمىز يارىلاندى . ئۇ بىزگە ياردەم قىلسۇن ، بىز ھەممىمىز مۇسۇلمان ، ئاللاتائالا ئۆزىنىڭ ئىتائەتمەنلىرىگە ھاياتلىق ، ئاسىيلارغا ماماتلىق بېرىدۇ . قىيامەت كۈنى ياخشىلارغا ساۋاب ، يامانلارغا ئازاب قىلىدۇ !

لېكىن ، ئۇلارنىڭ ئەنسىرىشى بىھۇدە بولۇپ چىقتى . يۇرت ئاقساقىلى ئىمانى كامىل ، ھالال ياشايدىغان ، تەقۋادار ئادەم ئىدى . ئۇ تۇتقۇنغا قاراپلا ، ئۇنىڭ يول توسۇپ ، بۇلاڭچىلىق قىل-

ماقچى بولغان قاراقچى ئىكەنلىكىنى بىلگەنىدى . ئېتىقادى چىڭ بۇ ئادەم خۇدا يولىدا سەپەرگە چىققانلارنى توسۇپ ، مۆمىنلەرنى قاقشىتىدىغان بۇنداق كۆڭلى قارا تەلۋىلەرنى ھەرگىز ياخشى كۆرمەيتتى . شۇڭا يۇرت ئاقساقىلى تەرىنى تۇرۇپ ، تۇتقۇنغا بىر نېمىلەرنى دەپ ۋارقىرىدى ، تۇتقۇنىنىڭ شۇ ھامان چىرايى ئۆزگە-رىپ ، بايىقى ئۇمىدلىك قاراشتىن ئەسەرمۇ قالمىدى . ئاندىن ئۇ ئاتىخان ۋە قاسىم تايغانلارغا قاراپ مۇلايىملىق بىلەن مۇنداق دېدى :

— سىلەر خاسىيەتلىك سەپەرگە چىقىپسىلەر ، كۆپ رىيازەت تارتىپسىلەر ، سىلەرگە ياردەم قىلىش ئاللا يولىدىكى ساۋابلىق ئىش ! بىزنىڭ بۇ يەردە بىر تېۋىپ بار ، ھازىر چاقىرىپ كېلەي-لى ، ياردىمى تەگسە ئەجەب ئەمەس...

ئاقساقال يېنىدا تۇرغان ياش بىر بالىغا بىر نەرسىلەرنى دەپ ، تېۋىپنى تېپىپ كېلىشكە بۇيرۇدى ، ئۇ پىلتىڭلاپ يۈگۈر-گىنىچە ، ئۆستەڭنىڭ يۇقىرى تەرىپىدىكى زومچەك - زومچەك ئۆيلەر تەرەپكە قاراپ كەتتى .

ئۇزاق ئۆتمەي تېۋىپ يېتىپ كەلدى . ئۇ ، ئاندا - مۇندا ئاق ئارىلىغان ئۇزۇن چېچىنى قاپ ئوتتۇرىدىن ئىككى تەرەپكە ياما ئارىغان ، ئەمما يۇزى كوسا ، بوينىغا ھەر خىل تاش — كەھرىۋا ، كۆزمونچاق ، ھېقىق ئۆتكۈزۈلگەن ئۇزۇن تەسۋى ئېسىۋالغان ئوتتۇرا ياشلىق ، دومچەكرەك ئادەم ئىدى ، تېۋىپلىق ئۇنىڭغا ئاتا مىراس ئىدى . ئۇ ھېلىمشانىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ ، يارىسىنى كۆ-رۇپ ، خىرگەي ئاۋازدا مۇنداق دېدى :

— مەن بۇ كىشىنىڭ يارىسىنى تېڭىپ قويىمەن ، لېكىن تېزراق چوڭ دوختۇرخانىغا ئاپارمىساڭلار بولمايدۇ ، يۇقۇملىنىپ كېتىدۇ !

تېۋىپ مۇشۇ يەردىكى ئوت - چۆپ ۋە مەدەن - تاشلاردىن ياسالغان مەلھەم دورا بىلەن ھېلىمشانىڭ يارىسىنى تاڭدى . ئۇزاق

ئۆتمەي دورا ئۆز كۆچىنى كۆرسەتتى ، ھېلىمشانىڭ ئاغرىقى پە- سىيىپ جېنى خېلى ئارام تاپتى···

قاراڭغۇ چۈشۈشتىن بۇرۇن ، كارۋان بىلەن يەرلىك خەلق ئوتتۇرىسىدىكى ئېلىم - بېرىم سودىسى قىزىپ كەتتى . يەرلىك خەلق چوڭ بازارلاردىن يىراق ، خىلۋەت يەردە ياشىغاچقا ، ئۇلار ئۇچۇن ھەرقانداق پۇلنىڭ قىممىتى يوق ئىدى ، شۇڭا ئۇلار ئۆز ئىساتىدىكى نەرسىلەرنى جانغا ئەسقاتىدىغان تەييار نەرسىلەرگە تەڭ قىممەتتە ئايرىۋاشلايتتى . كارۋان ئۇلارغا تۇز ، چاي ، سە- رەڭگە ، رەخت قاتارلىق نەرسىلەرنى بەردى . ئۇلار بولسا ، ئۆزلى- رى ئىشلەپ چىقارغان بىدە - سامان ، بوغۇز ۋە ئېتىز قىرلىرىدا ئۆستۈرگەن ئاپېلسىن ، بانان ، ماڭگو قاتارلىق مېۋە - چېۋىلەرنى بەردى . ئۇلار ئۆزئارا كېلىشىش ئارقىلىق مۇۋاپىق ئۆلچەم تۇر- غۇزدى . مەسىلەن ، بىر پىيالە ئاق تۇز يەتتە پىيالە ئارپىغا ، ئالىقاندەك چوڭلۇقتىكى قارا چاي يېرىم تاغار سامانغا ، بىر غۇلاچ پاختا رەخت بىر سېۋەت مېۋىگە ئالماشتۇرۇلدى . بۇنداق ئۆلچەم- دىن ھەر ئىككى تەرەپ رازى - رىزا بولۇشتى .

كارۋاننىڭ يەم - خەشىكى تولۇقلىنىپ ، يېڭى سەپەر ھازىر- لىقى پۈتتى . شۇ كېچىسى ئۇلار ئۆستەڭ بويىغا چېدىرلىرىنى تىكىپ ، خاتىرجەم ، خىرامان ئۇخلىماقچى بولۇشتى . لېكىن ، ئەكبەرنىڭ ئۇيقۇسى قاچتى ، ئۇ كۆز ئالدىدا دالىيىپ ياتقان ئايدالىغا قارىدى ، تەبىئەت سۈكۈناتقا چۆمگەن ، ئۇچار قاناتلار بىلەن قۇرت - قوڭغۇزلارمۇ ئۇۋۇلىرىغا كىرىپ تىنچىغانىدى ، شامال مەيىن سوقۇپ ، چۆلنىڭ ئەڭ ئىچكىرىسىدىكى پىنھان ھىدلارنى دىماغقا ئۇراتتى . ئۇپۇقتىن كۆتۈرۈلگەن تولۇن ئاينىڭ سىمابتەك يورۇق نۇرلىرى ئوڭغۇل - دوڭغۇل دالا يۈزىنى يورۇت- ماقتا ئىدى···

ئەكبەر ئۆز يۇرتىدىن چەندان يىراق بولغان بۇ بىگانە ، يات يەرنىڭمۇ ئۆز يۇرتىدەك يېقىملىق ، تىنچ ۋە گۈزەل سېھرىي

كۆچىدىن ھەيران بولۇپ ، بىر خىل مەپتۇنلۇق تۇيغۇسىغا چۆمدى . ھەر خىل ئۇچقۇر خىياللار ئۇنىڭ تېخىمۇ ئۇيقۇسىنى ئېلىپ قاچتى...

شۇ چاغدا ئەكبەرنىڭ قۇلىقىغا غەلىتە ئاۋازلار ئاڭلىنىپ ، ئۇنىڭ كۆڭۈل ئارامىنى بۇزدى . ئۇ زەن سېلىپ تىڭشىۋىدى ، ئىنتقا ئوخشاش بىر نەرسىلەرنىڭ قاۋىغانلىق ، تالاشقانلىق ئاۋازى ئاڭلاندى . بۇ ئاۋاز تولىمۇ ئەسەبىي ھەم يېقىمسىز ئىدى . شۇنىڭغا قارىماي ، بارغانسېرى غولداپ ، كۆچىيىپ كەتتى .

ئەكبەر تاكى يېرىم كېچىدىن ئاشقۇچە ، بۇ ئىتلار كېلىپ بىزنى تالىۋېتەرمۇ ، دېگەن ئەنسىزلىك ئىچىدە ياتتى . شۇ تاپتا ئۇ ، ئۆزىنى تىنچ ، گۈزەل تەبىئەت قوينىدا ئەمەس ، بەلكى ئىت قىياپىتىگە كىرىۋالغان جىن - ئەرۋاھلار دۇنياسىدا تۇرغاندەك ھېس قىلىپ ، بەدىنىنى سوغۇق تىترەك باستى !...

لېكىن ، يەنە ئۇيقۇ غالىب كەلدى ، ئەكبەر ئەنە شۇ ئەنسىزلىك ئىچىدە خىرە - شىرە ئۇيقۇغا كەتتى . ئەتىسى تاڭ ئاتقاندا جاھان تىپتىنچ ئىدى ، ئەتراپتا ئىتمۇ كۆرۈنمەيتتى . ئەكبەر كېچىچە ئاڭلىغان غەلىتە ئاۋازلارنى باشقىلارغا ئېيتتى ، باشقىلارنىڭمۇ ئىلەڭ - سىلەڭ ئۇيقۇلۇقتا ئاشۇنداق بىر قىسما ئاۋازلارنى ئاڭلىغانلىقىنى ئۇقتى . ئۇلار ھەيران بولۇشتى ، كېيىن ئۇلارنى ئۇزاتقىلى كەلگەن كەرگىللىكلەرنىڭ ئەيت - ئەڭگىزىگە قاراپ ، ئۇلارنىڭ ھەيرانلىقى تېخىمۇ ئاشتى . چۈنكى ، ئۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ دېگۈدەك يۈز - كۆزلىرىدە يەڭگىل تىرناق ئىزى ، كۆك ۋە ئىششىق بار ئىدى . ئەمدى ئۇلارنىڭ ھەيرانلىقى قىزىقىشقا ، قىزىقىشى ئىزدىنىشكە ئۆزگەردى . ئەكبەر بىزەڭلىك بىلەن سوراپ ، كوچىلاپ يۈرۈپ ، ئاران تەستە بۇ ئىشنىڭ كىچىككىنە تېگىگە يەتتى :

ئەسلىدە ، بۇلار ئۆز ۋاقتىدىكى كەربالا[1] جېڭىگە قاتنىشىپ ،

---

[1] كەربالا — باغدادنىڭ جەنۇبىدىكى قوملۇق .

ئىمام ھۈسەيننى ئۆلتۈرگەن يەتمىش ئادەمنىڭ ئۇرۇق ـ ئەۋلادى ئىكەن . ئۇلار بۇ شاھزادىنى ئۆلتۈرىدىغان چاغدا ، ئۇ زات : «خۇدايىم ، سەنلەر قىيامەتكىچە بىر ـ بىرىڭلارنى ئىتتەك تالاپ ئۆتۈپ كېتىشەرسەن !» دەپ ئۇلارنى قارغىغۇەتكەنىكەن ! شۇنىڭ- دىن بېرى ، ئۇلار ھەر كۈنى كەچتە ھەممە ئۆيلەردە ئىتتەك قاۋاپ ، بىر ـ بىرى بىلەن تالىشىدىكەن ، ئەر بىلەن خوتۇن ، دادا بىلەن بالا يات ـ بىگانىلەردەك بولۇپ كېتىدىكەن ، ئەتىسى تاڭ ئاتقاندا بولسا ، ئۇلار يەنە ھېچ ئىش بولمىغاندەك ئۆتـۈۋېرى- دىكەن . بـۇ ئىش ئەۋلادتــىن ئــەۋلادقا ئاشۇنداق داۋام قىلىپ كەپتۇ !...

بۇ ، بىر رىۋايەت تۈسىنى ئالغان دىنىي چۆشەنچە بولسىمۇ ، لېكىن ئەكبەر ئۇچۇن ھەقىقەت ئىدى . ئۇ ، بۇ ئادەملەرنىڭ ھەقىقەتەن ئىتتەك قاۋىشىپ ، تالىشىپ ، ئۇرۇشۇپ چىققانلىقىنى كېچىچە ئۆز قۇلىقى بىلەن ئاڭلىدى ، ئەتىسى شۇ جېدەل ـ ماجىرانىڭ ئىزناسىنىمۇ ئۆز كۆزى بىلەن كۆردى .

بۇ دۇنيادا نېمە ئىشلار بولمايدۇ ؟ بۇ ، تولىمۇ مۇرەككەپ ، بىپايان دۇنيا ! بۇ دۇنيادا ياشاۋاتقان ئەڭ ئەقىللىق ئىنسان دېگەن- مۇ ئاجايىپ قىزىق مەخلۇق ! ئىنساننىڭ ھاياتى ھەمىشە توختاۋ- سىز داۋالغۇش ئىچىدە ئۆتىدۇ . بۇ داۋالغۇش ئۇنى ھەر كويلارغا سالىدۇ ، ئۇ بەزىدە ئۆزىنى ئۆزى قورقىتىدىغان جىن ـ ئالۋاستى- لارنى ئويدۇرۇپ چىقىپ ، شۇنىڭدىن قورقۇپ ۋەھىمە ئىچىدە ئۆتىدۇ ؛ بەزىدە ئۆزى چوقۇنىدىغان مۇقەددەس مەبۇدلارنى ياساپ چىقىپ ، شۇنىڭ ئىشق ـ پىراقىدا ئۆتىدۇ ؛ بەزىدە بولسا ، ئۆزىنى ئۆزى جازالاش ئۈچۈن ، قىسما ـ قىسما ئەمرىمەرۇپلارنى كەشىپ قىلىپ ، ئەۋلادتىن ئەۋلادقا شۇنىڭ ئىسكەنجىسىدە ياشايدۇ !...

زامانىۋى مەدەنىيەتتىن مەھرۇم قالغان بۇ يىراق ، خىلۋەت يېزىدىكى بەختسىز ، نادان كەرگىلىكلەرنىڭ بۇنداق غەلىتە قىلى- مىشلىرىمۇ ئاشۇ ئىنسان قىسمەتلىرىنىڭ قىزىق كومېدىيىلىك

كۆرۈنۈشى ياكى ئېچىنىشلىق بىر تراگېدىيىسى ئىدى !...
كارۋان يولغا چىقىدىغان چاغدا ، يۇرت ئاقساقىلى ھېلىقى قاراقچى باشلىقىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى :
— ئەمدى بۇ تۇتقۇننى ئۆزۈڭلارغا يۈك قىلماڭلار ، ئۇ مۇشۇ يەردە قېلىپ ، جاجىسىنى تارتسۇن ! بۇنىڭدىن كېيىنكى سەپىرىڭلارنىڭ بىخەتەر ، ئاقىۋەتلىك بولۇشىنى تىلەيمىز !
ھەممىگە ۋاكالىتەن ئاتىخان ئۇنىڭ قولىنى قىسىپ ، قىزغىنلىق بىلەن :
— رەھمەت ، نۇرغۇن مۇشكۈللۈكلىرىمىزنى ئاسان قىلدىڭلار ، سىلەرگە كۆپ رەھمەت ! — دەپ تەشەككۈر ئېيتتى .
كارۋان يولغا چىقتى ، ئۇلار بىر كېچە - كۈندۈز ھاردۇق ئالغاچقا ، خېلى تېتىكلىشىپ قالغانىدى . شۇڭا ، ئادەملەردىن تارتىپ ئات - ئۇلاغقىچە روھى بەلەن ، غەيرىتى ئۇرغۇپ تۇراتتى .
ئادەمنى دىمىقتۇرىدىغان ئىسسىق چۆل سەپىرى يەنە داۋام قىلدى .

3

ھارغىنلىق ، تەشنالىق ۋە قاتمۇ قات جاپالارغا تولغان زېرىكىشلىك كۈنلەر ئارقا - ئارقىدىن ئۆتۈۋەردى . كۈنلەر ھەپتىلەرنى ، ھەپتىلەر ئايلارنى تۇغدى .
قاسىم تايغان باشلاپ ماڭغان يىگىرمە توققۇز كىشىلىك بۇ ھەج كارۋىنى قەشقەردىن چىقىپ ، توقسان يەتتە كۈن بولغاندا ، پاكىستاننىڭ كانجۇت ۋىلايىتىگە يېتىپ كەلدى . بۇ كۈنلەردە كانجۇت قالايمىقان ، تىنچسىز ئىدى . ئۇلار ئەمدىلا چوڭ كوچىدىكى بىر سارايىنىڭ ئالدىغا كېلىشىگە بىر نەچچە يەرلىك ئادەملەر : «گىلگىت بومبارى ! گىلگىت بومبارى !» دەپ ۋارقىراشقىنىچە يۈگۈرۈپ كەلدى . بۇ ئەنسىز خەۋەرنى ئاڭلىغان كىشىلەر خۇددى

هازىرلا بۇ يەرمۇ بومباردىمان بولىدىغاندەك ، ھەرياققا قېچىپ ، پىتىراپ كەتتى . كارۋانمۇ دەرھال سارايغا چۈشۈپ ئورۇنلاشتى .
سارايۋەن ئۇلارغا ئەرەبچە سۆزلەپ :
— ھازىر ھىندىستان ئايروپىلانلىرى گىلگىتنى بومباردىمان قىلىۋاتىدۇ ، سىلەر ئۇ يەرگە بارالمايسىلەر ، مۇشۇ يەردە تۇرۇڭ-لار ! — دېگەن گەپلەرنى ئۇقتۇردى .
بۇ كۆڭۈلسىزلىكتىن خەۋەردىن ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى بىر خىل ۋەھىمە ، ئۈمىدسىزلىك چۇلغىۋالدى .
— ئەمدى قانداق قىلارمىز ؟ !
— شۇنچە يەردىن جاپا تارتىپ كېلىپ ، ئەمدى بۇ يەرگە قامىلىپ قالارمىزمۇ ؟ !
— ئاھ ، خۇدا ! بۇ بىزگە نېمە تارتقۇلۇق ؟ !
— كەلمەي - كەلمەي ، نەق ئۇرۇشنىڭ ئۈستىگە كەپتۇق ئەمەسمۇ ؟ !
— ئىسىت - ئىسىت ! بىز نېمانداق شور پېشانە !...
مانا بۇ ، ئۇلارنىڭ ئۆزىگە ۋە تەقدىر ئاللاغا قويۇۋاتقان سوئا-لى ، پىغانى ھەم ھەسرىتى ئىدى . شۇ تاپتا ، ئۇلار خۇددى بىرسى يۈرىكىنى سوغۇق قول بىلەن مۇجۇپ ئويناۋاتقاندەك بىئاراملىقتا ، ساراسىمىگە چۈشكەنىدى . ئۇلار ئۇزاقتىن بېرى دىللىرىغا يوشۇرۇپ كەلگەن قۇتلۇق ھەج سەپىرىنىڭ مۇشۇنداق ئەرزىمەس ئىشلار بىلەن يېرىم يولدا قېلىشىدىن ، ئاللا يولىدا چەككەن جاپا - مۇشەققەتلە-رىنىڭ ھەقادىغا يەتمەيلا ، جاھاننىڭ بىر بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىدا ئۇنتۇلۇپ قېلىشىدىن ئازابلىناتتى .
دېمىسىمۇ ، بۇ بىر توپ كىشىلەرنىڭ ۋۇجۇدىغا ھەج قىلىشقا بولغان ئەقىدە - ئېتىقادىنىڭ چەكسىز كۈچى ، ساداقەت ۋە تەقۋا-دارلىقىنىڭ ھىدايىتى ، ئىمان ۋە ئىتائەتمەنلىكىنىڭ رىغبىتى مۇ-جەسسەملەشكەنىدى !...
ئەتىسى ئاتىخان ، قاسىم تايغان ، ئەكبەر قاتارلىق بىر نەچ-

چەيلەن بازار ئاربلاپ ، خەۋەر تىلى - تىڭلىدى ، جاهان خېلى تىنچىپ قالغاندەك كۆرۈنەتتى ، دۇكانلار ئېچىلىپ ، سودا - سېتىق قىزغىن بولۇۋاتاتتى .

شۇ يەردە ئۇلار ئىككى ئادەمنىڭ ئۇيغۇرچە سۆزلىشىۋاتقانـ لىقىنى ئاڭلاپ ، يۈرەكلىرى ئويناپ كەتتى . بۇ تىل ، بۇ ئاۋاز ئۇلارغا شۇنداق يېقىملىق ، سىڭىشلىق تۇيۇلدى . ئۇلار تەقەززاـ لىق بىلەن «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» دەپ كېلىپ ، ئۇلار بىلەن قىزغىن كۆرۈشتى .

بۇلارنىڭ بىرسى — دوغىلاق ، قىرقىم ساقال ، خۇش چىراي باقىهاجىم دېگەن كىشى شىڭ شىسەي ۋاقتىدا تىجارەت بىلەن بۇ يەرگە چىقىپ ، كېيىن سىياسەتنىڭ ۋەھىمىسى بىلەن يۇرتقا قايتالماي ، كانجۇت بىلەن گىلگىت ئارىلىقىدا تۇرۇپ قالغان ئۇچتۇرپانلىق ئادەم ئىدى .

ئۇزاققا سوزۇلغان سالام - سەھەتتىن كېيىن ، بۇ ئادەم ئۇلارنى گەزمالچىلىق دۇكىنىغا باشلاپ ، قەنت - گېزەكلەر بىلەن چاي قۇيدى ۋە ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى تىنچلاندۇرۇپ مۇنداق دېدى :

— سىلەر چەت ئەلنىڭ ئادىمى ، قورقماي مېڭىۋېرىڭلار ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ھەجگە ماڭغانلارغا ھېچكىم دەخلى - تەرۇز قىلمايدۇ . مانا بۇ ئادەم ئاخشام گىلگىتتىن كەلدى ، — دېدى ئۇ يېنىدىكى ھەمراھىنى كۆرسىتىپ ، — بىزنىڭ ھەمشېرىك . ئۇ يەردە چوڭ ئىش يوقتۇ ، شۇنداقمۇ ؟

— شۇنداق ، شۇنداق ! — دېدى ئۇنىڭ ھەمراھى تەسـ تىقلاپ ، — بەزى كۈنلىرى ھىندىستاننىڭ ئېزىپ قالغان ئايروـ پىلانلىرى كېلىپ ھەيۋە قىلىپ قويىدۇ ، ناھايىتى بىردەملىك ۋەھىمە ، كىشىلەر كۆنۈپ كەتتى !

— شۇ ئەمەسمۇ ، ھەممىمىز كۆنۈپ كەتتۇق ! — دېدى باقىهاجىم پەرۋاسىز ھالدا ، — ئېغىلدا موزاي تۇغۇلسا ، ئېرىق

بويىدا ئوت ـ چۆپ ئۆسۈۋېرىدىغان گەپ . ھەممە ئىش ئۆز يولى بىلەن بولۇۋېرىدۇ . تۇنۇگۈنكى گېزىت خەۋىرىگە قارىغاندا ، بۇ تىنچسىز كۈنلەرمۇ ئۇزاققا بارمايدۇ . سىلەر خاتىرجەم سەپىرىڭ-لارنى داۋام قىلىڭلار . گىلگىتكە بارساڭلار ، ئۇ يەردىن ئايروپى-لان بىلەن لاھورغا بارىسىلەر ، لاھوردىن پويىز بىلەن كاراچىغا بارىسىلەر ، كاراچىدا پاراخوتقا ئولتۇرۇپ جىددەگە بارىسىلەر ، خۇدا خالىسا ، بۇنىڭدىن كېيىنكى سەپىرىڭلار ئوڭۇشلۇق ، تېز بولىدۇ .

— ئىنشائاللا ، دېگەنلىرى كەلگەي ! — دېدى ئاتىخان خېلى خاتىرجەم بولۇپ .

— ئۇنداق بولسا ، بۇگۈن كەچتە كەمىنىلىرى ھەر بىرلىرى-گە بىر پىيالىدىن يۇرت چېيى قۇيىمەن ، — دېدى باقىھاجىم تەۋەززۇ بىلەن ، — ئەتە ئەتىگەندە خۇدا بۇيرۇسا ، گىلگىتكە ئۇزىتىپ قويىمەن !

— ياخشى كۆڭۈللىرىگە رەھمەت ! — دېدى ئاتىخان تەسىر-لىك ، ھاياجانلىق ئاۋازدا ، — بىزنىڭ بۇگۈن بېجىرىدىغان مۇھىم بىر ئىشىمىز بار ئىدى ، شۇنىڭغا ياردەم قىلغان بولسىلىرى...

— خوش ، قولۇم كۆكسۈمدە ! — دېدى باقىھاجىم ئورنىدىن سەل ـ پەل قىمىرلاپ .

— بىزنىڭ بىر ھەمراھىمىز يولدا يارىلانغان ، — دېدى ئاتىخان ھېلىمشانى تىلغا ئېلىپ ، — شۇنى مۇشۇ يەردە دوختۇرغا بىر كۆرسىتىۋالساق دەيمىز .

باقىھاجىم بۇ گەپنى ئاڭلاپ ، دەرھال دۇكىنىنى تاقىدى ۋە ئاتىخان بىلەن بىللە سارايغا كېلىپ ، يۇرتداشلارنىڭ ھەممىسى بىلەن قىزغىن كۆرۈشتى . بۇ كۆرۈشۈش ئۇنىڭغا خۇددى ئەل ـ يۇرتنى كۆرگەندەك ، يېقىملىق ، ھاياجانلىق تەسىرات ئەكەلدى . ئۇنىڭ نەزىرىدە ، ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدىن ئانا يۇرتنىڭ ھېچ نەرسىگە تەڭ قىلغىلى بولمايدىغان ببباھا ھىدى بىلەن مۇقەددەس تۇپراق-

نىڭ پاك زەر ـ توزانلىرى بالقىپ تۇراتتى ، باقىھاجىم بۇلارنى ھىدلىدى ، پۇرىدى ۋە تويماي سۇمۇردى ، شۇنىڭ بىلەن جۇدا- لىق ، سېغىنىش ۋە ۋىسال ئىشقىدا ئوت بولۇپ يانغان يۈرىكى سەل ـ پەل ئارامىغا چۈشۈپ ، سەگىدىگەندەك بولدى !...

ئۇلار ھېلىمشانى هارۋىغا ئولتۇرغۇزۇپ ، كانجۇتتىكى چوڭ دوختۇرخانىغا ئېلىپ باردى . دوختۇر ئۇنىڭ يارىسىنى تەكشۈرۈپ ياتاققا بۆيرۈدى . دوختۇرنىڭ ئېيتىشىچە ، ئۇنىڭ يارىسى يېتىپ داۋالانمىسا بولمايدىغان ھالغا يېتىپ قالغانىدى . لېكىن ، ھېلىم- شا قەتئىي ئۇنىمىدى :

— بۇنچىلىك ئاغرىققا سەپەردىن قالمايمەن ! — دېدى ئۇ ئۆزىنى بەردەم تۇتۇپ ، — دوختۇر دەۋېرىدۇ ، ئۆزۈمنىڭ ئەھۋالى ئۆزۈمگە ئايان ، يەنە بىر تېڭىپ قويسۇن ، يولدا ياخشى بولۇپ كېتىمەن !

ئاتىخانىمۇ ، ئەكبەرمۇ ۋە باشقا ھەمسەپەرلەرمۇ ھېلىمشادىن ئايرىلىپ قېلىشنى خالىمايتتى . ئۇ بەزىلەر ئۈچۈن ھەم قالقان ، ھەم نەيزە بولسا ، ئەكبەر ئۈچۈن كەم بولسا بولمايدىغان سادىق ھەمراھ ، سەمىمىي دوست ۋە ياخشى مۇڭداشچى ئىدى . شۇڭا ، ئۇ ھېلىمشانىڭ قولىدىن ئاستا تارتىپ ، دوختۇرخانىدىن تېزراق كېتىشنى ئىشارەت قىلدى . ھېلىمشامۇ ئۆز گېپىدە چىڭ تۇردى ، ئۇ بۇنچىلىك يارا ئۈچۈن دوختۇرخانىدا يېتىپ ، قۇتلۇق سەپەردىن قېلىشنى تولىمۇ بىمەنىلىك ، چىدىماسلىق دەپ بىلەتتى . ئۆز نەزىرىدە ، كىچىكىدىن تارتىپ پىچاق ۋە تاش ـ توقماق ئىچىدە يۇرۇپ ئۆسكەن بەدىنى ۋە روھى خېلى مەزمۇت ، مۇستەھكەم ئىدى !

دوختۇر ئامالسىز ھېلىمشانىڭ يارىسىنى تېڭىپ قويدى ۋە قايتىدىغان چاغدا ئالاھىدە تاپىلىدى :

— دىققەت قىلىڭلار ، يارا ئېغىزىدا يۇقۇملىنىش بار !

كەچتە باقىھاجىم ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى مول ، ئەلۋەك داس-

تىخان سېلىپ كاتتا كۇتۇۋالدى . ئۇزاقتىن بېرى ، ئىسسىق باسقۇدەك ئۆي تامىقى يېمىگەن مۇساپىرلار پولۇ ، سامسا ، ئۇگرە قاتارلىق تاماقلارنى يەپ تەرلەپ ، ئىچ - ئىچىدىن يايراپ كەتتى .

ئەتىسى تاڭ بىلەن تەڭ يېڭى سەپەر باشلاندى .

ئىككىنچى كۈنى چۈشتە ، گىلگىت ئۇلارنى قالايمىقانچىلىق ئىچىدە سوغۇق كۇتۇۋالدى . كارۋان كېلىشتىن بىر نەچچە سائەت بۇرۇن ھىندىستاننىڭ بىر ئايروپىلانى كېلىپ بومبا تاشلاپ ، بىر ئادەم بىلەن بىر نەچچە قوي - كالىنى ئۆلتۈرۈپ كەتكەنىدى . شۇڭا ، رەستە - كوچىلاردا ئادەم شالاڭ ، ئەنسىز ، دۇكانلار تاقاقلىق ئىدى .

ئۇلارنى گىلگىتنىڭ ھاجى ساھىب دېگەن بىر ساقچى باشلىقى كۇتۇۋالدى .

ئورۇق ، ئېگىز بوي ، قۇرغۇي بۇرۇن بۇ ئادەم بېشىدىكى ئۇزۇن كۇلانىڭ ئۇستىگە قىزىل سەللە ئورىۋالغانىدى .

— پاكىستان ھۆكۈمىتىنىڭ ئۇقتۇرۇشى بار ، — دېدى ئۇ ئەرەبچە سۆزلەپ ، — بىز ، ھاجىلارنى توسۇماي ، ئاۋارە قىلماي ۋاقتىدا يولغا سالىمىز . لېكىن ، ھازىر ۋەزىيەت جىددىي ، جەمئىيەت مۇقىمسىز . شۇڭا ، سىلەرنى بۇرۇنقىدەك بۇ يەردىن ئايروپىلان بىلەن لاھورغا ، ئاندىن پويىز بىلەن كاراچىغا يولغا سېلىپ قويالمايمىز . سىلەر ئەڭ ياخشىسى ، چىلاس يولى بىلەن راۋالپىندىغا بېرىڭلار ! جاپا چەكسەڭلارمۇ ، تىنچلىق ، خاتىرجەملىك ئەۋزەل !

— توغرا ، بىزمۇ ئامان - ئېسەنلىكنى تىلەيمىز ! — دېدى ئاتىخان ساقچى باشلىقىنىڭ ياخشى كۆڭلىنى چۈشىنىپ ، — لېكىن ، بىزنىڭ ئاتچىمىز بىزنى مۇشۇ يەرگىچە ئەكېلىشكە پۈتۈشكەن ، ئەمدى ئۇ كىشى ئاتلىرىنى ئېلىپ قايتمىسا بولمايدۇ . بىز چىلاس يولى بىلەن راۋالپىندىغا قانداق بارىمىز ؟

— بۇنىڭ چارىسى پۇل ! — دېدى ساقچى باشلىقى كۈلۈپ

تۇرۇپ .

— پۇلدا گەپ يوق ! — دېدى ئاتىخانمۇ مەردانىلىك بىلەن .

— ئۇنداق بولسا ياخشى ، — ساقچى باشلىقى قېنىق چاي دەملەنگەن ئىستاكاننى قولىغا ئېلىپ داۋام قىلدى ، — بۇ يەردىن ئادەم ۋە ئۇلاغ ياللايسىلەر ، ئۇلار سىلەرنى باشلاپ ماڭىدۇ .

— بۇنداق ئادەمنى بىز نەدىن تاپىمىز ؟

— بىز تېپىپ بېرىمىز ، — دېدى ساقچى باشلىقى خەيرخاھلىق بىلەن ، — پەقەت پۇل ئىشنى ئۆزۈڭلار سۆزلىشىپ پۈتۈشىسىلەر .

— بولىدۇ ، — دېدى ئاتىخان خۇشال بولۇپ ، — سىزگە رەھمەت باشلىق !

ئەتىسى قاسىم تايغان ھەممەيلەن بىلەن خوشلاشتى . بەزىلەر كۆز يېشى قىلدى ، بەزىلەر قىيالماي ئۇنى شەھەرنىڭ سىرتىغىچە ئۇزىتىپ چىقتى .

قاسىم تايغان كانجۇتقا بېرىپ ، باقىھاجىم ئارقىلىق شۇ يەردىن قەشقەر ياكى خوتەنگە توشۇلىدىغان دورا ـ دەرمەك ، رەڭ ۋە گەزلىمە قاتارلىق يۈكلەرنى ئۆتكۈزۈپ ئېلىپ كېتىشنى كېلىشىپ قويغانىدى .

ئۈچىنچى كۈنى سەھەردە ، ئاتىخانلار يېڭى بىر يول باشلىغۇچىنىڭ ئارقىسىدىن تۆگە ، ئات ۋە ئېشەكلەرگە مىنىپ ، چۆل ۋە ئېدىرلىقلاردىن ئۆتىدىغان چىلاس يولى بىلەن راۋالپىندىغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى .

ئالتىنچى باب

تىنچسىز كۈنلەر

1

ئۇلار راۋالپىندىغا كەلدى، ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا قۇچاق ئاچقان شاۋقۇنلۇق، غۇژ - غۇژ بۇ شەھەر باشقىچە دۇنيا ئىدى.

راۋالپىندىنىڭ بۇ كۈنلەردىكى ئەھۋالى بەكمۇ قالايمىقان، ئوسال ئىدى. يول ياقىلىرىدا پاسكىنا، غېرىب سەرگەردانلار يېتىشىپ كەتكەنىدى. ئۇلار ئاچ - يالىڭاچ، ھەقىقەتەنمۇ بىچارە ناتىۋانلار ئىدى. ئارقا كوچا، بۇلۇڭ - پۇچقاقلارنى ئەسكى - تۇسكى نەرسىلەر، قالايمىقانچىلىق، ۋەيرانچىلىق ۋە قاراڭغۇ زۇلمەت قاپلاپ كەتكەنىدى. كىشىنى دىمىقتۇرىدىغان يۇقىرى ھارارەت ۋە ئېغىر ئەمگەك كىشىلەرنى ھارغىن، چاچقۇن قىلىۋەتكەنىدى...

ئەكبەر بىلەن ھېلىمىشانى بۇ شەھەرنىڭ ئۆزگىچە مەنزىرىسى — ماي يولى، ئېلېكتر چىرىغى ۋە بەزى ئاۋات دۇكانلاردا ياڭراپ تۇرغان رادىئولىرى جەلپ قىلىۋالدى. ئۇلار بۇ نەرسىلەرگە قىزىقىپ، ئەجەبلىنىپ قارايتتى، ئۇلارنىڭ بۇ قارىشى خۇددى ھەيۋەتلىك ھىندىستان پىلىنى تۇنجى قېتىم كۆرگەن ئادەمنىڭ ھەيرانلىقتا ئاغزىنى ئېچىپ قاراپ قالغىنىغا ئوخشايتتى.

ئۇلار شۇ قىزىقىش بىلەن كوچىنىڭ دوقمۇشىدىكى سايىۋەنلىك چوڭ بىر دۇكاننىڭ ئالدىغا كەلدى، بۇ يەرگە خېلى كۆپ ئادەم توپلىشىۋالغانىدى، ئۇلار دۇكاننىڭ پەشتاختىسىغا قويۇلغان

كىچىك ساندۇقتەك رادىئودىن يېڭى خەۋەرلەرنى ئاڭلاشقا تەمشىـ
لىپ تۇراتتى ، دۇكاندار رادىئونىڭ يوغان قارا تۇگمىدەك بۇرۇـ
غۇچلىرىنى ئۇيان ـ بۇيان تولغىۋىدى ، بىردەم ناخشا ـ مۇزىكا ،
بىردەم ئوردۇچە ، ئىنگلىزچە گەپ ، بىــردەم غــارت ـ غــۇرت ،
غاژ ـ غۇژ قىلغان ئاۋازلار ئاڭلاندى . دۇكاندار ئېرىنمەي تولغاپ
يۇرۇپ ، ئاخىر بىر يەردىن ئوردۇچە سۆزلەۋاتقان بىر قانالنى
تاپتى . كىشىلەر بايىقى ۋاراڭ ـ چۇرۇڭلىرىنى شاپپىدە توختىـ
تىپ ، رادىئوغا قۇلاق سالدى ، ئەكبەر بىلەن ھېلىمشامۇ خۇددى
بۇ گەپلەرنى بىلىدىغاندەك ، بۇ گەپلەر ئۆزلىرى ئۇچۇن ناھايىتى
مۇھىمدەك ، كىشىلەر ئارىسىغا كىرىپ جىممىدە تۇرۇشتى ، ئەمەـ
لىيەتتە ئۇلارنىڭ قىزىقىۋاتقىنى گەپ ۋە ئادەملەر ئەمەس ، بەلكى
رادىئو ئىدى . ئۇلار رادىئوغا قارىغانسېرى ئەقلى لال بولاتتى ،
بۇ سىرلىق ساندۇقنىڭ ئىچىگە بىرسى كىرىپ سۆزلەۋاتامدىكىن
دېسە ، ئۇنىڭغا ئادەم پاتمايتتى ، ئادەم يوقمىكىن دېسە ، ئادەمنىڭ
ئاۋازى چىقىۋاتاتتى . تېخى بىر يەرلىرىدىن ئالۋاستىنىڭ كۆزىـ
دەك لاپ ـ لۇپ قىلغان چىراغلار يېنىپ تۇراتتى ، يەنە تېخى
ئوتقا قويغان چۆگۈندەك گىژىلدىغان ئاۋازچۇ ؟ !... ۋاي خۇدايىـ
مەي ، بۇ زادى نېمىدۇر ؟ جىن ـ ئالۋاستىلارنىڭ كۆي ساندۇقىـ
مۇ ـ يە ؟ !... ئەكبەر بىلەن ھېلىمشا رادىئوغا قارىغانسېرى
قىزىقتى ، قىزىققانسېرى ئەجەبلەندى...
خەۋەر ئاڭلاۋاتقانلار تۇرۇپلا ھاياجانلىناتتى ، تۇرۇپلا خۇشالـ
لىقىدىن ۋارقىرىشىپ كېتەتتى . ئۇزاق ئۆتمەي ، خەۋەر تۇگەپ
مۇزىكا بىلەن ناخشا ئاڭلاندى ، ناخشىنىڭ ئەۋجىگە كۆتۇرۇلۇپ ،
مەرغۇللىتىپ ئېيتىلغان بىر يەرلىرى ئەكبەرگە خۇددى ئۆز
يۇرتىدىكى چايخانىلاردا ئاڭلىغان مۇقام ناخشىلىرىغا ئوخشىشىپ
كەتكەندەك تۇيۇلدى...
ئۇلار ھەيرانلىقتا پاراڭلاشقاچ ، توپ ئىچىدىن ئاستا سۇغۇـ
رۇلۇپ چىقتى .

— ھېلىمشا ئاكا، ھېلىقى ساندۇقنىڭ ئىچىدە زادى نېمە باردۇ؟ — دېدى ئەكبەر ھەيرانلىقى بېسىلماي، — ماڭا بەئەينى جىن - شەيتانلارنىڭ ئىشىدەك تۇيۇلۇۋاتىدۇ!...

— جەزمى شۇنداق! — دېدى ھېلىمشا كېسىپلا، — ئۇنىڭ ئىچىگە ئادەم پاتمىغاندىن كېيىن، جىن - شەيتانلارنى ئالداپ كىرگۈزگەن گەپ. شۇنىڭ بىلەن، يەتمىش ئىككى خىل سىياقتا ئۆزگىرەلەيدىغان بۇ مەخلۇقلار گەپ قىلىپ، ئادەمچە ناخشا ئېيتىقان...

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، يۇرتداشلار!

ئۇلارنىڭ قولىقى تۇۋىدە كۆتۈرۈلگەن بۇ تۇيۇقسىز ئاۋاز ھېلىمشانىڭ گېپىنى ئۈزۈۋەتتى. ھەر ئىككىسى تەڭلا ئارقىغا قارىدى. ئۇلارنىڭ ئالدىدا ئۇزۇن ئاق كۆڭلەك، ئۈستىگە مەللە رەڭ جىلىتكە كىيىۋالغان، بېشىدا پاگىرى[1]، پۇتىدا چەبلىسى[2] بار، ساقاللىق بىر ئادەم مۇلايىم كۈلۈپ تۇراتتى.

— خۇش كەپسىلەر، يۇرتداشلار! — دېدى ئۇ ئادەم كۆرۈشۈش ئۈچۈن قولىنى ئۇزىتىپ، — مەن باياتىندىن بېرى سىلەرگە سەپسالدىم، قارىسام بۇ يەرگە يېڭىدىن كەلگەن مۇساپىردەك كۆرۈنىسىلەر...

— شۇنداق، ھەجگە ماڭغانتۇق، — دېدى ھېلىمشا ئۇ ئادەمنىڭ ئىسسىق قولىنى قىسىپ تۇرۇپ، — بۇ يەرگە ئۈلۈشكۈن كەلگەن، ھەمراھلىرىمىز «مۇساپىرخانا»دا قالدى.

ئۇنىڭ «مۇساپىرخانا» دېگىنى مۇشۇ يەردىن ئۈچ يۈز چامدام نېرىدىكى چوڭ بىر بىنانىڭ دالدىسى ئىدى.

ئۇلار راۋالپىندىغا ئۈلۈشكۈن يېرىم كېچە بىلەن يېتىپ كەلگەنىدى.

چىلاس يولى گەرچە بىخەتەر بولغان بولسىمۇ، لېكىن بەكمۇ

---

① پاگىرى — سەللىگە ئوخشاش باش كىيىم.
② چەبلى — سەندەل كەشكە ئوخشىشىدىغان ئاياغ كىيىم.

جاپالىق ، مۇشكۇل بولدى . كارۋاندىكىلەر شۇنچە كۆپ يول يۇ-
رۇپمۇ بىرەر كېچە ئارامخۇدا ئۇخلاپ باقمىدى ، ئەرلەر ئاساسەن
دېگۇدەك پىيادە ماڭدى ، بەزى قېرىلار مادارىدىن كېتىپ زەمبىلگە
چۇشۇپ قالدى ، ئۇلار يولنى يۇرت ئىچى بىلەن ئەمەس ، ئادەمسىز
چۆل - جەزىرىلەر بىلەن ماڭغاچقا ، ئاچلىق ، ئۇسسۇزلۇق ۋە
هارغىنلىق ھەممەيلەننىڭ جانلىرىنى خورىتىپ ، بىر تېرە ، بىر
سۆڭەك قىلىپ قويغانىدى...

گىلگىتتىن ياللىغان يول باشلىغۇچىلار ئۇلارنى ئۇلۇشكۇن
يېرىم كېچە بىلەن شەھەرگە ئەكىرىپ ، ئاشۇ بىنانىڭ دالدىسىدى-
كى بوش يەرگە چۇشۇرۇپ قويۇپ كەتكەنىدى . ئۇلار بىر نەچچە
سائەتنى ھېچنېمىنى تۇيماي ئېغىر ئۇيقۇ بىلەن ئۆتكۇزدى . لې-
كىن ، ئەتىسى كۆزىنى ئېچىپ قوپۇپ ، ئۆزلىرىنى گويا چۇش
كۆرۇۋاتقاندەك خىيالىي بىر دۇنيادا ھېس قىلىشتى . چۇنكى ،
ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا يېيىلىپ ياتقان بۇ كاتتا شەھەر تىنچسىز ،
غوۋغاغا تولغان ، يات ھەم بىگانە ئىدى . ئادەملەرمۇ ئۇلار بىلمىدى-
غان ئادەملەرگە ئوخشامايتتى . شۇڭا ، بۇ يەرگە كېلىپلا ئۇلار-
نىڭ كۆزى قارىغۇ ، قۇلىقى گاس ، تىلى گاچا بولۇپ قالغاندەك ،
ھېچ نەرسىنى ئاڭقىرالماي قېلىشتى . ئۆزلىرى چۇشكەن يەردىن
بىر نەچچە قەدەم نېرىغا بېرىشقا قورقاتتى ، بارسىمۇ بىر نەرسى-
لەرنى بەلگە قىلىپ قويۇپ باراتتى .

مانا بۇگۇن ئەكبەر بىلەن ھېلىمشا زور غەيرەتكە كېلىپ ،
ئۆزلىرى چۇشكەن يەردىن بىر نەچچە يۇز قەدەم نېرىدىكى چوڭ
رەستىگە كەلگەنىدى...

— ئىسمىم باقىتارخان ، ئەسلىي يەكەنلىك ، — دېدى ھېلى-
قى ئادەم ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ ، — كىچىكىمدە دادام بىلەن بۇ
يەرگە چىقىپ تۇرۇپ قالغان . مەن ھازىر تىجارەت ئىشى بىلەن
پىشاۋۇرغا ماڭماقچىدىم . لېكىن ئەمدى بارمايمەن ، سىلەرنى كۆ-
رۇپ كۆڭلۇم سۆيۇنۇپ كەتتى . مەن سىلەرنى ئۆيۇمگە باشلاپ

باراي ، مېھمان بولۇڭلار ، ئۆيۈم مۇشۇ يەردىن يېرىم چاقىرىم نېرىدىكى زابۇرۇلھەق كوچىسىدا .

بۇ ئادەم ھەقىقەتەن خۇشال ئىدى ، خۇشاللىقىدىن قورۇق باسقان قارىمۇتۇق يۈزى يال - يال ئېچىلىپ كەتكەنىدى . چۈنكى ئۇ ، بۇ يەردە توساتتىن ئۆز تىلىدا سۆزلىشىۋاتقان يۇرتدىشىنى ، ئۇزاق يىل كۆرمىگەن ، كۆرۈشكە ئىنتىزار بولغان قوۋم - قېرىندىشىنى ئۇچراتقانىدى !

ئادەم بۇ دۇنيادا ھەممە نەرسىنى ئۇنتۇشى مۇمكىن ، لېكىن پەقەت بىرلا نەرسىنى — نەدە تۇغۇلۇپ ، نەدە ئۆسكەنلىكىنى ھەرگىز ئۇنتۇيالمايدۇ ! يۇرت دەپ ئاتالغان ئاشۇ گۈزەل ، يېگانە زېمىندا ياشىغۇچى ھەر بىر گۈل - گىياھنىڭ ، ھەر بىر جان - جانىۋارنىڭ ، ھەر بىر نەرسە - بۇيۇمنىڭ ئىنسان قەلبىگە ئورناشقان خاتىرىسى بولىدۇ . قاچانكى ، ئاشۇ نامنى تىلغا ئالغاندا ، ئۇلار «يالت» قىلىپ ، پۈتۈن گۈزەللىكى ، پۈتۈن جەلپكارلىقى بىلەن ئادەمنىڭ كۆز ئۆڭىدە گەۋدىلىنىدۇ . ئەگەر سەن غەلۋە - غاۋۇرغا تولغان بىگانە شەھەر كوچىلىرىدا توساتتىن ئانا تىلدا گەپ قىلىۋاتقان بىرەر ئادەمنى ئۇچرىتىپ قالساڭ ، دەرھال دىلىڭ ئارزىقىپ ، ئۇنى توختىتىپ ، سۆزلەشكۈڭ ، مۇڭداشقۇڭ كېلىدۇ !...

ئۇزاق يىل يۇرتتىن ئايرىلىپ ، مۇساپىرچىلىقتا ياشاۋاتقان باقىتارخاننىڭ بۈگۈنكى ھېسسىياتى ، كەيپىياتى ۋە خۇشاللىقى ئەنە شۇنداق ئىدى !

ئۇلار پاراڭلاشقاچ ، «مۇساپىرخانا» تەرەپكە قاراپ ماڭدى . ئەكبەر تېخىچە شۇ ھەيرانلىق بىلەن ھېلىقى «جىن - شەيتانلارنىڭ ئىشى» توغرىسىدا سورىدى .

— ئۇنى رادىئو دەيدۇ ، — دېدى باقىتارخان كۈلۈپ كېتىپ ، — ئۇ ئەنگلىيىدە ياسالغان ، ئۇنىڭدا پاكىستاننىڭ ، دۇنيانىڭ يېڭى - يېڭى خەۋەرلىرى تارقىلىدۇ ، ناخشا - مۇزىكىلار

بىرىلىدۇ…

ئۇ ، رادىئو ھەققىدە ئۆزى بىلىدىغان نەرسىلەرنى ئېرىنمەي ، تەپسىلىي سۆزلەپ بەردى . لېكىن ، بۇ گەپلەر ھېلىمشا بىلەن ئەكبەرگە يەنىلا غۇۋا ، سىرلىق ئىدى .

— بايا ئۇلار تۇرۇپلا خۇشال بولۇشۇپ كەتتىغۇ ، — دېدى ئەكبەر بايىقى رادىئو ئاڭلىغۇچىلارنىڭ ئەھۋالىنى ئەسلەپ ، — شۇ چاغدا ھېلىقى ساندۇقتىن نېمە گەپلەر چىققان ؟

— ھە ، سەن ھەممىگە سەپساپسەندە ! — دېدى باقىتارخان ئەكبەرنىڭ دولىسىغا قېقىپ ، — ھازىر رادىئودىكى خەۋەرلەر بەك كۆپ ، خەقلەرمۇ قىزىقىپ ئاڭلايدۇ . چۈنكى ، ھازىر ھەممە ئادەم يېڭى گەپلەرنىڭ ، ياخشى ئىشلارنىڭ بولۇشىنى كۈتۈۋاتىدۇ . بايا رادىئودا ، پاكىستاننىڭ ھازىرقى داھىيسى مۇھەممەدئەلى جىننانىڭ موسكۋاغا بارغانلىقى ، قايتىش ۋاقتىدا ستالىننىڭ ئۇنىڭغا بىر پاراخوت يېمەك - ئىچمەك بىلەن كىيىم - كېچەك سوۋغا قىلغانلىقى خەۋەر قىلىندى . ئۇنىڭدىن كېيىن ، ھازىر پاكىستاندىن ھىندىستانغا ، ھىندىستاندىن پاكىستانغا كۆچۈۋاتقان كۆچمەنلەر توغرىسىدا ئىككى تەرەپ ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرىنىڭ «جانغا جان تېگىشىش» سىياسىتى قوللانماقچى بولغانلىقى ئېيىتىلدى . بۇنىڭدا باي بولسىمۇ ، گاداي بولسىمۇ ، مال - دۇنيانى يۆتكىمەسلىك ، پەقەت ئادەمنىلا ئالماشتۇرۇش توختىمى تۈزۈلۈپتۇ…

— ئۇلار نېمىشقا ئادەم ئالماشتۇرىدۇ ؟ — ئەكبەر چۈشەنمىگەنسېرى قىزىقىپ سوراشقا باشلىدى .

— ھە راست ، سەن تېخى ئۇقمايسەن ، ئوغلۇم ! — دېدى باقىتارخان كۆڭۈلچەكلىك بىلەن چۈشەندۈرۈپ ، — مەن ساڭا ئېيتسام ، ئۆتكەن يىلى 6 - ئايدا ھىندىستان بىلەن پاكىستان ئىككى دۆلەت بولۇپ ئايرىلغان ، شۇ سەۋەبتىن ھېلىغىچە ئىككى ئوتتۇرىدا ئاندا - مۇندا توقۇنۇش بولۇپ تۇرۇۋاتىدۇ ، تېخى چېگرا

سىزىقى بېكىتىلمىگەچكە ، ھىندىستاندىكى مۇسۇلمانلار پاكىستان-
غا ، پاكىستاندىكى بۇتپەرەسلەر ھىندىستانغا تۈركۈملەپ كۆچۈش-
كە باشلىدى . مانا بۇ مۇساپىرلارنى كۆرمىدىڭمۇ ؟ ئۇلار شەھەر
كوچىلىرىدا چېدىر تىكىپ ، ماكان تۇتۇپ ياتتى . ھەممە يەردە
ئۆلۈۋاتقان ، تۇغۇلۇۋاتقان ، كېسەل ۋە ئاچ - زېرىن يۈرگەن
غېرىب - مىسكىنلەرنى ئۇچرىتالايسەن ! ھازىر ھۆكۈمەتنىڭ ئى-
شىمۇ بەك تەس ، ئالدىراش بولۇپ كەتتى . بۇلارنى ئورۇنلاشتۇر-
مىسا ، ھالىدىن خەۋەر ئالمىسا بولمايدۇ . بابا ئېيتقان «جانغا جان
ئالماشتۇرۇش»مۇ بىھۇدە قىرغىنچىلىق ھەم بۇلاڭ - تالاڭدىن
ساقلىنىش ئۈچۈن بولغان . بولمىسا ، كېلىۋاتقان - كېتىۋاتقانلار
ئۆزئارا گۇرۇھ بولۇپ ، مۇسۇلمانلار بۇتپەرەسلەرنى ، بۇتپەرەس-
لەر مۇسۇلمانلارنى ئۆلتۈرۈپ ، بۇلاڭ - تالاڭ قىلىدىغان گەپ .
بۇنداق ئىشلار ئۆتكەندە كۆپ بولۇپ ، خەقلەرنى بەك پاراكەندە
قىلىۋەتكەن . شۇڭا ، بۇ خەۋەر بابا رادىئودا بېرىلگەندە ، ھەممەي-
لەن خۇش بولۇشۇپ كەتتى !...
ئەكبەر «ھە» دەپ بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى ، لېكىن بۇ
ئىشنىڭ تېگى - تەكتىنى قانچىلىك چۈشەندى ، بۇنى بىلگىلى
بولمايتتى . پەقەت ئۇنىڭ كۆڭلىدە ، مۇساپىرچىلىقنىڭ قاتتىقلى-
قى بىلەن ئۆز يۇرت - ماكانىدىن ئايرىلغان ئادەمنىڭ خۇددى
چاچقا چۈشكەن كېپەكتەك يىلتىزسىز ، قەدىرسىز بولىدىغانلىقى-
دىن ئىبارەت ئاچچىق بىر تۇيغۇ چوڭقۇر ئورناپ قالدى !...

2

ھېلىمشا بۈگۈن دوختۇرخانىدا يېتىپ قالدى .
قېلىن كۆزەينەك تاقىغان ، ئورۇق ، كۆسەيدەك قارا بىر
دوختۇر ئۇنىڭ يارىسىنى تەكشۈرۈپ كۆرۈپ ، بۇ ئادەمنىڭ غەيرى-
تىگە ، ئىرادىسىگە ھەيران قالدى . ئۇنىڭ نەزىرىدە ، ئەگەر باشقا

ئادەم بولىدىغان بولسا، بۇ دەرد ئۇنى ئاللىقاچان يىقىتىپ قويغان بولاتتى. چۈنكى، ھېلىمشانىڭ يارىسى ئېغىرلىشىپ، پۈتۈن بەدەن خاراكتېرلىك يۇقۇملىنىش بولغانىدى.

ھېلىمشا ھەقىقەتەن بۇ دەردكە چىدىدى، ئۇ، گىلگىتتىن راۋالپىندىغا قاراپ يولغا چىققان ۋاقىتتىلا، ئۆز ئەھۋالىنىڭ ئوساللىشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى سەزگەنىدى، تۇرۇپ – تۇرۇپ كۆزىگە قاراڭغۇلۇق تىقىلىپ، بېشى قايغاندەك بولاتتى، بۇنداق چاغلاردا پۇت – قولى ھاسىراپ، يېنى يەر تارتاتتى، لېكىن ھېلىمشا بەرداشلىق بەردى، دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ، يولنى داۋاملاشتۇرىۋەردى، ئۇنىڭ كىچىككىدىن تارتىپ خۇددى تاشلارنى يېرىپ، جۇدۇن – چاپقۇندا ئۆسۈپ زورايغان يېشىل قارىغايدەك مەزمۇت تېنىنىڭ ھاياتىي كۈچى ھەقىقەتەن زور ئىدى، ھېلىمشا يول بويى تىنىمسىز ئاغرىق ۋە لوقۇلداپ تۇرغان زەرداب بىلەن ئەسەبىيلەرچە ئېلىشتى، ئېلىشقانسېرى ئۇنىڭ ئىرادىسى چىڭىدى، ئاغرىق ئازابىمۇ خۇددى قورام تاشقا دۈچ كەلگەن ئېقىن سۇدەك ئارقىغا ياندى...

لېكىن، ئارقىغا يانغان ئېقىن سۇمۇ ئاستا – ئاستا ئۆرلەپ، ئاخىر بىر يەردىن تېشىپ چىققاندەك، ھېلىمشانىڭ كېسىلى باقىتارخانىنىڭ ئۆيىدە مېھمان بولۇۋاتقان ۋاقىتتا ئەۋجىگە چىقتى. يېرىم كېچىگە بارغاندا، قىزىتمىسى ئۆرلەپ، پۈتۈنلەي ھالىدىن كەتتى. ئۇنىڭ بىلەن بىللە قونۇپ قالغان ئاتىخان، ئەكبەرمۇ بىسەرەمجانلىق ئىچىدە كۆز يۇممىدى. تاڭ يورۇش بىلەن باقىتارخان بىر ھارۋا كىرا قىلىپ، ھېلىمشانى شۇ يەرگە يېقىنراق بىر دوختۇرخانىغا ئەكەلدى.

— داۋالاش تەس! — دېدى ھېلدىقى دوختۇر بېشىنى چايقاپ، — ھازىر بىزنىڭ شارائىتىمىز ياخشى ئەمەس، مۇھىم دورىلار كەمچىل...

— قانداق قىلىمىز؟ زادىلا ئامال يوقمۇ، دوختۇر! — دېدى

باقىتارخان يىلىنغاندەك تەلەپپۇزدا ، — بۇ كىشى ھەجگە ماڭغان مۇساپىر ، يولدا پېشكەللىككە ئۇچراپتۇ ، ساۋابلىق ئۇچۇن بولسىمۇ بىر ئامالىنى قىلىڭ !...

— مەن دېدىمغۇ ، شارائىتىمىز ناچار ! — دېدى دوختۇر يەنە شۇ گەپنى تەكرارلاپ ، — باشقا چوڭراق دوختۇرخانىلارغا ئاپىرىپ بېقىڭلار .

ئاتىخان ئاق پاڭچۇ يەكتىكىنىڭ قويۇن يانچۇقىدىن بىر نەرسىنى ئېلىپ دوختۇرنىڭ يېنىغا كەلدى ۋە مۇلايىم ئاۋاز بىلەن :

— دوختۇر ، ئاخشامدىن بېرى كېسەلنىڭ قىزىتمىسى چۈشمىدى ، بۇنداق ئىسسىقتا كوچىمۇ كوچا سۆرەپ يۈرسەك بولمايدۇ ، خۇدا يولىدا سىزگە تاپشۇردۇق ! — دەپ ، قولىدىكى بىر تىللانى دوختۇرنىڭ ئالىقىنىغا قويدى ، — ھازىرچە بۇنى ئېلىپ تۇرۇڭ ، كېيىن يەنە سىزنى رازى قىلىمىز .

دوختۇر ئالىقىنىدا پارقىراپ تۇرغان ئون سوملۇق ئىنگلىز تىللاسىنى كۆرۈپ بىر ئاز يۇمشىدى ۋە بىر ياردەمچىسىنى چاقىرىپ ، ھېلىمشانى جىددىي قۇتقۇزۇش بۆلۈمىگە ئورۇنلاشتۇرۇشنى بۇيرۇدى . ھەممەيلەن ئېغىر يۈكتىن قۇتۇلغاندەك ، چوڭقۇر «ئۇھ» تارتىشتى . ھېلىمشا شۇ چاغقىچە ھېچنېمىنى سەزمەي بىھوش ياتاتتى .

— بىز ئەمدى بىر نەچچە كۈن مۇشۇ يەردە تۇرۇپ ، ھېلىمشانىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالمىساق بولمايدۇ ، — دېدى ئاتىخان مۇڭ باسقان كۆزلىرىنى باقىتارخانغا تىكىپ ، — سىلىگە كۆپ رەھمەت ، خۇدايىم سىلىنى ئۇچراتمىغان بولسا ، بۇ يوغان شەھەردە بىز كۆپ قىينىلىدىكەنمىز ، ئەگەر مالال كۆرمىسىلىرى ، بىزگە مۇشۇ دوختۇرخانىغا يېقىنراق يەردىن بىرەر ماكان كۆرسىتىپ بەرگەن بولسىلىرى ، يەنە بىر قېتىم خۇش بولغان بولاتتۇق...

— بۇنچە تەكەللۇپ قىلمىسىلا ، ئاتىخان ، — دېدى باقىتارخان مۇلايىم كۈلۈمسىرەپ ، — بۇ شەھەرگە ھەممىمىز مۇساپىر ،

پەقەت كونا ـ يېڭىلىق پەرقىمىزلا بار . ھەر بىرلىرى ئۈچۈن ياردىمىم تېگىدىغان ئىش بولسىلا ، مەن خۇشاللىق بىلەن ئىشلەي ـ مەن ! — ئۇ كۆزلىرىنى قىسىپ ، قاشلىرىنى يىمىرىپ بىردەم ئويلاندى ، ئاندىن بىر نەرسە ئېسىگە كەلگەندەك ، بىردىنلا چىرايى ئېچىلىپ ، سۆزىنى داۋام قىلدى ، — مۇنداقمۇ توغرا كەلگەن بارمۇ ، مۇشۇ ئالدىمىزدىكى سۇخاۋەردى كوچىسىدا بىر ئۆزبېك بۇرادىرىمىزنىڭ ئاشخانىسى بار ، ئىككىنچى قەۋەتتە بىر نەچچە ئېغىز ياتاق ئۆيى بار . ھەر بىرلىرىنى شۇ يەرگە ئورۇنلاشتۇرۇپ قوياي !

— بەك بەلەن بولدى ! — دېدى ئاتىخان خۇشاللىق بىلەن بېشىنى لىڭشىتىپ ، — ھەم دوختۇرخانىغا يېقىنكەن ، ھەم تاماق ـ تىنىمۇ قىينالمايدىغان بولدۇق…

باقىتارخان ئۇلارنى باشلاپ ماڭدى ، چوڭ بىر رەستىدىن ئۆتۈپ ، ئارقا تەرەپتىكى ئادەملەر كۆپ ، قايناق بىر كوچىغا كەلدى . يىراقتىنلا كوچىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىككى قەۋەتلىك كو ـ نا ، كۆرۈمسىز بىر بىنا كۆرۈندى . بىنانىڭ بىرىنچى قەۋىتى ئادەملەر كىرىپ ـ چىقىپ تۇرغان ، ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ قاپلىغان ئاۋات ئاشخانا ئىدى .

— يەھيا خوجا ! — دەپ ۋارقىرىدى باقىتارخان ئاشخانىنىڭ ئالدىغا كېلىپلا .

ئاشخانىدىن دوغىلاق ، ئالتۇن چىشلىرى پارقىراپ تۇرىدى ـ غان ، يالاڭۋاش ، ئىسسىقتىن تەرلەپ ـ پىشىپ كەتكەن بىر ئادەم ئىرغاڭلاپ چىقتى . ئۇنىڭ قاتمۇ قات قورۇق باسقان قوڭۇر رەڭ يۈزى خۇددى ئاشۇ ئاشخانىدىكى قېتىشىپ ، پۇرلىشىپ كەتكەن مايلىققا ئوخشايتتى .

— سىزگە مېھمان باشلاپ كەلدىم ، بۇرادەر ! — دېدى باقىتارخان ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈپ ، — بۇلار ھەجگە ماڭغان مۇساپىرلار ئىكەن ، بىر ھەمراھى دوختۇرخانىدا يېتىپ قالدى . شۇ كىشى ياخشى بولغۇچە ، بۇ ئىككىيلەن سىزنىڭ مۇشۇ يەردە

تۇرماقچى ، قانداق ، ياخشى كۈتۈۋالارسىز ؟

— خۇدا ئەۋەتكەن مېھمانلارنى ياخشى كۈتمەي ھەددىمـ مۇ ؟ — دېدى يەھيا خوجا تىجارەتچىلەرگە خاس سۆلكەت بىلەن ، — قېنى ، مېھمانلار ئىچكىرى كىرىشسىلە ، ياتاق ئىكـ كىنچى قەۋەتتە ، تاماق بىرىنچى قەۋەتتە ، كۆڭۈللىرى خالىغاننى قىلىپ بېرىمىز ، — دېدى ئۇ ۋە پاكىستاننىڭ تاماق تۈرلىرىنى بەئەينى نەزمە ئوقۇغاندەك سۆزلەپ كەتتى ، — گۆردە تەركايى ، چىكەن كارى ، فىش كارى ، چاپاتى ، ئالۇ گۆشت ، پالو[1] دېگەنـ لەرنىڭ ھەممىسى بار !

يەھيا خوجا ئۆزبېكچە ، ئۇيغۇرچە ۋە ئوردۇچە سۆزلەرنى ئارىلاشتۇرۇپ سۆزلەيتتى ، ئەمما گېپى ئوچۇق ، تىلى راۋان بولغاچقا ، نېمە دەۋاتقانلىقىنى چۈشەنگىلى بولاتتى .

يەھيا خوجا تار ۋە ئەگىم پەلەمپەي ئارقىلىق ئاتىخان بىلەن ئەكبەرنى ئىككىنچى قەۋەتتىكى بىر ئۆيگە باشلاپ چىقتى . بۇ ، تۆت تام ، بىر ئىشىكى بار كىچىككىنە قاراڭغۇ ھۇجرا ئىدى . ئۆينى ئالا ـ بۇلىماچ يورۇتۇپ تۇرغان خىرە يورۇقلۇق قىيىپ قالغان ئىشىكنىڭ يوچۇق ـ ئاراچىلىرىدىن چۈشۈپ تۇراتتى . داق يەرگە رەڭگى ئۆڭۈپ ، مەينەتچىلىكتىن قېتىشىپ كەتكەن بىر پارچە كىگىز سېلىنغانىدى . كىگىز ئۈستىگە ئىككى دانە سامان تەكىيە بىلەن ئىككى پارچە ماز ئەدىيال تاشلاپ قويۇلغانىدى .

«خۇداغا شۈكرى ، — دەپ ئۆز ـ ئۆزىگە پىچىرلىدى ئاتىـ خان ، — بېشىمىزنى تىقىدىغان مۇشۇنداق بىر ماكان تېپىلغانلىـ قىغا شۈكرى !...» . چۈنكى ئۇ ، تۈنۈگۈندىن بېرى كوچا ـ كويلاردا يېتىپ كەتكەن ئاچ ـ يالىڭاچ مۇساپىر ، سەرگەردانلارنى كۆرۈپ ، ئادەم قەدرىنىڭ بۇ دەرىجىدە خارلىقىدىن ئىچىدە ئاللاغا نالە قىلغانىدى . شۇ تاپتا ، خۇددى ئاتىخاننىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلگەندەك ، يەھيا خوجىمۇ مۇنداق دېدى :

---

(1) بۇ ، پاكىستاننىڭ تاماق تۈرلىرى — بۆرەك قورۇمىسى ، بېلىق قورۇمىسى ، توخۇ قورۇمىسى ، چەلپەك ، قورداق ، پولۇ قاتارلىقلار .

— ئۆيلىرىمىز ھەر بىرلىرىنىڭ يارىشىقىدا بولمىسىمۇ ، ھەر ھالدا تالادا قالغاندىن ياخشىراق !

— شۇنداق تەقسىر !— دېدى ئاتىخان ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن ،— قولىنىڭ ئالىقىنى پەرز بولسا ، دۈمبىسى سۈننەت دې- گەن گەپ بار ! ئادەم بۇ دۇنيادا ، پەشتاققا چىققان ۋاقىتتا يەنە يەرگە چۈشىدىغانلىقىنىمۇ ئويلاپ ياشىمىسا بولمايدۇ !

چىن كۆڭۈل بىلەن ئېيتىلغان بۇ سەمىمىي سۆزلەر يەھيا خوجىغا خېلى چوڭقۇر تەسىر قىلدى . ئۇ ، يېڭى تونۇشقان كۆز- لىرى مۇلايىم ، بەشىرىسى ئوچۇق بۇ ئادەمنىڭ ئەقىللىق ، كۆك- سى - قارنى كەڭ ، شۈكۈر - قانائەتچان ئىكەنلىكىنى ئەنە شۇ سۆزلىرىدىن بىلىپ يەتتى . شۇڭا ، يەھيا خوجىنىڭ كۆڭلىدە ئاتىخانغا نىسبەتەن بىر خىل قايىللىق ۋە ھۆرمەت تۇيغۇسى پەيدا بولدى .

— ئەمدى بىز يۇرت - تاقلىرىمىزنى ئەكېلىۋالايلى ، — دېدى ئاتىخان پەسكە چۈشۈپ ، — ئاندىن يەنە دوختۇرخانىغا بارمىساق بولمايدۇ .

يەھيا خوجا بايىقى ياخشى تەسىراتىنىڭ كۈچى بىلەن مۇنداق دېدى :

— مەن سىلىگە ئادەم قوشاي ، يۇرت - تاقلىرىڭلارنى ئەكې- لىپ بەرسۇن .

— ياخشى كۆڭۈللىرىگە رەھمەت !

يەھيا خوجا بىرسىنى چاقىردى ، ئاشخانىنىڭ ئىچكىرىسىدىن ئون بەش - ئون ئالتە ياشلاردىكى ئورۇق ، قارا ، پۇت - قولى قاسماق بىر بالا چىقتى . يەھيا خوجا ئۇنىڭغا ئوردۇ تىلىدا بىر نەرسىلەرنى دېدى ، ئۇ ھەدەپ بېشىنى لىڭشىتتى ، ئاندىن ئاتى- خان ، باقىتارخان ۋە ئەكبەرلەر بىلەن بىللە «مۇساپىرخانا»غا قاراپ كەتتى .

ئاتىخان كونا ھەمراھلىرى بىلەن كۆرۈشۈپ ، ھېلىمشانىڭ ئەھۋالىنى ئېيتتى .

— بىچارىدىگە ئۇۋال بوپتۇ ، — دېدى بەزىلەر ئىچ ئاغرىتىپ ، — ئەمدى ئۇ بىزدىن ئايرىلىپ بۇ يەردە يەككە - يېگانە قالارمۇ ؟

— مەن ھەمراھ بولىمەن ، — دېدى ئاتىخان ، — ھەر - بىرلىرى ئالدىراشىدىلا كاراچىغا بېرىپ تۇرۇشىدىلا ، ھېلىمشانىڭ ئەھۋالى بىر ئاز ياخشىلانغاندىن كېيىن ، بىزمۇ ئارقىلىرىدىن يېتىشىۋالىمىز .

— مەيلى بولمىسا ، — دېدى مۇسا داڭقان كۆڭلى يېرىم بولغان ھالدا ، — بۇ يەردە ھەممىمىزنىڭ قېلىشىمىزنىڭ ئورنى يوق ، بىز بولساقمۇ مېڭىپ تۇرايلى ، غوجىمۇللا گەپ - سۆز قىلمايلا كەتكەن ئوخشايدۇ ، تۇنۇگۇندىن بېرى قارىسى كۆ-رۈنمىدى !...

— بوپتۇ ، ماڭغانلار مېڭىۋەرسۇن ! — دېدى ئاتىخان پەرۋا-سىزلا ، — سەپەرنىڭ ئىگىسى ، مۇشكۇل يوللىرى تۇگىدى ، خۇدا-يىم بۇنىڭدىن كېيىنكى يولىمىزنى ئاسان قىلىدۇ . خۇدا نېسىپ قىلسا ، كاراچىدا كۆرۈشۈپ ، يەنە ھەمسەپەر بولارمىز .

ئۇلار خوشلاشتى ، مۇسا داڭقان قاتارلىق بىر توپ كىشىلەر باقىتارخاننىڭ ياردىمى بىلەن پويىز بېلىتى ئېلىپ ، كاراچىغا ماڭماقچى بولدى . ئاتىخان يۈك - تاقلىرىنى ھېلىقى سوكال قويىرۇق ئېشەككە ئارتىپ ، ئەكبەر بىلەن ئاۋۇال ياتاققا ، ئاندىن دوختۇرخانىغا بارماقچى بولدى .

— مەن ئەتە پىشاۋۇرغا بېرىپ ، ئىككى كۈندىن كېيىن قايتىپ كېلىمەن ، — دېدى باقىتارخان ئاتىخان بىلەن خوشلىشىپ ، — كېلىپلا سىلەرنى يوقلاپ بارىمەن . كۆرۈشكىچە سالا-مەت بولۇشىلا !

بىر نەچچە ئاي ئۇزاق سەپەرنىڭ جاپا - مۇشەققەتلىرىدە بىللە بولۇپ ، قان - قېرىنداشلاردەك ئىناق - ئىجىل بولۇپ كەتكەن ئۇيۇل كارۋان مانا بۇگۈن راۋالپىندىنىڭ قايناق ، شاۋقۇنلۇق بىر كوچىسىدا بۆلۈنۈپ خوشلاشتى !

يەتتىنچى باب

تۇيۇقسىز غايىب بولۇش

1

ھەش - پەش دېگۈچە بىر ھەپتە ئۆتۈپ كەتتى ، بۇ بىر ھەپتە ئەكبەر ئۈچۈن ئالدىراش ، زېرىكىشلىك ۋە ئۈمىدسىزلىككە تولغان بىر ھەپتە بولدى .

ھېلىمشانىڭ كېسىلىدە چوڭ ئۆزگىرىش بولمىدى ، گويا ئۇنىڭ يېنىنى يەر تارتىپ كېتىۋاتقاندەك ، ياتقانسېرى ھالسىزلىنىپ كېتىۋاتاتتى . ئەكبەر دوختۇرخانىغا كېلىپ - كېتىپ يۈرۈپ ، دوختۇرخانا بىلەن كوچا - كويلاردا يېتىپ كەتكەن مۇساپىر - كۆچمەنلەرنىڭ ئېچىنىشلىق تەقدىرىنى ، ئۇلار دۇچ كەلگەن ئاچلىق ، كېسەللىك ، خارلىق قىسمەتلىرىنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭ سەبىي قەلبىدە تۇنجى قېتىم ئىنسان قەدرى توغرىسىدا ئاچچىق ھېس - تۇيغۇلار ئويغاندى .

«ئادەم نېمە ئۈچۈن دۇنياغا كېلىدۇ ؟ مۇشۇنداق خارلىق ، زارلىق ئازابىنى تارتىش ئۈچۈنمۇ ؟ !… »

بۇ سوئاللار ئەكبەرنىڭ تېخى پىشىپ يېتىلمىگەن ئەقلىنى چوڭقۇر ئويغا سالاتتى ، لېكىن ئۇ كۆڭلى قانائەتلەنگۈدەك جاۋاب تاپالماي بىئارام بولاتتى . ئەكبەرنىڭ كۆز ئالدىدا نامايان بولغان بۇ ھايات يولى بەكمۇ ئۇزاق ، جاپالىق ، ئەتراپى قويۇق تىكەنلەر بىلەن قاپلانغان زۇلمەتلىك يول ئىدى . كىشىلەر ھەرقانچە تىرىشىپ - تىرماشسىمۇ ، يەنىلا بۇ يولدىن ئۆتەلمەي جان تالىشىۋا-

تاتتى . ئۇ ، ياشاش ئۈچۈن جان تالىشىۋاتقان مانا شۇ قەدىرسىز ،
كاج تەلەي ئادەملەرنىڭ ئېچىنىشلىق تەقدىر - قىسمەتلىرىنى ھەر
بىر كۆرگەندە ، يۈرىكى دەردتىن پۇچىلىنىپ ، ئىختىيارسىز ھال-
دا ، ئۆزىنىڭ ھازىرى ۋە كېلەچىكى ئۈستىدىمۇ ئويلاپ كېتىدىغان
بولدى . ئەكبەر ئايىغى چىقماس بۇ ئۇزۇن سەپەر بىلەن دەردۇبالا-
سى كۆپ بۇنداق مۇساپىرچىلىق ھاياتتىن راستتىنلا تويغانىدى .
ئۇنىڭ ئۈستىگە چىن كۆڭلىدىن ھۆرمەتلەپ ، ياخشى كۆرىدىغان
ئادىمى ھېلىمشانىڭ كېسەل كارىۋىتىغا بەند بولۇپ قېلىشى ،
كېچىلىرى ھېلىقى پاسكىنا ھۇجرىدا پىت - بۈرگىلەرگە يەم
بولۇپ ئۇخلىيالماسلىقى ، يەھيا خوجىنىڭ قىرتاق دورا - دەرماز-
لار بىلەن پىشۇرغان غەلىتە تاماقلىرىنىڭ ئانىسى خانتىللا ئېتىپ
بەرگەن مانتا - پولۇلاردەك مەززىلىك بولماسلىقى قاتارلىق كۆ-
ڭۈلسىز ئىشلارمۇ ئۇنىڭ بېشىنى قوداڭشىتىپ ، بۇ قېتىمقى ھەج
سەپىرىگە بولغان قىزغىنلىقىنى بىردىنلا سۇسلاشتۇرۇۋەتكە-
نىدى .

ئەكبەر بۇ يەردىن رايى قايتىپ ، كۆڭلى يېرىم يۈرگەن
ئاشۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، ئۆزىگە ئوخشاش تۆت ياش بىلەن
تونۇشۇپ قالدى . بۇلارنىڭ ئىككىسى ئۇيغۇر ، بىرسى خۇيزۇ ،
يەنە بىرسى قازاق ئىدى . بۇلارنىڭ تۆتىلىسى ئەرەب تىلىنى راۋان
سۆزلەيتتى . ئەكبەر بۇلار بىلەن يەھيا خوجىنىڭ ئاشخانىسىدا
تاسادىپىي ئۇچرىشىپ قالدى . بۇ تۆت ياش ئاشخانىدا تاماق يەپ
ئولتۇرۇپ ، بىر - بىرى بىلەن ئەرەبچە سۆزلىشىپ ، ئەكبەرنىڭ
دىققىتىنى تارتقانىدى . ئۇلار بىردەمدىلا ، ياشلارغا خاس قىزغىن-
لىق ۋە چىقىشقاقلىق بىلەن تونۇشۇپ كەتتى .

— بىز خوتەن قاراقاشتىن ،— دېدى ئىككى ئۇيغۇر ئۆزلى-
رىنى تونۇشتۇرۇپ ،— ئىككى يىلدىن بېرى مۇشۇ يەردىكى «جا-
مىئۇل ئىسلام»دا ئوقۇۋاتاتتۇق ، لېكىن ھازىر ۋەزىيەتتە ئۆزگى-
رىش بولۇپ ، ئوقۇش توختاپ قالدى .

— مەن نىڭشيا يىڭچۈەندىن بولىمەن ، — دېدى خۇيزۇ يىگىت ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ ، — بۇلار مېنىڭ ساۋاقداشلىرىم ، بىز ئىككى يىلدىن بېرى بىللە .

— مەن تۈركىيە ئىستانبۇلدىن كەلگەن ، — دېدى قازاق يىگىتمۇ ئۆز نۆۋىتىدە ، — ئاتا - ئانام بىلەن بىللە شىنجاڭ ساۋەندىن كۆچۈپ چىققان . بىز ئەسلىي بىر يۇرتلۇق !

ئەكبەرمۇ دەسلەپ ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ ، كېيىن سورىدى :

— ئوقۇش توختاپ قالغان بولسا ، ئەمدى قانداق قىلىسىزلەر ؟ يۇرتقا كېتەمسىلەر ؟

— ياق ، — دېدى ئۇلار تەڭلا پۇتۇشۇۋالغاندەك بىر خىل تەلەپپۇزدا ، — ئەمدى بىز مىسىرغا بېرىپ ، قاھىرەدىكى «جامەئۇل ئەزھەر »دە ئوقۇماقچى ، ئۇ يەردە تاماق - ياتاق ھەقسىز ئىكەن ، قانچىلىك ئوقۇيمەن دېسە ، شۇنچىلىك ئوقۇيدىكەن . ھازىر مىسىر كونسۇلخانىسى بىلەن سۆزلىشىۋاتىمىز !

ئىلىم - مەرىپەت ئىشتىياقىدا ئېيتىلغان بۇ قىزغىن سۆزلەر كۆتۈلمىگەندە ئەكبەرنى ھاياجانغا سالدى . بىر چاغلاردا ئۇمۇ مۇشۇ بالىلارغا ئوخشاش ، مىسىر ياكى ھىندىستاندا ئوقۇپ ، بىلىملىك ، ئەخلاقلىق ، مۇكەممەل بىر ئادەم بولۇشنى كۆڭلىگە پۈككەن ۋە شۇ ئارزۇ - ئىستەك بىلەن مەدرىسىدىكى ئوقۇشىنى ناھايىتى ياخشى ئوقۇغانىدى . كېيىن دادىسىنىڭ ئىرادىسى بويىچە ، ھەج سەپىرىگە ئاتلىنىپ ، ئامالسىز ئوقۇشىنى توختاتقان بولسىمۇ ، لېكىن ئۇنىڭ قەلبىدىكى بىلىم ئېلىشقا بولغان ھەۋەس - ئىشتىياقى تېخى پۈتۈنلەي يوقاپ كەتمىگەنىدى . مانا بۈگۈن بۇ ئىشتىياق خۇددى شامال يالجىتقان قوقاستەك يەنە بىردىنلا كۆچىيىپ ، بېسىپ بولماس تەشنالىققا ئايلاندى ، ئەكبەر قاھىرەدىكى ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئېتىنى ئاڭلاپ ، تېخىمۇ تۇرالماي قالدى ، چۈنكى ئۇ بۇ ئىسىمغا خېلى بۇرۇندىن تارتىپ قىزىقاتتى ، بۇ قىزىقىش ئاستا - ئاستا چوقۇنۇشقا ئايلانغانىدى .

بۇ ئىسىم بۇرۇن ئەكبەرگە بەكمۇ يىراق ، بەكمۇ خىيالىي تۇيۇلغان بولسا ، ئەمدى ناھايىتى يېقىن ۋە رېئال تۇيۇلۇۋاتاتتى . چۈنكى ، يېڭى تونۇشلىرىنىڭ ئېيتىشىچە ، بۇ يەردىن پويىز بىلەن بىر كېچە ـ كۈندۈزدە كاراچىغا بارغىلى ، ئۇ يەردە پاراخوتقا ئولتۇرۇپ ، دېڭىز ساياھىتى قىلغاچ بىر نەچچە كۈندە مىسىرغا بارغىلى بولاتتى .

ئەكبەر ئىككى كېچە ئارامخۇدا ئۇخلىيالمىدى ، «مىسىر ، قاھىرە ، ئەزھەر… » دېگەن يېگانە ، جەلپكار ئىسىملار ئۇنىڭ پىكىر ـ خىيالىنى بەند قىلىپ ، ئۆزىنىڭ يوچۇن ، سىرلىق يىپلىرى بىلەن ئۇنى ئاللىقانداق تىلسىماتلار ئىچىگە سۆرەپ كىرىپ كەتكەندى .

مىلادىيە 970 ـ يىلى پاتىمىيە سۇلالىسى دەۋرىدە قۇرۇلغان «جامىئۇل ئەزھەر » ئۇنىۋېرسىتېتى ئىسلام دۇنياسىدا نامى چىققان كاتتا بىلىم يۇرتى ئىدى . ئۇنىڭدا ئۇلۇغ مۇھەددىسلاردىن[1] ئىمام بۇخارى بىلەن ئىمام مۇسلىملار تۈزگەن «سىھاھى سىتتە »[2] ناملىق ئالتە ھەدىس كىتاب ئاساسلىق دەرس قىلىپ ئۆتۈلگەندىن باشقا ، يەنە ئالگېبرا ، ئاسترونومىيە ، تېخنىكا ۋە تېبابەتچىلىك قاتارلىق زامانىۋى پەنلەرمۇ ئوقۇتۇلاتتى . مۇسۇلمانلارنىڭ نەزىرىدە ، بۇ يەر ئوقۇغۇچىلارنى ئەخلاق ۋە دىيانەتتە ، ساداقەت ۋە پەزىلەتتە كامىل قىلىپ تەربىيىلەيدىغان مۇقەددەس جاي ئىدى .

يۈرىكىگە مانا شۇ مۇقەددەس جاينىڭ ئىشقى چۈشكەن ئەكبەر ئۇيلا ـ ئۇيلا ، ئاخىر بىر كۈنى ئەتىگەندە ھېلىقى تونۇشلىرىنى تېپىپ مۇنداق دېدى :

— مىسىرغا مەنمۇ سىلەر بىلەن بىللە بارسام بولامدۇ ؟ ئەزھەردە ئوقۇسام دەيمەن…

---

① مۇھەددىس — ھەدىسشۇناس .
② «سىھاھى سىتتە» — سەھىھ ئالتە كىتاب .

— ئاداش ، نېمىشقا بولمايدىكەن ، — دېدى ئۇلارنىڭ ئارد-
سىدىكى چوڭراق بىرسى ، — ئاللاتائالا يەتتە ياشتىن يەتمىش
ياشقىچە بولغان ھەممە بەندىسىگە بىلىم ئېلىشنى پەرز قىلغان ،
نادانلىق قاراڭغۇلۇقتىن يامان !

— ئەمىسە ، مەنمۇ سىلەر بىلەن بىللە ماڭاي ! — دېدى
ئەكبەر قەتئىي نىيەتكە كېلىپ .

— داداڭ نېمە دەيدۇ ؟ — سورىدى ئاردىدىن بىر-
سى ، — قوشۇلامدۇ ؟

— ياق ، دادامغا دېمەيمەن ، — دېدى ئەكبەر ئەتراپقا خۇپىيا-
نە قاراپ قويۇپ ، — ئۇنىڭدىن يوشۇرۇنچە كېتىمەن...

— پاسپورت قولۇڭدىمۇ ؟ — سورىدى بىرسى ئەسكەرتىپ .

ئەكبەر بېشىنى لىڭشىتتى ۋە بىرئاز ئويلىنىپ تۇرۇپ ،
كېيىن ئىشەنچ بىلەن مۇنداق دېدى :

— بۈگۈن ئاخشاملىققا دادامنىڭ يېنىدىن پاسپورتۇمنى ئې-
لىۋالىمەن .

— ئەمىسە تېزراق ھەرىكەتلەن ، — دېدى چوڭراق ياشتىكى
ھېلىقى يىگىت ، — پاسپورتتىن باشقا ، يەنە ئازراق پۇل تەييارلى-
مىساڭ بولمايدۇ ، قانچە تېز بولسا شۇنچە ياخشى ، مىسىر كونى-
سۇلخانىسىدىكى ئىشنى تەڭ پۈتكۈزىمىز !

ئىش ئەنە شۇنداق بېكىتىلدى ، ئۆزئارا ۋەدىلەر بېرىلدى ،
ئۈچ مىللەتتىن تەركىب تاپقان بەش ساۋاقداش يۇرت ئاتلاپ ،
دېڭىز - ئوكيانلارنى ھالقىپ ، بىلىم ئېلىش يولىدا جانجان
دوستلاردىن بولۇپ قالدى .

2

تۇۋا ، ئادەمنىڭ غەم - غۇسسە قاچىسى ھەمىشە يېرىمراق
تۇرغىنى ياخشى ئىكەن . بولمىسا ، ئارقىدىنلا بىرەر پېشكەللىك

ئەگىشىپ كېلىدىكەن !

ئەكبەرنىڭ غەم ـ غۇسسىلىرى تۈگەپ ، كۆڭلى شادلىققا ، ئارزۇ ـ ئارمانغا تولغانىدى . مىسىرغا بېرىپ ئوقۇش خىيالى رېئاللىققا ئايلىنىش ئالدىدا تۇراتتى ، بۈگۈن كەچتە دادىسى كېلىپ ، ئۇچىسىدىكى يەكتىكىنى قوزۇققا ئېسىپ قويۇپ ، ھاجەت ئۈچۈن سىرتقا چىقىپ كەتكەندە ، ئۇ چاققانلىق بىلەن يەكتەكنىڭ قويۇن يانچۇقىدىكى پاسپورتنى ئالسىلا ئىش پۈتەتتى . شۇڭا ئۇ ، چۈشتىن كېيىن ياتاقتىن چىقماي دادىسىنى كۈتۈپ ئۇزاق ئولتۇردى . لېكىن قېرىشقاندەك ، دادىسىنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمەيتتى . دادىسى چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن ، مۇشۇ كوچىنىڭ باش تەرىپىدىكى مەسچىتكە پېشىن نامىزى ئوقۇش ئۈچۈن چىقىپ كەتكەنىدى . مانا ھازىر نامازشام ، ئۇنىڭدىن كېيىن ناماز خۇپتەنمۇ تۈگىدى ، يەھيا خوجىنىڭ دۇكىنى تاقىلىپ ، ھەممە ئادەم ئۆيلىرىگە كىرىپ ، ئاستا ـ ئاستا ئۇيقۇغا كەتتى . ئەكبەر دادىسىنى كۈتە ـ كۈتە ، ئاخىر مادارى تۈگەپ ، قاچان ئۇخلاپ قالغانلىقىنى ئۆزىمۇ بىلمەي قالدى...

ئەكبەر سەھەر ئويغىنىپ ، ئۆيگە چۈشۈپ تۇرغان خىرە ـ شىرە يورۇقتا «دادام قاچان كەلگەندۇ» دېگەن خىيال بىلەن ئىتتىك بېشىنى كۆتۈرۈپ ، دادىسى ياتىدىغان ئورۇنغا قارىدى ، لېكىن دادىسى يوق ، ئورنى تۈنۈگۈن قانداق تۇرغان بولسا ، شۇ پېتى رەتلىك تۇراتتى . ئۇنىڭ يۈرىكى خۇددى بىرى قول بىلەن مۇجۇغاندەك يېقىمسىز ئېغىپ ، نەپسى بوغۇلغاندەك بولدى ، بىر نەرسىدىن ئەندىككەندەك ئىتتىك ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى . ئەكبەر ھولۇققىنىدىن مۇدۇرۇپ ، پۇتلىرى كالۋالىشىپ پەسكە چۈشتى ۋە ئاشخانىدىن يەھيا خوجىنى تېپىپ دادىسىنى سورىدى .

— مەن داداڭنى تۈنۈگۈن چۈشلۈك تاماقتا كۆرگەنچە كۆرمىدىم ، — دېدى يەھيا خوجا ھەيرانلىق ۋە ئەنسىزلىك ئىچىدە ، — كېچىچە كەلمىدى ، دېدىڭما ؟

— ھەئە ، كېچىچە كەلمىدى ، — دېدى ئەكبەر يىغلىغۇدەك

ئېسىلىپ ، — مەن يېرىم كېچىگىچە ساقلاپ ياتتىم ، كېيىن ئۇخلاپ قاپتىمەن !...

— بۇ قانداق گەپ ؟ ! — يەھيا خوجىنىمۇ بىر ئاز ئەنسىزلىك باستى ، — بىرەر يەردە ئېزىپ يۈرمىگەندۇ - ھە ؟ ! ھە راست ، دوختۇرخانىغا بېرىپ باقتىڭمۇ ، ھېلىمشانىڭ يېنىدا تۇنەپ قالغان بولمىسۇن يەنە !...

راست ، ئەكبەرنىڭ ئەجەب ئېسىگە كەلمەپتۇ - ھە ؟ ئالىمادىن ھېلىمشانىڭ كېسىلى ئېغىرلىشىپ قالغان بولسا ، شۇ يەردە تۇنەپ قېلىشى تەبىئىيغۇ ! ئۆتكەندىمۇ بىر قېتىم شۇنداق قىلغانغۇ !...

ئەكبەر شۇ ئۈمىد بىلەن ئاشخانىدىن چىقىپ ، يۈگۈرۈپ دېگۈدەك دوختۇرخانىغا كەلدى . لېكىن ، دادىسى بۇ يەردىمۇ يوق بولۇپ چىقتى .

ئەكبەر ھېلىمشاغا ئەھۋالنى ئېيتتى ، ئەمما ئۇنىڭ دەردتىن ئۆپكىسى تولۇپ ، گەپلىرى بوغۇزىغا كەپلىشىپ قالغانلىقتىن ، ھېقىقلاپ گېپىنى تۈزۈك قىلالماي قالدى .

— بۇ قانداق گەپ ؟ — دېدى ھېلىمشا بېشىنى سەل - پەل كۆتۈرۈپ ، — ئاتىخان ئاكا تۈنۈگۈن چۈشتىن بۇرۇن كېلىپ ، مەن بىلەن خېلى ئۇزاق ئەھۋاللىشىپ كەتكەنىدى ، ئۇنىڭدىن كېيىن مەنمۇ كۆرمىدىم ، — ھېلىمشا ئامال بار كۆڭلىدىكى ئەنسىزلىكىنى يوشۇرۇپ ، ئەكبەرنى خاتىرجەم قىلىشقا ئۇرۇندى ، — ئۇنچىۋالا قايغۇرۇپ كەتمە ، چوپچوڭ ئادەم يوقاپ كەتمەيدۇ ، سەۋر قىل ، ھېلى بىرى پەيدا بولۇپ قالار...

لېكىن ، شۇنچە سەۋر - تاقەت بىلەن كۈتۈشمۇ بىكارغا كەتتى ، مانا كېلەر ، ئەنە كېلەر دېگەن شېرىن ئۈمىد بىلەن بەش كۈن ئۆتۈپ كەتتى .

بۇ كۈنلەردە ، ئەكبەر خۇددى ھاسىسىدىن ئايرىلغان ئەمادەك بولۇپ قالدى . ئۆزىنى باشپاناھسىز ، يېتىم - غېرىب ھېس قىلدى . بىلىپ بولماس بىر خىل ۋەھىمىدىن ئۇنىڭ كۆز قارىچۇ-

قى كېڭىيىپ ، چىرايىدا ھولۇقۇش ، ئەندىكىش ئالامەتلىرى پەيدا بولغانىدى .

بۇ كۈتۈلمىگەن كۆڭۈلسىزلىكلەر ئەكبەرنىڭ قەلبىگە ئابىدە بولۇپ ئورناپ كەتكەن «مىسىر ، ئەزھەر» دېگەن ھېلىقى يېقىمـ لىق چۈشەنچىلەرنىمۇ پاك ـ پاكىز كۆتۈرۈۋەتكەنىدى .

ئۇ ، بىر كۈنى ، يەھيا خوجىنىڭ ئاشخانىسىغا يىغىلغان كىشىلەرگە ، شۇ يەرنىڭ ئاقساقال ـ مويسىپىتلىرىگە دادىـ سىنىڭ ئىز ـ دېرىكىنى ئېلىپ بېرىش توغرىسىدا يېلىندى ، يالۋۇردى ، ھەتتا خۇدانىڭ توقسان توققۇز سۈپەت ـ سىپاتىنى شېپى كەلتۈرۈپ ، ئۇلارنىڭ باشپاناھ بولۇشىنى تىلەپ كۆپ يىغـ لىدى ، تولا يىغلاپ ئەكبەرنىڭ قاپاقلىرى ئىششىپ ، لەۋلىرى كۆپچۈپ كەتتى . ئەمما ، ئاتىخاندىن يەنىلا خەۋەر يوق ئىدى ، ئۇ خۇددى دېڭىزغا چۈشكەن يىڭنىدەك ئىز ـ دېرەكسىز ئىدى…

ئاتىخانىنىڭ بۇنداق تۇيۇقسىز غايىب بولۇشى يەھيا خوجىنىمۇ قاتتىق ساراسىمىگە سېلىۋەتكەنىدى . ئۇ ، بىر تەرەپتىن ئۆزىنىڭ ساراي ھۇجرىسىدا يېتىۋاتقان بىر مېھمانىنىڭ ئىز ـ دېرەكسىز يوقاپ كېتىشىدىن بىر خىل بېسىم ۋە مەسئۇلىيەت تۇيغۇسىنى ھېس قىلسا ، يەنە بىر تەرەپتىن ئاتىخانىنىڭ دىيانەتلىك ، ئىمانى كامىل ، ياخشى ئادەملىكىنى ئويلاپ ، بىر خىل ئۆكۈنۈش ۋە ئېچ ئاغرىتىش تۇيغۇسىدا ھەسرەتلىنەتتى .

ئاتىخانىنىڭ تۇيۇقسىز غايىب بولۇپ ، شۇنچە كۈنلەردىن كېـ يىنمۇ ھېچقانداق ئىز ـ دېرىكىنىڭ بولماسلىقى يەھيا خوجىنىڭ كۆڭلىگە ھەر خىل ۋەھىملىك خىياللارنى سالدى . بۇ خىياللار ئىچىدە «بۇلاڭچىلارغا ئۇچراپ ، جىنىدىن جۇدا بولغان ئوخشايـ دۇ» دېگەن مۇدھىش خىيال ھۆكۈمران ئورۇندا ئىدى . چۈنكى ، بۇ تىنچسىز كۈنلەردە راۋالپىندىنىڭ كوچا ـ كويلىرىدا بۇنداق ئىشلار كۆپكۈندۈزدىمۇ بولۇپ تۇراتتى ، كىشىلەرنىڭ بېشىغا كەلـ گەن خار ـ زارلىق ، ئاچ ـ يالىڭاچلىق ، سەرسان ۋە سەرگەرداـ لىق ئۇلارنى ئەنە شۇنداق تەلۋە ، قارام ، باغرى تاشلارغا ئايلاندۇـ

روپ قويغانىدى . لېكىن ، يەھيا خوجا كۆڭلىگە ئايان بولغان بۇ قورقۇنچلۇق خىياللارنى ئەكبەرگە ئېيتىشقا پېتىنالمىدى . ئەكسىچە ، ئۇنىڭغا چىرايلىق تەسەللىلەرنى بېرىپ ، بۇرۇنقىدىنمۇ بەك كۆيۈنىدىغان ، ئاسرايدىغان بولۇپ قالدى . ئەمما ، ئەكبەر ئۈچۈن بۇنداق ھېسداشلىقلارنىڭ ھەممىسى بەربىر ئىدى . بۇ كۈنلەردە ئۇ ، ھازىرنى ۋە كەلگۈسىنى تەسەۋۋۇر قىلىش ئىقتىدارىدىن پۈتۈنلەي مەھرۇم بولغانىدى . ھازىر — ئەكبەر ئۈچۈن يالغۇزلۇققا ، غېرىبلىققا تولغان زۇلمەتلىك بىر دۇنيا ئىدى ؛ كەلگۈسى بولسا ، تېخىمۇ قاراڭغۇ ، مەنىسىز بىر بوشلۇق ئىدى !

كۈنلەر ئۆتكەنسېرى ، ئەكبەر بۇ يات ، غوۋغالىق يۇرتتا ئۆزىنى بەكمۇ غېرىب ، يېگانە ھېس قىلدى . غېرىبلىق تۈپەيلى پەيدا بولغان كۆڭۈل سۇنۇقلۇقى ھازىر ئۇنىڭ جېنىنى قاقشىتىۋاتاتتى .

ئەكبەرنىڭ يېنىدىكى ئازغىنە پۇل خەجلىنىپ تۈگىدى ، ياتاق ، تاماق ئۈچۈن يەنە پۇل كېرەك ئىدى . يەھيا خوجىنى ھەرقانچە غەمگۇزار دېگەندىمۇ ، ياتاق بىلەن تاماقنى ھەمىشە بىكارغا بەرمەيتتى ، ئەكبەرنىڭ يوقسۇزلۇق تۈپەيلىدىن قىينىلىپ ، ئازابلىنىپ يۈرگەنلىكىنى كۆرگەن يەھيا خوجا بىر كۈنى ئۇنىڭغا مۇنداق دېدى :

— ئەكبەر ، ئۆزۈڭنى باقالمايۋاتقان ۋاقىتتا ، ئاۋۇ ئېشەكنى بېقىپ نېمە قىلىسەن ؟ ئۇنى سېتىۋەت ، مەن خېرىدار تېپىپ بېرەي ، بۇنىڭدىن كېيىنكى سەپەردە ئېشەك ئىشلىمەيدۇ ، ئەگەر يەنە ھەجگە بارىمەن دېسەڭ ، پويىز بىلەن پاراخوتتا ماڭىسەن !

توغرا ، ئېشەك ھازىر ئۇنىڭ ئۈچۈن بىر يۈك ئەمەسمۇ ؟ ئۇنى يەنە بېقىپ نېمە قىلىدۇ ؟ ئېشەكنى سېتىپ ، شۇ پۇل بىلەن دادىسى تېپىلغۇچە جان بېقىپ تۇرۇش كېرەك !

ئەتىسى يەھيا خوجا بىر پەنجاپلىق[1] خېرىدارنى باشلاپ كەل-

---

[1] پەنجاپ — پاكىستاننىڭ پەنجاپ ئۆلكىسى .

دى ، ئۇ ئېشەكنى كۆرۈپلا يېپىشتى . دېمىسىمۇ ، بۇ سوكال قۇيرۇق سۇر ئېشەكنىڭ تەقى - تۇرقى ، كۈچ - قۇۋۋىتى كۆر-گەنلا ئادەمنى ئۆزىگە جەلپ قىلاتتى . مال تونۇيدىغان بۇ پەنجاپلىق بېدىك ئېشەكنى خېلى يۇقىرى باھادا سېتىۋالدى . ئەكبەر ئەڭ ئاخىرقى بۇ ھەمراھىدىنمۇ ئايرىلدى . ئۇ ، شۇنچە ئۇزۇن ، مۇش-كۈل سەپەرلەردە ئۇنىڭغا ھەم ھەمراھ ، ھەم يانتاياق بولغانىدى . ئەكبەر باللارغا خاس سەبىيلىك بىلەن بۇ ئېشەكنى ياخشى كۆ-رەتتى ، ھەمىشە ئۇنىڭ باشلىرىنى سىلاپ ، يالىنى تارايتتى ، ۋاقتىدا سۇغىرىپ ، ۋاقتىدا بوغۇز بېرەتتى ، شۇڭا بۇ ئېشەكمۇ ئەكبەرنى تونۇيتتى ، ئۇنى يىراقتىن كۆرسىلا ، بېشىنى يېنىك سىلكىپ پۇشقۇراتتى . يېقىن كەلگەندە بولسا ، ئەكبەرنى ھىد-لاپ ، تۇمشۇقلىرىنى سۇركەيتتى . مانا ئەمدى بۇ تىلسىز ھايۋان ناتونۇش ، بىگانە بىر پەنجاپلىقنىڭ ئارقىسىدىن كېتىۋېتىپ ، ئەي-نەكتەك سۇزۇك ، پارقىراق كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ ئەكبەرگە قارىدى ، بۇ قاراش تولىمۇ مۇڭلۇق ۋە ئېچىنىشلىق ئىدى ، ئەك-بەر ئۇنىڭدىن : «ھەي ئادەم ، سەن مېنى نەدىن ئەكېلىپ ، نەگە تاشلىدىڭ ؟ ! مېنىڭ تۇغۇلغان يېرىم ، ئاتا - ئانا ، ئۇرۇق - ئەجدادىم نەدە قالدى ؟ ئەمدى مەن نەگە بارىمەن ؟ !… » دەۋاتقاند-دەك ھەسرەتلىك بىر نالە - پىغاننى سەزدى . ئەكبەرنىڭ دەرد-لىك يۈرىكى ئۇنىڭغا بەرداشلىق بېرەلمىدى ، ئۇ ، ئېشەكنىڭ مۇڭلۇق كۆزىدىن كۆزىنى قاچۇرۇپ يانغا قارىدى - دە ، ئىختىد-يارسىز يىغلاپ تاشلىدى…

3

ئاتىخان غايىب بولۇپ ئون توققۇز كۈندىن كېيىن كىچىككىد-نە خۇش خەۋەر ئاڭلاندى .

— داداڭ ھايات ئوخشايدۇ ، ئەكبەر ! — دېدى بۇ خەۋەرنى تېپىپ كەلگەن باقىتارخان ئەكبەرنىڭ باش - كۆزلىرىنى

سىلاپ ، — لېكىن تۈرمىدە ئىكەن !...

— تۈرمىدە ؟ !

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ئەكبەرنىڭ چىرايلىق قارا كۆزلىرى يەنە قايغۇلۇق تۇس ئالدى .

— ھەئە ، تۈرمىدە !... — باقىتارخان ئۆزى ئىگىلىگەن ئەھۋالنى ئېيتىپ ، — تۈرمىدە بولغاندىمۇ ، لاھورنىڭ چوڭ تۈرمىسىدە ئىكەن !

— دادامنىڭ نېمە گۇناھى باركەن ؟ ! — ئالدىراپ سورىدى ئەكبەر .

— مەنمۇ بىلمەيمەن ! — دېدى باقىتارخان ۋە ئۆزى ئېرىشكەن خەۋەرلەرنى تەپسىلىي چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى ، — مەن داداڭنىڭ ئىز - دېرىكىنى قىلىپ يۈرۈپ ، ئاخىر تونۇغۇن ساقچى ئىدارىسىدىكى بىر تونۇشۇمدىن مۇشۇ خەۋەرگە ئېرىشتىم . ئۇنىڭ ئېيتىشىچە ، ھەجگە ماڭغان بىر مۇساپىر «ئەتكەسچى» دېگەن گۇناھ بىلەن قولغا ئېلىنىپ ، يېقىندا لاھور تۈرمىسىگە ئاپىرىپ بېرىلىپتۇ . مەن داداڭنىڭ يوقاپ كەتكەن ۋاقتى بىلەن شۇ ئادەمنىڭ قولغا ئېلىنغان ۋاقتىنى ھېسابلاپ كۆرسەم ، ئىككىسىنىڭ ۋاقتى ئوخشاش بولۇپ چىقتى ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ، بۇ قېتىم ھەجگە ماڭغانلار ئىچىدە داداڭدىن باشقا تۇيۇقسىز يوقاپ كەتكەن ئادەم يوق . شۇڭا ، مەن لاھور تۈرمىسىدىكى ئاشۇ ئادەم چوقۇم ئاتىخان شۇ دەپ جەزملەشتۈردۈم !

ئەكبەرمۇ بۇ قىياسنىڭ توغرىلىقىغا ئىشەندى ، ھەر نېمە بولسا ، دادام ھايات ئىكەن ، يۈز كۆرۈشىدىغان بولدۇم ، دەپ خۇشاللاندى . لېكىن ، ئۇنىڭغا دادىسىغا ئارتىلغان گۇناھ تولىمۇ غەلىتە ۋە سىرلىق تۇيۇلدى ، چۈنكى دادىسىنىڭ ئەكبەر بىلمەيدىغان مەخپىيەتلىكى ۋە يوشۇرۇن ئىشلىرى يوق ئىدى .

ئەكبەرنىڭ كۆڭلىدىكى داۋالغۇش ۋە شۈبھىلەرنى سەزگەن باقىتارخان ئۇنى روھلاندۇرۇپ مۇنداق دېدى :

— ئاۋۋال داداڭ بىلەن كۆرۈشۈشنىڭ ئامالىنى قىلايلى ، بۇ ھەممىدىن مۇھىم ، ئاندىن ئۇنى تۈرمىدىن قۇتۇلدۇرۇپ چىقىشنىڭ يولىنى تېپىش كېرەك . قالغان ئىشلار بولسا ، ئاستا ـ ئاستا ئايدىڭلىشىدۇ !

— ماقۇل ، سىلى نېمە دېسىلىرى شۇ ! — دېدى ئەكبەر ئىتائەتمەنلىك بىلەن باقىتارخاننىڭ قولىغا ئېسىلىپ ، — مەن دەرھال لاھورغا باراي ، مېنى يولغا سېلىپ قويۇشسىلا .

— مۇنداقلا بارساڭ بولمايدۇ ، — دېدى باقىتارخان تەمكىنلىك بىلەن ، — بىرسى ، ساقچى ئىدارىسىدىن بىرەر پارچە تونۇشتۇرۇش ئېلىش كېرەك ؛ يەنە بىرسى ، لاھورغا سېنى بىرسى باشلاپ بارمىسا بولمايدۇ ، ئۇمۇ كىچىك شەھەر ئەمەس . داداڭنى تاپىمىز دەپ ، سېنى يوقىتىپ قويساق بولماس !

ئەكبەر رايىشلىق بىلەن بېشىنى لىڭشىتتى ، باقىتارخان زۆرۈر تەييارلىقلارنى پۈتتۈرۈشنى ئۈستىگە ئېلىپ ، ئۇنىڭ بىلەن خوشلاشتى .

سەككىزىنچى باب

لاھور تۈرمىسىدە

1

ئابتىخان تېخىچە خۇددى قارا باسقاندەك خىيالىي تۇيغۇدا ئىدى .

ھېلىقى كۈنى نېمە ئىش بولغانلىقىنى ئۇ ئاران ئەسلەيتتى : پېشىن نامىزىدىن يېنىپ ، دوختۇرخانىغا كېتىۋاتقان يولدا گويا يەردىن ئۈنگەندەك ئىككى ساقچى پەيدا بولۇپ ، قولىغا كويزا سالغاندا ، ئابتىخان قورقىنىدىن ھوشىدىن كەتكىلى تاس قالدى . ئۆڭى قارا ، قوللىرى يۇڭلۇق ، كۆرۈنۈشى سۇرلۇك ، ھەرىكىتى قوپال بۇ ساقچىلار شۇ چاغدا ئۇنىڭ كۆزىگە بەئەينى دوزاخنىڭ ئىشىك باقارلىرىدەك ۋەھىمىلىك كۆرۈنۈپ كەتكەنىدى . ئۇلار ئابتىخاننى بىر ئەبجەق ماشىنىغا سېلىپ ، تار ، قاراڭغۇ ، قىستاڭ يەرلەردىن ئۆتكۈزۈپ ، تۆمۈر ئىشىكلىك بىر ئۆيگە ئىتتىرىپ كىرگۈزۈۋەتتى . ئابتىخان بىر پارچە بورىدىن باشقا ھېچ نەرسە يوق مانا شۇ سېسىق ، پاسكىنا ئۆيدە سوئال ـ سوراقسىز ئۈچ كۈن ياتتى ، بۇ ئۈچ كۈن ئۇنىڭ ھاياتىدىكى ئەڭ ئۇزاق ، ئەڭ ناتىۋان ، ئەڭ زۇلمەتلىك ئۈچ كۈن بولدى . ئابتىخاننىڭ كۆزىدىن ياش قۇرۇمىدى ، ئۇ ھەرقانچە قىلىپمۇ بۇ ئىشنىڭ راستلىقىغا ئۆزىنى ئىشەندۈرەلمەيتتى . شۇنچە يېشىغىچە پاكلىق ، ھالاللىق ۋە ياۋاشلىق بىلەن ياشاپ كەلگەن بۇ ئادەم ئۈچۈن ، ئۆزى تويۇقسىز دۈچ كەلگەن بۇ بەختسىزلىك ھەرگىز رېئاللىق ئەمەس ، بەلكى بىر

چۈش، قاباھەتلىك چۈش ئىدى! ئاتىخان ئېغىر جاراھەتلەنگەن كۆڭلىنىڭ بىر يەرلىرىدە، بۇ قورقۇنچلۇق چۈشتىن ئويغانسىلا، ئەسلىمگە قايتىپ كېلىمەن، دېگەن پىكىرلەرنى خىرە - شىرە ئويلايتتى، لېكىن شەپقەتسىز رېئاللىق ھامان ئۆزىنىڭ سوغۇق ۋە قاتتىق ئىسكەنجىسى بىلەن ئاتىخاننى ئەركىنلىكتىن، نۇر ۋە ھارارەتتىن مەھرۇم قىلىپ، ئۇنى يەنىمۇ قىسماقتا، قىيىنماقتا ئىدى...

ئۈچ كۈندىن كېيىن، ئاتىخاننىڭ قولىغا زەنجىرلىك كويزا سېلىندى. كويزىغا چېتىلغان زەنجىر ئۈچ مېتىردەك كېلەتتى، ساقچى ئەنە شۇ زەنجىر بىلەن ئۇنى سۆرەپ ماڭاتتى. ئاتىخاننى ئىككى ساقچى يەنە بىر يەرگە ئېلىپ ماڭدى، ئاتىخان ئۇلارنىڭ ئۆزئارا قىلىشقان پاراڭلىرىدىن «جەج... جەج» دېگەن گەپلەرنى ئاڭلىدى ۋە كېيىن «جەج» دېگەن گەپنىڭ «قازىخانا» ئىكەنلىكىنى چۈشەندى. ئۇنى ئەنە شۇ يەرگە ئېلىپ كەلدى، بۇ يەر ئىشخانا قىياپىتىدىكى سوراقخانا ئىدى. بۇ يەردە بىر نەچچە ئادەملەر بىلەن بىللە، ئۇچىسىغا قىمىزشىلۋار[1]، بېشىغا سېرىق پاگىرى كىيگەن، سېمىز، ساقاللىق بىرسى تۆردە گىدىيىپ ئولتۇراتتى. ئاتىخاننى ئەكەلگەن ساقچىلارنىڭ بىرسى ساقاللىق قازىغا بىر پارچە ماتېرىيالنى سۇندى. ئۇردۇچە بۇ ماتېرىيالدا پاش قىلىنىشىچە: «بۇ ئادەم نەشە ئەتكەسچىسى، قەشقەردىن مەخپىي نەشە يۆتكەپ، گىلگىت، كانجۇت قاتارلىق جايلاردا ساتقان، تۇتۇپ تۇرۇپ تەكشۈرۈلىدۇ...» دېگەن گۇناھ يېزىلغانىدى. لېكىن، ئاتىخان ئۆزىگە ئارتىلغان بۇ گۇناھلارنى قىلچە بىلمەيتتى. ھېلىقى ساقاللىق قازى ماتېرىيالنى كۆرۈپ بولۇپ، ئاتىخاننىڭ بېشىدىن - ئايىغىغىچە سوغۇق نەزەر بىلەن قارىدى، ئاندىن قوپال ئاۋازدا بىر نەرسىلەرنى دېدى، ئاتىخان ئۇنىڭ نېمە دېگەنلىكىنى چۈشەنمەي ھاڭۋېقىپ تۇرۇپ قالدى، كېيىن بىرەرسىدىن نىجات-

---

[1] قىمىزشىلۋار — پاكىستانلىقنىڭ مىللىي كىيىمى.

لىق كۆتكەندەك ، ئەتراپتىكىلەرگە تەلمۈرۈپ ، مۆلدۈرلەپ قارى-
دى ، لېكىن ، بۇ يەردىكىلەرنىڭ ھەممىسى تەلەتى سۇرۇن ، قوپال
ۋە ئالدىراش ئادەملەر ئىدى . قازى ئەمدى ناخۇشلۇق بىلەن قولى-
نى سىلكىپ قويۇپ ، ھېلىقى ساقچىغا بىر نەرسىلەرنى دېۋىدى ،
ئۇ ئاتىخانغا بىگىز قولىنى شىلتىپ تۇرۇپ ، ئاغزى - ئاغزىغا
تەگمەي بىر نەرسىلەرنى دەپ كەتتى . شۇ گەپلەردىن كېيىن ،
قازى ھېلىقى ماتېرىيالغا يوغان بىر مۆھۈرنى ۋاققىدە باستى -
دە ، «ھەيدە !» دەپ ۋارقىرىدى .
مانا شۇ بىر مۆھۈر ۋە بىر ئېغىز گەپ بىلەن ئاتىخاننىڭ
تەقدىرى يېشىۋاشتىن بەلگىلەندى . قاباھەتلىك چۈش قاباھەتلىك
رېئاللىققا ئايلاندى ، ئاتىخاننىڭ ئۈچ كۈندىن بېرى خۇداغا نالە
قىلىپ ، ئۆزىگە تەسەللى بېرىپ : «بۇ بىر ئۇقۇشماسلىق ، ئۇلار
مېنى خاتا تۇتتى ، ئاللا ھەممىنى ئوڭشايدۇ…» دېگەن ئۈمىدلى-
رىمۇ كۆپۈكتەك يوققا چىقتى !
شۇ كۈنىلا ئاتىخاننى راۋالپىندىدىن ئىككى يۈز نەچچە كىلو-
مېتىر يىراقلىقتىكى مەشھۇر لاھور تۈرمىسىگە يۆتكىدى . بۇرۇن-
دىن تۈرمە تۈگۈل ، ساقچىنىڭ سايىسىنى كۆرسە ئۈركۈيدىغان
بۇ تەقۋادار ئادەم مانا بۈگۈن يىراق ، يات بىر يۇرتتا ، بىگانە
ئادەملەرنىڭ قولىدا كويزا - كىشەنلەرگە بەند بولۇپ ، ئېغىر
مەھبۇسلۇق تۈرمۇشىنى بېشىدىن كەچۈرۈۋاتاتتى .
بۇ بەختسىزلىكنىڭ بۇنداق تۇيۇقسىز ۋە مۇدھىشلىق بىلەن
يۈز بەرگەنلىكىدىن ئاتىخان قاتتىق ئازابلاندى . ئۇ ، ئوغلى ئەك-
بەرنىڭ شۇ كۈنلەردىكى يالغۇزلۇق ۋە غېرىبلىقتا ئۆتكۈزۈۋاتقان
سەرسانە كۈنلىرىنى ئويلىسا ، ئۆز بېشىغا كەلگەن بۇ ئېچىنىشلىق
كۈلپەتلەرنىمۇ ئۇنتۇپ كېتەتتى . بۇنداق نام - نىشانى يوق سىر-
لىق ئايرىلىش ئوغلى ئۈچۈن كۆتۈرۈپ قويغۇسىز ئازاب - ئوقۇ-
بەت بولىدىغانلىقىنى ، بۇنداق تۇيۇقسىز زەربىگە ھەرقانداق گۆ-
دەك قەلبىنىڭ بەرداشلىق بېرەلمەيدىغانلىقىنى ئاتىخان چۈشىنەت-

تى . ھازىر ئۇنىڭ ئازابلىق قەلبىگە ئازراق دال بولۇۋاتقان نەرسە — ھېلىمشانىڭ ئەكبەرگە ھەمراھ بولۇپ تۇرۇۋاتقانلىقى ئىدى . ھېلىمشا ئۇنىڭ نەزىرىدە مەردلىك ، قەيسەرلىك ۋە پىدا-كارلىقنىڭ سىمۋولى ئىدى . ئاتىخان ئۆتكەنكى ئۇزۇن ، جاپالىق سەپەر جەريانىدا ، ھېلىمشانىڭ ئىشەنچلىك ھىمايىچى ۋە ۋاپادار ھەمراھ ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ يەتكەنىدى . شۇڭا ، ئۇنى ئۆز قې-رىندىشىدەك ئىخلاس بىلەن ياخشى كۆرۈپ قالغانىدى . ئاتىخا-نىڭ تەجرىبىسىدىن قارىغاندا ، بۇنداق ئادەملەر گەرچە نادان ، تەلۋە بولسىمۇ ، لېكىن ئۇلاردىن ۋاپا ، ساداقەت كېلەتتى !...

ئاتىخان يالغۇز قالغان ئوغلىنى نۇرغۇن دۇئا - تىلاۋەتلەر بىلەن ئاۋۋال خۇدا ، ئاندىن قالسا ھېلىمشاغا تاپشۇرۇپ ، شۇنىڭ-دىن ئۆزىگە ئاز - تولا تەسەللى تاپتى !...

لاھور تۇرمىسى ھەقىقەتەن ھەيۋەتلىك ، سۇرلۇك ، پۇختا تۇرمە ئىدى . ئادەم ياتىدىغان ئۆيلەر يەرنىڭ ئاستىغىراق چۆشۈپ كېتەتتى ، تام - تورۇسلىرى تاختا تۆمۈر بىلەن ياسالغاچقا ، سوغۇق ھەم قاتتىق ئىدى . سېسىقچىلىق ، پاسكىنىچىلىق بېسىپ كەتكەن بۇ ئۆيلەردە چاشقان ، پاقا ، سۇۋەرەك ، پىت ، بۈرگە دېگەندەك نەرسىلەر خالىغانچە ئوينىشىپ ، سەكرىشىپ يۈرەتتى...

ئاتىخاننى ئۈچىنچى كامېرغا سولىدى ، بۇ كامېردا ئاتىخان-دىن باشقا يەنە تۆت ئادەم بار ئىدى ، كىيىملىرى جۇلدۇر ، چاچلىرى ئۆسۈپ چاڭگىلىشىپ كەتكەن ، چىراي تاتىراڭغۇ ، مې-جەزى چاچقۇن بۇ ئادەملەر ئاتىخانغا بىپەرۋالىق بىلەن مۇنداقلا قاراپ قويۇشتى . ئۇلارنىڭ بۇ قارىشىدىن : «سەنمۇ بىزگە ئوخ-شاش جىنايەتچى تۇتقۇن ، بۇ يەرگە مانا شۇنداق بەختى قارا ، شور پېشانىلەر كىرىپ - چىقىپ تۇرىدۇ... » دېگەندەك مەنىلەرنى چۈشەنگىلى بولاتتى .

ئاتىخان شۇ كۈنى كېچىچە كىرپىك قاقماي يىغلاپ چىقتى ،

ئەتىسى گۈندىپاي بەرگەن بىر قاچا ماشلىق ئۇماچقا قاراپ ئولتۇ-
رۇپ يەنە يىغلىدى . شۇ چاغدا ئۇنىڭ قۇلىقىغا گويا ئەرشتىن
چۈشكەن پەرىشتىلەرنىڭ شىۋىرلىغان ئاۋازىدەك يېقىملىق ، تو-
نۇش بىر ئاۋاز ئاڭلاندى :

— يىغلىماڭ ئاكا ، نېمىگە يىغلايسىز ، يىغلىغاننىڭ پايدىسى
يوق !... — ئاتىخان يىغىدىن چىپپىدە توختاپ ، يېنىغا قارىدى ،
ئوڭ تەرىپىدە ئۆزىگە قاراپ كۈلۈمسىرەپ ، ئۇيغۇر تىلىدا يامداپ
گەپ قىلىپ تۇرغان ئىللىق بىر چىراينى كۆرۈپ ، هاياجاندىن
يۈرىكى شۇررىدە ئېرىپ كەتكەندەك بولدى .

— تونۇشۇپ قويايلى ئاكا ، مېنىڭ ئىسمىم شىرمىلەڭ ،
ئاۋۇ قىيسىيىپ ياتقىنى مېنىڭ ئىنىم بولىدۇ ، ئىسمى سىيىتمىد-
لەڭ...

بۇنداق زۇلمەت ئىچىدە تاسادىپىي پەيدا بولغان بۇ يېقىملىق
سۆز ۋە ئىسسىق چىراي شۇ تاپتا ئاتىخانغا بىر دەقىقە بولسىمۇ ،
بۇ مۇدھىش يەر بىلەن پۈتۈن ۋۇجۇدىنى قارماپ ئالغان ئازابنى
ئۇنتۇلدۇرۇپ ، ئۇنىڭ سوغۇق كۆڭلىگە دوستلۇق مېھرى بىلەن
هايات لەززىتىنى تېتىتتى ، ئاتىخان ئەمدى تونجى قېتىم بېشىنى
كۆتۈرۈپ ئەتراپىغا قارىدى ، لېكىن ئۇ يەنىلا ياتسىراپ ، ئەندى-
كىپ تۇرغاچقا ، خۇددى ئانىسىنى تاپالمىغان موزايدەك كۆزلىرى-
نى چەكچەيتىپ ، ئەلەڭلەپ قارايتتى .

يېڭى تونۇش ، يېڭى تۇرمۇش ئەنە شۇنداق باشلاندى . ئاتىخان
ئاكا - ئۇكا شىرمىلەڭ ، سىيىتمىلەڭلەر بىلەن تېزلا چىقىشىپ ،
ئۇلارنىڭ تېگى - تەكتىنىمۇ بىلىپ يەتتى .

ئەمدىلا يىگىرمە نەچچە ياشقا كىرگەن بەستلىك ، سۆلەتلىك
بۇ يىگىتلەر شۇ تۇرقىدا بەئەينى ئوتتۇز نەچچە ياشلىق كېسەلمەن
ئادەمگە ئايلىنىپ قالغانىدى . لېكىن ، ئۇلارنىڭ روھى يەنىلا
ئۈستۈن ئىدى ، ئۈمىدۋار ، جۇشقۇنلۇقى كۆزلىرىدىكى ياشلىق
نۇرىدىن چاقناپ تۇراتتى .

ئۇلارنىڭ دادىسى خۇشالخان راۋالپىندىدا ياشايدىغان تۆۋەن دەرىجىلىك بىر دىپلوماتىيە خادىمى ئىدى. بۇ ئادەم مىلادىيە 1930 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدىن 1940 ـ يىللارنىڭ بېشىغىچە پاكىستاننىڭ قەشقەردە تۇرۇشلۇق ۋاكالەتخانىسىدا ئىشلىگەنىدى. شۇ چاغدا ئۇ نەچچە ياشلىق شىرمىلەڭ بىلەن سىيىتمىلەڭمۇ دادىسى بىلەن بىللە قەشقەردە تۇرغانىدى، ئۇلار ھەممىشە كونسۇلخانا ئەتراپىدىكى ئۆز دېمەتلىك ئۇيغۇر بالىلىرى بىلەن ئارىلىشىپ ئوينايتتى، كېيىن ھەتتا ئۇلار بىلەن ئىپتىدائىي مەكتەپتە بىر يېرىم يىل بىللە ئوقۇپ، ئۇيغۇر تىل - يېزىقىنى خېلى ئوبدان ئۆگىنىۋالغان ۋە قەشقەرنىمۇ ئۆز ئانا يۇرتىدەك ياخشى كۆرۈپ قالغانىدى!

1945 ـ يىلىنىڭ بېشىدا، دادىسى جىددىي ئۇقتۇرۇش بىلەن ۋەتەنگە قايتتى، ئاكا ـ ئۇكا ئىككىيلەنمۇ دادىسى بىلەن پاكىستانغا قايتىپ كېلىپ، تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىشقا باشلىدى. ئۇلار ئۆتكەن يىلى سودا ئىشى بىلەن كاراچىغا كېتىۋاتقان يولدا بىر بۇلاڭچىغا ئۇچراپ، ئىككىسى ئۆزىنى قوغداش جەريانىدا، بۇلاڭچىغا پىچاق تىقىپ ئۆلتۈرۈپ قويدى. گەرچە بۇ يوللۇق قوغدىنىش خاراكتېرىدىكى سەۋەنلىك جىنايىتى بولسىمۇ، لېكىن ئادەم ئۆلۈپ، خۇن دەۋاسى بولغاچقا، شىرمىلەڭنى ئون يىللىق، سىيىتمىلەڭنى يەتتە يىللىق قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىغانىدى.

— شۇنداق قىلىپ، ئاكا ـ ئۇكا ئىككىمىز قاتىل بولۇپ قالدۇق! — دېدى شىرمىلەڭ ئۇھسىنىغان ھالدا ئاتىخانىغا قاراپ، — بىزغۇ مەيلى، نېمە دېگەنبىلەن قولىمىزدا ئادەم ئۆلۈپ، خۇنخور ئاتالدۇق، لېكىن سىلىگە بەك ئۇۋال بوپتۇغۇ، ئاق - قارىسىنى ئايرىماي بۇنداق قاماپ قويسا قانداق بولىدۇ؟!

— ھازىر ھۆكۈمەتنىڭ ئاق ـ قارىنى ئايرىغۇدەك چولىسى نەدە، ئاكا!؟ — دېدى سىيىتمىلەڭ زەردە بىلەن، — ئورنىنى ئوغرى ئەكەتمەي جايىدا تۇرسا، شۇنىڭغا خۇشال بولۇپ يۇ-

رۇۋېرىدۇ !

ئاكا ـ ئۇكا ئىككىيلەننىڭ ئىچ كۆيەرلىك بىلەن قىلغان ھېسداشلىق سۆزلىرى ئازراق بولسىمۇ، ئاتىخاننىڭ مىسكىن كۆڭلىگە مەلھەم بولدى .

— ھەممىنى كۆرۈپ تۇرغۇچى خۇدا بار ! — دېدى ئۇ يەنە شۇ تەقۋادارلىقى بىلەن ئۇھ تارتىپ ، — بەندىگە مۇشكۇل تۇيۇلغان ئىش ئۇنىڭ ئۈچۈن ئاسان !...

كۈنلەر ئۆتكەنسېرى ئاتىخاننىڭ تۇرمىداشلىرى ، سىرداشلىرى كۆپەيدى ، ئۇ قۇرئاننى ياخشى ئوقۇيتتى ، نەپسى ئىسسىق ، تەلەپپۇزى ئوچۇق ۋە راۋان ئىدى . ئاتىخان ھەر قېتىم كامېر ئالدىغا سېلىنغان بورا ئۈستىدە ناماز ئوقۇپ ، قۇرئان قىرائەت قىلغاندا ، تۇرمىداشلىرى ئىختىيارسىز ھالدا ئۇنىڭ ئەتراپىغا توپلىنىدىغان ، ئۇنىڭغا ئىختىدا قىلىپ ناماز ئوقۇيدىغان ، ئۇنىڭ قىرائەتلىرىنى زەن قويۇپ ، مەپتۇنلۇق بىلەن ئاڭلايدىغان بولۇپ قالدى . بۇ خىل ئىشەنچ ۋە ھۆرمەت ئاستا ـ ئاستا ئاتىخاننى تۇرمىداشلىرىغا تېخىمۇ يېقىنلاشتۇردى . ئۇلار ئۆيلىرىدىن كەلگەن نەرسىلىرىنى ئاتىخان بىلەن تەڭ يەيدىغان ، ھېچقانداق نەرسىنى ئۇنىڭدىن ئايىمايدىغان ، ئەمگەكلەرگە چىققاندا ئۇنى ئېغىر ئىشلارغا سالمايدىغان بولۇشتى...

ئاتىخان بۇ يەردە ئابدۇللا ساراي ئىسىملىك بىر تۇرك بىلەن تونۇشتى ، ئۇ ئەتكەسچىلىك بىلەن تۇتۇلۇپ بەش يىلدىن بېرى مۇشۇ يەردە ئىكەن . ھېلىقى تۇركنىڭ بەكمۇ چىرايلىق قول ھۈنىرى بار ئىدى ، ئۇ ھەمىشە بىكار تۇرماي ئەرلەر كىيىدىغان زەر دوپپا توقۇيتتى ، كۆك زەر يىپتا گۈل چىقىرىپ ، سېرىق كالۋۇتۇن يىپتا توقۇلىدىغان بۇ نېپىز دوپپا بەكمۇ كۆركەم ۋە نەپىس ئىدى . ھېلىقى تۇرك مۇنداق دوپپىدىن ئىككى كۈندە بىرنى توقۇيتتى ، ئۇنىڭ ئىلمەك يىڭنە تۇتقان قوللىرى شۇنداق چېۋەر ھەم يەڭگىل ئىدىكى ، قاراپ ئولتۇرغان ئادەمگە گويا

ئاددىي شاپاق دوپپا ئەمەس ، بەلكى ئېسىل بىر سەنئەت بۇيۇمى ئىشلەۋاتقاندەك ، ھۇزۇرلۇق تۇيغۇ بېرەتتى . ئۇ ، ئاشۇنداق دوپپىدىن بىرنى توقۇپ ئاتىخانغا كىيدۈرۈپ قويىدى ۋە ئىپتىخار بىلەن مۇنداق دېدى : «ئەگەر مەن مۇشۇ ئىشنى قىلمىغان بولسام ، بۇ چاغقىچە ساراڭ بولۇپ قالاتتىم . بۇ يەرگە كىرىپ ئۇزاق ئۆتمەي ، بىر پەنجاپلىقتىن مۇشۇنداق دوپپا توقۇشنى ئۆگەندىم ، بۇ ئىش مېنىڭ ھاياتىمىنى ساقلاپ قالدى ، ھازىر ھەپتىدە تۆت ـ بەشنى توقۇيمەن ، مۇشۇ يەردىن ئېلىپ چىقىپ كېتىدىغان خېرىدارلىرىم بار ، كېرەكلىك نەرسىلەرنىمۇ ئاشۇلار ئەكىرىپ بېرىدۇ !… »

ئاتىخان گەرچە تۈرمىداشلىرىنىڭ ھۆرمىتىگە ، ئىشەنچىگە ۋە ھىمايىسىگە ئېرىشىپ ، تۈرمە ھاياتىنى ئانچە قىينالماي ئۆتكۈزۈۋاتقان بولسىمۇ ، لېكىن تۈرمە ھامان ئۇنىڭغا بۇ دۇنيادىكى كۆھىقاپتەك بىلىنىپ ، ئۆزىنى ئازاب ۋە خورلۇق تۇيغۇسىدىن زادى قۇتۇلدۇرالمىدى . ئاتىخان ھەر قېتىم تۆمۈر قەپەسلەرگە سولانغان ئاشۇ ئادەملەرنى كۆرسە ، يۈرىكى ئېچىشىپ ، كۆزىگە ياش كېلەتتى . بۇنداق تۆمۈر قەپەسلەر كامېر ئارىلىقىدىكى يوللاردا خېلى كۆپ ئىدى ، ئۇنىڭغا ئۆلۈم جازاسى ھۆكۈم قىلىنغان مەھبۇسلار سولىناتتى ، قەپەستە مۈكچىيىپ ، ھايۋاندىنمۇ بەتتەر قىيىن ھالەتتە تۇرغان بۇ ئادەملەرنىڭ چاچ ـ ساقاللىرى ئۆسكەن ، كىيىملىرى جۇلدۇر كېپەن ، كۆزلىرىدىن ھاياتلىق نۇرى ئۆچۈپ ، چىرايىدىن ئۆمۈر بويى خۇشاللىق كۆرمىگەندەك بىر خىل ئېچىنىشلىق مۇڭ ـ زار چىقىپ تۇراتتى . ئۇلار چوڭ ـ كىچىك تەرەتنى ئاشۇ قەپەسنىڭ ئاستىدىكى ساپال قاچىغا قىلاتتى ۋە مۇشۇ جان قاقشاتقۇچى تۆمۈر رامكا ئىچىدە دارغا ئېسىلىپ ئۆلۈش نۆۋىتىنى كۈتۈپ ياتاتتى !

ئىنسان بالىسى بېشىغا كەلگەن بۇ ئېچىنىشلىق قىسمەت ئاتىخاننىڭ قەلبىگە زادى سىغمىدى ، ئۇ ھەرقانچە قىلىپمۇ بۇنداق

ياۋۇزلۇق ، شەپقەتسىزلىك بىلەن قانۇن ئىجرا قىلىشنى كاللىسى-
دىن ئۆتكۈزەلمىدى . ئاتىخاننىڭ قارىشىچە ، بۇ ئادەملەرنى قەپەس-
تە ياتقۇزۇپ بۇنداق قىيىنىغۇچە ، بىر يولىلا دارغا ئېسىپ جېنىنى
ئالغان تۈزۈك ئىدى !...

بۇ يەردە جىنايەتچىنى جىنايەتچى باشقۇراتتى . «نىمبەردار»
دەپ ئاتىلىدىغان سېرىق پوسىملىق ، قىزىل پوسىملىق ۋە كۆك
پوسىملىق جىنايەتچىلەر بار ئىدى . سېرىق پوسما كىيگەنلەر
ئوتتۇز يىل كېسىلگەنلەر ئىچىدىكى قۇلاق كەستىلەر بولۇپ ،
ئۇلار ئۆزىدىن تۆۋەن كېسىلگەن جىنايەتچىلەرنى باشقۇراتتى ؛
قىزىل پوسما كىيگەنلەر يىگىرمە يىل كېسىلگەنلەر ئىچىدىكى
ساياقلار بولۇپ ، ئۇلارمۇ مەلۇم دائىرىدە ئادەم باشقۇراتتى ؛ كۆك
پوسما كىيگەنلەر بولسا ، ئاشۇ يۇقىرىقى ئىككى خىلنىڭ ئىچىدىن
تاللاپ ئالغان چاپارمەنلەر بولۇپ ، ئۇلار سېرىق ۋە قىزىل پوسما
كىيگەنلەرنى باشقۇراتتى . ئۆزى جىنايەتچى تۇرۇپ ، يەنە جىنايەت-
چىلەرنى باشقۇرۇش ھوقۇقىغا ئېرىشىپ قالغان بۇ نادان ، تەلۋى-
لەر خۇددى «ئېشەككە ھۈنىرىڭنى كۆرسەت دېسە ، ھاڭراپ بې-
رىپتۇ» دېگەندەك ، ھەرقانداق ئىشنى چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتەتتى ،
قولىدىكى كالتەكلىرىنى ھەمىشە ئاشۇ بىچارە مەھبۇسلارنىڭ بې-
شىدا رەھىمسىزلەرچە ئوينىتاتتى !

بىر كۈنى كالتەك كۆتۈرگەن بىر نىمبەردار ئاتىخان ياتقان
كامېرغا كىرىپ ، ئۇنى خالا تازىلاشقا ئېلىپ چىقماقچى بولدى .
ئاتىخان ئورنىدىن تۇرۇپ نىمبەردارنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ
ماڭماقچى بولۇۋىدى ، شىرمىلەڭ ئۇنى توختىتىپ ، ھېلىقى سې-
رىق پوسىملىق نىمبەردارغا مۇنداق دېدى :

— بۇ ئادەمنى خالا تازىلاتما ، بۇنىڭ ئورنىغا مەن بېرىپ
تازىلاي !

— نېمىشقا ؟ !— سورىدى نىمبەردار كۆزلىرىنى ئالايتىپ .

— بۇ دېگەن مېھمان !

— تۇرمىدە مېھمان نېمە ئىش قىلىدۇ؟!
— بۇ دېگەن چەت ئەللىك، بىزگە مېھمان بولماي نېمە؟!
— مەن چوقۇم مۇشۇنى ئېلىپ چىقىمەن!— دېدى نەمبەر-دار كۆرەڭلىك بىلەن،— قانداق، گېپىڭ بارمۇ؟!
— ياق، بۇنى ئېلىپ چىقمايسەن! — دېدى شىرمىلەگمۇ جاھىللىق بىلەن، — بۇنىڭ ئورنىغا مەن چىقىمەن!
نەمبەردار ئاتىخاننى «ماڭ!» دەپ قولىدىكى كالتەك بىلەن دۈشكەلىدى، ئاتىخان ئىككى ئوتتۇرىدا جېدەل چىقىپ، بىرەر كۆڭۈلسىزلىك يۈز بېرىپ قالمىسۇن دەپ ئويلاپ، ياۋاشلىق بىلەن نەمبەردارنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ ماڭدى، لېكىن شىرمىلەڭ يەنە بولدى قىلمىدى، ئەركە ۋە غورۇرلۇق ئۆسكەن بۇ يىگىت ئۆزىگە ئوخشاش بىر جىنايەتچىنىڭ بېشىدىكى پوسمىغا تايىنىپ ئادەم بوزەك قىلىشىغا چىداپ تۇرالمىدى.
— توختىسىلا ئاتىخان ئاكا! — دېدى ئۇ ئاتىخاننىڭ ئالدىنى توسۇپ، — بۇ غالچا نېمانچە ھەددىدىن ئاشىدۇ، خالا تازىلايدىغان ئىشنى كىم قىلسا بولمىدىمۇ؟
— ئۇكام شىرمىلەڭ، — دېدى ئاتىخان يېلىنغاندەك ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇپ، — بولدى، ئۆزۈم چىقاي، ئىش دېگەننىڭ ياخشى - يامىنى يوق، يەنە مېنى دەپ ئاراڭلاردا ئارازلىق بولۇپ قالمىسۇن!
— ياق، ھېچ ئىش بولمايدۇ، ئاتىخان ئاكا! — دېدى شىرمىلەڭ تۇرگۇنلۇك بىلەن، — مەن چىقىمەن دېدىم، چىقىد-مەن! گەپمۇ ئېغىزدىن چىقىدۇ، جانمۇ ئېغىزدىن!
لېكىن نەمبەردارمۇ جاھىللىق قىلدى:
— سەن چىقمايسەن، ئاشۇ چىقىدۇ!
— ئۇ چىقمايدۇ، مەن چىقىمەن، قانداق قىلىسەن!؟
گەپ ئاۋۇدى، ئاۋۇغانسېرى قوپاللاشتى، ھەر ئىككىسىنىڭ

ئەلپازىدىن بىر قەپەز ئېلىشىدىغانلىقى چىقىپ تۇراتتى . نىمبەردار قولىدىكى كالتەكنى شىلتىۋىدى ، شىرمىلەك ئۇنى تارتىۋېلىپ سۇندۇرۇۋەتتى ، نىمبەردار ئاچچىقىغا پايلىماي ئۇنىڭغا تاشلاندى ، لېكىن شىرمىلەڭگە تەڭ كېلەلمەي ، ئىككى ـ ئۈچ مۇشتىنى ئارتۇق يەپ كەتتى ، ئاغزى ـ بۇرنى قاناپ ، ئالىتاغىل ۋارقىراشقا باشلىدى ، ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغان بىر گۇندىپاي پۇشتەك چالدى ، بىر ساقچى بىلەن بىر نەچچە سېرىق ، قىزىل پوسمىلىقلار يۈگۈرۈپ كەلدى . ئۇلار شىرمىلەڭنى باسماقداپ تۇتۇپ ، تۈرمە ئىشخانىسى تەرەپكە ئەكەتتى…

تۈرمە ھاياتىدا ھەرقاچان جازاغا تارتىلىش خەۋپى بار ئىدى . ياخشىلىق ۋە يامانلىقنى بىلىۋېلىش تەس ئىدى . كىشى ئۆز بېشىغا كېلىدىغان بالا ـ قازا ياكى بەخت ـ سائادەتنى ئالدىن تەسەۋۋۇر قىلالمايتتى . بۇ سۆزنى تۈرمىدە ناھايىتى ئاسان چۈشىنىپ يەتكىلى بولاتتى . ئېھتىيات قىلمىسا ، بالا ـ قازا سوڭگۈچتىن ماراپلا تۇراتتى…

ئاتىخاننىڭ ئەنسىرىگەن ئىشى ئاخىر يۈز بەردى . گۇندىپايلار شىرمىلەڭنى سوئال ـ سوراق قىلدى ، قاتتىق ئۇردى ، ئاخىر ھوشىدىن كەتكەندە ، كامېرغا ئەكېلىپ تاشلاپ قويدى . ئۇنىڭ دۈمبىسى قامچىنىڭ ئىزى بىلەن شەلۋەرەپ كەتكەنىدى . ئاتىخان شىرمىلەڭنىڭ بېشىنى سىلاپ قۇچىقىغا ئالدى ، ئۆزى ئۈچۈن دەرد چەككەن بۇ ئاق كۆڭۈل ، مەردانە يىگىتنىڭ تاياق ئازابىدا زەئىپ ئىڭراۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ ، ئىچ ـ ئىچىدىن پۇچىلىنىپ كەتتى ، ئاتىخان ئەلەم ۋە خورلۇققا چىدىماي ، بىر تۇتام قويۇق ساقىلىنى كىمگىدۇر خەپلەپ قاماللىۋىدى ، ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا ساقاللىرى «پىرىس ـ پىرىس» يۇلۇندى ، لېكىن ئۇ ئاغرىقنى سەزمىدى !…

«ئاھ ، خۇدا ! — دەپ نالە قىلدى ئاتىخان ئاخىر كۆز يېشىنى ئىچىگە سىڭدۈرۈپ ، — مەن ساڭا كىشىنىڭ ھەققىدىن

قورقۇپ ، يامان ئىشتىن پەرز قىلىپ ، هالاللىق بىلەن ئەللىك يىل بەندىچىلىك قىلدىم . هالا بۇ كۈنگە كەلگەندە ، يىراق ، ياقا يۇرتتا مۇشۇنداق ئازاب - كۈلپەتلەرنى تارتىشمۇ سىنىڭ ئىرادەڭ-مۇ ؟ ! ئى كەرەملىك خۇدا ، دەرەخنى يىلتىزى بىلەن ياراتتىڭ ، لېكىن بەندىلىرىڭنىڭ يىلتىزى ئۆز قولۇڭدا تۇرۇپتۇ ، سەن ئۆز ھىممىتىڭ ۋە كارامىتىڭ بىلەن بىزنى بۇ ئازاب - خورلۇقلاردىن قۇتۇلدۇرغىن ! ئۆزۈڭگە تېۋىنىدىم ، ئاللا ! ئۆزۈڭدىن باشقا پانا-ھىم يوق ! يىغلىغان كۆزىمىزگە ياش ، يەيدىغان ئاغزىمىزغا ئاش بەر ئاللا ! بەندىڭنىڭ قولىدا خار قىلما ئاللا ، ئېرىقتا سۇ قىلىپ ئاقتۇر ، ئاسماندا غاز قىلىپ ئۇچۇر ئاللا !… »

ئۇ ئەنە شۇنداق بىچارە هالەتتە خۇدادىن ئىنايەت تىلەپ ، كۆزلىرىگە ياش ئالدى ، ئۆزىمۇ سەزمىگەن هالدا كۆزىدىن تارام-لاپ ئاققان ياش يېرىم بىهوش ياتقان شىرمىلەڭنىڭ سولغۇن يۈزىگە چۈشتى…

2

ئاتا - بالا ئىككىيلەن يىگىرمە ئۈچ كۈنلۈك ئېغىر جۇدالىق-تىن كېيىن ، مانا بۈگۈن تولىمۇ تەستە ، قېلىن سىم توسۇقنىڭ ئىككى تەرىپىدە تۇرۇپ كۆرۈشتى . هەر ئىككىسى ئۆزىنى باسال-ماي يىغلىدى ، يىغلىغاندىمۇ بۇقۇلداپ ، ئېزىلىپ ، ئۇزاق يىغلىدى .

— دادا ، بۇ زادى نېمە ئىش ؟ ! — دېدى ئەكبەر يىغىدىن توختىغاندىن كېيىن ئېسەدەپ تۇرۇپ ، ئۇنىڭ ئاغزى گەپكە كەل-مەي لەۋلىرى پىر - پىر ئۇچاتتى ، — بۇ دۇنيادا ناهەق ئىشلار نېمىدېگەن كۆپ ؟ !

— بالام ، هەق دېگەن بىرلا ئاللاغا خاس ! — دېدى ئاتىخان ئوغلىنىڭ كۆڭلىگە تەسەللى بېرىپ ، — ئاللادىن باشقىسى يا

ئۇنداق ، يا بۇنداق ناھەقچىلىق قىلىدۇ !

ئەكبەر كۆزىدىكى ياشلارنى سۈرتۈپ ، دادىسىنى قانغۇدەك كۆرۈۋېلىش ئۈچۈن ، ئۇنىڭغا سەپسېلىپ قارىدى ، قارىدىيۇ ، يەنە كۆڭلى بۇزۇلدى ، چۈنكى دادىسىنىڭ چاچ ـ ساقاللىرى ئۆسۈپ ، رەڭگىرويى تاتىرىپ ، بۇرۇنقى كېلىشكەن ، قامەتلىك ، خۇشخۇي تۇرقىدىن ئەسەرمۇ قالمىغانىدى . دېمىسىمۇ ، بۇ كۈنلەردە ئۇ خېلىلا يادىغان ، قاڭشىرى كۆتۈرۈلۈپ ، ئىككى قوۋزى شىپپىدە چۆككەنىدى...

— بالام ، ئېشەك ساقىمۇ ؟ — سورىدى ئاتىخان كۈتۈلمىگەندە ، — ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرغانسەن !

— ئېشەكنى سېتىۋەتتىم دادا ، — دېدى ئەكبەر پەرۋاسىزلىق بىلەن ، — باقىلى بولىمىدى ، بىر پەيزىجاپلىق بېدىك ئەكەتتى...

— نېمە ، سېتىۋەتتىم ؟ ! — ئاتىخاننىڭ ئاۋازى تىترەپ ، چىرايى ئاقىرىپ كەتتى .

— نېمە بولدى دادا ؟ — ئەكبەر ھودۇقۇپ سورىدى ، — چىرايىڭ غەلىتە بولۇپ كەتتىغۇ ؟ !

— ئۈچىلىقچۇ ؟ ئۈچىلىقنى بەرمىگەنسەن ؟ ! — ئاتىخاننىڭ ئاۋازىدا ھەم ئالاقزادىلىك ھەم ئاز ـ تولا تەنبىھ بار ئىدى .

— بەردىم دادا ! — دېدى ئەكبەر دادىسىنىڭ بۇنچە بىئارام بولۇشىنىڭ سەۋەبىنى چۈشەنمەي ، — ئېشەك بىلەن بىللە ئەكەتتى...

— ھە... ئەكەتتى ! ؟ — ئاتىخان شۇ گەپلەرنى قىلىۋېتىپ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى ۋە پۇت ـ قولى بوشىشىپ ، تۇرغان يېرىدە پۈكلىنىپ قالدى ، ئۇ خۇددى بىرسى كومشىرىغا تۈيۈقسىز كاللا ئۇرغاندەك ئايلىنىپ كەتكەنىدى...

ئەكبەر «دادا ، دادا ، ساڭا نېمە بولدى ؟ » دېگىنىچە ۋارقىراپ ، سىم توسۇقنى قوللىرى بىلەن تىرنىلاپ كەتتى ، لېكىن

ئاتىخاندىن سادا چىقمىدى ، ئىككى گۆندىپاي ئۇنى سۆرەپ كامېر-غا ئەكىرىپ كەتتى . ئەكبەر سىرتتا يىغلىغىنىچە داد - پەرياد چېكىپ قالدى ، ئەگەر شۇ پېتى تۇرۇۋەرسە ، ئۇمۇ ھوشىدىن كېتىشى مۇمكىن ئىدى . شۇڭا ، ئەكبەرنى ئۆزى بىلەن بىللە كەلگەن ھەمراھى قولىدىن يېتىلەپ ، تۈرمىگە يېقىن يەردىكى كىچىك بىر سارايغا ئەكەتتى !...

ئەكبەرنىڭ لاھورغا كېلىپ ، دادىسى بىلەن كۆرۈشۈشى ئا-سانغا چۈشمىدى ، باقىتارخان ئاللىكىملەرگە يېلىنىپ ، يالۋۇ-رۇپ ، بىر نەچچە كۈن دېگەندە ، ساقچى ئىدارىسىدىكى تونۇشى ئارقىلىق يول خېتى ۋە تونۇشتۇرۇش ئېلىپ بەردى ، ئاندىن يەھيا خوجا ئاشخانىسىدىن بىر شاگىرت بالىنى ئاجرىتىپ ، ئۇنىڭغا ھەمراھ قىلىپ قوشتى ۋە دادىسى ئۈچۈن ، بىر مۇنچە يېمەك - ئىچمەك تەييارلاپ بەردى . بۇ ئىككىيلەن پويىزدا بىر كېچە - كۈندۈز يول يۈرۈپ ، لاھورغا كەلدى ، بۇ تۈرمىنى ناھايىتى تەستە ئىزدەپ - سوراپ تاپقانىدى .

مانا شۇنداق قىيىن ۋە مۇشكۇللۇك ئىچىدە كۆرۈشكەن ئاتا - بالا كۆرۈشۈپلا دەردكە مۇپتىلا بولدى ، ئەكبەر دادىسىنىڭ نېمە ئۈچۈن ئېشەكنىڭ سېتىلىپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپلا ھوشى-دىن كەتكەنلىكىنىڭ سەۋەبىنى چۈشەنمەي قىينىلاتتى . ئاتىخان بولسا ، خۇددى بىرسى يۈرىكىنىڭ بىر پارچىسىنى سۇغۇرۇپ ئالغاندەك ، نىمجان ھالەتتە جان تالىشىۋاتاتتى . ھازىر ئۇنىڭغا ھاياتنىڭ ، دۇنيانىڭ ھېچقانداق قىممىتى قالمىغاندەك ئىدى !

ئەركىدىن ، ئىززەت - ھۆرمىتىدىن ۋە بارلىق مال - دۇنيا-سىدىن ئايرىلغان ئادەم بەئەينى بالا - قازادىن يانمايدىغان تىلسىز ھايۋانغا ئايلىنىدۇ ! شۇ تاپتا ئاتىخان ئاشۇنداق ھالەتكە كەلگەن-دى ، يۈرىكىدىكى ئەلەم ، غەزەپ ۋە ئۈمىدسىزلىك ئۇنى ھېچنې-مىدىن يانمايدىغان بىر تەلۋە تۈرگۈنگە ئايلاندۇرۇپ قويغانىدى . ئاتىخان ئەمدى ياشاشتىن ئۆلۈمنى ئەۋزەل كۆردى ، ھېچ نەرسى-

سى يوق قۇرۇق ئىسكىلىتقا ئايلىنىپ قالغان بۇنداق ئىسسىق جاننى داۋاملىق ساقلاۋېرىشنىڭ ھېچقانداق ئەھمىيىتى يوق ئىدى . چۈنكى ، ئۇ ئاشۇ ئوغلى سېتىۋەتكەن ئۆچىلىق بىلەن بىللە ، قۇتلۇق ھەج سەپىرى ئۈچۈن تەييارلىغان بارلىق دۇنياسىدىن ئايرىلدى ، ئاتىخان قەشقەردىن يولغا چىقىدىغان چاغدا ، ئاشۇ ئاللاھىدە بۇيرۇتۇپ تىكتۈرگەن گىلەم ئۆچىلىقنىڭ ئارىسىغا ئۇن سوملۇقتىن ئوتتۇز تىللانى يوشۇرۇپ تىكىۋەتكەنىدى . بۇ ، ئۇنىڭ بارلىقى ، ھاياتى ۋە ئاتا ـ بالا ئىككىيلەننى ھەج قىلدۇرۇپ ، يەنە ئۆز يۇرتىغا ئامان ـ ئېسەن ئاپىرىپ قويىدىغان تەڭداشسىز ئەڭگۈشتەرى ئىدى . بۇ ئەڭگۈشتەر بولمىسا ، ھېچ ئىش ۋۇجۇدقا چىقمايتتى ، ھەتتا ئاچ ـ يالىڭاچلىقتىن قەدىرسىز قۇرت ـ قوڭغۇزلاردەك ئۆلۈپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى ! شۇڭا ئۇ ، ئۇستى ـ ئۇستىلەپ كېلىۋاتقان بۇ ئازابلاردىن بىر كۈن بولسىمۇ بۇرۇنراق قۇتۇلۇش ئۈچۈن ، ئۆلۈمنى ئەۋزەل كۆردى ! ئۆلۈش كېرەك ، ئۆلۈم — ياخشى نىجاتلىق يولى ، ئادەم دېگەننىڭ بۇ دۇنيادىكى ئۆمرى يازدىكى بارالڭ ، كۈزدىكى غازاڭدەكلا ئىش ! ھەقىقىي ئۆمۈر ، ئەبەدىي ھايات ئۇ دۇنيادا ! پانىي ئالەم ئىنسانلار ئۈچۈن سىناق مەيدانى ، ۋاقىتلىق تىرىكچىلىك سورۇنى ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاتائالا باقىي ئالەمنى مەڭگۈلۈك قارارگاھ دەپ ئىرادە قىلغان !...

لېكىن ، ئۆلىمەن دەپلا ئۆلگىلى بولمايتتى ، جان خېلى چىڭ يەردە ئىدى . قانداق قىلىش كېرەك ؟ تۇرمىنىڭ تۆمۈر تاملىرىغا ئۇسۇپ ئۆلۈش كېرەكمۇ ياكى ئاۋۇ قەپەستىكى مەھبۇسلار ئۈچۈن تەييارلىغان دارغا يوشۇرۇنچە بېرىپ ئېسىلىش كېرەكمۇ ؟ !...

لېكىن ، ئاتىخان يەنە ئويلىنىپ قالدى ، ئۇ ئۆلسە ئەكبەر قانداق قىلىدۇ ؟ ئوغۇ بۇ ئازابلاردىن ئۆلۈم بىلەنلا قۇتۇلار ، ئەمما ئەكبەرنى بۇ يات يۇرتتا باشپاناھسىز ، خارلىق ـ زارلىقتا تاشلاپ

كەتسە ، ئۇنىڭ ئازابى كىمگە بولىدۇ ؟ ! ئەكبەر ئەمدىلا ئون ئالتە ياشقا كىرگەن سەبىي بالا ، ئۇنىڭمۇ بۇ دۇنيانىڭ راھىتىنى ، خوۋلۇقىنى كۆرۈش ھوقۇقى ، خۇددى دادىسىغا ئوخشاش ئۆي - ئوچاقلىق بولۇپ ، پەرزەنت كۆرۈپ ، ئاتا - بوۋىسىنىڭ ھاياتلىق شامىنى ئۇزۇلدۇرمەي ياندۇرۇش مەجبۇرىيىتى بار ئەمەسمۇ !…

ئاتىخان شۇلارنى ئويلاپ يەنە كۆڭلى بۇزۇلدى ، ئۇمۇ باشقا ئاتىلارغا ئوخشاش ، ئۆز پەرزەنتىنىڭ يېتىم ، بەختسىز ۋە خار - زار بولۇپ قېلىشىنى خالىمايتتى ! شۇ چاغدا ، ئاتىخاننىڭ كۆز ئالدىدا ئاۋۇ تۆمۈر قەپەستە ئۆلۈم نۆۋىتىنى كۈتۈپ ياتقان شور پېشانە مەھبۇسلارنىڭمۇ ھاياتقا ، يورۇقلۇققا ۋە ياشاشقا بولغان ئىنتىلىشلىرى گەۋدىلىنىپ ، بىردىنلا ئۆزىنىڭ ئۆلۈم توغرىسىدىكى خىياللىرىدىن سەسكەنگەندەك بولدى . ئۆلۈمى مۇقەررەرلىشىپ قالغان ئاشۇ ئادەملەر چېغىدا ، يېنىدىن ھەرقانداق بىرسى ئۆتسە ئۇلارنى توۋلاپ ، گەپ قىلىپ ، ئۇلار بىلەن نېمە توغرىسىدىدۇر سۆزلىششنى ، مۇڭدىششنى ئويلايتتى . بۇ ھال ئاتىخانغا دەسلەپ غەلىتە تۇيۇلغان بولسىمۇ ، كېيىن ئۇلارنىڭ مۇشۇ يول بىلەن ھاياتقا ، ياشاشقا ئىنتىلىۋاتقانلىقىنى ، ھاياتلىقنى ئۆلۈمدىن ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى ، بىر كۈن بولسىمۇ ، بۇ دۇنيادا ئادەمدەك ياشاشنى ئارزۇ قىلىدىغانلىقىنى چۈشەنگەندى !

دېمىسىمۇ ، ھاياتنىڭ تامام لەززەتلىرىدىن مەھرۇم بولۇپ ، پۈتۈنلەي ئازاب - ئوقۇبەتكە مۇپتىلا بولغان ئادەممۇ ئۆلۈمدىن كۆرە ياشاشنى ئەۋزەل كۆرىدۇ . چۈنكى ، ئۆلۈم — يوقلۇق ، زۇلمەت ئىچىدىكى بوش نەرسە !…

بۇ دۇنيادا ھاياتلىقنىڭ گۈزەللىكىگە ، كۈچ - قۇدرىتىگە ۋە جەلپكارلىقىغا يېتىدىغان نەرسە بارمۇ ؟ ئەڭ ياۋاش ، تىلسىز قوي چېغىدا ، بوغۇزلايمەن دېسەڭ شىددەت بىلەن پۇت ئېتىپ ، قارشىلىق قىلىدۇ ، كانىيىغا پىچاق تەگكەندىن كېيىنمۇ تىپىرلاپ تارتىشىدۇ ! ئۇ ، زادى نېمىگە تارتىشىدۇ ؟ ! ئۇمۇ ئۆلۈمدىن يا-

شاشنى ئەۋزەل كۆرىدۇ ، باھارغا ، يېشىل چۆپلەرگە ، ئوينىاق سۇلارغا تارتىشىدۇ ، ھەتتا قىلىن قار بېسىپ يېشىللىق تۇگىگەن ، ھاياتلىق تىنىقى ئۈزۈلگەن زىمىستان قىشلاردىمۇ ، ئۇ يەنە ياشاشقا ئىنتىلىدۇ ، ھامان بىر كۈنى قاقاس تاغلارنىڭ باھارغا ، يېشىللىققا پۈركىنىدىغانلىقىنى بىلىپ ، چىدام بىلەن كۈتىدۇ !...

دەرۋەقە ، ھايات يولىنىڭ ئەگرى ـ توقايلىقى ، تۇرمۇشنىڭ مۈرەككەپ ، سىرلىقلىقى تۈپەيلىدىن ، ئادەم بىر كۈن پاراغەتتە ئۆتسە ، بىر قانچە كۈن ئاسارەتتە ئۆتىدۇ . لېكىن ، ھاياتتا پاراغەتلىك كۈنلەر ھامان كۆپ بولىدۇ !...

ھايات ھەقىقىتىنىڭ مانا شۇنداق شېرىن ھەم ئاچچىق تەرەپلىرىنى ئاستا ـ ئاستا چۈشىنىپ يەتكەن ئاتىخان ئىككى كۈندىن كېيىن ئوغلى بىلەن قايتا كۆرۈشكەندە ، ئېشەك ۋە ئۈچىلىق توغرىسىدىكى گەپلەرنى زادى ئېغىزغا ئالمىدى . بۇ سىرنىڭ ئاشكارىلىنىپ ، ئوغلىنىڭمۇ ئازابلىنىشىنى خالىمىدى ، بۇ ھەقتە ئەكبەر ئېغىز ئاچقاندا بولسا ، ئۆزىنى تەمكىن ۋە ئەركىن تۇتۇپ :

— ھېچ گەپ يوق ئوغلۇم ، شۇنداقلا سوراپ قويغانىدىم ، ئېشەككە ئېچىكىشىپ قاپتىكەنمەن !... — دېگەن گەپلەر بىلەن ئۆتكۈزۈۋەتتى .

— دادا ، سەن بۇ يەردىن قاچان چىقىسەن ؟ — سورىدى ئەكبەر گۆدەكلەرچە خىيال بىلەن ، — مەن بەك يالغۇز قالدىم ، قىينىلىپ كەتتىم ، ھېلىمشا ئاكامنىڭ ئەھۋالىمۇ ياخشى ئەمەس !...

— قاچان چىقىشىمنى بىلمەيمەن ، بالام ! — دېدى ئاتىخان ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ ، — لېكىن مەن ئۆزۈمگىمۇ ، ئاللاغىمۇ ئاق ، مېنىڭ ھېچقانداق گۇناھىم يوق ، بۇلار مېنى خاتا سولاپ قويدى ، ئۇقۇشماسلىق بولدى...

— بىرەرسى چاقتىمۇيا ؟ — شۈبھە بىلەن سورىدى ئەكبەر .

— كىمـمۇ چاقـار بـالام ! مـەن كىمـگە يامـانلىق قىلـ-
غان... !— ئاتىخانىنـىڭ كۆڭـلىدە ھېچقانـداق شۈبـھە يوق
ئىدى ، — بىھۇدە گۇمان قىلمايلى ، بالام ، گۇمان ئىماننى قاچۇ-
رىدۇ !

بۇ ئاق كۆڭۈل ، باغرى يۇمشاق ئادەم زەھەرلىك چايانىنىڭ
ھەمىشە كېسەك ئاستىدا ياتىدىغانلىقىنى ، بەزى ئادەملەرنىڭ بە-
ئەينى تۇنگە تەشنا ھۇۋقۇشتەك ، بۇلۇڭ - پۇچقاقلاردا يۇرۇپ ،
كىشىلەرگە شۇملۇق چىللايدىغانلىقىنى زادىلا خىيالىغا كەلتۇر-
مەيتتى !...

ۋاقىت توشۇپ ، خوشلىشىدىغان چاغدا ، ئاتىخان ئەكبەرگە
كۆز يېشى ئىچىدە مۇنداق دېدى :

— بالام ، مەن ئاق ، مەن پاك ، بۇنىڭغا ئاللا گۇۋاھ ،
ئاسمانمۇ ، يەرمۇ گۇۋاھ ! سەن باقىتارخانغا ، يەھيا خوجىغا ئېيت-
قىن ، ئۇلار ئىشىنىڭ ئېپىنى بىلىدۇ ، خۇدا ئۇچۇن بولسىمۇ ،
بىرەر يەرگە مېنىڭ توغرامدا ئەرز سۇنۇپ باقسۇن... ھېلىمشانى
يوقلاپ تۇر... خوش بالام ، خوش !...

توققۇزىنچى باب

غېرىب كېپەن پالۋان

1

ھېلىمشانىڭ كېسىلى ئېغىرلىشىپ قالدى. شۇنچە قاۋۇل، كۈچلۈك، بەستلىك بىر ئادەم شۇ كۈنلەردە جۇدەپ، تارتىلىپ، خۇددى لەيلىقازاقتەك نازۇكلىشىپ كەتكەنىدى. كېسەل ئۇنى ھەممە جەھەتتىن تەڭ خورىتىپ، بېجىرىم نېرۋىلىرىنىمۇ كاردىن چىقىرىشقا باشلىدى. ھېلىمشا تۈن - تۈنلەپ كىرپىك قاقماي ئويغاق چىقاتتى، ئىشتىھاسىمۇ تۇتۇلۇپ، خۇددى كىچىك بالىدەك كاپاملاپ تاماق يەيدىغان بولۇپ قالدى. ھېلىقى ھەبەشتەك قارا دوختۇرمۇ ئەمدى ئۇنىڭدىن ئۈمىدىنى ئۈزۈپ، باقىتارخان بىلەن ئەكبەرگە:

— بۇ كېسەل توغرىسىدا مەن سىلەرگە بۇرۇن ئېيتقان، بىز قولىمىزدىن كېلىشىچە داۋالىدۇق، ئەمما ھازىرقى ئەھۋالى بارغانسېرى يامانلىشىپ كېتىۋاتىدۇ. تەكشۈرۈشىمىزچە، كې-سەلدە يارىلىنىش خاراكتېرلىك مېڭە قان تومۇرى توسۇلۇش ئەھۋالى بار. ئىككى قوللۇق تەييارلىق قىلىپ قويۇڭ-لار! — دەپ ئۇقتۇردى.

ئۇنىڭسىزمۇ، ھېلىمشا ئۆز ئەھۋالىنى ئۆزى تۇيۇۋاتاتتى، كىرپىكى ئىلىنىسىلا قارا بېسىپ، كۆزىگە ئاجايىپ - غارايىپ نەرسىلەر كۆرۈنەتتى. بەزىدە ئۇ، قىماردا ئۇتتۇرۇۋەتكەن ئايالى-نى، ئاتا - ئانىسى تىرىك تۇرۇپ قارا يېتىم بولۇپ قالغان

قىزىنى كۆرەتتى . ئۇلار خۇددى ئوچىدىكىدەكلا ھېلىمشانىڭ ئال-
دىدا پەيدا بولۇپ ، ئاجىز ، پاك قوللىرىنى سوزۇپ ، ئۇنىڭدىن
نېمىدۇر تىلەيتتى ، كۈتەتتى ، لېكىن ھېلىمشا ھەرقانچە قىلىپمۇ
ئۇلارنىڭ ناتىۋان قوللىرىنى تۇتالمايتتى ، ئۇلار يەنە خۇددى قات-
تىق بوران سوققاندەك تۇيۇقسىز ھېلىمشادىن يىراقلىشىپ ، ئېي-
چىنىشلىق ئاھۇزار ئىچىدە توۋى يوق قاپقاراڭغۇ بوشلۇقتا غايىب
بولاتتى… ھېلىمشا ئېغىر ھالسىزلىق ئىچىدە چۆچۈپ ئويغىنات-
تى ، پۈتۈن بەدىنى چىلىق - چىلىق سوغۇق تەرگە چۆمەتتى .
بۇنداق چاغدا ئۇ ئۆزىنى ئەيىبلەپ ، مېنى خوتۇنۇم بىلەن قىزىم-
نىڭ ئاھى تۇتتى ، دەپ ئۆكۈنەتتى ، ئازابلىناتتى…
بەزىدە ھېلىمشا چۈشىدە چاچلىرى ئاپئاق ئاقارغان ، بېشىغا
ئاق رومال سېلىپ ، ئۇچىسىغا ئاپئاق كۆڭلەك كىيگەن پەرىشتە
سىياق ئانىسىنى چۈشەيتتى ، ئانىسى ئۇنى يېنىغا چاقىرىپ ، بىر
نەرسىلەرنى بېرەتتى ۋە قولىدىن يېتىلەپ ، گۈزەل باغۇ ئېرەملەر-
نى ئايلاندۇرماقچى بولاتتى . لېكىن ئۇلار بىر نەچچە قەدەم
ماڭە - ماڭمايلا تۇيۇقسىز جۇدۇن - چاپقۇن كۆتۈرۈلۈپ ، كۆز
ئالدى قاراڭغۇ زۇلمەتكە ، توۋى يوق سوغۇق بوشلۇققا ئايلىنىپ
كېتەتتى ، ھېلىمشا يەنە بىر يەرلەرگە پىرقىراپ چۈشۈپ كېتىۋات-
قاندەك ۋەھىمە ئىچىدە چۆچۈپ ئويغىنىپ كېتەتتى . ئىشقىلىپ ،
ئۇ كۆزى يۇمۇلسىلا ، قاراڭغۇ زۇلمەتنى ، توۋى يوق بوشلۇقنى ،
ئازاب - ئوقۇبەت ئىچىدە ئۆلۈپ كەتكەن ئانىسىنى ۋە ئۆزىدىن
يىراقتا قالغان خوتۇنى بىلەن قىزىنى كۆرەتتى ، ئۇلار ھېلىمشاغا
بىر نەرسىلەرنى دەيتتى ، لېكىن ئۇ ئاڭلىيالمايتتى ، ئەمما ئۇلار-
نىڭ كۆزىدىن ۋە چىرايىدىن غېرىب - مىسكىنلىكنى ، ئۆزىگە
بولغان چوڭقۇر ئاغرىنىشنى كۆرگەندەك بولاتتى . بۇنداق چاغدا ،
ھېلىمشانىڭ روھىي ئازابى كېسەل ئازابىدىنمۇ بەتتەرلىشىپ كې-
تەتتى . ئۇ ، ياش يۇقى كۆزلىرىنى تورۇسقا — ئىككى ئايدىن
بېرى قاراپ يېتىپ ، كۆزىنىڭ يېغىنى يىگەن ئاشۇ زېرىكىشلىك

سوغۇق بوشلۇققا تىكىپ ، ئاللادىن ئۆزىگە يەنە ئازراق ئۆمۈر بېرىشنى ، بۇ ئۆزىنىڭ ھەر بىر دەقىقىسىنى ھالاللىق ۋە ساداقەت بىلەن ئۆتكۈزۈپ ، ئىمان ۋە ۋىجدان ئالدىدىكى مەسئۇلىيىتىنى ئادا قىلىشنى تىلەيتتى !...

ئىشقىلىپ ، بۇ كۈنلەردە ھېلىمشا ياشاشقا ، تىرىكچىلىك قىلىشقا ھەرقانچە ئىنتىلسىمۇ ، ئەمما مۇدھىش كېسەل تۇيدۇر- ماي ئۇنى بۇ دۇنيادىن سۆرەپ كېتىۋاتاتتى ! شۇڭا ، ھېلىمشا بۈگۈن ئەكبەرگە كۆڭلى يېرىم بولغان ھالدا :

— ئاتىخان ئاكا قاچان چىقار ؟ — دېدى زەئىپ ئاۋازدا ،— كۆرۈشەلمەي قالارمەنمىكىن ، دەپ ئەنسىرەيمەن !...

— ئۇنداق دېمە ، ھېلىمشا ئاكا ! — دېدى ئەكبەر يىغلاپ سېلىشتىن ئۆزىنى ئاران تۇتۇپ ، — دادام بىلەن كۆرۈشسەن ، بىز تېخى بىللە ھەرەمگە بارىمىز...

ھېلىمشا نۇرى ئۆچكەن كۆزلىرىگە كۈلكە يۈگۈرتتى ، بېشى- نى يېنىك سىلكىپ ، ئەكبەرنىڭ ياخشى كۆڭلىگە رەھمەت ئېيت- قانلىقىنى بىلدۈردى .

— ھېلىقى ئەرزدىن خەۋەر يوقما ؟— دېدى ئۇ بىر ئاز سۈ- كۈتتىن كېيىن بېشىنى سەل - پەل كۆتۈرۈپ .

— ياق ، جىمجىتقۇ ! — دېدى ئەكبەر تىت - تىت بولغاندەك بىر خىل روھىي ھالەتتە ، — ئىشقىلىپ ، باقىتارخان بىلەن يەھيا خوجا ئاكاملار شۇ ئىشنىڭ پېيىدە يۈرۈۋاتىدۇ . ھە راست ، باقى- تارخان ئاكامنىڭ ئېيتىشىچە ، پاكىستاننىڭ يېڭى ھۆكۈمىتى بارلىق تۈرمىلەرنى بىر قېتىم تەكشۈرىدىغانلىقىنى خەۋەر قىپتى- مىش...

بۇ گەپ ھېلىمشاغا يېڭى ۋە يېقىملىق تۇيۇلدى ، ئۇ ، خۇددى روھلاندۇرۇش ئوكۇلى ئۇرۇلغاندەك ، بىر ئاز جانلىنىپ ئۆرە بول- دى ۋە بېشىنى سوغۇق تامغا تىرەپ :

— بۇ خەۋەر بىز ئۈچۈن ، ئىلاھىم خۇش خەۋەر بولۇپ

قالار ! — دېدى ئاۋازىنى خېلى كۆتۈرۈپ ، لېكىن ھېلىمشانىڭ ئاۋازى خۇددى كېزىك كېسىلىگە گىرىپتار بولغان ئادەمدەك تىترەپ ، جىغىلداپ چىقاتتى .

ئەكبەر بۈگۈن ھېلىمشانىڭ كۆڭلىنىڭ سۇنۇقلۇقىنى ، بۇنداق چاغدا يالغۇز قالسا ، تېخىمۇ چۈشكۈنلىشىپ ، ئازابلىنىپ كېتىدىغانلىقىنى سېزىپ ، كەچكىچە ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ يېنىدا ئولتۇردى .

2

بۈگۈن ھاۋا باھار كۈنلىرىدەك يېقىملىق ئىدى ، سۈزۈك ئاسماندا ئالىقانچىلىكمۇ بۇلۇت كۆرۈنمەيتتى . كەچ كۈز قۇياشى خۇددى ياشلىق ئىلاھىدەك كۈچكە كىرىپ ، لاھورنى تونۇردەك ئىسسىتىۋەتكەنىدى···

ئاتىخان بۈگۈن مەشھۇر لاھور تۈرمىسىدىن چىقتى . ساپ ھاۋا ئۇنىڭ كۆكسىگە ئۇرۇلدى ، كۆپكۆك ئاسمان ئۇنىڭ زەخمە يېگەن قەلبىگە ئېيتقۇسىز خۇشاللىق ، يۈكسەكلىك ۋە ئەركىنلىك بەرمەكتە ئىدى .

ئاتىخان ئاسمانغا قارىدى ، بىر قۇش قاناتلىرىنى كېرىپ ، زەڭگەر ئاسمان قوينىدا گاھ شۇڭغۇپ ، گاھ لەيلەپ ئويناپ يۈرەتتى ، ئۇ شۇ تاپتا ئۆزىنى قۇش بولۇپ ئاسمانغا كۆتۈرۈلىدىغاندەك ھېس قىلدى···

ئاتىخان لاھور تۈرمىسىدە ياتقان قىرىق توققۇز كۈن ئىچىدە ، ئەركىنلىكتىن ، ياشاش ھوقۇقىدىن مەھرۇم بولدى . ئۇ ، ھەتتا كۆك ئاسمانغىمۇ ، پىلدىرلاۋاتقان يۇلتۇزلارغىمۇ تويغۇدەك قارىيالمىغانىدى ، شۇڭا ئاتىخان بۈگۈن كىچىك بالىدەك شوخ ، غەمسىز ھەم ئەركىن ئىدى .

ئاتىخاننىڭ تۈرمىگە كىرىشى قانداق تۇيۇقسىز بولغان بول-

سا ، تۈرمىدىن چىقىشىمۇ شۇنداق تۇيۇقسىز بولدى . ئۇنى بۈگۈن ئەتىگەن بىر گۇندىپاي كامېردىن چاقىرىپ ، ئىشخانىغا باشلاپ كىردى ، ئىشخانىدىكى يوغان ، قوپال ئۈستەلدە خەت يېزىپ ئول- تۇرغان شاپ بۇرۇت ، خاپان باش تۈرمە باشلىقى ئاتىخاننى كۆ- رۈپ ، غودۇڭ ئاۋازدا : «يۇقىرىدىن بۇيرۇق كەلدى ، سەن ئەركىنلىككە چىقىدىغان بولدۇڭ... » دېگەندەك مەنىلەردە گەپ قىلدى ۋە ئۇنىڭ تۈرمىگە كەلگەن كۈنى يىغىۋېلىنغان پاسپورت ، كىيىم - كېچەك ۋە پۇل - پۈچەكلىرىنى ئۇششاق كاتەكچىلىك تۆمۈر ئىشكاپتىن ئېلىپ ئاتىخاننىڭ ئالدىغا قويدى . كۈتۈلمىگەن بۇ ئىلتىپات ، قىزغىن مۇئامىلە ۋە ئەركىنلىك ئىجازىتى ئاتىخان- نى قاتتىق ھاياجانغا سالدى ، بىر خىل يېقىملىق ، شېرىن جۇ- غۇلداش ئۇنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىغا تاراپ ، خۇشاللىقتىن ئېسەنگى- رەپ قالغىلى تاس قالدى . شۇڭا ، ئاتىخان ئۆزىنىڭ نېمە ئۈچۈن تۇتۇلۇپ ، نېمە ئۈچۈن قويۇپ بېرىلگەنلىكىنىڭ سەۋەبىنى سو- راشنىمۇ ئۇنتۇپ كەتتى . توغرىراقى سوراپ ئېنىقلاشنى خالىما- دى . ئۇنىڭ ئۈچۈن ، شۇ تاپتا پەقەت ئەركىنلىكلا كېرەك ئىدى ، بۇ يەردىن قانچە تېز چىقىپ كەتسە ، شۇنچە ياخشى ئىدى . ئاتىخان- نىڭ كۆڭلىنىڭ بىر يېرىدە ، بۇ يەردە كۆپرەك تۇرۇپ قالسا ، تۇيۇقسىز ئەھۋال ئۆزگىرىپ ، يەنە كامېرغا قايتىپ كېتىدىغاندەك ئەندىشىلىك خىياللارمۇ يوق ئەمەس ئىدى . شۇڭا ئۇ ، تۈرمە باشلىقى سۇنغان بىر پارچە قەغەزنىڭ ئەڭ ئاستىدىكى كاتەكچىسى- گە قولىنى قويدى - دە ، نەرسە - كېرەكلىرىنى يىغىشتۇرۇپ تۈرمىدىن چىقتى .

ئاتىخاننىڭ بۇنداق تۇيۇقسىز قويۇپ بېرىلىشى — باقىتارخان ، يەھياخوجا ، ھېلىمشا ۋە ئەكبەرلەرنىڭ بىرلىشىپ ئىمزا قويۇپ ، ئەدلىيە ۋە ساقچى ئورۇنلىرىغا يازغان ئەرز خېتىنىڭ كۈچىمۇ ياكى پاكىستان يېڭى ھۆكۈمىتىنىڭ بارلىق سىياسىي ۋە ئىجتىما- ئىي دېلولارنى قايتىدىن تەكشۈرۈپ ، ئادىل بىر تەرەپ قىلغانلىقى-

نىڭ شاراپىتىمۇ بۇنى ھېچكىم بىلمەيتتى ، ئۇلارنىڭ بىلىدىغى-
نى ، پەقەت ئاتىخاننىڭ ساق - سالامەت قويۇپ بېرىلگەنلىكىلا
ئىدى . ھېچكىم ھازىرغىچە غوجىموللىنىڭ خۇددى زەھەرلىك
يىلاندەك ۋىشىلداپ يۈرۈپ ، ساقچىلارغا پۇل خەجلەپ ، شۇنچە
پاراكەندىچىلىكلەرنى تېرىۋەتكەنلىكىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمەيت-
تى ، بولۇپمۇ ئاتىخاننىڭ تۈز ، ساددا كۆڭلى شۇنچە ئۇزاق ،
مۇشكۈل سەپەرلەردە بىللە بولغان ھەمراھىنىڭ ئۇنداق بەتنىيەت-
لىك قىلىدىغانلىقىنى تەسەۋۋۇرىغا سىغدۇرالمايتتى ، غوجىمول-
لىنىڭمۇ پايدىلانغان يوچۇقى دەل ئەنە شۇ ئىدى !...
ئاتىخان راۋاپىنىدىدا پويىزدىن چۈشۈپلا ، ئۇدۇل ھېلىمشا-
نىڭ يېنىغا كەلدى . ئەكبەر شۇ يەردە ئىدى ، ئۇ دادىسىنىڭ
بوينىغا گىرە سېلىپ خۇشاللىقتىن يۈم - يىغلاپ كەتتى ،
يېرىم بىھوش ھالەتتە ياتقان ھېلىمشامۇ ئۇنى كۆرۈپ كۆزىنى
ئاچتى ، بېشىنى سەل - پەل قىمىرلىتىپ ، ئاتىخان بىلەن كۆ-
رۈشكەنلىكىدىن ئىنتايىن خۇشال ئىكەنلىكىنى بىلدۈردى .
ئاتىخان ئۇنىڭ ئاجىزلاپ كەتكەن تېنىگە ، گۆش - تېرىلىرى
سىزىلىپ ، شىلىقشىپ كەتكەن پۇت -قوللىرىغا ، چوڭقۇر چاناق
ئىچىدە پىلدىرلاپ قالغان خۇنسىز كۆزلىرىگە قاراپ ، ئازاب ئىچىد-
ە تۇرۇپ قالدى . ھېلىمشانىڭ بىر چاغدىكى ئاشۇ نۇرلۇق ،
چېچەن كۆزلىرىدە ھازىر نە مۇڭ ، نە خۇشاللىق بار — ھازىر
بۇ كۆزلەردە پەرۋاسىزلىق ۋە مۇزلاپ ياتقان بوشلۇق ھۆكۈمران
ئىدى !...

ئاتىخان ھېلىمشانىڭ بۇنداق ئېچىنىشلىق ، بىچارە ھالغا
چۈشۈپ قالىدىغانلىقىنى ئويلىمىغانىدى . ئۇنىڭ نەزىرىدە ، ھې-
لىمشا بىر چىنار — ئانا تۇپراققا چوڭقۇر يىلتىز تارتقان ،
ھەمىشە ياشىرىپ ، كۆكلەپ تۇرىدىغان ھەيۋەتلىك چىنار ئىدى .
ھەرقانداق جۇدۇن - چاپقۇن ئۇنى ئاغدۇرۇۋېتەلمەيتتى ، لېكىن
ھازىر ، ئاتىخاننىڭ كۆز ئالدىدىكى بۇ ھەيۋەتلىك چىنار ئاللىقا-

چان سوْنغان ، يىلتىزى قاتتىق زەخمە يەپ ، ئاغدوْروْلوْش گىردا-
بىغا بېرىپ قالغانىدى !

ئاتىخان بوْ شەپقەتسىز رېئاللىقنى كوْزىگە سىغدوْرالمىدى ،
كوْڭلى قاتتىق بوْزوْلدى ، ئوْزىنىڭ توْرمىدە تارتقان ئازاب -
ئوقوْبەتلىرىنى ئوْنتوْپ ، پوْتوْنلەي ھېلىمشانىڭ غېمىدە قالدى .
ئاتىخانىنىڭ بوْ ئادەمدىن ئايرىلىپ قالغوْسى يوق ئىدى ، ھېلىمشا
بىلەن ئاللانىڭ بەيتىنى بىللە تاۋاپ قىلىپ ، بىللە پاكلىنىپ ،
كېيىنكى ئوْمرىنى ئوْنىڭ بىلەن سەمىمىي ئوْلپەتچىلىك ئىچىدە
ئوْتكوْزوْشنى خالايتتى . چوْنكى ، ئاتىخان بوْ ئادەمنىڭ ئاشوْنداق
توغرا ، خالىس نىيەت بىلەن بوْ قېتىمقى قوْتلوْق سەپەرگە ئاتلاز-
غانلىقىنى ، ئوْتموْشكە سالاۋات قىلىپ ، كېيىنكى ھاياتىنى پاك-
لىق ، ھالاللىق بىلەن ئوْتكوْزوْشكە بەل باغلىغانلىقىنى كوْروْپ
يەتكەنىدى !...

ئەتىسى ھېلىمشانىڭ ئەھۋالى بىر ئاز ياخشىلىنىپ قالدى ،
ئەتىگەندە يېرىم پىيالە سوْت بىلەن بىر بوْردا نان يېدى ، ئاندىن
بىر ئاز ئوْرىدەپ ، جەينىكىگە تايىنىپ ئولتوْردى .

— بوْگوْن ئەھۋالىڭ ياخشى ئوْكام ، — دېدى ئاتىخان خوْ-
شال بولوْپ ، — خوْدا بوْيروْسا ، ئاستا - ئاستا ياخشىلىنىپ
كېتىسەن . كېسەل دېگەن پاتمانلاپ كىرىپ ، مىسقاللاپ چىقىدى-
غان نەرسە .

— ئىنشائاللا ، دېگەنلىرى بولار ، ئاتىخان ئاكا ! — دېدى
ھېلىمشا ئوْھسىنىپ ، ئوْنىڭ دېمى كېسىلىپ توْراتتى ، —
بوْگوْنكى ياخشى بولوْپ قېلىشىم سىلى بىلەن كوْروْشكەنلىكىمدىن
بولسا كېرەك...

راست ، ھېلىمشانىڭ بوْگوْن سەل - پەل روھلىنىپ ،
پوْت - قولىدا جان پەيدا بولوْپ قېلىشى — ئاتىخان بىلەن كوْزى
ئوچوْق چېغىدا كوْروْشەلىگەنلىكىدىن ئىدى . چوْنكى ، ئوْنىڭ
كوْڭلىدە ئوْزاقتىن بېرى ئاتىخانغا دېيىشنى ئويلاپ يوْرگەن گەپ-

لىرى ۋە قالدۇرىدىغان ۋەسىيەتلىرى بار ئىدى .

ھېلىمشا ئەكبەرنىڭ قولىنى تۇتۇپ ، ئاتىخانغا بىر خىل دوستانە مېھىر ۋە مەيۈسلۈك بىلەن قاراپ مۇنداق دېدى :

— سىلى ياخشى ۋاقتىدا كەلدىلە ، بىزنى ئاللا كۆرۈشتۈردى... ھازىر مېنىڭ تېنىم تۇپراققا قوشۇلۇپ ، روھىم ئەرشكە ئۇچۇپ كېتىشنى ئارزۇ قىلىۋاتىدۇ . پۇرسەت غەنىيمەت ، بىر ئاز پاراڭلىشايلى... جانجان دوستلاردىن ، جاھانى بۇرادەرلەردىن ئايرىلىش بەكمۇ مۇشكۇل ئىكەن... نېمە چارە ، ئادەم دېگەن پېشانىسىگە پۈتۈلگەننى كۆرمەي ئىلاجى يوق... ئەسلىدە ، مەن ئاللىقاچان ھاياتىمدىن ئۈمىد ئۈزگەن ئادەم ئىدىم ، لېكىن سىلەردەك ياخشى ئادەملەر بىلەن ئۇچرىشىپ ، ئارىلىشىپ ، يەنە كۆتىكىمدىن قايتا كۆكلەپ چىققانىدىم... ئەمدى يەنە ھەق جايىغا كېتىدىغاندەك تۇرىمەن... بەندە دېگەن قازاغا رىزا ، بالاغا سەۋر قىلىش كېرەك...

ئۇنىڭ ئاۋازى بارغانسېرى پەسلەپ كەتتى ، دېمى سىقىلىپ ، نەپەس ئېلىشىمۇ قىيىنلاشتى ، كۆزىدىن ئاققان تارام - تارام ئاچچىق يېشى ساقاللىرى ئۆسۈپ كەتكەن تاتىراڭغۇ يۈزىگە سىڭىپ كەتتى .

بۇ ، ھېلىمشانىڭ ئەر بولۇپ يېتىلگەندىن كېيىن تۇنجى قېتىم كۆز يېشى قىلىشى ئىدى ، ھەتتا ئانىسىنىڭ ئۆلۈمىدىمۇ ئاھ ئۇرۇپ ، قوشاق قېتىپ ھازا ئاچقان بولسىمۇ ، كۆزىدىن ياش ئاقمىغانىدى . ئۇ ، يىغلاڭغۇلۇقنى ئەر ئۇچۇن نومۇس ، ئاجىزلىق دەپ بىلەتتى ، ئەمما بۈگۈن ھېلىمشانىڭ كۆزىدىن ئاققان بۇ ياش — ئۆمۈر بويى قورقۇشنى ، باش ئېگىشنى ، ھەتتا ئۆلۈمنى پىسەنتىگە ئالماي ، مەردانە ياشاپ كەلگەن بىر نادان ، قارىتۇرۇك ئادەمنىڭ ئۆزى يارىتىۋاتقان يېڭى ھاياتتىن ، جانجان دوست - بۇرادەرلىرىدىن ۋە يىراقلاردا قالغان سۆيگۈ - مۇھەببىتىدىن ئايرىلىشقا كۆزى قىيماي ، مەڭگۈلۈك جۇدالىق ئالدىدا

ئاقتۇرۇۋاتقان نادامەت يېشى ئىدى !...

ھېلىمشانىڭ بۇنداق بىچارە ، ناتىۋان ئەھۋالىغا قاراپ ، ئاتىخاننىڭمۇ ، ئەكبەرنىڭمۇ كۆزلىرىدىن ئىختىيارسىز ياش قۇيۇلدى ، بۇنى كۆرۈپ ھېلىمشا دەرھال ئۆزىنى تۇتتى . چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتۈپ ، سۆزىنى داۋام قىلماقچى بولدى ، ئەمما ئۇنىڭ كۈلكىسى مەيۈسلۈك ئىچىدىكى مىسكىن كۈلكە ئىدى .

— ئاتىخان ئاكا ، مېنىڭ ئۆزلىرىگە كىچىككىنە بىر ئىلتىماسىم بار ئىدى ، — دېدى ئۇ سامان تەكىيىنىڭ ئاستىدىن بىر تۈگۈنچەكنى سۇغۇرۇپ ئېلىپ ، — بۇ يىگىرمە تىللا ، سىلى بۇنى ھەجدىن يېنىپ قەشقەرگە بارغاندىن كېيىن ، قازانچى يار بېشىدىكى قىزىم ئايىمگۈلنى ئىزدەپ تېپىپ ، شۇنىڭغا بەرسىلە ، قىزىم چوڭ ئانىسى سىكىنىخاننىڭ يېنىدا تۇرىدۇ . كىمدە كىم ئاشۇ نارەسىدە قىزىمنىڭ بېشىنى سىلىسا ، مەن ئۇ دۇنيادا شۇ كىشىنىڭ ئالدىغا قىزىلگۈل كۆتۈرۈپ چىقىمەن !... سىلەرنى خۇداغا تاپشۇردۇم ، — دېدى ئۇ ئاخىرىدا دەرمانى كېتىپ ، — خۇدانىڭ بەندىلىرى ئەمەلدە ئۆلمەيدۇ... سىلەر بىلەن يەنە ئاخىرەتتە تېپىشىمىز...

ھېلىمشانىڭ يۇڭلۇق ، كىر چاپانلىق كۆكسىدە ئاجايىپ ئوتلۇق ، ساپ بىر يۈرەكنىڭ سوققانلىقىنى ، لېكىن بۇ يۈرەك شۇ تاپتا ھالسىراپ ، مەڭگۈ توختاش ئالدىدا تۇرغانلىقىنى ئويلاپ ، ئەكبەرنىڭ كۆزىگە يەنە ياش كەلدى . ئۇ ، بۇ كېلەڭسىز ، قوپال ئادەمگە بەكمۇ ئىچىكىشىپ ، ئۆز ئاكىسىدەك ئېجىل بولۇپ كەتكەندى . شۇڭا ، ئەكبەر ئۆزىنى تۇتالماي ، ئۇنىڭ ئېگىز - پەس كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان مەيدىسىگە بېشىنى قويۇپ ئېسەدەپ يىغلاپ كەتتى...

شۇ چاغدا — ئاتىخان بىلەن ئەكبەرنىڭ يۈرەكلىرى ئۆيۈپ ، ئىچى ئاچچىق بولۇپ تۇرغان شۇ مۇدھىش دەقىقىدە ، ھېلىمشا بىر تىنىپ ، خىرقىرىغاندەك بولدى ، ئارقىدىن قاتتىق بىر سەسـ

كەندى ـ دە ، نەپەستىن توختىدى ، بايىلا مۆڭگۈلىنىپ ، يالتىراپ تۇرغان ئۆتكۈر كۆزلەر بەئەينى چېقىلغان شىشە پارچىسىدەك قېتىپ قالدى !...

پانىي دۇنيانىڭ ئازاب ـ ئوقۇبىتى بىلەن شاد ـ خۇراملىقىنى ئاخىرغىچە كۆرمەي ، بىمەھەل كۆز يۇمغان مۇساپىر ئۆلۈمى گەرچە ئەرسات قاپلىغان بۇ يۇرتنىڭ چىگىش تېپىشماقلىرى ۋە دەھشەتلىك پاجىئەلىرى ئالدىدا ھېچنېمە ئەمەستەك تۇيۇلسىمۇ ، لېكىن ھېلىمشا بىلەن ئۇزۇن سەپەرنىڭ جاپا ـ مۇشەققەتلىرىنى بىللە تارتقان ، ئۇنىڭ مەرد ، پىداكار روھىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن ، ئۇنىڭ ۋىجدان ۋە ئىمان ئالدىدىكى كەسكىنلىكىنى بىۋاستە ھېس قىلغان ئاتىخان بىلەن ئەكبەر ئۈچۈن ، ھېلىمشانىڭ ئۆلۈمى خۇددى ئوچۇق كۆندە چاقماق چاققاندەك ، كېچە ئاسمىنىدىن سەرۋەر يۇلتۇزى ئېقىپ كەتكەندەك شۇنداق تۇيۇقسىز ھەم ئېغىر تۇيۇلدى . ئاتىخان ھەسرەتلىك ياشلىرىنى تەستە ئىچىگە سىڭدۇردى ، لېكىن ئەكبەر ئۆزىنى تۇتالماي ھۆڭرەپ ، بوزلاپ يىغلىدى ، كۆز ياشلىرى سەل بولۇپ ئاقتى !...

ھېلىمشانىڭ ئۆلۈمى مەردانە ئۆلۈم ئىدى . ئۇ ، ھاياتلىقنى ھەمراھلىرىغا بېرىپ ، ئۆلۈمنى ئۆزىگە قالدۇردى ، شۇڭا ھايات قالغان ھەمراھلىرى قانچە قىلسا ئەرزىيتتى !...

ھېلىمشانىڭ مېيىتى چۈشتىن كېيىن دوختۇرخانىدىن مەسچىتكە يۆتكەلدى ، ئاتىخان ئۇنى ئۆز قولى بىلەن يۇيۇپ كېپەنلىدى . ئەسىر نامىزىدا مېيىت نامىزى چۈشۈرۈلدى ، ئۇنىڭ ھازىدارلىرى يەنىلا ئاتىخان بىلەن ئەكبەر ئىدى .

باقىتارخان ، يەھيا خوجا قاتارلىق ئون نەچچە ئادەم جىنازىنى ئېلىپ ، راۋالپىندىنىڭ سىرتىدىكى بىر پارچە تاشلاندۇق مۇساپىرلار قەبرىستانلىقىغا كەلدى . دەپنە قىلىنىدىغان ۋاقىتتا ئاتىخان قەبرە بېشىدىكى ئادەملەرگە قاراپ ، چوڭقۇر ئىچ ئاغرىقى بىلەن مۇنداق دېدى :

— ئاللاتائالا ھېلىمشانىڭ دىلىنى يورۇتۇپ ، ئىنايەت يولىغا باشلاپ ، رۇستەمنىڭ كۈچ - قۇۋۋىتىنى ، ھەزرىتى ئەلىنىڭ ھىممىتىنى ، ئىمىر ھەمزىنىڭ جۈرئىتىنى بەرگەنىدى ، لېكىن ئۇ باشقىلارنىڭ بەختى ئۈچۈن ، ئۆز بەختىنى قۇربان قىلدى ، خۇدايىم ئۇنىڭ ئاخىرەتلىكىنى غەنىي قىلغاي ، مەرھۇمنىڭ روھىنى جەننەت ھاۋاسىدىن بەھرىمەن قىلغاي ، ئامىن !

ھەممەيلەن دۇئاغا قول كۆتۈردى ، مېيىت ئەنە شۇنداق ياخشى تىلەكلەر بىلەن سوغۇق لەھەت ئىچىگە قويۇلدى . ھېلىمشانىڭ جىسمى ۋە روھى ئانا يۇرتتىن يىراقتىكى يات بىر تۇپراققا — ئۇنى بىر مەھەل بولسىمۇ ئۆز قوينىدا بېقىپ ، مەئىشەتلىرىدىن بەھرىمەن قىلغان سېخىي ، لېكىن ھېسسىز تەبىئەتنىڭ پايانسىز قوينىغا سىڭىپ كەتتى . مانا شۇ دەقىقىدىن باشلاپ ، ھېلىمشانىڭ كېسەل ئازابىدا ئۇزاق تولغانغان جىسمى ، ھېساب‌سىز ئازاب - ئوقۇبەت ، نومۇس ، پۇشايمان ۋە خورلۇق ئىچىدە پۇچىلانغان روھى مەڭگۈ ئارام تاپتى . شۇنداق قامەتلىك ، چىناردەك پۈتۈن - سۇرۇك بىر ئەردىن ئەڭ ئاخىرىدا بۇ دۇنياغا قالغىنى پەقەت بىر دۆۋە يۇمشاق ، سوغۇق ۋە غېرىب تۇپراقلا بولدى !

ئاستا - ئاستا پېتىۋاتقان كەچكى قۇياش خورما ۋە كاۋچۇك دەرەخلىرىنىڭ ئارقىسىغا ئۆتتى ، ئۇنىڭ ئاخىرقى قىزغۇچ نۇرلىرى ئېگىز - پەس دۆڭلۈككە سۈس يېيىلدى . ئۇزاق ئۆتمەي ، قۇياشنىڭ ئوتلۇق گەردىشى ئۇپۇققا تەگدى ۋە گويا نۇر ئېرىتمىسىدەك سوزۇلۇپ ، ئۇپۇق بوشلۇقىدا غايىب بولۇشقا باشلىدى . قۇياشنىڭ ئورنىدا ئاۋۋال سۇس قىزغۇچ ، كېيىن قارىيىشقا باشلىغان چەكسىز ئۇپۇقلا قالدى ، ئەتراپ ئاستا - ئاستا قويۇقلىشىۋاتقان قاراڭغۇلۇق ئىچىگە چۆمدى !...

ئونىنچى باب

كاراچىدىكى تەقەززالىق

1

هېلىمشانىڭ ئۆلۈمى گويا ئاتىخانغا ياراشقاندەك ئىش بولدى .

ئەگەر ئۇ سەكرات ئالدىدا ئاشۇ يىگىرمە تىللانى ئاتىخانغا ئامانەت قىلىپ بەرمىگەن بولسا ، ئاتىخان بىلەن ئەكبەرنىڭ هاياتى ئېغىر خەۋپ ئاستىدا قالغان بولاتتى . ئۇلار هەج ئۇچۇن ئەرەبىستانغا بېرىش ئۇياقتا تۇرسۇن ، جېنىنى بېقىش ئۇچۇنلا ، نامراتلىق قاپلىغان مۇشۇ يۇرتتا هامماللىق ، جىسەكچىلىك ۋە يۇندىخورلۇق قىلىشى كېرەك ئىدى . قاچانكى ئۆز خەجىدىن ئېشىنىپ ، يېتەرلىك پۇل يىغالىسا ، ئاندىن ئەرەبىستانغا ياكى ئۆز يۇرتى تەرەپكە قوزغىلالايتتى . لېكىن بۇ قاچان ، قانچە يىلدا ئىشقا ئاشىدۇ ، بۇنى تەسەۋۋۇر قىلىش تەس ئىدى . بەلكى ئاتىخاننىڭ كېيىنكى پۈتكۈل ئۆمرى يوقسۇزلۇق ، موهتاجلىق ۋە سەرسانلىق بىلەن مۇشۇ يەردە ئۆتۈپ كېتىشى مۇمكىن ئىدى !...

ئاتىخان شۇلارنى ئويلىسا ، تېنى شۈركىنىپ ، ۋەهىمە باساتتى . ئاللانىڭ ئۆزىنى هېلىمشانىڭ قولى بىلەن بۇ دۇنيانىڭ ئاشۇنداق خورلۇق ۋە ئازاب ـ ئوقۇبەتلىرىدىن قۇتۇلدۇرۇپ قالغانلىقىغا چىن كۆڭلىدىن شۇكۇر ـ سانا ئېيتاتتى . شۇڭا ئۇ ، هەر ۋاخلىق نامىزىدا هېلىمشانىڭ روهىغا ئاتاپ ئۇزاقتىن ـ ئۇزاق دۇئا قىلاتتى ، بەزى كۈنلىرى تۇپراق بېشىغا چىقىپ ، ئۇنىڭ

غېرىب قەبرىسى ئالدىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ ، قۇرئان تىلاۋەت قىلاتتى . بۇنداق چاغدا ئاتىخان ئاللانى گۇۋاھ قىلىپ ، ھەجدىن قايتىپ بارغاندىن كېيىن ، ئامانەتنى ئۆز جايىغا ساق ـ سالامەت تاپشۇرۇشتىن باشقا ، ئاشۇ نارەسىدە قىزغا ئاتىدارچىلىق قىلىشـ ىنى ، ھېلىمشا يەتكۈزۈشكە ئۈلگۈرەلمىگەن ئاتا مېھرىنى ھەسسىـ لەپ يەتكۈزۈشنى كۆڭلىگە پۈكەتتى !...

ھېلىمشا ئۆلۈپ يەتتىنچى كۈنى ، ئاتىخان يەھيا خوجىنىڭ ئاشخانىسىغا قازان ئېسىپ ، يۇرت ئادىتى بويىچە ياغ پۇراتتى ، ئۆز قولى بىلەن پولۇ ئېتىپ ، شۇ يەردىكى يېتىم ـ يېسىرلارغا نەزىر قىلىپ بەردى ۋە شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن ، ئەكبەر بىلەن مۇساپىرلار قەبرىستانلىقىغا چىقىپ قۇرئان ئوقۇدى ، ئەتراپتا ئۇچۇپ يۈرگەن جان ـ جانىۋارلارغا دان چاچتى ، ئاتىخانىڭ ئەقىدىسى بويىچە ئېيتقاندا ، ئادەم ئۆلگەندە ، روھى قۇشقا ئايلىـ ىناتتى . شۇڭا ئۇ ، بېشى ئۈستىدە ئەگىپ يۈرگەن قۇشلارغا دان چېچىۋېتىپ ئەكبەرگە :

— يېنىڭغا ئۇچۇپ كەلگەن قۇشلارنى ئۈركۈتمە ، بالام ! ئۇلار ساڭا كېرەكلىك نۇرغۇن ھېكمەتلەرنى ئېيتىپ بېرىدۇ ، دەردتىن زېدە بولغان يۈرىكىڭگە شىپا بولىدۇ ، ئەلەمدىن سىقىلـ غان روھىڭنى كۆتۈرىدۇ ! — دەپ تاپىلىدى .

ھېلىمشانىڭ ئاخىرەتلىك ئىشلىرى تۈگىدى ، ئاتىخان ئەمدى بۇ قارغىش تەگكۈر يۇرتتىن تېزراق كېتىشكە ئالدىرىدى .

2

ئەكبەر كۆز ئالدىدا ئايان بولغان بۇ پايانسىز سۇغا قاراپ ھەيرەتتە قالدى . قەشقەردە ئۆزى چۆمۈلۈپ ئوينايدىغان تۆمەن دەرياسىنى دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ دەريا ، ئەڭ قۇدرەتلىك سۇ ، دەپ قارايدىغان بۇ ساددا بالا ئۇچۇن ، كاراچى شەھىرىنى يېشىللىق ،

نەمخۇش ھاۋا ۋە تۇگىمەس - پۈتمەس بايلىقلار بىلەن تەمىنلەپ تۇرىدىغان ئەرەب دېڭىزىنىڭ بىپايان سۇيى ھەقىقەتەن بىر مۆجىزىدەك كۆرۈندى.

ئەكبەر تويماس ئىشتىياق ۋە زوقمەنلىك بىلەن تىنىمسىز چايقىلىپ، ئۇپقۇنلاپ تۇرغان دېڭىز بويىغا كەلدى، دېڭىز ھەيۋەتلىك گۈرۈلدەيتتى، گويا مەڭگۈ ھېرىپ - چارچاشنى بىلمەيدىغان تىلسىماتتەك نەرە تارتىپ، خەرساڭ تاشلارغا ئۇرۇلاتتى. دېڭىزنىڭ نەشپۈت چېچەكلىرىدەك بۇژغۇن چاچرىتىپ تۇرغان كۆكۈچ، سۇزۇك تامچىلىرى قۇياش نۇرىدا يالتىرايتتى، جىمىرلايتتى. ئۇنىڭ ئۇپۇق بىلەن سۈيۈشۈپ كەتكەن كۆز يەتكۈسىز يىراق چېتىدە گويا ئۇستا رەسسامنىڭ قولى بىلەن سىزىلغان گۈزەل رەسىمدەك بىر يېشىللىق ئالىمى پەيدا بولۇپ، قارىغان ئادەمنىڭ كۆڭلىدە بىر خىل كەڭ ۋە راھەتلىك سېزىم ھاسىل قىلاتتى…

ئەكبەر يۈرىتىنى ئايرىلغاندىن بېرى، مانا بۈگۈن تۇنجى قېتىم كۆكسى - قارنى ئېچىلىپ، راھەتلىك نەپەس ئالدى. دېڭىز ئۇنىڭغا ئەزەلدىن كۆرۈلۈپ باقمىغان بىر خىل ئازادىلىك، يۈكسەكلىك ۋە ئەركىنلىك تۇيغۇسى بەخش ئەتكەنىدى. شۇڭا، ئەكبەر دېڭىز بويىدا ۋاقىتنىڭ قانداق ئۆتكەنلىكىنى سەزمەي، كۈن پاتقۇچە تۇرۇپ قالدى. كۈننىڭ دېڭىزغا — ئاشۇ پايانسىز سۇنىڭ دەل ئوتتۇرىسىغا پېتىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرگەندە، ئۇنىڭ ھاياجىنى، زوقلىنىشى ۋە ھەيرانلىقى تېخىمۇ يۇقىرى پەللىگە چىقتى. تەپتى يانغان ئوتلۇق شاردەك قىپقىزىل قۇياش ئۇپۇققا باش قويغاندا، دېڭىز تېخىمۇ ھەيۋەتلىك، سەلتەنەتلىك تۈسكە كىردى. سۇ — نۇر بىلەن چايقىلىپ، نۇر بىلەن رەڭلىنىپ، دېڭىزدا سۇ ئەمەس، گويا نۇر ۋە ھارارەت كۆۋەجەۋاتقاندەك، سىرلىق، جۇلالىق، مەردانە بىر مەنزىرە پەيدا بولدى…

ئەگەر ھەمراھلىرى چاقىرىپ، سارايغا قايتىمىز دېمىگەن بولسا، ئەكبەر دېڭىزغا مەھلىيا بولۇپ، تېخى بۇ يەردە ئاينىڭ

چىقىشىنى كۈتكەن بولاتتى .

ئاتىخان بىلەن ئەكبەرنىڭ كاراچىغا كەلگىنىگە مانا بۈگۈن بىر ھەپتە بولدى . ئۇلار بۇ يەرگە كەلگەن كۈنىنىڭ ئەتىسى بۇرۇنقى ھەمراھلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى ، ئۇلارنىڭ تېخىچە ئەرەبىستانغا ماڭالماي ، بۇ يەردە مۇساپىر بولۇپ يۈرگەنلىكىدىن ھەيران بولۇشتى .

— پاراخوتقا بىلەت ئالالماي يېتىۋاتىمىز ! — دېدى مۇسا داڭقان ئاتىخان بىلەن كۆرۈشكەنلىكىگە خۇشال بولۇپ ، — تولا ساقلاپ ئېڭىكىمىزمۇ چۈشۈپ قالاي دېدى .

ئاتىخان تەئەججۈپ بىلەن سورىدى :

— ئىككى ئايغىچە ئالالمايدىغان قانداق بىلەت ئىكەن ئۇ ؟

— بۇ ئىشنىڭ تېگى - تەكتىنى بىزمۇ بىلمىدۇق ، ئاتىخان ! — دېدى مۇسا داڭقان ھەيرانلىق ھەم تىت - تىتلىق بىلەن ، — ھېلىقى «ھاجى بېشى» دېگەن كىشىلەرمۇ مانا دەيدۇ ، ئەنە دەيدۇ ، لېكىن بىلەت قولىمىزغا تەگمەيۋاتىدۇ !

مۇسا داڭقان ئۆزلىرىنىڭ كاراچىغا كەلگەندىن كېيىنكى ئىشلىرىنى بىر قۇر سۆزلەپ بەردى . ئۇلار بۇ يەرگە كېلىپلا ، باقىستارخان بەرگەن ئادرېس بويىچە «ھاجى بېشى» دەپ ئاتىلىدىغان سەلەي ھاجىم ، نادىر ھاجىم ، بارات ھاجىم دېگەن كىشىلەر بىلەن كۆرۈشۈپتۇ ، ئۇلار خېلى بۇرۇنلا ھەجگە چىقىپ ، قايتىش ۋاقتىدا ھەر خىل سەۋەبلەر بىلەن مۇشۇ يەردە ئولتۇراقلىشىپ قالغان يۇرتداشلار ئىكەن . ئەگەر ئۇلار بىلەن ئۇچراشمىغان بولسا ، ھەممە يەر تاشقىن سۇدەك يوپۇرۇلۇپ كەلگەن مۇساپىر كۆچمەنلەر بىلەن توشۇپ ، موھتاجلىق ، نامراتلىق ۋە پاراكەندىچىلىك قاپلاپ كەتكەن بۇ شەھەردە ئۇلارنىڭ نېمە قىسمەتلەرگە يولۇقۇشىنى تەسەۋۋۇر قىلىش تەس ئىكەن ، ئۇلار پويىزدىن چۈشۈپلا ، ئاشۇ «ھاجى بېشى»لارنى تېپىپ كۆرۈشۈپتۇ ، ئۇلار راستىنلا باشپاناھ بوپتۇ ، دەسلەپ كاراچىدىكى چوڭ «ھاجىخانا»

غا ھەقسىز ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ ، كېيىن «ھاجىخانا»دا ئۆتكۈر يۇقۇملۇق كېسەل تارقاپ كەتكەندە ، ئۇلارنى يۆتكەپ ، ئۆزلىرى ئاچقان ئاشخانىنىڭ ئارقىسىدىكى بوش يەرگە چېدىر تىكىپ ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ . ئاندىن ئۇلارنىڭ ھەر بىرىدىن تۆت يۈز رۇپىيەدىن[1] پۇل ئېلىپ ، پاراخوت بېلىتى ئېلىپ بەرمەكچى بوپتۇ . لېكىن ، بېلەت ھازىرغىچە قولغا تەگمەپتۇ ، «ھاجى بېشى»لارنىڭ ئېيتىشىچە ، پاراخوتقا بېلەت ساتىدىغانلار ئۇلاردىن ھەر خىل قۇسۇر تېپىپ ، بېلەت بېرىشكە ئۇنىمايۋېتىپتۇ ، ئايروپىلاندا يولغا سالايلى دېسە ، بىر بېلەت بىر مىڭ ئۈچ يۈز رۇپىيە بولغاچقا ، ئۇلار ئەرەبىستانغا بارمايلا يانچۇقىنىڭ قۇرۇقدىلىپ كېتىشىدىن قورقۇپتۇ . شۇڭا ، ئامالسىز «ھاجى بېشى»لارنىڭ «سەۋر قىلىڭلار ، مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلار بىلەن سۆزلىشىۋاتىمىز ، پات ئارىدا ھەل بولىدۇ» دېگەن گېپى بويىچە ساقلاپ يېتىپتۇ .

— ۋاي خۇدايىمەي ، بۇ نېمانداق دەرد - ئەسىرى كۆپ سەپەر - ھە ! ؟ — دېدى مۇسا داڭقان جىلە بولغان ھالدا ئۇھ تارتىپ ، — بۇنداق يېتىۋەرسەك ، پۇل - پۇچەكىمىز تۈگەپ ، ئاستا - ئاستا ھېلىم دېۋانىغا ئايلىنىپ قالىدىغان ئوخشايمىز .

— خۇدايىم يەنە ئۆزى ئاسان قىلىدۇ ، مۇسىراخۇن ! — دېدى ئاتىخان ھەم تەسەللى ، ھەم تەنبىھ ئاھاڭىدا ، — ئاللا ئۆز بەندىسىنىڭ ئېتىقادىنى ، ئىمانىنى سىناش ئۈچۈن ، مۇشۇنداق مۇشكۇل ، قىيىن سەپەرلەرنى ئىرادە قىلغان ، ھەرقانداق ئىشتا ، بەندە ئالدىرىغان بىلەن خۇدا ئالدىرىمايدۇ ، بۇ يەردىكى رىزقىمىز قاچان تۈگىسە ، شۇ چاغدا قوزغىلىمىز ، بۇنىمۇ خۇدا ئۆزى ئورۇنلاشتۇرغان !

مۇسا داڭقان «شۇنداق ، شۇنداق» دېگىنىچە بېشىنى لىڭشىتتى ، لېكىن كۆڭلىدە شاۋقۇن - سۈرەنگە تولغان بۇ تىنچسىز

---

[1] تۆت يۈز رۇپىيە — ئون سوملۇقتىن ئالتە يېرىم تىللاغا توغرا كېلىدۇ .

يەردىن بىر كۈن بولسىمۇ تېزراق كېتىشنى ئارزۇ قىلاتتى .

ئۇلار يەنە ئۇزاق پاراڭلاشتى ، پاراڭ ئىچىدە ھېلىمشا توغرىسىدا گەپلەر خېلى كۆپ بولدى ، ھەممىسى ئۇنىڭ ۋاقىتسىز ئۆلۈمىگە ئېچىنندى ، يات يۇرتتا غېرىب كېپەن بولۇپ قالغانلىقىدىن قاتتىق ھەسرەتلەندى . پاراڭ ئىچىدە يەنە ، غوجىمۇللا توغرىسىدىمۇ گەپلەر بولدى .

— مەن كۆرمىدىم ، — دېدى مۇسا داڭقان ئۇنىڭ ئىشىنى ئەسلەپ ، — كۆرگەنلەرنىڭ ئېيتىشىچە ، ئۇ بىر ئاينىڭ ئالدىدا راۋالپىندىدىن كېلىپ ، ھىندىستانغا كېتىپتىمىش...

— ھىندىستانغا ؟ !

بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ ئاتىخان ھەيران بولدى ، كېيىن كۆڭلىدىن بىر پىكىر كېچىپ : «بەلكىم ، يولدىكى ئاشۇ گۇناھلىق ئىش تۈپەيلىدىن ھەرەمگە بېرىشنى نومۇس بىلىپ ، ھىندىستانغا كەتكەن ئوخشايدۇ...» دېگەنلەرنى ئويلاپ قالدى .

— بوپتۇ ، نەدىلا بولسا سالامەت بولسۇن ! — دېدى ئۇ چىن كۆڭلىدىن چىقىرىپ ، — ئادەم بالىسى كۆپرەك دۇنيا كۆرۈپ ، ئىمانىنى قۇۋۋەت تاپقۇزغان ياخشى !

مۇسا داڭقان نەچچە ۋاقىتتىن بېرى بۇرۇقتۇرما ، تىت - تىت بولۇپ ، روھى چۈشۈپ كەتكەنىدى . ئەمدى ئاتىخان بىلەن سۆزلىشىپ ، مۇڭدىشىپ ، ئۆزىنى خېلى يېنىكلەپ قالغاندەك ھېس قىلدى . يالغۇز مۇسا داڭقانلا ئەمەس ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى بۇ قېتىم ئاتىخان بىلەن قايتا جەم بولغانلىقىدىن خۇشال ئىدى . ئۇلار مۇشۇنداق كۆكسى - قارنى كەڭ ، شۈكۈر - قانائەتچان ، ئەقلى - ھوشى جايىدا بىر ئادەمنىڭ ئۆزلىرىگە باش بولۇپ ، بۇنداق ئۇزۇن ۋە مۈشكۈل سەپەرنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىشنى ئۆزلىرىنىڭ بەخت - تەلىيى دەپ بىلەتتى !...

تەقەززالىق ئىچىدىكى كۈتۈش بىلەن يەنە ئون نەچچە كۈن جىمجىت ئۆتۈپ كەتتى . كاراچىنىڭ ھاۋاسىمۇ ئاستا - ئاستا

سوۋۇپ ، ئەتىگىنى ـ ئاخشىمى گەجگە قورۇيدىغان بولۇپ قالدى .
تولا كۇتۇپ تاقىتى ـ تاق بولغان بىر نەچچەيلەن ئاخىر «هاجى
بىشى »لارنىڭ ياقىسىدىن ئىلىپ ، پاراخوت بىلىتىنى تەلەپ قىلـ
دى . بۇ چاغدا ئۇلارمۇ ۋەدىگە ۋاپا قىلالمىغانلىقلىرىدىن خىجىل
بولۇپ ، ياۋاشلىشىپ قالغانىدى . شۇڭا ، بۇگۈن ئۇلارنىڭ ئىچىـ
دىكى يۇزلۇكرەك كەلگەن سەلەي هاجىم يىپپىڭى بىر ئىران
گىلىمىنى ۋىلىسپىتنىڭ ئارقىسىغا تىڭىپ ، ئاتىخان ، مۇسا داڭـ
ۋاقان ۋە يەنە بىر نەچچە مويسىپىتلارنى ئەگەشتۇرۇپ ، پاراخوتقا
بىلەت ساتىدىغان «هاجى كەب » دىگەن يەرگە ئەكەلدى . بۇ يەرنىڭ
ئاقساقىلى دىپاباي دىگەن كىشى گەۋدىلىك ، يوغان قورساق ،
كىلەڭسىز ئادەم ئىدى . ئۇ ، دائىم بىشىغا يوغان ، قارا دەستار
ئوراپ ، قولىدا ئىلمەك نىزام تايىقى تۇتقان هالدا يۇرەتتى .
«هاجى كەب »دە ئادەم كۆپ ئىدى ، هەرقايىسى دۆلەتلەردىن كەلـ
گەن هەج قىلغۇچىلارغا بەس ـ بەستە بىلەت سىتىلىۋاتاتتى .
سەلەي هاجىم دىپابايىنىڭ ئارقىسىغا چۇشۇپ ، سۆزلەشمەكچى بولـ
دى ، لىكىن دىپاباي نەزەر ـ گۇزۇرىگىمۇ ئالماي ، ئۆزىنىڭ
ئىشىنى قىلىۋەردى ، پەقەت سەلەي هاجى ۋىلىسپىتنىڭ ئارقىـ
سىدىكى گىلەمنى ئىشارە قىلىپ بىر نەرسىلەرنى دىگەندىلا ،
ئاندىن ئۇ بىر ئاز ئىچىلىپ ، سەلەي هاجىم بىلەن ئوردۇ تىلىدا
ۋىچىرلىشىپ سۆزلىشىپ كەتتى .
— بۇ ئاقساقالنىڭ دىيىشىچە ، — دىدى سەلەي هاجىم بىر
چاغدا ئۇنىڭ گىپىنى تەرجىمە قىلىپ ، — بىزنىڭ هازىرغىچە
بىلەت ئالالماسلىقىمىزدىكى سەۋەب ، بىزدە دەرخەس[1] يوق ئىدـ
كەن ، هۆكۇمىتىڭلار بۇلارغا دەرخەس يوللىماپتۇ . بۇلار هەر
قايىسى دۆلەتلەرنىڭ ئۆزىگە قىلغان دەرخەسكە ئاساسەن تەييارلىق
قىلىدىكەن . ئەرەبىستانمۇ شۇنىڭغا قاراپ قوبۇل قىلىدىكەن .
شۇڭا ، بىزگە بىلەت سىتىپ بىرەلمەيدىكەن...

---

[1] دەرخەس — ئۇقتۇرۇش ، يوللانما دىگەن مەنىلەردە .

— ئىككى ئايدىن ئارتۇق ساقلاپ، ئەمدى ئېرىشكەن جاۋابىمىز شۇ بولدىمۇ؟! — دېدى مۇسا داڭقان ئاچچىقتىن بوغۇلۇپ.

سەلەي هاجىم بۇ گەپنىمۇ دىپابايغا ئۇقتۇردى، ئۇ نىزام تايىقىنى ئوينىتىپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى:

— بىز كۈتتۇق، دۆلەتنىڭلاردىن دەرخەس كېلىپ قالارمىكىن، دەپ كۈتتۇق، — دېدى ئۇ ۋە سەلەي هاجىمنى ئىما قىلىپ، — بىز ئۆز ۋاقتىدا ماۋۇ ئادەملەرگىمۇ شۇ گەپنى قىلىپ كۈتۈشنى ئېيتقان. ئەمما، دۆلەتنىڭلاردىن هازىرغىچە خەۋەر بولمىدى...

— يەنە كۈتەمدۇق؟! — سورىدى ئاتىخان تەقەززا بولۇپ.

— بىزدە ئامال يوق! — دېدى دىپاباي پەرۋاسىزلارچە، — دەرخەس بولمىسا بېلەت سېتىپ بەرگىلى بولمايدۇ. بۇ پرىنسىپ!

گەپ شۇنىڭ بىلەن ئۈزۈلدى، سەلەي هاجىم بىر گىلەمنى هەدىيە قىلىپ، يۇرتداشلىرى ئالدىدا خىجىللىقتىن قۇتۇلۇپ، ئۆزىنى ئاقلىغاندەك بولدى. ئەمما ئۇ، يۇرتداشلىرىنىڭ هازىرقى ئوسال ئەهۋالىغا هېسداشلىق قىلاتتى، شۇنچە ۋاقىت بىهۇدە كۈتۈپ، نۇرغۇن مال ـ دۇنياسىدىن ئايرىلىپ، يەنە ماڭالمايۋاتقانلىقىدىن قايغۇراتتى. ئەگەر ئۇلار شۇ پېتى كېتىۋەرسە، مۇقەددەس هەج تاۋاپ ئۈمىدى يوققا چىققاندىن سىرت، ئۇلارنى يوقسۇزلۇق، موهتاجلىق ۋە غېرىبلىق كۈلپىتى بېسىپ ئېچىنىشلىق ئاقىۋەتلەرگە مۇپتىلا بولۇپ قالاتتى. ئۇ چاغدا، ئۈچ نەپەر «هاجى بېشى»نىڭمۇ بۇنچە كۆپ ئادەمنى هالاكەت دېڭىزىدىن قۇتۇلدۇرۇشقا ماجالى يەتمەيتتى!

— بۇ ئىشلار بۇرۇن مۇنداق تەس، مۇرەككەپ ئەمەس ئىدى، — دېدى سەلەي هاجىم كۆڭلى يېرىم بولغان هالدا، — يېڭى هۆكۈمەتنىڭ سىياسەتلىرى يېڭى، چىڭ بولۇپ كەتتى. بۈگۈن سىلەر بېلەت ساتىدىغان باشلىقنىڭ گېپىنى ئۆز قۇلىقىڭ-

لار بىلەن ئاڭلىدىڭلار ، ئۇ يەردە ئۈمىد يوق ، ئەمدى ئىشنى باشقا يول بىلەن ھەل قىلىشقا كىرىشەيلى ، بىز يېقىندا كاراچىدىكى چوڭ بىر ئەمەلدارنىڭ يولىنى مېڭىۋاتقان ، شۇنى قولغا كەلتۈر-سەكلا ، بېلەتتىن ئۈمىد بار .

ئۇلار «ھاجى كەب»دىن قايتماقچى بولدى . لېكىن ، تاياجى ئىسمىلىك بىر قېرى ، مويسىپىت ئادەم «مىجەزىم ياخشى ئە-مەس ، سەل ئولتۇرۇۋالايلى» دېگەچكە ، ئۇلار يەنە پاراڭلىشىپ ئولتۇردى . شۇ چاغدا دېپاباي ئىشتىن چۈشۈپ ، چېكەتكە شەكىل-لىك كىچىك ماشىنىسىغا ئولتۇرۇپ قايتماقچى بولدى . تاياجى خېلى بۇرۇنلا مۇدھىش بىر خىيالنى كۆڭلىگە پۈكۈپ ، ئاشۇ ماشىنىنىڭ قوزغىلىشىنى كۈتۈپ تۇرغانىدى . ماشىنا ئاستا قوز-غىلىپ ئۇلارغا يېقىن كەلدى ، تاياجى ئاجايىپ بىر تەلۋە كۈچنىڭ تۈرتكىسى بىلەن لىككىدە ئورنىدىن تۇرۇپ ، ماشىنىنىڭ ئالدىغا ئۆزىنى ئاتتى ۋە بوغۇق ئاۋازدا قەھرى بىلەن ۋارقىرىدى :

— بۇنداق قىينىغۇچە يا جېنىمنى ئال ، يا بېلەت بەر !

نورمال سۈرئەتتە كېلىۋاتقان ماشىنا يولدا توغرا ياتقان تايا-جىغا ئىككى غىرىچ قالغاندا قاتتىق تورمۇزدىن سىلكىنىپ ، جالاق-لاپ توختىدى . قورقىنىدىن چىرايلىرى تاتىرىپ كەتكەن دېپاباي نىزام تايىقىنى شىلتىغىنىچە ماشىنىدىن چۈشۈپ ، ئالىتاغىل تۇۋلاپ كەتتى ، ئاڭغىچە ماشىنىنىڭ ئەتراپىغا گۇرردە ئادەم ئولىشىپ ، ئۇنى بىر چەتكە چىقىرىپ قويدى . كىشىلەر تاياجىغا قاراپ بىر نەرسىلەرنى دېيىشەتتى ، بەزىلەر كۈلەتتى ، بەزىلەر تەئەججۇپ بىلەن ئۇنىڭ بىچارە ، ناتىۋان قىياپىتىگە قاراپ تۇرات-تى . دېمىسىمۇ ئۇنىڭ قېرىلىق يەتكەن نۇرسىز كۆزلىرىدە ياش لىغىرلاپ ، ياداڭغۇراپ كەتكەن يۈزلىرىدىن كىشىنىڭ ئىچىنى ئاغرىتقۇدەك مۇڭ ۋە ھەسرەت چىقىپ تۇراتتى…

شۇ ئەسنادا ، ئۇچىسىغا ئۇزۇن ئاق يىپەك كۆڭلەك ، بېشىغا قارا سەللە ئورىغان ، ئوتتۇرا بوي ، خۇش چىراي بىر ئەرەب بۇ

يەرگە كېلىپ قالدى . ئۇ ، تاياجىنىڭ نېمە ئۈچۈن ئۆلۈمگە تەۋەك-كۈل قىلغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى سۈرۈشتۈرۈپ بىلىپ ، قاتتىق هاياجانلاندى . ئۆز دادىسى دېمەتلىك مۇلايىم ، رايىش بىر ئادەم-نىڭ ئېتىقاد يولىدا شۇنچە ئۆزۈن ، جاپالىق سەپەرلەرنى بېسىپ كېلىپ ، يەنە ئۆلۈمنىمۇ پىسەنت قىلماي ، ئىسيانكارلىق بىلەن ماشىنىنىڭ ئالدىغا ئۆزىنى تاشلىغان پىداكار روھىدىن چوڭقۇر تەسىرلەندى . شۇڭا ئۇ ، ئاۋۋال ئۆزىنى تونۇشتۇردى ، ئۇنىڭ ئىسمى مۇھەممەد ئىبنى جەئفەر بولۇپ ، ئەرەبىستاننىڭ كاراچىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسىنىڭ مۇھىم ئەربابى ئىدى . ئاندىن ئۇ تاياجى ۋە ئاتىخان قاتارلىق بىر نەچچەيلەنگە تەسەللى بېرىپ مۇڭ-داق دېدى :

— سىلەر سەۋر قىلىپ تۇرۇڭلار ، ئاللا سىلەرنى مۇشۇ يەرگىچە چاقىرىپ كەلگەنىكەن ، چوقۇم بەيتۇللاغا بېرىپ ، ھەج تاۋاپ قىلالايسىلەر ، هازىر پاكىستاندا يېڭى هۆكۈمەت قۇرۇلدى ، شۇڭا بۇلار پرىنسىپ ، سىياسەتتە چىڭ تۇرىدۇ ، مەن دەرهال ئەرەبىستانغا — مەلىك[1] ئابدۇل ئەزىزگە يوللانما يوللاپ ، سىلەر-نىڭ ئەهۋالىڭلارنى مەلۇم قىلىمەن ، ئىنشائاللا ياخشى خەۋەر كېلىدۇ . سىلەر خاتىرجەم كۈتۈپ تۇرۇڭلار !...

بۇ تاسادىپىي ئۇچرىشىش ۋە هېسداشلىقتا تولغان ياخشى سۆزلەر ئۇلارنىڭ ئۈمىدسىزلىك بىلەن مۇڭلانغان كۆڭۈللىرىنى خۇددى باهار يامغۇرىدەك ياشارتىپ ، ئېچىلدۇرۇۋەتتى !

ئۇلار «هاجى كەب»دىن خۇشال قايتىپ ، بۇ خۇش خەۋەرنى تەقەززالىق ئىچىدە قالغان باشقا هەمراهلىرىغىمۇ يەتكۈزدى .

3

هايات خۇددى بىر ئېقىنغا — بەزىدە ئۇخچۇپ ، تۇرمەللەپ ، بەزىدە سۇكۇتكە چۆمۈپ جىمجىت ئاقىدىغان سىرلىق ، شىددەت-

[1] مەلىك — پادشاھ .

لىك بىر ئېقىنغا ئوخشايدۇ !

كاراچى كوچىلىرىدا بىكارچىلىقتىن زېرىكىپ ، تېنەپ - تەمتىرەپ ، پۈتۈن كۆڭلىرىنى ئىنتىزارلىق ئىچىدە كۈتۈش بىلەن ئۆتكۈزۈۋاتقان بۇ مۇساپىرلار ھازىر خۇددى ئەنە شۇ سۇكۈتكە چۆمۈپ ، جىمجىت ئېقىۋاتقان سىرلىق ئېقىنغا ئوخشىشىپ قالغانىدى . كۆڭلەر ئۆتكەنسېرى ئۇلارنى غېرىبلىق ، ئۈمىدسىزلىك ۋە چۈشكۈنلۈك بېسىپ كېتىۋاتاتتى . مۇھەممەد ئىبنى جەئفەردىن تېخىچە خەۋەر يوق ، ئۇ ئۆزى بۇلارنى ئىزدەشنى ئېيتقانىدى . تولا ساقلاپ ، تىت - تىت بولۇپ كەتكەن ئاتىخان بىلەن مۇسا داڭقان ئەرەب كونسۇلخانىسىنى ئىزدەپ تېپىپ ، ئىككى - ئۈچ قېتىم ئۇ يەرنى ئەگىپ ، ماراپ باقتى ، لېكىن ھېچقانداق نەتىجە بولمىدى ، كونسۇلخانىنىڭ ئىشىكى ئالدىغا بارا - بارماي ، پاكىستان ساقچىلىرى قوپاللىق بىلەن قوغلىۋەتتى . ئۇلار يەنە نەزەربەند قىلىنغان ئادەمدەك ئۆيدە ئولتۇرۇپ ، سەۋرلىك بىلەن كۈتتى ، لېكىن كۆڭلەر ھەپتىنى ، ھەپتىلەر ئاينى قوغلاپ ئۆتۈۋەردى . يېڭى يىل ئۆزاپ ، نورۇزمۇ يېقىنلىشىپ قالدى . ئۇلار پۇللىرىنى شۇنچە قىسىپ ، جان ساقلاش ئۈچۈنلا غورىگىل غىزالىنىپ يۈرگەن بولسىمۇ ، لېكىن قىممەتچىلىك قاپلاپ كەتكەن بۇ شەھەردە پۇللىرى غازاڭدەك ئۇچۇپ ، يانچۇقلىرى بارغانسېرى يەڭگىللەپ كەتتى ، ئاتىخانمۇ ھېلىمشا ئامانەت قىلغان پۇلنىڭ كۈندىن - كۈنگە تۈگەپ كېتىشىدىن ئەنسىرەيدىغان بولۇپ قالدى . ئەگەر بۇنىڭ ئامالىنى قىلماي مۇشۇنداق كېتىۋەرسە ، ھەممەيلەن ئېغىر موھتاجلىق ئىچىدە قالاتتى .

ئاتىخان بىر نەچچە كۈن جىددىي ئويلىنىپ ، كۆڭلىگە بىر پىلاننى پۈكتى ، ئاندىن ھەمراھلىرىنى يىغىپ مۇنداق دېدى :

— قېرىنداشلار ، يېتىپ يەۋېرىشكە تاغمۇ توشۇمايدۇ ، ھازىر ھەممىمىز پۇلنىڭ غېمىدە قالدۇق . تەقدىر - قىسمىتىم نېمە بولسا شۇ بولار دەپ يېتىۋېرىپ ، بىرەر ئىشنىڭ سەۋەبىنى قىل-

ماسلىق ياخشى پەزىلەت ئەمەس ! مېنىڭچە ، بىز بىر ياقىدىن باش ، بىر يەڭدىن قول چىقىرىپ ھەرىكەت قىلايلى ، ھەرىكەتتە بەرىكەت بولىدۇ !...

— ياخشى گەپ بولدى ، قانداق ھەرىكەت قىلىمىز ؟ — دېدى مۇسا داڭقان دەرھال لوقما تاشلاپ .

ئاتىخان بىر نەچچە كۈندىن بېرى ئويلىغان خىياللىرىنى ، تۈزگەن پىلانلىرىنى ئالدىرىماي ، تەپسىلىي چۈشەندۈردى ، بۇنى ئاڭلاپ كۆپچىلىك قايىل بولدى ۋە رازىلىق بىلدۈردى . ئۇنىڭ پىلانى بويىچە بولغاندا ، ھەممەيلەن ئوخشاش مىقداردا دەسمايە سېلىپ ، بۇنىڭغا كېرەكلىك نەرسە - بۇيۇملارنى سېتىۋېلىپ ، كىمنىڭ قولىدىن قانداق ئىش كەلسە ، شۇنى قىلىش ۋە ئاخىرىدا پايدىنى تەڭ بۆلۈش ئىدى . بۇ سەمىمىي ، ئاقىلانە پىكىر ھەممەيلەنگە ياقتى . ھەركىم ئۆزى قىلالايدىغان ئىشلارنى ئوتتۇرىغا قويدى . خۇددى «بەش بارماقنىڭ ئۆزىگە تۇشلۇق ھۈنىرى بار» دېگەندەك ، بۇ كوللېكتىپ ئىچىدىن قاسساپمۇ ، ناۋايمۇ ، زەرگەر-مۇ ، ماشىنىچىمۇ ، تۇنىكىچىمۇ ، ۋاپۇرۇشمۇ... ھەممىسى بار بولۇپ چىقتى . كۆپچىلىك بىردەك ئاۋاز بىلەن پۇل باشقۇرۇشنى ئاتىخانغا تاپشۇردى ۋە بۇ ئادەم پۇل تۇتسا ، ئۆزلىرىنىڭ خاتىرجەم بولىدىغانلىقلىرىنى بىلدۈردى...

شۇنداق قىلىپ ، بىر مەزگىل سۇكۇتكە ، جىمجىتلىققا چۆك-كەن ئۆلۈك ئېقىن بىردىنلا جانلىنىپ ، ئوخچۇپ ، تورمەللەپ ئېقىشقا باشلىدى .

ئاياللار ئىككى گۇرۇپپا بولۇپ ، تۆشۈككە پىشقان ئىككى ئايال ساڭزا ، سامبۇسا ۋە قۇيماق سالىدىغان بولدى ؛ يىڭنە ئىشقا پۇختا ، قولى چېۋەر ئۈچ ئايال ھەر خىل رەختلەردىن ئىچ كىيىم تىكىدىغان بولدى ؛ ئەرلەر ئىككى - ئۈچتىن بولۇپ قاس-ساپلىق ، ناۋايلىق ، تۇنىكىچىلىك قىلىدىغان ، قالغانلىرى ئاياللار تەييار قىلغان نەرسىلەرنى رەستىمۇ رەستە ، كوچىمۇ كوچا يۈرۈپ

ساتىدىغان بولدى . تىجارەت تېزلا يۇرۇشۇپ كەتتى . بۇ ئىشتا كاراچىنىڭ ئوي - چوڭقۇرىنى ، ئېپى - جېپىنى ئوبدان بىلىدىغان سەلەي ھاجى ، نادىر ھاجىملار ئۇلارغا يار - يۆلەك بولۇپ ، قېرىنداشلىق مېھرىنى يەتكۈزدى .

كاتتا پورت ھېسابلىنىدىغان بۇ ئاۋات ، قايناق شەھەرنىڭ ئىستېمال كۈچى يۇقىرى ئىدى ، بولۇپمۇ ئايالللار تەييارلىغان مەززىلىك ، يېيىشلىك ساڭزا ، سامبۇسىلار بىلەن تۇجۇپىلەپ تىكىلگەن ئەرزان باھالىق ئىچ كىيىملەر بەكمۇ بازار تاپتى ، ئەمدى بۇ ئىشلارغا ئايالللار يېتىشەلمەي ، ئەرلەرمۇ ياردەملىشىپ ئىشلەيدىغان بولدى ، بۇرۇن ئەتىگەندىن كەچكىچە بىكارچىلىقتىن لاغايلاپ ، پۈتۈن - پۈتۈن كۈنلىرىنى بىھۇدە كۆتۈش ، زېرىكىش ۋە ئۈمىدسىزلىك ئىچىدە مەنىسىز ئۆتكۈزۈپ ، مىجەزى چاچقۇن ، سەپرا بولۇپ كەتكەن بۇ ئادەملەر ئەمدى جىددىيلىك ، خۇشالللىق ۋە قىزىق ئېلىم - سېتىم ئىچىدە كۈنلەرنىڭ قانداق ئۆتكەنلىكىنى تۇيماي ، تۇرمۇش ھەلەكچىلىكى بىلەن ھەمىشە ئالدىراپ يۈرۈيدىغان بولدى . ئۇلار بۇرۇن بارماق ساناپ كۈن ئۆتكۈزگەن بولسا ، ئەمدى ھەپتىلەرمۇ بارماق ساناشقا ئۇلگۈرمەيدىغان بولۇپ قالدى...

بۈگۈن چۈشتىن كېيىن ، ئەكبەر ئۈچىنچى قېتىم پەتنۇسقا سېلىنغان ساڭزا ، سامبۇسىلارنى كۆتۈرۈپ ، دېڭىز بويىدىكى ئىستىراھەت باغچىسىغا كەلدى ۋە رەندىلەپ قويغاندەك بىر پارچە سىلىق قورام تاش ئۈستىدە ئولتۇرۇپ ، دېڭىزنى تاماشا قىلغاچ خېرىدار كۈتۈشكە باشلىدى . ئۇ ، ۋارقىراپ - جارقىراپ توۋلىمىسىمۇ داۋاملىق كېلىپ تۇرىدىغان چۈپقەتلىك خېرىدارلىرى بار ئىدى .

دېڭىز بويىدا ئايلىنىپ ، سەيلە - ساياھەت قىلىۋاتقان ھەر خىل كىيىم ، ھەر خىل چىرايدىكى ئادەملەر ئارقا - ئارقىدىن كېلىپ ، ئۇنىڭ ساڭزا ، سامبۇسىلىرىنى بىردەمدە يېرىملىتىپ

قويدى .

بىر چاغدا ، ئۇنىڭ ئالدىغا ئاتمىش ياشلاردىن ئاشقان ، بويى ئېگىز ، ئۇستىخانلىق ، رەڭگى قارامتۇل ، چاچ ـ ساقاللىرى قويۇق ، نوقۇت رەڭ رىدا[1] ئۇستىگە چاقماقلىق سۇر كاستۇم كىيىۋالغان ، سول قولىنىڭ بارمىقىدا چەچ كۆزلۈك ئالتۇن ئۈزۈك پارقىراپ تۇرغان بىر ئەرەب كەلدى . ئۇنىڭ كۈلۈپ تۇرغان كۆزلىرىدىن مۇلايىم ، سەممىيلىكى چىقىپ تۇراتتى . ئۇ ، ئەكبەرنى تىل بىلمەيدۇ ، دېگەن خىيال بىلەن سامبۇسىنى كۆرسىتىپ ، قول ۋە كۆز ئىشارىتى ئارقىلىق ، نەچچە پۇلغا نەچچىنى بىرسەن دېگەن مەنىلەرنى ئۇقتۇردى . لېكىن ، ئەكبەر ناھايىتى ئەدەپ ۋە تەكەللۇپ بىلەن ئەرەبچە سۆزلەپ كەتتى . ئۇنىڭ تەلەپپۇزىنىڭ ئېنىق ، تىلىنىڭ راۋانلىقىنى ئاڭلاپ ، ھېلىقى ئەرەب ھەيران بولدى ۋە بىر خىل قىزىقىش ھەم سۆيۈنۈش بىلەن ئۇنىڭدىن سورىدى :

— ئوغلۇم ، نەدىن كەلدىڭ ؟ ئىسمىڭ نېمە ؟

ئەكبەر چاقماقتەك جاۋاب بەردى :

— قەشقەرىيەدىن كەلدىم ، ئىسمىم ئەكبەر .

— ئەكبەر ؟ — دېدى ئەرەب تېخىمۇ قىزىقىپ ، — نېمە دېگەن ياخشى ئىسىم ، ئاللاھۇ ئەكبەر… ، — ئۇ قوللىرىنى ئەزان ئېيتقاندەك قۇلىقىنىڭ يېنىغا ئاپىرىپ كۈلۈمسىرىدى ، — سەن ئەرەبچىنى نەدە ئۆگەنگەن ؟ يۇرتۇڭلاردا مەدرىسلەر بارمۇ ؟

— بار ، بىر ئەمەس ، بىر نەچچىسى بار ، — دېدى ئەكبەر پەخىرلىنىش تۇيغۇسى بىلەن ، — مەن خانلىق مەدرىسىدە ئالتە يىل ئوقۇغان ، بىزنىڭ ئۇ يەردە مىسىر ، ھىندىستان ۋە بۇخارالاردا ئوقۇغان كاتتا ئۆلىما ـ ئۇستازلىرىمىز بار…

— سەن مېنى بەكمۇ خۇشال قىلدىڭ ، ئوغلۇم ! — دېدى ئەرەب قوڭۇر رەڭلىك ، ئۆگىلىرى يوغان ، يۇمشاق ئالىقانلىرىدا

---

① رىدا — ئەرەبلەرنىڭ كەڭ ئۇزۇن كۆڭلىكى .

ئەكبەرنىڭ باش - كۆزلىرىنى مېھرىبانلىق بىلەن سىلاپ تۇرۇپ ، — بىز تونۇشۇپ قالايلى ، مېنىڭ ئىسمىم سەئىدتاھا ، يەمەنلىكمەن ، ئەمما بەش يىلدىن بېرى مۇشۇ يەردە تۇرۇۋاتىمەن . سەن قانداق بولۇپ بۇ يەرگە كېلىپ قالدىڭ ؟

ئەكبەرمۇ بۇ ئادەم بىلەن تونۇشۇپ ، ئالتە يىل ئۆگەنگەن ئەرەبچە تىلنى ئىشلىتەلىگەنلىكىدىن خۇشال ئىدى . شۇڭا ئۇ ، بېشىدىن ئۆتكەن كۈنلەرنى ۋە ھازىرقى ئەھۋالىنى ئۇجۇر - بۇجۇرىغىچە سۆزلەپ بەردى ، سەئىدتاھا ئەكبەرنىڭ كىچىككىنە تۇرۇپ شۇنچە كۆپ رىيازەتلەرنى چەككەنلىكىگە ئىچ ئاغرىتتى ۋە كۆڭۈل ياساپ مۇنداق دېدى :

— كىچىك بولساڭمۇ قۇتلۇق سەپەرگە ئاتلىنىپسەن ، ئاللا سېنى نىيىتىڭگە يەتكۈزىدۇ ، ئوغلۇم ! بايا ئەرەبىستان كونسۇلخا-نىسىدىكى مۇھەممەد ئىبنى جەئفەرنىڭ گېپىنى قىلدىڭ ، ئۇ لەۋ-زى ھالال ، ياخشى ئادەم ، ئۇنىڭ بالىسى مەندە تەلىم ئالىدۇ ، مەنمۇ ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈپ سىلەرنىڭ ئەھۋالىڭلارنى ئېيتاي .

ئەكبەر رەھمەت ئېيتتى ۋە بىر پارچە قەغەزگە ساڭزا ، سامبۇسىلاردىن ئوراپ ئۇنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويدى ، سەئىدتا-ھا پۇل بېرىش ئۈچۈن ھەميانىنى ئېلىۋىدى ، ئەكبەر «لازىم ئەمەس ئۇستاز ، مېنىڭ كىچىككىنە كۆڭلۈم» دېگىنىچە ئۇنىڭ يېنىدىن كەتتى .

ئەكبەر كەچتە دادىسىغا سەئىدتاھا بىلەن تونۇشقانلىقىنى ۋە ئۆزئارا قىلىشقان گەپلىرىنى ئېيتىپ بەردى .

— ياخشى ئادەمگە يولۇقۇپسەن ، ئوغلۇم ، — دېدى ئاتىخان خۇشال بولۇپ ، — ياخشىغا يېپەك يېپىشار دېگەن شۇ ، يەنە ئۈچرىشىپ قالساڭ ، بۇ يەرگە باشلاپ كەل ، بىزمۇ تونۇشايلى ، مۇساپىرچىلىقتا بۇنداق ئادەملەر بىزگە پۇت - قول بولىدۇ .

زىرائەت كۆكىدىن مەلۇم دېگەندەك ، ئادەمنىڭ ياخشى - يامانلىقىمۇ بىرەر ئېغىز سۆزى ، كۆزى ۋە چىرايىدىن مانا دەپلا

چىقىپ تۇردۇ . سەئىدتاھا توغرىسىدا ئاتىخاننىڭ ئويلىغىنى توغ-
را ئىدى . يەمەندە چوڭ بولغان بۇ ئادەم ئىسلام ئەھلىنىڭ پىشۋا-
سى ۋە دىن ئالىملىرىنىڭ مۆتىۋەرى ئىدى . ئۇ ، بىر نەچچە
يىلنىڭ ئالدىدا ، دىندىكى ئايىغى چىقماس مەزھەپ كۈرەشلىرى-
نىڭ غوۋغالىرى ۋە ئۆزىنى كاتتا ئۆلىما دەپ ئاتىۋالغان چالا
ساۋاتلارنىڭ ھەسەت - خۇسۇمەتلىرىدىن بىزار بولۇپ ، ئۆمرىنىڭ
ئاخىرىنى تىنچ ۋە بەخىراماں ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن ، بۇ يەرگە كېت-
لىپ ماكانلىشىپ قالغانىدى . ئۇ ، بۇ يەردە «مىرى ئەرەب»[1]
ناملىق ئۇيۇشما قارمىقىدىكى مەدرىسىدە مۇدەررىسلىك قىلاتتى .
بۇ مەدرىسىدە كۆپرەك ئەرەبىستان ، يەمەن ، مىسىر ، ئىراق ۋە
سۇرىيە تەرەپلەردىن كېلىپ ، كاراچىدا تۇرۇپ قالغان ئەرەب
سودىگەرلىرى بىلەن كونسۇلخانا خادىملىرىنىڭ بالا - چاقىسى
ئوقۇيتتى . بۇ ئادەم يولى كەلسە ، ئاز - تولا تىجارەت ئىشلىرى
بىلەنمۇ شۇغۇللىنىپ قوياتتى ، چۈنكى ئۇنىڭ بىر ئوغلى مەدىنىدە
سودا - سېتىق قىلاتتى…

ئۇلار ئۈچ كۈندىن كېيىن ، يەنە شۇ يەردە ئۇچراشتى ،
سەئىدتاھا ئۇنى ساقلاپ تۇرغانىدى .

— سوداڭ قانداقراق ؟ — سورىدى ئۇ ئەكبەر بىلەن كۆرۈ-
شۈپلا .

— ياخشى ، — دېدى ئەكبەر ئۆز ئىشىدىن رازى بولغان
قىياپەتتە ، — دادام «ھەرىكىتىنى يەيمىز ، بەرىكىتى قالىدۇ»
دېگەنتى ، دېگەندەك ، ساتقان نەرسىنىڭ پايدىسى بىلەن كۈنلۈك
تۇرمۇشىمىزنى ئوبدان ئۆتكۈزۈۋاتىمىز .

— داداڭ توغرا دەپتۇ ! — دېدى سەئىدتاھا ئەكبەرنىڭ
يېنىدا ئولتۇرۇپ ، — ھەرىكەتسىز ھايات ئۆلگەن بىلەن باراۋەر
بولىدۇ . ھەرىكەت بولمىسا ، بۇ دۇنيانى قانداق تەرەققىي قىلدۇ-
رالايمىز ؟ ھورۇنلۇقنىڭ ، چۈشكۈنلۈكنىڭ دىنىمىزدا ھېچقانداق

---

[1] مىرى ئەرەب — ئەرەب خوجىلىقى .

ئورنى يوق . دىنىمىز هايات دىنى ، ياشاش دىنى ، توختىماي ھەرىكەت قىلىش دىنى ! قارىغىنە ، بۇ دېڭىزنىڭ قۇدرىتى نەدە ؟ ئۇنىڭ قۇدرىتى — تىنىمسىز ھەرىكەتتە ! ئۇ ھېرىپ - چارچاشنى بىلمەيدۇ ، كېچە - كۈندۈز گۈرۈلدەپ ، شاۋقۇنلاپ تۇرىدۇ ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ ئاستىدا ئاجايىپ مۆجىزاتلار ياشايدۇ ، ئۈستىدە ھەيۋەتلىك پاراخوتلار ئۈزۈپ يۈرىدۇ…

سەئىدتاھا خۇددى ئۆز دېمەتلىك ئۆلپەتلىرى بىلەن مۇڭداشقاندەك ، شۇنداق تەبىئىي ۋە شۇنداق مەنىلىك سۆزلەپ كەتتى . ئەكبەرمۇ ئۇنىڭ سۆزىدىكى چوڭقۇر ھېكمەتلەرنىڭ تېگىگە يەتمەكچى بولغاندەك ، پۈتۈن زېھنى بىلەن بېرىلىپ ئاڭلىدى . بىر چاغدا سەئىدتاھا ئۇنىڭدىن تۇيۇقسىز سوراپ قالدى :

— ئوغلۇم ئوقۇشنى خالامسەن ؟

ئەكبەر قىلچە ئىككىلەنمەي ، توپتوغرىلا جاۋاب بەردى :

— خالايمەن ئۇستاز ، بۇ مېنىڭ ھەمىشە ئويلايدىغان بىردىنبىر ئارزۇيۇم !

سەئىدتاھا ئاتىلىق مېھرى بىلەن ئۇنىڭ يەلكىسىگە قاقتى ۋە :

— ياخشى ، ناھايىتى ياخشى ! — دېدى ھاياجان بىلەن ، — مەن سېنى خاتا چۈشەنمەپتىمەن !

سەئىدتاھا ئاشۇ كۈنى ئەكبەر بىلەن تۇنجى قېتىم ئۇچراشقاندىلا ، ئۆزىنىڭ ئۆتكۈر نەزىرى بىلەن ئۇنىڭ چېچەن ، زېھنى ئۇچۇق ، تەلەپچان بالا ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ يەتكەنىدى . ئۆيىگە كەتكەندىن كېيىنمۇ ، خېلى ۋاقىتقىچە ئەكبەر توغرىسىدا ئويلىدى ۋە ئۆزىنىڭ ئۇنىڭغا ئامراق بولۇپ قالغانلىقىنى ھېس قىلدى . بىلىم ئەھلىگە خاس كەڭ نەزەرگە ، ھەققانىيەت تۇيغۇسىغا ۋە دۇنيا ئىشلىرى توغرىسىدا چوڭقۇر پىكىر - مۇلاھىزىلەرگە ئىگە بۇ ئاق كۆڭۈل ئادەم ئەكبەرنىڭ مۇساپىرچىلىقتا قاغجىراپ كەتكەن سەبىي دىلىنى بىر كۈن بولسىمۇ بىلىم شەربەتلىرى بىلەن

سۇغىرىشنى ئويلىغانىدى .

— مەن سېنى داداڭدىن ، ھەمراھلىرىڭدىن ئايرىپ ئېلىپ قالماقچى ئەمەس ، — دېدى سەئىدتاھا ئۆز كۆڭلىدىكى ئويلىرىنى چۈشەندۈرۈپ ، — بۇ يەردىن ماڭغۇچە ئارىلىقتا مېنىڭ مەدرىسىمدە ئوقۇپ تۇر دېمەكچىمەن . بىلىم ئېلىشنىڭ ۋاقتى - قەرەلى ، چەك - چېگرىسى يوق . ئادەم بالىسى بىر كۈن ياشىسا ، بىر كۈن ئۆگىنىشى كېرەك . بىلىم ئادەمنىڭ ئۆزىگىلا تەئەللۇق نەرسە ، ئۇنى ھېچكىم تارتىۋالالمايدۇ . ئەگەر خالىساڭ ، مەن سېنى مەدرىسىگە ئاپىرىپ قوياي ، ياتاق - تاماقلىرىڭنىڭ ھەممىسى مەندىن بولىدۇ ، ئۇ يەردە يەنە بىر مۇنچە باللار بىلەن تونۇشىسەن !

ئەكبەرنىڭ يۈرەكلىرى ئويناپ كەتتى ، بۇنداق چوڭ ھىممەت ئۈچۈن ، ئۇ ھەرقانداق رەھمەت ئېيتىپمۇ كۆڭلىدىكى خۇشاللىقىنى تۈگىتەلمەيتتى .

— مەن خالايمەن ! — دېدى ئۇ تەقەززالىق بىلەن ، — ھازىرلا بېرىشقىمۇ رازىمەن . لېكىن دادام...

— ھە ، بىلدىم... ، — دېدى سەئىدتاھا ئۇنىڭ نېمە دېمەكچى بولغانلىقىنى چۈشىنىپ ، — دادام نېمە دەكىن ، دەپ ئەندىشە قىلىۋاتىسەنغۇ دەيمەن . مۇنداق بولسۇن : سەن سودا - سېتىقىڭنى تۈگىتىپ ، مېنى مۇشۇ يەردە ساقلاپ تۇر ، مەن ئىككى سائەتتىن كېيىن سېنى ئالغىلى كېلىمەن ، سەن بۈگۈن بىزنىڭ ئۆيىنى كۆرۈۋېلىپ ، ئەتە داداڭنى باشلاپ كەلگىن ، بىللە سۆزلەشەيلى ، بولامدۇ ؟

— بولىدۇ ، مەن مۇشۇ يەردە ساقلايمەن ، ئۇستاز !

ئىككىيلەن ۋاقىتلىق خوشلاشتى ، ئەكبەر سودىسىنى تېزراق تۈگىتىش ئۈچۈن ، دېڭىز بويىدىكى ئەشمە قۇملۇق سوقماق يوللاردا چېپىپ يۈرۈپ خېرىدار ئىزدەشكە باشلىدى .

4

ئەكبەر مەدرىسىگە ئورۇنلىشىپ، ئارزۇسىغا يەتتى. يېڭى - يېڭى ساۋاقداشلار بىلەن تونۇشۇپ، خۇددى بۇرۇنقى غەمسىز ئوقۇغۇچىلىق ھاياتىغا قايتقاندەك، خۇشال ۋە شادىمان بولۇپ قالدى. بۇ مەدرىسىنىڭ ئوقۇتۇش شارائىتى خېلى ياخشى ئىدى، بۇ يەردىن خالىغان ۋاقىتتا، ئىسلام دىنى تارىخىغا ئائىت كىتابلاردىن باشقا، يەنە دۇنيا تارىخىغا ئائىت نۇرغۇن كىتابلارنى، تەبىئىي ۋە ئىجتىمائىي پەنگە ئائىت ئېسىل قامۇسلارنى تاپقىلى بولاتتى. ئەكبەر كىچىكىدىن تارتىپ كىتابخۇمار بولغاچقا، بۇ رەڭگارەڭ بىلىم خەزىنىلىرى ئۇنىڭ تۈگىمەس - پۈتمەس بايلىق دۇنياسىغا ئايلاندى، ئۇ كىتاب ئوقۇشقا، ئۇستازى سەئىدتاھا بىلەن نېمىلەرنىدۇر مۇلاھىزە قىلىشقا بېرىلىپ كەتتى. سەئىدتاھامۇ ئەكبەرنىڭ مۇنداق قىزغىن، جۇشقۇن روھىدىن تەسىرلىنىپ، ئۇنى يېپيېڭى بىر ئىلىم ئالىمىگە — ئۇ بۇرۇن كۆرۈپ باقمىغان، ئاڭلاپ باقمىغان يېڭى ئۇچۇر، يېڭى قاراش ۋە يېڭى تەپەككۇر ئىچىگە باشلاپ كىرىپ كەتتى. قىسقىغىنە بىر مۇددەت ئىچىدە، ئەكبەر ئۆزىنى گويا بىردىنلا بوي تارتىپ ئۆسۈپ قالغاندەك، شۇنىڭغا يارىشا زېھنىمۇ ئېچىلىپ، بىلىمى ئۇلغىيىپ، تەمكىن، سالاپەتلىك بىر ئادەم بولۇپ قالغاندەك ھېس قىلدى. دېمىسىمۇ، ئۇ ھازىر قەشقەردىكى خانلىق مەدرىسىدە — راھەت - پاراغەت ئىچىدە غەمسىز ئوقۇۋاتقان بۇرۇنقى ئەكبەر ئەمەس ئىدى. ئەكبەر يۇرتتىن — مۇقەددەس ئانا قۇچىقىدىن ئايرىلغان ئون ئايدەك ۋاقىتتىن بۇيان، تالاي - تالاي داۋانلارنى ئېشىپ، يۇرتتىن يۇرتقا كۆچۈپ، ھاياتنىڭ بەكمۇ گۈزەل، رەڭدار ۋە شەپقەتسىزلىكىنى، تەبىئەتنىڭ ئاجايىپ مۆجىزىلىك، ئۆزگىرىشچان ۋە بىپايانلىقىنى، ئادەملەرنىڭ تولىمۇ سىرلىق، مۇرەككەپ ۋە يۈكسەكلىكىنى كۆردى، چۈشەندى.

ئۇزۇن سەپەرنىڭ جاپا ـ مۇشەققەتلىرى بىلەن تۇرمۇشنىڭ
قېقىل ـ سوقۇللىرى ئەكبەرنىڭ يۇمران ئۇستىخانلىرىنى
تاۋلاپ، بۇرۇنقى نازۇك، چىدامسىز جىسمىنى قويۇچتەك قاتتىق
ۋە بېجىرىم قىلىپ يېتىشتۇرگەن بولسا؛ ھاياتنىڭ كۇتۇلمىگەن
تەقدىر ـ قىسمەتلىرى بىلەن تىرىكچىلىك يولىدىكى ئازاب ـ
ئوقۇبەتلەر ئۇنىڭ ئەركە، تىرتەك مىجەزىنى پىشىلدۇرۇپ، بۇ-
رۇنقى بوشاڭ، پەرۋاسىز روھىنى مۇستەھكەم، ئىرادىلىك، ھەر
قانداق ئىشقا سەممىي ۋە ئەستايىدىل قارايدىغان قىلىپ يېتىش-
تۇردى. شۇڭا، ئەكبەر خۇشاللىقتىن كۆرە قايغۇ، بەختتىن
كۆرە ئازاب، كۇلكىدىن كۆرە يىغا كۆپرەك سىڭىپ كەتكەن مۇشۇ
ئون ئاي ئىچىدە ئۆزىنى بىر نەچچە ياش چوڭىيىپ قالغاندەك
تەمكىن، سالاپەتلىك ھېس قىلىدىغان بولۇپ قالغانىدى. بۇنىڭ
ئۇستىگە سەئىدتاھانىڭ قەسىدىلىرى قىسقا، ھېكمىتى چوڭقۇر
ئىلمىي سۆھبەتلىرى قوشۇلۇپ، ئۇنىڭ نەزەر دائىرىسىنى كېڭەي-
تىپ، ھايات ھەقىقەتلىرىنى تېخىمۇ توغرا ۋە چوڭقۇر چۇشىنىد-
غان مەنىۋى مەنزىلگە باشلاپ كىرگەنىدى.

بىر كۇنى سەئىدتاھا مەدرىسىدىكى ئوقۇغۇچىلاردىن ئون
نەچچىسىنى تاللاپ، بىر ھۇجرىغا يىغدى ۋە ئۇلارنىڭ ئالدىغا
شەرق ئەدەبىياتى توغرىسىدا بىر سوئال قويۇپ، زېھىن سىناش
قىلماقچى بولدى.

— شەرق ئەدەبىياتى ئۇزاق تارىخقا ئىگە پارلاق ئەدەبىيات.
ئۇ پەيدا بولغان كەڭ رايونلار ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىنىڭ بۆشۇكى
ۋە مەنبەسى بولغان! — دېدى ئۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ دىققىتىنى
ئۆزىگە تارتىپ، — بۇنى ياخشى بىلمىگەن ئادەم ئۆزىنىڭ
ئاتا ـ بوۋىسىنى، تارىخىنى، مەدەنىيىتىنى ياخشى بىلمەيدۇ، ھەر
قايسى دەۋرلەردىكى ئەجدادلارنىڭ ئىدىيە، غايە، ھېسسىيات ۋە
ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنىڭ قانداق بولغانلىقىنىمۇ چۇشەنمەيدۇ. شۇ-
ڭا، مەن سىلەرگە ئۆتكەندە مۇتالىئە قىلغان كىتابلار ئىچىدىن

شەرق ئەدەبىياتىنىڭ بىر قانىتى بولغان ئەرەب ئەدەبىياتىغا دائىر بىر سوئال بېرىمەن، كىم توغرا ۋە دەل جاۋاب بەرسە، ئۇنىڭغا ئوتتۇز رۇپىيە مۇكاپات بېرىلىدۇ. پۇلنىڭ سانى گەرچە ئاز بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ قىممىتى يۇقىرى، چۈنكى ئۇ سىلەرنىڭ قانچىلىك كىتاب ئوقۇغانلىقىڭلارنى ۋە ئوقۇغانلىرىڭلارنى قانچىلىك مۇتالىئە قىلىپ ئىزدەنگەنلىكىڭلارنى ئۆلچەيدىغان ئادىل ئۆلچەم. ئەمىسە، قۇلاق سېلىڭلار، سوئالنى ئوتتۇرىغا قويىمەن:

— «ئەركىنلىكنىڭ ئۆزى ھاياتلىق، ئەركىنلىكتىن مەھرۇم بولغان كىشى گويا ئۆلۈك ئادەم، ئەركىنلىكى بولمىغان دۆلەت خۇددى مازار!» بۇ سۆز كىمنىڭ، قاچان، قايسى ئەسىردە ئېيتىلغان؟

بىر نەچچە بالا ئارقا ـ ئارقىدىن قول كۆتۈردى، سەئىدتاھا شۇنىڭ ئىچىدە دەسلەپ قول كۆتۈرگەن ئەلى ھاجىز ئىسىملىك ئوقۇغۇچىغا رۇخسەت قىلدى.

— بۇ سۆز يېقىنقى زامان ئەرەب ئەدەبىياتىنىڭ داڭلىق ۋەكىلى جىبران خېلىل جىبراننىڭ «سۇنغان قانات» ناملىق ئەسىرىدە ئېيتىلغان، يىلى... يىلى... — ئۇ قاچان ئېيتىلغانلىقى توغرىسىدا بىر نەرسە دېيەلمەي، تىرنىقىنى تاتىلاپ تۇرۇپ قالدى.

— جاۋاب توغرا بولدىمۇ؟— سورىدى سەئىدتاھا ئوقۇغۇچىلارغا تەكشى نەزەر تاشلاپ.

— ياق، توغرا بولمىدى! — دېدى بىر ئوقۇغۇچى خېلى ئىشەنچ بىلەن، — مەن دەپ باقاي.

— بولىدۇ، سەن دەپ باقە! — دېدى سەئىدتاھا رىغبەتلەندۈرۈپ.

— بۇ سۆز، — دېدى ھېلىقى ئوقۇغۇچى قوللىرىنى ئوينىتىپ، — يېقىنقى زامان ئەرەب ئەدەبىياتىنىڭ داڭلىق شائىرى

ئەخمەت شەۋقىنىڭ «سۈرىيە مۇستەقىللىقى» دېگەن ئەسىرىدە ئېيتىلغان...

— خاتا ، سەنمۇ خاتا ئېيتتىڭ ! — دېدى سەئىدتاھا بىر ئاز بىتاقەت بولۇپ .

ھۇجرا سۈكۈتكە چۆمدى ، ئوقۇغۇچىلار جىددىيلىك ئىچىدە ئويلانماقتا ئىدى .

ئۇلارنىڭ ھەممىسى ياش جەھەتتە ئانچە چوڭ پەرق قىلمايدى-غان ئون بەش ياشتىن ئون سەككىز ياش ئارىلىقىدىكى مىسىر-لىق ، يەمەنلىك ، ئىراقلىق ، سۈرىيىلىك ۋە ئەرەبىستانلىق ئەرەب باللىرى ئىدى . بۇنىڭ ئىچىدە ، پەقەت ئەكبەرلا دۇنيانىڭ يىراق چېتىدىكى بىر قەدىمكى يۇرتتىن كەلگەن ئاددىي ئۇيغۇر بالىسى ئىدى .

سۈكۈنات خېلى ئۇزاق داۋام قىلدى ، چۈنكى مۇدەررىسنىڭ ئوتتۇرىغا قويغان سوئالى ئادەمنى كاللا قاتۇرۇشقا ئۈندەيدىغان خېلى قىيىن سوئال ئىدى .

بىر ھازالىق جىمجىتلىقتىن كېيىن ، مىسىرلىق بىر ئوقۇ-غۇچى رۇخسەت ئېلىپ سۆزلىدى ، لېكىن ئۇنىڭ جاۋابىمۇ توغرا بولمىدى ، سەئىدتاھا ئۈمىدسىزلىك بىلەن بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى . ئۇنىڭ ئارقىسىدىن يەمەنلىك بىر ئوقۇغۇچى سۆزلىدى ، ئۇنىڭ جاۋابى يېرىم - يارتا بولدى ، ئۇ يازغۇچىنىڭ ئىسمىنى توغرا ئېيتتىيۇ ، ئەسەرنىڭ ئىسمى بىلەن يىلىنى توغرا ئېيتالمى-دى . سەئىدتاھا يەنە ئەپسۇسلانغان ھالدا يەلكىسىنى قىسىپ قويدى . باشقا ئوقۇغۇچىلار يەنە سۈكۈتكە چۆمدى ، ئالدىدىكى بىر نەچچەيلەننىڭ مەغلۇبىيىتى ئۇلارنى يۈرەكئالدى قىلىپ قويغانى-دى . ئەكبەرمۇ ئارىسالدىلىق ئىچىدە قالدى . ئۇ ، خېلى چوڭقۇر ئويلىنىپ ، كۆڭلىدە بۇ سوئالغا قانائەتلىنەرلىك جاۋاب تاپقانى-دى . ئىراقنىڭ يېقىنقى زامان ئاتاقلىق شائىرى ۋە يازغۇچىسى مەرۇف ئەل رۇسەفىنىڭ 30 - يىللاردا نەشر قىلىنغان بىر

توپلامىنى ئەكبەر تېخى يېقىندىلا مەدرىسىنىڭ قىرائەتخانىسىدىن ئېلىپ، بىر نەچچە كۈنگىچە قىزىقىپ ئوقۇغان ۋە ئۇستازى سەئىدتاھادىن بىر نەچچە قېيىن نەرسىلەرنى سوراپ بىلىۋالغان-دى. بايا ئېيتىلغان سۆزمۇ ئەنە شۇ توپلامدا بار ئىدى. لېكىن ئۇ، دەرھال قول كۆتۈرۈپ بۇ سوئالغا جاۋاب بېرىشنى ئۆزى ئۈچۈن ئانچە لايىق كۆرمىدى، چۈنكى بۇ مەدرىسىنىڭ كونا ئوقۇ-غۇچىلىرى ئالدىدا يېتىم ئاقساقاللىق قىلىپ، ئۇلارنىڭ نەزىرىدە مەنمەنچى، شەپشەك ئىكەن، دېگەن يامان تەسىرات قالدۇرۇپ قويۇشتىن قورقتى. ئەمما، سەئىدتاھا خۇددى ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى-نى بىلىۋالغاندەك مۇنداق دېدى:

— ھەممىڭلار سۆزلەيسىلەر، قانچىلىك بىلسەڭلار شۇنچى-لىك دەڭلار. بۇ، سىلەرنىڭ زېھنىي كۈچۈڭلارنى سىنايدىغان بىر پۇرسەت!

ئەكبەرنىڭ داۋاملىق ئاربسالدى بولۇپ، ئېھتىيات قىلىشى-نىڭ ئورنى قالمىدى، سەئىدتاھا بايىقى سۆزلەر بىلەن ئۇنى خۇپىيانە ئىلھاملاندۇرۇۋاتاتتى. شۇڭا ئەكبەر سورىيىلىك بىر ئوقۇغۇچىنىڭ ئارقىسىدىن رۇخسەت ئېلىپ، كۆڭلىدە قايتا ـ قايتا پىشىلدۇرۇۋالغان سۆزلىرىنى ئالدىرىماي، دانە ـ دانە سۆز-لەشكە باشلىدى:

— بۇ سۆز يېقىنقى زامان ئەرەب ئەدەبىياتىنىڭ داڭلىق ۋەكىلى مەرۇف ئەل رۇسەفىنىڭ 1926 ـ يىلى يازغان «تەپەك-كۇر ئەركىنلىكى ئۈچۈن» دېگەن ئەسىرىدە ئېيتىلغان!

— ياخشى، ياخشى! — دېدى سەئىدتاھا ئۇنىڭ جاۋابىنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن رازىمەنلىك بىلەن، — سوئالغا توغرا، دەل جاۋاب بەردىڭ، مۇكاپات ساڭا بېرىلىدۇ، ئوغلۇم! — ئاندىن ئۇ بەزىلىرى ساليىپ، گۆشىيىپ ۋە بەزىلىرى ئىچى قارىلىق بىلەن ئالىيىپ ئولتۇرغان باشقا ئوقۇغۇچىلارغا رايى قايتقان نەزەر بىلەن مۇنداق دېدى، — شۇنچە يىراق، چەت بىر يۇرتتىن كەل-

گەن بىر بالا سىلەرنىڭ تىلىڭلارنى ئۆگىنىپ ، يەنە تېخى سىلەر-
دىن يۇقىرىلاپ كەتسە ، سىلەر ئۇيالمامسىلەر ؟ بىلىپ قويۇڭلار ،
بىلىم كىمنىڭ قولىدا بولسا ، شۇ كۈچلۈك ، شۇ نوچى ! ئۇنداق
ئادەم ھېچقانداق يەردە خارلانمايدۇ ، ئۇ ھەرقانداق زامان ، ھەر
قانداق ماكاندا ئەزىز ۋە مۆتىۋەر بولۇۋېرىدۇ !...

ئەكبەر شۇ كۈنى كەچتە ، بۇ خۇشاللىقنى دادىسىغا يەتكۈز-
دى . ئاتىخان ئوغلىنىڭ سىناقتا ئۆتۈپ ، مۇكاپاتقا ئېرىشكەنلىكى-
دىن قاتتىق سۆيۈندى .

— تېخىمۇ ياخشى ئوقۇ ، ئوغلۇم ! — دېدى ئۇ ئەكبەرنى
رىغبەتلەندۈرۈپ ، — ئۇستازىڭ توغرا دەپتۇ ، ئادەمنىڭ
زىننىتى — بىلىم ، ئاتا - بوۋىلىرىمىز «كۈچى بار بىرنى يېڭەر ،
بىلىمى بار مىڭنى» دەپ بىكار ئېيتمىغان ، مۇكاپات ئالغان
ئوتتۇز رۇپىيە پۇلۇڭمۇ ئاز ئەمەسكەن ئوغلۇم ، بىز قەشقەردىن
سېتىۋالغان ئون دانە دورغىبەگ تەڭگىسى دېگەن گەپ . سەن
ئۇستازىڭنىڭ پىشكە تېخىمۇ چىڭ ئېسىلىپ ، بىزنىڭ بۇ يەردىن
رىزقىمىز كۆتۈرۈلگىچە ئوبدان ئوقۇۋال ، قۇربان ھېيتقا يەنە ئۈچ
ئايدەك ۋاقىت بار .

— يەنە ماڭالمىساق قانداق قىلارمىز دادا ؟ — سورىدى
ئەكبەر دېلىغۇللۇق ئىچىدە ، — بۇ قېتىمقى ھەج ۋاقتى ئۆتۈپ
كەتسە ، يەنە بىر يىل ساقلايدىغان گەپ...

ئەكبەر بۇ گەپلەرنى دادىسىنى چېكىپ بېقىش ئۈچۈن دېگە-
نىدى . ئۆز كۆڭلىدە بولسا ، بۇ يەردە قانچىلىك كۆپ ساقلىسىمۇ
ئەمدى قورقمايتتى ، زېرىكمەيتتى . چۈنكى ، ئۇ ھازىر ئىللىق
ماكان ، ياخشى ئۇستاز ، ئوبدان ئوقۇش شارائىتىغا ئىگە بولۇپ
قالغانىدى ، مەدرىسىدە تېخى ئۇنى يەكلىمەي ياخشى كۆرىدىغان
بىر مۇنچە ساۋاقداشلىرى بار ئىدى .

— يەنە بىر - ئىككى ئايغىچە ئەرەب كونسۇلخانىسىدىن
خەۋەر بولماي قالسا ، — دېدى ئاتىخان قاشلىرىنى يىمىرىپ ،

كۆزلىرىنى ئويچان قىسقان هالدا ، — يۈك پاراخوت خوجايىنلى-رىنى سىتىۋېلىپ بولسىمۇ ، بۇ يەردىن كەتمىسەك بولمايدۇ ، شۇنچە ئۇزۇن يوللارنى بېسىپ ، بەيتۇللانىڭ بوسۇغىسىغا كەلگەن-دە ئارقىمىزغا يانساق ، مەھشەر كۈنى ئاللاتائالاغا نېمىدەپ جاۋاب بېرىمىز ؟ پۇلىمىز يېتىشمىدى ، ئىرادىمىز بوشاپ كەتتى ، دەي-مىزمۇ ؟ ئىنشائاللا ، بۇ قېتىمقى ھەرىكىتىمىزنىڭ بەرىكىتى ياخ-شى بولۇۋاتىدۇ . چىقىمنى تۆلەپ ، يەپ - ئىچىپ ، يەنە ئاز - تولا ئېشىنىۋاتىمىز . بۇمۇ ئاللاتائالانىڭ بىزگە قىلغان شاپائىتى ، ئەگەر ئۇ بىزنى ئۆز ئۆيىگە چاقىرمىغان بولسا ، مۇشكۈللىرىمىز-نىمۇ بۇنداق ئاسان قىلمىغان بولاتتى !...

— ھە راست ، دادا ، — دېدى ئەكبەر بىر ئىشنى ئېسىگە ئالغاندەك ، — كونسۇلخانىدىكى ھېلىقى مۇھەممەد ئىبنى جەئفەر-نىڭ ئوغلى فەھەت بىلەن دوست بولۇپ قالدىم ، ئۇ مەدرىسىدە ئوقۇيدۇ . تۈنۈگۈن فەھەتنىڭ دېيىشىچە ، دادىسى ئۈچ كۈننىڭ ئالدىدا مۇھىم بىر ئىش بىلەن ئەرەبىستانغا كېتىپتۇ . ئۇ ، مې-ڭىشتىن بۇرۇن ، سەئىدتاھا ئۇلارنىڭ ئۆيىگە بېرىپ بىزنىڭ ئىشىمىز توغرىسىدا سۆزلىشىپتۇ . فەھەتنىڭ ئېيتىشىچە ، دادى-سى سەئىدتاھا بۇ قېتىم ۋەتەنگە بارغاندا بۇ ئىشنى چوقۇم ھەل قىلىمەن ، ئۆتكەندە بىزنىڭ يوللىغان يوللانمىمىز مەلىكىنىڭ قو-لىغا تەگمىگەندەك قىلىدۇ ، مەن بېرىپ سۈرۈشتە قىلىمەن ، دېگەن ئوخشايدۇ !...

بۇ خەۋەر ھەر ھالدا ئاتىخان ئۈچۈن يېڭى ۋە ئۈمىدلىك خەۋەر بولدى .

— خۇدايىم دېگىنىدەك بولار ! — دېدى ئۇ خۇشال بولۇپ ، — غېرىب - مۇساپىرنىڭ غېمىنى ئاللا ئۆز يەيدۇ !

ئون بىرىنچى باب

ئۈمىد ساھىلى

1

ئاتنخان تۈرغان ئۆيگە بويى ئېگىز ، غولى كەڭ ، ساقىلى شالاڭ بىر ئەرەب كىرىپ كەلدى . ئۇنىڭ چىراي - تۈرقىدىن قىرىق ياشلار ئەتراپىدىكى مەلۇم ئىدى . ئۇ ، يالاڭئاياغ بولۇپ ، ئۈچىسىغا ئاق ماتادىن تەييارلانغان كەڭ يەكتەكنى يېپىنىۋالغانىدى . ھېلىقى ئەرەب يەكتىكىنىڭ بىر قىسمىنى بويىنىغا ئورىۋالغان ، بىر قىسمىنى بولسا ، ئىسسىقتىن ساقلىنىش ئۈچۈن بېشىغا ئارتىۋالغانىدى .

— مېنىڭ ئىسمىم مەسرۇھ ،— دېدى ئۇ ئەدەپ ۋە مۇلايىملىق بىلەن ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ ،— مېنى بۇ يەرگە ئەرەب كونسۇلخانىسىدىكى مۇھەممەد ئىبنى جەئفەر ئەۋەتتى...

مەسرۇھنىڭ سۆزىنى ئەكبەر ئۆرۈپ بەردى ، ئۇ تونۇگۈندىن بېرى گال ئاغرىقى بىلەن قىينىلىپ ، مەدرىسىگە بارالماي ، دادىسىنىڭ يېنىدا يېتىۋاتقانىدى .

— مۇھەممەد ئىبنى جەئفەر ئەرەبىستاندىن كەلدىمۇ ؟ — دەپ ئالدىراپ سورىدى ئەكبەر .

چۈنكى ، ئۇنىڭ ئوغلى فەھەت تېخى ئىككى كۈننىڭ ئالدىدا دادىسىنىڭ قايتىپ كەلمىگەنلىكىنى ئەكبەرگە ئېيتقانىدى .

— كەلدى ،— دېدى مەسرۇھ كېسىپلا ، — تېخى ئاخشام قايتىپ كەلدى . ئۇ كىشى سىلەرنىڭ ھەرەمگە بېرىش ئىشىڭلارنى

ھەل قىلىپ ، مېنى پاراخوت بىلتى ئېلىپ بېرىشكە ئەۋەتتى .
ھازىرلا بىر ئادەم تۆت يۈز رۇپىيىدىن تاپشۇرۇۋالار ، بۇگۈندىن قالماي «ھاجى كەب»گە چىقىپ بىلەت ئالىمىز ، مەن بىلەن بىر - ئىككى ئادەم بىللە چىقساۋالار بولىدۇ…

بۇ خەۋەر ھەممەيلەننى خۇشاللىققا چۆمدۈردى ، شۇ تاپتا ئۇلارنىڭ ئۇزاقتىن بېرى ئىنتىزار بولۇپ ، زارىقىپ ، تەشنالىقتا كۈتكەن ئارزۇ - ئارمانلىرى رېئاللىققا ئايلىنىش ئالدىدا تۇراتتى . ئۇلار ئەمدى ئەرەبىستانغا بارىدۇ ، بەيتۇللانى — خۇدانىڭ بۇ مۇقەددەس ، يېگانە ئۆيىنى تاۋاپ قىلىدۇ ؛ ھەجەرۇل - ئەسۋەد تېشىنى ئۆپۈدۇ ۋە ئۇ نامايان قىلىپ تۇرغان ئىلاھىي ھېكمەتلەرنى يۈرىكى بىلەن ھېس قىلىدۇ ؛ زەمزەم بۇلىقىنىڭ ئابىھايات سۈيىنى ئىچىپ ، ھالىدىن كەتكەن كۆڭۈللىرىنى ياشارتىدۇ !…

ئاھ ، مەككە ! دۇنيادىكى شەھەرلەرنىڭ ئانىسى ، ئۇلۇغى ! بىز سېنى بەك ئۇزاق كۈتتۇق ، بەك سېغىندۇق . سېنىڭ ھىدايەت قۇياشى كۆتۈرۈلگەن ئاشۇ مۇبارەك جامالىڭنى كۆرىدىغان كۈنمۇ بولىدىكەن ! سەن بەيتۇللانىڭ ماكانى بولۇپلا قالماي ، سەن يەنە تىنچلىقنىڭ يۇرتى ، غېرىب - مىسكىنلەرنىڭ پاناھگاھى ، سەن بىزنىڭ نېمەتلىرىمىزنىڭ ، كۈچىمىزنىڭ ۋە ئۈمىدىمىزنىڭ مەنبەسى ! بىز سەندىن ھەمىشە خەيرلىك تەلەپ قىلىمىز !…

ئۇلار شۇ تاپتا ، ئەنە شۇنداق ھاياجان ۋە ئەقىدە بىلەن ئۈنسىز ئىدا قىلىۋاتاتتى . بۇ ، ئۇلارنىڭ ئىلاھقا قىلغان نالىسى ۋە ئىلتىجاسى ئىدى !

ئايغى چىقماس تولا كۈتۈشتىن كۆزىنىڭ قارىقى سىزىلىپ ، دىللىرى قاغجىراپ كەتكەن بۇ ئادەملەرگە تۇيۇقسىز بۇ خۇش خەۋەرنى ئەكەلگەن مەسىرۇھ گويا جەننەتنىڭ ئەلچىسىدەك يېقىملىق ۋە مۆھتەرەم بىلىنىپ كەتتى . شۇڭا ، ئۇلار نېرى - بېرىدىسىنى سۈرۈشتۈرمەيلا ، ئادەم بېشىغا تۆت يۈز رۇپىيىدىن پۇلنى چىقىرىپ ، ئۇنىڭ قولىغا تۇتقۇزدى .

يوغان بىر سومكا پۇلغا ئېرىشكەن مەسىرۇھ خۇشاللىقىدىن ئۆزىنى شۇنداق تەمكىن ، سالاپەتلىك تۇتۇشقا ئۇرۇنسىمۇ ، لېكىن نېمە ئۈچۈندۇر گەپ - سۆزلىرىدىن بىر خىل ھودۇقۇش ۋە ئالاقزادىلىك چىقىپ تۇراتتى ، لېكىن بۇنى ھېچكىم سەزمىدى ، ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ئادەملەرنىڭ ھەممىسى تويۇقسىز كەلگەن بۇ خۇشاللىق ۋە ھاياجاندىن مەستخۇش بولۇپ كەتكەنىدى...

مەسىرۇھ ئاتىخان بىلەن مۇسا داڭقاننى ئەگەشتۇرۇپ ، پاراخوت بىلىتى ئېلىش ئۈچۈن «ھاجى كەب»گە قاراپ ماڭدى . ئەكبەرمۇ بىللە چىقماقچى بولۇۋىدى ، لېكىن ئاتىخان ئۇنىڭ سالامەتلىكىدىن ئەنسىرەپ قالدۇرۇپ قويدى .

بۈگۈن «ھاجى كەب»دە ئادەم ئانچە كۆپ ئەمەس ئىدى ، ئۇلار كۆك خىش بىلەن سېلىنغان ئىككى قەۋەتلىك ئازادە بىر بىنانى ئايلىنىپ ئۆتۈپ ، چەتتىكى بىر ئىشخانىغا كىردى . مەسىرۇھ ئاتىخان بىلەن مۇسا داڭقاننى ئىشخانىنىڭ بىر چېتىدىكى ئورۇندۇقتا ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ ، ئۆزى ئەينەك توسۇقنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى توشقان كالپۇك ، بۆرە كۆز بىر پاكىستانلىق بىلەن بىر نەرسىلەرنى دېيىشتى ، ئۇلارنىڭ گەپ - سۆز ۋە مۇئامىلىسىدىن بۇرۇنلا تونۇشىدىغانلىقى چىقىپ تۇراتتى . ئاتىخان بىلەن مۇسا داڭقان ئۇ ئىككىيلەندىن كۆز ئۈزمەي ئولتۇرغان بولسىمۇ ، لېكىن ئۇلارنىڭ نېمە دېيىشىپ ، نېمە قىلىشۋاتقانلىقىنى بىلمەيتتى . بۇ ئىككىيلەننىڭ كۆڭلىدە ، پەقەت بېلەتنىڭ تېزراق ۋە ئوڭۇشلۇق قولغا تېگىشىنى تىلەشتىن باشقا خىيال يوق ئىدى .

بېلەت كېسىش رەسمىيىتى ئانچە ئۇزاققا بارمىدى ، مەسىرۇھ يوغان كونۋېرتقا سېلىنغان بىر تۇتام بېلەتنى ئەكېلىپ ، ئاتىخان بىلەن مۇسا داڭقاننىڭ قولىغا تۇتقۇزدى .

— مانا بۇ يىگىرمە سەككىز كىشىلىك بېلەت ، — دېدى ئۇ قول ۋە كۆز ئىشارەتلىرى بىلەن چۈشەندۈرۈپ ، — پاراخوت ئۈچ كۈندىن كېيىن پورتتىن قوزغىلىدۇ ، بېلەتتە پاراخوتنىڭ

نومۇرى يېزىقلىق، ئەمدى مېنىڭ ۋەزىپەم تۈگىدى، ھازىرچە سىلەرگە خوش!...

ئاتىخان بىلەن مۇسا داڭقان شۇنچە ۋاقىتتىن بېرى تەلمۈرگەن ئاشۇ بىر نەچچە ۋاراق قەغەز بېلەتلەرنى خۇشاللىقتا كۆزلىرىگە سۈرتكۈدەك بولۇشۇپ كەتتى. ئۇلار ئەمدى كاراچىدىن جىددەگە ماڭالايدىغانلىقىغا راستىنلا ئىشەنگەنىدى. ئۇلار مەسىرۇھنىڭ قولىنى قىسىپ، نۇرغۇن چىرايلىق گەپلەر بىلەن رەھمەت ئېيتىپ، كۆزى قىيمىغان ھالدا خوشلاشتى. خوشلىشىپلا، مەسىرۇھنىڭ نەگە غايىب بولغانلىقىنى بىلمەي قالدى، ئۇلارنىڭ شۇ تاپتىكى پۈتۈن ئەس - يادى بېلەتنى تېزراق ئاپىرىپ، ھەمراھلىرىنى خۇشال قىلىشتا ئىدى!...

2

مەسىرۇھ خېلى بۇرۇنلا كاراچىدا ئولتۇراقلىشىپ، ئوردۇ تىلىنى پىششىق ئۆگىنىۋالغان ئەرەب مۇھاجىرى ئىدى.

ئۇ، نوپۇسى كۆپ، دۇنيانىڭ ھەممە يەرلىرىدىن ئادەملەر كېلىپ - كېتىپ تۇرىدىغان بۇ قايناق، مۇرەككەپ شەھەرنىڭ كوچا - رەستىلىرىدە ئەتىگەندىن كەچكىچە لاغايلاپ يۈرۈپ، سىرتتىن كېلىپ قالغان ساددا، نادان ئادەملەرنى قاقتى - سوقتى قىلىشقا ئادەتلىنىپ قالغان بىر سایاق ئىدى.

ئەگەر ئاتىخانلار ئەتىسى سەئىدتاھا بىلەن كۆرۈشمىگەن بولسا، ئۆزلىرىنىڭ مەسىرۇھقا ئالدانغانلىقىنى زادىلا بىلمىگەن بولاتتى. ئۇلار ئۆزلىرىگە ئۈتىيادەك كۆرۈنۈپ كەتكەن پاراخوت بېلەتلىرىنى يانچۇقلىرىنىڭ ئەڭ ئاستىغا — بىخەتەر، ئىشەنچلىك يەرلەرگە سېلىپ، كۈندە بىر نەچچە قېتىم سىلاپ يوقلاپ، پاراخوتنىڭ ماڭىدىغان كۈنىنى تۆت كۆز بىلەن كۈتۈپ تۇرغان بىر ۋاقىتتا، سەئىدتاھا ئۇلارنى يوقلاپ كېلىپ قالدى. ئۇنىڭ قولىدا

ئوردۇچە ۋە ئىنگلىزچە ئىككى پارچە گېزىت بار ئىدى .
— سىلەرگە خۇش خەۋەر ، قېرىنداشلار ! — دېدى ئۇ قولىدىكى گېزىتنى ئۇلارغا يېيىپ كۆرسىتىپ ، — ئەرەبىستان پادىشاھى ئابدۇل ئەزىز سەئۇدى سىلەرنىڭ دەرھال ئەرەبىستانغا قاراپ يولغا چىقىشىڭلارنى تەستىقلاپتۇ ، مانا گېزىتلەردە ئوردۇچە ھەم ئىنگلىزچە قىلىپ ، پادىشاھنىڭ سۆزىنى بېسىپتۇ ، ئۇ زات سىلەرنىڭ ئىرادە ۋە ئېتىقادىڭلاردىن قاتتىق تەسىرلىنىپتۇ . شۇڭا ، سىلەرنىڭ بۇ قېتىمقى ھەجگە ئۈلگۈرۈپ ئەرەبىستانغا بېرىشىڭلارنى ۋە سىلەرنىڭ ھەر بىرىڭلاردىن ئېلىشقا تېگىشلىك 500 رىيال[1] تۇپراق ھەققىنى ئالماسلىقنى قارار قىلىپتۇ !...
ئۆي ئىچىنى دەسلەپ ئېغىر سۈكۈت قاپلىدى ، كېيىن ئۇ يەر - بۇ يەردىن خىرتىلدىغان ، ئېسەدىگەن ئاۋازلار ئاڭلىنىشقا باشلىدى . سەئىدتاھا ئەكەلگەن بۇ پەۋقۇلئاددە خەۋەر ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى گويا خۇشاللىق ، ھاياجان ۋە ئېپتىخارلىق تۇيغۇسى ئارىلىشىپ كەتكەن چوڭ بىر قاينامغا تاشلىۋەتكەندەك ئېسەنگىرىتىپ قويغانىدى .
ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ كاتتا پادىشاھنىڭ نەزىرىگە چۈشكەنلىكىدىن ، ئۇنىڭ چەكسىز ھىممەت - شاپائىتىگە ئېرىشىپ ، نۇرغۇن مۇشكۇللۇكلەردىن قۇتۇلغانلىقىدىن خۇشال ئىدى ، بۇ خۇشاللىق شۇ تاپتا ، ئۇزۇنغا سوزۇلغان مۇساپىرچىلىق دەردىدىن بەللىرى مۈكچىيىپ ، يۈز - كۆزلىرى قورۇلۇپ كەتكەن بوۋاي - مومايىدىن تارتىپ ، تۇرمۇشنىڭ قېقىل - سوقۇللىرى ئىچىدە پىشىپ يېتىلىۋاتقان ئەڭ كىچىك ئەكبەرنىڭ كۆزىدە ، يۈزىدە ۋە ئۈمىدكە تولغان كۆڭۈللىرىدە نامايانىدى !...
ئاتىخان سەئىدتاھانىڭ ياخشى كۆڭلىگە رەھمەت ئېيتىپ ، ئاخىرىدا مۇنداق دېدى :
— مۇھەممەد ئىبنى جەئفەر جانابلىرى تونۇگۈن بىر ئادەمنى

① 500 رىيال — 500 سەر كۈمۈش تەڭگىگە تەڭ كېلىدۇ .

ئەۋەتىپتىكەن ، شۇ كىشى بىزدىن پۇل يىغىپ ، پاراخوت بىلىتىنى ئېلىپ بەردى ، خۇدا خالىسا ، ئەتە چۈشتىن كېيىن يولغا چىقماقچىمىز…

— مۇھەممەد ئىبنى جەئفەر بۇ يەردە يوققۇ ، — دېدى سەئىدتاھا تەئەججۇپ بىلەن ئاتىخانغا قاراپ ، — ئۇ كىشى تېخى ئەرەبىستاندىن قايتمىغان تۇرسا ، بۇ يەرگە كىمنى ئەۋەتىدۇ ؟ !

ئەكبەرمۇ ھەيرانلىق ئىچىدە ئەھۋالنى چۈشەندۈردى :

— مەسىرۇھ دېگەن بىرسى كېلىپ ، ئۆزىنى كونسۇلخانىدىكى مۇھەممەد ئىبنى جەئفەرنىڭ ئەۋەتكەنلىكىنى ، ھەر بىرىمىزدىن تۆت يۈز رۇپىيىدىن پۇل يىغىپ ، بىلەت ئېلىپ بېرىدىغانلىقىنى دېدى .

— سىلەر پۇل بەردىڭلارمۇ ؟ — سورىدى سەئىدتاھا .

— ھەئە ،— دېدى ئاتىخان ،— بىلەتنىمۇ ئېلىپ بولدۇق .

— قېنى بىلەت ، مەن كۆرۈپ باقاي ! — سەئىدتاھا يانچۇقىدىن سەدەپ گەردىشلىك كۆزەينىكىنى ئېلىپ تاقىدى ۋە ئاتىخان ئۇزاتقان پاراخوت بىلىتىنى قولىغا ئېلىپ سەپسالدى .

بىردىنلا ئۇنىڭ چىرايى ئۆزگىرىپ ، قاپقارا كۆزلىرى قايغۇلۇق تۈس ئالدى .

— ئۇ بەچچىغەر سىلەرنى ئالداپ كېتىپتۇ !— دېدى سەئىدتاھا زەردە بىلەن ،— مانا قاراڭلار ، ئىككى يۈز ئون رۇپىيىلىك بىلەتكە سىلەردىن تۆت يۈز رۇپىيىدىن يىغىۋاپتۇ . يەنە تېخى پاراخوتنىڭ ئاستىدىكى ئەڭ ناچار ئۆيلەر ئىكەن ، ھۇ ، نائىنساپ قىزىل كۆز !

ئاتىخان بىلەن مۇسا داڭقانمۇ بىر - بىرىگە قارىشىپ ، خېلىغىچە جىممىدە تۇرۇپ قېلىشتى . ئۇلارنىڭ كۆزلىرى غەزەپ ۋە شۇ غەزەپ تۈپەيلى پەيدا بولغان ئاچچىق ئازاب بىلەن تولغانىدى .

ئارىدىن بىرەيلەن خۇددى ئۆزىگە - ئۆزى سوئال قويغاندەك

سوراپ قالدى :

— مەسرۇھ دېگەن ساختىپەز بۇ ئىشلارنى نەدىن بىلىۋالغاندۇ ؟

— توغرا ، ئۇ زادى نەدىن بىلىۋالغاندۇ ؟ !

ئەمەلىيەتتە ، بۇنداق ئادەملەرنىڭ كىرمەيدىغان تۆشۈكى ، بىلمەيدىغان ئىشى يوق !

ئاشۇ كۈنى تاياجى ئۆزىنى ماشىنىنىڭ ئالدىغا تاشلاپ ، دېپاباينى قورقۇتماقچى بولغان سورۇندا مەسرۇھمۇ بار ئىدى . كېيىن مۇھەممەد ئىبنى جەئفەر كېلىپ ، ئۇلارغا تەسەللى بېرىپ ، ھېلىقى ياخشى گەپلەرنى قىلغاندا مەسرۇھمۇ بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ، كۆڭلىنىڭ بىر بۇرجىكىگە سېلىپ قويغانىدى ، كېيىن ۋاقتىنىڭ ئۆزىرىشى بىلەن بۇ ئىشلارنى ئېسىدىنمۇ چىقىرىۋەتكەنىدى . ئەمما ئۇ ، تۇنۇگۈن ئەتىگەندە گېزىت كۆرۈۋېتىپ ، سەئۇدى پادىشاھىنىڭ ھېلىقى سۆزىنى كۆرۈپ قالدى ۋە شۇ ھامان ئۇنتۇلۇپ كەتكەن ھېلىقى ئىش گۇپپىدە ئېسىگە چۈشۈپ ، كۆڭلىدە بىر شۇم خىيال باش كۆتۈردى . ئۇ ، ناشتىنىمۇ چالا - بۇلا قىلىپ ، ئەرەب كونسۇلخانىسىغا باردى ۋە ئۇ يەردىن قىينالمايلا مۇھەممەد ئىبنى جەئفەرنىڭ بۇ يەردە ئەمەس ، ئەرەبىستاندا ئىكەنلىكىنى بىلىپ ، ئۇنىڭ نامىنى سۇيىئىستېمال قىلىش نىيىتىگە كەلدى -دە ، ئاۋۋال «ھاجى كەب»گە باردى ، ئاندىن سۈرۈشتۇرۇپ يۈرۈپ ، ئاتىخانلارنىڭ بار يېرىنى تېپىۋالغانىدى...

— بۇ بەكمۇ ھىيلىگەر ، قۇۋ نەرسە ئىكەن ! — دېدى سەئىدتاھا مەسرۇھنىڭ ئالدامچىلىق ماھارىتىگە ھەيران بولۇپ ، — بولمىسا ، مۇنداق چاققان چىقمايتتى . ھېلىقى بېلەت ساتقۇچى بىلەنمۇ بىرلىشىۋالغان گەپ ! ئەمما ، ئۇنىڭغا بىر نەرسە دەيدىغانغا ئاساسىمىز يوقتە !

سەئىدتاھا ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ قويدى . ئۇنىڭ پەرىزى توغرا ئىدى . مەسرۇھ ئەڭ ئاۋۋال «ھاجى كەب»دىكى ئاشۇ

توشقان كالپۇك ، بۆرە كۆز قارىۋايغا گېزىتنى كۆرسىتىپ ، ئۇ-
نىڭ بىلەن ئالدىن كېلىشىپ ، ئۇنىڭغىمۇ ھەر بىلەتتىن ئون بەش
رۇپىيىدىن نەپ بېرىشنى پۈتۈشۈۋالغانىدى . شۇنداق قىلىپ ،
بىلەتچى يېرىم سائەتكە يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە تۆت يۈز يىگىرمە
رۇپىيىگە ، مەسىرۇھ بولسا ، كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە ئارىلىقتا
پەيدا بولغان ھارام نىيىتى بىلەن تۆت مىڭ توققۇز يۈز رۇپىيىگە
ئىگە بولۇپ ، شەھەرنىڭ بۇلۇڭ - پۇچىقاقلىرىدا غايىب بولغا-
نىدى .

— ھېلىمۇ شۈكرى ، — دېدى ئاتىخان ھەمراھلىرىنىڭ
كۆڭلىنى پاراكەندە قىلماسلىق ئۈچۈن ئۆز - ئۆزىگە تەسەللى
بېرىپ ، — بىلەت يالغان ئەمەسكەن ، خۇدا بۇيرۇسا ، ئەتە يولغا
چىقىپ كەتسەكلا ،كۆڭۈل دىشۋارچىلىقلىرىمىزمۇ كۆتۈرۈلۈپ
كېتىدۇ !

— «توخۇ قونداققا چىققاندا ھەممىنى ئۇنتۇپتۇ» دېگەن
شۇ دە ! — دېدى مۇسا داڭقان ئۇنىڭ سۆزىگە ئۇلاپلا .

ئازراق يۇمۇرلۇق تۈس ئالغان بۇ سۆز كىشىلەرنىڭ كۆڭلى-
دىكى غەشلىكلەرنى بىر مەھەل كۆتۈرۈۋەتتى .

3

ئەمدىلا كۆتۈرۈلگەن قۇياش كۆزلەرنى چاقاتتى ، ئۇنىڭ تې-
گىدىكى كەڭ دېڭىز بولسا ، خۇددى ماگما سۈيى يېيىلغاندەك
ۋىل - ۋىل يېنىپ تۇراتتى . قۇياش ئۇپۇقتىن كۆتۈرۈلگەنسېرى
دېڭىزنىڭ بىپايان كەڭلىكىدە شۇنچىلىك نەپىس ، شۇنچىلىك يې-
قىملىق بىر زەڭگەر يورۇقلۇق پەيدا بولۇپ ، ھېلىراقتا لەيلەپ
يۈرگەن سۈس تۇمانلارنىمۇ پاك - پاكىز تارقىتىۋەتتى .

ئەكبەر دېڭىزدىن كۆزىنى ئۈزەلمەي قالدى ، قارىغانسېرى
كۆڭلىمۇ ئاشۇ بىپايان تىنىق سۇدەك يەڭگىل مەۋج ئۇراتتى...

ئادەم دېڭىزغا ھەرقانچە قارىسىمۇ زېرىكمەيدۇ ، كۆڭلىگە تەگمەيدۇ . ئۇ ، ئادەمنىڭ كۆز ئالدىدا ھەر سائەت ، ھەر دەقىقىدە بىر خىل رەڭ بىلەن ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ . ئۇ ، بەزىدە سېنىڭ ئالدىڭدا تىنچ ، رايىشلىق بىلەن ئاققا مايىل زەڭگەر رەڭ ئېلىپ ، جىمجىت سوزۇلۇپ ياتىدۇ ؛ بەزىدە كۆك ، يالقۇنلۇق رەڭ بىلەن ئېگەر ـ ئېگەر بولۇپ تۇرۇلۇپ ئوينايدۇ ؛ بەزىدە سالقىن شامال ئاستىدا تۇم قارا بولۇپ ، يۇڭى تەتۈر ئۆرۈلگەندەك ، ھۆرپەك ـ ھۆرپەك بولۇپ قالىدۇ . بەزىدە تۇيۇقسىز بوران كۆتۈرۈلىدۇ ، بۇنداق چاغدا ، ئۇمۇ بىردىنلا ئەلپازىنى ئۆزگەرتىپ ، قەھرلىك تۈسكە كىرىدۇ ، بوران چوڭ ـ چوڭ دولقۇنلارنى كۆتۈرۈپ كېلىپ ، غەزەپلىك گۈركىرەيدۇ ، ئۇنىڭ ئەكس سادالىرىدىن تولغانغان تىنچ ھاۋا جاراڭلايدۇ ، شىددەت بىلەن چاچرىغان سۇلارنىڭ تامچە ـ بۇژغۇنلىرى نەچچە غۇلاچ ئېگىزلىككە كۆتۈرۈلۈپ ، ئۇ يەردە نېپىز تۇمان پەيدا قىلىپ ، خۇددى ئاپئاق يىپەك پۆپۈكلەرگە ئوخشاش ئېسىلى[illegible]ىدۇ···

بوران توختىغاندا ب[illegible] ئۇ يەنە ئۆزىنىڭ ئەسلىدىكى سۆيۈملۈك ھالىتىگە قايتىپ كېلىدۇ ، ئوچۇق ئاسماندا بېلىقچى قۇشلار پەيدا بولۇپ ، دېڭىز بىلەن سۆيۈشۈپ ، ئەركىلىشىپ ئوينايدۇ ، چىرايلىق تىللىرى بىلەن چىرقىلىشىپ ، ئاسمان بىلەن دېڭىز گىرەلىشىپ كەتكەن بۇ چەكسىز بوشلۇقتا بىر خىل تىنچ ۋە خۇشال ھايات سىمفونىيىسىنى پەيدا قىلىدۇ !···

مانا شۇ دېڭىزدا — بەزىدە بوران ـ دولقۇنلار بىلەن ئېلىشىپ ، بەزىدە تىنچ ـ ئاسايىشلىق ئىچىدە راھەتلىنىپ ئۈزۈپ كېتىۋاتقان كونا پاراخوتقا مانا بۈگۈن ئون ئۈچ كۈن بولدى . بۇ جەرياندا ، دېڭىز سەپىرىنى تۇنجى قېتىم بېشىدىن ئۆتكۈزۈۋاتقان بەزىلەر دەسلەپ قىزىققان ، دېڭىزنىڭ جەلپكار سىرلىق ھادىسىلىرىگە مەپتۇن بولۇپ ، بىر نەچچە كۈنىنىڭ قانداق ئۆتكەنلىكىنى سەزمىگەن بولسىمۇ ، لېكىن ئۇلار ۋاقىت ئۇزارغانسېرى چېكى

كۆرۈنمەيدىغان بۇ تۈگىمەس سەپەرنىڭ ھەممىشە بىر خىلدا تەكرارلىنىۋېرىدىغان كۆرۈنۈشلىرىدىن زېرىككىشكە، بىزار بولۇشقا باشلىدى. ئون نەچچە كۈنگىچە ئۇلارنىڭ يۇقىرىغا قارىسا كۆرىدىغىنى ئاسمان، تۆۋەنگە قارىسا كۆرىدىغىنى سۇ بولغاچقا، ئەمدى بۇلارنى كۆرۈشنىمۇ، ئويلاشنىمۇ خالىمايدىغان بولۇپ قالدى. شۇ تاپتا، ئۇلار گويا ۋەھىمە ۋە خۇشاللىق، ئەندىشە ۋە ھاياجان ئارىلىشىپ كەتكەن چوڭ بىر قايىنامغا چۈشۈپ قېلىپ، ئۇنىڭدىن زادىلا چىقالماي پىرقىراپ يۈرگەن ئادەمدەك، كۆڭۈلسىز ھېسسىياتقا چىرمىلىپ قالغانىدى. بۇنى ئاز دېگەندەك، بەزىلەر دېڭىز سەپىرىگە ماسلىشالماي، بېشى قايىدىغان، كۆڭلى ئېلىشىدىغان، كەچكىچە بېلىق يېگەچكە، بېلىقنى كۆرسە سەسكىنىدىغان بولۇپ قالغانىدى.

ھازىر ئەكبەرمۇ تۇرۇپ - تۇرۇپ بېشى قېيىپ قەي قىلاتتى، بۇنداق چاغلاردا پاراخوت سەھنىسىگە چىقىپ سەيلە قىلغۇدەك مادارى قالماي، ئاستىنقى قەۋەتتىكى ئاشۇ پاسكىنىچىلىق، سېسىقچىلىق قاپلاپ كەتكەن ئوپچە ئۆيلەردە دىمىقىپ ھاسىراپ ياتاتتى. بۇنداق زېرىكىشلىك چاغلاردا ئۇنىڭغا بىردىنبىر ئەمەك بولىدىغان نەرسە، پاراخوت خادىملىرىنىڭ دېڭىزغا تور تاشلاپ، سۈزۈپ قويغان رەڭگارەڭ بېلىقلىرىنى تاماشا قىلىش ئىدى. ئەكبەر ئۆز يۇرتىدا بىر خىل رەڭدىكى پاقا باشلىق، سازاڭسىمان بېلىقلارنىلا كۆرگەچكە، دېڭىزدىن چىقىدىغان بۇنداق خىلمۇ خىل، رەڭگارەڭ بېلىقلارغا قاراپ ھەيران بولاتتى. ئەكبەرنىڭ كۆز ئالدىدا پىلتىڭشىپ يۈرگەن بەزى بېلىقلار خۇددى رەسسام ئۇنىڭ تېنىنى بۆلەكلەرگە بۆلۈپ، ئاق، قارا، كۆك، يېشىل، سېرىق رەڭلەر بىلەن بوياپ قويغاندەك، شۇنداق رەڭدار ھەم پارقىراق ئىدى. ئۇ، بەزىدە بۇنداق بېلىقلارنى پىشۇرۇپ يېيىشنى ئەمەس، بەلكى بېلىقدانىدا بېقىپ، كېيىن يۇرتقا ئاپارغاندا، دوست - بۇرادەرلىرىگە كۆرسىتىپ، تەبىئەتنىڭ بۇنداق ئاجايىپ

مۆجىزاتلىرى توغرىسىدا سۆزلەپ بېرىشنى ئويلاپ كېتەتتى...

پاراخوت ھازىر قىزىل دېڭىزدا كېتىۋاتاتتى. ھەجگە بارغانلار «شور دەريا» دەپ ئاتاپ ئادەتلىنىپ كەتكەن بۇ سىرلىق دېڭىز بۇرۇندىنلا ساددا كىشىلەرنىڭ قەلبىدە بىرخىل مۇقەددەسلىككە ۋە ۋەھىمىگە سىمۋول ئىدى.

«مۇشۇك ئۆلتۈرگەنلەر بۇ يەردە سۇغا تاشلىنىپ، لەھەڭلەرگە يەم قىلىنمىسا، پاراخوت توختاپ قالىدۇ!»

مانا بۇ، ئەزەلدىن ھەجگە بارغانلارنى قورقىتىپ، ۋەھىمىگە سېلىپ كەلگەن رىۋايەتسىمان بىر پەتىۋا ئىدى. ھەرقانداق ئادەم بۇ يەرگە كەلگەندە، مۇشۇ ئىشنى ئويلىماي، ئەندىشە قىلماي تۇرالمايتتى.

مانا بۈگۈن ئەتىگەندىلا، «شور دەريادا كېتىۋاتىمىز!» دېگەن خەۋەرنى ئاڭلىغان ئەكبەرنىڭ خىيالىغا ئاشۇ ئىش چۈشۈپ، پۈتۈن ۋۇجۇدىنى سۈرلۈك بىر ئەندىشە چىرمىۋالدى. چۈنكى، ئەكبەر ئىككى يىلنىڭ ئالدىدا، ئاغىنىسىنىڭ كەپتىرىنى يەۋالغان ئوغرى مۈشۈكنى تۇتۇپ، ئاغىنىسى بىلەن بىرلىكتە ئۇنى ئۆلتۈرۈۋەتكەنىدى...

ئەكبەر بۇ ئىشلارنى ئويلاپ قاتتىق ساراسىمىگە چۈشتى، پۈتۈن بەدىنىگە قورقۇنچ ۋە ئەنسىزلىك تىترىكى ئولاشتى. ئۇنىڭ چىرايى تاتىرىپ، كۆز قارىچۇقى ۋەھىمىدىن كېڭىيىپ كەتتى. ئاتىخان ئەكبەرنى «يەنە شۇ بېشى قېيىپ، كۆڭلى بىئارام بولۇۋاتقان ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپ، ئۇنىڭغا ئىلھام بەرمەكچى بولدى:

— ئوغلۇم، غەيرەت قىل! پات ئارىدا بەيتۇللاغا يېتىمىز، زەمزەم سۈيىنىڭ تامچىلىرى روھىڭنى ياشارتىپ، دەردىڭگە شىپا بولىدۇ!

ئەكبەر «راست دادا، شۇنداق» دېگەن مەنىدە بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى، لېكىن كۆڭلىدىكى ھەقىقىي ئەندىشىلىرىنى دادىسىغا ئېيتىشقا پېتىنالمىدى، چۈنكى دادىسى بۇنى ئاڭلىسا،

ئۇنىڭدىن رەنجىشى ۋە ئۆزىدىنمۇ بەكرەك بىئارام بولۇشى تۇرغان گەپ ئىدى ، چۈنكى بۇنداق ساددا ئېتىقادقا ئۇمۇ ئىشىنەتتى !...

ئەكبەر خىيالىدا ، كۆڭۈلسىز ئىش مانا يۈز بېرىدۇ ، ئەنە يۈز بېرىدۇ ، دېگەن ئەندىشە ، ۋەسۋەسە بىلەن ھېلىقى سېسىق ، تىنجىق ئۆيدىن سىرتقا چىقماي ئىككى كۈننى ئۆتكۈزۈۋەتتى ، ئۈچىنچى كۈنى چۈشتىن كېيىن ، پاراخوت سەھنىسىدە ئاللا ـ چۇقان كۆتۈرۈلگەن ئاۋازلار ئاڭلاندى . ئەكبەر چۆچۈپ كەتتى ، «ھەممە ئىش تۈگىدى» دېگەن مۇدھىش خىيال بىلەن چىرايى تاتىرىپ ، ئەلەم ۋە ھەسرەتتىن يىغلىغۇدەك بولدى ، ئاغزى بىرەر ئايەتنى ئوقۇشقىمۇ كەلمەي ، لەۋلىرى پىر - پىر ئۇچتى...

— ئوغلۇم ، خوش خەۋەر ! جىددەگە كەلدۇق...

ئاتىخاننىڭ سىرتتىن يۈگۈرۈپ كىرىپ قىلغان بۇ گەپلىرى ئەكبەرگە گويا چۈشىدەك غۇۋا ۋە ئېنىقسىز ئاڭلاندى .

— ئەكبەر ، نېمە بولدۇڭ بالام ! ؟ — ئاتىخان ئۇنىڭ چىرا- يىغا ، خۇنسىز كۆزلىرىگە قاراپ قورقۇپ كەتتى ، — بىر يېرىڭ ئاغرىۋاتامدۇ ؟

— ياق ، دادا... ،— دېدى ئەكبەر زەئىپ ، مىسكىن ئاۋازدا ،— ئۆزۈمچە شۇنداق...

— بولدى ، ئەمدى غەيرەت قىلىپ ئورنۇڭدىن تۇر ، ئوغلۇم ! جىددەگە كەلدۇق ، ئازابلىق ئۇزۇن سەپەر تۈگىدى ، خۇدا بىزنى مۇراد ـ مەقسىتىمىزگە يەتكۈزدى !...

ئەكبەر شۇندىلا ئېسىگە كېلىپ ، ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى ، گويا ئاشۇ بىر تىنىق بىلەن نەچچە كۈندىن بېرى پۈتۈن ۋۇجۇدىنى ۋەھىمىگە سالغان غەم ـ ئەندىشىلەر ھاۋاغا كۆتۈرۈلۈپ ، بۇلۇتلار ئارىسىغا سىڭىپ كەتكەندەك ، ئۇ يەڭگىل ۋە ئازادە بولۇپ قالدى ، لىككىدە ئورنىدىن تۇرۇپ ، دادىسى بىلەن بىللە پاراخوتنىڭ كەڭ سەھنىسىگە چىقتى . ھەممە ئادەم ئۇ يەردە خۇشاللىق ۋە ھاياجان بىلەن قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ ، يىراق ساھىلغا قاراپ تۇراتتى .

ئەكبەرنىڭ كۆز ئالدىدىمۇ ھاياتلىق نىشانى بولغان ئېگىز - پەس بىنالار بىلەن سۇس ئىس - تۈتەك قاپلىغان بىر ئاۋات شەھەر نامايان بولدى . مانا بۇ ، ئۇلار ئون يەتتە كۈندىن بېرى كۆرۈشكە ئىنتىزار بولغان ھاياتلىق ساھىلى ، ئۇزاقتىن بېرى تەشنالىقتا كۈتكەن ئۈمىد ساھىلى ئىدى !...

ئۇلار جىددە پورتىدا نەچچە كۈندىن بېرىقى ھارغىنلىقلىرىنى ئۇنتۇپ ، خۇشال ۋە تېتىك ھالدا پاراخوتتىن چۈشتى . ئەمما بىر نەچچە قەدەم ماڭە - ماڭمايلا ، ئۆڭگى قارا ، چىرايى سورلۇك ، ئادەمگە بىر خىل گۇمانىي نەزىرى بىلەن قارايدىغان ، قولىدا قورالى بار ، ماش رەڭ كىيىملىك ساقچىلارنىڭ قامال قىلىشىغا ئۇچرىدى ، ئۇلارنى يىغىپ ئەكېلىپ ، چوڭ بىر قورۇغا سولىدى . ساقچىلارنىڭ ئارىسىدىكى ئېگىز بوي ، شاپ بۇرۇتلۇق ، تاپانچا ئاسقان بىرسى ئۇيغۇرچىنى چالا - بۇلا سۆزلەيدىغان مۇھەممەد سۇمەر ئىسىملىك بىر تۈرك تىلماچنىڭ ياردىمىدە مۇنداق دېدى :

— سىلەر ئاللانىڭ ئۇلۇغ بەيتىنى تاۋاپ قىلىش ئۈچۈن بۇ مۇقەددەس زېمىنغا كەلدىڭلار ! ئاللانىڭ نەزىرى چۈشكەن بۇ يۇرت- نىڭ ئېسىللىكىدىن سازلىقتا ياشايدىغان لەگلەك قۇشمۇ بۇ يەرگە كەلسە ، ئۆزۈڭنى قالماي لاچىنغا ئايلىنىدۇ !...

پات - پات بۇرۇتلىرىنى تولغاپ ، گىدىيىپ تۇرغان بۇ ساقچى باشلىقىنىڭ سۆزى ئەكبەرگە بىر ئاز غەلىتە تۇيۇلدى ، غۇرۇرىغا تەگكەندەك بولدى . ئۇنىڭ قارىشىچە ، بۇ دۇنيادا تۇغۇ- لۇپ ئۆسكەن يېرىنى ، «ۋەتەن» دەپ ئاتالغان ئاشۇ مۇبارەك يۇرتىنى سۆيمەيدىغان ، سېغىنمايدىغان ئادەم يوق ئىدى . يۇرتىنى ئۇنتۇغان ، كۆڭلىدە يۇرت سۆيگۈسى بولمىغان ئادەم ئۈچۈن بۇ دۇنيادا مۇقەددەس نەرسىمۇ يوق ئىدى . ئەمما ئۇ ، ھەرقانداق ئىنسان بالىسىنىڭ يۈرىكىدە ، قەلبىدە ساقلىنىدىغان ئەڭ بۇ- يۈك ، ئەڭ يېگانە ۋە ئەڭ پىنھان تۇيغۇ ئىدى ! شۇنىڭ ئۈچۈنمى- كىن ، ساقچى باشلىقىنىڭ مۇنداق ئاشكارا ماختانچاقلىقى ئۇنىڭغا

بەكمۇ تېتىقسىزلىق بولۇپ تۇيۇلدى ، شۇ هامان ئەكبەر كۆڭلىدىن : «بىزنىڭ يۇرتىنىڭ ئىسىللىكىدىن لاچىنلارنى سوقۇۋېتىدىغان شۇڭقارلار ئۇچۇپ چىققان !» دېگەن پىكىرنى ئۆتكۈزۈپ ، ساقچى باشلىقىغا دەۋېتەي دېدىيۇ ، لېكىن يەنە نېمە ئۈچۈندۇر ئۆزىنى بېسىپ ، جىم تۇرۇۋالدى . ساقچى باشلىقى يەنە شۇنداق هاكاۋۇرلۇق بىلەن گېپىنى داۋام قىلدى :

— ئەگەر سىلەر مەككىگە تېزراق بېرىپ ، بەيتۇللانى تاۋاپ قىلىشنى ئويلىساڭلار ، بۇ يەردىن قىرىق رىيالدىن[1] پۇل تاپشۇرۇپ چىقىسىلەر . قىرىق رىيالدىن پۇل تاپشۇرمىغانلارنى بۇ يەردىن چىقارمايمىز !

شۇنچە جاپالارنى تارتىپ ، مىڭ بىر مۇشەققەتتە بۇ يەرگە ئاران يېتىپ كەلگەن ئورۇق ئەت ئادەملەر ئۈچۈن ، بۇ كۈتۈلمىگەن سېلىق ناهايىتى ئېغىر تۇيۇلدى . ئۇلار خېلى ئاچچىق زەردە بىلەن :

— پادىشاھ بىزدىن تۇپراق ھەققى ئېلىشنى كەچۈرۈم قىلغان ، سىلەر بۇ پۇلنى نېمىگە ئالىسىلەر ؟ ! — دەپ غوۋغا قىلىشتى .

— تۇپراق ھەققى دېگەن ئاز پۇل ئەمەس ! — دېدى ھېلىقى ساقچى باشلىقىمۇ چالۋاقاپ ، — ئۇنى ئالامدۇ ، ئالمامدۇ ، كېيىن كۆرىسىلەر ، بىزنىڭ ئالىدىغان قىرىق رىيالىمىز پورتتىن چىقىش رەسمىيەت پۇلى . بۇنى بەرمىسەڭلار مۇشۇ يەردە يېتىۋېرىسىلەر .

كىممۇ بەيتۇللانىڭ بوسۇغىسىغا كەلگەندە ، ئۇنى تاۋاپ قىلىشنى ئويلىماي ، سىرتتا قېلىشنى خالىسۇن ؟ ! ئۇلارنىڭ يۇرتىدىن چىقىپ ، بىر يىلدىن ئارتۇق ۋاقىتتىن بۇيان تارتىپ كېلىۋاتقان جاپا - مۇشەققەت ، ئازاب - ئوقۇبەتلىرى پەقەتلا ئاشۇ ئىش ئۈچۈن ئەمەسمىدى ! ؟ ئۇلار ساقچى باشلىقى بىلەن زاكونلىشىپ ، ئاۋارە بولۇشنى خالىمىدى ، قاچانمۇ قورال تۇتقانلار بىلەن ئاددىي

---

① قىرىق رىيال — قىرىق سەر كۈمۈش تەڭگىگە تەڭ .

يۇقىرىلار تەك بولۇپ باققان !
ئۇلار خۇددى يۈرەكلىرىنىڭ قات - قېتىدىن سۇغۇرۇپ ئالغاندەك، قىرىق سەردىن تەڭگىنى ئېلىپ تاپشۇرۇپ، بۇ يەر-دىنمۇ قايتىپ چىقتى. ئەمدى ئۇلارنىڭ ئالدىدا ئەرەبىستاننىڭ يۈرىكى ھېسابلانغان مەككە قۇچاق ئاچقانىدى !...

ئىككىنچى قىسىم

قۇياش سۆيگەن يەر

بىرىنچى باب

تاۋاپچىلار

1

ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا ئىسسىقتىن ھۆپۈلدىگەن ئاتەش زېمىن ، كۆيۈك تاغ ، قاقاس چۆل ۋە پايانسىز جەزىرە قۇچاق ئاچتى .

قۇياش گويا مۇشۇ زېمىندىن كۆتۈرۈلۈپ ، يەنە مۇشۇ زېمىنغا پاتىدىغاندەك كۆرۈنەتتى...

مۇسۇلمانلارنىڭ نەزىرىدىكى بۇ مۇبارەك زېمىنغا ئاياغ بېسىش بىلەن تەڭ ، ئۇلارنىڭ دىمىغىغا پەقەت مۇشۇ تۇپراققىلا خاس بولغان ، ئادەمنى تەشنالىقتا قىينايدىغان قۇرغاق ، ئىسسىق ، ساپ چۆل ھىدى ئۇرۇلغانىدى . ئۇلارنىڭ ئالدىدا دالىيىپ ياتقان بۇ ئاتەش زېمىندا نە بىر ھاياتلىقتىن دېرەك بېرىدىغان ئالىقانچىلىك يېشىللىق ، نە بىر شىلدىرلاپ ئېقىپ تۇرىدىغان بىلەكچىلىك سۇ يوق ئىدى . ئادەمنىڭ كۆز ئالدىدا چوقچىيىپ تۇرغان گىياھسىز كۆيۈك تاغ كىشىگە گويا قىزىق تۇپراقتىن قايناپ چىققان ، ھاياتلىق تىنىقى ئۈزۈلگەن قوقاس ئۇيۇتمىلىرىغا ئوخشاش كۆرۈنەتتى ، ئۇنىڭ رەڭگىمۇ قوقاستا پۇچىلانغان تاش - تۇپراققا ئوخشاش گىل رەڭگە ئۆزگىرىپ كەتكەنىدى...

ئۇلار تۆگە بىلەن ئۈچ كۈن يول يۈرۈپ ، مەككىگە ئالتە مىل كېلىدىغان سەرف دېگەن يېزىغا كەلدى . بۇ يەر مەككە

تاغلىرىغا يېقىن ئىدى .

ئۇلار بۇ يەردە بىر كۈن ئارام ئېلىپ ، ئەتە يېڭى روھ ، يېڭى قىياپەت بىلەن مەككىگە كىرمەكچى بولۇشتى .

ئاياللار قولمۇقول تۇتۇش قىلىپ ، چۇشلۇك غىزا ئۈچۈن يوغان بىر قازان پولۇ ئەتتى . ئۇلار پولۇنى دۇمـلەپ قويـۇپ ، قاچا - قۇچىلارنى تەييارلاش ئۈچۈن چېدىرلارغا كىرىپ كەتتى . شۇ چاغدا ، ئۇلار ئويلىمىغان بىر ئىش يۈز بەردى : تاغ قاپتىلىدا خۇددى تاشلار ئارىسىدىن ئۈنۈپ چىققاندەك تۇيۇقسىز ئىككى ئادەم پەيدا بولدى . ئۇلارنىڭ ئۇستۇېشى جۇلدۇر كېپەن ئىدى ، ئۇچىسىغا ئۇزۇن ماتا كۆڭلەك كىيىپ ، بېشىنى بىر پارچە ئەسكى لاتا بىلەن ئورىۋالغانىدى . ئۇلار تاغ قاپتىلىدىن چۈشۈپ ، ئەتراپقا ئەلەڭلەپ قارىدى ، ئاندىن ئۇدۇل قازان ئېسىلغان يەرگە قاراپ يۈگۈرۈپ كەلدى . شۇڭغىچە ھېچكىم چېدىردىن چىقمىدى ، ئەر-لەر پولۇنىڭ ھىدىنى پۇراپ ، قاچان ئالدىمغا كېلەركىن ، دېگەن تەمە بىلەن كۈتۈپ يېتىـشاتتـى ، ئاياللار بولسا قاچا - قـۇچا تەييارلاش بىلەن ئاۋارە ئىدى . بىر ھازادىن كېيىن ئۇلار چېدىر-دىن چىقىپ ، قاچا - قۇچىلارنى كۆتۈرگەن ھالدا قازان بېشىغا كەلگەندە ، ئوچاقتا قازان يوق ئىدى ، ئاياللار دەسلەپ ھەيران بولۇپ ، ئېسەنگىرەپ قالدى ، كېيىن كۆڭۈللىرىگە ئاللىقانداق سىرلـىق خىـياللار كېـلىپ ، قورقـقىنىـدىن سۈر بېسىپ كەتتى !...

ئاياللارنىڭ ئالىتاغىل ۋارقىرىغان ئاۋازلىرىنى ئاڭلاپ ، ئەر-لەرمۇ چېدىردىن چىقتى . بۇ چاغدا ، ھېلىقى ئىككىسى بىر قازان پولۇنى كۆتۈرۈپ ، تاغنىڭ خېلى ئېگىز يېرىگە چىقىپ بولغانى-دى . ئۇلار قازاننى يوغان بىر پارچە تاشنىڭ ئۈستىگە قويدى ، بىردەمدە ئۇلار يەتتە - سەككىز ئادەم بولدى ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا يېرىم يالىڭاچ بالىلارمۇ بار ئىدى . ئۇلار قازاننىڭ ئاغزىنى ئاچ-تى ، پولۇنىڭ مەززىلىك پۇرىقى ئەتراپقا تارىدى ، ئاشنىڭ ئۈستى-

گە بېسلغان داغلىما گۈش كۆن نۇرىدا ۋىلىلداپ ئادەمنىڭ ئاغزى-
غا سېرىق سۇ يىغاتتى . ئۇلار قازاننىڭ ئەتراپىغا ئولاشتى ، يەڭ-
لىرىنى شىمايلىدى ۋە خۇددى ئۆز ئۆيىدە ئەتكەن پولۇدەك ،
قازاننىڭ ئۇدۇل كەلگەن يېرىدىن ئاچ كۆزلۈك بىلەن ھۇزۇرلى-
نىپ يېيىشكە باشلىدى !...

ئۇلارنىڭ ئادەمنىڭ كۆزىچە قىلىۋاتقان بۇ يولسىز قىلىقى
بىر نەچچەيلەننىڭ زىتىغا تەگدى ، ئۇلار كۆپكۆندۈزدە ئۆزلىرىنىڭ
رىزىقىغا چاڭگال سالغان بۇ بۇلاڭچىلارنىڭ ئەدىپىنى بېرىش ئۈ-
چۈن تاش - توقماقلارنى كۆتۈرۈپ ، تاغ تەرەپكە يوپۇرۇلۇپ
كەلدى ، لېكىن ئاتىخان ئۇلارنى توستى .

— ئۇنداق قىلماڭلار ، بۇ ئاش ئاشۇلارنىڭ رىزىقى ئىكەن !
بۇ دۇنيادا ھېچكىم - ھېچكىمنىڭ رىزىقىنى يېيەلمەيدۇ !

شۇ ئارىلىقتا ، ئەكبەر ۋارقىراپ تۇرۇپ ئۇلاردىن سورىدى :

— ھاي - ھاي !... سىلەر نېمە ئادەملەر ؟

— بىز مۇشۇ تاغنىڭ پۇقرالىرى ! — دېدى بىرسى بەلەن
ئاۋازدا ، — بۇ يەردە چارۋا باقىمىز...

— سىلەر نېمە ئۈچۈن بىزنىڭ تامىقىمىزنى ئەكېتى-
سىلەر ؟ — دېدى ئەكبەر قولىنى كاناي قىلىپ ۋارقىراپ ، —
ئەمدى بىز ئاچ قالامدۇق ؟ !

— رىزىق غايىب دېگەن شۇ ! — دېدى ھېلىقى ئادەم ھېچ
ئىش بولمىغاندەك پەرۋاسىزلىق بىلەن ، — ئۆزۈڭلار ياغ پۇرى-
تىپ بىزنى چاقىرىپ كەلدىڭلار ! خۇدايىم بىزنى ئاچ قويمىغان-
دەك ، سىلەرنىمۇ ئاچ قويمايدۇ !

ئۇلارنىڭ گەپ ئورامىدىن قارىغاندا ، ئۇلار خېلى بۇرۇنلا
پولۇنىڭ ھىدىنى ھىدلاپ ، تاغ ئارىسىدا ماراپ ياتقاندەك قىلاتتى .

ئۇلار ھەش - پەش دېگۈچە بىر قازان پولۇنى يەپ بولدى .
بىرسى ئەڭ ئاخىرقى قېتىم قازاننىڭ ئاستىدىكى قىرىپ پىش-
قان قىزمىقىنى تاتىلاپ يەپ بولۇپ ، قۇرۇقدالغان قازاننى خۇددى

تاشنى دومىلاتقاندەك دومىلىتىپ تۆۋەنگە چۈشۈرۈۋەتتى .

— ھۇ نائىنساپ ، بەدەۋلەر ! — دەپ ۋارقىرىدى مۇسا داڭقان بىر نەچچە يېرى ماكچىيىپ كەتكەن مىس قازانغا ئېچ ئاغرىتىپ .

— ھېچقىسى يوق ، ئۇلاردىن ئاغرىنغىلى بولمايدۇ ! — دېدى ئاتىخان مۇسا داڭقانغا تەسەللى بېرىپ ، — ئۇ بىچارىلەرنىڭ مۇشۇنداق يەردە ياشىمىقىمۇ ئاسان ئەمەس ! ھېلىمۇ ئۇلار ياۋايىلارغا ئايلىنىپ كەتمەپتۇ !...

شۇ كۈنى بۇلارنىڭ پولۇنى يېيەلمەي كۆڭۈللىرى ئۇمۇنۇپ قالدى . ئەمما ، قاتتىق - قۇرۇق نانلار بىلەن چاي ئىچىپ ، ئەتىكى سەپەرنىڭ خۇشاللىقى ۋە ئالدىراشچىلىقىدا يەنە ھەممىنى ئۇنتۇپ كەتتى .

ئۇلار ئەتىسى ئەتىگەندە ، يۇيۇنۇپ ، غۇسلى - تەرەت ئېلىپ ، ئېھرامغا[1] كىردى ، شۇ تۇرقىدا ئۇلارنىڭ كىيىمى ، ھېسسىياتى ۋە تەسىراتى ئوخشاش بىر قېلىپقا چۈشۈپ قالغاندەك ، ھەممىسىنىڭ ۋۇجۇدىدا بىر خىل تەقۋادارلىق ، مۇقەددەسلىك ۋە ئىتائەتمەنلىك تۇيغۇسى ھۆكۈمران ئورۇنغا چىققانىدى . ئۇلار مەككىگە يېقىنلاشقانسېرى خۇشاللىناتتى ، ھاياجانلىناتتى ، ئۆزلىرىنىڭ يەنە بىر نەچچە سائەتتىن كېيىن ئاللانىڭ ئۆيى بەيتۇللانى تاۋاپ قىلىدىغانلىقلىرىنى ئويلاپ ، يۈرەكلىرى تېپىچەكلەيتتى ، كۆزلىرى نۇر ۋە ھارارەتتىن يالتىراپ كەتكەنىدى .

مانا ، ئۇلارنىڭ قەلبىدىكى مۇقەددەس جاي مەككە مۇكەررەمە قەدەممۇ قەدەم يېقىنلاشماقتا ، ئارىلىق قىسقارماقتا ، نىشان روشەنلەشمەكتە...

ئاتىخان بەلەن ئاۋاز بىلەن «لەببەيكە»[2] دەپ توۋلىدى ، ھەممەيلەن ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ، بۇ قاقاس چۆللۈكتە يېقىملىق ، سەل-

---

① ئېھرام — پەرز كىيىم (ئادەم بەدىنىنىڭ ئۈستى ۋە ئاستى تەرىپىدىن باغلايدىغان ئىككى پارچە ئاق رەخت)

② لەببەيكە — ئىتائىتىڭدىمەن ! (ئىتائەت دۇئاسى)

تەنەتلىك ياڭراق بىر سادانى شەكىللەندۈردى :

«لەببەيكە ، ئى ئاللا ، لەببەيكە ! مەن ھازىر بولدۇم ، ئى ئاللا ، مەن ھازىر بولدۇم . سەن شېرىكسىزسەن ، يېگانىسەن ، لەببەيكە ! شۈكۈر ـ سانا ، مەدھىيىلەر ساڭىلا خاستۇر ، لەببەيكە ! ئى بىرۇبار ئاللا لەببەيكە ! »

بىرىنچى قېتىملىق «لەببەيكە» توختىغاندا ، ئاتىخان ئۆزىگە ئەگىشىپ كېلىۋاتقان ئەكبەرگە مۇنداق دېدى :

— ئوغلۇم ، بۇ تەۋەررۇك دۇئانى ئۆز زامانىسىدا ، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام مەككىنىڭ يېنىدىكى ئەبۇقەيس تېغىنىڭ چوققىسىدا تۇرۇپ ئېيتقان ، شۇ چاغدا ئۇنىڭ ئاۋازى ئاسماننى لەرزىگە ، يەر ـ زېمىننى زىلزىلىگە كەلتۈرۈپتىكەن . بۇ سادانى يالغۇز پۈتۈن كائىناتتىكى جانلىقلارلا ئەمەس ، قورساقتىكى بوۋاقلارمۇ ئاڭلاپتىكەن !

ئەكبەر «ھە !» دەپ بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى ، ئۇنىڭ ھارغىن ، بىپەرۋا تۇرقىدىن بۇ سۆزلەرنىڭ مەنىسىگە چۈشەنگەن ياكى چۈشەنمىگەنلىكىنى پەرق ئەتكىلى بولمايتتى .

«لەببەيكە» ساداسى يەنە ياڭرىدى ، قەدەملەر تېزلەشتى ، خۇشاللىق ۋە ھاياجاندىن كىشىلەرنىڭ تىنىقى كۆچىيىپ ، يۈرەكلىرى تېپىچەكلەشكە باشلىدى .

ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا تار جىلغىغا جايلاشقان ، تۆت ئەتراپىنى ئېگىز ـ پەس قاقاس تاغلار ئوراپ تۇرغان مەككە شەھىرى نامايان بولدى .

مەككە ! ئاھ ، ئۇممۇل قورۇ ![1] سىنىڭ مۇبارەك ، جەلپكار ۋەسلىڭگە يېتىش نېمىدېگەن مۈشكۈل ـ ھە ! ؟ مانا مۇشۇ چىرايلىرى قارىداپ ،لەۋلىرى گېزەرگەن ئىخلاسمەن مۇرىتلىرىڭ سېنى تاۋاپ قىلىش ئۈچۈن جاھاننىڭ بىر چېكىسىدىن يەنە بىر

---

① ئۇممۇل قورۇ — مەككىنىڭ يەنە بىر ئاتىلىشى بولۇپ ، شەھەرلەرنىڭ ئانىسى دېگەن مەنىدە .

چېكىسىگە كەلگۈچە نېمە كۈنلەرنى كۆرمىدى ! ؟ ھەتتا ئۆلگەنلە-
رى ئۆلۈپ ، ھايات قالغانلىرىمۇ مىڭ ئۆلۈپ ، مىڭ تىرىلدى .
بىر يىلدىن ئارتۇق ۋاقىتقا سوزۇلغان بۇ ئۇزۇن ، مۇشەققەتلىك
سەپەر سېمىزنى ئورۇقلىتىپ ، ئورۇقنى ھالسىزلاندۇرۇۋەتتى .
شۇنداقتىمۇ ، ئۇلارنىڭ ساپا بولغان ئىخلاس - ئېتىقادى سۇس-
لاشقىنى ، سېنىڭ ۋەسلىڭگە يېتىش يولىدىكى غەيرەت - شىجائى-
تى بوشاشقىنى يوق ! ئۇلار چىشىنى چىشىغا چىشلەپ ، بىر
قەدەم - بىر قەدەمدىن ئىلگىرىلەپ ، ئاخىر سېنىڭ ئالتۇن بوسۇ-
غاڭغا قەدەم قويدى !

ئاھ ، مەككە ! سەن ئۆز قوينۇڭدا بەيتۇللانىڭ بولغانلىقى
بىلەن پۈتۈن ھىجاز[1] رايونىدىكى شەھەرلەرنىڭ ئىپتىخارىسەن !
سەن بەيتۇللانىڭ ماكانى ، تىنچلىقنىڭ يۇرتى ، ئىتتىپاقلىقنىڭ
سىمۋولى ، ھەج تاۋاپ قىلغۇچىلارنىڭ مۇقەددەس غايىۋى مەنزى-
لىسەن ! بىز ئاخىر ساڭا يەتتۇق ، سېنىڭ مۇبارەك بوسۇغاڭغا
باش قويدۇق ، ئەمدى ئۆلسەكمۇ بىزدە ئارمان يوق !...

مانا بۇ ، مىڭلىغان - ئون مىڭلىغان تاۋاپچىلارنىڭ ئاللاغا
قىلىۋاتقان ئىلتىجاسى ، نىداسى ۋە خۇشاللىق ساداسى ئىدى !

ئاتىخان ئەكبەرنىڭ قولىدىن يېتىلەپ ، «جەرۋەل» ئېغىزى
ئارقىلىق مەككە شەھىرىگە كىردى ، ئۇنىڭ قەدەملىرى چوڭ ھەم
سالماق ئىدى ، تىنىقى كۈچىيىپ ، يۈرىكى گويا كۆكرەك قەپىسى-
نى بۆسۈپ چىقىدىغاندەك گۈپۈلدەپ ئۇرۇۋاتاتتى ، ئاغزىدا بولسا ،
توختىماي كۇسۇر - كۇسۇر ئايەت ئوقۇيتتى . شۇ تاپتا ، ئۇنىڭ
سەپەر جەريانىدا تارتقان بارلىق ئازاب - ئوقۇبەتلىرى نەگىدۇر
غايىب بولۇپ ، ئۆزى شۇنداق تېتىك ۋە روھلۇق بولۇپ
كەتكەنىدى .

ئاتىخان ھاياجاندىن نۇرلىنىپ كەتكەن كۆزلىرى بىلەن ئەت-
راپقا تويماي قارىدى . ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ، تار ھەم ئۇزۇن

---

[1] ھىجاز رايونى — سەئۇدى ئەرەبىستاننىڭ قىزىل دېڭىزنى بويلاپ كەتكەن غەربىي رايونى .

جىلغىنىڭ ئوتتۇرىسىدا شىمالدىن جەنۇبقا سوزۇلغان ئۆزۈنچاق بىر شەھەر يۈز ئاچتى . قارىماققا ، قايسىسى شەھەر ۋە قايسىسى شەھەرنى قوينىغا ئېلىپ تۇرىدىغان زېمىن ئىكەنلىكىنى دەماللىققا پەرق ئەتكىلى بولمايتتى . چۈنكى ، شەھەر ئۆز ئەتراپىدا چوقچىيىپ تۇرىدىغان غەلىتە تاشلىق چوققىلار بىلەن گويا بىر گەۋدە بولۇپ كەتكەنىدى . ھەر خىل شەكىلدىكى ئۆي - ئىمارەتلەرنىڭ تاشلىرىمۇ ئەتراپتىكى تاغلارنىڭ قوڭۇر قاتلاملىرىدىن كەلتۈرۈلگەچكە ، ئۆي - ئىمارەتلەرمۇ قوڭۇر كۆرۈنەتتى . شۇڭا ، مەيلى قايسى تەرەپتىن قارىسا ، ئۇلارنى ئايرىۋالماق تەس ئىدى . ئۇنىڭ ئۈستىگە تاغلار بىلەن شەھەر ئارىلىقىدا پاسىل بولغۇدەك يېشىل چىمەنزارلار بولمىغاچقا ، ئۆي - ئىمارەتلەرنىڭ ئۆگزىسى بىلەن تاغ باغرىدىكى قورام تاشلار ئۆزئارا گىرەلىشىپ ، بىر - بىرىنى گەۋدىلەندۈرۈپ ، ئۆزگىچە خاس كۆركەم بىر مەنزىرىنى ھاسىل قىلغانىدى…

ئاتىخان ھاياجان ، قىزىقىش ۋە ھەيرانلىق ئىچىدە مەستخۇش ھالەتكە كېلىپ قالغانىدى . ئۇ ، ئەتراپىدا دەۋرەپ كېلىۋاتقان ئادەملەرنىڭ ئىنتىزىرشى بىلەن مەسچىدىل ھەرەمنىڭ ھەيۋەتلىك دەرۋازىسى ئالدىغا كەلگەندىلا ، ئېسىگە كەلدى ۋە يېنىدىكى ئەكبەرگە قاراپ :

— بالام ، مۇقەددەس مەسچىتكە كىرگەندە ، ئاغزىڭ بىسمىللا دېسۇن ، ئوڭ پۇتۇڭ ئالدىدا كىرسۇن ! — دەپ ئالاھىدە تاپىلىدى ۋە ئۆزى «ئى ئاللا ، مېنىڭ گۇناھلىرىمنى مەغپىرەت قىلغايسەن ۋە رەھمىتىڭنىڭ دەرۋازىلىرىنى ماڭا ئېچىپ بەرگەيسەن !» دەپ دۇئا - تىلاۋەت قىلدى .

مەككە شەھىرىنىڭ مەركىزىگە جايلاشقان ، يۈز مىڭدىن ئارتۇق ئادەم بىر ۋاقىتتا پائالىيەت ئېلىپ بارالايدىغان بۇ مەشھۇر ، كاتتا جامە ھازىر قايناق ، سەلتەنەتلىك بىر دۇنياغا ئايلانغانىدى . ئۇنىڭ تۆت ئەتراپىغا بىر ھەپتىنىڭ يەتتە كۈن بولىدىغانلىقىغا

سىمۋول قىلىنىپ ياسالغان ئوقيا شەكىللىك ، ھەيۋەتلىك يەتتە
مۇنار گويا ئۇچما چوققىلاردەك كۆككە بوي سوزۇپ ، كۈن نۇرىدا
ئالتۇندەك چاقناپ ، كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتاتتى .

مەسچىدىل ھەرەمنىڭ ئۈچ تەرەپتىكى چوڭ دەرۋازىسى —
ئابدۇل ئەزىز ، ئۆمەر ۋە فاتاھ دەرۋازىلىرىدىن «ئاللاھۇ
ئەكبەر !» دەپ تەكبىر ئېيتىپ ، ئۈزۈلمەي ، خۇددى ئۆركەشلەـ
ۋاتقان ئەزىم دەريادەك تەۋرىنىپ كىرىۋاتقان مىڭلىغان تاۋاپچىلار
مەسچىتنىڭ مەركىزىدىكى بەيتۇللاغا — بەئەينى ئاسماندىن ساـ
قىپ چۈشكەن تۆت چاسا قارا ئۈيۈلتاشتەك قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان
كەئبىگە قاراپ سىلجىيتتى ، ئىنتىلەتتى...

زامان ـ زامانلاردىن بۇيان ، مىليونلىغان مۇسۇلمانلارنىڭ
مۇقەددەس ئېتىقادگاھى — ئۇلارنىڭ نامازغا يۈزلىنىدىغان قىبلەـ
سى ۋە ھەج تاۋاپ ماكانى بولۇپ كەلگەن بەيتۇللا جىگەر رەڭلىك
ئۈيۈلتاشلاردىن قوپۇرۇلغان ، ئۇلى مەرمەر تاش بىلەن مۇستەھـ
كەملەنگەن يىگىرمە تۆت مېتىر ئېگىزلىكتىكى سۇرلۇك ھەم
ھەيۋەتلىك ئۆي ئىدى . ئۇنىڭ يوپۇقى قارا دۇردۇندىن تىكىلگەن
بولۇپ ، بەيتۇللانى ئۇستىدىن تاكى ئۇلىغىچە چۈمكەپ تۇراتتى .
يوپۇقنىڭ ئۇستىگە كۈمۈش يىپ بىلەن كەشتىلەپ يېزىلغان قۇرـ
ئان كەرىمنىڭ ئايەتلىرى قۇياش نۇرىدا پارقىراپ ، قارىغان ئادەمـ
گە بىر خىل سېھرىي تۇيغۇ بېرەتتى ، بەيتۇللانىڭ دەرۋازىسى
ھەجەرۇل ـ ئەسۋەد بىلەن ئىراق بۇرجىكى جايلاشقان يەرگە
ئورنىتىلغان بولۇپ ، يەردىن ئون بىر يېرىم غېرىچ كۆتۈرۈلۈپ
تۇراتتى . ئۇنىڭ ياسىلىشى بەكمۇ نەپىس ۋە كۆركەم ، ئۇنىڭ
پۈتۈن يۈزى كۈمۈشتە قاپلانغان ، دەرۋازىنىڭ ماڭلاي ياغىچى ،
بوسۇغىسى قاتارلىق جايلارمۇ كۈمۈشتە قاپلانغانىدى . شۇڭا ، يىلـ
لارنىڭ ئۆتۈشى ئۇنى قىلچىمۇ ئۆزگەرتەلمىگەن ، زامانلار ئۇنىڭغا
ھېچقانداق تەسىر قىلالمىغانىدى . بەيتۇللانىڭ ئىچىگە ياتقۇزۇلـ
غان مەرمەر تاشلارنىڭ سىزىقچىلىرى روشەن ، سىلىق ھەم كۆرـ

كەم ئىدى. ئۇنىڭ ئىچىگە كاشتان ياغىچىدىن ياسالغان ئۈچ تۈۋرۈك ئورنىتىلغان، تۈۋرۈكلەر مەزمۇت، ئېگىز بولۇپ، بىر - بىرسىنىڭ ئارىلىقى تۆت قەدەم كېلەتتى. ئۇنىڭ قىزىل ئەتىرگۈل رەڭلىك يىپەك رەختلەر بىلەن قاپلانغان تېمىدا «ئاللاھۇ جەللەجەلەلەھۇ»[1] دېگەن ئەرەبچە خەتلەر يالتىراپ تۇراتتى. بەيتۇللانىڭ تۆت بۇرجىكىگە ئۇلار يۈزلىنىپ تۇرغان تەرەپ بويىچە ئات قويۇلغان بولۇپ، شىمال تەرىپى «ئىراق بۇرجىكى»، غەرب تەرىپى «شام بۇرجىكى»، جەنۇب تەرىپى «يەمەن بۇرجىكى»، شەرق تەرىپى «ھەجەرۇل - ئەسۋەد بۇرجىكى» دەپ ئاتىلاتتى...

تاۋاپچىلار بەيتۇللانىڭ ئاشۇ شەرق بۇرجىكىگە قاراپ سىلجىيتتى، ئۇلار پەلەككە يەتكەن ھەمدۇسانا سادالىرى بىلەن دېڭىزدەك گۈركىرەپ، چايقىلىپ، پايانى يوق ئادەملەر قايىنىمىنى ھاسىل قىلغانىدى. ئاتىخانمۇ ئەكبەرنىڭ قولىنى چىڭ تۇتۇپ، ئەنە شۇ قاينامدا پىرقىراپ، قىسىلىپ يۈرۈپ، ناھايىتى تەستە ھەجەرۇل - ئەسۋەد تېشىنىڭ يېنىغا كېلىۋالدى. ئۇ، قاتتىق ھاياجانلانغانىدى، ھاياجاندىن كۆزلىرىگە مۆللىدە ياش كەلگەنىدى. ئاتىخان ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا ئاۋازىنى قويۇپ بېرىپ:

— ئاللا، ئى ئۇلۇغ ئاللا، مەن كەلدىم، مەن سېنىڭ مۇقەددەس ئۆيۈڭنى تاۋاپ قىلغىلى كەلدىم! سەن ئەڭ ئۇلۇغ، ئەڭ بۈيۈك! سەندىن بۆلەك ئىلاھ يوق! يا ھەممىگە قادىر ئاللا! مېنىڭ ھايات ۋاقتىمدا قىلغان ھەر بىر تەقۋادارلىق تەلەپلىرىمنى قوبۇل قىلغايسەن! سەن بەندىلىرىڭگە نۇسرەت ئاتا قىلغۇچى! ئاللا!... ئاللا!... — دەپ نىدا قىلدى ۋە ھەجەرۇل - ئەسۋەد تېشىنى ناھايىتى رايىشلىق بىلەن سىلاپ، يۈزلىرىنى يېقىپ، بۆسە قىلىشقا باشلىدى.

ھەجەرۇل - ئەسۋەد ئېلىلىپس شەكىللىك جۇلالىنىپ تۇرىدىغان مېتېئورىت تاش بولۇپ، ئۇنىڭ سىلىق يۈزىدە قىزىل چې-

---

[1] ئاللاھۇجەللەجەلەلەھۇ — ئاللا ئۇلۇغدۇر.

كىتلەر بىلەن سىرىق سىزىقچىلار بار ئىدى . ئۇ ، ئىگىزلىكى بىر يېرىم مېتىر كېلىدىغان كۈمۈش رامكا ئىچىگە ئېلىنغانىدى . ھەجەرۇل - ئەسۋەدنىڭ قارا رەڭگى بىلەن كۈمۈش رامكىنىڭ ئاق رەڭلىك گىرەلەشمىسىدىن ھاسىل بولغان نۇر ۋە شولا ئادەم-نىڭ كۆزىنى چاقاتتى ، ئۇنى سۆيگەندە ئادەمنىڭ لېۋى شۇنداق بىر خىل لەززەت سېزەتتىكى ، سۆيگەنسېرى سۆيگۈسى كېلەتتى ، يېقىملىق بىر جۇغۇلداشتىن ئادەمنىڭ ۋۇجۇدى راھەتلىنەتتى . شۇ چاغدىلا ، ھەر قانداق ئادەم ھەجەرۇل - ئەسۋەددىن ئىبارەت بۇ مۆئەللەق تىلسىم تاشنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكىنى ۋە ئۇ نامايان قىلىپ تۇرغان ئىلاھىي ھېكمەتنى ئېنىق ھېس قىلاتتى .

— ئوغلۇم ، بۇ مۇبارەك تاشنى پەيغەمبىرىمىز سۆيگەن ، — دېدى ئاتىخان ئەكبەرگە قاراپ ھاياجان بىلەن ، — پەيغەمبىرىمىز بۇ تاشنى سۆيۈپ تۇرۇپ مۇنداق دېگەن : «بۇ ئاللاتائالانىڭ زېمىن-غا ئورناتقان قەسەم ، ئىخلاس تاختىسىدۇر . ئاللاتائالا بىزنى ئۇنى سىلاپ - سۆيۈش پۇرسىتى بىلەن مەنپەئەتلەندۇرىدۇ . ئۇنىڭغا زوقمەن بولغان ھەرقانداق ئادەم بۇ يەرگە كەلسە ، ئۇنىڭدىن تېگىشلىك پايدا كۆرىدۇ » .

ئەكبەرمۇ ئۇنى سۆيدى ، يۇمران لەۋلىرىدە بىر خىل سو-غۇق ، يېقىملىق سېزىم ئورناپ قالدى . ئاتىخان ئەمدى ئۇنى ئەگەشتۈرۈپ «جايى مۇلتەزىم»[1] گە كەلدى ۋە بوش ، تىترەڭگۈ ئاۋازدا دۇئا قىلىشقا باشلىدى :

— مەن كەلدىم ، ئاللا ! سېنىڭ بەيتۇللايىڭ ئەڭ قەدىرلىك ئۆي ، ئاللا ! بەيتۇللانىڭ ئىگىسى ! شەپقەتلىك ، مېھرىبان ، كە-چۈرۈملۈك ئاللا ! ئۆزۈڭگە يېلىندىم ، ئاللا ! مۆمىنلەرنىڭ دۇئا-سىنى قوبۇل ئەت ! كەتكەنلەرگە ئىمان ، قالغانلارغا سەھەتلىك بەرگىن ، ئاللا ! قىزلىرىمنى چوكان كامالىغا ، ئوغۇللىرىمنى قىرانلىق كامالىغا يەتكۈزگىن ، ئاللا !… بىزنى ھەممە گۇناھلار-

---

[1] «جايى مۇلتەزىم» — بەيتۇللانىڭ دەرۋازىسى ئورنىتىلغان يەر .

دىن ساقلاپ ، ئەخلاقلىق ، پەزىلەتلىك قىلىشىڭنى تىلەيمەن ، ئالـ
لا ! بۇ دۇنيا ۋە قىيامەتتىكى بارلىق ياخشىلىقلارنىڭ ھەممىسىنى
بىزگە خەير قىلىشىڭنى تىلەيمەن ، ئاللا ! بىزنى پاناھىڭغا ئېـ
لىپ ، دوزاخنىڭ جازالىرىدىن يىراقلاشتۇرۇشۇڭنى تىلەيمەن ،
ئاللا ! سەندىن باشقا پاناھىمىز يوق ، ئاللا ! بارلىق مەدھىيە ،
ھەمدۇسانالارنىڭ ھەممىسى ساڭىلا خاستۇر ، ئاللا !...

ئاتىخان توختىماي دۇئا ـ تىلاۋەت قىلاتتى ، ئاۋازى بارغانـ
سېرى پەسلەپ ، نېمە دەۋاتقانلىقىنى يېنىدىكى ئەكبەرمۇ ئاڭقىد
رالماي قالدى ، شۇ تاپتا ئىخلاسى چەكسىز ، تەقۋادار بۇ ئادەمنىڭ
پۈتۈن جىسمى گويا ھەج تاۋاپ بىلەن يۇمشاپ ، ئېرىپ كېتىۋاتقانـ
دەك بوشىشىپ كەتكەنىدى . دېمىسىمۇ ، ئۇ پۈتۈن زېھنى ۋە
پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئاللا يولىدىكى ئىبادەتكە كىرىشىپ كەتكەـ
نىدى .

ئەكبەر ئۇنى قولتۇقىدىن يۆلەپ ، ھەج رەسمىيەتلىرىنى داـ
ۋاملىق ئۆتەشكە باشلىدى ، قىسىلىپ ، تۈرتۈپ يۈرۈپ كەئبىنى
يەتتە قېتىم ئايلاندى . ئاندىن «مەقامە ئىبراھىم»[1] نىڭ ئارقىسىدا
ئىككى رەكەت نەپلى ناماز ئوقۇپ ، زەمزەم بۇلىقى يېنىغا كەلدى .

ئەرەبلەر ئەزەلدىن زەمزەم بۇلىقىنى مۇقەددەس بۇلاق دەپ
ئەزىزلەيتتى ، چۈنكى ئۇلار : قۇدرەتلىك ، ھەممىگە قادىر ئاللاتائاـ
لا ئۆز زامانىسىدا ، ھەجەر بىلەن ئۇنىڭ ئوغلى ئىسمائىلنى ئۇسـ
سۇزلۇقتىن ئۆلۈپ قالمىسۇن دەپ ، مۇشۇ قاقاس جىلغىدا بۇ
بۇلاقنى ياراتتى ، شۇڭا بۇ بۇلاق مۇقەددەس — ئىلاھىي بۇلاق ،
دەپ قارايتتى . دېمىسىمۇ ، مەككىلىكلەر تارىختىن بۇيان سۇ
قىسلىقنىڭ دەردىنى كۆپ تارتقان ، ئۇلار سۇنى شەھەرنىڭ سىرـ
تىدىن توشۇپ كېلىپ ئىچەتتى ، نۇرغۇن مۇشەققەت چېكەتتى ھەم
كۆپ چىقىمدار بولاتتى . شۇڭا ، زەمزەم بۇلىقى ئۆزىنىڭ يېگانە

[1] «مەقامە ئىبراھىم» — ئۆز ۋاقتىدا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام كەئبىنى ياسىغاندا تۇرغان يەر .

ۋە بۈيۈك مەۋجۇتلۇقى بىلەن ئۇلارنى تاتلىق، بەرىكەتلىك سۇ بىلەن تەمىنلەيدىغان ئەبەدىيلىك ئەڭگۈشتەر بولۇپ قالغانىدى!...

زەمزەم قۇدۇقى تۆت تەرىپىدە ئىشىكى بار، مېھراب شەكىللىك قورۇ تامنىڭ ئىچىگە ئېلىنغانىدى. ئۇنىڭ سۈيىنى چىغىرىق بىلەن تارتىپ چىقىراتتى.

ئەتىگەندىن بېرى تولا يىغلاپ، دۇئا - تىلاۋەت قىلىپ چارچاپ ئۇسسىغان ئاتىخان قۇدۇقتىن يېڭىلا تارتىپ چىقىرىلغان چېلەكتىكى مۇزدەك تاتلىق سۇنى قانغۇچە ئىچتى ۋە ئاللانىڭ مۇشۇنداق قاقاس، قۇرغاق زېمىندا ئۆزىنىڭ مېھىر - شەپقىتى بىلەن پەيدا قىلغان ھاياتلىق چەشمىسىگە ئاتاپ دۇئا قىلدى:

— تەشنالىقتا سۇ بەرگەن ئاللانىڭ ئۇلۇغلۇقىنى مەدھىيىلەيمەن! ئى ئاللا! ماڭا رىزىق، پايدىلىق بىلىملەرنى ئىنئام قىلىشىڭنى، ھەر خىل كېسەللەردىن شىپا تاپقۇزۇپ قويۇشۇڭنى تىلەيمەن!...

زەمزەم سۈيى بىلەن تەشنالىقى قېنىپ، روھى كۆتۈرۈلۈپ قالغان ئاتىخان ئوغلى ئەكبەرنى ئەگەشتۈرۈپ ھەج پائالىيىتىنى داۋاملىق ئۆتەشكە — سافا مەرۋە ئارىلىقىدا يەتتە قېتىم سەئيە[1] قىلىشقا باشلىدى...

بۈگۈن مۇقەددەس شەھەر مەككىنى، ئاللانىڭ ئۇلۇغ بەيتىنى تاۋاپ قىلغىلى كەلگەن يۈز مىڭلىغان ئادەم تۆت تەرىپى كۆيۈك تاغ بىلەن قاپلانغان بۇ ئوت - ئاتەش يۇرتنى قاينام - تاشقىنلىققا ئايلاندۇرغانىدى. مەسچىدىل ھەرەمنىڭ ئىچى ۋە تېشىدا ھەر خىل چىراي، ھەر خىل تىل ۋە ھەر خىل تۇستىكى ئادەملەر كېزىپ يۈرمەكتە. ئافرىقىدىن كەلگەن قارا تەنلىكلەر، ياۋروپا ۋە ئامېرىكىدىن كەلگەن ئاق تەنلىكلەر، ئاسىيادىن كەلگەن سېرىق تەنلىكلەر، ھەبەشلەر، تۈركلەر، ئەرەبلەر، پارسلار ۋە

[1] سەئيە — ئىككى تاغ ئارىلىقىدا يۈگۈرۈش.

باشقىلار توپ ـ توپ بولۇپ ، تەھلىل ـ تەكبىر ئېيتىپ يۈرۈش-
مەكتە ، بەزىلىرى بەيتۇللانى تاۋاپ قىلماقتا ، بەزىلىرى سافا ـ
مەرۋە ئارىسىدا يۈگۈرمەكتە ، بەزىلىرى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام-
نىڭ مەقامىدا ناماز ئادا قىلماقتا ، بەزىلىرى زەمزەم سۈيىنى
تالىشىپ ئىچىشمەكتە .

بۇ يەرگە توپلانغان مىڭلىغان ـ ئون مىڭلىغان ئادەملەرنىڭ
كىيىمىدىن تارتىپ خاراكتېرىگىچە بىر خىللا . چۈنكى ، بۇ كىيىم
ۋە بۇ خاراكتېر بىر خىل كۈچلۈك ئېتىقاد تۈپەيلىدىن ئۇزاق
زامانلار مابەينىدە شەكىللەنگەن ، سىرتتىن قارىغان ئادەم ئۇلار-
نىڭ ئەسلىي قىياپىتىنى كۆرەلمەيدۇ ، ئۇلار بىر خىل سۆزگە ،
بىر خىل ھەرىكەتكە ۋە بىر خىل مۇئامىلىگە ئادەتلىنىپ
كەتكەن !...

بۇ مۇقەددەس زېمىندا دۇنيانىڭ ھەر تەرىپىدىن كەلگەن
مۇسۇلمانلار دوستلۇق روھى بىلەن ئۇچرىشىدۇ ، گەرچە ئۇلارنىڭ
تىلى ، رەڭگى ۋە خاراكتېرى بىر ـ بىرىگە ئوخشاشمىسىمۇ ،
لېكىن ئۇلارنى بۇ تەۋەررۈك جايغا توپلاپ تۇرىدىغان بىرلا نەرسە
بار ، ئۇ بولسىمۇ ئاللاغا ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ۋە ئۇنىڭ
كىتابىغا بولغان ئەقىدە ـ ئىخلاس !...

2

ھىجرىيە زۇلھەججە ئېيىنىڭ 8 ـ كۈنى بارلىق ھەج قىلغۇ-
چىلار مىناغا جەم بولدى . ئەسلىدە ، «زۇمرەت ئاغىپا» دەپ ئاتى-
لىدىغان بۇ ساي تۈز تېغىنىڭ ئېتىكىدىكى غىلاپ جىلغا ئىدى ،
كىشىلەر بۇ يەرگە رەڭگارەڭ چېدىر ۋە ئاددىي چەللە ـ باراڭلارنى
تىكلەپ ، ئىسسىقتىن پاناھلىناتتى ۋە شۇنىڭ ئاستىدا ئېتىكاپتا
ئولتۇرۇپ ، ئاللاغا دۇئا ـ تىلاۋەت قىلاتتى . ئۇلارنىڭ بۇ يەردىكى
مۇھىم پائالىيەتلىرىنىڭ بىرى ، ئۆز ۋاقتىدا مۇھەممەد پەيغەمبەر

مۇشۇ يەردە ئادا قىلىغان پېشىن ، دىگەر ، شام ۋە خۇپتەندىن ئىبارەت تۆت ۋاخلىق نامازنى ۋاقتى - قەرەلىدە ئوقۇش ؛ ياماند-لىق ، رەزىللىك ، شۇملۇقنىڭ سىمۋولى بولغان شەيتانغا تاش ئېتىش ئىدى . بۇ چاغدا ، ھەممەيلەننىڭ خىيالى تەبىئىي ھالدا بۇنىڭدىن ئون نەچچە ئەسىر بۇرۇنقى ئىشلارغا كېتىپ قالاتتى . رىۋايەت قىلىنىشىچە ، ئۇ چاغدا ، پەيغەمبەر ئىبراھىم ئەلەي-ھىسسالام ئاللانىڭ ئەمرىگە ئەمەل قىلىپ ، ئاللاغا بولغان سەمى-مىي - ساداقىتىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن ، ئامراق ئوغلى ئىسمائىل-نى قۇربانلىق قىلىش نىيىتىدە مىناغا ئەكەلگەن . ئۇ ، يولدا يەتتە قېتىم شەيتاننىڭ ئازدۇرۇشىغا ئۇچرىغان بولسىمۇ ، شەيتاننى كەسكىنلىك بىلەن قوغلىۋەتكەن . ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئوغ-لىنىڭ بوغۇزىغا پىچاق سۇرۇش ئۈچۈن ، يۈزىنى يەرگە باستۇر-غان ، لېكىن شۇ چاغدا ، يەنە خۇدانىڭ ئەمرى بىلەن جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام بىر كۆك قوچقارنى ئىسمايىل ئەلەيھىسسالامنىڭ ئورنىغا قۇربانلىق قىلىشقا ئېلىپ كېلىپ ، ئاللانىڭ شاپائىتىنى يەتكۈزگەن...

مانا شۇ ئىشلارنى غىل - پال خىيالىدىن ئۆتكۈزگەن كىشى-لەر ئىختىيارسىز ھالدا «قۇرئان كەرىم»دىكى سۈرە سافاتنىڭ مۇنۇ ئايەتلىرىنى ئوقۇپ ، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەققىگە دۇئا قىلماي تۇرالمايدۇ : «بىز ئۇنىڭغا : ‹ئى ئىبراھىم ! (ھېلى-قى) چۈشنى ئىشقا ئاشۇردۇڭ (يەنى چۈشۈڭدە بۇيرۇلغاننى بەجا كەلتۈردۈڭ) › دەپ نىدا قىلدۇق . بىز ھەقىقەتەن ياخشى ئىش قىلغۇچىلارنى مۇشۇنداق مۇكاپاتلايمىز . بۇ ھەقىقەتەن روشەن سىناقتۇر . بىز ئۇنىڭ ئورنىغا چوڭ بىر قۇربانلىقنى (يەنى جەننەتتىن چىققان قوچقارنى) بەردۇق . كېيىنكىلەر ئىچىدە ئۇ-نىڭغا ياخشى نام قالدۇردۇق ، ئىبراھىمغا سالام بولسۇن ! بىز ياخشى ئىش قىلغۇچىلارنى مۇشۇنداق مۇكاپاتلايمىز ! »[1] .

---

1 «قۇرئان كەرىم» ، مىللەتلەر نەشرىياتى 1986 - يىل ئۇيغۇرچە نەشرى 450 - بەت .

چىڭقى چۈش بولغاندا ، ئوتتەك قۇياش يەر ـ جاھاننى تونۇر-
دەك قىزىتىشقا باشلىدى . ئەتراپتىكى تاغۇتاشلارمۇ ئوت پۈركۈي-
دىغاندەك قىزىپ كەتكەنىدى . چېدىر تىكەلمىگەن ناتىۋان كىشى-
لەر غىلاڭ تاشلىق سايىدا ئاپتاپقا قاقلىنىپ تىنجىق ھاۋادا ھاسى-
رايتتى ، ئۇلار كۆزلىرىنى قىسىپ ، ئاسماندىكى دولقۇنسىمان
ئەلەڭگۈپ تۇرغان ئاجايىپ ـ غارايىپ نۇرلارغا قاراپ ، بۇ يۇرت-
نىڭ مۇشۇنداق چۆل ۋە قاقاس يارتىلىپ قالغانلىقىدىن ئەجەبلى-
نەتتى . بۇ يەردە ئادەم بىلەن قىرىشقاندەك ، قۇياشمۇ ناھايىتى
ئاستا ھەرىكەتلىنەتتى ، قارىغانسېرى ئۇ گويا بىر جايغا مىخلىنىپ
قالغاندەك ، باش ئۈستىدە يېلىنجاپ تۇراتتى . ئۇ ، ئۆز مۇساپىسى-
دە ھەمىشە قاقاس تاغلار بىلەن گىياھسىز چۆللەرنىلا بېسىپ
ئۆتكەچكە ، ئاشۇنداق ئوتلۇق ۋە رەھىمسىز بولۇپ كەتكەنىدى...

كۈن ئىسسىغانسېرى كىشىلەرنى تەشنالىق قىينايتتى . مې-
نادا چوڭ بىر كۆلچەك بولۇپ ، «ئەينى زۇبەيدە »[1] ئۆستىڭىنىڭ
سۈيى جىلغا ئارقىلىق شۇ كۆلچەككە ئېقىپ كېلەتتى . بۇنداق
قاقاسلىقتا پەيدا بولۇپ قالغان بۇ تىلسىمات سۇ توغرىسىدىمۇ ھەر
خىل رىۋايەتلەر بار ئىدى . بەزىلەر باغدادنىڭ شاھى ھارۇن رەشىد
ئىراقتىكى دەجلە ۋە ئېفرات دەريالىرىنىڭ سۈيىنى يەر ئاستى
يوشۇرۇن يول بىلەن مەككىگە ئەكەلگەن ، دەيتتى ؛ يەنە بەزىلەر
بولسا ، مەككىدىكى سۇ قىسلىقىنى كۆرگەن ھارۇن رەشىدنىڭ
ئايالى زۇبەيدە مەككىدىن ئوتتۇز كىلومېتىر يىراقلىقتىكى قارا
تاغنىڭ چوڭقۇر ئۆڭكۈرىدىن سۇ ئېقىنى تېپىپ ، ئۇنى تاشلارنىڭ
ئارىسىدىن ئاقتۇرۇپ ، مەككىگە باشلاپ كەلگەن ، شۇڭا بۇ سۇنى
«ئەينى زۇبەيدە» دەيدۇ ، دېيىشەتتى .

رىۋايەت مەيلى قانداق بولسا بولسۇن ، ھەمىشە شىلدىرلاپ
ئېقىپ تۇرىدىغان بەرىكەتلىك بۇ سۇنىڭ مەككىگە كەلگەنلىكى
رېئاللىق ئىدى . بۇ سۇ مەككىلىكلەرگىلا ئەمەس ، بەلكى ھەممىگە

---

[1] «ئەينى زۇبەيدە» — زۇبەيدە چەشمىسى .

شەپقەت ، خۇشاللىق ۋە رىزىق بەخش ئەتتى ، ھەتتا ھەر يىلى سەھرايى كەبىرنىڭ غەربىدىكى ئافرىقىدىن ئۇلۇغ ئوكيانغا تۇتىشىدىغان جۇڭگوغىچە بولغان ئارىلىقتىكى تالاي ـ تالاي دۆلەتلەردىن كەلگەن نەچچە ئون مىڭ ھەج تاۋاپ قىلغۇچىلارنىڭمۇ ھاياتلىق مەنبەسى بولۇپ قالدى . شۇنىڭ ئۈچۈن ، ئۇلار كۆلچەكتىكى سۇنىڭ ئىسسىپ ، ئىلمان بولۇپ قالغانلىقىغا ۋە ھەر خىل كەمچەنلەرگە قاچىلانغان ئازغىنە سۇنىڭ ئالتۇن ـ كۆمۈشكە سېتىلىدىغانلىقىغا قارىماي ، بەس ـ بەس بىلەن تالىشىپ ئېلىپ ئىچەتتى .

ئاتىخان بىلەن ئەكبەر بۈگۈن كەچ بولغۇچە ئون سوملۇق بىر تىللاغا سۇ ئېلىپ ئىچىپ بولدى .

— دادا ، — دېدى ئەكبەر پۇلغا ئىچى ئاغرىپ ، — بىر نەچچە كەمچەن سۇ ئۈچۈن بۇنداق پۇل خەجلىسەك ، كېيىن قانداق قىلىمىز ؟ ! بىر تىللا دېگەن ئاز پۇلمۇ ؟ !

توغرا ، ئۇنىڭ نەزىرىدىكى بىر تىللا ئاز پۇل ئەمەس ئىدى ، ئەگەر يۇرتىدا بولغان بولسا ، بۇنداق بىر تىللاغا بىر نەچچە كەمچەن ئىلمان سۇ ئەمەس ، بەلكى بىر ئۆستەڭ ئويناقلاپ ئېقىپ تۇرغان مۇزدەك سۇ كەلگەن بولاتتى !

لېكىن ، ئاتىخاننىڭ سۇ ئۈچۈن خەجلىگەن پۇلىغا ئىچى ئاغرىمىغانىدى . شۇڭا ئۇ ، ئوغلىغا چۈشەندۈرۈپ مۇنداق دېدى :

— ئوغلۇم ، بىز بۇ پۇللارنى ھەج يولىدا خەجلەيمىز ، دەپ ئەكەلگەن ، ھېلىمۇ ياخشى ، ئاللانىڭ ھىممىتى بىلەن مۇشۇنداق قاقاس تاغ ئارىسىدا سۇ بار ئىكەن ، بولمىسا قانداق قىلاتتۇق ؟ ! ئۆز زامانىسىدا كەلگەن ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز بۇ يەردە ئۇسسۇزلۇق ، تەشنالىقتىن قۇرۇپ جەننەتى بولۇپ كەتكەن ! خۇداغا شۈكرى ، بىزنىڭ بەخت ـ تەلىيىمىز بار ئىكەن ، ئاللا ئۆزىنىڭ ئىنايىتى ، مېھىر ـ شەپقىتى بىلەن بۇ يەرنى سۇغىرىپتۇ !

— مەن ئەمدى ئۇسسىمايمەن ، دادا ! — دېدى ئەكبەر يەنىلا

ئۆز گېپىنى تەكىتلەپ ، — ئۇسسىسامۇ چىدايمەن !...
ئاتىخان ئۇنىڭ سەبىي چىرايىغا قاراپ ، ئاتىلىق مېھرى بىلەن كۈلۈپ قويدى ۋە :

— ئۇنداق قىلساڭ بولمايدۇ ، ئوغلۇم ! خۇداغا غەزەپ قىلىغان بولىسەن ! — دېدى ئاگاھلاندۇرۇپ .

كەچكى تىنىق ئاسمانغا ئاي چىقتى . ئۇ ، يېگانە سەيياھتەك ئاستا - ئاستا ئاسمان گۈمبىزىگە قاراپ ئۆرلىمەكتە ئىدى . ئۇنىڭ ئەتراپىدا جىمىرلاپ تۇرغان ساناقسىز يۇلتۇزلار گويا ئۇنىڭ بويىنىغا ئېسىلغان لەئەل - ياقۇتتەك دانە - دانە چاقناپ تۇراتتى .

ھاۋانىڭ كۈندۈزكى تەپتى خېلى يانغان ، تۇر تېغى ئۇستىدىن كەلگەن مەيىن شامال ئۆز ئىشلىرى بىلەن ھەپىلىشىۋاتقان كىشىلەرگە بىردەملىك ئاراملىق ئېلىپ كەلگەنىدى . ئۇلار كەچكى ھاۋانىڭ زوقىدىن تېخىمۇ جانلىنىپ ، بۇ كېچىنى ئۆز ئىلاھى ۋە يارانقۇچىسىنى خاتىرىلەش ، ئۇنىڭ ھەققىدە دۇئا - تىلاۋەت قىلىش ، چوڭ - كىچىك گۇناھلىرى ئۈچۈن ئۇنىڭغا توۋا قىلىش ۋە ئۇلۇغ پەيغەمبەرگە سالام يېرىش بىلەن ئۆتكۈزۈشكە باشلىدى...

خۇپتەن نامىزى مېنادىكى خاۋف مەسچىتىدە تىقما - تىقماقلىق ئىچىدە ئوقۇلدى . نامازدىن كېيىن ئاتىخان توۋا - ئىستىغپار ئېيتىپ مەسچىتتە قالدى ، ئەكبەر سىرتقا چىقىپ ، مەسچىتنىڭ يېنىدىكى تاش سۇپىدا دادىسىنى كۈتۈپ ئولتۇردى . ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى بوش ئورۇن بىردەمدە ئادەملەر بىلەن تولدى ، چىرايىدىن قايسى مىللەت ئىكەنلىكىنى پەرق ئەتكىلى بولمايدىغان تۆت - بەش ئادەم ئۇنىڭ يېنىدا گىرە بولۇپ پاراڭغا چۈشتى . ئۇلار ساپ ئەرەب تىلىدا سۆزلىشىۋاتاتتى . ئۇلارنىڭ گەپلىرى ئىختىيارسىز ھالدا ئەكبەرنىڭ قۇلىقىغا كىرىپ تۇردى . بۇ گەپلەر يەنىلا مۇشۇ زېمىن ۋە مۇشۇ ئادەملەرگە تەئەللۇق بولغان

مەدھىيە ، تەسىرات ۋە ئالقىشلار ئىدى .

— بەيتۇللا بۇ زېمىنغا ئادەم ئەلەيھىسسالام بىلەن بىللە ئەرشتىن چۈشۈرۈلگەنىكەن ، — دېدى ئاۋازىدىن قېرىسال ئىكەن‌لىكى بىلىنىپ تۇرغان بىرسى ، — ئاللاتائالا ئۇنىڭغا : «بۇ ئۆيۈمنى سەن زېمىنغا بىللە ئېلىپ چۈشۈپ كەت ۋە خۇددى بۇ يەردە تەختىمنى تاۋاپ قىلغانغا ئوخشاش زېمىندا ئۇنى تاۋاپ قىل» دەپتىكەن . شۇڭا ، بەيتۇللا شەرىپىنىڭ نۇرغۇن مۆجىزىلىرى بار . بۇنىڭ بىرسى ، بەيتۇللانىڭ مۇبارەك دەرۋازىسى ئېچىلغان ھامان مەسچىدىل ھەرەمنىڭ ئىچى ئادەم دېڭىزىغا ئايلىنىپ كېتىدۇ ، بۇ يەردە قانچىلىك ئادەم بارلىقىنى ياراتقۇچى ئاللادىن بۆلەك ھېچكىم دەپ بېرەلمەيدۇ . بىراق ، شۇنچە كۆپ ئادەم بەيتۇللانىڭ ئىچىگە بىراقلا كىرسىمۇ ، بەيتۇللا كىچىكلىك قىلمايدۇ . ئۇنىڭ يەنە بىر مۆجىزىسى شۇكى ، مەككىدە كەپتەر ۋە باشقا ئۇچار قۇشلار ناھايىتى كۆپ بولسىمۇ ، ئۇلار بەيتۇللانىڭ ئۆگزىسىگە ھەرگىز قونمايدۇ ، ھەتتا ئۇچقاندا ، ئۇنىڭ ئۇستىنى بېسىپمۇ ئۆتمەيدۇ . دىققەت بىلەن قارىغان ئادەم شۇنى كۆرىدۇكى ، مەس‌چىدىل ھەرەمنىڭ ئاسمىنىدا پەرۋاز قىلىۋاتقان كەپتەرلەر بەيتۇل‌لانىڭ ئۇستىگە كېلەي دېگەندە ، ئۇنىڭ ئۇستىنى بېسىپ ئۆتمەس‌تىن ، دەرھال باشقا تەرەپكە ئەگىپ ئۇچۇپ كېتىدۇ !...

بۇ ئادەم سۆزىدىن توختىشى بىلەن بىر نەچچەيلەن ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ ، ئۈنلۈك ئاۋازدا ندا قىلدى :

— يارەب !...

— يائاللا !...

— بەندىگە قىيىن تۇيۇلغان نەرسە ، ئىگىسىگە ئاسان !...

ئارىدىن بىرسى ئاۋازىنى ئەمرىمەرۇپقا كەلتۈرۈپ مۇنداق دېدى :

— بەيتۇللانىڭ بۇنداق سىر ـ ھېكمەتلىرى ئۇلۇغ پەيغەمبىد‌رىمىزگە خاس . ئاللاتائالا ئۇنىڭدىن باشقا ئادەمگە بۇنداق نۇسرەت‌

ى بەرگەن ئەمەس !
— شۇنداق ، شۇنداق ! — دېدى يەنە بىرسى ئۇنى قۇۋۋەت-
لەپ ، — مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام سامادا مۇشتىرى يۇلتۇزى
پەيدا بولغاندا تۇغۇلغان ، مۇشتىرى يۇلتۇزى سائادەت ۋە شان -
شەرەپنىڭ نامايەندىسى . ئۇ ، تۇغۇلغان يىلى فەتھى — غالىبىيەت
يىلى ، شۇنداقلا ، خەير - ئېھسان ، ياخشىلىق يىلى بولغان !...
مانا شۇنىڭ بىلەن پاراڭ تېمىسى تەبىئىي هالدا ، مۇھەممەد
پەيغەمبەرنىڭ ئۇستىگە يۆتكەلدى ، ئۇنىڭ ئىسمى ھەر قېتىم
ئېغىزغا ئېلىنغاندا ، ئۇلار ھاياجانلىناتتى ، پەخىرلىنەتتى ۋە ئى-
چىدە شىۋىرلاپ ، ئۇنىڭ ھەققىگە بىر نەرسىلەرنى دەيتتى .
— پەيغەمبىرىمىز تۇغۇلغان كېچىسى غايەت زور بىر نۇر
پارلاپ ، پۈتۈن جاھاننى يورۇتۇۋېتىپتىكەن ، ئاسمانمۇ ، زېمىنمۇ
ئۇنىڭ دۇنياغا كۆز ئېچىشىغا تەقەززا بوپتىكەن .
— شۇنداق ! — دەپ سۆھبەتدىشىنىڭ سۆزىنى تەستىقلىدى
بىرسى تەمكىن ۋە ئىشەنچلىك ئاۋازدا ، — مۇھەممەد ئەلەيھىسسا-
لامنىڭ دۇنياغا كۆز ئېچىشى ئەرەب يېرىم ئارىلىدا ھىدايەت
قۇياشى كۆتۈرۈلگەنلىكىنى جاكارلىدى . سىلەر بىلمەمسىلەر ؟
بىزنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىمىز جاھىلىيەت دەۋرىدە ، يا تېرىقچىلىقى
يوق ، يا چارۋىچىلىقى يوق ، مۇشۇ كۆيۈك ، ئاتەش زېمىندا ياشاپ
كەلدى . بەزىلەر چايان ، سۇۋەرەكلەرنى ئاش - نان ئورنىدا يېدى ،
بەزىلەر تۆگە يۇڭىنى تاش بىلەن سوقۇپ يۇمشىتىپ ، ئۇنىڭغا
ھايۋانلارنىڭ قېنىنى ئارىلاشتۇرۇپ پىشۇرۇپ يېدى . بۇ تېخى
ياخشى ، مەززىلىك تاماق ھېسابلاندى ، كېيىن خۇدا بىزگە مۇھەم-
مەد ئەلەيھىسسالامنى ئەۋەتىپ ، ئىسلام دىنى بىلەن بىزنى ئويغات-
تى ، پۈتۈن ئەرەبنى مۇشۇ دىن بىلەن ئىتتىپاقلاشتۇردى !
بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ ، ئەكبەر ئەندىككەندەك ، سەسكەنگەن-
دەك سىلكىنىپ كەتتى . ئۇ بايىقى سۆزلەرنى خاتا ئاڭلاپ قالدىم-
مۇ نېمە ، دېگەن گۇمان بىلەن كۆڭلىدە ئەسلەپ باقتى ، ياق خاتا

ئەمەس ئىدى . شۇ هامان ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئاچلىق ، يوقسۇز-
لۇقتىن يىرگىنچلىك چايان ، سۆۋەرەكلەرنى تۇتۇپ يەۋاتقان ئا-
دەملەرنىڭ ئېچىنىشلىق قىياپىتى گەۋدىلەنگەندەك بولدى ، ئۇنىڭ
يۇمران ، سەبىي يۈرىكى ئادەم تەقدىرىنىڭ بۇنداق تەڭسىز ، مۇد-
ھىش قىسمەتلىرىنى ئۆز ئىچىگە سىغدۇرالمىدى . بۇ گەپلەر گويا
ئۇنىڭغا رىۋايەتتەك ، چۈشتەك بەكمۇ غەلىتە ۋە ئايانچلىق تۇيۇلۇپ
كەتتى . لېكىن كۆپنى كۆرگەن ئوقۇمۇشلۇق ، تەقۋادار بۇ ئەرەب-
نىڭ سۆزى راست ئىدى . راستلا ئەمەس ، بەلكى بۇ مۇشۇ نام-
رات ، نادان يۇرتنىڭ قان - ياشلىق تارىخى ئىدى...
— شۇڭا بىز هەزرىتى مۇهەممەد ئەلەيهىسسالامنى دۇنيادا
ياشىغان ۋە ياشاۋاتقان ئىنسانلارنىڭ ئەڭ ئۇلۇغى دەيمىز ! — دەپ
سۆزىنى داۋاملاشتۇردى هېلىقى ئادەم ، — ئۇ قىرىق ياشقا كىر-
گەن ۋاقتىدا ، ئۇنىڭغا ئاللا تەرىپىدىن پەيغەمبەرلىك ۋەهيىسى
كەلدى . شۇنىڭ بىلەن غەپلەتتە قالغان ئىنسانلارغا ئىنسانلىقنىڭ
تەمىنى ، ئىنسانلىقنىڭ شەرىپىنى تېتىتىدىغان ۋە قىيامەتكىچە
ئۆچمەيدىغان هىدايەت ، ئىلىم - ئېرپان ۋە مەدەنىيەت قۇياشىنىڭ
نۇرى پۈتۈن ئەرەب زېمىنىنى يورۇتتى !...
— مەن قادىر ئاللاغا تەشەككۇر ئېيتىمەن ! — دېدى يەنە
بىر ئەرەب هاياجانلىق تىن ئېلىپ ، — ئۇ ھەقىقەتەنمۇ بىزگە
ئۇلۇغ پەيغەمبەر مۇهەممەدنى ئەۋەتتى . پەيغەمبىرىمىز دۇنياغا
كەلگەن كۈنى كىشىلەر ئەرشتىن «مەن ئۆزۈمنىڭ سادىق ئەلچىم-
نى روهىي زېمىنغا ئەۋەتتىم» دېگەن سادانى ئاڭلىغان . شۇ چاغدا
بۇلۇتلار كۆكنى قاپلىغان ، قۇشلار توپ - توپ بولۇپ ئۇچۇپ
چىققان ، پەرىشتىلەر سەپ تارتىپ جەم بولغان . هەممە بۇ زاتنى
پەرۋىشلەشنى ئۆزىنىڭ بۇرچى دەپ بىلگەن هەم ئۆزئارا تالاشقان ،
قۇشلار ۋىچىرلىشىپ ، ئۆزلىرىنىڭ هەرقانداق جايىنىڭ يەل -
يېمىشلىرىنى ئېلىپ كېلەلەيدىغانلىقىنى ، شۇڭا بۇ زاتنى پەرۋىش
قىلىشتا ناهايىتى قۇلاي شارائىتى بارلىقىنى ئېيتقان ؛ شامالمۇ

پىچىرلاپ ئۆز پىكرىنى ئېيتىپ : «بۇ زاتنى پەرۋىش قىلىش بۇرچى ماڭا مەنسۇپ ، چۈنكى مەن ھەرقايسى ياقتىن لەرزان ھەم راھەتلىك ھاۋانى ئۇچۇرۇپ كېلىپ ، ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئاچىمەن» دېگەن . «ياق ، — دېگەن بۇلۇتلار تالىشىپ ، — بۇ زاتنى بىز پەرۋىش قىلىشىمىز كېرەك . چۈنكى بىز ئۇنىڭغا ئەڭ تازا ھەم سۈزۈك سۇ يەتكۈزۈپ بېرىمىز !» . تالىشىش شۇ يەرگە كەلگەندە ، ئۇشتۇمتۇت پەرىشتىلەرنىڭ ئاۋازى ئاڭلانغان : «بىز نېمە ئىش قىلىمىز ؟» . بۇ چاغدا ئەرشتىن : «بۇ زاتنى روھىي زېمىندىكى كىشىلەرنىڭ قولىدىن تارتىۋېلىشقا ھەرگىز بولمايدۇ ، چۈنكى ، ئۇنى ئېمىتكەن ئەمچەك ، ئۇنى سىلىغان قول ، ئۇ تۇرغان ئۆي ، ئۇ ياتقان تۆشەك ، قىسقىسى ، ئۇنىڭغا يار - يۆلەك بولغان ھەممە نەرسە بەختكە سازاۋەر !» دېگەن قاتتىق ئاۋاز ئاڭلىنىپ ، تالاش - تارتىشنى ئاخىرلاشتۇرغان...

كىمدۇر بىرسى يېقىنلا يەردىن مەستانە ئاۋازدا ئەكبەرنى چاقىردى ، ئۇ چۆچۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ، چۈنكى ئۇ ، پۈتۈن ئەس - يادى بىلەن پاراڭنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتكەنىدى . ئۇ ، ئاڭلىغانلىرى قىزىقىپ ، ھاياجانلىنىپ ، يېڭى - يېڭى نەرسىلەردىن خەۋەردار بولۇۋاتاتتى . ئەكبەر بۇ چاغقىچە كىتاب ئوقۇپمۇ ، ئۇستازلىرىدىن دەرس ئېلىپمۇ بۇنداق ھۆزۈرلانمىغانىدى . چۈنكى ، بۇ پاراڭ شۇنداق ئەركىن ، تەبىئىي ھەم مەنىلىك ئىدى . ئەگەر دادىسى چاقىرمىغان بولسا ، ئۇ تاڭ ئاتقۇچە مۇشۇ يەردە ئولتۇرۇشقا رازى ئىدى...

ئەتىسى — زۇلھەججىنىڭ توققۇزىنچى كۈنى ئەرەفات تېغىدا «قىيامدا تۇرۇش» كۈنى ئىدى . ھەج قىلغۇچىلار مىنادا بامدات نامىزىنى ئوقۇپ بولۇپلا ، مەككىدىن يىگىرمە بەش كىلومېتىر يىراقلىقتىكى ئەرەفات تېغىغا قوزغالدى . بەزىلەر ئات - تۆگە مىنىۋالغان ، بەزىلەر ھارۋا - مەپىلەردە ئىدى ، لېكىن ، كۆپ ساندىكى كىشىلەر خۇددى تۇغانى بۇزۇلغان سۇ كەلكۈنىدەك دەۋ-

رەپ پىيادە كېتىۋاتاتتى . بىر خىل كىيىم بىلەن بىر يۆنىلىشكە قاراپ ھەرىكەت قىلىۋاتقان بۇ پايانى يوق ئادەم ئېقىمى يىراقتىن قارىغان كىشىگە خۇددى دولقۇنلاپ ، بۇژغۇنلاپ كېلىۋاتقان ئاق دېڭىزغا ئوخشاش ھەيۋەتلىك كۆرۈنەتتى…

چۇشكە يېقىن بۇ خىلۋەت ، تىمتاس تاغ باغرى بىردىنلا جانلىنىپ ، ئادەم دېڭىزىغا ، ھايات قاينىمىغا ئايلىنىپ كەتتى .

ئەرافات تۇزلەڭلىكى ناھايىتى كەڭ ھەم قاقاس ساي بولۇپ ، ئۇنىڭ كۇنپېتىش تەرىپىدە ئانچە ئېگىز بولمىغان رەھمەت تېغى ، مەركىزىدە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام سالدۇرغان نەمرە مەسچىتى بار ئىدى ، ھەج قىلغۇچىلار پېشىن نامىزىنى ئەنە شۇ مەسچىتتە ئوقۇپ ، ئاندىن ھىجرىيە 10 ـ يىلى مۇھەممەد پەيغەمبەر ۋىدالىـ شىش نۇتقى سۆزلىگەن رەھمەت تېغىغا چىقىپ ، بۇ تەۋەررۇك يەردە سۇكۇتتە تۇراتتى . شۇ چاغدا ، گويا بىر ئىلاھىي سادا ياڭراپ ، كىشىلەرنىڭ روھىغا بۆسۈپ كىرگەندەك ، مۇھەممەد پەيغەمبەرنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى ۋىدالىشىش سۆزى ئۇلارنىڭ كۆـ ڭۇل ئېكرانىدا ئايان بولاتتى : «ئەرەبلەر غەيرىي ئەرەبلەردىن ھېچقانداق ئۇستۇن ئەمەس ؛ غەيرىي ئەرەبلەرمۇ ئەرەبلەردىن ھېچـ قانداق ئۇستۇن ئەمەس . قارا تەنلىك ئاق تەنلىكتىن ئۇستۇن تۇرمايدۇ ، ئاق تەنلىكمۇ قارا تەنلىكتىن ئۇستۇن تۇرمايدۇ . ئەـ گەر بىرەر ئادەم تەقۋادارلىق بىلەن ئاللاغا چوقۇنىدىكەن ، ئۇ ھۆرمەتلىك چوڭلار قاتارىدا بولىدۇ . ھەر بىر مۇسۇلمان باشقا مۇسۇلمانلارنىڭ قېرىندىشى بولىدۇ . بارلىق مۇسۇلمانلار ئۆزىـ نىڭ قېرىندىشى بولىدۇ . ئۆز قۇللىرىڭلارغا غەمخورلۇق قىلىـ شىڭلار كېرەك ، شۇنداق ، ئۆز قۇللىرىڭلارنى ياخشى كۇتۇشىڭلار كېرەك ، نېمە يېسەڭلار ، شۇلارغىمۇ شۇنى يېگۈزۈڭلار ! ئاياللارـ غا مۇلايىم پوزىتسىيىدە بولۇشۇڭلار كېرەك . چۈنكى ، ئۇلارنىڭ سىلەر ئۇچۇن مەجبۇرىيەتلىرى بولۇپ ، ئۆزلىرىگە ھېچقانداق ئىشلارنى قىلالمايدۇ . مەن ئايرىلغىنىمدا ، سىلەرگە قالدۇرۇپ

قويىدىغان مىراسىم — ئاللانىڭ مۇقەددەس كىتابى!...»[1].

كىشىلەر شۇ دەقىقىدە يەنە، مۇھەممەد پەيغەمبەرنىڭ شۇ كۈنى ئاتمىش ئۈچ نەپەر قۇلنى ئۆز قولى بىلەن ئازاد قىلىپ، قۇللارغا قانداق مۇئامىلىدە بولۇشنىڭ ئۈلگىسىنى ياراتقانلىقىنىمۇ يادىغا ئېلىشتى...

تاۋاپچىلار قوشۇنى كۈن پېتىپ، رەھمەت تېغى گۈگۈم قويىنىغا كىرىشكە باشلىغاندا، ئەرەفاتتىن ئايرىلىپ، مۇزدەلىپىگە قاراپ قوزغالدى.

مۇزدەلىپە پاكار - پاكار كۆيۈك تاغلار باغرىدىكى قۇم - شېغىللىق كەڭرى ساي بولۇپ، ئۆز ۋاقتىدا مۇھەممەد پەيغەمبەر بۇ يەردە توختاپ، ناماز ئوقۇپ ئۆتكەن. شۇڭا ھەج قىلغۇچىلارمۇ بۇ يەردە شام بىلەن خۇپتەن نامىزىنى قوشۇپ ئوقۇپ، كېچىچە دۇئا - تىلاۋەت بىلەن تۈنەپ چىقىشنى ئۆزلىرىگە ئۇدۇم قىلغانىدى.

ئاتىخان مۇزدەلىپىگە كېلىپ، تۈز ۋە يۇمشاق بىر يەرنى تېپىپ ئورۇنلاشتى. تېخى بايىلا ئادەم تولغان، ئۇچار قۇشلارمۇ كۆرۈنمەيدىغان سۈرلۈك، تىمتاس بۇ ماكان بىردىنلا جانلىنىپ، ئەزىم دەريادەك داۋالغۇشقا باشلىدى. ئادەملەرنىڭ قىيقاس - چۇقان، نالە - پىغانلىرى جىمجىت چۆل ئاسمىنىدا گۈركىرەپ، يەنە نەلەردىندۇر ئەكس سادا بولۇپ قايتىپ كېلەتتى. تەرەپ - تەرەپتە پىلدىرلاپ يېنىپ كەتكەن شام - چىراغلار بەئەينى يۇلتۇزدەك چاقناپ، زېمىننى بېسىۋالغان ئېغىر قاراڭغۇلۇقنى يىراقلارغا قوغلىۋەتكەنىدى.

ئاتىخان بىلەن ئەكبەر ئەتىگەندىن بېرى ئالدىراش يۈرۈپ، قورساقنىمۇ ئۇنتۇپ كەتكەنىدى. ئاچلىق ۋە ھارغىنلىق ھازىر ئۇلارنى خېلى ھالسىرىتىپ قويغانىدى.

---

[1] بۇ نەقىل پاكىستان دىنىي ئىشلار مىنىستىرلىقىنىڭ مىنىستىرى زىكرىيا كامدارنىڭ مەسلىھەتچىلىكى بىلەن سەئىد ئافتاپ ئەرىم تۈزگەن «ھەج قىلىش قوللانمىسى»دىن ئېلىندى.

ئاتىخان يۇمشاق قوم ـ شېغىل ئۈستىگە قولياغلىقىنى يې-
يىپ سېلىپ ، يېنىدىكى ئاغزى بوغقۇچلانغان ماتا خالتىدىن ئىك-
كى پارچە نان ، بىر لوقما سۈرلەنگەن توخۇ گۆشى ۋە ئىككى
ئالمىنى ئېلىپ ياغلىق ئۈستىگە قويدى . ئەكبەرنىڭ ھەقىقەتەن
قورسىقى ئاچقانىدى . شۇڭا ئۇ دادىسىنىڭ ئىجازىتىنىمۇ كۈتمەس-
تىن ، بىر پارچە نان بىلەن بىر كېسىم توخۇ گۆشىنى ئېلىپ
كاراسلىتىپ يەپ كەتتى . ئەكبەر ئاچ كۆزلۈك بىلەن چاينىماي
يۇتقاچقا ، نان گېلىگە تۇرۇپ ھېقىقلاپ قالدى . ئاتىخان ئۇنىڭغا
مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇپ ، بويىنىغا ئېسىۋالغان سۇدانىنى ئېلىپ
ئۇنىڭغا ئۇزاتتى ۋە :

— ئالدىرىماي يە ! — دېدى قاشلىرىنى يىمىرىپ ، —
ئىچىڭگە مەددە قورتى كىرىۋالمىغاندۇ ! ؟

— قورسىقىم بەك ئېچىپ كەتتى ، دادا ! — دېدى ئەكبەر
سۇدانىدىكى سۇنى بىر ـ ئىككى ئوتلاپ ، — بىز پالاقشىپ يۈرگى-
نى نەۋاق !

ئاتا ـ بالا ئىككىسى قاتتىق ـ قۇرۇق ، يېرىم ـ يارتا
بولسىمۇ قورسىقىنى غەملىۋالدى . شۇ تاپتا ئەكبەرنى تازا ئۇيقۇ
باستى ، ئۇ يۇمشاق قوم ـ شېغىل ئۈستىگە يامپاشلىۋىدى ، يەر-
دىن كۆتۈرۈلۈۋاتقان ئىللىق ھارارەت ئۇنىڭ بەدىنىگە خۇددى
مېھرىبان ئانا قولىدەك تېگىپ ، ئۇنى شۇنداق تاتلىق ، راھەتلىك
سېزىم قوينىغا ئالدى . ئەگەر شۇ چاغدا ، ئاتىخان ئۇنى تۇرۇشقا
ئۈندىمىگەن بولسا ، ئۇ ئاللىقاچان شېرىن ۋە غەمسىز ئۇيقۇ قوينى-
غا غەرق بولغان بولاتتى .

— ئوغلۇم ، بۇ يەردە ئارام ئېلىپ ئۇخلىسىمۇ بولىدۇ ، —
دېدى ئاتىخان چىرايلىق ۋە تەسىرلىك گەپلەر بىلەن ئۇنى قوزغى-
تىپ ، — لېكىن پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ ، كىچىككىنە
زىكىر ـ تەسبىھ قىلىپ ، قۇرئان ۋە نەپلى ناماز ئوقۇپ چىقسا ،
تېخىمۇ ياخشى بولىدۇ . كوزا چوڭ بولسا ، سۇنى جىق ئالغىلى

بولغاندەك ، دۇئا قانچە كۆپ بولسا ، ساۋاب شۇنچە كۆپ بولىدۇ . بۇ كېچە — ئۇلۇغ كېچە ، بۇ ماكانمۇ ئۇلۇغ ماكان . شۇڭا بۇ يەردىكى مەسچىتنىڭ ئەتراپىنى «مەشئەرەل ھەرەم» دەپ ئاتايدۇ . بۇ ئاللاغا زىكىر - تەسبىھ ، تۆۋا - ئىستىغپار قىلىدىغان جاي . بۇ كېچىنى ئۇلىمالار شۇۋى قەدرى كۆرۈنگەن كېچىدىنمۇ ئەۋزەل ، دەپ تەرىپلەيدۇ !

ئاتا سۆزىنى ئەزەلدىن مۇقەددەس بىلىپ كەلگەن ئەكبەر پۈتۈن ۋۇجۇدىنى قاپساپ كەلگەن ھارغىنلىق ئازابى بىلەن شېرىن ئۇيقۇنىڭ مېھرىنى يېڭىپ ، ئاستا ئورنىدىن تۇردى ۋە دادىسىغا ئەگىشىپ ، «مەشئەرەل ھەرەم» تەرەپكە قاراپ ماڭدى .

پۈتۈن ئەتراپ يەنە شۇنداق قاينام - تاشقىنلىق ۋە جىددىي ھەرىكەتلەر بىلەن داۋالغۇپ ، گۇركىرەپ تۇراتتى .

تەرەپ - تەرەپتىن كېلىپ ، بىرلا ئېتىقاد ئۇچۈن بۇ يەرگە توپلانغان ھەر خىل چىراي ، ھەر خىل تىل ، ھەر خىل خاراكتېر ۋە ھەر خىل مىجەزدىكى بۇ ئادەملەر ئارىسىدا ، ھەسەت ۋە ھەۋەس ، مۇھەببەت ۋە نەپرەت ، مېھىر ۋە غەزەپ ، جاھالەت ۋە دىيانەت ، ساداقەت ۋە خىيانەت ئوخشاشلا مەۋجۇت ئىدى !...

3

ئۇلار قۇربانلىق قىلىپ نەزىر بەردى ، بەيتۇللانى ئايلىنىپ تاۋاپ قىلدى ، مىنا ۋە ئەرافاتلارغا چىقىپ ، چىن ئىخلاسى ۋە ئېھتىرامىنى بىلدۈردى . نۇرلۇق شەھەر دەپ ئاتىلىدىغان مەدىنىگە بېرىپ ، دۇنيا بويىچە تۇنجى مەسچىت — پەيغەمبەر نامىدىكى نەبەۋى مەسچىتىنى تاۋاپ قىلدى ۋە بۇ مەسچىت ئىچىدىكى «رىيادۇل جەننەت»[1] تە ئىككى رەكەت ناماز ئوقۇپ ، رەسۇلۇللانىڭ

---

[1] «رىيادۇل جەننەت» — (جەننەتتىكى گۈلىستان) مۇھەممەد پەيغەمبەرنىڭ مۇنبىرى بىلەن قەبرىسى ئارىلىقىدىكى بىر پارچە يەر .

ھەققىگە دۇئا قىلدى . ئاندىن «جەننەتۇل بەقى» قەبرىستانلىقىغا كېلىپ ، پەيغەمبەرنىڭ بالا ـ چاقىلىرى ۋە ئاياللىرى دەپنە قىلىنغان بۇ تەۋەررۇك زاراتگاھنى زىيارەت قىلدى…

ئۇلار ھەج پەرزلىرىنى ئادا قىلىش يولىدا ئاچلىققا ، ئۇسسۇزلۇققا ، ھېرىپ ـ چارچاشقا چىدىدى ، توختىماي ھەمدۇسانا ئېيتىپ ، كالپۇكلىرى قۇرۇدى ، كېچە ـ كۈندۈز ئىستىقامەت قىلىپ رەڭگىلىرى سارغايدى… لېكىن بۇنىڭ ھېسابىغا ، ئۇلارنىڭ روھى پاكلىنىپ ، ئىخلاسى ، تەقۋادارلىقى كۈچەيدى ، نۇرلاندى…

بۈگۈن ھەج تاۋاپىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى كۈنى ئىدى ، ھەرەم مەسچىتىنىڭ ئىچى يەنە بىر قېتىم ئادەم دېڭىزىغا ئايلاندى . بەيتۇللانىڭ ئەتراپىغا توپلانغان ئاتمىش مىڭدىن ئارتۇق ئادەم ۋىدالىشىش تاۋاپى قىلىش ئۈچۈن دەۋرەپ تۇراتتى . ھەممىسى «ئاللاھۇ ئەكبەر» دېگەن ياڭراق سادا ۋە يۈرەك ـ يۈرەكلىرىدىن ئېتىلىپ چىقىۋاتقان يىغا ـ زار بىلەن كەئبىنى دەۋرىي قىلىپ چۆرگىلەيتتى ، ھەمدۇ سانا ئېيتاتتى . شۇ تۇرقىدا ئۇلار ئىنتايىن ئەدەپلىك ، ياۋاش ، ئىتائەتمەن بولۇپ ، يۈرۈش ـ تۇرۇشلىرى خۇددى ئۇلۇغ ئاللانىڭ ھوزۇرى ئالدىدا تۇرغاندەك شۇنداق رايىش ۋە تەقۋادار ئىدى . ھازىر ئۇلارنىڭ ھەممىسىدە ھەجى قوبۇل بولۇپ ، گويا ئانىسىدىن يېڭى تۇغۇلغان بالىغا ئوخشاش ، سەبىيلىك ، پاكلىق تۇيغۇسى ھۆكۈمران ئىدى !…

— ئوغلۇم ، نامازنى ئوبدان ئوقۇۋال ! — دېدى ئاتىخان ئەكبەرگە نەسىھەت قىلىپ ، — ئەمدى بۇ يەردىن كېتىش ئالدىدا تۇرىمىز ، ھەرەم شەرىپتىكى بىر ۋاخ ناماز باشقا يەردىكى يۈز مىڭ ۋاخ نامازدىن ئۇلۇغراق . چۈنكى ، يۇرتتا كۆزىمىز يەتمەيدىغان قىبلە شۇ ، قىبلىنىڭ ئۆزىگە قاراپ ناماز ئوقۇۋالساق ، بۇ ئۆمرىمىزدە ئۇنتۇلماس يادىكار بولۇپ قالىدۇ !

بۈگۈن ئاتىخان راستىنلا شۇنداق قىلدى ، ئەتىگەندە كى-

چىككىنە ناشتا قىلىۋالغان ئادەم كەچكىچە تاماق يېمەي ، ئۇسسىـ غاندا زەمزەم ئىچىپ ، بەيتۇللانى چۆرگىلەپ يۈردى ، بۇ يەردىن ئايرىلىشنى ئويلىسا ، يۈرىكى تارتىشقاندەك بولۇپ ، كۆزىگە ئىسـ سىق ياش كېلەتتى…
شۇ تۇرقىدا ، روھى ساماغا كۆتۈرۈلگەن بۇ ئادەملەر كۆزلىـ رىنى يۇمۇپ ، ئېغىر سۈكۈتتە تۇرۇپ ، ئاللاغا ئىبادەت قىلاتتى ، ئاللانىڭ ئۆزلىرىنى بۇ مۇقەددەس زېمىنغا چاقىرىپ ، ھەج تاۋاپ قىلغۇزغانلىقىدىن سۆيۈنەتتى ، تەشەككۇر ئېيتاتتى ، شۇ تاپتا ئۆزلىرىنىڭ «ھاجى ھەرەم» دېگەن خاسىيەتلىك نام بىلەن باشقىـ لاردىن ئىماندا ، ئېتىقاددا ، ھۆرمەت ۋە ئېتىباردا يۇقىرى ئىكەنـ لىكلىرىدىن پەخىرلىنەتتى ، ھوزۇرلىناتتى !…
زۇلھەججە ئېيىنىڭ 13 ـ كۈنىدىن باشلاپ ، ھەج جىددىيـ چىلىكى ئاستا ـ ئاستا پەسەيدى . قاينام ـ تاشقىنلىقتا چۆمگەن مەككە شەھىرىمۇ ئۆز ئەكسىگە قايتىپ چۆلدەرەشكە باشلىدى . بىرەر ئايدىن بېرى پۈتۈن شەھەردە شەكىللەنگەن قايناق ، كۆرـ كەم ، كاتتا بازارلارمۇ ئارقا ـ ئارقىدىن تاقىلىپ ، خېرىدارلىرى بىلەن بىللە قاياقلارغىدۇر غايىب بولۇشقا باشلىدى…
بۇ كۈنلەردە ، ئاتىخان بىلەن ئەكبەرمۇ ۋەتەنگە قايتىشنىڭ تەرەددۇتىغا چۈشتى ، لېكىن ، ئاتىخاننىڭ يېنىدىكى پۇل كۆپ بولسا ، كاراچىغا بېرىۋېلىشقا ئاران يېتەتتى .
— تائىفقا بىر چىقىپ كىرمىسەك بولمايدۇ ، بالام ، — دېدى ئاتىخان بىر كۈنى ئەكبەرگە ، — ئۇ يەردە ئاناڭنىڭ ھامۇق ھاجىم دەيدىغان بىر شىرەم تۇغقىنى بار ، بۇ كىشى 1935 ـ يىلى ھىندىستان ئارقىلىق بۇ يەرگە كېلىپ ئولتۇراقلىشىپ قاپتىـ كەن . ئۇنىڭ خەت ـ خالتىلىرىنى بەرگەچ ، بىر ئاز پۇل قەرز ئالمىساق ، يۇرتقا كېتەلمەيمىز .
— تائىف دېگەن نە ئۇ ، دادا ؟ — سورىدى ئەكبەر چۈشەنـ مەي .

— مەنمۇ بىلمەيمەن بالام ، كىشلەرنىڭ ئېيتىشىچە ، ئاشۇ قارا تاغنىڭ ئۈستىدىكى بىر شەھەر ئىكەن ، — دېدى ئاتىخان يىراقتىكى بىر تاغ تەرەپنى ئىشارەت قىلىپ ، — ئۇ يەرنى بەك چىرايلىق ، سالقىن دەيدۇ . لېكىن ئۇ يەرگە ئۇدۇل كەلگەن ئادەمنى چىقارمايدىكەن ، يول خېتى لازىم ئىكەن ، مەن هازىر شۇ يول خېتىنىڭ كويىدا يۈرۈۋاتىمەن .

لېكىن ، ئاتىخان تائىفقا چىقىشنىڭ يول خېتىنى تاپقۇچە ئارىلىقتا ، مەككىنى ئەنسىز بىر خەۋەر قاپلاپ كەتتى :

«شىنجاڭنىڭ يولى تاقىلىپتۇ ، ئۇ يەرگە ئازادلىق ئارمىيە ، كوممۇنىستىك پارتىيە دەيدىغان ئادەملەر كېلىپ هۆكۈمرانلىق قىلىۋېتىپتۇ !...» . بۇ خەۋەرنىڭ ئارقىسىدىن يەنە خۇددى «ئېغىزدىن - ئېغىزغا كۆچسە ، يىڭنىمۇ تۈۋرۈككە ئايلىنىدۇ» دېگەندەك ، «چەت ئەلگە چىققانلار قايتىپ كەلسە سوتلىنىدىكەن ، جازالىنىدىكەن !» دەيدىغان قۇيرۇق چۇرۇگۇچلىرىمۇ بار ئىدى . نەدىن چىققانلىقىنى بىلگىلى بولمايدىغان بۇ شۇم خەۋەر هەش - پەش دېگۈچە مەككە - مەدىنىنىڭ بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىغىچە گۈررىدە تارقاپ ، كىشلەرنى ۋەهىمىگە سېلىۋەتتى . هەج خۇشاللىقى بىلەن كۆڭلى ئېچىلىپ ، جىسمى يەڭگىلەپ ، يۇرتقا يېڭى ئادەم قىياپىتىدە بېرىشقا تەييارلىنىۋاتقان بۇ ئادەملەرنىڭ بارلىق پىلانلىرى ئاستىن - ئۈستۈن بولۇپ ، يۈرىكىدىكى يۇرت سۆيگۈسىنى ، سېغىنىشىنى ۋە ۋىسال تەشنالىقىنى تېخىمۇ كۈچەيتىۋەتتى .

بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان ئاتىخان ئىككى - ئۈچ كۈنگىچە جىمىپ ، شۈكلەپ كەتتى ، چىرايىدىمۇ بۇرۇنقى خۇشاللىق ۋە هاياجانلارنىڭ ئىزناسى قالمىغانىدى . ئۇ ، خۇددى ئېگىز ۋە چوڭقۇر بىر هاڭنىڭ لېۋىگە كېلىپ قېلىپ يا ئالدىغا ، يا ئارقىغا قايتالماي ئۈمىدسىزلىككە چۈشكەن ئادەمدەك ، ئاچچىق ۋە مۇرەككەپ هېسسىيات ئىچىدە قالغانىدى . ئاتىخان بۇ يەردە قېلىشنى ئەزەلدىن خىيالىغا كەلتۈرۈپ باقمىغانىدى ، ئۇنىڭ تۇرمۇشى ، ئۆتمۈشى ۋە

كېلەچىكى يۇرتتا ئىدى ، يۇرتتىن ئايرىلىش ئاتىخان ئۈچۈن ھاياتتىن ئايرىلىش بىلەن باراۋەر ئىدى ! مۇبادا ، ئالىمادىن بۇ يەردە قېلىشقا توغرا كەلسە ، قانداق قىلغۇلۇق ؟ ! ئۇنىڭ ھەممىدىن بەك بېشىنى قاتۇرغان مەسىلە مانا شۇ ئىدى ! ئاتىخان قۇرۇق قول بىلەن ئىككى جان ئادەمنىڭ بۇ يەردە تىرىكچىلىك قىلىپ كېتەلىشىگە ئىشەنمەيتتى ، سودا ، پۇل ، رىقابەت قاپلىغان بۇ شەپقەتسىز دۇنيادا قۇرۇق قول ھايات كەچۈرۈش تەس ئىدى ، ئادەم پۈتۈن ئۆمرىنى خورلۇق ، يوقسۇزلۇق ئىچىدە ئازاب بىلەن ئۆتكۈزۈشى تۇرغان گەپ ئىدى ! ئۇ ئۆزىنى ئەمەس ، ئەكبەرنى كۆپرەك ئويلايتتى ، تېخى پىشىپ يېتىلمىگەن پاك ، سەبىي بىر بالىنىڭ بۇنداق كۈنلەرگە قېلىشىنى ھەرگىزمۇ خالىمايتتى !...

بۇ كۈنلەردە ، ئەكبەرنىڭ ئەھۋالى دادىسىدىنمۇ بەتتەر ئىدى . ئۇ ، قايتىش كۈنلىرىنىڭ تېزراق كېلىشىنى تۆت كۆز بىلەن كۈتكەنىدى . ئەكبەر يۇرتىنى ، ئانىسىنى ، قان - قېرىنداشلىرىنى بەك سېغىنغانىدى ، سېغىنىشتىن ھەر كۈنى چۈشىدە شۇلارنى كۆرەتتى . ئۇ ، ئانىسىنى ھەر بىر ئەسلىگەندە ، كۆزلىرىگە ياش كېلىپ ، يۈرىكى پارە - پارە بولۇپ كېتەتتى . چۈنكى ، ئەكبەر تاكى مۇشۇ سەپەرگە ئاتلانغۇچە بولغان ئارىلىقتا ، ئانىسىدىن — ئۇنىڭ تاتلىق ھىدىدىن ، ئىللىق قۇچىقىدىن ، ئانىلىق مېھرى تولغان ئاتەش باغرىدىن بىر دەقىقىمۇ ئايرىلىپ باقمىغانىدى . ئەكبەر ئانىسىنى بىردەم كۆرمىسە ، خۇددى بوۋاقلاردەك گۆڭراپ ، ئۇنىڭ ھىدىنى ھىدلاپ ئىزدەيتتى ، قۇچىقىغا باش قويۇپ ئېغىنايتتى . ئانا ئەكبەرنىڭ خۇشاللىقى ، بەختى ۋە پۈتۈن ئەسلى - ۋەسلى ئىدى !...

— دادا ! — دېدى ئۇ بىر كۈنى كەچتە كۆزىگە لىققىدە ياش ئېلىپ ، — راستتىنلا قايتالماي قالارمىزمۇ ؟ ! مەن بەك سېغىنىپ كەتتىم ، دادا ! بەك سېغىندىم...

ئاتىخاننىڭ كۆڭلىمۇ يېرىم بولدى ، لېكىن ئۇ تەمكىنلىك

بىلەن ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ ، بالىسىغا تەسەللى بەردى :
— بەندىگە تەس تۇيۇلغان ئىش ئاللاغا ئاسان ، ئوغلۇم ! كۆڭلۈڭنى يېرىم قىلما ، ھەرقانداق ۋاقىتتا ، كەلمەكنىڭ كەتمەكى ، بەرمەكنىڭ ئالمىقى بولىدۇ ، بىز قايتىشنىڭ تەييارلىقىنى قىلىۋېرەيلى ، ئىسمائىل ھاجىنىڭ دېيىشىچە ، ئون نەچچە كۈننىڭ ئالدىدا پاكىستانغا كەتكەنلەر بار ئىكەن ، شۇلاردىن جەزمەن ئېنىق جاۋاب بولىدۇ ، بىر نەچچە كۈن سەۋر قىلىپ تۇرايلى ، خۇدايىم يول بېرىدۇ !...
بىر نەچچە كۈن ئۆتۈپ كەتتى ، بۇ كۈنلەر ئاتىخان بىلەن ئەكبەرگە شۇنداق ئۇزاق ، زېرىكىشلىك ھەم ئازابلىق تۇيۇلدى . كۈتۈش ئىچىدىكى دېلىغۇللۇق ، دېلىغۇللۇق ئىچىدىكى ئۈمىد ۋە ئۈمىد ئىچىدىكى ئەنسىزلىك ئۇلارنىڭ كۆڭۈل ئارامىنى بۇزۇپ ، تەقەززا قىلاتتى !...
ئۇلار كۈتكەن كۈن ئاخىر يېتىپ كەلدى ، خەۋەر بۇرۇنقىدىنمۇ قورقۇنچلۇق ھەم راست ئىدى . پاكىستانغا كەتكەنلەرنىڭ بىر نەچچىسى يولنىڭ تاقالغانلىقى سەۋەبىدىن قايتا مەككىگە يېنىپ كەلگەنىدى . شۇنىڭ بىلەن ، ئۇلارنىڭ كۆڭلىدىكى ئەڭ ئاخىرقى ئۈمىدلەرمۇ جۇدۇن سوقـقان باھـار چېچىكىدەك تەرەپ - تەرەپلەرگە توزۇپ كەتتى ! گۈزەل ۋە يېقىملىق تەسەۋۋۇر تەسەۋۋۇر پېتىچە قالدى ، رەھىمسىز رېئاللىق ئۆزىنىڭ كۈتۈلمىگەن شەپقەتسىزلىكىنى كۆرسەتتى !...
ئاھ ، خۇدا ! نېمانداق قىلىسەن ؟ بىزگە ئىچىڭ ئاغرىمامدۇ ؟ بۇ زادى قانداق جۇدالىق ؟ !...
ئەكبەرنىڭ قەلبىدە ئاجايىپ ئاچچىق بىر تۇيغۇ ئويغاندى . ئۇ ، بېشىنى كۆتۈرۈپ ، شەرق تەرەپكە قارىۋىدى ، يۈرىكى ئېزىلدى . «ئايرىلىش ، مەڭگۈ ئايرىلىش دېگەن شۇمىدۇ ؟ ! — دەپ ئويلىدى ئۇ ھەسرەت بىلەن ، — بىز ئەمدى يۇرتقا قايتالمامدۇق ؟ ئانام بىلەن ، ئۇرۇق - تۇغقان ، دوست - بۇرادەرلىرىم بىلەن

كۆرۈشەلمەمدىمەن ! ؟ بىزنىڭ قېرىنداشلىق رىشتىمىز ئەمدى مۇشۇ يەردە ئۈزۈلۈپ ، شۇنچە يىراقتا ھەسرەتكە ، نادامەتكە كۆمۈلۈپ قالارمۇ ؟... ئاھ ، خۇدا ! مەن قانداق بىچارە ! ؟ بۇ زادى قانداق قىسمەت ؟ !... »

ئەكبەرنىڭ كۆزلىرىگە «غىلىلىدە» ياش كەلدى ، ئىسسىق ياش ئاستا ـ ئاستا سىرغىپ لەۋلىرىنى نەمدىدى . ئۇ ، قۇرۇغان تىلى بىلەن لەۋلىرىنى يالىۋىدى ، ياش شۇنچىلىك ئاچچىق ۋە سوغۇق بىلىندى .

ئەمدى ئەكبەرنىڭ ھاياتى مەڭگۈ مۇشۇ ئاتەش زېمىندا باھارسىز ، يامغۇر ـ يېشىنسىز ، تومۇز ـ سەرەتاندا ئۆتەرمۇ ؟ !...

ئىككىنچى باب

مەككىدىكى مۇساپىرلىق

1

ھەرەم مەسچىتىگە يېقىن يەردىكى بۇ ئاۋات بازارنى «شۇبەيكە» دەپ ئاتايتتى. بۇ يەر ئۆز ۋاقتىدا مۇھەممەد پەيغەمبەرنىڭ مەككە مۇشرىكلىرى بىلەن غازات قىلغان جەڭ مەيدانى بولغاچقا، كېيىنكىلەر ناھايىتى خاسىيەتلىك، ئەتىۋار يەر قاتارىدا خاتىرىلەيتتى. شىنجاڭدىن ھەجگە چىققان بىر قىسىم مۇساپىرلارنىڭ غەمخانى بولغان «ئاتۇش رابات»[1] مانا شۇ يەردە ئىدى.

قىزىل خىشتىن قوپۇرۇلۇپ، ئۆگزىسى تۈنىكە بىلەن قاپلانغان ئۈچ قەۋەتلىك رەڭدار بۇ بىنا يىراقتىنلا كۆزگە چېلىقىپ تۇراتتى. تېخى يېقىندىلا، مۇساپىرلار بىلەن ئاۋاتلىشىپ، كېچە - كۈندۈز شاۋقۇن - سۈرەن ئىچىدە ئويغاق تۇرغان بۇ بىنا ھازىر مۆڭلىنىپ، ئۈمچەرەپ قالغانىدى، نۇرغۇن ئادەملەر بۇ يەردىن كەتكەن — بەزىسى پاكىستان، بەزىسى تۈركىيە، بەزىسى ھىندىستان تەرەپلەرگە ھاياتلىق يولى ئىزدەپ قاڭقىپ چىقىپ كەتكەنىدى. بۇ يەردە قالغانلىرىنىڭمۇ بەزىسى جىددە، بەزىسى مەدىنە ۋە بەزىسى رىياد تەرەپلەرگە بېرىپ - كېلىپ تىرىكچىلىك يولى ئىزدەپ يۈرۈشەتتى…

---

① ئاتۇش رابات — 1930 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا ساخاۋەتچى ئابدۇراخمان تاش دېگەن ئاتۇشلۇق ئادەمنىڭ ئۆزى ھەجگە بارالماي، ھېبىبۇللا ھاجىم ئارقىلىق ئەللىك تىللا ئەۋەتىپ بەرپا قىلغان مېھمانخانا.

ئاتىخان بىلەن ئەكبەر بىر نەچچە كۈندىن بېرى ، مۇشۇ بىنانىڭ ئىككىنچى قەۋىتىدىكى كىچىككىنە بىر ئۆيدىن سىرتقا چىقمىدى . ئاتىخان بەك كەم سۆز ، مىجەزى چۈس بولۇپ كەتكەنىدى . ئاتىخاننىڭ تائىپتىكى ھامۇق ھاجىم دېگەن كىشىگە باغلىغان ئۈمىدىمۇ يوققا چىقتى ، سۇرۇشتۇرۇش ئارقىلىق ، ئۇ كىشىنىڭ ئۈچ يىل بۇرۇن ، مەككىدىن بىر مىڭ تۆت يۈز كىلومېتىر يىراقلىقتىكى «ئەل زاھران» دېگەن نېفىت شەھىرىگە كۆچۈپ كەتكەنلىكى ئېنىقلاندى . بۇنداق ئۈستى - ئۈستىلەپ كەلگەن ئوڭۇشسىزلىق بىلەن كۆڭۈلسىزلىكلەر ئاتىخاننى بىرنەچچە كۈن ئىچىدىلا باشقىچە مىجەزلىك بىر ئادەمگە ئايلاندۇرۇپ قويغانىدى ، كەچكىچە جايناماز ئۈستىدىن چۈشمەي ، ناماز ئوقۇپ ، قۇرئان يادلاپ ئولتۇراتتى . قارىماققا شۇنداق كۆرۈنگەن بىلەن ، ئەمەلىيەتتە ئۇ مۇشۇ يول بىلەن ئىچىدىكى دەرد - پىراقىنى بېسىۋاتاتتى .

شۇ كۈنلەردە ، ئىككى ئوت — يۇرت مېھرى بىلەن تىرىكچىلىك ۋەسۋەسىسى ئوتتۇرىسىدا قالغان ئاتىخان خۇددى تۇگمەن تاشلىرى ئارىسىدىن ئېزىلىپ چىققان داندەك ئاقىۋەتكە چۈشۈپ قالغانىدى !

بۇ كۈنلەردىكى ئەكبەرنىڭ ئەھۋالى تېخىمۇ ئېچىنىشلىق ئىدى . ئۇ ، بالاغەتكە يەتمىگەن ئون نەچچە ياشلىق غەمسىز ھاياتىدا تۇنجى قېتىم تۇرمۇشنىڭ بۇنچىلىك رەھىمسىز ، كۆڭۈلسىز بولىدىغانلىقىنى بىلىپ ، كۆڭلى بەكمۇ مەيۈسلۈك ، ئۈمىدسىزلىك ئىچىدە قالغانىدى ، ئەكبەر ئانىسىنى ، ئاچىسىنى ، سىڭلىسىنى ۋە تېخى ئۆزى كۆرۈپ باقمىغان بوۋاق قېرىندىشىنى كېچە - كۈندۈز ئويلايتتى ، ۋاقىت ئۆزارغانسېرى ، ئۇلارنىڭ سىياقى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا بىر تۇرۇپ ئايغا ، بىر تۇرۇپ قۇياشقا ئوخشىشىپ قالاتتى ، تۇتاي دېسە تۇتالمايتتى ، تۇۋلىسا ئاۋازى يەتمەيتتى .

«ئاھ ، ئانا ! ئاھ ، قېرىنداشلىرىم ! — دەپ ئۆنسىز نىدا قىلاتتى ئۇ ھەمىشە ، — سىلەر نەدە ؟ ! كېلىڭلار ، مەن سىلەرنى باخ - باخ ئېتەي ! سىلەر ھاياتنى ئىلىلىتىپ ، كىشىگە ئارام بېرىسىلەر . سىلەر ئۆزۈڭلارنى ھېچنېمىسى يوق كىشىلەر دەپ ھېسابلىساڭلارمۇ ، لېكىن مەن سىلەرگە ئېيتسام ، ھەممە نەرسە سىلەر تەرەپتە ! سىلەردە قار بار ، سىلەردە يامغۇر بار ، سىلەردە يېشىللىق ، سىلەردە باھار ، سىلەردە جەننەت !...»

ئەكبەرنىڭ نەزىرىدە ، ئاللا بىرلا جەننەتنى ياراتقان ، ئۇ بولسىمۇ — ئانا يۇرت ، ئانا ماكان قەشقەر ئىدى !

دېمىسىمۇ ، ئادەمنىڭ قەلبىدە «يۇرت - ۋەتەن» دېگەن سېزىم بولمىسا ، ھەممىلا يەردە ئوخشاشلا پۇقرا بولغىلى ، ياشىغىلى بولاتتى ! لېكىن ئەكبەرنىڭ سېزىمى ئۇنداق ئەمەس ئىدى ، ئۇ ، ئۆز يۇرتىنى — ۋەتىنىنى قەلبىدىكى قۇياش ، ھاياتلىق مەنبەسى ، پانىي دۇنيادىكى جەننەتۇل مەئۋا دەپ بىلەتتى !...

چۈنكى ، ئۇ يەردە — ئەكبەرنىڭ ھاياتلىق شامى يانغان ، ئۇنى خاكى تۇپراقتىن ئاپىرىدە قىلغان ئانا ماكاندا ئەكبەرنىڭ سەمىمىي ، ساددا دىل ، كۆيۈمچان ئانىسى ؛ ئىللىق بىر باغىرنى تەڭ يېرىپ چىققان رىشتى چوڭقۇر قېرىنداشلىرى ؛ كىچىكىدىن بىر پارچە ناننى تەڭ تالىشىپ يەپ ، ئۆستەڭلەردە بىللە سۇغا چۆمۈلۈپ ، باھار كۈنلىرى بىللە لەگلەك ئۇچۇرۇپ ، بىللە ۋەلـ- لەي توۋلاپ چوڭ بولغان قەدىناس ئەل - ئاغىنىلىرى قالغان . ئەكبەرنىڭ خىيالىغا ھەمىشە ئاشۇ ساپ ۋە سەبىي قەلب - دىللار ، ئۇلارنىڭ تىنچ - غەمسىز ئۆتكۈزۈۋاتقان شادىمان ھاياتى كېلەتـ- تى !...

ئاتا - بالا ئىككىيلەننىڭ راباتتىكى كىچىككىنە ئۆيدە ، ئېـ- غىر سۈكۈت ۋە روھىي بېسىم بىلەن ئۆتۈۋاتقان ئازابلىق تۇرمۇ- شى كۈتۈلمىگەندە ، يەنە بىر قېتىم شىددەتلىك زەربىگە ئۇچرىـ- دى .

ئىش كىچىككىنە ئېھتىياتسىزلىقتىن باشلىنىپ ، ئاخىر چوڭ دەتالاشقا ئايلاندى : ئەكبەر چوشلوك تاماقتا توتوش قىلىش-نىڭ ئالدىدا ، بىر كەسلەم ئوتوننى كارىدورغا ئېلىپ چىقىپ ، دەسلەپ ئۇنى ئۇششاقلىدى ، كېيىن بىر يارتا كۆمۈرنى كەكىنىڭ چولدىسى بىلەن ئۇرۇپ پارچىلىدى . بۇنداق ئىشلار ھەج جەريا-نىدا ئۆي - ئۆيلەردە بولۇپ تۇرغانىدى ، ھېچكىمنىڭ كارى يوق ئىدى . لېكىن ، بۈگۈن بۇ يەرنىڭ سىيىت ھاجى ئىسىملىك غوجىدارى بىرىنچى قەۋەتتىن پايپاسلاپ چىقىپ ئەكبەرگە تىل سالدى :

— ھەي هارامتاماق ، سەن بۇ بىنانى ئۆرۈۋېتەي دەمسەن ، نېمە؟ ! ئاۋۋال بىرەر تال كېسەك قوپۇرۇپ بېقىپ ، ئاندىن ئۆرۈ ، جۇمۇ !

ئەكبەر تۇرۇپلا قالدى ، گەپ قىلاي دېسە ، ئۆزىدىن چوڭ ئادەمگە يۈرىكى پېتىنمىدى ؛ گەپ قىلماي دېسە ، ئۇ ئادەمنىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتقىنى تىل - ھاقارەت ئىدى . شۇ چاغدا ئۆيدىن ئاتىخان چىقىپ قالدى ، ئۇنىڭ قولىدا تەسۋى بار ئىدى . ئاتىخان سىيىت ھاجىنىڭ ئالىتاغىل ۋارقىرىغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ ، نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى بىلىش ئۈچۈن چىققانىدى .

— بۇ بەچچىغەرلەر ئەجەبمۇ تويدۇردى !— دېدى سىيىت ھاجى يەنە شۇ ئاچچىق بىلەن زەردە قىلىپ ،— پۇل بەر دېسە ، بىر داچەنمۇ يوق دەپ ، قىچىردەك كۆتىنى تامغا تىرەيدۇ !

بۇ سۆز ئاتىخانغا قاتتىق تەگدى ، ئۇ ئۆزىنى خورلانغاندەك ، بوزەك قىلىنغاندەك بىچارە ھېس قىلدى ، لېكىن ئاتىخان شۇ تاپتا پېقىر ، ناتىۋان ھالەتتە بولغاچقا ، تەبىئىي كەڭ قورساقلىقى ۋە شۈكۈر - قانائەتچانلىقى بىلەن ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ ، سىپايە ھالدا مۇنداق دېدى :

— ھاجىم ، ئاڭلىسام ئۆزلىرى بۇخارا شەرىپتە ئوقۇپتىكەن-لا ، قۇرئان كەرىمدە مۇسۇلمانلارغا بىھۇدە تىل تەگكۈزۈش گۇ-

ناھ ، دەپ كۆرسىتىلگەن ، ئۆزلىرىدەك بىر مۆھتەرەمنىڭ بىلىپ تۇرۇپ گۇناھ يوكلىنىۋالماسلىقلىرىنى تەۋسىيە قىلىمەن !

— نېمە ، نېمە ؟ !— سېيىت ھاجى چىرايىنى پۈرۈشتۈرۈپ ، ئاتىخانىغا دوق قىلدى ،— مەن تېخى بىھۇدە تىل تەگكۈزۈپتىمەنمۇ ؟ ! ئەمىسە ، قۇلاقلىرىنى دىڭ تۇتۇپ ئاڭلاپ قويسىلا : سىلىنىڭ بۇ باللىرى نېمىنى كۆرسە چاپقاق مۇشۈكتەك چىپىلىپلا يۈرۈيدىغان شاتىراق بالىكەن ! ئۆتكەندە يوندىلارنى قالايمىقان تۆكۈپ ، ئەۋرەزنىڭ كۆزىنى ئېتىپ قويدى ، ئۇنى مەن پالان پۇل خەجلەپ ئوڭلاتتىم ، يەنە تېخى كارىدورنىڭ چىرىغىنى قالايمىقان يېقىپ ، لامپۇچكىنى ئىككى قېتىم كۆيدۈرۈۋەتتى ، بۇنىڭغىمۇ پالان پۇل كەتتى ! ئەمدى كېلىپ ، كارىدوردا ئوتۇن يېرىپ ، كۆمۈر چوقۇپ ، بىناغا زىيان سېلىۋاتىدۇ ، مۇشۇنداق قىلىۋەرسە ، تام - تورۇسلارغا دەز كەتمەيدۇ دەپ كىم ئېيتالايدۇ ؟ ! ئۇنى سىلى تۆلەمدىلا ؟ !...

— كىچىككىنە ئىش ئۈچۈن بۇنچىۋالا كايىمىسىلا تەقسىر ،— دېدى ئاتىخان يەنە شۇنداق ئېغىر - بېسىقلىق بىلەن ،— مېنىڭ بالام داپىنى ئېلىپ دۈشەنبە قاقىدىغان ئۇنداق نالايىق بالا ئەمەس . كىچىكلىكتە بالىدىن ئۆتكەن بولسا ، مەندىن ئۆزۈر ! لېكىن ، مەن بۇ بالىنى كۆزۈمنىڭ قارىچۇقىغا دەسسىتىپ چوڭ قىلغان جۇما !

ئەزەلدىن ئۆزىنى خوجايىن ، باشقىلارنى ئۆزىگە تەزىم قىلىپ قول باغلاپ تۇرىدىغان ھاجەتمەن دەپ قاراپ كەلگەن بۇ باغرى تاش ، مەنمەنچى ئادەم ھەرقانداق ۋاقىتتا باشقىلارنىڭ ئۆزىگە جاۋاب قىلىشىنى ، ئۆزى بىلەن زاكونلىشىشىنى زادىلا ياقتۇرمايتتى ، سېيىت ھاجى بۇنى ئۆزىگە قىلىنغان ھۆرمەتسىزلىك دەپ بىلەتتى . شۇڭا ، ئۇنىڭ تۇرۇپلا كۆتەمەك ساقىلى دىردىيىپ ، يوغان ، كېلەڭسىز بەستى تىترەپ كەتتى ، ھۇۋقۇشنىڭكىدەك سارغۇچ كۆزلىرى بولسا ، تېخىمۇ سورلۇك تۇس ئالدى .

— شۇنداقمۇ تېخى ! — دېدى سىيىت ھاجى ئۆزىنى باسال-ماي ئۆرىسىگە تىنىپ ، — ھىم··· كىچىككىنە ئىشمىش ! نېماز-داق غەرەز ئۇقمايدىغان ئادەمسىز ! سىز بالىڭىزنى كۆزىڭىزنىڭ قارىچۇقىغا دەسسىتىپ چوڭ قىلغان بولسىڭىز ، بىزمۇ بۇ بىنانى بېشىمىزدا كۆتۈرۈپ مۇشۇ كۈنگە كەلدۇق ! سىزگە بۇنىڭ قەدرى بىلىنمىگەن بولسا ، قېنى يول بولسۇن ، غەلدە - غەشتىڭىزنى كۆتۈرۈپ ، باشقا يەرگە كېتىڭ ! بۇ يەر سىزنىڭ بىكارغا يېتىۋې-رىدىغان دادىڭىزدىن قالغان ئايۋان - ساراي ئەمەس !···

ئاتىخان ئۆزىنى شۇنداق تەمكىن ، مۇلايىم تۇتۇپ تۇرغان بولسىمۇ ، لېكىن سىيىت ھاجىنىڭ كېيىنكى گەپلىرى ئۇنىڭ جان - جېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى ، لېكىن ئۇ ئەلەم ۋە خورلۇقتىن بوغۇلۇپ ، نېمە دېيىشىنىمۇ بىلەلمەي قالدى ، پەقەت ئاغزىدىن :

— بۇ··· بۇ··· نېمىدېگەن سەپرا ئادەم بۇ··· ! ئاچچىقى كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدىلا ئىكەنغۇ ! — دېگەن سۆزلەر ئارانلا چىقتى .

لېكىن ، دادىسىنىڭ بىچارە - ناتىۋان قىياپىتى ، ماۋۇ تەڭنە قورساق لومپا ئادەمنىڭ يولسىز - ئۆكتەملىكى ئەكبەرنى ئۆتى يېرىلغۇدەك غەزەپلەندۈرگەنىدى . ئۇ ، خۇددى بىھۇدە ئوق تې-گىپ ، غۇرۇرى زەخمە يېگەن شىر بالىسىدەك يۇلقۇنۇپ چىقىپ سىيىت ھاجىغا ھۆرپەيدى . ئەكبەر ھازىر ھەممىدىن مەھرۇم بولغان تۇرسا ، يەنە نېمىدىن قورقاتتى ! ؟

— بۇ سېنىڭ داداڭدىن قالغان ئايۋان - سارايمىتى ؟ ! — دېدى ئۇ بىردىنلا سەنلەپ ، — بىزگە ئوخشاش مۇساپىر ھاجىلار بولمىغان بولسا ، سەن بۇ خەقىنىڭ يۇرتىدا نان تېپىپ يېيەلەمتىڭ ؟ !···

— يوقال ، كۆزۈمدىن دەرھال يوقىلىش ! — دېدى سىيىت ھاجى بەئەينى كالتەك يېگەن غۇنجىنىدەك چىرقىراپ ، — سەن نائىنساپلارنى ئەمدى بۇ يەردە كۆزۈم كۆرمىسۇن !···

سىيىت ھاجى قانداقتۇر ئەرەبچە گەپلەر بىلەن بىر نەرسى-

لەرنى دەپ ۋارقىرىدى ، هايال ئۆتمەي ئاستىنقى قەۋەتتىن كى-
يىملىرى كونا ، پۇت ـ قوللىرى مەينەت بىر ئەرەب يۈگۈرۈپ
چىقتى ، ئۇ ، مۇشۇ يەرنىڭ قارا ئىشچىسى ئىدى ، سىيىت هاجى
ئۇنىڭغا ئاغزىدىن كۆپۈك چاچرىتىپ ، قوللىرىنى شىلتىپ تۇرۇپ
بىر نەرسىلەرنى دېدى ، ئەكبەر ئۇنىڭ بۇ قارا ئىشچىغا ئۆزلىرىنى
قوغلاپ چىقىرىۋېتىشنى تاپىلاۋاتقانلىقىنى بىلدى .
— دادا ، بىز كېتەيلى ، — دېدى ئۇ ئاتىخانىنىڭ قولىدىن
تارتىپ ، — «ياخشى ئىت ئۆلۈكىنى كۆرسەتمەيدۇ» دېگەن گەپ
بارغۇ . بۇ يەردىن تېزراق كېتەيلى !
— بولدى بالام ، بىز كېتەيلى ! — دېدى ئاتىخان دەرمانى
ئۇزۇلۇپ .
ئەكبەر نەرسە ـ كېرەكلەرنى يىغىشتۇردى ، ئۇلارنىڭ بار-
لىق بىساتى بىر خۇرجۇن بىلەن بىر خالتىغا سىغدى ، ئاتا ـ بالا
ئىككىسى شۇلارنى كۆتۈرۈپ ، بىر كۆزى ئالدىدا ، بىر كۆزى
ئارقىدا راباتتىن چىقتى .
ئۇلار كۆن پاتقۇچە مەككە كوچىلىرىنى نىشانسىز كېزىپ
يۈردى ، هەر ئىككىسىنىڭ كاللىسىدا ئەمدى نەگە بېرىپ ، نەدە
تۇرۇش دەيدىغان مەۋهۇم ، ئايانچلىق بىر پىكىر هۆكۈمران ئى-
دى . بىر چاغدا ، ئەكبەر چوڭقۇر ئىچكى ئازاب بىلەن :
— دادا ، ئۆيگە كېتەيلى ! — دېدى .
— قايسى ئۆيگە ، بالام ؟ — ئاتىخان هەيرانلىقتا ئوغلىغا
قارىدى .
— ئۆزىمىزنىڭ ئۆيىگىچۇ ! — دېدى ئەكبەر هاياجانلىق
ئاۋازدا .
ئاتىخان ئوغلىغا قارىدى ، ئۇنىڭ قاپقارا ، تىنىق كۆزلىرىدە
مۇڭ ۋە هەسرەت ، ئۇمچەرەپ تۇرغان سەبىي چىرايىدىن ئۇمىد-
سىزلىك ۋە خامۇشلۇق چىقىپ تۇراتتى .
شۇ تاپتا خورلۇق ، مۇساپىرلىق ۋە مىسكىنلىكتىن يۈرىكى

پۇچىلانغان ئەكبەرنىڭ كاللىسىدا ماكان سېزىمى يوقالغانىدى .
ئۇ ، گويا ئۆز يۇرتىنىڭ بىر ەر بۇلۇڭ ـ پۇچقىقىدا كېتىۋاتقاند-
دەك ، يەنە ئازراقلا ماڭسا ، ئۆزىنىڭ ئاشۇ تونۇش مەھەللىسىگە ،
ئاشۇ ئىللىق ئۆيىگە يېتىپ كېلىدىغاندەك تۇيغۇدا ئىدى !...
— بولدى بالام ، كۆڭلۈڭنى يېرىم قىلما ! — دېدى ئاتىخان
ئوغلىنى بەزلەپ ، — «شەھەر ئالغان باتۇر ئەمەس ، ئاچچىقنى
يەڭگەن باتۇر» دەپتىكەن . ئۇلار بۈگۈن بىزنى بوزەك ئەتتى ،
پانىي ئالەمدە سورىقى بولمىغان بىلەن ، باقىي ئالەمدە سورىقى
بولىدۇ ! بىزنىڭمۇ ئىگىمىز بار ، خۇدايىم ئۆلۈكنى گۆرسىز ،
تىرىكنى ئۆيسىز قويمايدۇ !
لېكىن ئۇلار شۇ تاپتا ئۆيسىز ئىدى ، نەگە بېرىپ ، نەدە
تۇرۇشىنى ، بۈگۈنكى ۋە بۇنىڭدىن كېيىنكى كېچىلەرنى قانداق
ئۆتكۈزۈشىنى بىلمەيتتى ! چېكى يوق سەرسان ـ سەرگەردانلىق
تۇرمۇش مەككە كوچىلىرىدا يەنە باشلاندى !...
ئاتىخان بىلەن ئەكبەرنىڭ ھاياتى مۇقىمسىز دولقۇن ئىچىدە
ئۆتۈشكە باشلىدى . بۇ دولقۇن ئۇلارنى ئۈزلۈكسىز تۇردە ئۇياق-
تىن ـ بۇياققا ئىتتىرىپ تۇراتتى .
ئۇلار بىر ھەپتىدىن بېرى ھەرەمنى ماكان قىلدى . ئادەملەر
ئۈزۈلمەي كىرىپ ـ چىقىپ تۇرىدىغان بۇ كاتتا جامە كۈندۈزى
ئۇلارنىڭ ناماز ئوقۇپ ، ئىستىقامەت قىلىدىغان ، كېچىسى بىر
نەچچە سائەت ئۇخلاپ ئارام ئالىدىغان غەمخانى بولۇپ قالدى .
ئۇلار كۈندۈزلىرى كىشىلەرگە ئارىلىشىپ ، بەيىتۇللا بىلەن
سافا ـ مەرۋە ئەتراپىدا نامازخانلىق قىلىپ يۈرەتتى ؛ كەچ كىرىپ
كۆز باغلانغاندا بولسا ، جامەنىڭ ئىككىنچى قەۋىتىگە چىقىدىغان
تاش پەلەمپەيىنىڭ ئاستىدىكى بوش ئورۇنغا غىپپىدە كىرىۋالاتتى
ۋە داق يەرگە مەيدىسىنى يېقىپ ، ئۈزۈن چاپانلىرىنىڭ يېرىمىنى
كۆرپە ، يېرىمىنى يوتقان قىلغىنىچە بىر نەچچە سائەت غېرىبلىق
ئۇيقۇسىنى ئۇخلىۋالاتتى . ئەگەر ئۇلارنىڭ بۇ يەردە يېتىۋاتقانلىد-

قىنى مەسچىتتىكى ئاغۋات جارۇپكەشلەر[1] بىلىپ قالسا ، ھەرگىز بوش قويۇۋەتمەيتتى . شۇڭا ، ئۇلار ئامال بار ئۇلارنىڭ كۆزىدىن يىراق يۈرەتتى ، ياتقان يېرىنى تېخىمۇ مەخپىي تۇتاتتى .

بۇ كۈنلەردە ئۇلار يوقسۇزلۇق ، غېرىبلىق ۋە مۇساپىرلىق دەردىدە بەكمۇ دىدىقاپ كەتتى . ئاتىخان زادىلا سىرتقا چىقمايتتى ، ئەكبەر بەزىدە بازاردىن ، بەزىدە مىسىرلىقلار سالغان «تەكىيى مىسىرىيە» دېگەن خانىقادىن ئانىچە - مۇنىچە نان - پوشكال ، سۈت - قېتىق دېگەندەك نەرسىلەرنى تېپىپ كېلىپ ، دادىسىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالاتتى . بىر كۈنى ئۇ دادىسىنىڭ يېرىم كېچىدە ئورنىدىن تۇرۇپ ، ئاللاغا نالە قىلىپ يىغلاۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ قالدى .

يوقسۇزلۇق ۋە سەرسانلىقنىڭ رەھىمسىز نەشتىرى جېنىدىن ئۆتكەن ئاتىخان شۇ كۈنى كېچىچە ئۇخلىيالماي ، ئاللاغا تېۋىنىپ مۇنداق دېگەنىدى :

— ئاللا ، بەندەڭ لازىم بولسا ، قوي گۆشىدە باققىن ! ئادەم ياخشى يېمىسە ، ياخشى كىيمىسە ، ياخشى ئات مىنمىسە ، كېچىنى ياخشى ئۆتكۈزمىسە ، بۇنداق ئادەمنىڭ دۇنياغا كەلگەنلىكىنىڭ نېمە پايدىسى ؟ ! ئاھ ، مەككە ! مەندەك ھېچنېمىسى يوق ، سەر-سان ئادەمنى قاچانمۇ باي قىلىپ ، قولۇمنى پۇلغا ، ئاغزىمنى ئاشقا تويدۇرارسەن ! ؟...

دادىسىنىڭ نالە - پەريادى ئەكبەرنىڭمۇ كۆڭلىنى ئېزىۋەت-تى . ئۇنىڭ ئۇيقۇسى قاچتى ، بۇ كۈنلەردە ئەكبەرمۇ روھى چۈ-شۈپ كەتكەن ئادەمدەك گاراڭ ۋە خامۇش بولۇپ قالغانىدى . ئەكبەر يۇرتقا قايتالمىغانلىقىنى ھەرقانچە قىلىپمۇ كۆڭلىگە سىغ-دۇرالمايتتى ، كۆڭلىدە ھەمىشە يۇرتتا ئۆتكەن شوخ ، غەمسىز ، خىرامان كۈنلەرنى ، ئانىسىنى ، ئاچا - سىڭىللىرىنى ، قوشنا -

---

[1] ئاغۋات جارۇپكەشلەر — بۇرۇندىن كۆپ ئوغۇللىرى بار ئادەملەر بىرەر ئوغلىنى ئاختا قىلىپ ، مەسچىدىل ھەرەمنىڭ خىزمىتىگە تۇتۇپ بېرىش ئادىتى بولغان ، ئۇلار ھەرەمنىڭ ئامانلى-قى ، تازىلىق ئىشلىرىنى قىلىدۇ .

قولۇملارنى ، دوست ـ ئاغىنىلىرىنى ، ئاشۇ يېشىل زېمىن ، ئىلـ
لىق هاۋالىق تاڭ سەھەرلەرنى ئويلاپ ، ئۆپكىسى تولۇپ ، ئىختىـ
يارسىز هالدا ئۆز ـ ئۆزىگە سوئال قوياتتى : «بۇ جۇدالىق نېمە
ئۈچۈن بولدى ـ ھە ! ئىنسان بەخت ـ سائادەتكە ئېرىشىش ئۈچۈن
مۇشۇنداق مۇشەققەتلەرنى ، ھىجىران ئازابىنى تارتىشى كېـ
رەكمۇ ؟ ! نەدە ئۇ بەخت ؟ !... »
ئەكبەرنىڭ كاللىسىدا بىرلا نەرسە هۆكۈم سۈرەتتى : «ئازاب
ۋە هىجران بىلەن ئۆتۈۋاتقان بۇ هاياتنى قانداق تولۇقلاش كېـ
رەك ؟ قانداق بىر سەۋر ـ تاقەت بىلەن ئۇزاق يىللارنى ۋە يىراق
كەلگۈسىنى ئۆتكۈزگىلى بولىدۇ... »
بۇ سوئاللارنىڭ جاۋابى ئەكبەر ئۈچۈن ئاچچىق ، نائېنىق ۋە
خۇددى تۈۋى يوق هاڭدەك قاپقاراڭغۇ ئىدى !
دادىسىنىڭ بايىقى يىغىسى ۋە نالىسى ئۇنى تېخىمۇ ئۈمىدـ
سىزلەندۈرۈپ ، چىكى يوق ئازاب دېڭىزىغا غەرق قىلىۋەتتى .
ئەكبەر ھەرقانچە قىلىپمۇ ئۆزىنى تۇتالمىدى ، ئىچى ئاچچىققا
توشتى ، ئۇ ، چاپىنىنى بېشىغا پۈركەپ ، دەسلەپ ئېسەدەپ ،
كېيىن ھۆڭرەپ يىغلىۋەتتى ، ئاتىخان چۆچۈپ كەتتى ، ئۇ بىرەر
كۆڭۈلسىزلىك بولدىمۇ نېمە ، دېگەن ئەنسىزلىك بىلەن ئەكـ
بەرنى ئۆزىگە تارتىپ باش ـ كۆزىنى سىلىدى ۋە ھودۇقۇپ :
— بالام ، ئەكبەر نېمە بولدى ؟ ! بىر نەرسە چېقىۋالدىمۇ ؟
قارا باستىمۇ ـ يە ؟ !... — دەپ سوراپ كەتتى .
ئەكبەر يىغىسىنى تەستە توختاتتى ۋە دادىسىنىڭ قۇچىقىغا
بېشىنى قويۇپ ، ئېسەدەپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى :
— دادا ، بىز هازىر سۇغا غەرق بولغان ئادەمگە ئوخشاپ
قالدۇق . بىرەر قىرغاقنى نىشانلاپ ، ھەرقانچە ئۈزسەكمۇ ،
پۇت ـ قولىمىز ئاجىزلىشىپ يەنىلا چۆكۈپ كېتىۋاتىمىز ، كۆزىـ
مىزگە نە قىرغاق ، نە ساھىل كۆرۈنمەيدۇ ! بىز مۇشۇنداق سەرـ
سانلىقتا ئۆلۈپ كېتىدىغان ئوخشايمىز . بىز ئۆلگەندىن كېيىن ،

بىزنى يادلايدىغان بىرەر ئادەم چىقارمۇ ، دادا ! ئانام ، ئاچا ـ سىڭىللىرىم نەدىدۇر ؟… ئاھ ، خۇدا ! ! نېمانداق ئېغىر كۈنلەر بۇ ! ؟…

ئاتىخاننىڭ يۈرىكى يەنە ئېزىلدى ، شۇ تاپتا ئۆزىنى گويا قاراڭغۇ ، سوغۇق ھاڭغا چۈشۈپ كېتىۋاتقاندەك ، شۇنداق بىچارە ۋە ئىقتىدارسىز سەزدى . لېكىن ئۇ ھازىر ئۆزىنى بولۇشىغا قويۇۋېتىپ ، ئوغلىغا ھەمدەم بولۇپ ، ئۇنىڭ بىلەن بىللە نالە ـ پەرياد چەكسە ، ھەرگىز بولمايتتى ، ياش بالىنىڭ روھى چۈشۈپ ، يۈرىكى زەخمە يەتتى ، خۇددى قانىتىغا ئوق تەگكەن قۇشتەك ، ئەركىن ئۇچالمايدىغان ، ھەتتا ئۈۋىسىغىمۇ قايتا قونالمايدىغان بولۇپ قالاتتى . شۇڭا ئاتىخان دەرھال ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ ، بۇرۇن-قى تەمكىنلىكى ۋە سالاپىتى بىلەن مۇنداق دېدى :

— ئوغلۇم ، كۆڭلۈڭنى بۇزما ! شۈكۈر قىل ، شۈكۈرنىڭ تېگى ئالتۇن . بەندە نىيەت قىلغىنى بىلەن ئىشلارنىڭ رويابقا چىقىشى ئاللاغا باغلىق ! شۈكۈر قىلمايدىغانلار بۇ دۇنيانىڭ مەئ-شىتىنى دەپ ، بىز بولساق ئۇ دۇنيانىڭ ساۋابىنى كۆزلەپ ئۆتۈۋا-تىمىز ! بىز ئاللانىڭ مۈلكى ، ئوغلۇم ! يەنە ئاللا تەرەپكە قايتى-مىز ، ھەرگىز بىھۇدە خىياللارنى قىلما !…

تاش پەلەمپەي ئاستىدىكى كىچىككىنە قاراڭغۇ بوشلۇق بۈ-گۈن كېچە ئاتا ـ بالا ئىككىيلەننىڭ ئەنە شۇنداق نالە ـ پىغانى ، شۈكۈر ـ تەسەللىسى ۋە مېھىر ـ مۇھەببىتى ئىچىدە ئۆتۈپ كەتتى…

ئەتىسى جۈمە نامىزىدىن كېيىن ، ئەكبەر يەنە سىرتقا چىق-تى ، مەقسىتى «تەكيى مىسرىيە» خانىقاسىغا بېرىپ ، كەچلىك يەيدىغان بىر نەرسە تېپىپ كېلىش ئىدى . ئەكبەر ھەرەمدىن بىر ئاز يىراقلىشىپ ، «ئەل ھەمىدىيە» دېگەن يەرگە كەلگەندە ، ئۇ يەرگە توپلىشىۋالغان نۇرغۇن ئادەملەرنى كۆردى . ئەكبەرمۇ قى-زىقىپ ، توپ ئىچىگە قىستىلىپ كىردى ، كەڭ مەيداننىڭ ئوتتۇ-

رىسىدا «مەھكىمە شەرئى» دەپ خەت يېزىلغان تاختا بىلەن بىر نەچچە قازى كالان ۋە كاللا كېسەر جاللاتلار يۇرۇشەتتى . شۇلارنى كۆرۈپلا ئەكبەر بۇ يەرنىڭ جازا مەيدانى ئىكەنلىكىنى بىلدى . دېمىسىمۇ ، بۇ يەر ھەر جۈمە كۈنى پادىشاھلىق قانۇنىنى ئىجرا قىلىدىغان مەھكىمە شەرئىنىڭ جازا مەيدانى ئىدى .

بۇ يەردە — مىڭلىغان كىشىلەرنىڭ كۆز ئالدىدا قاتىل ، بۇلاڭچىلارنىڭ كاللىسى ئېلىناتتى ، ئوغرى - يانچۇقچىلارنىڭ قوللىرى كېسىلەتتى . جان ۋە قان بىلەن ھەپىلىشىدىغان بۇنداق سۇرلۇك ، مۇدھىش ۋەزىپىنى ئاتا - بوۋىسىدىن تارتىپ مۇشۇنداق ئىشنى قىلىپ كەلگەن پادىشاھنىڭ قۇللىرى ئادا قىلاتتى . ئۇلار ناھايىتى يوغان ، بەستلىك بولۇپ ، قارام ھەم تەلۋە ئىدى . كىشى-لەرنىڭ بوينىغا قىلىچ ئۇرغاندا قولى تىترىمەيتتى ، كۆزىمۇ مىت قىلىپ قويمايتتى .

ئەكبەر بۇ يەردە تۇرۇش ياكى كېتىش ئۈستىدە ئىككىلىنىپ قالدى . تۇراي دېسە ، ھېلى كاللا كېسىلگەندە قورقۇپ كېتىشى ، ھەتتا ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي ۋارقىراپ سېلىشى مۇمكىن ئىدى ؛ كېتەي دېسە ، ئەزەلدىن كۆرۈپ باقمىغان بۇ يېڭىلىقنى كۆرگۈسى كېلىۋاتاتتى . ئۇ ، شۇ خىياللار بىلەن بىر قارارغا كېلەلمەي ، خېلى ۋاقىتنى ئۆتكۈزۈۋەتتى ، ئاڭغىچە مەيداندا ئادەملەر كۆپە-يىپ ، ئەكبەر قايتاي دېسىمۇ قايتالمايدىغان ئەھۋال شەكىللىنىپ قالدى . ئەكبەر ئامالسىز سەپنىڭ ئالدىدا ئورۇن تۇتۇپ ئولتۇردى ۋە بېشىنى كۆتۈرۈپ ئالدىغا قارىدى ، ئۇ يەردىكى مۇنبەردە ئۇس-تىخانلىق ، ئوتتۇرا بوي ، بومبا ساقىلىنى ياخشى قىتاتلىغان ، تاقىر باش بىر ئادەم ئۆرە تۇراتتى . ئەتراپتىكىلەرنىڭ ئۇنىڭغا ھۆرمەت تەكەللۇپ قىلىشىدىن بۇ ئادەمنىڭ چوڭ قازى ئىكەنلى-كىنى بىلگىلى بولاتتى . ئۇ ، ھېقىق كۆزلۈك ئالتۇن ئۈزۈك سېلىن-غان سول قولى بىلەن ساقىلىنى سىلاپ ، ئوڭ قولىدا سەۋلىجانىنى[1]

---

① سەۋلىجان — زاكون تايىقى .

چىڭ تۇتقانىدى . سەللىسىز سىدام بېشى ئاپتاپتا پارقىراپ تۇراتـ.
تى . ئۇ ، سەۋلىجاننى ئوينىتىپ تۇرۇپ ، يوغان ، بوم ئاۋاز بىلەن
مۇنداق دېدى :
— خالايىق ، قۇلاق سېلىڭلار : ئاللاتائالا بەندىلىرىگە يول
كۆرسەتكۈچى قۇرئاننى نازىل قىلدى ، ئاللا قۇرئاندا ياخشىلىق
ۋە يامانلىقنى كۆرسەتتى . ئاللا شەرىئەتكە مۇخالىپ ئىشلارنى
قىلىشنى مەنئى قىلدۇ . ئاللا مۇسۇلمانلاردىن ئىززەت ـ ھۆرمە.
تىنى ساقلاشنى ، مەنئى قىلىنغان ھەر قانداق ئىشنى قىلماسلىقـ.
نى تەلەپ قىلدۇ ! شەرىئەت مۇقەددەس . ئۇ ، ئاللانىڭ ئىرادىسى
بويىچە بولىدۇ . ياخشىلىققا ساۋاب ، يامانلىققا ئازاب ھەممە يەردە
بار !
قازىنىڭ سۆزىدىن كېيىن ، مەيدانغا ئالتەيلەننى يالاپ ئېلىپ
كىرىشتى . ئۇلارنىڭ چاچ ـ ساقىلى ئۆسكەن ، كىيىملىرى ساڭـ.
گىل ـ سۇڭگۇل ئىدى . تەقى ـ تۇرقىدىن قانچە ياشلارغا كىر.
گەنلىكىنى دەرھال پەملىگىلى بولمايتتى . ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى
ئىككىسىنىڭ ئوڭ قولى بېغىشىدىن يوق ئىدى . ئەكبەر يېنىدى.
كىلەرنىڭ ئۆزئارا قىلىشىۋاتقان پاراڭلىرىدىن بۇ ئىككىسىنىڭ
بۇرۇن مۇشۇ يەردە بىر قېتىم ئوڭ قولى كېسىلگەنلىكىنى ، توۋا
قىلماي يەنە ئوغرىلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن بۈگۈن سول قولىنىڭمۇ
كېسىلىپ ، ئىككى قولى يوق مېيىپقا ئايلىنىدىغانلىقىنى بىلدى .
ئەكبەر بۇ شۇم پېشانە بىچارىلەرنىڭ شۇمشىيىپ كەتكەن
مىسكىن قىياپەتلىرىگە قاراپ ، يا ئىچ ئاغرىتىشنى ، يا لەنەت
ئوقۇشنى بىلمەي ، ئولتۇرۇپ قالدى . ئىچ ئاغرىتاي دېسە ، ھازىر
ئۇلار شەرىئەتنىڭ جازاسىنى كۈتۈپ تۇرغان ئاسىي ، ئازغۇنلار
ئىدى ؛ لەنەت ئوقۇي دېسە ، ئۇلارمۇ تىرىكچىلىك يولى تاپالماي ،
ئاچلىق ۋە يوقسۇزلۇقتىن ئامالسىز مۇشۇنداق لەنەتكەـردى ئىشـ.
لارنى قىلىپ قويغانلار ئىدى !...
تۇيۇقسىز ئاڭلانغان ئېچىنىشلىق بىر ۋارقىراش ئاۋازى ئەكـ.

بەرنىڭ خىيالىنى بۆلۈپ، چۆچۈتۈۋەتتى. ئۇ، ئىتتىك بېشىنى كۆتۈرۈپ ئالدىغا قارىۋىدى، ئۆزىدىن بىر نەچچە قەدەم نېرىدىكى تاشلىق يەردە قانسىراپ، لىپىلداپ ياتقان بىر قول پەنجىسىنى كۆرۈپ شۈركىنىپ كەتتى. ئەكبەر تېخى ئېسىنى يىغىۋالالماي تۇرۇشىغا، ئىككىنچى ئوغرىنىڭ ئوڭ قولىمۇ كۆتەككە تارتىلىپ، كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە ئارىلىقتا بېغىشىدىن كېسىپ تاشلاندى. كېسىپ تاشلانغان قول يەنە شۇ تاشلىق ئۈستىگە «پاققىدە» چۈشۈپ، ئەكبەرنىڭ كۆز ئالدىدا قانسىراپ، تارتىشىپ، لىپىلداشقا باشلىدى. قولى كېسىلگەنلەر ئېچىنىشلىق ۋارقىرايتتى، بوزلايتتى. ھېلىقى غەلىتە كىيىملىك سۇرى يامان بەستلىك جاللاتلار بولسا، خۇددى شورپا سېلىش ئۈچۈن قوي ياكى كالا گۆشلىرىنى پارچىلاۋاتقان قاسساپتەك، پەرۋاسىز، خىرامان ئىدى...

ئەكبەرنىڭ يۇمران، سەبىي يۈرىكى بۇنداق رەھىمسىز، قانلىق كۆرۈنۈشكە بەرداشلىق بېرەلمىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ۋەھىمىلىك بىر خىيال كاللىسىغا كىرىۋېلىپ، ئۇنى تېخىمۇ قاتتىق قورقۇنچ ۋە سۈر بېسىپ كەتتى. ئەكبەرمۇ بىر نەچچە كۈننىڭ ئالدىدا، مۇشۇ قولى كېسىلگەن ئوغرى - يانچۇقچىلار قىلغاندەك ئۇياتلىق، خۇپىيانە ئىشتىن ئىككىنى قىلغانىدى: بىرسى — ناۋايغا بىر ناننىڭ پۇلىنى بېرىپ، ئۇنىڭ دىققەتسىزلىكىدىن كۆزىنى غەلەت قىلىپ، ئىككى ناننى ئېلىپ كەتكەنىدى؛ يەنە بىرسى — خېرىدارلار كۆپلەپ كىرىپ - چىقىپ تۇرغان بىر مېۋە دۇكىنىدىن چاققانلىق بىلەن ئىككى ئالمىنى ئوغرىلاپ، سىرتقا چىقىپ يېگەنىدى. ئۇ، شۇ چاغدا ئۆزىگە - ئۆزى: «ئەگەر بۇ ناننى ئالمىسام، ئاچلىقتىن يا دادام، يا مەن ئۆلۈشۈم كېرەك. لېكىن بىزنىڭ بىھۇدە ئۆلۈشىمىزنى خۇدا راۋا كۆرمەيدۇ؛ ئىككى ئالما دېگەن نېمىتى، مەن يۇرتۇمدا ھەرقانداق باغقا كىرسەم، تويغۇچە مېۋە يېيەلەيتتىم، بۇ يەردە مېۋە يېمىگىنىمگە نەچچە -

نەچچە ئايلار بولۇپ كەتتى ، كىچىككىنە تېتىپ باقسام نېمە بوپ-
تۇ ؟ ! خۇدا خالىسا ، پۇل تاپقاندا ، ئۇلارنىڭ ھەققىنى باشقا يول
بىلەن چوقۇم ياندۇرىمەن !... » دەپ تەسەللى بېرىپ ، پەتنۇا
توقۇغانىدى . لېكىن ، ھازىر ئويلاپ قارىسا ، خۇدا ئەكبەرنى چوڭ
ساقلاپتۇ ، ئەگەر بىرەر يەردە تۇتۇلۇپ قالغان بولسا ، ئۇمۇ
مۇشۇ ئوغرى - يانچۇقچىلاردەك بۇ سورلۇك جازا مەيداندا
جازاغا تارتىلىپ ، قولى كېسىلمەسمىدى ؟ ! يا رەببىم ! ئۇ چاغدا ،
ئەكبەر بۇ يورۇق دۇنيادا قانداقمۇ باش كۆتۈرۈپ يۈرەلەيتتى ! ؟
يۇرتقا قايسى يۈزى بىلەن باراتتى ؟ ! ئانىسى ، ئۇرۇق - تۇغقىنى ،
ئەل - ئاغىنىلىرى ئالدىدا نېمە دەيتتى ؟ ! ئەرنى نومۇس ئۆلتۈر-
مەمدۇ ! ! ۋاي خۇدايىم ، ئەكبەرنى راستىنلا ئاتا - ئانىسى-
نىڭ دۇئاسى ساقلاپتۇ ، ئاللا ئۇنىڭغا كەڭچىلىك قىلىپ ، ئۆز
كارامىتى بىلەن بۈگۈن مۇشۇ جازا مەيدانىنى ئىبرەت قىلىپ
كۆرسىتىپتۇ !...

ئەكبەرنىڭ يۈرىكى تارتىشىپ ، بەدىنىگە تىترەك ئولاشتى ،
ئەمدى ئۇنىڭ ھېچ نەرسىنى كۆرۈشكە ھەپسىلى قالمىدى ، گويا
بىرسى ھازىرلا ئەكبەرنىڭ ئىسمىنى چاقىرىپ ، جازا مەيدانىغا
تارتىپ چىقىدىغاندەك ، ھېلىقى سورلۇك جاللاتلار ئۇنىڭ قولىنى
كۆتەككە بېسىپ ، «نان ئوغرىلىغان ، ئالما ئوغرىلىغان قولۇڭ
مۇشۇمۇ ! ؟ » دەپ كېسىپ تاشلايدىغاندەك بىر خىل ۋەھىمە ۋە
ئەنسىزلىك ئۇنى ئالاقزادە قىلىۋەتكەنىدى . شۇڭا ئەكبەر ئاستا
ئورنىدىن تۇردى ، كىشىلەر ئارىسىدىن سۇغۇرۇلۇپ ، ناھايىتى
تەستە سىرتقا چىقتى - دە ، ئۆزىنى بىر تامنىڭ دالدىسىغا ئېپ-
لىپ ، مۇكچىيىپ ئولتۇردى ، ئۇنىڭ بايىقى تىترىكى تېخى بې-
سىقمىغانىدى . ئەكبەر شۇ ھالەتتە «تەكيى مىسىرىيە»گە بېرىش-
نىمۇ ئۇنتۇپ ، ھېلىقى جازا مەيدانىدىكى ئىشلار پاك - پاكىز
تۈگەپ بولغۇچە ئاشۇ تامنىڭ دالدىسىدا ئولتۇرۇپ قالدى !...

3

ئۇلار بۇگۈن ھەرەمدىنمۇ قوغلاندى !
جارۇپكەشلەر چوڭ تازىلىق قىلىشۇۋېتىپ ، ئۇلارنىڭ تاش پە-
لەمپەي ئاستىدىكى خىلۋەت ئۆۋىسىنى سىيرىپ قالدى .
— بۇ يەر ماكانسىزلار پاناھلىنىدىغان دەڭ ئەمەس ! — دېدى
ساقال - بۇرۇتى يوق كوسا بىر جارۇپكەش قايناپ ، — بۇ يەر
ناماز ئوقۇپ ، ئاللاغا ئىبادەت قىلىدىغان خۇدانىڭ مۇقەددەس
ئۆيى !
— بۇ يەرنىڭ تازىلىق ، ئامانلىق ئىشلىرىدا چاتاق چىقسا ،
سىلەر ئىگە بولامسىلەر ؟ — دېدى يەنە بىر جارۇپكەش قولىدىكى
سۈپۈرگىنىڭ ئۇزۇن دەستىسىنى يەرگە ئۇرۇپ تۇرۇپ ، —
بۇلارنى مۇتىۋەللىنىڭ ئالدىغا ئاپىرايلى !
— بولدى ، قويە ! — دېدى ھېلىقى كوسا جارۇپكەش ، —
ئىشنى ئاۋۇتۇپ نېمە قىلىسەن ؟ بۇلار يە تىل بىلمىسە ، نەگە
ئاپارساڭ مۇشۇنداق گۆشىيىپ تۇرىدۇ شۇ ! مېڭىڭلار ، دەرھال
بۇ يەردىن چىقىپ كېتىڭلار !
ئاتىخان بىلەن ئەكبەر لاقا - لۇقىسىنى يىغىشتۇرۇپ ، ھە-
رەمدىن چىقتى . ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا يەنە شۇ سوكۇناتقا چۆم-
گەن ، ئىسسىقتىن يېلىنجاپ تۇرغان قاقاس شەھەر كوچىلىرى
قۇچاق ئاچتى . دۇكانلار ئوچۇق ئىدى ، سودا - سېتىق ئىشلىرى
قىزغىن كېتىۋاتاتتى ، ئالا - يېشىل سايىۋەنلەرنىڭ ئاستىدا بەزى-
لەر چاي ئىچىپ ، مېۋە يەپ ؛ بەزىلەر تەكىيىنى ئېگىز قىرلاپ ،
خورتۇلدىتىپ چىلىم تارتىپ ھۇزۇرلىنىپ يېتىشاتتى...
چوڭ كوچىنىڭ سول قانات بۇرجىكىدە ، تۆگە ، قېچىر ۋە
ئېشەكلەرگە يۈك ئارتىپ كەلگەن كارۋانلار تۇراتتى . ئۇلارنىڭ
بەزىلىرى ئىراقتىن پارس گەزماللىرىنى ئەكەلگەنىدى . بەزىلىرى
يەمەندىن ئىسرىق ۋە خۇش پۇراق بۇيۇملار ، ھەر خىل دورا -

دەرمەكلەرنى ئەكەلگەنىدى . كارۋاننىڭ ئەتراپىغا ئولاشقان يەتتە ـ سەككىز ئادەم ماللارنى كۆرۈپ ، باھا تالىشىپ ، ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ قىلىشىپ يۈرەتتى...

ئاتىخان بىلەن ئەكبەر ھېچ نەرسىگە پىسەنت قىلماي خاموش كېتىۋاتاتتى ، ئۇلارنى ھېچ نەرسە قىزىقتۇرمايتتى ، ھەتتا تاغ باغرىدىكى غەلىتە شەكىللىك ، غايەت زور قورام تاشلار بىلەن ئەتراپتىكى ئېگىز ـ پەس ئۆي ـ ئىمارەتلەر ئۆزئارا سىڭىشىپ ، گىرەلىشىپ پەقەت مۇشۇ شەھەرگىلا خاس كۆركەم مەنزىرىنى ھاسىل قىلغان بۇ قەدىمىي ، سېھىرلىك كۆرۈنۈشلەرمۇ ئۇلارنىڭ دىققىتىنى تارتالمىدى . ئۇلار ھازىر نىشانى ۋە مەنزىلى يوق بۇ مۇشكۇل سەپەرنى قاچان ، قەيەردە ئاخىرلاشتۇرۇشنى ئويلاپ بى-ئارام بولاتتى ، بىئارام بولغانسېرى مادارىدىن كېتىپ ، پۇت ـ قوللىرى لاكاسلاپ قالغانىدى .

ئەكبەرنى يىغا تۇتتى ، خورلۇق ، مىسكىنلىك ۋە ئىچ ـ ئىچىدىن ئۆرتەپ چىقىۋاتقان ھىجران ، ھەسرەت ـ نادامەت ئۇنى يالماپ يۇتۇۋەتكىلى تاس قالغانىدى . ئۇنىڭ ياش ۋە تۇيغۇن يۈرى-كى تۇنجى قېتىم ۋەتەنسىزلىكنىڭ دەردىنى چوڭقۇر ھېس قىل-دى . ئەكبەر دۇنيادا ئىنسان ئۈچۈن ئەڭ قىممەتلىك ۋە قەدىرلىك نەرسىنىڭ يۇرت ـ ۋەتەن ئىكەنلىكىنى بىلىپ يەتتى . چۈنكى ، ئىنسان ئەزەلدىن يۇرت ـ ۋەتەنسىز يارىتىلمىغان ، دۇنيادىكى ھەرقانداق ئىنساننىڭ يەر شارىنىڭ مەلۇم يېرىدە ۋەتىنى بولىدۇ ، ئۇ ، شۇ ۋەتىنىنى چىن يۈرىكىدىن سۆيىدۇ ! ئادەم يۇرتىدىن ئايرىلسا غېرىب ـ مۇساپىر بولۇپ قالىدۇ ، كۆڭلى سۇنىدۇ ، قەدرى چۈشىدۇ ! شۇڭا ھەرقانداق ئادەمنىڭ تىلى ۋەتەن دەپ سۆزلەيدۇ ، يۈرىكى ۋەتەن دەپ سوقىدۇ ! ھەرقانداق ئادەم ئۆز ۋەتىنى ، ئۆز ئەھلى ئىچىدە ئەزىز بولىدۇ !... شۇڭا كونىلارمۇ «ياقا يۇرتنىڭ پەرىشتىسىدىن ، ئۆز يۇرتنىڭ جىنى ياخشى» دەپ بىكار ئېيتمىغان !

يۇرتىدىن ئايرىلغاندىن بۇيانقى ھەر خىل تەقدىر ـ قىسمەتلەر كىچىككىنە ئەكبەرنىڭ سەبىي يۈرىكىدە ئەنە شۇنداق ھېس ـ تۇيغۇلارنى ئويغىتىۋەتتى . بۇ ھېس ـ تۇيغۇلار ئۆز نۆۋىتىدە يەنە ئۇنىڭ ئۆمرىنىڭ ھەر بىر دەقىقىسىنى يۇرت ـ ۋەتەنگە بولغان چەكسىز مۇھەببەت بىلەن چەمبەرچاس باغلىۋەتتى !

دېمىسىمۇ ، مۇھەببەتسىز ، دەردسىز يۈرەككە ۋەتەن سىغمايدۇ ! ۋەتەن دەردى ، ۋەتەن مۇھەببىتىدە ياشىغان يۈرەكلا ئىنسانلارنى سۆيىدۇ ، ئىنسانلار ئۇچۇن كۆيۈنىدۇ ! ئۆز يۇرتىنى ، ئۆز خەلقىنى سۆيمىگەن ئادەم ھېچقاچان ئۆزگە يۇرتنى ، ئۆزگە ئەلنى سۆيەلمەيدۇ ، بىگانە تۇپراقتا مېھرىمۇ قويالمايدۇ ! ئەقىلسىز قۇشلار چېغىدا ، قاچانلاردۇر ئۆزى كۆز ئاچقان كىچىك ۋە تىنچ يەرلەرگە ھامان بىر كۇنى قايتىپ كېلىدۇ . ھەر باھاردا ئۆيىڭىزنىڭ پېشايۋىنىدا ئۇۋا سالغان كىچىك جانىۋارلارنى كۆرىسىز . ئۇلار نى ـ نى يىراقلاردىن ئۆيىڭىزنى ئاداشماي تېپىپ كېلەلەيدۇ . مانا شۇنىڭغا ئوخشاش ئەقىللىق ئىنسان تەپەككۇرىمۇ ھەر قانچە يىللارنى ، ئېغىر كۈلپەتلەرنى ئېشىپ ، ئۆزىنىڭ تۇغۇلغان خاكى تۇپرىقى — ۋەتەن ـ يۇرتقا قاراپ ئىنتىلىدۇ . ئىنسانلاردىكى بۇ ئىنتىلىش ئەبەدىي ۋە مۇقەددەستۇر !...

ئەكبەر قايناق بازار بولۇۋاتقان كوچا ـ رەستىلەردە كېتىۋېتىپ ، كۆزىگە ياش ئالغان ھالدا ئەنە شۇلارنى ئويلىدى ۋە ھەسرەت بىلەن ئۆز ـ ئۆزىگە شىۋىرلىدى : «ئۆز يۇرتىدا باغرىنى ئانا تۇپراققا يېقىپ ، تىنچ ۋە خاتىرجەم تۇرمۇش كەچۈرۈۋاتقانلارنى ھەقىقىي بەختلىك دېسە بولىدۇ ! مېنىڭ تۇرمۇشۇم بۇ يات زېمىندا موھتاجلىق ۋە سەرسانلىق ئىچىدە ئۆتۈۋاتىدۇ ! مېنىڭ كۆڭلۇمنى كۆتۈرىدىغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى يىراقتا قالغان . ئاھ ، خۇدا ! مەن بۇنداق خورلۇق ، سەرسانلىقتا ئۆتۈۋاتقان تۇرمۇشنى يەنە داۋاملاشتۇرۇشنى خالىمايمەن ! مۇبادا يەنە شۇنداق كېتىۋېرىدىغان بولسام ، ئازاب ئىچىدە ئۆلۈپ قالامدىمەن !؟... »

ئاتا ـ بالا ئىككىيلەن مەككە كوچىلىرىدا خۇددى يىپى ئۇ-زۇلگەن لەگلەكتەك ئۇياققا چايقىلىپ ، بۇياققا چايقىلىپ ، ئاخىر-رىدا «مۇسفىلە» دېگەن يەرگە كېلىپ قالدى . بۇ يەر ئالدى كەڭ كەتكەن قۇملۇق سەيناسى بار ، خېلى چوڭ مەھەللە ئىدى . ئۇلار قۇملۇق سەينانى كېسىپ ئۆتۈپ ، بىر ـ بىرىگە يانداپ سېلىنغان ئۆي ۋە دۇكانلارنى ئارىلاپ كېتىۋاتقاندا ، بىرسىنىڭ «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» دېگەن يېقىملىق ئاۋازى ئاڭلاندى . ئاتىخان ئىتتىك بۇرۇلۇپ يانغا قارىدى ، ئىشىك ۋە رام كېشەكلىرى كونا تۇنىكە بىلەن قاپلانغان ، دېرىزىسىدىكى ئەينەك ئورنىغا قېلىن سىم تور تارتىپ قويۇلغان بىر دۇكاندىن بىر ئادەمنىڭ كۈلۈپ تۇرغان ئوچۇق چىرايى كۆرۈندى .

— يول بولسۇن ، تۇغقانلار ! — دېدى ئۇ دۇكاننىڭ ئىشىكى-نى يەنىمۇ چوڭراق ئېچىپ ، — يوك ـ تاق كۆتۈرۈۋاپسىلەرغۇ ؟

ئاتىخان سالامغا جاۋاب بەرگەندىن كېيىن ، ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ مۇنداق دېدى :

— مۇساپىرنىڭ يولى قاراڭغۇ بولىدىكەن ، ئۇكام ! نەگە بېرىپ ، نەدە تۇرۇشىمىزنى بىلمەي قېيىپ يۈرىمىز...

— راباتقا بېرىشمىلىمۇ ؟ ئۇ يەردە ياتاق بارغۇ ؟ ! — دېدى ھېلىقى ئادەم ئۇلارغا يول كۆرسەتكەندەك تەلەپپۇزدا .

— باردۇق ئۇكام ، باردۇق ! — دېدى ئاتىخان كۆڭلى يېرىم بولغان ھالدا ، — ئۇ يەردىنمۇ قوغلاشتى . ئادەم دېگەن تاشتىن مەھكەم ، گۈلدىن نازۇك ھۆل نەرسە ئىكەن ، بولمىسا ، بېشىمىز-غا كەلگەن كۈلپەتلەردىن بىز قۇرۇپ قاقشال بولۇپ كەتسەك بولاتتى !

ئاتىخان ئۆتكەندە بولغان ئىشلارنى قىسقىچە چۈشەندۈرۈپ ئۆتتى .

— ئۇلاردىمۇ ئىنساپ قالمىدى ! — ھېلىقى ئادەمنىڭمۇ ئاچچىقى كەلگەندەك بولدى ، — ھەج تۈگەش بىلەنلا خەقلەرنى

قوغلايدۇ ، چىقىم كېتىدۇ دەپ ياتقۇزمايدۇ ! مۇنداق بولسۇن ، — دېدى ئۇ ئىچى ئاغرىغاندەك ھېسداشلىق بىلەن ، — ھەممىمىز بۇ يۇرتقا مۇساپىر ، مۇساپىرنىڭ غېمىنى مۇساپىر يېمىسە ، كىم يەيدۇ . بىرەر ماكان تاپقۇچە ئاتا - بالا بىزنىڭ ئۆيدە تۇرۇپ تۇرۇشسىلا ، كەپىمىز كىچىك بولغان بىلەن كۆڭلىمىز كەڭ ! «كۆڭلۈڭ رۇس بولسا ، ساتىمۇ ئايۋان - ساراي» دېگەن گەپ بارغۇ !

كۇتۇلمىگەن بۇ شاپائەت ئاتىخان بىلەن ئەكبەرنى قاتتىق ھاياجانغا سالدى ، ھاياجاندىن ئۇلارنىڭ ئاغزى گەپكە كەلمەي ، «رەھمەت» ، «ياخشى كۆڭۈللىرىگە رەھمەت» دېگەن گەپلەرنىلا قىلالىدى . شۇ تۇرقىدا ئۇلار گويا قاراڭغۇ زۇلمەتتە يولدىن ئېزىپ قالغان ئادەم تۇيۇقسىز بىر يورۇقلۇقنى كۆرۈپ ، ئۇمىدكە تولغان ياكى شىددەتلىك ئېقىنغا چۈشۈپ كەتكەن ئادەم تۇيۇقسىز بىر قولۋاققا ئېرىشىپ ، ھاياتلىق ساھىلىنى كۆرگەندەك تاتلىق ھېس - تۇيغۇلارغا چۆمگەنىدى .

ئۇلار دۇكانغا كىردى ، ئۇزۇنلۇقى تۆت قەدەم كېلىدىغان تار ۋە قاراڭغۇ بۇ دۇكاننىڭ ئارقا تەرىپى ئۆي ، ئۆينىڭ ئىچىدە يەنە بىر قازناق بار ئىدى .

دۇكاندا تۆمۈرچىلىك قىلىدىغان ئوچاق ، سەندەل ۋە بولقا ، قەلەم دېگەندەك نەرسىلەر قالايمىقان چېچىلىپ ياتاتتى ، بىر بۇلۇڭدا بولسا ، يېڭىدىن قولدىن چىققان يىگىرمىدەك تاختىمۇشۇك دۆۋىلەپ قويۇلغانىدى . ئۆيدە خورما ياغىچىدىن ياسالغان بىر كارىۋات ، بىر پارچە نىمكەش گىلەم ، بىر ساندۇق ۋە ئىككى ئورۇندۇق بار ئىدى . بىر بۇلۇڭدا قازان ، چۆگۈن ۋە قارىداپ ، داتلىشىپ كەتكەن بىر دانە كىرسىن ئوچاق تۇراتتى...

— مېنىڭ ئىسمىم بەگتۆمۈر ، — دېدى ھېلىقى ئادەم ئۆز سەرگۈزەشتىلىرىنى بايان قىلىپ ، — يۇرتۇم قاغىلىق ، ئۈچ يىل بۇرۇن دادام بىلەن ھەجگە چىققان . دادام ھەج جەريانىدا يۈرەك

كېسىلى قوزغىلىپ ئۆلۈپ كەتتى، مۇشۇ تاغنىڭ باغرىغا يەرلىك كولاپ قويدۇم، كېيىن يۇرتقا قايتىش ئالدىدا ئاخىرقى قېتىم بېشىغا چىقىپ قۇرئان ئوقۇپ، دۇئا ـ تىلاۋەت قىلىپ ئولتۇرسام، تاغنىڭ ئۈستىدىن ئۈچ ئادەم چۈشۈپ كەلدى، ئۇلارنىڭ ئۈستىۋېشى يېرىم يالىڭاچ، چىرايى سۇرلۇك ھەم مەينەت ئىدى. ئۇلار مەن تەرەپكە كەلدى، تۇرقىدىنلا يامان نىيەتتە ئىكەنلىكى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۇلار كېلىپلا مېنى باسماقدىۋالدى، مەن خۇددى سارىنىڭ چاڭگىلىغا چۈشۈپ قالغان چۈجىدەك تىپىرلاپ قالدىم، ئۇلار «جانغا تۇرامسەن، پۇلغىمۇ؟!» دېگەن مەنىدە گەپ قىلدى ۋە مېنىڭ بىر نەرسە دېيىشىمنىمۇ كۈتمەستىن، كىيىملىرىمنى سالدۇرۇپ، ئاختۇرۇپ، يۇرتقا قايتىش ئۈچۈن تەييارلاپ قويغان بار ـ يوقى ئون تىللانى ئېلىپ، مېنى يوغان بىر تاشقا باستۇرۇپ قويۇپ كەتتى. مەن كەچ كىرگۈچە ئاشۇ تاشنىڭ ئاستىدا قاقشاپ ياتتىم، تاغ ئارىسىدىن يىلان چىقىپ چېقىۋالارمۇ دەپ قاتتىق قورقتۇم، خۇداغا شۈكرى، بىر چاغدا تاغ تەرەپتىكى سوقماق يولدىن بىر ئوتۇنچى كەلدى، ئۇ بىر يۇدە قۇرۇق يۇلغۇننى دۈمبىسىگە ئارتىۋالغانىدى، مەن قاتتىق ۋارقىرىدىم، ئوتۇنچى ئاۋازنى ئاڭلاپ مەن تەرەپكە كەلدى ۋە تاشنى ئاستا ـ ئاستا قوزغىتىپ مېنى چىقىرىۋالدى، پۈتۈن بەدىنىم ئۇرۇپ چېقىۋەتكەندەك سىرقىراپ ئاغرىيتتى، ماڭغۇدەك مادارىممۇ يوق ئىدى. شۇنداقتىمۇ، ھېلىقى ئوتۇنچىغا ئەگىشىپ ئاران تەسلىكتە شەھەرگە كىرىۋالدىم. شۇ كۈندىن باشلاپ مەنمۇ يوقسۇزلۇق، سەرسانلىقنىڭ دەردىدە بەك قىينالدىم. قايتاي دېسەم پۇل يوق، بۇ يەردە تۇراي دېسەم ماكان يوق. بىر مەزگىل ئاشخانىلاردا يۇندىخورلۇق قىلدىم، ناۋايخانىلاردا ئىمكار ئىشلىدىم، كېيىن ئۆز ئالدىمغا قاسساپلىق قىلىپ ئاز ـ تولا پۇل يىغدىم، شۇنىڭ بىلەن يۇرتقا قايتىشقا نىيەت قىلىپ، سەپەر تەرەددۇتىنى قىلدىم، لېكىن كىم بىلسۇن مېنى يەنە پېشكەللىك

باستى بىر كېچىدىلا كېسەل بولۇپ يېتىپ قالدىم ، تونۇش ـ بىلىشلەر دوختۇرغا ئاپاردى . قارىسام ، بەزگەك كېسىلى بولۇپ قاپتىمەن ، بۇ يۇرتتا بەزگەك كېسىلى كۆپ بولىدىكەن ، شۇ ياتقانچە بىرەر ئايدەك يېتىپ كەتتىم ، سەپەرگە تەييارلىغان پۇلۇم دوختۇر بىلەن دورىغا كەتتى . شۇ چاغدا بەزىلەر ماڭا : «داداڭنىڭ روھى سېنى كەتكۈزمەيۋاتىدۇ ، ئۇنىڭ تۇپراق بېشىنى يالغۇز تاشلاپ كەتمە ! » دېگەن مەسلىھەتلەرنى بەردى . شۇنىڭ بىلەن يەنە بىر مەزگىل قاسساپلىق قىلدىم . ماكانسىزلىق جېنىمدىن ئۆتۈپ كېتىپتىكەن ، ئالدى بىلەن تاپقان پۇلۇمغا مۇشۇ ئۆينى سېتىۋال-دىم . ئاندىن بۇ يەردىكىلەرنىڭ تەشەببۇسى بىلەن تۆمۈرچىلىك دۇكىنى ئېچىپ ، تاختىمۇشۇك ياسىدىم . بۇ ھۈنەرنى كىچىكىمدە بىرەر يىل ئۆگەنگەنىدىم ، تازا ئاقتى . تاختىمۇشۇكنى ياساپ ئۈلگۈرتەلمەيدىغان بولدۇم . بۇنداق نەرسە بۇ يەردە يوق ئىكەن ، ھازىرمۇ ئۇنى يېزا - يېزا ، شەھەر - شەھەرلەردىن كېلىپ ئەكېتىدۇ . ھال - كۈنۈم ياخشى . بىر نەچچە قېتىم يۇرتقا قايتىشقا تەمشەلدىم ، لېكىن يەنىلا دادامنىڭ بېشىنى يالغۇز تاشلاپ ، غېرىب كېپەن قىلىپ قويۇشقا كۆڭلۈم ئۇنىمىدى . مانا بۇ يىل ئوتتۇز ئىككى ياشقا كىردىم ، تېخىچە ئۆي - ئوچاقلىق بولالمىدىم ئاخىر بۇ يىلقى ھەجدىن كېيىن چوقۇم يۇرتقا قايتىپ ، بېشىمنى ئوڭلايمەن ، دەپ نىيەت قىلغانىدىم ، كىم بىلسۇن ، ھەجدىن كېيىنلا يول تاقالدى ، دېگەن شۇم خەۋەر تارقىلىپ ، كىشىلەرنى ئۈمىدسىزلىككە سېلىپ قويدى . ئادەم دېگەن شۇنداق نەرسە ئىكەن ، كۆزىنى ھەمىشە ئاسماندىن ئۈزمەي ياشىغىنى بىلەن ، جىسمى تۇپراققا تەئەللۇق بولىدىكەن ، بۇ تۇپراق ئەمەلـ-يەتتە بىزنى ئاپىرىدە قىلىپ بېقىپ ئۆستۈرگەن ئاشۇ ئانا تۇپ-راق ! شۇڭا ، ئاتا - بوۋىلىرىمىز «كىشىنىڭ يۇرتىدا پاختىدا ياتقاندىن ، ئۆز يۇرتۇڭدا تاختىدا ياتقان ياخشى» دەپ ناھايىتى توغرا ئېيتىپتىكەن !...

ئۇلار شۇ كۈنى يېرىم كېچىگىچە ئوبدان مۇڭدىشىپ سىر-
داشتى ، خۇددى ياخشى دوست كۆڭۈلنىڭ مورىسى ، بۇ مورىدىن
تاتلىقنىمۇ ، ئاچچىقنىمۇ چىقارغىلى بولىدۇ دېگەندەك ، نەچچە
ۋاقىتتىن بۇيان يۈرەكلىرىدە يىغىلىپ قالغان دەردلىرىنى تۆكۈ-
شۈپ ، ئىچ - قارنىنى بوشىتىۋالدى .
كېيىن بەگتۆمۈر قازناقنى بىكارلاپ ، ھېلىقى نىمكەش گىل-
لەمنى شۇ ئۆيگە سېلىپ ، ئاتىخان بىلەن ئەكبەرگە ئوبدان جاي
راسلاپ بەردى . ئۇلار ئىككى ھەپتىدىن بۇيان مانا بۈگۈن تۇنجى
قېتىم ئۆز ئۆيىدە ياتقاندەك ، پۇت - قوللىرىنى ئازادە سۇنۇپ ،
تاتلىق ۋە غەمسىز ئۇخلىدى !

ئۈچىنچى باب

ھۈنەرلىك قول — گۆھەرلىك قول

1

ئاتا - بوۋىلار ناھايىتى توغرا ئېيتقان : «ھۈنەر كۆپكىمۇ يەتكۈزىدۇ ، كۆككىمۇ يەتكۈزىدۇ !»

بىر كۈنى ئاتىخان بىلەن بەگتۆمۈر پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپ ، بەگتۆمۈر مۇنداق بىر گەپنى قىلدى :

— تىرىكچىلىك — ئۆلمەي تۈپراقنىڭ سىرتىدا يۈرۈش دېگەن سۆز ئىكەن ! تىرىكچىلىك ئۈچۈن بىر تال پىچاق بىلەن بىر تال بىلەيمۇ ، بىر سەندەل بىلەن بىر بولقىمۇ ، بىر ئۈستىرا بىلەن بىر كاپىلغۇچمۇ كۇپايە قىلىدىكەن !...

بۇ سۆز ئاتىخاننىڭ دىققىتىنى تارتىپ ، كۆڭلىنى يورۇتقاندەك بولدى .

— ھەي ، ھەي ، توختىسىلا ، — دېدى ئۇ بەگتۆمۈرگە يېقىنراق سىلجىپ ، — بۇ يەردە ساتىراشلىق ھۈنىرىمۇ ئاقامدۇ ؟

— نېمە دېگەنلىرى بۇ ئاتىخان ئاكا ، — دېدى بەگتۆمۈر ھەيران بولغاندەك ئۇنىڭغا كۈلۈپ قاراپ ، — ساتىراشلىق دېگەن ھۈنەرلەرنىڭ ئەڭ نوچىسى دېسىلە ! قايسىبىر مۇسۇلمان چاچ - ساقىلىنى ئالدۇرمايدۇ ، بۇ يەردە تېخى ئۇنىڭ باھاسى يۇقىرى !

— مۇنداق دېسىلە !...

ئاتىخان چارلاشقان كۆتمەك ساقىلىنى تاتىلاپ ئولتۇرۇپ خىيالغا پاتتى . ئۇ ، بەگتۆمۈر بىللە تۇرغان ئۇن نەچچە

كۆندىن بۇيان، بىكارچىلىقتا قاتتىق زېرىككەندى، ئەكبەرنىڭ ئۆي ئىشلىرىنى قىلغاچ ئاندا - مۇندا تۆمۈرچىلىك ئىشلىرىغا ياردەملەشكىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئۇلار بۇ ئۆيدە ئاساسەن تەييارغا ھەييار بولىدىغان بىكار تەلەپلەر ئىدى. بۇ ھال ئاتىخاننى قاتتىق خىجىل قىلىپ، تەڭقىسلىقتا قويۇۋاتقان قىيىن ئىشلار-نىڭ بىرسى بولۇپ قالغانىدى. ئۇ، بىر نەچچە قېتىم تاماق داستىخىنى ئۈستىدە، ئۆزىنىڭ خىجىللىقىنى ئىزھار قىلىپ، كۆڭۈل سىرلىرىنى ئېيتقاندا، بەگتۆمۈر ئۇنىڭغا ناھايىتى كەڭ قورساقلىق بىلەن تەسەللى بەرگەنىدى:

— ھەرگىز ئۇنداق دېمىسىلە، ئاتىخان ئاكا، «تەڭ يېگەن تەنگە سىڭەر» دېگەن گەپ بار. بىز ھەممىمىز مۇساپىر، مۇسا-پىرچىلىقتا كۆرمىگەن كۈنلىرىمىز يوق. مەن بۇ يولدا نۇرغۇن دەردلەرنى تارتقان. ھەتتا ئەلەمگە، خورلۇققا چىدىماي، تاملارغا قوشقاردەك ئۈسسىگەن ۋاقىتلىرىممۇ بولغان، لېكىن ئىرادە بول-سا، ھەممىنى يەڭگىلى بولىدىكەن، سىلى تارتىۋاتقان بۇ دەردلەر-مۇ تۈگەپ كېتىدۇ، دۇنيادا ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ساقايمايدى-غان يارا يوق!...

ھاياتنىڭ ئاچچىق - چۈچۈكىنى يەتكۈچە تېتىپ، ئۆزىگە ئوخشاش مۇساپىر، يوقسۇزلارنىڭ ھالىغا يېتىشنى ئىنسانلىق بۇرچى، دەپ قارايدىغان بۇ شاپائەتچى يىگىتنىڭ تەسىرلىك سۆز-لىرى گەرچە ئاتىخاننى خىجىللىق ئازابىدىن ئاز - تولا قۇتۇلدۇر-غان بولسىمۇ، لېكىن كەچكىچە بىكار يەپ يېتىش ئۇنىڭ نەزىرىدە ئادەمنىڭ ئەمەس، بەلكى ھايۋاننىڭ ئىشى ئىدى. شۇڭا ئاتىخان بۇ كۈنلەردە ئۇخلايدىغان ماكاندىن، يەيدىغان ئاشتىن غەم قىلمى-سىمۇ، ئەمما كۆڭلىنىڭ بىر يەرلىرىدە ھامان ئادەمنى قىينايدى-غان تىت - تىتلىق ۋە بىئاراملىقتىن خالىي ئەمەس ئىدى.

بايا بەگتۆمۈرنىڭ تۇساتتىن ئېيتقان تىرىكچىلىك توغرىسى-دىكى ھېلىقى سۆزى ئۇنىڭ ھەمىشە بىئاراملىقتا قىينىلىۋاتقان

كۆڭلىگە خۇددى شېرىن مەلھەمدەك يېقىملىق تۇيۇلۇپ كەتتى . ئۇ ، بىر ئىشنىڭ يولىنى تاپقاندەك ، بەگتۆمۈرگە مۇنداق دېدى :

— مەن ساتىراشلىق قىلىپ باقسام ، قانداق ئۇكام ؟

— ۋاي··· سىلى بۇ ھۈنەرنى بىلەملا ، ئاتىخان ئاكا ؟ — سورىدى بەگتۆمۈر ھەيران بولغان قىياپەتتە .

— خۇددى سىلى ئۆز ۋاقتىدا تاختىمۇشۇك ياساشنى ئۆگىنىپ قويغاندەك ، مەنمۇ كىچىكىمدە بۇ ھۈنەرنى ئاز - تولا ئۆگىنىپ قويغان ، ئۇكام ! — دېدى ئاتىخان تېخىمۇ روھلىنىپ ، — باشقا كۈن چۈشكەندە بۇ مەينەت ئىشنىڭ جانغا ئەسقاتىدىغانلىقىنى كىم بىلسۇن !

— ئادەم تىرىكچىلىك يولىدا ھەرقانداق ئىشنى قىلسا بولىدۇ ، ئاتىخان ئاكا ، — دېدى بەگتۆمۈر ئۇنى ئىلھاملاندۇرۇپ ، — رەسۇلۇللامۇ ھالاللىق بىلەن ئىشلەپ ياشاشنى ئۈممەتلىرىدىن تەلەپ قىپتىكەن . بىر كۈنى ساھابىلەر ئولتۇرغان يەردىن رەسۇلۇللا ئۆتۈپ قاپتۇ ، ھەممەيلەن ئۇنىڭغا ھۆرمەت بىلدۈرۈپ سالام بېرىپتۇ ، لېكىن رەسۇلۇللا سالامنى ئىلىك ئالماي كېتىپتۇ . ساھابىلەر بىر - بىرىگە قارىشىپ ئەجەبلىنىپتۇ ، كېيىن رەسۇلۇللا قايتىشىدا ساھابىلەر يەنە سالام بېرىپتۇ ، بۇ قېتىم رەسۇلۇللا سالامنى ئىلىك ئاپتۇ . بىر ساھابە ئۇنىڭدىن ھەيران بولۇپ سوراپتۇ : «جانابىي رەسۇلۇللا ، بايا سالام قىلساق ئىلىك ئالمىدىڭىز ، بۇ قېتىم ئىلىك ئالدىڭىز ، بۇنىڭ سەۋەبى نېمە ؟» ، «بۇنىڭ سەۋەبى ، — دەپتۇ رەسۇلۇللا ، — بايا مەن ئۆتكەندە ھەممىڭلار ئاسمانغا قاراپ ھاڭۋېقىپ ئولتۇرۇپتىكەنسىلەر ، قايتىشىمدا قارىسام ، يەرنى جىجاپ ئولتۇرۇپسىلەر ، ھەر ھالدا قولۇڭلار ئىشتا ئىكەن . ئەمگەك ، ھالاللىق — مېنىڭ ياخشى كۆرىدىغىنىم !» .

— بارىكاللا ، ياخشى گەپ بولدى ، ئۇكام ، — دېدى ئاتىخان تەسىرلىنىپ ، — لېكىنزە ، بۇ ئىشنى ئۇزاقتىن بېرى قىلمىغاچ-

قا ، قولۇم قېتىپ قالدى ، ئىنشائاللا ، بىر نەچچە كۈن قىلىپ باقسام ، ئەسلىگە كېلىپ قالارمەن...

— ئەلۋەتتە دېگەنلىرىدەك بولىدۇ ، — دېدى بەگتۆمۈر مۇخۇشال بولۇپ ، — مەنمۇ دەسلەپ قاسساپلىق قىلغاندا ، قوي ـ ئۆچكىلەرنىڭ ئىچ باغرىنى پاكىز ئالالماي ، گۆشنى بۇلغىۋەتكەندىم ، كېيىن ئاستا ـ ئاستا قولۇم كۆنۈپ ، ناھايىتى پاكىز ھەم چاققان قاسساپ بولۇپ كەتتىم ، ماۋۇ تاختىمۇشۇكلەرنى دېمەيلا تېخى ، دەسلەپ ياسىغاندا ، ئىلغۇچنى قاتتىق قىلىپ قويۇپ چاشقانلار نۇرغۇن يەمچۈكنى يەپ قاچتى ، كېيىن بۇنىڭمۇ ئېپىنى بىلىۋالدىم ، ئىش دېگەن شۇنداق بولىدىكەن ، بەزىدە كۆز قورقىدىكەن ، بەزىدە قول ، ئەمما بەلنى چىڭ باغلاپ ئىشلەۋەرسە ، بىر گەپ بولىدىكەن . سىلىنىڭ ھۈنەرگە كۆپ دەسمىي كەتمەيدۇ ، ئاكا ! ناھايىتى بىر ئۈستىرا ، بىر كاپلىغۇچ ، بىر ئىشرىق ۋە بىر ئورۇندۇق بولسا بولىدۇ . مەن سىلىنى ھەرەمنىڭ يېنىدىكى بىر يەرگە ئورۇنلاشتۇراي ، بۇ ساۋابلىق ئىشنى قىلىپ باقسىلا ، خۇدايىم رىزىقلىرىنى كەڭ بېرىپ قالسا ئەجەب ئەمەس !...

ئۇلار ئەتىسىلا ئىشقا تۇتۇش قىلدى . بەگتۆمۈر بازاردىن بىر نەچچە مېتىر گەزلىمە ئېلىپ ، كۆركەم بىر سايىۋەن ياسىدى ، ئەسكى ـ تۈسكىلەرنى ساتىدىغان يەردىن يۆلەنچۈكلۈك بىر ئورۇندۇقنى ئەرزانلا سېتىۋالدى ، ئىشرىق ئۆيدە بار ئىدى ، ئۈستىرا بىلەن كاپلىغۇچ ئاتىخاننىڭ ئۆزىدىن چىقتى . يولدا لازىم بولار دەپ قەشقەردىن ئېلىۋالغان ھېلىقى سەدەپ ساپلىق ئۆتكۈر ئۈستىرا ئەمدى تازا ئەسقاتىدىغان بولدى .

تەييارلىق پۈتۈپ ، ئىككىنچى كۈنى ئاتىخان ھەرەم مەسچىتىنىڭ ئۆمرە دەرۋازىسى يېنىغا ساتىراشلىق دۇكىنىنى قۇردى . ئالا ـ يېشىل رەختلەر بىلەن تىكىلگەن كۆركەم سايىۋەن يىراقتىنلا كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى . ئاتىخان ئالدى بىلەن ئۆزىنىڭ ساقال ـ بۇرۇتلىرىنى پاكىز ئالدى ، يېڭى كۆڭلەكنى كىيىپ ،

يەڭلىرىنى جەينىكىگىچە تۈردى ، ئاندىن ئاپئاق خەسە پەرتۇقنى
ئالدىغا تارتىپ ، ئۈستىرا ، كاپلىغۇچ ۋە بىر پارچە يالاندا سوپۇننى
ئورۇندۇقنىڭ يېنىدىكى تاش ئۈستىگە تىزىپ قويۇپ ، خېرىدار
كۈتۈشكە باشلىدى . لېكىن ، ھە دېگەندىلا ئىش تازا يۈرۈشۈپ
كەتمىدى ، بىرىنچى كۈنى كەچكىچە ئاپتاپقا قاقلىنىپ ئولتۇرۇپ ،
ئاران ئىككى ئادەمنىڭ چاچ - ساقىلىنى ئالدى ، ئىككىنچى كۈنى
تۆتكە ، ئۈچىنچى كۈنى يەتتىگە يەتتى . لېكىن ، ئۇلارنىڭ كۆپى
ئەتراپتىكى تاغ - جىلغىلاردىن كەلگەن نامراتلار بولغاچقا ، بىر
نەچچە تىيىن پۇلنىمۇ قوللىرى تىترەپ تۇرۇپ چىقىراتتى . ئاتى-
خان ھەرگىز تەمەخورلۇق ، نەپسى يامانلىق قىلمىدى ، خېرىدار
«قانچە پۇل ؟ » دېسە «ئاتىغانلىرىنى بەرسىلە » دەپ قول قوشتۇ-
رۇپ تۇردى ، ھەتتا بەزىلەر پۇل ئورنىغا ئىككى - ئۈچ تۇخۇم ،
بىر نەچچە تال سەي - كۆكتات ، مېۋە - چېۋە ۋە بەش - تۆت
ئوچۇم گۈرۈچ - بۇغداي بەرسىمۇ ، «ھەشقاللا » دەپ ئالدى .
بۇنىڭلىق بىلەن ھۈنەرگە ساختىلىق ئىشلەتمىدى ، مۇناسىۋەتتە
قوپاللىق قىلمىدى ، بەلكى خېرىدارلارنىڭ چاچ - ساقىلىنى شۇن-
داق يۇمشاق ئۇۋۇلاپ ، پاكىزلىك بىلەن تۈجۈپىلەپ ياسىدى ،
بۇرۇن - قۇلاقلىرىدىكى ياۋا تۈكلەرنى ئالدى ، ئاندىن ئۈچىسىنى
تۇتۇپ ، قولىنى سىلكىپ ، بارماقلىرىدىن قاس چىقىرىپ ، شۇن-
داق يەڭگىل ھەم راھەت قىلىپ قوياتتى . شۇنىڭ بىلەن ، دىلى
پاك ، تىلى يۇمشاق ، سۆلكەتلىك بۇ ئادەمنىڭ ھۈنىرى ۋە خىسلى-
تى توغرىسىدىكى ياخشى گەپلەر ئاستا - ئاستا ئېغىزدىن ئېغىزغا
كۆچۈپ ، تېخىمۇ كۈچىيىپ ۋە رەڭلىنىپ ، يىراق - يېقىندا بۇ
ئادەمنىڭ نامىنى چىقىرىۋەتتى . دۇكان ئېچىپ ئىككى ھەپ-
تە بولار - بولماي ، ئۇنىڭ خېرىدارلىرى خېلى - خېلى يەرلەر-
دىن ئۇنى ئىزدەپ كېلىدىغان بولدى ۋە دائىملىق چۆپقەتلەرمۇ
كۈندىن - كۈنگە كۆپىيىشكە باشلىدى . ئەمدى ئاتىخانغا دەسلەپكى
كۈنلەردىكىدەك ، تىيىنلاپ پۇل چىقىرىدىغان نامرات ، گادايلارلا

ئەمەس ، بەلكى سىقىملاپ پۇل تاشلايدىغان باي ، مۆتىۋەرلەرمۇ
چاچ - ساقىلىنى ئالدۇرىدىغان ۋە ئۇنىڭ بىلەن يېقىنچىلىق
قىلىدىغان بولۇپ قالدى . ئەكبەر بەزى كۈنلىرى بەگتۆمۈرنىڭ
ئىشلىرى ئالدىراش بولغاندا ئۇنىڭغا ياردەملەشكەندىن باشقا ، كۆپ
ۋاقتىنى دادىسىغا ھەمراھ بولۇپ ، ھەرەم مەسچىتىنىڭ يېنىدا
ئۆتكۈزەتتى ، ئەمەلىيەتتە ئەكبەر دادىسىغا ئەرەب تىلىنى ئۆگەتـ
گەچ ، كېلىپ - كېتىۋاتقان خېرىدارلار ئوتتۇرىسىدا تەرجىمانلىق
قىلاتتى .
بىر كۈنى ئەكبەر ئاتىخانغا مۇنداق دېدى :
— دادا ، ئەمدى مەنمۇ چوڭ بولۇپ قالدىم ، بىرەر يەردە
ئىشلەپ پۇل تاپايمىكىن دەيمەن . بۇ يۇرتتا پۇل بولمىسا ، ئادەمـ
نىڭ قەدرى بولمايدىكەن !
— ياخشى گەپقۇ بۇ ، ئوغلۇم ، — دېدى ئاتىخان خۇشال
بولۇپ ، — ئوغۇل بالا دېگەن ئىشقا ئۆزىنى ئۇرۇپ تۇرۇشى
كېرەك ، خوش ، نەدە ئىشلەپ پۇل تاپقۇڭ كېلىۋاتىدۇ ؟
— بەگتۆمۈر ئاكامنىڭ ئېيتىشىچە ، «ھەر تەلباب» دېگەن
بازاردا چوڭ بىر ئاشخانا بار ئىكەن ، — دېدى ئەكبەر چۈشەندۈـ
رۈپ ، — شۇ يەرگە شاگىرت ئالىدىكەن ، شۇ يەردە ئىشلىسەممۇ
بولىدۇ . يەنە بىرسى ، بەگتۆمۈر ئاكام قاسساپلىق قىلىپ باقامـ
سەنيا ، جىق دەسمايە كەتمەيدۇ ، كۈندە قولۇڭ پۇل كۆرۈپ تۇرىـ
دۇ ، دەۋاتىدۇ ، قايسىسىنى قىلىشنى بىلمەي قالدىم ، سىزنىڭ
پىكرىڭىزنى ئاڭلايمەن ، دادا !
ئاتىخان بىردەم ئويلىنىپ قالدى ، ئۇنىڭ قوشۇمىسىنى تۈـ
رۈپ ، كۆزىنى خىيالەن يۇمۇپ ، بىر نۇقتىغا تىكىلىپ قالغانلىقىـ
دىن قارىغاندا ، كۆڭلىدە باشقىچە پىكىرلەرنىڭ بارلىقىنى پەملىـ
گىلى بولاتتى .
— دۇنيادا ئاشپەزلىك بىلەن قاسساپلىقتىن ياخشى ھۈنەر
يوق ، ئوغلۇم ! — دېدى ئۇ ئاخىر بېشىنى كۆتۈرۈپ ئەكبەرگە

قاراپ ، — پۇل دېگەن ئۇلارغا سەلدەك ئېقىپ كىرىدۇ . لېكىن ئاخىر گادايلىقتا ئۆتىدۇ ، ئاشپەز بىلەن قاسساپتىن باي چىقمايدۇ .نېمىشقا دەمسەن ؟ شۇنىڭ ئۈچۈنكى ، ئاشپەز ھەر كۈنلۈك رىزقىنى يۇندى ئۆرىكىگە تۆكىدۇ ، ھەيران بولما ، ئۇلار ھەمىشە بىر كۈن ئاش سالغان ئاش سۈيىنى شۇ كۈنى كەچتە يۇندى ئۆرىكىگە تۆكىدىغۇ ! يەنە تېخى بەزىدە بىلىپ ـ بىلمەي ، پاسكىنا قولى بىلەن خېمىرغا ، ئوچاق بېشىغا تۈتۈش قىلىپ قالىدۇ . مانا بۇمۇ ئۇلارنىڭ رىزقىنى يەپ كېتىدىغان ئىشلار . ئەمدى قاسساپ بولسا ، خۇنخور . ئۇلار بوغاز ماللارنى ، يېشىغا يەتمىگەن پاقلانلارنى رەھىمسىزلىك بىلەن سويۇۋېتىدۇ . قۇرئاندا ئېيتىلىشىچە ، ھەرقانداق ئوت ـ چۆپ ، گۈل ـ گىياھلار زېمىن تەكتىدىن تۇپراق يېرىپ چىققاندا ، مەن بۇ دۇنيانىڭ يورۇقلۇقىنى كۆرەي ، ئۇنىڭ راھىتىدىن بەھرىمەن بولاي ، دەپ ئىمان ئېيتىپ چىقىدۇ . قوينىڭ قارنىدىكى قوزىمۇ يورۇق دۇنياغا چۈشۈپ ، ئۇ يەرنىڭ گۈزەل قوينىدا يايراپ ئۆلسەم رازى ، دەپ ئىمان كەلتۈرۈپ تۇغۇلۇشنى ئارزۇ قىلىدۇ . لېكىن قاسساپ بولسا ، ئۇنى ئانىنىڭ قارنىدا تۇرغۇزۇپلا بوغۇزلايدۇ ، مانا بۇ قاتتىق گۇناھ . يەنە بىرسى ، قۇرئاندا بىر قاسساپ ئۆمرىدە ئون مىڭ قوي بوغۇزلىسا بولىدۇ ، دەپ كۆرسىتىلگەن ، لېكىن بەزىلەر ئۇنىڭدىن نەچچە ھەسسە كۆپ ئۆلتۈرىدۇ ، بۇنىڭ بىلەن خۇنخورلۇق چېكىدىن ئېشىپ كېتىدۇ !...

دادىسىنىڭ ئەمرىمەرۇپقا كەلتۈرۈپ ئېيتقان يوللۇق سۆزلىرى ئەكبەرنى قايىل قىلىپ قويدى . لېكىن ، ئۇنىڭ نەدە بولمىسۇن ئىشلەش نىيىتى بار ئىدى ، ئىشلەپ ، ھالال قان ـ تەرى بىلەن پۇل تېپىپ ، دادىسىنىڭ ئالدىدا ئوغۇللۇق بۇرچىنى ئادا قىلىشنى ئويلايتتى .

— ئەمىسە قانداق قىلىمەن ، دادا ؟ — دېدى ئۇ ئاخىر تىت ـ تىت بولغاندەك بىقارارلىقتا ، — ئۇمۇ بولمىسا ، بۇمۇ

بولمىسا ، زادى نېمە ئىش قىلسام بولىدۇ ؟

— يەنە بىر ئاز سەۋر قىلىپ تۇر ، — دېدى ئاتىخان ئۇنىڭ كۆڭلىنى تىنچىتىپ ، — مېنىڭ بىر چۆپقىتىم بار ، ھەر پەيشەنبە كۈنى چاچ - ساقال ياساتقىلى كېلىدۇ . بەشىرىسى ئوچۇق ئىدىكەن ، مەزھىبى كەڭ ئادەمدەك قىلىدۇ ، ئاڭلىسام ، ئۇ ئادەمنىڭ مۇشۇ ئەتراپتا بىر ئالتۇن دۇكىنى بار ئىكەن ، يەنە بىر خىش پىشۇرۇش خۇمدىنىمۇ بار ئوخشايدۇ . شۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىپ باقايلى ، ئۇ ئوبدانراق يول كۆرسەتسە ئەجەب ئەمەس ، يەرلىك ئادەملەر ئىشنىڭ ئىپپى - جىپپىنى بىلىدۇ .

ئەكبەر دادىسىنىڭ پىكرىگە كۆندى ، يەنە ئۈچ كۈندىن كېيىن ئۇ ئادەم كەلسە ، ئۆزىمۇ كۆرۈشۈپ ، ئەھۋاللىشىپ بېقىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ قويدى .

2

ئاتىخان ھېلىقى دۇكاندارنى يىراقتىن كۆرۈپلا تونۇدى . ئۇ ، يولنىڭ نېرى قاسنىقىدىكى ئالتۇن دۇكىنىنىڭ ئالدىغا قويۇلغان كارىۋات ئۈستىدە بىر نەچچە تونۇشلىرى بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇراتتى . ئۇلارنىڭ بەزىلىرى سەللە ئورىغان ، بەزىلىرى كۆپىيە[1] ئارتىپ ، ئۈستىنى قارا ئېقال[2] بىلەن باسۇرۇپ ئالغانىدى . ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى بېشىغا مەشۇت سەللە ئورىغان ، ئۈستىگە ئېسىل رەختتە تىكىلگەن ناۋات رەڭ رىدا[3] يېپىنغان سالاپەتلىك بىرسى دۇردۇن قاپلىق ياستۇققا يۆلەنگىنىچە چىلىم تارتىپ ئولتۇراتتى . چۆرىلىرىگە نەقىش ئويۇلغان ، بىر مېتىر ئېگىزلىكتىكى كۈمۈش چىلىم ئۇنىڭدىن ئىككى قەدەم نېرىدا تۇتەپ تۇراتتى ، چىلىمنىڭ كىچىك بالىنىڭ بىلىكىدەك توم ۋە ئۇزۇن نەيچىسى ئۇنىڭ يېنىدا

---

① كۆپىيە — ئەرەبلەر بېشىغا ئارتىدىغان ياغلىق .
② ئېقال — ياغلىقنى ئۈستىدىن بېسىپ تۇرىدىغان ھالقىسىمان توقۇلما يىپ .
③ رىدا — ئەرەبلەرنىڭ يەڭسىز يەكتىكى .

خۇددى يىلاندەك تولغىنىپ، سويلاپ ياتاتتى. ئۇنىڭ چىلىمنى دەممۇ دەم تارتىپ، ئىچىگە توشقان كۆكۈچ ئىسنى ئاغزى - بۇرنىدىن تەڭلا پۇرقىرىتىپ چىقىرىشىغا ۋە سىمىز گەۋدىسىنى ياستۇققا تاشلاپ، كىرىلىپ يېتىشىغا قارىغاندا، راھەتلىك تۇر- مۇشتىن تازا ھۇزۇرلىنىۋاتقانلىقىنى كۆرگىلى بولاتتى...
بىر چاغدا ئاتخانىغا تونۇش ھېلىقى ئادەم كىرىۋاتتىن قوزغال- دى ۋە يولنى كېسىپ ئۆتۈپ ئاتخانىغا قاراپ كېلىشكە باشلىدى. بۇ چاغدا ئاتخان بىر خېرىدارنى ئەمدىلا يولغا سېلىپ، يەرگە چۈشكەن چاچ - ساقال قىرىندىلىرىنى تازىلاۋاتاتتى. بۇ كونا چۆپقەت بىر بېسىپ - ئىككى بېسىپ ئاتخانىنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئۇ، ئېگىز بوي، كەڭ غوللۇق، قارىمۇتۇق، بەشرىسى ئوچۇق، گىجىك ساقال ئەرەب ئىدى. ئۇنىڭ يۈزىدىكى قارا چوقۇرىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، خېلى كېلىشكەن، سۇمباتلىق ئادەم دېيىشكە بولاتتى. بۇ ئادەم ئۇچىسىغا شايى كىيىم، ئۇنىڭ ئۈستىگە زەر كالۋۇتۇندىن جىيەك تۇتۇلغان رىدا، پۇتىغا سوڭسىز خۇرۇم تەللىك[1] كىيىپ، خېلى پۇزۇر ياسىنىۋالغانىدى. ئۇنىڭ ئىسمى ئەبۇلەھەب بولۇپ، مەككىدىكى خېلى ھاللىق كىشىلەردىن ئىدى. ئۇنىڭ ھىندىستانلىقلار كۆپرەك ئورۇنلاشقان «جودىرى» دېگەن بازاردا ئالتۇن بېزەك ساتىدىغان بىر دۇكىنى بولغاندىن باشقا، مەككىنىڭ ئەتراپىدىكى «مەررۇ - زەھران» دېگەن يەردە چوڭ بىر خىش پىشۇرۇش خۇمدىنى بار ئىدى.
ئۇ، ئاتخانىغا بىر نەچچە قېتىم چاچ - ساقال ئالدۇرۇپ، بۇ ئادەمنىڭ پاكىز، سىلىق ھۈنىرىنى، خام قايماقتەك يۇقۇشلۇق مىجەزىنى ياقتۇرۇپ قالغانىدى.
— قانداق ئۇستام، يۇرتىمىزغا ئۇستىخانلىرى چۇشۇپ قې- لىۋاتامدۇ؟ — سورىدى ئەبۇلەھەب سالاملىشىپ بولغاندىن كېيىن.

---

[1] تەللىك — ئەرەبلەرنىڭ شىپەك كەشى.

بۇ كۈنلەردە، ئاتىخان ئەرەبچىنى خېلى ئوبدان ئۆگىنىپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن ئاڭلاشقا ئۇستا، سۆزلەشكە ناقىس ئىدى. تەلەپپۇزى تازا دۇرۇس بولمىغاچقا، دۇدۇقلاپ - كېكەچلەپ قالاتتى. شۇڭا، ئەكبەر ئوتتۇرىدا تىلماچلىق قىلاتتى.

— خۇداغا شۈكرى، تەقسىر، — دېدى ئاتىخان ئۇنى ئورۇندۇققا تەكلىپ قىلىپ، — ئاۋۋىلى خۇدا، ئاندىن قالسا بۇ مەئىشەتلىك يۇرتنىڭ غەمخانى بولغان ھەر بىرلىرىدەك ياخشى ئادەملەرنىڭ سايىسىدە بۇ يۇرتمۇ تۇغۇلغان تۇپراقتەك ئىسسىق كۆرۈنىدىغان بولۇپ قالدى...

— يۇرتقا كېتەلمەي، بۇ يەرگە كەلگەنلىكلىرىگە پۇشايمان قىلىپ قالمىغانلا؟ — ئەبۇلەھەب خۇددى ئۇنى سىنىماقچى بولغاندەك بۇ سوئالنى قويدى.

— يوقسۇ، پۇشايمان قىلىش بىز تەقۋادار مۇسۇلمانلارنىڭ دىلى ئەمەس، تەقسىر، بۇ يەر مۇقەددەس يەر! — دېدى ئاتىخان كۆڭلىدىكىنى ئوچۇق ئېيتىپ، — لېكىن، ھەرقانداق بىر ۋىجدانلىق ئادەمنىڭ كىندىك قېنى تۆكۈلگەن تۇپراققا مۇھەببىتى بولىدۇ، پېقىرمۇ بىر مۇھەببەتتىن خالىي ئەمەس!

— بارىكاللا، بارىكاللا! — دېدى ئەبۇلەھەب قايىل بولۇپ، — ئۇستام ناھايىتى توغرا ئېيتتىلا، ھەر بىر كىشىنىڭ تۇغۇلۇپ ئۆسكەن شەھەر ۋە مەملىكىتى شۇ كىشىنىڭ ۋەتىنى دېيىلىدۇ. ھەر كىم تۇغۇلغان، ئۆسكەن يېرىنى جاندىن ئارتۇق سۆيىدۇ. ئۆز يۇرتىدىن، ۋەتىنىدىن ئايرىلىپ باشقا يەرلەرگە بارسا، ئۆز يېرىدىكىگە ئوخشاش راھەت - پاراغەتتە ياشىيالمايدۇ، مەئىشىتى ھەرقانچە تولۇق بولسىمۇ، لېكىن كۆڭلىنىڭ بىر يېرىدە ئۆز ۋەتىنىنىڭ مۇھەببىتى ياشايدۇ. بىز ئەرەبلەر مۇشۇ قاقاس تاغ، ئىسسىق چۆل - جەزىرىلەرنى جېنىمىزدىن ئارتۇق سۆيگىنىمىزگە ئوخشاش، ھەبەشلەرمۇ پايانسىز سەھرايى كەبىرنى، مىسىرلىقلار نىل بويىدىكى سازلىق - قومۇشلۇقلارنى باشقا

يەردىن زىيادە سۆيىدۇ ، ئەگەر سۆيمىگەن بولسا ، ئۇلار ئاللىقاچان هاۋاسى ياخشى ، تېرىكچىلىك قىلىش ئاسانراق يەرلەرگە كۆچۈپ كېتىپ ، ۋەتەنلىرىنى تاشلىۋەتكەن بولاتتى ! لېكىن ، بىز تۇغۇل- غان يۇرتىمىزدىن ئۇزۇنغا كەتسەك ، بىزنى تارتىپ كەلتۈرىدىغان كۈچ - قۇۋۋەت ئۆز ۋەتىنىمىزنىڭ ، ئانا تۇپراقنىڭ مېھىر - مۇھەببىتى ! بۇنداق مېھىر - مۇھەببەت مۇقەددەس ۋە ئەبەدىي بولىدۇ !

ئەكبەر بۇ مېھرى ئىسسىق ، ناتىق ئادەمنىڭ ئاغزىغا قارىغى- نىچە تۇرۇپ قالدى . ئەبۇلەھەبنىڭ مەنىلىك ، تەسىرلىك سۆزلە- رى ئۇنىڭ پۇل تېپىش يولىدا ھەممىنى ئۇنتۇغان ، باغرى قاتـ- تىق ، نەپسانىيەتچى تىجارەتچى ئەمەس ، بەلكى ھاياتنى ، ئادەملەر- نى ئوبدان چۈشىنىدىغان ، كىشىنىڭ ھالىغا يېتىشنى بىلىدىغان ئوقۇمۇشلۇق ، بىلىمى كەڭ ، پاراسەتلىك ئادەم ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى . ئۇنىڭ يۇرت - ۋەتەن توغرىسىدىكى سۆزلە- رى ئەكبەرنىڭ كۆڭلىگە بەكمۇ ياقتى ، ئەكبەرنىڭ يۈرىكىدىكى دەردلەرنى قايتا تىرىلدۈرگەندەك ، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى يەنە بىر قېتىم لەرزىگە سالدى…

ئەكبەر خىيالغا كەتتى ، خىيالى يۇرتقا كەتتى . بۇ كۈنلەردە يۇرتتا باغلار قاراڭغۇلىشىپ ، تۇنجى كاككۇك ناۋاسى ئاڭلانغان ۋاقىتلار ئىدى . ئەكبەرنىڭ كۆز ئالدىدا ئاق ، قىزىل ، سېرىق ، بىنەپشە چېچەكلەرگە تولغان باغلار ، ياپيېشىل جالا چىقىرىشقا باشلىغان سۇمبۇل نوتىلار ، قات - قات ئېچىلغان باھار گۈللىرى رەڭگارەڭ بولۇپ كۆرۈنۈشكە باشلىدى ، دىمىغىغا ئاچچىق - چۈ- چۈك غورا بىلەن ئەتىرگۈللەرنىڭ خۇشبۇي ھىدى ئۇرۇلغاندەك بولۇپ ، ۋۇجۇدىنى بىر خىل مەستخۇشلۇق قارماپ ئالدى . ئۇ ، مەستخۇش ھالدا ئۆز - ئۆزىگە پىچىرلىدى : «مانا ، بۇ كۈنلەر يۇرتنىڭ تازا باھار ۋاقتى ، ئېھ باھار !… ئۇ يەردە ھەممە نەرسە سەن بىلەن جانلىنىپ ، گۈزەللىشىپ ، جىمى ھاياتلىق سەن ئې-

لىپ كەلگەن كۆركەم ، ئىللىق تۇرمۇش زوقىنى سۈرىدۇ ! بىز-
نىڭ ئۇ گۈزەل زېمىن قەھرىمانلارنىڭ ، ئۇلۇغ ئەجدادلارنىڭ
مۇقەددەس زېمىنى ! ئاشۇ پاك تۇپراقتا ئۆسۈپ - يېتىلگەنلەرنىڭ
ياخشىلىرى خۇددى «گۈلنىڭ سەر خىلى گۈل ئارىسىدا ، ئەرنىڭ
سەرخىلى ئەل ئارىسىدا» دېگەندەك ، ئاشۇ تۇپراق بىلەن بىللە
ياشاۋاتىدۇ ! بىزچۇ ؟ بەئەينى چاچقا چۈشكەن كېپەكتەك خالىغان
يەردە توزۇپ ، سەرسان بولۇپ يۈرىمىز !...»

ئەكبەرنىڭ سۆكۈتكە چۆمگەن ئويچان ، غەمكىن چىرايى ئە-
بۇلەھەبنىڭ دىققىتىنى تارتتى ، ئۇ بايىلا كۆزلىرى ئۆتكۈر ، گەپ-
لىرى چېچەن ، قاراشلىرى مۇلايىم بۇ بالىغا ئۆز ئوغلىدەك ئام-
راق بولۇپ كەتكەنىدى .

— ئەكبەر جىمىپ كەتتىڭغۇ ، يۇرتنى ئەسلەپ قالدىڭغۇ
دەيمەن ! — دېدى ئۇ ئەكبەرنىڭ كۆڭلىدىكىنى سەزگەندەك ، —
خۇدا خالىسا ، كۆڭلەرنىڭ بىرىدە يۇرتۇڭغا كېتىسەن...

— قاچان ؟ ! — ئالدىراپ ، ھودۇقۇپ سورىدى ئەكبەر ، —
قاچان كېتىمەن ! ؟

ئەبۇلەھەب مېھرىبانلىق بىلەن ئۇنىڭ بېشىنى سىلىدى ۋە
كۈلۈپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى :

— خۇدا خالىسا دېدىمغۇ ! خۇدا ئۆز بەندىلىرىنىڭ ئارزۇسى-
نى ھەرگىز يەردە قويمايدۇ . دۇنيادا ئايىغى چىقماس ئىش يوق ،
بۇگۈن يولۇڭلار ئېتىلگەن بولسا ، ئەتە - ئۆگۈن ئېچىلمايدۇ دەپ
كىم ئېيتالايدۇ ؟ ۋاقىت ھەممە ئىشنى ئۆز يولىدا ھەل قىلىدىغان
ئادىل ھۆكۈمران !

ئەكبەرنىڭ كۆڭلى «ۋاللىدە» يورۇغاندەك بولدى ، ئەبۇلە-
ھەبنىڭ سۆزلىرى ئۇنىڭغا ئىشەنچ ۋە ئۈمىد بېغىشلىغانىدى .

ئاتىخان ئەبۇلەھەبنىڭ بوينىغا پەرتۇق تارتتى ، بېشىغا سۇ
تېمىتىپ چېچىنى ئۆۋۈلىدى ، چاچ راسا يۇمشىغاندىن كېيىن ،
سوپۇن سۈرۈپ ، ئۇستىرا بىلەن قىردى ، چاچ ئېلىنىپ بولغاندىن

كېيىن ، ساقال - بۇرۇتىغا ماغزاپ سۈركەپ ، چىرايلىق ياساشقا باشلىدى .

دەل شۇ چاغدا ، ئۇلارنىڭ يېنىدا ۋاراڭ - چۇرۇڭ كۆتۈرۈلۈپ كەتتى .

ئاتىخانىدىن بەش - ئالتە قەدەم نېرىدىكى بىر تاش سۇپىدا ئۈچىسىغا ئاق يەكتەك ، بېشىغا يېشىل شايى دوپپا ، پۇتىغا قوڭالتاق كالاچ كىيىۋالغان مۇسا داڭقان يېقىندىن بېرى مۇشۇ يەردە يايما ئېچىپ ، ئايالى ئاسىيە خېنىم كېچە - كۈندۈز قولى بىلەن تەپچىپ تىككەن ئاق دوپپىلارنى سېتىپ ئولتۇراتتى ، يېقىندىن بۇيان بۇ ئادەمنىڭ تەقى - تۇرقى خېلىلا ئۆزگىرىپ كەتكەن — ساقىلى ئۇزۇن ئۆسۈپ ، ياداڭغۇلۇقتىن قاڭشىرى تىكلىشىپ ، كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ ، ئازغىنە بىر بوۋايغا ئايلىنىپ قالغانىدى .

بايا ئۇنىڭ ئالدىغا ئىككى خېرىدار كەلدى ، ھەر ئىككىسى يىگىرمە نەچچە ياشلىق بەڭۋاش يىگىتلەر ئىدى . ئۇلار بىردىن ئىككى دوپپىنى ئېلىپ ، ئون رىياللىق كونا ، يىرتىق بىر پۇلنى بەردى . مۇسا داڭقان پۇلنى قولىغا ئېلىپ قاراپ ، نەچچە يېرىدىن يەملەنگەن بۇ رەپرەپ پۇلنى باشقا يەردە خەجلىيەلمەيدىغانلىقىغا كۆزى يەتتى ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ تېخى ئالتە رىيال قايتۇرۇپ بېرىشى كېرەك ئىدى .

— ياخشىراق پۇل بېرىڭلار ، ئۇكىلىرىم ! — دېدى مۇسا داڭقان ئىككى يىگىتكە يېلىنغاندەك بىچارە قىياپەتتە ، — مەن بۇ پۇلنى خەجلىيەلمەيمەن !… ئەگەر بۇنىڭدىن باشقا پۇلۇڭلار بولمىسا ، دوپپىنى كىيىپ كېتىپ ، پۇلنى كېيىن تاشلاپ بەرسەڭلارمۇ بولىدۇ ، مەن سىلەرگە ئىشىنىمەن !…

— نېمە ؟ ! — ئىككى يىگىت ئۇنىڭغا تەڭلا ھۆرپەيدى ، — سەن تېخى بۇ يەرگە كېلىپ قورسىقىڭ تويۇپ ، ئەمدى سەئۇدىنىڭ پۇلىنى كۆزۈڭگە ئىلمايدىغان ھالغا يەتتىڭمۇ ؟ ! بىلىپ قوي ، بۇ

دېگەن پادىشاھنىڭ سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن ئۇلۇغ پۇل جۇمۇ !؟

— يوقسۇ ئۇكىلىرىم ، يوقسۇ ! — دېدى مۇسا داڭقان قورقۇپ كېتىپ ، — كۆزگە ئىلمايدىغان ئىش يوق ، مەن پەقەت ياخشىراق پۇل بېرىڭلار ، دېدىم . بۇنى خەجلىيەلمىسەم ، ماڭا ئۇۋال بولىدۇ...

— بۇ پۇل يامانمىكەن ؟ ! — دېدى يىگىتلەر ئۆكتەملىك بىلەن مۇسا داڭقاننىڭ كۆزىگە كىرىۋېلىپ ، — نەرى يامانكەن ؟ ! سەئۇدىنىڭ پۇلىنى يامان دېيىشكە قانداق تىلىڭ باردى ، سېنىڭ ؟ !

ئۇلار يوق يەردىن پۇتاق چىقىرىپ ، يولسىزلىق قىلىۋاتاتتى .

مۇسا داڭقان قورقۇپ كەتتى ، كۆزلىرى ئالاق - جالاق بولۇپ ، ئاغزى گەپكە كەلمەي قالدى . ۋاراڭ - چۇرۇڭنى ئاڭلاپ ، ئادەملەر يىغىلىشقا باشلىدى ، شۇ چاغدا بەگتۇمۇرمۇ بۇ يەرگە كېلىپ قالدى ، ئۇ ھەرەم مەسچىتىدە ناماز ئوقۇغاچ ، ئاتىخاننى يوقلاپ كەلگەنىدى . ئۇ ، ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن ، ھېلىقى ئىككى يىگىتكە سىلىق - سىپايىلىك بىلەن مۇنداق دېدى :

— يىگىتلەر ، سىلەر دوپپىنى كىيىپ كېتىۋېرىڭلار ، بۇ ھاجىغا پۇلنى مەن بېرىپ قوياي !

بۇ گەپنى ئاڭلىغان ئىككى ئەرەب يىگىتى تېخىمۇ چىچاڭشىپ كەتتى :

— ھەي خارجى ! سەن تېخى بىز ئالغان مالغا پۇل تۆلەپ قويماقچىمۇ ؟ ! سەن كەلگىنىدىنىڭ قولىدىكى پۇل نەنىڭ پۇلى بىلەمسەن ؟ ! ئۇ دېگەن ئۇلۇغ سەئۇدىنىڭ پۇلى ، سەن كەلگىنىدىنىڭ پۇلى ئەمەس !

لېكىن بەگتۇمۇر بوش كەلمىدى ، كۆكرىكىنى كېرىپ ئالدىغا چىقتى :

— سەئۇدىنىڭ پۇلى بولسا نېمە بوپتۇ ! مەن بۇ پۇلنى ئوغرىلىمىدىم ، بەلكى سەئۇدىغا ئىشلەپ ، ھالال تەرىم بىلەن تاپتىم !...

— نەدە ئىشلىدىڭ ؟ ! بىزنىڭ زېمىندا ئىشلىگەنسەن ؟ ! — ئىككى يىگىت بارغانسېرى ئوساللىق قىلىشقا ، كەمسىتىشكە باشلىدى ، — ھەي خارجى ، كىم سېنى چىللاپ كەپتۇ ، كىم سېنىڭ ئىشىڭغا موھتاجكەن ؟ !...

بەگتۆمۈرنىڭ قاتتىق خورلۇقى كەلدى ، ئەلەمدىن پۇت - قولى تىترەپ كۆز ئالدى قاراڭغۇلىشىپ كەتتى .

بۇ دۇنيا گەرچە ھەممە ئادەم كامالىغا يېتىپ ، توققۇزى تەل بولغان مۇكەممەل دۇنيا بولمىسىمۇ ، لېكىن بۇ دۇنياغا ئىنسان بولۇپ تۆرەلگەن ھەر قانداق ئادەم ئۆزىنى بىھۇدە خورلىغان ، كەمسىتكەنلەرنى زادى ياقتۇرمايدۇ !

بەگتۆمۈرنىڭ ئاچچىقى تۇۋىدىن قوپتى ، ھېلىقى ئىككى يىگىتمۇ ئەسەبىيلەشتى . ئۇلار قارشى تەرەپنى بېسىپ چۈشمىگۈچە بولدى قىلمايدىغاندەك مەغرۇر قىياپەتتە غادىيىپ تۇراتتى . ئەگەر مۇشۇ پەيتى كېتىۋەرسە ، بەگتۆمۈر بىلەن بۇ ئىككىسى بىر قەپەز ئېلىشىپ قالىدىغاندەك قىلاتتى . شۇ چاغدا ، پۈتۈن ئەھۋالنى باياتىندىن بېرى كۆزىتىپ تۇرغان ئەبۇلەھەب «لىككىدە» ئورنىدىن تۇردى - دە ، بويىنىدىكى پەرتۇقسىنىمۇ ئېلىۋەتمەي ، ساقال - بۇرۇتىنىڭ يېرىمى ياسالغان ، يېرىمى ياسالمىغان ھالدا ئۇلارنىڭ يېنىغا كەلدى ۋە ھېلىقى ئىككى ئەرەب يىگىتكە قاراپ زەردە بىلەن تولدى :

— خارجى بولسا نېمە بوپتۇ ؟ ! ئۇلارمۇ ساڭا ئوخشاش ئادەم ، ساڭا ئوخشاش مۇسۇلمان ! لېكىن سەنلەردە كىچىككىنىمۇ ئادەملىك ، مۇسۇلمانلىق خىسلەت يوق ئىكەن ! سەن بۇلارغا بۇ پۇلنى بىكارغا بېرىۋاتامسەن ؟ ! بېشىڭغا كىيىۋالغان نېمە ؟ بىلەمسەن ئاۋۇ قېرى مۇسۇلماننىڭ قان - تەرى ! سەنلەر تېخى

سەئۇدنىڭ پۇلىنى پەش قىلىپ ، بۇ مۇساپىر مۇسۇلمانلارنىڭ كۆڭلىنى ئاغرىتتىڭ ! بىلسەڭ ، بۇ ئاي ، بۇ كۈنلەردە سەئۇدى پادىشاھىنىڭ ئادىللىقى تۈپەيلى ئەرەبىستان زېمىنىدا ياشاۋاتقان بارلىق مۇسۇلمانلارنىڭ بېشىدا ئىسلام بايرىقى جەۋلان قىلىپ ، ئۇلارغا باشپاناھ بولۇۋاتىدۇ . ئۇلارنىڭمۇ سەنلەرگە ئوخشاش ياشاش ، ئىشلەش ھوقۇقى بار !...

ئەبۇلەھەبنىڭ سۆزى ئەتراپتا قاراپ تۇرغان باشقىلارغىمۇ تەسىر قىلدى ، ئۇلار بىر - ئىككى ئېغىزدىن لوقما سېلىپ ، ھېلىقى ئىككى يىگىتنى ئەيىبلىگەن بولۇشتى ، شۇڭا ئۇلارمۇ بايىقى ئەلپازىدىن يېنىپ ، پەسكويغا چۈشتى . ئەگەر ئەتراپتىكى جامائەت پىكرى ئۆزلىرىگە پايدىسىز بولمىغان بولسا ، ئۇلار ئەبۇلەھەب بىلەنمۇ زاكونلىشىپ ، بۇ يەرنى بېشىغا كىيمىشتىن يانمايتتى .

ئۇلار بېشىدىكى دوپپىنى ئېلىپ مۇسا داڭقانغا بەردى ۋە ھېلىقى ئون رىياللىق رەپرەپ پۇلنى يانچۇقىغا سېلىپ ، بۇ يەردىن غىپپىدە تىكىۋەتتى . ئەبۇلەھەب جايىغا قايتىپ ، ئاتىخانىغا چالا قالغان ساقىلىنى ياستىشقا باشلىدى ۋە ھېلىقى ئىككى بەڭۋاش يىگىتتىن رەنجىپ مۇنداق دېدى :

— قارىماملا ئۇستام ! بۇ بالىلارنىڭ يۈگەنسىز ، نائىنساپ بولۇپ كەتكىنىنى ! ئۇلار ھەقىقەتەن ئۇچۇشنى بىلىپ ، چۈشۈشنى بىلمەيدۇ ، ھەممە يەردە ۋالاقشىپ ، گىدىيىپ يۈرىدۇ ، ئۇلار مۇنداق كېتىۋەرسە ، چوقۇم پالاكەتكە يولۇقىدۇ . ئاللاتائالا ئىنسان بالىسىغا بالا - قازا بېرىشتىن ئاۋۋال كىبىر بېرىدۇ ، ئۇ ، كىبىر بىلەن تازا گىدەيگەن چاغدا ، ئاندىن بالا - قازا بېرىدۇ ! ئەسلىدە ، كىبىر ئادەم بالىسىغا ئەمەس ، شەيتانغا خاس نەرسە !...

ئەبۇلەھەبنىڭ بۈگۈنكى سۆزى ۋە ئىشى ئاتىخانىغىمۇ ، ئەكبەرگىمۇ چوڭقۇر تەسىر قىلدى . ئۇلارنىڭ قەلبىدە بۇ ئادەمنىڭ

نامى ۋە خىسلىتى چوڭقۇر ئورناپ ، يۈكسەك بىر ئەقىدە بولۇپ شەكىللەندى .

ئەبۇلەھەب چاچ ـ ساقىلىنى ئالدۇرۇپ بولۇپ ، قايتىدىغان چاغدا:

— مەن سىلەرنى ئەتە جۈمەدىن كېيىن ئۆيگە تەكلىپ قىلدىمەن ، — دېدى چىن كۆڭلىدىن چىقىرىپ ، — چاي ـ پاي ئىچىپ ، غىزالىنىپ كېلىڭلار . ئەكبەرگە ئوغلۇم ھارىسنى تونۇشتۇرۇپ قوياي ، دوست بولۇپ قالسۇن !

ئاتىخان تەكەللۇپ قىلىپ ئولتۇرمىدى ، خۇشاللىق بىلەن تەكلىپنى قوبۇل قىلدى . ئەكبەرمۇ خۇشال ئىدى . ئۇ ، ئۆزىگە يېڭى بىر دوستىنىڭ تېپىلغانلىقىدىن خۇشال ئىدى .

3

ئەبۇلەھەبنىڭ ئۆيى ئازادە ھەم كۆركەم ئىدى . مېھمانخانىدىسىدا لىۋانىنىڭ خۇش پۇراق شەمشادىدىن ياسالغان ئېسىل بىر شىرە بار ئىدى ، شىرەنىڭ ئۈستىدە ئەجدىھا سۈرەتلىك بىر لوڭقا بىلەن بىر كۈمۈش شامدان تۇراتتى . شامداندا كۆيۈۋاتقان بەش تال شام ئەتراپقا ئەنبەر پۇرىقىنى تاراتماقتا ئىدى . مېھمانخانىنىڭ مەخمەل پەردە تارتىلغان دېرىزىلىرى ئىسسىق بىلەن پاشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن ھەم ئېتىۋېتىلگەنىدى .

ئەبۇلەھەب ئۆينىڭ تۆرىگە قويۇلغان كارىۋاتتا تۆت چاسا يوغان تەكىيىگە يانپاشلىغىنىچە كىتاب كۆرۈپ ئولتۇراتتى .

چاچلىرى جىڭگىل ، سالپاڭ قۇلاق ، قاپقارا بىر ھەبەش مېھمانخانىنىڭ بوسۇغىسىدا تۇرۇپ خەۋەر قىلدى :

— خوجايىن ، مېھمان كەلدى !

ئەبۇلەھەب ئىتتىك ئورنىدىن تۇردى . كىتاب بىلەن كۆزەينىكىنى بىر چەتكە قويۇپ ، خىزمەتكارغا بۇيرۇدى :

— چاققان باشلاپ كىر ، مېھمانخانىغا كىرسۇن !
خىزمەتكار چىقىپ كەتتى ، ئەبۇلەھەب ئەدەپ يۈزىسىدىن ئۆيلۈك كىيىمىنىڭ ئۈستىگە سارغۇچ رەڭلىك يىپەك رىدانى ئارتىۋالدى .
مېھمانخانىنىڭ بوسۇغىسىدا ئاتىخان بىلەن ئەكبەر پەيدا بولدى ، ئۇلار قىپقىزىل زىلچا ـ گىلەملەر بىلەن بېزەلگەن بۇ كاتتا ئۆيگە قانداق كىرىشنى بىلەلمەي تارتىنىپ تۇرۇپ قالدى .
— قېنى مەرھەمەت ، ئۆيگە كىرىشسىلە ! — دېدى ئەبۇلەھەب خۇش چىراي بىلەن ئۇلارنى ئىچكىرىگە باشلاپ .
ئاتىخان پۇتىدىكى كونا سەندەل كەشنى سىرتقا سېلىپ ، بىسمىللا دەپ بوسۇغىدىن ئاتلىدى ، ئەكبەرمۇ دادىسىغا ئوخشاش قىلىپ ، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئەگەشتى . ئەبۇلەھەب ئۇلارنى تام بويلىتىپ سېلىنغان تاۋار كۆرپىلەرنىڭ ئۈستىگە باشلىدى ۋە تۆگىقۇش پېيىدىن راسلانغان بىر ياستۇقنى ئاتىخاننىڭ يېنىغا قويۇپ بېرىپ :
— ئازادە ئولتۇرسىلا ، ئۇستام ، تارتىنمىسىلا ! — دەپ ئۇنىڭ قورۇنۇپ تۇرغان كۆڭلىگە مەدەت بەردى .
شۇ ئارىلىقتا ، مېھمانخانىغا ئەبۇلەھەبنىڭ ئوغلى كىردى ، كىرىپلا مېھمانلار بىلەن ئەدەپلىك كۆرۈشتى ، ئۇمۇ خۇددى دادىسىغا ئوخشاشلا دىلكەش ، پېشانىسى ئوچۇق ، خۇش چىراي كۆرۈنەتتى . ئادەمگە قارىغان كۆزلىرى مۇلايىملىق بىلەن كۈلۈپ تۇراتتى . ئۇنىڭ يېشى ۋە بوي ـ تۇرقى ئەكبەرگە ئوخشاش دېگۈدەك ئىدى .
— بۇ مېنىڭ ئوغلۇم ، — دەپ تونۇشتۇردى ئەبۇلەھەب ، — ئىسمى هارىس . بۇ يىل ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈردى ، خۇدا خالىسا ، كېلەر يىلى «ئۇممۇل قورۇ ئۇنىۋېرسىتېتى» [1] غا ئىمتىھان بەرمەكچى .

[1] ئۇممۇل قورۇ ئۇنىۋېرسىتېتى — مەككە ئۇنىۋېرسىتېتى .

— ئىنشائاللا ، پېشانىسى ئوچۇق يىگىت ئىكەن ، — دېدى ئاتىخان هارسىنى ماختاپ ، — ياخشى ئوقۇپ ئالىم بولغاي !…

داستىخان سېلىنىپ ، چاي تارتىلدى . ئوتتۇرا ياشلىق ، ئۆڭى ئاق ، كۆزلىرى يوغان ، چاچلىرى تەردە نەملىنىشىپ پەتلە ـ پەتلە بولۇپ كەتكەن بىر ئايال خىزمەتكار مېهمانخانا بىلەن ئاشخانا ئوتتۇرىسىدا پايپېتەك بولۇپ ئۇلارنى كۈتۈۋاتاتتى . داستىخانغا مېۋە ـ چېۋە ، قەنت ـ گېزەكلەر كەلتۈرۈلدى ، كىچىك ئىستاكانلارغا سەيلۇننىڭ پىننە ئارىلاشتۇرۇلغان خوش پۇراق چېيى قۇيۇلدى ، ئارقىدىن ئەرەبلەرنىڭ «روز سەلگ» [1] ، «گەرىش» [2] دەيدىغان يەرلىك تائاملىرى كەلتۈرۈلدى .

ئاتىخان بىلەن ئەكبەر تائاملارنى هۇزۇرلىنىپ يېدى ، يېگەندىمۇ خېلى كۆپ يەپ ، بىر نەچچە قېتىم راهەتلىنىپ كېكىردى .

ئەمدى ئۇلار ئاندا ـ مۇندا مېۋە يېگەچ ئىختىيارىي پاراڭغا چۈشتى . ئەكبەر بىلەن هارىس تېزلا چىقىشىپ ، قەدىناس ئەل ـ ئاغىنىلەردەك مۇڭدىشىپ كەتتى .

ئەبۇلەھەب ئەكبەرنىڭ ئەھۋالىنى سورىدى :

— ئوغۇلنى قانداق قىلاي دەيلا ، ئۇستام ؟ ئوقۇتۇش نىيەتلىرى يوقمۇ ؟

— يوقسۇ ، تەقسىر ! — دېدى ئاتىخان تەۋەززۇ بىلەن ، — هازىرچە بىزگە تىرىكچىلىك مۇهىم ، ئوغۇل بالا بولغاندىكىن ، بىرەر يەردە ئىشلەپ ، پۇل تاپسۇنمىكىن دەيمەن .

— ئۇغۇ شۇنداق ، — دېدى ئەبۇلەھەب خىيالچان هالدا ، — تۇپراق ئۈستىدە ياشاۋاتقان ئادەم ئۈچۈن پۇل بولمىسا بولمايدۇ . لېكىن ، بۇ دۇنيا تۇرىدىغان يەر ئەمەس ، هەممە ئادەم كېتىدۇ ، ئاخىرەت ئۇنىڭ مەڭگۈلۈك جايى . ئۆز ئېهتىياجىدىن ئارتۇق مال ـ دۇنيا كىشىگە ۋاپا قىلمايدۇ . قىيامەت كۈنى ئادەم ئاشۇ

---

[1] روزسەلگ — شورپا بىلەن سۈتكە سېلىنغان گۈرۈچ تامىقى — ئاق پولۇ .
[2] گەرىش — بۇغداينى شورپىغا سېلىپ پىشۇرۇپ ، ئوتتۇرىسىغا سېرىق ماي قۇيۇپ يەيدىغان تاماق .

مال ـ دۇنيا سەۋەبىدىن دوزاخقا كېتىدۇ . ئەمما ، بىلىم ئۇنداق ئەمەس ، ئۇ قانچە كۆپ بولسا ، شۇنچە ياخشى . دۇنيانىڭ مەخپىي ئىلىملىرى بەك جىق ، بىز ئىنسانلار بەك ئاجىز يارىتىلغانمىز . بىزنىڭ دۇنيانىڭ ھەممە ھەقىقەتلىرىنى چۈشەنگۈدەك قابىلىيىتىمىز يوق . بىر ئادەم ئۆمۈر بويى ئوقۇسىمۇ ، يەنە دۇنيادىكى ئىلىم ـ ھېكمەتلەر تۈگىمەيدۇ ، دۇنيانىڭ ھەقىقىتىنى چۈشىنىشكە ئۆمرىمىز ، تەتقىق قىلىپ تېپىشقا ئەقلىمىز يېتىشمەيدۇ . ئەمما ، ئادەم بالىسى بۇنىڭغا ئىنتىلىشى ، تىرىشىشى كېرەك !

— توغرا ئېيتتىلا ، تەقسىر ! — دېدى ئاتىخان تەسىرلىنىپ ، — ئادەمنىڭ قولىدىكى مال ـ دۇنيا بەتخەجلىك بىلەنمۇ تۈگەيدۇ ، ئوغرى ئېلىپمۇ تۈگەيدۇ ، لېكىن ئادەمنىڭ ئىچىدىكى بىلىم ـ ھېكمەتنى ھېچقانداق قىلىپ يوقاتقىلى بولمايدۇ . ئۇنىڭ نۇرى شۇ ئادەمنىڭ ئۆزىنىڭلا ئەمەس ، باشقىلارنىڭمۇ قەلبىنى يورۇتىدۇ !

— بارىكاللا ، كۆڭلۈمدىكى گەپنى قىلدىلا ! — دېدى ئەبۇلەھەب ۋە قولىدىكى پوستى سويۇلغان باناننى ئاتىخانغا بېرىۋېتىپ داۋام قىلدى ، — جاھالەت ئادەمنى نادان قىلىدۇ ، نادانلىق ئادەمنى خار ۋە قۇل قىلىدۇ . خارلىقتا ، قۇللۇقتا ياشىغان ئادەملەرنىڭ ۋەتىنى بولمايدۇ ، تارىخىمۇ بولمايدۇ . مېنىڭ ئۆيۈمدە ئىككى قۇل بار ، ھەر ئىككىسىنى سىلەر كۆردۈڭلار . بىز قۇللارنىڭ ئەرلىرىنى قۇل ، ئاياللىرىنى «ئەمە» دەيمىز . بايا بىزگە داستىخان سېلىپ ، چاي قۇيغان ئاشۇ ئەمەنىڭ ئىسمى ئۇمۇھەكىم ، ئۆزى يەمەنلىك ئەرەب ، مەن ئۇنى ئون يىل بۇرۇن شۇ يەردىن سېتىۋالغان . ئاۋۇ ئەر قۇلنىڭ ئىسمى نۇفەل ، ئافرىقىدىن سېتىپ كېلىنگەن ھەبەش ، مەن ئۇنى يەتتە يىل بۇرۇن مەككىدىكى قۇل بازىرىدىن سېتىۋالغان ، ئۆتكەن يىلى بىزنىڭ مەرتىۋىلىك ، ئادالەتلىك پادىشاھىمىز ئابدۇل ئەزىز قۇللارنى ئازاد قىلىش توغرىسىدا پەرمان چىقاردى . بەزى قۇللىرى كۆپ بايلار بۇ پەرمانـ

غا بويۇن تولغىدى ، بۇ چاغدا ئابدۇل ئەزىز پادىشاھ : «خۇدا يولىدا ساۋاب ئىزدەپ ، قۇللىرىڭلارنى ئازاد قىلىڭلار ! جانابىي ھەق ئىنسانلارنىڭ ھەممىسىنى ھۆر ياراتقان . ھەر قانداق ئىنسان-نىڭ بۇ دۇنيادا ئەركىن ياشاش ھوقۇقى بار ! ئەگەر قۇللىرىڭلار-نى سېتىۋالغان پۇلنى پەش قىلىپ ، ئازاد قىلمىساڭلار ، پۇلنى ھۆكۈمەت تۆلەپ بېرىدۇ ! ئەڭ مۇھىمى ، ئاللا يولىدا ساۋابلىق ئىزدەڭلار ! » دەپ پۈتۈن دۆلەت خەلقىگە مۇراجىئەت قىلدى . مەن پادىشاھنىڭ پەرمانىنى ئاڭلاپلا ، قولۇمدىكى بۇ ئىككى قۇلنى ئازاد قىلماقچى بولدۇم ، ئۆز ۋاقتىدا — ھىجرىيە 10 - يىلدىكى[1] ۋىدا ھەج ۋاقتىدا ، پەيغەمبىرىمىزمۇ ئۆز قولى بىلەن ئاتمىش ئۈچ قۇلنى ئازاد قىلىپ ، بىزگە بېشارەت بەرگەنىدى . مەن بۇ ئىككى-سىنى ئالدىمغا چاقىرىپ ، ئازاد قىلغانلىقىمنى جاكارلاپ ، يۇرت-لىرىغا قايتىپ كېتىش ئۈچۈن يېتەرلىك راسخوت بەردىم . لې-كىن ، كۈتۈلمىگەندە ئۇلار پۇلنى ئالغىلى ئۇنىماي ، مېنىڭ ئال-دىمدا تىزلىنىپ ، ئۆزلىرىنىڭ داۋاملىق مۇشۇ ھالەتتە تۇرۇپ قېلىشىنى ، ئۆمۈر بويى ماڭا سادىقلىق بىلەن ئىشلەشنى تەلەپ قىلدى . مەن ھەرقانچە قىلىپمۇ ، بۇلارنى ئۆز يۇرتلىرىغا قايتىشقا كۆندۈرەلمىدىم . ئاخىر ئۇلار ئۆز ئىختىيارلىقلىرى بىلەن يەنە تۇرۇپ قالدى . بۇ ئىش ماڭا قاتتىق تەسىر قىلدى ، مەن شۇ چاغدىلا ، «يۇرت ، ۋەتەن» دېگەن بۇ نەرسە — پەقەت ھۆر ۋە ئىمانلىق ئىنسانلارنىڭ ئۆيى ئىكەنلىكىنى ، قۇللۇقتا ، خارلىقتا ياشىغان ۋە ئۆز تارىخىدىن بىخەۋەر ئادەملەرنىڭ يۇرت - ۋەتىنى بولمايدىغانلىقىنى ، بۇنداق ئادەملەرنىڭ ئۆزلىرى تۇغۇلۇپ ئۆس-كەن تۇپراق قەدرىگە يەتمەيدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم . كېيىن ، مەن مۇقەددەس كىتابلارنىڭ بىرىدە مۇنداق بىر ۋەقەنىڭ بايان قىلىنغانلىقىنى كۆرۈپ ، بۇنىڭ تېگى - تەكتىگە تېخىمۇ چوڭقۇر يەتتىم : زامانىسىدا مۇسا پەيغەمبەر ئۆز قوۋمىنى مىسىر پىرئەۋن-

[1] ھىجرىيە 10 - يىلى — مىلادىيە 632 - يىلى .

لىرى ئاسارىتىدىن ئازاد قىلغان بولسىمۇ ، لېكىن ئۇلارغا بىرەر يەردىن يۇرت ـ ۋەتەن تۇتۇپ بەرمەي ، دەشت ـ باياۋانلاردا قىرىق يىلغىچە سەرسان ـ سەرگەردان قىلىپ يۈرۈپتىكەن ، مۇسا پەيـ غەمبەر نېمە ئۈچۈن ئۆز قوۋمىنى قىرىق يىل سەرگەردان قىلـ دى ؟ ! نېمە ئۈچۈن ئۇلار بىرەر يەردىن ماكان تۇتۇپ ، شۇ يەرنى ۋەتەن قىلمىدى ؟ ! ئۆز قوۋمىنى قىرىق يىللىق جاپا ـ مۇشەققەتـ كە گىرىپتار قىلغان مۇسا پەيغەمبەرنىڭ مەقسىتى : قۇللۇق ۋە خارلىق زۇلۇمىدىن يۈرەك ـ قەلبى زەخىملىنىپ ، دىلى قورـ قۇنچقا تولغان ، تىلى ئىتائەتكە ئادەتلەنگەن نادان ئادەملەرنىڭ دۇنيادىن پۈتۈنلەي كۆز يۇمۇپ ، شۇم ئىستىبدات ئوغىسىنى ئىچـ مىگەن ، قۇللۇق ئېغى يوق ئازاد ئەۋلادلارنىڭ تۇغۇلۇشىنى كۈـ تۈش ئىكەن . ئەنە شۇنداق يېڭى ، هۆر ۋە ئېتىقادى پاك ئەۋلاد تەۋەللۇت بولغاندىن كېيىنلا ، مۇسا پەيغەمـبەر سەرگـەردانلىقـ تىن توخـتاپ ، ئۆزىـنىڭ يېڭى قوۋمىگە يۇرت ـ ماكان بەرگەـ نىكەن !...

ئەبۇلەهەب سۆزدىن توختاپ ، ئالدىدىكى سوۋۇپ قالغان چايـ دىن بىر ـ ئىككى ئوتلىدى ۋە ئاتىخانغا «قانداق ، ئېيتقانلىرىم توغرىمۇ ؟» دېگەندەك مەنىدە قاراپ قويدى . ئاتىخان يۇمشاق ياستۇققا جەينەكلىگىنىچە چوڭقۇر خىيالغا پاتقانىدى . ئەبۇلەهەبـ نىڭ بايىقى سۆزلىرى ئۇنىڭ يۈرەك تارىنى چەكتى ، خۇددى يۇمشاق ، ئىللىق بىر قولدەك ئاتىخانىنىڭ ئىچ ـ باغرىنى ئاستا تىرنىلاپ ، ئۇ ئاران ـ ئاران بېسىپ كېلىۋاتقان سېغىنىش ئوتىنى يالقۇنجىتىۋەتتى . بۇ ئوت بىردىنلا ياغ چاچقاندەك لاۋۇلداپ ئۇلـ غىيىپ ، ئۇنىڭ پۈتـۈن ۋۇجۇدىـنى كۆيدۈرۈشكە ، ئازابىـلاشقا باشلىدى .

نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئاتىخاندا بۇنداق سېغىنىش ۋە ئەسـ لەش تۇيغۇسى خېلى كۆپ بولسىمۇ ، لېكىن بۈگۈنكىدەك بۇنداق كۈچلۈك ۋە ئاچچىق بولمىغانىدى . يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇمۇ

ئۆزىنىڭ بۇ ئۆيدىكى ئىككى قولدەك يۇرت ـ ماكانىنى ئۇنتۇپ ،
ۋەتەنسىز هالغا چۈشۈپ قېلىشىنى ئويلاپ ، چۆچۈپ كەتتى . لې-
كىن ئاتىخان بۇنداق بولۇشىنى تەسەۋۋۇرىغا سىغدۇرالمايتتى ،
ئۇ هەرگىزمۇ ئاشۇ نامرات ، لېكىن ئەزىز ؛ ئاشۇ قالاق ، لېكىن
مۆتىۋەر تۇپراقنىڭ تارىخىنى ، مۇهەببىتىنى ئۇنتۇپ قالمايتتى .
چۈنكى ئاتىخان ئۆزىنى بېقىپ ئۆستۈرگەن ئاشۇ تۇپراق نېمەتلى-
رىنىڭ هەر بىر هۈجەيرىسىدە «ئەرك» دەپ شېھىت بولغان تالاي
ئەجدادلارنىڭ قۇتلۇق قېنى مەۋجۇتلۇقىنى ، ئاشۇ قاندىن ئاپىرىدە
بولغان ئۇلۇغ پەرزەنتلەرنىڭ تەڭداشسىز قۇدرەت بىلەن بۇ تۇپ-
راقنىڭ شان ـ شۆهرىتىنى جاهانغا يايغان سەلتەنەتلىك ئىز ـ
تارىخىنى ياخشى بىلەتتى ! شۇڭا ، ئۇنىڭدىكى يۇرت ـ ۋەتەن
تۇيغۇسى بەكمۇ كۈچلۈك ، ساپ ۋە چوڭقۇر ئىدى ! پاك ئەقىدە
بىلەن سۆيگۈگە تويۇنغان بۇنداق مۇقەددەس تۇيغۇنى هېچقانداق
زامان ، هېچقانداق ئارىلىق يوق قىلىۋېتەلمەيتتى ، بەلكى ئۇ هالال
پەرزەنت يۈرىكىدە ئەبەدىلئەبەد ياشاپ قېلىۋېرەتتى . چۈنكى ، ئاتى-
خاننىڭ نەزىرىدىكى يۇرت ـ ۋەتەن ، ئانا ماكان دېگەن بۇ سۆز
قارىماققا ئاددىي بولغىنى بىلەن ، ئۇ شۇ زېمىن ، شۇ تۇپراق
ئوغلانىنىڭ يۈرىكىدىكى پاكلىق ، ۋاپادارلىق ، ئالىيجانابلىق
هېسسىياتى بىلەن مەڭگۈلۈككە چەمبەرچاس يۇغۇرۇلۇپ كەتكەنى-
دى . بۇنداق هېس ـ تۇيغۇنى ئۆمۈر بويى قۇللۇقتا ، خارلىقتا
ئۆتۈپ ، هەممىنى — هۆرلۈكنى ، ئادەملىك قەدرىنى ، يۇرت ـ
ماكان مۇهەببىتىنى ئۇنتۇپ ، پەقەت بىر قۇر كىيىم بىلەن ئۈچ
ۋاخ تاماقنى بەرگەن ئىگىسىنىلا قۇتۇلدۇرغۇچى خۇدا ، دەپ بىلى-
دىغان ئومۇمەكىم بىلەن نۇفەل هەرگىز چۈشەنمەيتتى ، چۈشى-
نىشنىمۇ خالىمايتتى . ئەمما ، ئاتىخان بىلەن ئەكبەر ئۇنداق ئە-
مەس ئىدى ، ئۇلار ئادەتتىكى كىشىلەر زادىلا هېس قىلالمايدىغان ،
هەرقانداق بىر كۈچ بىر ـ بىرىدىن ئايرىۋېتەلمەيدىغان بۇنداق
سىرلىق ، مۇقەددەس تۇيغۇنى چىن يۈرىكىدىن قەدىرلەيتتى ۋە شۇ
تۇيغۇ بىلەن ياشاپ كېلىۋاتاتتى !...

مېھماندارچىلىق خېلى ئۇزاققا سوزۇلدى ، سۆھبەتلەرمۇ قىزغىن ۋە مەنىلىك بولدى . ئۇلار شۇ ئۆيدە نامازشامنى ئوقۇغاندىن كېيىن قايتىشقا تەمشەلدى . ئۇزاش ئالدىدا ئەبۇلەھەب ئاتىخانغا مۇنداق دېدى :

— ئەگەر خالىسا ، ئەكبەر بىزنىڭ خۇمداندا ئىشلىسۇن . ئەمگەك ئېغىرراق بولسىمۇ ، ئۇستىخانلىرى قاتىدۇ .

ئاتىخان دەرھاللا ماقۇللۇق بەردى :

— ھىممەتلىرىگە رەھمەت ، تەقسىر ! ئەتىلا ئىشقا بارسۇن ، ئوغۇل بالا دېگەن قاتتىق ـ يىرىك ئىشتا پىشىدۇ .

ئۇلار خوشلاشتى ، ئەكبەر بىلەن ھارىس تەستە ئايرىلىشتى . نۇفەل ئۇلارنى ئەبۇلەھەبنىڭ چىلان تورۇق ئايغىر قوشۇلغان «كاررۇ ھارۋىسى»[1] دا بەگتۆمۈرنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىپ قويدى .

ئۇخلاشنىڭ ئالدىدا ، ئەكبەر دادىسىدىن بىر ئىشنى سوردى ، بۇ ئىش يېقىندىن بېرى ئۇنىڭ كاللىسىغا كىرىۋېلىپ ، ئۆزى جاۋاب تاپالماي ، تىت ـ تىت بولۇۋاتقان ئىش ئىدى .

— دادا ، مەن بىر ئىشقا ھەيران بولۇپ قالدىم ، — دېدى ئۇ بەگتۆمۈرنى ئويغىتىۋەتمەسلىك ئۈچۈن ئاۋازىنى پەس قىلىپ ، — بۇ يەردىكى خەقلەر نېمە ئۈچۈن تاماقتىن كېيىن دۇئا قىلمايدۇ ؟ يەيدىغاننى يەپ بولۇپ ، داستىخاننى يىغىشتۇرۇپلا بولدى قىلىدىكەن ، بۇگۈنمۇ ئاشۇنداق بولدى !

ئاتىخان ئوغلىغا قاراپ ، مەسلىكى كەلگەندەك كۈلۈپ قويدى . بۇ سوئال ئۇنىڭ كاللىسىدىمۇ خېلى بۇرۇن پەيدا بولغاندى . ئۇ ، ئوغلىنىڭ خېلى چېچەن ، سەزگۈر ، كۆرگەن ـ بىلگەنلىرى ئۈستىدە كاللا قاتۇرىدىغان ئىجتىھاتلىق چوڭ بولۇۋاتقانلىقىدىن كۆڭلىدە خۇشال بولدى .

— بۇ ئىشقا سەنمۇ دىققەت قىپسەندە ، ياخشى ! — دېدى ئۇ ئەكبەرنىڭ بېشىنى سىلاپ قويۇپ ، — مەنمۇ خېلى ۋاقىتقىچە

[1] كاررۇ ھارۋىسى — ئەرەبىستانلىقلار مەپىنى شۇنداق دەيدۇ .

ساڭا ئوخشاشلا ھەيران بولۇپ يۈردۈم ، كېيىن چاچ ئالدۇرغىلى كەلگەن بىر ئۆلىمادىن سورىدىم . ئۇ كىشى كۈلۈپ كېتىپ مۇزداق دېدى : «تاماقنى ئۆزۈڭ يېدىڭ ، ئۇ پەقەت ساڭىلا تەئەللۇق نەرسە ! ئۇنى ئۆزۈڭ يەپ ، ئارقىدىن ئەرۋاھلارغا دۇئا قىلساڭ ، بۇ دۇئايىڭ ھەرگىز ئۆلگەنلەرنىڭ روھىغا تەگمەيدۇ ! سىلەرنىڭ يۇرتتا يەنە ، ھەر پەيشەنبە كۈنى ياغ پۇرىتىپ ، ئەرۋاھ ـ روھلارغا ئاتايدىغان ئىش بار ئىكەن . بۇمۇ قاملاشمىغان ئىش . ياغنى پۇرىتىپ ، قۇيمىقىنى ئۆزۈڭ يەپ ، دۇئانى باشقىلارغا قىلساڭ قانداق بولىدۇ ؟ ئەرۋاھلارغا ياغنىڭ پۇرىقى بارامدۇ ؟ ئۇلارنىڭ روھىغا تېگەمدۇ ؟ ! ئاتا ـ ئانا ، ئۇرۇق ـ تۇغقان ، دوست ـ بۇرادەرلەرنىڭ روھىغا پەقەت ئۈچ نەرسىلا تېگىدۇ : بىرسى ، قۇرئان ئوقۇپ قىلىنغان دۇئا ؛ ئىككىنچىسى ، ئەرۋاھلار يولىدا بېرىلگەن ئۆشرە ـ زاكات ؛ ئۈچىنچىسى ، ئۆلۈپ كەتكەنلەرنىڭ يېقىن ئادەملىرىنى يوقلاپ ، ئۇلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىش ! بۇنىڭدىن باشقا قىلىنغان ھەرقانداق دۇئا ـ تىلاۋەت ئۆلۈپ كەتكەنلەرنىڭ روھىغا تەگمەيدۇ !··· » . مەن بۇ ئادەمنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ، قايىل بولۇپ قالدىم . دېمىسىمۇ ، يەيدىغاننى ئۆزىمىز يەپ ، دۇئانى ئۇلارغا قىلساق ، تازا ئادىللىق بولمايدىكەن···

— لېكىن ، دادا ، بىز ئاللا بەرگەن مەئىشەتنىڭ ھۆرمىتى ، ئالدىمىزدىكى داستىخاننىڭ ئىززىتى ئۈچۈن دۇئا قىلىمىز ـ دە ! — دېدى ئەكبەر تازا قايىل بولماي ، — بۇنىڭ نەرى خاتا ؟

— ئۇ دېگىنىڭمۇ توغرا ، بالام ! — دېدى ئاتىخان ئوغلىنىڭ سۆزىدىكى سالماقنى دەڭسەپ ، — بىزمۇ ئۆزىمىز بىلگەننى قىلىپ تۇرايلى ، «ئۆزۈڭ بىلگەن يولنى ئاتاڭغا بەرمە» دېگەن گەپ بار !

ئەكبەرنى ئۇيقۇ باستى ، ئۇ تاتلىق ئۇيقۇغا كېتىۋېتىپ ئاستا پىچىرلىدى : «شەرىئەتنىڭ يەتمىش ئىككى پۇتىقى بار دېگەن شۇ ! ھەر كىم ئۆزىگە يارىشا پەتىۋا چىقىرىدۇ !··· »

تۆتىنچى باب

شاھانە ماكان

1

ماكانسىزلىق ئاتىخاننى ھەر كويلارغا سالدى .

ئۇ ، دەسلەپ ئاتا ـ بوۋىلىرىنىڭ «تۇغۇڭنى تۇغۇلغان يېرىڭ-گە قادا» دېگەن ھېكمىتى بويىچە ، «مانا كېتىمەن ، ئەنە كېتىد-مەن» دېگەن ئۈمىد بىلەن سەرسانلىقتا ئۆتىۋەردى . ئەمما ، ئۈمىد رېئاللىققا يۈزلەنمىدى ، ئۆز ۋاقتىدا تاقالغان يول شۇ پېتى ئې-چىلماي تۇرىۋەردى ، بۇنىڭغا ھازىر ھېچكىم بىر نەرسە دېيەلمەيد-تى ، بۇ خۇددى ئادەم بالىسى يېشەلمەيدىغان سىرلىق تېپىشماق-تەك ، بارلىق مۇساپىرلارنى ئۈمىد ۋە ئۈمىدسىزلىك ، ئەندىشە ۋە ئىنتىزارلىق ئىچىدە قىيناۋاتقان مۇشكۈل ئىشلارنىڭ بىرسى ئىدى .

لېكىن ، نۇرغۇن ئاي ـ كۈنلەر شەپىسىز ئۆتۈپ كەتكەنتى ، ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن كىشىلەر بۇ مۇشكۈللۈكلەرگىمۇ ئاستا ـ ئاستا كۆنۈپ ، ئۆزلىرىنىڭ تەقدىر ـ قىسمەتلىرىنى باشقىچە ئورۇنلاشتۇرۇشقا باشلىدى .

ئاتىخانمۇ سەرسانلىققا تويدى ، كىشىلەرگە بېقىنىپ ، ماكان-سىز يۈرۈشتىن بىزار بولدى . ئۇنىڭغا ھەقىقەتەنمۇ بىر ئۆينىڭ قەدرى ئۆتۈلگەندى .

بۈگۈن ئاتىخان كەچلىك تاماقتىن كېيىن ، ئەكبەرنى باشلاپ ئىشىك ئالدىغا چىقتى ، مەھەللىنىڭ بىر چېتىدىكى تاغ باغرىدا

خۇددى رەندىلەپ قويغاندەك ، سىلىق تۆت چاسا خەرساڭ تاشلار بار ئىدى . ئۇلار شۇنىڭغا روبىرو ئولتۇردى . ئاتنىخان بېشىغا يۇرتتىن ئەكەلگەن كۆك مانپۇ دوپپا بىلەن ئۇچىسىغا كەندىر گەزلىمىسىدىن ئەرەب پاسونىدىكى كىرتىك ياقىلىق ئۇزۇن كۆڭ- لەك كىيىۋالغانىدى . ئۇ ، بۇ خىل كۆڭلەكتە ئۆزىنى خېلى ئەركىن ۋە راھەت ھېس قىلاتتى . لېكىن ، ئەكبەر تېخىچە بۇ خىل كۆڭلەكنى كىيىشكە كۆنمىگەنىدى . ئۇ ، ھەمىشە ئانىسى تىكتۇرۇپ بەرگەن كالتە يىپەك كۆڭلەك بىلەن كەڭ ئاغلىق خەسە ئىشتىنىنى پات - پات يۇيۇپ كىيىپ يۈرەتتى ، بېشىغا بولسا ، يېشىل شايىدا تىكىلگەن تەپچىمە دوپپا كىيىۋالغانىدى .

ئەكبەر ئەتراپىغا قىزىقىپ قارىدى ، ئۇنىڭ ئارقىسى قاقاس تاغ ، ئىككى يېنى بىر - بىرىگە يانداپ سېلىنغان تاش ئۆيلەر ئىدى . ئەگەر ئادەم مۇنداقلا قارىسا ، ئۆيلەر بىلەن تاغ باغرىدىكى تاشلارنى پەرق ئېتەلمەيتتى . پەقەت سىنچىلاپ قارىغاندا ، ئاندىن ئۆيلەرنى ۋە ھە دېگەندىلا كۆزگە چۈشمەيدىغان ئىشىك - دېرىزى- لەرنى پەرق ئېتەلەيتتى . ھەر يىلى قىش ۋە ئەتىياز پەسىللىرى يامغۇر ياغقاندا ، بۇ تاغلار لەپپىدە كۆكىرىپ ، بۇ پايانسىز قاقاس- لىقتا گويا بىر پارچە ئىلاھىي يېشىللىق پەيدا بولۇپ ، كىشىلەرگە گۈزەللىكتىن ، ھاياتلىقتىن دېرەك بېرەتتى . بۇنى ئەرەبلەر «ئۆ- شۈپ»[1] دەپ ئاتىشاتتى . بۇ چاغدا قوي - ئۆچكىلەر سەمرىپ ، توخۇ - تۇمانلار يايراپ كېتەتتى . بىرەر ئاي ئۆتكەندىن كېيىن بولسا ، خۇددى بىرسى ئوت يۇركۈگەندەك ، بۇ يېشىللىق سار- غىيىپ ، يەنە ئەسلىدىكى قۇرۇق قاقشال ھالىتىگە كېلىپ قالاتتى...

ئەكبەر ئەمدى نەزىرىنى ئۆيلەردىن ئېلىپ ، دەسلەپ تاغقا ، ئاندىن ئاسمانغا قارىدى . ئاسمان سۈپسۈزۈك ئىدى ، ئۇپۇقتىن بالقىپ تۇرغان رەڭگارەڭ شەپەق ئەتراپنىكى ئېگىز - پەس ئۆي-

[1] ئۆشۈپ — خۇدا بەرگەن كۆكلەمىدانلىق .

لەرنىڭ ئۈستىدىن ئۆتۈپ ، تاغقا شولا تاشلاپ تۇراتتى . ھەر خىل
شەكىلدىكى تاش ئۈيۈتمىلىرى بىلەن قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان قوڭۇر
تاغ شەپەق نۇرىدا تېخىمۇ رەڭلىنىپ ، جۇلالىنىپ ، ئۆزگە خاس
كۆركەم بىر مەنزىرىنى ھاسىل قىلغانىدى . شۇ چاغدا ، تاغ تەرەپ-
تىن كەلگەن ئىسسىق شامال يۈزنى يۇمشاق سىيپاپ ئۆتتى ،
ئەتراپ جىمجىت ئىدى ، قۇشلارمۇ ئۇۋىلىرىغا كىرىشكەن ، پە-
قەت بىر نەچچە شەپەرەڭ ئۇياقتىن - بۇياققا غۇيۇلداپ
ئۇچۇپ يۈرەتتى···
ئاتىخان ئوغلىنىڭ تەبەسسۇم بىلەن مەيتۇن بولۇپ ئولتۇرغانلىقىنى
كۆرۈپ ، ئۇنىڭ پەيزىنى بۇزۇشنى خالىمىدى ، دېمەكچى بولغان
گەپلىرىنى ئىچىگە يۇتۇپ ، ئەكبەرنىڭ مەستانە ھالىتىگە قارىدى .
ئوغلى ئۇنىڭ كۆزىگە خېلىلا چوڭ بولۇپ قالغاندەك ، قامەتلىك
ۋە بېجىرىم كۆرۈندى . دېمىسىمۇ ، بۇ كۈنلەردە ئەكبەر خېلىلا
بوي تارتىپ ، بۇرنى كۆپۈپ ، سۇمباتلىق يىگىت بولۇپ قالغان-
دى . خۇمداندىكى ئېغىر ئەمگەكتىن بۇرۇنقى يۇمشاق ، نازۇك
قوللىرى قېتىپ ، قاداقلىشىپ ، ئۈگىلىرى يوغان ، پەنجىسى
كۈچلۈك قوللارغا ئايلانغانىدى . يۈز - كۆزلىرىمۇ ئاپتاپلىق ئىش
مەيدانىدا كۆيۈپ ، ئەسلىدىكى قىزىللىقتىن ئۆتۈپ ، قوڭۇرغا ئاي-
لىنىپ قالاي دېگەنىدى .
ئەكبەر خۇمداندا يېتىپ - قوپۇپ قاتتىق ئىشلىدى ، ئىشلى-
گەنگە يارىشا ، ئەبۇلھەبىنىڭ ماختىشىغا ۋە يۇقىرى ھەق بېرىشىگە
ئېرىشتى . ھەر ھەپتىنىڭ جۈمە كۈنى كەچتە كىرىپ ، دادىسىنى
ۋە ئاغىنىسى ھارىسنى يوقلاپ تۇردى . ھارىس بىلەن ئىككىسى
بەك ئىچىكىشىپ كەتكەنىدى . ھەپتىدە بىر قېتىم كۆرۈشمىسە ،
ئىز - دېرىكىنى قىلىشاتتى ، كۆرۈشكەندە بولسا ، مۇڭدىشىپ ،
ئوينىشىپ قېنىشمايتتى .
بۈگۈن گەرچە جۈمە بولمىسىمۇ ، ئاتىخان ئوغلىنى ئالاھىدە
چاقىرىپ ، بىر ئىش ئۈستىدە سۆزلەشمەكچى بولغانىدى .

— بالام ، بىر ئۆي سالساقمىكىن ، دەيمەن ! — دېدى ئاتى-
خان ئاخىر كۆڭلىدىكىنى توپتوغرا ئېيتىپ ، — تىرىك ئادەم
ئۈچۈن بىر ماكان بولمىسا بولمايدۇ . ھېلىمۇ قېقىل - سوقۇل-
لۇقتا كۆپ يۈردۇق ، يەنە مۇنداق كېتىۋەرسەك ، خارلىقتا قالى-
مىز !
— يۇرتقا كېتىپ قالساق قانداق قىلىمىز ؟ — سورىدى
ئەكبەر يەنە شۇ ئۈمىد بىلەن دىلغۇل بولۇپ .
— ئۇنىڭدىن غەم قىلما ، بالام ! — دېدى ئاتىخان خاتىرجەم
ھالدا ، — ئۆي دېگەن ساتسا پۇل ، ئىشلەتسە قول ! ئەگەر ئاشۇ-
داق خۇشال كۈنلەر نېسىپ بولغاندا ، شۇ كۈنلا ئېلىشىغا سېتىپ
كېتىۋېرىمىز ، لېكىن ، ئۇ كۈنلەرنى تولا كۈتۈپ ئېڭىكىمىز
چۇشۇپ قالاي دېدى ، — ئاتىخانىنىڭ بىردىنلا ئاۋازى پەسلەپ ،
كۆڭلى بۇزۇلغاندەك بولدى ، — مەنمۇ شۇ كۈننىڭ كېلىشىنى
ئۈمىد قىلىپ سەرسانلىقتا چىدىغانىدىم ، مانا بىر يىل بولاي دەپ
قالدى ، ئۇ كۈنلەردىن زادىلا خەۋەر يوق . خۇدا ئۇ كۈننى بىزدىن
بەكمۇ يىراق قىلىۋەتكەن ئوخشايدۇ . ئەمدى ئۆزىمىزنىڭ تۇرمۇ-
شىنى لايىقىدا ئورۇنلاشتۇرمىساق بولمايدۇ ، بالام . ئىنشائاللا ،
ھۈنەر - مېھنەتنىڭ شاراپىتى بىلەن خۇدا ئاز - تولا پۇل بەردى .
مەن ھېسابلاپ كۆردۈم ، قولىمىزدىكى پۇل بىلەن باش - ئايىغى-
مىز پاتقۇدەك بىرەر ماكان قۇرۇپ چىقالىغۇدەكمىز !
ئەكبەر كۆزلىرىنى يېرىم يۇمۇپ خىيالغا پاتتى ، دادىسىنىڭ
سۆزلىرى ئۇنى قايىل قىلغانىدى . دېمىسىمۇ ، ئۆي - ماكانسىز
يۈرۈۋېرىش ئۆز - ئۆزىنى خارلاش بولاتتى .
— ياخشى ئويلاپسەن ، دادا ! — دېدى ئۇ ئاتىخانىنىڭ ئويى-
چان ، مۇلايىم چىرايىغا قاراپ ، — ئۆي سالساق سالايلى ، لېكىن
ئۆيلۈك يەرنى قانداق قىلىمىز ؟ كىم بىزگە يەر كۆرسىتىپ
بېرىدۇ ؟
ئاتىخان بۇ سوئالغىمۇ تېزلا جاۋاب بەردى :

— مەن بۇ ئىشنىمۇ ئويلاپ قويدۇم ، مەقسىتىمىزنى ئەبۇلە-
ھەبگە ئېيتساق ، بىرەر ئامالىنى قىلىپ بېرەر ، دەپ ئىشىنىمەن !
— بولىدۇ ، دادا ! سەن ئەبۇلەھەب تاغام بىلەن سۆزلىشىپ
باق ، — دېدى ئەكبەر خۇشاللىق بىلەن ، — ئۆي ئورنى ھەل
بولسىلا ، تېز راق تۇتۇش قىلايلى ، مەن خۇمداندىن ئىش ھەققىمگە
ھېسابلاپ خىش ئالاي !...
ئاتا - بالىنىڭ بۇگۈنكى سۆھبىتى شۇ يەرگىچە بولدى .
ئاتىخان ئۆز كۆڭلىگە پۈككەن ئىشنىڭ ئاخىر ۋۇجۇدقا چىقىدىغان-
لىقىنى ئويلاپ ھاياجانلاندى . ئۇ ، بۇ پىلاننى كۆڭلىگە پۈككەندە ،
ئۆزىنى ئەمەس ، كۆپرەك ئەكبەرنى ئويلىغانىدى . ئەكبەر تېخى
ياش ، ھاياتلىق يولىغا ئەمدى قەدەم بېسىپ كىردى ، ئۇنىڭ
ئالدىدا نۇرغۇن ئىشلار بار ؛ ئۆزى بولسا ، ئاللىقاچان ئەللىكتىن
ھالقىپ ، ھايات داۋىنىنىڭ بۇ تەرىپىگە چۈشۈپ كېتىۋاتقان ئا-
دەم . داۋاندىن چۈشۈش بەكمۇ تېز ۋە خەتەرلىك بولىدۇ ، ئالما-
دىن ، بىرەر كۈتۈلمىگەن ئىش بولۇپ قالسا ، قانداق بولى-
دۇ ؟ ! ئۇغۇ بۇ دۇنيانىڭ غوۋغالىرىنى ئارقىغا تاشلاپ ، مەڭگۇ-
لۈك راھەتكە كېتەر ! ئەكبەرچۇ ؟ ئۇ قانداق قىلىدۇ ؟ ! يەنە مۇشۇ
بىگانە زېمىندا ، ئاتا جەندىسىگە ۋارىسلىق قىلىپ ، سەرسان -
سەرگەردانلىقتا ئۆي - ماكانسىز يۈرەمدۇ ؟ ! كىم ئۇنىڭ بېشىنى
سىلايدۇ ؟ كىم ئۇنىڭ يالغۇز بېشىنى ئوڭلايدۇ ؟ !...
بۇلارنى ئويلىسا ، ئاتىخاننىڭ يۈرىكى ئېچىشىپ ، كېچە -
كېچىلىرى ئۇيقۇسىز ئازابلىناتتى ، ئۆزىنى بەكمۇ ناقابىل ، يارام-
سىز ئاتا ھېسابلاپ ، ئۇنى بۇ يەرگە زورلاپ ئەكەلگەنلىكىدىن
بەكمۇ ئۆكۈنەتتى . لېكىن ، ھازىر ئۆكۈنىدىغان ۋاقىت ئەمەس
ئىدى ، بەلكى بۇ ئاچچىق ، شەپقەتسىز رېئاللىق ئالدىدا بۇنىڭدىن
كېيىنكى ئىشلارنى قانداق قىلىپ ئوبدان سەرەمجانلاشتۇرۇشقا
ئالدىرايدىغان ۋاقىت ئىدى . ئۇ ، ئەكبەرنىڭ تالادا قېلىشىنى
خالىمايتتى ، بۇ جەھەتتىكى بۇرچىنى ئادا قىلمىسا ، ئۆلسىمۇ

مەڭگۈ كۆزى يۇمۇلمايتتى !

2

ئەبۇلەھەبنىڭ ياردىمى بىلەن ئۆيلۈك يەر تېزلا ھەل بولدى .
ئەبۇلەھەب ئەسلىدە ، بۇلار بىلەن بىر يەردە ئولتۇرۇش ئۇ-
چۈن «ئەشھەمىيە» مەھەللىسىدىن يەر ھەل قىلىشنى ئويلىغان-
دى ، لېكىن بۇ يەر ئاتىخان ھۈنەر قىلىدىغان ھەرەمدىن يىراقراق
بولغاچقا ، ئۇنىڭ كېلىپ - كېتىشىنى نەزەردە تۇتۇپ ، يەنىلا
بۇلار كۆنۈپ قالغان «مۇسفىلە» مەھەللىسىدىن ئۆيلۈك يەر ھەل
قىلىپ بەردى .
بۇ ئىشنىڭ بۇنداق تېز ھەم ئوڭۇشلۇق ھەل بولۇشىدا ،
ئەبۇلەھەبنىڭ يۈز - ئابرۇيى مۇھىم رول ئوينىدى . بۇ ئادەم
ئالىيجانابلىقى ، پاك ، غەرەزسىزلىكى ۋە خالىس نەزەرلىكى بىلەن
مەككىدىكى كىشىلەرنىڭ قەلبىدە يۇقىرى شەرەپكە ئېرىشكەنىدى .
— يەرنى جىقراق ھەل قىلدىم ، — دېدى ئەبۇلەھەب شەھەر
قارىسىنىڭ مۆھرى بېسىلغان بىر پارچە قەغەزنى ئۇنىڭغا بېرىۋې-
تىپ ، — ئەكبەر چوڭ بولۇۋاتىدۇ ، ئۇنىڭ ئۇستىگە كېيىنلىكى-
نى كۆزدە تۇتمىساق بولمايدۇ . مەككە يىلدىن - يىلغا كېڭىيىپ ،
ئادەملەرمۇ كۆپىيىۋاتىدۇ ، مەن سىلىگە ئېيتسام ئۇستام ، تېخى
بىر نەچچە يىلنىڭ ئالدىدا ، ھەجىلە ، مۇئەبدە ، ھەرەت ئەلباق
دېگەن يەرلەردە ئادەم كۆپ ئەمەس ئىدى ، ھازىر قارىسىلىرى
بەس - بەستە ئۆي - ئىمارەتلەر سېلىنىپ ، ئادەملەرمۇ كۆپىيىپ
كەتتى . مەككە ئۆز زامانىسىدىن تارتىپلا ، ئۆز ۋەتىنىدە دىنىي
ياكى ئىرقىي زىيانكەشلىككە ئۇچرىغان كىشىلەرنىڭ پاناھگاھى
بولۇپ كەلگەن . شۇڭا ، بۇ يەردە شاملىقلار ، مىسىرلىقلار ، ھەبە-
شىستانلىقلار ، رۇملۇقلار ۋە ھىندىستانلىق مۇسۇلمانلار ئولتۇ-
راقلاشقان . ھازىر بۇنداقلارنىڭ سانى يىلدىن - يىلغا كۆپىيىۋاتىد-

دۇ . ئاددىيسى ، ھەرەمنىڭ يېنىدىكى «جۇدىرى» بازىرىنى ھىن‐
دىستانلىق تىجارەتچىلەر ئىگىلەپ بولدى . شۇڭا مەن ، يەنە بىر نەچچە يىلدىن كېيىنكى ئىشلارنى نەزەردە تۇتۇپ ، ئۆيلۈك يەرنى جىقراق كەستۇردۇم . ھازىرچە بىر ـ ئىككى ئېغىز ئۆي سېلىپ ، قالغىنىنى تام چۆرۈپ ، ئۆز ئىلكىمىزدە تۇتۇپ تۇرساق ، كېيىن‐
چە قۇرۇق يەردىن پۇل تۇغۇلىدۇ !...

مانا بۇ ، ئۇزاق يىل تىجارەتتە پىشقان ، ھازىرقى ئىشلارغا قاراپ كەلگۈسىنى تەسەۋۋۇر قىلالايدىغان ، ئەقىللىق ، يىراقنى كۆرەر بىر ئادەمنىڭ ئىنچىكە ھېساب ـ كىتابى ئىدى !

ئۆيلۈك يەر ھازىرقى كۆجۈم مەھەللىسىنىڭ ئەڭ چېتىدىكى تاغنىڭ باغرىدا ئىدى . بۇ يەردىن ھەرەم مەسچىتىنىڭ ئارىلىقى بىر چاقىرىمچە كېلەتتى . ئاتىخان ناھايىتى تېز لا ئىش باشلى‐
ۋەتتى . دەسلەپ ، كونا ئىدىرىم بويىچە ، بىر پاقلان سويۇپ ، ئاتا ـ بوۋىسىنىڭ روھىغا ئاتاپ نەزىر بەردى ، ئاندىن مەدىكار بازىرىدىن كۈچلۈك ، ساغلام مەدىكارلارنى سېتىۋېلىپ ، ئۆيگە ئۇل قويدى . تاش ـ تۇپراق ياندىلا ئىدى ، قانچىلىك ئىشلەتسە شۇنچىلىك چىقاتتى ، ئەكبەر خۇمداندىن يېتەرلىك خىش توشۇپ بەردى ، بەگتۇمۇر ئۆي قۇرۇلۇشىغا كېتەرلىك تۇمۇر ـ تەرسەك‐
لەر بىلەن تەمىنلىدى...

ئاتىخاننىڭ ئىش مەيدانىدا مىختەك قادىلىپ تۇرۇشى بىلەن بۇ قاقاس تاغ باغرىدا يەنە بىر ھاياتلىق نىشانى بولغان بىر ئېغىز ئۆي تېز لا قەد كۆتۈرۈپ چىقتى . ئۆي پۈتكەندىن كېيىن ، ئۆينىڭ ئەتراپىدىكى كەڭ سەينا — يەنە ئون ئېغىز ئۆي سىغقۇدەك تۆپتۈز زېمىن بىر يېرىم مېتىر ئېگىزلىكتىكى قورۇق تام بىلەن قورشى‐
لىپ ، ئاتىخانغا تەۋە مۇقىم مۈلۈك بولۇپ قالدى . ھويلىنىڭ تاق قاناتلىق ئىشىكىگە لوك[1] ئورنىتىلدى .

لوك ئورنىتىلغان چاغدا ، ئەكبەر ئىختىيارسىز ھالدا يۈرتى‐

[1] لوك ـ تامنىڭ ئارىسىدىن چىقىرىپ ، ئىشىكنى ئىچىدىن تاقايدىغان ياغاچ قۇلۇپ .

ـدىكى يېزا ئۆيلىرىنى ، باغ ـ قورۇقلارنى ئەسلەپ كەتتى . ئۇ يەردىكى دېھقانلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئۆيلىرىگە ، باغلىرىغا لوك سالاتتى . ياغاچتا ياسالغان مۇنداق قۇلۇپ ھەم ئەرزان ، ھەم مۇستەھكەم بولاتتى . لېكىن ئېچىنى تېپىپ بىر ئاز پەم ئىشلەتـ ـسە ، ئېچىۋەتكىلى بولاتتى . ئەكبەر بىر نەچچە قېتىم ئاغىنىلىرى بىلەن سەھراغا چىقىپ ، لوك سېلىنغان باغلارنىڭ ئىشىكىنى پەم بىلەن ئاچقان ۋە ئوغرىلىقچە باغقا كىرىپ ، مەي باغلاپ پىشقان شاپتۇل ، توغاچلارنى تويغۇچە يېيىشكەنىدى . ھازىر ئۇنىڭ قىزىقـ ـقىنى يالغۇز لوكلا ئەمەس ، بەلكى بۇ يەردىكى نۇرغۇن نەرسىلەرـ ـنىڭ يۇرتىدىكىگە ئوپمۇئوخشاش ئىكەنلىكى ئىدى . بۇ يەردىمۇ ئىشۆرىق ، كوزا ، سۇيى سوغۇق كۇپ ، ھېجىر تاۋاق ، ياغاچ چۆـ ـمۈچ ، ياغاچ قوشۇقلار بار ئىدى . بالىلار كۆكۋاش پىشۇرۇپ يەيتتى ، ئۆيلەرگە بورا سالاتتى ، باغۋارانلارغا ئەنجان تام سوقاتـ ـتى ، كىشىلەر ئەتىگەندە زاسۇي ئىچەتتى ، ياغلارنى جۇۋازدا تارـ ـتاتتى ، ئات ـ ئېشەكنى مومىغا باغلاپ تاقىلايتتى ، خاماندا ئىشلەـ ـتىدىغان ئارا ـ گۈرجەك بار ئىدى ، قىسقىسى ، ئاياللار نان ياققاندا ئىشلىتىدىغان رېپىدە بىلەن چۆگۈن تۇتىدىغان تۇتقىغىچە ئوپمۇئوخشاش ئىدى...

ئۆز يۇرتىدىن شۇنداق يىراق بىر يەردىكى ، ئوخشاشمىغان مۇھىت ، ئوخشاشمىغان خەلقلەر ئارىسىدىكى بۇنداق تەبىئىي ئوخـ ـشاشلىق ئەكبەرنىڭ بالىلارچە تەپەككۇرىنى قوزغىۋەتكەنىدى . ئۇ ھەم قىزىققان ، ھەم ھەيران بولغان ھالدا «بۇلار نېمە ئۈچۈن باشقىچە بولماي ، بىزدىكىگە ئوخشاش بولىدۇ ؟» دەپ ئويلايتتى ۋە بۇنداق ئوخشاشلىقتىن ئۆزىگە بىر خىل يېقىنلىق سېزەتتى . شۇلارنى ھەمىشە كۆرۈپ تۇرسا ، گويا ئۆز يۇرتىدا يۈرگەندەك ئازادىلىك ۋە خۇشاللىق ھېس قىلاتتى .

ئەكبەر لوك ئورنىتىلغان كونى بۇ ھەقتىكى قىزىقىشى ۋە ھەيرانلىقى توغرىسىدا دادىسىغا سۆزلەپ بەردى . دادىسى كۈلۈپ

كېتىپ مۇنداق دېدى :

— ئاللا ئۆز بەندىلىرىنى ئوخشاش ياراتقان ئوغلۇم . ئۇلارنىڭ تىرىكچىلىك يولىدىكى ئىشلىرىمۇ ئوخشاش . شۇڭا ئاتا - بوۋىلىرىمىز «ئۇ شەھەردىن بۇ شەھەرنى قىلمىغىن ئارزۇ ، ھەمەمە يەردە باردۇر ئوخشاش مىزان - تارازۇ » دەپ ناھايىتى توغرا ئېيتقان !

ئاتىخان بىلەن ئەكبەر بۇگۈن تۇنجى قېتىم ئۆز ئۆيىنىڭ بوسۇغىسىدىن ئاتلىدى . ئۇزۇنچاق كەلگەن ئۆينىڭ ئىچى قاراڭغۇراق بولۇپ ، تورۇستىكى تۆمۈر ۋادەكلىك تۈڭلۈك بىلەن ھويلىغا قارىغان تۆت چاسا پەنجىرىدىن باشقا بىرەر دېرىزىمۇ يوق ئىدى . كونىراپ كەتكەن بىر پارچە پارس گىلىمى ، يۇمىلاق شىرەنىڭ ئەتراپىغا سېلىنغان بىر قانچە كۆرپىچەك بۇ ئۆينىڭ پۈتكۈل بىساتى ئىدى . قارا سۇۋاق قىلىنغان ئۆينىڭ قىبلە تېمىغا ھەمەزەكتىن ئىككى غولاچچە زەدىۋال تارتىلغانىدى . زەدىۋالنىڭ ئاستى تەرىپىدە رەتلىك يىغىپ قويۇلغان بىر قۇر كونا يوتقان - كۆرپىلەر تۇراتتى .

ئۇلار سالقىن ئۆينىڭ ئىچىدە بىردەم ئېغىناپ ، بىردەم مەيدىسىنى يەرگە يېقىپ ، راھەتلىنىپ ياتتى . شۇ بىر دەقىقىلىق ھەرىكەتلەر بىلەن ئۇلارنىڭ ئۇن نەچچە كۈنلۈك ھاردۇقى بىراقلا چىققاندەك بولدى .

— ئاخىر ئۆزىمىزنىڭ ماكانى بولدى ، ئوغلۇم ! — دېدى ئاتىخان ھاياجان بىلەن ، — گەرچە بۇ نامرات ، كۆرۈمسىز ئۆي بولسىمۇ ، لېكىن مەن بۇنى شاھانە ماكانلارغا تەڭ قىلمايمەن ! چۈنكى ، بۇ بىزنى سەرسانلىقتىن ، خارلىقتىن قۇتۇلدۇردى ، ئۇنىڭ ئۈستىگە مۇساپىرچىلىقتا يورۇپ تاپقان ھالال پۇلىمىز بىلەن پۈتتى . ئېسىڭدە بولسۇن ئوغلۇم : بۇ دۇنيا ئامانەت دۇنيا ، ئەپلەپ - سەپلەپ ئۆتسە بولىۋېرىدۇ . ھەقىقىي كاپالەت ئۇ دۇنيادا . ئۇ دۇنيانىڭ مەئىشەتلىرى مەڭگۈلۈك !

ئۇلار كەچلىك چاينى تونجى قېتىم ئۆز ئۆيىدە قاينىتىپ ئىچتى، چايدىن كېيىن ئاتا - بالا شام چىراغىنىڭ يورۇقىدا ئۇزاققىچە گەپلىشىپ ئولتۇردى.

خۇپتەندىن كېيىن، ھاردۇق يەتكەن ئاتىخان ئورنىغا كىرىپلا ئۇخلاپ كەتتى، ئەكبەرنىڭ ئۇيقۇسى كەلمىدى، ئۆي دىمىق بولۇپ كەتكەنىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە نەلەردىندۇر كىرىۋالغان بىر نەچچە پاشا ئۇنىڭ ئەتراپىدا غىڭىلداپ، ئوچۇق يەرلىرىنى چېقىپ، زادىلا ئارامىنى قويمىدى. ئاخىر ئەكبەر بىر كۆرپىنى قولتۇقىغا قىسىپ، مەھەللىنىڭ ئالدىدىكى كەڭ قۇملۇققا كەلدى، بۇ يەر ئوچۇقچىلىق بولغاچقا، شامال ئۇرۇپ تۇراتتى. شۇڭا پاشىلارمۇ يوق ئىدى. ئەكبەر ئىسسىق قۇم ئۈستىگە كۆرپىنى سېلىپ، سوزۇلۇپ ياتتى. غۇر - غۇر شامال ئۇنىڭ يۈز - كۆزلىرىنى سىيپاپ، ئەتىگەندىن بېرىقى ئىسسىقتا تىنجىققان بەدىنىگە ئاز - تولا راھەت بەخش ئەتتى. ئەكبەر بۇ يەردە يالغۇز ئەمەس ئىدى، ئۆيلىرىدىكى دىمىق بىلەن پاشىدىن قېچىپ چىققان ئەرلەر، ئاياللار ۋە كىچىك بالىلار ئۇ يەر - بۇ يەردە قۇمغا ئېغىناپ، بەزىلىرى ئۇخلاپ، بەزىلىرى پاراڭلىشىپ يېتىشاتتى. ئەكبەر بېشىنى ئىككى قولىنىڭ ئارىسىغا ئېلىپ، ئاسمانغا قارىغىنىچە ئوڭدا ياتتى. كۆكتىكى تولۇن ئاي پايانسىز دېڭىز ئۈستىدە لەيلەپ يۈرگەن يوغان بىر پارچە ئاق سەدەپتەك پارقىراپ تۇراتتى.

ئەكبەرنىڭ خىيالى يەنە يىراققا كەتتى، تورۇپلا ئۇنىڭ كۆز ئۆڭىدە، ئۆيى ئەتراپىدا ئۆسۈپ تۇرغان سۆۋادان تېرەك ۋە شۇ تېرەك يېنىدا شىلدىرلاپ ئاقىدىغان لايقا ئېرىق، بىر زامانلار شەھەر سىرتىدا ئاغىنىلىرى بىلەن لەگلەك ئۇچۇرغان، ۋەللەي توۋلىغان قەدىمكى يارلىقلار، تۆپىلىكلەر... ئانىسىنىڭ مۆڭلۈق كۆزلىرى، ئاچا - سىڭىللىرىنىڭ تاتلىق كۈلكىلىرى... نامايان بولغاندەك، بۇ نەرسىلەر ئەسلىدىكى قىياپىتى بويىچە قىلىقلى-

ـنىپ ، ھەرىكەتلىنىپ تۇرغاندەك كۆرۈنۈپ كەتتى . ئەكبەر ئۆزد-نى بىر سىلكىپ ، بۇ ئازابلىق خىيالىي دۇنيادىن قۇتۇلۇپ چى-قىش ئۈچۈن كۆزىنى يوغان ئېچىپ ئاسمانغا قارىدى ، ئاي ئۇنىڭ بېشى ئۈستىدە ئېسىلىپ كۈلۈپ تۇراتتى . ئەكبەر بىر چاغلاردا ، يازنىڭ ئىسسىق كۈنلىرىدە ئانىسى بىلەن بىللە ئۆگزىدە يېتىپ ، ئاسماندا ئاشۇنداق ئاينى كۆرگەنىدى . ئۇ چاغدا ، ئانىسى ئۇنىڭغا ئاي توغرىسىدا ئاجايىپ قىزىق ، گۈزەل ھېكايىلەرنى سۆزلەپ بەرگەنىدى . ھازىر ئەكبەر ئەنە شۇ ھېكايىلەرنى قايتا ئەسلىدى ۋە ئاسماندىكى تولۇن ئايغا قاراپ ، ئاستا پىچىرلىدى :

«ئەي غۇبارسىز ، ئەركە ئاي ! سېنىڭ مۇشۇ نۇرلۇق شولاڭ شۇدەم يۇرتۇمدىكى ئۆيلەرنى ، باغلارنى ، تاغ - دەريالارنى مۇشۇ يەردىكىدەك يورۇتۇپ تۇرامدىغاندۇ ؟ ! ئۇ يەردىكى ئانام ، ئاچا - سىڭلىم ۋە ھېلىقى مەن تېخى كۆرمىگەن قىرىندىشىم سېنىڭ پارقىراق چىرايىڭنى ماڭا ئوخشاش كۆرەلەمدىغاندۇ ؟ ! مەن ئۇلارنىڭ سېنى كۆرەلىشىنى ، سېنىڭ بىزنىڭ كۆزلىرىمىزنىڭ ئۇچرىشىشى ئۈچۈن كۆۋرۈك بولۇپ بېرىشىڭنى نەقەدەر ئارزۇ قىلاتتىم - ھە ؟ !

ئاھ ، ئانا ! لېكىن سەن ھازىر ئاشۇ ئاسماندىكى ئاي - يۇلتۇزلاردىنمۇ يىراقتا ، بەكمۇ يىراقتا !...

ئاھ ، خۇدا ! بۇ نېمىدېگەن ئېغىر ، نېمىدېگەن ئۇزاق جۇدا-لىق ! ؟ سەن پۈتۈن كائىناتنى ، يەر - زېمىندىكى بارلىق مەۋجۇ-داتنى ياراتقۇچى ، ئالەمنى سەرەمجانلاشتۇرغۇچىسەن ، ھايات - ماماتنىڭ ئىگىسى ، ئىنسانىيەتنىڭ پاناھى ، خەير - ئېھسانلارنىڭ بۇلىقىسەن ! لېكىن نېمە ئۈچۈن مېنىڭ ئاھۇ - پەريادىم ساڭا يەتمەيدۇ ! ؟ نېمە ئۈچۈن ماڭا ئىچىڭ ئاغرىمايدۇ ؟ ! مەن قايسى گۇناھىم ئۈچۈن بۇنچە ئېغىر دەردنى تارتىشقا ھەقلىق ؟ ! ئەي كۆيۈمچان ئاللا ، مېنى ئانام بىلەن ئۇچراشتۇرغىن . مەن ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ ، ئوغۇللۇق بۇرچۇمنى ئادا قىلاي ! يۇرتۇمغا

يول بەرگىن ، مەن ئۇنىڭ مېنى ئاپىرىدە قىلغان تۇپراقلىرىنى سۆيۈپ ، كۆزۈمگە سۇرتەي !… »

ئەكبەرنىڭ كۆزىدىن ياش تاراملاپ كەتتى ، ئاخىر ئۆزىنى تۇتالماي ، ئانىسىدىن ئايرىلغان كىيىك بالىسىدەك بوزلىدى…

ئەكبەر شۇ ھالەتتە قانچىلىك ياتقىنىنى ئۆزىمۇ سەزمىدى ، بىر چاغدا قۇمنىڭ ئوتلۇق تەپتى كۆرپىدىن ئۆتۈپ ، بەدىنىنى قىزىتىشقا باشلىغاندىلا ، ئۇ ئورنىدىن تۇردى ۋە يېڭى ئۆيدە «دادامنى قارا بېسىپ قالمىسۇن» دەپ ئەنسىرەپ ، ئىتتىك ئۆي تەرەپكە ماڭدى .

ئەتىسى ، ئەبۇلەھەب يېڭى ئۆينى تەبرىكلەپ كەلدى ۋە ھويلىنىڭ بىر چېتىگە ئۆز قولى بىلەن بىر تال كۆچەتنى تىكىپ مۇنداق دېدى :

— بىز بۇ دەرەخنىڭ ئىسمىنى «نىم» دەپ ئاتايمىز ، بۇ بەك خاسىيەتلىك دەرەخ ، ئۇنىڭ سايىسىدە ياتقان ئادەم ھەرگىز ئۆپكە كېسىلى ، زۇكام بولمايدۇ . يوپۇرمىقىنى قاينىتىپ ، سۈيىدە تۇغۇتلۇق ئايالنىڭ ، قوتۇر بولۇپ قالغان ، ئىسسىتما بولۇپ قالغان ئادەمنىڭ بېشىنى يۇيسا ، دەرھال شىپا بولىدۇ . سەن بۇنى قۇرۇتۇپ قويما ئەكبەر . كۈندە ئاز ـ ئازدىن سۇ قۇيۇپ بەرسەڭ چوقۇم كۆكلەپ كېتىدۇ !

— ئىنشائاللا ، دېگەنلىرى بولىدۇ ، تەقسىر ! — دېدى ئاتىخان ھۆرمەت بىلەن ، — بۇ بەكمۇ مەنىلىك ئىش بولدى ، يېڭى ئۆيگە يەنە بىر يېڭى ھاياتلىق قوشۇلدى . بىز بۇنى چوقۇم ئەي قىلىمىز !

3

بەگتۆمۈرنىڭ ئۆيى بۈگۈن بايرام خۇشاللىقىغا چۆمدى . ئون نەچچە ئادەم بۇ كىچىككىنە ، تار ئۆيدە قىستىلىپ

ئولتۇراتتى . ھاۋانىڭ ئىسسىقى ، ئادەملەرنىڭ تىنىقى قوشۇلۇپ ، ئۆينى گويا پار مۇنچىسىدەك قىزىتىۋەتكەنىدى . لېكىن ، ھازىر ھېچكىم بۇنىڭغا پەرۋا قىلمايتتى . ھەممە ئادەمنىڭ كۆزى ، دىق. قىتى بەگتۆمۈرنىڭ قولىدىكى مۆجىزىلىك خەتتە ئىدى .

بۈگۈن چۈش ۋاقتى بىلەن بويىنىغا خالتا ئاسقان بىر ئەرەب پوچتىكەش ئۇنىڭغا «يۇرتۇڭدىن كەپتۇ» دەپ بىر پارچە خەتنى بەرگەنىدى . بۇ خەۋەر خۇددى شامالدەك پۈتۈن شەھەرگە گۇررىدە تارقالدى . بۇنى ئاڭلىغان كونا ـ يېڭى مۇساپىرلار بۇ كۈتۈلمىگەن خەۋەرنىڭ تېگى ـ تەكتىنى بىلىش ئۈچۈن ، تەرەپ ـ تەرەپتىن ئۇنىڭ ئۆيىگە پايپاسلاپ كېلىشكەنىدى .

ئۇلار ئىشىكتىن كىرە ـ كىرمەيلا ، تۇشمۇتۇشتىن سوئال سوراپ ، بەگتۆمۈرنى تەمتىرىتىپ قويدى .

— خەت كەلدىما ؟

— يۇرتتىن راستلا خەت كەلدىما ؟

— قاچان كەلدى ؟

— قانداق كەپتۇ ؟

— خەتتە نېمە دەپتۇ ؟

— يۇرتىمىز تىنچمىكەن ؟

— قانداق بوپ كېتىپتۇ ؟

...

ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ بېسىققاندىن كېيىن ، ئارىدىكى مويسىپىت بىر ئادەم بەگتۆمۈرگە مۇراجىئەت قىلدى :

— ئوغلۇم ، ئوقۇغىنا ، خەت دېگەن يېرىم دىدار ، نېمە گەپلەر بار ئىكەن ئاڭلاپ باقايلى !

خەت بەگتۆمۈرنىڭ سىڭلىسىدىن كەلگەنىدى ، ئۇنىڭ قولى. دىكى يوغان سېرىق كونۋېرتنىڭ ئالدى ـ ئارقى خىلمۇخىل ئىجىر ـ مىجىر خەتلەر بىلەن ھەر خىل شەكىل ۋە ھەر خىل رەڭدىكى تامغىلارغا تولغانىدى .

«مەككىدىكى ئاكام بەگتۆمۈرگە تېگىدۇ» دەپ يېزىلغان بۇ بىر پارچە خەتنىڭ يەتتە ئايدىن بېرى نەلەردە يۈرۈپ، نەلەردە ئايلىنىپ، قانداق بىر ئىلاھىي كۈچ بىلەن بۇ يەرگە كېلىپ قالغانلىقىنى هازىر هېچكىم تەسەۋۋۇر قىلالمايتتى. ئۇلار پەقەت تۇيۇقسىز ئاسماندىن چۈشكەندەك پەيدا بولۇپ قالغان بۇ بىر پارچە خەتنىڭ نەچچە يىلدىن بېرى مەككە زېمىنىدا سادىر بولغان غايەت زور مۆجىزە ئىكەنلىكىنىلا بىلەتتى.

بەگتۆمۈرنىڭ خەت تۇتۇپ تۇرغان قولى تىترەۋاتاتتى. ئۇ، يۈرەك - باغرىنى ئېزىپ، كۆزىگە ئاچچىق ياش كەلتۈرگەن بۇ خەتنى قايتا ئوقۇشتىن قورقاتتى، لېكىن هازىر قايتا ئوقۇمىسا بولمايتتى، شۇنچە ئادەم ئۇنىڭغا تەلمۈرۈپ، ئىنتىزار بولۇپ ئولتۇراتتى، بەگتۆمۈر ئامالسىز ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ، خەتنى ئوقۇشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئاۋازى مىسكىن هەم تىترەڭگۈ ئىدى:

«... جېنىم ئاكا، سەن نەدە؟ دادامچۇ؟ سىلەر بىزنى قويۇپ چىقىپ كەتكەن پېتى شۇنچە يىل ئىز - دېرەكسىز بولۇپ كەتتىڭلار! سىلەر بۇ دۇنيانىڭ بىرەر يېرىدە بارمۇ؟! قارىسام كۆز نۇرۇم، تىۋۇلىسام ئاۋازىم يېتەمدۇ؟! جېنىم ئاكا، گەپ قىلە؟! دادامنى بەكمۇ سېغىندىم، مەندەك بىر ئاجىز قىزنى ئۇنتۇمىسا بولاتتى!؟ ئانام قېرىپ كەتتى، ئاكا! هەمىشە سېنىڭ گېپىڭنى قىلىپ يىغلايدۇ، تولا يىغلاپ كۆزىمۇ خىرەلىشىپ قالدى! سەن قاچان كېلىسەن، ئاكا! ئانامنى بولسىمۇ خۇشال قىلىپ، رازىلىقىنى ئال!...

يۇرتىمىز ئازاد بولدى... هەممە يەر كوپېراتسىيىلەشتى!...

ئانامنى بەشتە كاپالەت ئائىلىلەر قاتارىدا هۆكۈمەت بېقىۋاتىدۇ!...

قوشنىمىز جامال ئاتچى هىندىستان چېگرىسىغا بارماقچىكەن، شۇ يەرگە بارغاندا ئەۋەتىپ بەرسىلە دەپ، بۇ خەتنى يېزىپ بەردىم، ئىنشائاللا، قولۇڭغا تېگەر! خۇدايىم بىزنىڭ كۆز ياشلى-

رىمىزنى بىكار ئاقىتۇرماس ، دادامىنى ، سىنى بىزگە يەتـ
كۈزۈپ بېرەر ! ئاداـام بىلەن ئىككىمىزنىڭ كۆزى ھەمىشە
ئىشىكتە !... »

بەگتۆمۈر توختاپ قالدى ، ئۇزۇلمەي ئېقىۋاتقان ھەسرەتلىك ياش ئۇنىڭ كۆز نۇرىنى توسۇۋالغانىدى ، بەگتۆمۈرنىڭ خەتنى داۋاملىق ئوقۇشقا مادارى يەتمىدى . ئۇ ، ئىچ ـ ئىچىدىن ئۆرلەپ چىققان «ئانا !» دېگەن مۆڭلۈق بىر نىدا بىلەن لەسسىدە ئولتۇـ رۇپ قالدى ، بەگتۆمۈرنىڭ كۆز ئالدى قاراڭغۇلىشىپ ، دەسسەپ تۇرغان زېمىن پىرقىراۋاتقاندەك ، ئاسماندىكى قۇياش يەرگە يوـ رۇقلۇق ئەمەس ، بەلكى قاراڭغۇلۇق ، زۇلمەت ئەكەلگەندەك بوـ لۇپ كەتكەنىدى...

ئۆي ئىچىدە ئېسەدىگەن ، مىشىلدىغان ئاۋازلار ئاڭلىنىشقا باشلىدى . بەزىلەر خۇرسىناتتى ، ئۇلۇغ ـ كىچىك تىناتتى ، بەزىـ لەر بولسا ، ئاۋازىنى قويۇۋېتىپ ، «ئاھ خۇدا !» دەپ نالە قىلاتـ تى ، شۇ تاپىتا ئۇلارنىڭ ھەممىسى يۇرتى ، ئاتا ـ ئانىسى ، بالا ـ چاقىسى ۋە ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى توغرىسىدىكى خىياللارغا غەرق بولۇپ ، سېغىنىش ، ھىجىران ، ۋىسال ئوتىدا پۇچىلىـ نىۋاتاتتى !...

مۇڭ ۋە ھەسرەتكە تولغان ئېغىر سۈكۈنات بىر ئاز كۆتۈرۈلـ گەندىن كېيىن كىشىلەر ئۆزئارا سۆزلىشىشكە باشلىدى :

— يۇرتىمىز ئازاد بولدى دەپتۇ ، بۇ نېمە دېگىنىدۇ ؟
— ھېلىقى «كوپىراتسىيىلەشتى» دېگىنىچۇ ؟
...

جاۋابتىن سوئال كۆپ ئىدى ، ھەر كىم ئۆزىچە مۇلاھىزە قىلىپ ، ئۆزىچە بىر نەرسىلەرنى دەۋاتاتتى ، لېكىن ھېچكىم توغرا ۋە دەل جاۋاب بېرەلمەيتتى . بەزىلەر ھەتتا كۈلكىلىك ، بىمەنە گەپلەرنىمۇ قىلىشتى . ئەمما ، نېمە دېگەنىبىلەن بۇگۈن ئۇلار يۇرـ تىنىڭ خەۋىرىنى ، ھىدىنى ۋە سېغىنىشىنى ئەكەلگەن بۇ ئاددىي

خەت بىلەن دىدارلىشىپ ، ئۇزاقتىن بىرى ھېس قىلىپ باقمىغان شاد ـ خۇراملىق بىلەن ھەسرەت ـ نادامەتكە چۆمدى . جۇدالىقتا جان تالىشىۋاتقان بۇ مۇساپىرلارنىڭ كۆكسىدە نەچچە يىللاردىن بىرى ياشىرىپ كەلگەن دىل تۇتىياسى — ئانا تۇپراق سۆيگۈسى لاۋۇلداپ ياناتتى . ئۇلارنىڭ نەزىرىدىكى بۇ تۇپراق ئاددىي تۇپراق ئەمەس ، بەلكى قانچىلىغان قان ـ تەر ، قانچىلىغان كۆز ياش ، قانچىلىغان ئانا سۇتى تۆكۈلگەن مۇقەددەس تۇپراق ئىدى . شۇڭا ئۇلار كۆزلىرىنى ئاسماندىن ئۈزمەي نە ـ نەلەردە ياشىسىمۇ ، لېكىن ۋۇجۇدىنى ئاتا ـ بوۋىلىرىنىڭ ئەزىز خاكى كۆمۈلگەن ئاشۇ تۇپراققا تەئەللۇق دەپ بىلەتتى !...

بەگتۆمۈرنىڭ ئۆيى كەچكىچە ئاشۇ ئادەملەرنىڭ سۆھبىتى ۋە ئەسلىمە ـ خاتىرىلىرى بىلەن ئاۋات بولدى . پەقەت قاراڭغۇ چۈشۈپ ، ناماز خۇپتەنگە ئەزان چىققاندىلا ، ئۇلار بىر ـ بىرلەپ ئۆيدىن چىقتى .

بەگتۆمۈر ئەتىسى ھېلىقى نامرات پوچتىكەشنى ئىزدەپ تېپىپ ، ئۇنىڭغا باشقىدىن تەشەككۈر ئېيتتى ۋە خېلى كۆپ پۇل ئىنئام قىلدى . چۈنكى ، خەت مەككىگە كەلگەندىن كېيىن ، ئۇ تۆت ـ بەش كۈنگىچە زېرىكمەي ، ئېرىنمەي ئىزدەپ يۈرۈپ ، بەگتۆمۈرنى تەستە تاپقانىدى .

بۇ بىر پارچە خەتنىڭ جاھان ئايلىنىپ ، تاسادىپىي كېلىپ قېلىشى ئەكبەرگە ئىلھام بولدى . ئۇ ، «مەنمۇ ئارقا ـ ئارقىدىن خەت يېزىپ سالسام ، بىرسى تەگمىسە ، بىرسى تەگمەمدۇ ؟ » دېگەن ئۈمىد بىلەن ، قارا چىراغنىڭ يورۇقىدا ئولتۇرۇپ ، ئانىسىغا خەت يازدى :

«سالام ، سۇزۇك سۇدىن خۇي ئالغان ، قىزىلگۈلدىن بۇي ئالغان ، تولۇن ئايدىن نۇر ئالغان مېھرىبان ئانامغا... »

ئۇ ، خەتنىڭ ئاخىرىنى يۇرتىدا يادلىۋالغان مۇنۇ بېيىت بىلەن ئاخىرلاشتۇردى :

«ئانام سورىسا ، ئاكام سورىسا ،
مېنى بۇ يەردە بار دەڭلا .
بىر كۆزى ياش ، بىر كۆزى قان ،
جۇدالىقتىن ئاھۇزار دەڭلا ! »

ئەكبەر بىر ئاي ئىچىدە ئاشۇنداق خەتتىن ئون نەچچە پارچە يېزىپ سالدى . لېكىن ، ئۇ خەتلەرنىڭ بىرسىمۇ بۇنداق قاتمۇ قات تاغ - داۋان ، دېڭىز - ئوكيانلاردىن ھالقىپ ، يۇرتىغا يېتىپ بارالمىدى !

بەشىنچى باب

مىسىردىن كەلگەن ئەلچى

1

ئاتىخان ھەرەم مەسچىتىنىڭ يېنىدىن چىرايلىق بىر دۇكان-نى ئىجارىگە ئالدى . ئۆز تەبىئىتىگە يارىشا ، دۇكانىنىڭ ئىچى - سىرتىنى پاكىز ئاقلاپ ، ئۇدۇل تامغا يوغان ئەينەك بېكىتتى ، كۇسا - ئورۇندۇق تولۇقلىدى ۋە دۇكانىنىڭ ماڭلىيىغا ئۇيغۇرچە ، ئەرەبچە «ئاتىخان ساتىراشخانىسى» دېگەن خەتلەر يېزىلغان كۆر-كەم بىر ۋىۋىسكىنى ئاستى .

ھازىر ئۇنىڭ دۇكىنى خېرىدار - چۆپقەتلەرلا ئەمەس ، بەلكى يىراق - يېقىندىكى تونۇش - بىلىشلەرمۇ كىرىپ ، يېڭى - يېڭى خەۋەرلەرنى يەتكۈزىدىغان ، سوقا - سۆھبەت قۇرۇپ ، ئىچ پۇشى-قىنى چىقىرىدىغان قايناق سورۇنغا ئايلانغانىدى .

بۈگۈن كەچكە يېقىن دۇكان خېلى ئازادە بولۇپ قالدى . ئاتىخان يەرلەرنى سىيرىپ - سۈپۈرۈپ ، سۇ چاچتى ، ئىشىك - دېرىزىلەرنىڭ يوچۇقلىرىدىن كىرىۋالغان پاشا - چىۋىنلەرنى لۆڭ-گە بىلەن ئۇرۇپ قوغلاپ چىقاردى ، ئاندىن دۇكانىنىڭ بۇلۇڭىغا قويۇلغان كۈپتىن بىر نوگاي مۇزدەك سۇ ئېلىپ ئەمدى ئىچىپ تۇرۇشىغا ، ئەزەلدىن كۆرۈپ باقمىغان سالاپەتلىك بىر خېرىدار «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» دەپ كىرىپ كەلدى . ئۇ ، پۈتۈنلەي ئەرەب-چە كىيىنىۋالغانىدى . قارا ئېقال بىلەن باسۇرۇۋالغان ئاپئاق يىپەك روملى گەدىنىگىچە چۈشۈپ تۇراتتى . ئۇچىسىدىمۇ ئۇشۇ-

قىغىچە يېپىپ تۇرغان ئاق يىپەك كۆڭلەك بار ئىدى . شۇنچە ئىسسىق بولۇشىغا قارىماي ، كۆڭلەكنىڭ تۈگمىسىنى ھەم ئېتىۋالغانىدى . بۇ ئادەمنىڭ قولىدا ناھايىتى چىرايلىق ، پارقىراق ھېقىق تەسۋى تۇراتتى . ئۇنىڭ قورۇق باسقان كەڭ ماڭلىيىدىن ، نۇرى قاچمىغان ئۆتكۈر كۆزلىرىدىن ۋە پارقىراپ تۇرغان قارىمۇتۇق چىرايىدىن ئەقىل - ئىدراكلىق ، كۆپ ئىش كۆرگەن ، دىلكەش ئادەملىكى چىقىپ تۇراتتى .

ئاتىخان ئورنىدىن تۇرۇپ ، ھۆرمەت بىلەن ئۇنىڭغا سالام ياندۇردى . خېرىدار ئۇدۇل بېرىپ ، ئەينەكنىڭ ئالدىدىكى يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇققا ئولتۇردى ۋە بېشىدىكى روملى بىلەن ئېقالنى يېنىغا ئېلىپ قويدى . ئاتىخان ئۇنىڭ بوينىغا پەرتۇق تارتىپ شالاڭشىشقا باشلىغان ماش گۈرۈچ چېچىنى ئۇۋۇلاشقا باشلىدى .

ئاتىخان مېھرى ئىسسىق ، ناتونۇش بۇ خېرىدارنىڭ چېچىنى ناھايىتى سىلىق چۈشۈردى ، ساقىلىنى تۈجۈپىلەپ ياسىدى ، غول ۋە بىلەكلىرىنى ئۇۋۇلاپ ، يېنىك سىلكىدى ، بارماقلىرىدىن قاس چىقىرىپ ناھايىتى تېتىك ۋە راھەتلىك قىلىپ قويدى .

— قوللىرى بەك يەڭگىل ئىكەن ، ئۇستام ، — دېدى بۇ ئادەم رازىمەنلىك بىلەن ئاتىخانغا قاراپ ، — قاچانلاردىن مۇنداق ياخشى ھۈنەرنى ئۆگىنىپ ئالغانتىلە؟

ئاتىخان جاۋاب بېرىشنىڭ ئالدىدا بۇ ئادەمگە لەپپىدە بىر قارىدى ، ئۇ بايىدىن بېرى بۇ ئادەمنىڭ ئەرەب ياكى ئۆز يۇرتلۇقى ئىكەنلىكىنى بىلەلمەي ياكى سوراشقا پېتىنالماي ، تىت - تىت بولۇپ تۇرغانىدى ، مانا ئەمدى بۇ ئادەم ئۆزى ئۇنىڭغا گەپ قىلدى ، گەپ قىلغاندىمۇ تولۇق ۋە راۋان ئانا تىلدا سۆزلىدى ، ئۇنىڭ تەلەپپۇزىدىن ئاز - تولا خوتەن پۇرىقى چىقىپ تۇراتتى .

— ئون ياشقىچە قارىيخانىدا ئوقۇدۇم ، — دېدى ئاتىخان ناھايىتى تەبىئىي ۋە ئەركىن ھالدا ئۆزى ھەققىدە سۆزلەپ ، —

لېكىن «ئىننائەتەينا»نى يادقا ئالالمىدىم. دادام رەھمەتلىك خاپا بولۇپ، «تىلىڭ ئوقۇشقا كەلمىگەن بولسا، قولۇڭ ھۈنەرگە كەلسۇن» دەپ بىر ساتىراشقا شاگىرتلىققا تۇتۇپ بەردى، ئۇستام تازىمۇ زەردىلىك، چېكەرمەن ئادەم ئىدى. ئۇنىڭ قولىدا بىر يىل ئاران چىدىدىم، مانا ئەمدى شۇ بىر يىللىق چالا - بۇلا ھۈنەر ئەسقاتتى، دېسىلە!

ئاتىخاننىڭ كىچىك بالىدەك كۆڭۈلچەك ۋە سەمىمىيلىكى بۇ ناتونۇش خېرىدارنى تەسىرلەندۈردى، ئۇ، يېغىۋاشتىن دېرىزە يېنىدىكى ئورۇندۇقتا ئولتۇردى ۋە ئاتىخان قويۇپ بەرگەن مۇزدەك سۇنى ئىچكەچ پاراڭغا چۈشتى:

— ئادەم بالىسى ئۈچۈن، ئۆگەنگەن نەرسە بىھۇدە بولمايدۇ، ئۇستام. ھەر نېمە بولسا، ياخشى ھۈنەرنى ئۆگىنىپ قويۇپتىكەنلا. دۇنيادا بۇنىڭدىنمۇ پاكىز، خاسىيەتلىك ئىش يوق. ئۆز ۋاقتىدا پەيغەمبىرىمىز مۇشۇ يەردە، ھەج تاۋاپتىن كېيىن چاچ چۈشۈرۈۋاتقانلارنى كۆرۈپ: «ئى ئاللا، مۇشۇ چاچ چۈشۈرگەنلەرگە بەخت - سائادەت ئاتا قىلىشىڭنى تىلەيمەن!» دەپ دۇئا قىپتىكەن. بۈگۈن ئاللانىڭ قۇدرىتىدە سىلى بىلەن تونۇشۇپ قالدۇق، ئۇستام! مېنىڭ ئىسمىم پاساراخۇن، بۇ يەردىكى كىشىلەر پاسار ھاجىم دەيدۇ. ئۆزۈم خوتەن قاراقاشلىق. بۇنىڭدىن يىگىرمە بەش يىل بۇرۇن، دادام بىلەن ھەجگە چىققان، قايتىش ۋاقتىمىزدا، دادام مېنى مىسىرغا ئاپىرىپ، «جامىئۇل ئەزھەر»گە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ كەتكەن. ئۇ يەردە توققۇز يىل ئوقۇپ، ئىلىم تەھسىل قىلدىم. ئاندىن ئۆيلىنىپ، تىرىكچىلىك ئۈچۈن تىجارەت قىلىشقا باشلىدىم. ھازىر يەمەن، ئەرەبىستان، شام ۋە ئىراق تەرەپلەرگە بېرىپ - كېلىپ تۇرىمەن. ھال - كۈنۈم يامان ئەمەس! بىر نەچچە قېتىم يۇرتقا باراي دەپمۇ بارالمىدىم، ئاللا بىزنىڭ رىزقىمىزنى مۇشۇ تەرەپلەرگە چېچىۋەتكەن ئوخشايدۇ!...

بۇ ئادەم سۆزدىن توختاپ، ھېچبىر تاۋاقتىكى سۇدىن بىر ئوتلىدى، ئاتىخان ئۇنىڭ ئۆزىنى پىسەنتىگە ئېلىپ، ئوچۇق كۆڭۈللۈك، دىلكەشلىك بىلەن يۈرەك سىرلىرىنى ئېيتقانلىقىدىن بەكمۇ سۆيۈندى. شۇ تاپتا، ھەر ئىككىيلەننىڭ كۆڭلىدە بىر خىل يېقىنلىق، ھۆرمەت ۋە سەمىمىيلىك تۇيغۇسى ئورۇن ئالغانىدى.

ئاتىخان ئەمدى سۆھبەتنىڭ تېمىسىنى ئۆزى نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئويلاپ، تېگىگە يېتەلمىگەن بىر ئىشنىڭ ئۈستىگە بۇرىدى:

— ئۆزلىرى كۆپ ئوقۇغان، ئوقۇمۇشلۇق ئادەم ئىكەنلا. مەن بۇرۇن يۇرتۇمدا ئۆشرە - زاكات بېرىپ، پەيغەمبەرنىڭ سۈننەتلىرىنى، مۇسۇلمانلىق پەرزلىرىنى ئادا قىلىپ كەلگەندىم. لېكىن، ھازىر قولۇم قىسقا بولۇپ، زاكاتنىڭ ساۋابىدىن مەھرۇم قالدىم. بۇنىڭغا كۆڭلۈم بەكمۇ يېرىم، ئۆزلىرىدىن سورايدىغىنىم، شەرىئەتتە بۇنىڭ ئورنىنى تولدۇرىدىغان باشقا يوللار بارمۇ، قانداق؟

— زاكاتنىڭ مەنىسى پاكلاشتۇرۇش، دېگەنلىك بولىدۇ، ئۇستام! — دېدى پاسار ھاجىم ئۇنىڭ كۆڭلىنى چۈشىنىپ، — كىشىلەر ئۆشرە - زاكات ئارقىلىق ئۆزىنىڭ مال - دۇنياسىنى پاكلاشتۇرىدۇ. بىر ھەدىستە مۇنداق دېيىلگەن: «ناماز مۆمىنلەرنى جەننەتكە كىرىدىغان يولنىڭ يېرىمىغا ئېلىپ بارىدۇ، رامىزان ئۇلارنى جەننەتنىڭ ئىشىكى ئالدىغا ئېلىپ بارىدۇ، زاكات بولسا، ئۇلارنى جەننەتكە ئېلىپ كىرىدۇ». بۇ ھەقتە مەن سىلىگە بىر ھېكايە ئېيتىپ بېرەي، قانداق قىلىشنى شۇنىڭدىن بىلىۋالسىلا: خوجا ئەبۇنەسىر ساماني ئەۋلىيالىق كامالىغا يەتكەن زات ئىدى. ئۇ كىشىمۇ پەيغەمبەرنىڭ «سۈننەتلىرى» دەپ سودىگەرچىلىك قىلاتتى، لېكىن باشقا سودىگەرلەرگە ئوخشاش نەپسانىيەتچىلىك قىلماستىن، بەلكى پۇل تېپىپ، خۇدانىڭ بەندىلىرىگە زاكات بېرەي، زاكاتنىڭ ساۋابىدىن مەھرۇم قالماي، دەپ سودىگەرچىلىك قىلاتتى. بىر كۈنى مۇرىتلىرىدىن بىرى: «ئەي خوجا،

شۇنچە پۇل ـ مېلىڭىز تۇرۇپ يەنە نېمە ئۈچۈن سودىگەرچىلىك قىلىسىز ؟ » دەپ سوراپتۇ . خوجا ئەبۇنەسىر : «ئەي مۇرىت ، ياخشى ئېيتتىڭىز ، مەن ئەقلىمگە كەلگەندىن بۇيان ، پەيغەمبەر ـ نىڭ سۈننەتلىرىنى تاشلىمىدىم . خاھى سەپەردە ، خاھى يۇرتتا تۇرغان ۋاقتىمدا بولسۇن ، خەلققە زاكات بېرىپ ، پايدا يەتكۈز ـ دۇم . ئەگەر سودىگەرچىلىك قىلمىغان بولسام ، زاكاتنىڭ ساۋابى ـ دىن مەھرۇم قالغان بولاتتىم . ئەي مۇرىت ، سىز ئاڭلىمىغانمۇ ؟ بىر كۈنى ئۇلۇغ پەيغەمبەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مەسچىتتە ئولتۇراتتى ، بىر نەچچە ساھابەلەر كىرىپ : «ئەي خۇدانىڭ پەي ـ غەمبىرى ، باشقا ساھابەلەر باي بولغىنى ئۈچۈن زاكات بېرىپ ، زاكاتنىڭ ساۋابىنى تاپىدۇ ، بىز يوقسۇل بولغانلىقىمىز ئۈچۈن ، زاكات بەرگىلى پۇلىمىز يوق ، زاكاتنىڭ ساۋابىدىن مەھرۇم قالدۇق ، سىز بىزگە زاكاتنىڭ ساۋابىنى ھاسىل قىلغۇدەك بىرەر ئىشنى بۇيرۇسىڭىز » دەپ ئىلتىماس قىلىشتى . بۇ چاغدا مۇھەم ـ مەد پەيغەمبەر : «ئەي ساھابەلەر ، كۈندە ناماز بامداتنى ئوقۇپ بولۇپ ، ئوتتۇز ئۈچ قېتىم ئەلھەمدۇلىللا ، ئوتتۇز ئۈچ قېتىم سۇبھانەللا ، ئوتتۇز ئۈچ قېتىم لائىلاھە ئىللەللا دېسەڭلار زاكات بەرگەننىڭ ساۋابىنى تاپىسىلەر » دەپ بۇيرۇدى . شۇنىڭ بىلەن بۇ كەمبەغەل ساھابەلەر خۇشال بولۇپ ، ھەر كۈنى ناماز بامداتتىن كېيىن يۇقىرىقىلارنى ساۋاق قىلىپ ئوقۇدىلەر...

— چۈشەندىم ، چۈشەندىم !... ، — دېدى ئاتىخان خۇشاللىق ـ تىن ئورنىدىن تۇرۇپ ، — ئەمدى كۆڭلۈم يورۇدى ، مېنى قىيىن بىر ئىشتىن خالاس قىلدىلا ، ھاجىم ! سىلىگە كۆپ رەھمەت ! يەنىلا ئوقۇغان ئۇلۇغ ، ئوقۇغان كۈچلۈك ئىكەن !...

شۇ ئۈچرىشىشتىن كېيىن ، ھەش ـ پەش دېگۈچە ئون نەچچە كۈن ئۆتۈپ كەتتى ، بۇ ئارىلىقتا پاسار ھاجىم مەدىنە ، تائىف ، دەممام قاتارلىق شەھەرلەرگە باردى ۋە بىر پەيشەنبە كۈنى چۈش ـ تىن كېيىن تۇيۇقسىز يەنە ئاتىخاننىڭ دۇكىنىدا پەيدا بولدى .

— قانداق ئۇستام؟ — دېدى ئۇ بوسۇغىدىن ئاتلاپلا قىزغىن هال سوراپ، — كۆڭلىرى ياخشى ئۆتۈۋاتامدۇ؟

— ئىنشائاللا، يامان ئەمەس، — دېدى ئاتىخانمۇ هۆرمەت بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ، — ئاتا - ئانىمىز ئەخلىتىڭلار ئالتۇن، كۆلۈڭلار كۈمۈش بولسۇن، دەپ دۇئا قىپتىكەن. مانا شۇ دۇئا-نىڭ بەرىكىتى بىلەن خۇداغا شۈكرى، ئايىغىمىزدىن شامال ئۆتۈپ تۇرۇۋاتىدۇ!

پاسار هاجىم يەنە چېچىنى قىردۇرۇپ، ساقال - بۇرۇتىنى ياساتتى. بۇ جەرياندا، بۇ قېتىمقى سەپىرى ۋە تىجارىتى توغرىسى-دا سۆزلەپ بەردى ۋە ئاخىرىدا، ئاتىخان زادىلا خىيالىغا كەلتۈ-رۈپ باقمىغان بىر سوئالنى سوراپ قالدى:

— ئۇستام، سايىلىرىنى ئىككى قىلىش نىيەتلىرى يوقمۇ؟ ئادەم قېرىغانسېرى ۋاپادار بىر جورىگە موهتاج بولۇپ قالىدۇ. سىلى بۇنى ئويلاپ باقمىلىمۇ؟

ئاتىخان هودۇقۇپ، تەمتىرەپ قالدى، قولىدىكى ئۇستىرىمۇ پاسار هاجىمنىڭ ساقىلىدا توختاپ قالدى. ئۇ، راستىنىلا بۇ ئىشنى ئويلاپ باقمىغانىدى. ئۇنىڭ بارلىق پىكىر - خىيالى ئەكبەر تېزراق چوڭ بولسا، بىرەر ئوبدان قىز تېپىپ، شۇنى ئۆيگە كېلىن قىلىپ ئەكىرىۋېلىشتا ئىدى. لېكىن، بۈگۈن تو-يۇقسىز ئوتتۇرىغا چىققان بۇ كۈتۈلمىگەن سوئال خۇددى بىر تال خىسلەتلىك تاياقتەك، ئۇنىڭ يۈرىكىدىكى ئۆچەي - ئۆچەي دەپ قالغان ئەرلىك ئوتلىرىنى قوچۇپ، مالتىلاپ، پۇۋلەپ يېلىنجى-تىشقا باشلىدى.

— ئۇستام، نېمە بولدى؟ — دېدى پاسار هاجىم ئاتىخانغا قىيا باققىنىچە كۈلۈپ، — هاياجانلىنىپ، ئەسلىرىگە يىگىتلىك چاغلىرى چۈشۈۋاتامدۇ نېمە؟

— يوقسۇ تەقسىر، يوقسۇ! — دېدى ئاتىخان دەرهال ئۆزى-نى ئوڭشاپ، — ماڭا بۇ سوئال بەكمۇ تۇيۇقسىز، غەلىتە تۇيۇ-

لۇپ كەتتى...

— نېمىسى غەلىتە؟... ، — پاسار ھاجىم ئەمدى جىددىي تەلەپپۇزدا سۆزلەشكە باشلىدى ، — سىلى يۇرتتىن يىراقتا ھىجـرەتتە ياشاۋاتىدىلا ، سىلىگە ھازىر ئىسسىق تاماق ، پاكىز كىيىم ، يۇمشاق ئورۇن كېرەك . ئۇنىڭ ئۈستىگە ئادەم قېرىغانسېرى ، ئاغرىق - سىلاقتىن خالىي بولالمايدۇ . بۇنداق چاغدا سىلىنى خوتۇنلىرىدىن باشقا ھېچقانداق ئادەم كۈتەلمەيدۇ ، بۇ ئىشنى ئۇبدان ئويلاشمىسىلىرى بولمايدۇ . مەن گەپنى ئوچۇق ئېيتاي : سىلى بىلەن بىرىنچى قېتىم كۆرۈشكەندىلا ، كۆزۈمگە ئىسسىق كۆرۈندىلە ، ئاز - تولا ئەھۋاللاشتۇق ، ئۇنىڭدىن كېيىن مەن سىلىنى باشقىلاردىن ئۇقۇشتۇم . سىلى ھەقىقەتەن ئاق كۆڭۈل ، ھالال ئىكەنلا ، — پاسار ھاجىم سۆزدىن توختىدى ، بۇ ئارىلىقتا ئاتىخانمۇ ئۇنىڭ ساقال - بۇرۇتىنى ياساپ بولدى ، ئەمدى ئۇ كىيىملىرىنى تۈزەشتۈرۈپ بىر چەتتىكى ئورۇندۇققا كېلىپ ئولـتۇردى ۋە ئۇسسۇزلۇق ئىچكەچ سۆزىنى داۋام قىلدى ، — مېنىڭ خۇدا يولىدا بىر ساۋابلىق ئىش قىلغۇم كەلدى . مېنىڭ قاھىرەدە مۇستاپا سۆيمەن ئىسىملىك بىر تۇرك ئاغىنەم بار . ئۇ ، چوڭ گەزمال سودىگىرى ، قاھىرەنىڭ دەۋۋان رەستىسىدە كاتتا ماگىـزىنى بار . ئۇنىڭ ئايالى مىسىرلىق ئەرەب ، قىزى سۇھەيبە تۇرمۇشتا بەختسىزلىككە ئۇچرىدى ، ئېرى يەتتە يىلنىڭ ئالدىدا سىياسىي توپىلاڭغا ئارىلىشىپ ئۆلۈپ كەتكەن ، شۇنىڭدىن بېرى بۇ چوكان ئاتا - ئانىسىنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ چىرايلىق ئولـتۇردى ، مەن سىلىنى يامان يەرگە سايە قىلمىدىم ئۇستام . «ئېـسىلدا خاتا يوق ، بى ئېسىلدا ۋاپا» دېگەن گەپ بار . ئۇنىڭ تېگى ئېسىل ، تەربىيە كۆرگەن ، جاھان كۆرگەن ئادەم . سۇھەيبەمۇ پاك ، خۇشخۇي چوكان ، خۇشخۇيلۇق — ئىنسان ۋۇجۇدىدىكى ئەڭ ياخشى ، ئەڭ چىرايلىق سۈپەتلەرنىڭ بىرى!...

ئاتىخان نېمە دېيىشنى بىلەلمەي بىردەم تامشىنىپ تۇردى

ۋە تەپچىمە ئاق دوپپىسىنى تۈزەشتۈرگەچ نېمە دېيىشىنى ئويلاندى .

— ئۇلۇغلار نەسلىگە مىسكىنلەرنىڭ ئۇلاشمىقى مالال ئىش بولارمىكىن ، تەقسىر ! — دېدى ئۇ ئاخىر كەمىنە ـ كەمتەرلىك بىلەن .

— بۇ گەپلىرى بىھۇدە بولدى ، ئۇستام ! — دېدى پاسار ھاجىم ياقتۇرمىغاندەك قىياپەتتە ، — ئۇلۇغلارمۇ ، مىسكىنلەرمۇ ئوخشاشلا خۇدانىڭ بەندىسى ، بىز ئۆزىمىزنى نېمە چاغلىمايلى ، ھەممىمىز خۇدانىڭ نەزىرىدىكى بىر چۈمۈلە !

— ئۇغۇ شۇنداق... — دېدى ئاتىخان ۋە خىيالغا چۆمۈپ شۈكلەپ قالدى . ئەمدى ئۇ بىرەر ئورۇنلۇق سەۋەب كۆرسىتىپ ، پاسار ھاجىمنىڭ تەكلىپىنى رەت قىلىشقا ئامالسىز قالغانىدى .

— مەن بىر نەچچە كۈندىن كېيىن قاھىرەگە قايتىمەن ، — دېدى پاسار ھاجىم كېتىش ئۈچۈن ئورنىدىن تۇرۇپ ، — بايا دېگەن گەپلىرىم دوستانە بىر مەسلىھەت ، مۇساپىرچىلىقتا بىر ـ بىرىمىزنىڭ غېمىنى يېمىسەك بولمايدۇ ، ئويلىشىپ باق ـ سىلا ، نىكاھ دېگەن غايىب نەرسە ، بىز نىيەت قىلغان بىلەن ئىشنىڭ ۋۇجۇدقا چىقىشى يەنىلا تەقدىر ئاللاغا باغلىق !

ئاتىخان ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇنى ئىشىكنىڭ سىرتىغىچە ئۇزات ـ تى ۋە ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي :

— ئويلىشىمەن ، جەزمەن ئويلىشىمەن ، تەقسىر ! ياخشى كۆڭۈللىرىگە رەھمەت ! — دېدى ۋە ئاخىرىدا ئالاھىدە قوشۇپ قويدى ، — بىزنىڭمۇ كىچىككىنە غەمخانىمىز بار ، تەقسىر ، ۋاقىتلىرى يەتسە بېرىپ توپلىرىنى قېقىپ كەتسىلە !

2

ئاتىخان بۇ ئىشنى ھېچكىمگە تىنمىدى ، ئۈچ كۈنگىچە ئۆزى

قاتتىق ئويلاندى . قانداق ئويلىمىسۇن ، پاسار هاجىمنىڭ سۆزلىرى يوللۇق ، ئورۇنلۇق بولۇپ چىقاتتى . دېمىسىمۇ ، هازىر ئۇنىڭ بۇ كىچىككىنە غېرىب كەپىسىگە بىر ئايال زاتى نامازدىنمۇ پەرز بولۇپ قالغانىدى . مۇساپىرچىلىق ئىچىدە بۇنداق يەككە - يېگانە ئۆتۈۋېرىش ئۆزىنى خورلاش ۋە ئالداشتىن باشقا نەرسە ئەمەس ئىدى ! شۇنىسى ، ئۇ مۇشۇنداق خىياللارنى قىلغان ۋاقىتتا ، بەزىدە ئۆزىنى قەدىناس ئايالى خانىتىللانىڭ ئالدىدا ئەيىبكاردەك ، ئۇنىڭغا يۈز كېلەلمەيدىغان ئىشلارنى قىلىۋاتقاندەك تۇيغۇلارغا كېلىپ بىئارام بولاتتى . لېكىن يەنە ، غايىبانە هالدا ئۆزىنى ئاقلاپ ، «مەن ئۇنىڭ ئۈستىگە قەستەن توقال ئالمىدىم ، بىزنىڭ ئايرىلغىنىمىزغا ئۈچ يىلدىن ئاشتى ، بۇنداق زۆرۈرىيەت نىكاھىنى ئاللا راۋا كۆرىدۇ ، خانىتىللامۇ كەچۈرىدۇ» دەپ ئۆز - ئۆزىگە تەسەللى بېرەتتى...

ئۇيان ئويلاپ ، بۇيان ئويلاپ ، ئۇنىڭمۇ كاللىسىدىن ئۆتتى ، لېكىن ئەكبەر نېمە دەيدۇ ؟ باشقا يۇرتتىن كەلگەن ، ناتونۇش بىر ئايالنىڭ تۇيۇقسىز بۇ ئۆيگە ئۆگەي ئانا بولۇپ كىرىشى بۇرۇتى خەت تارتىپ ، بەست - بويى لوڭڭىدە ئۆسۈپ قالغان بىر يىگىت ئۈچۈن قانداق تەسىر قىلىدۇ ؟ ئەگەر ئۇ لايىق كۆرمىسە ، بۇ ئىش ھەرگىز ئىشقا ئاشمايدۇ ، ئاتىخانمۇ ئوغلىنىڭ كۆڭلى ئۈچۈن ، مەڭگۈ مۇشۇنداق يەككە - يېگانە ئۆتۈپ كېتىۋېرىدۇ !...

ئاتىخاننىڭ تۇيۇقسىزلا بۇنداق شۈكلەپ ، كەم سۆز بولۇپ قېلىشى ئەكبەرنىڭ دىققىتىنى تارتتى ، ئۇ ، دادىسىنىڭ كۆڭلىنى بىئارام قىلىۋاتقان ئىشنىڭ زادى نېمىلىكىنى بىلىش ئۈچۈن ، بۈگۈن كەچلىك تاماقتىن كېيىن ، مېۋە يەپ ئولتۇرۇپ ئېغىز ئاچتى :

— دادا ، بىر نەچچە كۈندىن بېرى بەكمۇ جىمىپ كەتتىڭ ، بىرەر يېرىڭ ئاغرىۋاتامدۇ ، قانداق ؟ نېمە گېپىڭ بولسا ، ماڭا ئېيتقىن ، بۇنداق قىلساڭ مەن بەك قىسىلىپ كېتىدىكەنمەن !

ئەكبەرنىڭ سۆزى ئاتىخاننى كۆڭلىدىكى سىرلىرىنى ئوچۇق ئېيتىشقا قىستىدى ، بىر ھېسابتا بۇمۇ ياخشى بولدى ، سوئال سورالغانىكەن ، چوقۇم جاۋاب بېرىش كېرەك !

— ئوغلۇم ، بېقىندىن بېرى مەن بىر ئىشقا دۇچ كېلىپ قالدىم ، — دېدى ئاتىخان نەچچە كۈندىن بېرىقى دېلىغۇللۇقنى بىر چەتكە قايرىپ ، — بۇ ھەم ماڭا ، ھەم ساڭا تەئەللۇق ئىش ! ئەمدى ئوچۇق ئېيتمىسام بولمايدۇ ، بەزىلەر مېنىڭ سايەمنى ئىككى قىلىپ قويۇش كويىدا بولۇۋاتىدۇ...

ئاتىخان ئوغلىغا پاسار ھاجىم بىلەن تونۇشۇش جەريانىنى ۋە ئۇنىڭ بىلەن بولغان سۆھبەتلەرنى ئۇجۇر - بۇجۇرىغىچە قويماي سۆزلەپ بەردى . ئەكبەر بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ئويلىنىپمۇ ئولتۇرمىدى ، بەلكى خۇشاللانغان ، ھاياجانلانغان ھالدا مۇنداق دېدى :

— دادا ، بۇ بەكمۇ ياخشى گەپلەر ئىكەن . سەن بۇنداق ئۆتۈۋەرسەڭ بولمايدۇ ، ھېلىمۇ شۇنچە ۋاقىتتىن بېرى ماڭا ھەم ئانا ، ھەم دادا بولدۇڭ ، بەزى كۈنلىرى تاماق ئەتكەن ، كىر يۇيغان ، ئۆي سۈپۈرگەن ئىشلىرىڭنى كۆرۈپ كۆزلىرىمگە ياش كەلگەن ! بىز ئەمدى ئامانەتكە ياشاپ ، ئۆزىمىزنى ئۆزىمىز ئالداپ يۈرمەيلى ، تەقدىر - قىسمىتىمىز شۇ ئوخشايدۇ . ئەمدى مەنمۇ چوڭ بولدۇم ، بىرەر مۇستەقىل ئىش قىلمىسام بولمايدۇ . ساڭا چوقۇم ياخشى بىر ھەمراھ كېرەك ، ئەگەر خالىساڭلار ، مەن سېنىڭ بېشىڭنى ئۆز قولۇم بىلەن ئوڭلاپ قويىمەن !...

ئاتىخاننىڭ كۆزىگە «غىللىدە» ياش كەلدى ، ئوغلىنىڭ ئىچ كۆيەرلىك بىلەن ئېيتقان سەمىمىي - چىن سۆزلىرى ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى دىلخەستىلىكلەرنى كۆتۈرۈپ ، بىر نەچچە كۈندىن بېرىقى دېلىغۇللۇق ، ئارىسالدىلىقلارنى نەلەرگىدۇر غايىب قىلدى . ئاتىخان بۈگۈن ئوغلىنىڭ راستىنلا چوڭ بولغانلىقىغا ، جاپالىق تۇرمۇشتا پىشىپ ، ئۇنىڭدىن يېتەرلىك ئەقىل - ئىدراك تاپقانلىقىغا ئىشەندى ، بۇ ئىشەنچ ئۇنى ئۆزىنىڭ تەقدىرىدىن ،

كەلگۈسىدىن ۋە يىلتىزىدىن خاتىرجەم قىلدى .
يېقىندىن بېرى ، ئەكبەردە «مۇستەقىل ئىش قىلىش» ئىددىيىسى پىشىپ يېتىلىۋاتاتتى . بۇ ئىدىيىنى ئۇنىڭ كاللىسىغا دوستى ھارىس سالغانىدى . ھارىس ھازىر «ئۇمۇمىي قورۇ ئۇنىۋېرسىتېتى»دىكى ئوقۇشىنى توختىتىپ ، دادىسىنىڭ تىجارەت ئىشلىرىغا ياردەملىشىۋاتاتتى . دادىسى ئۆتكەن ئايدا تۇيۇقسىز يۈرەك كېسىلى بىلەن يىقىلىپ ، ناھايىتى تەستە قۇتۇلدۇرۇۋېلىنغانىدى . دوختۇر ئۇنى ھېرىپ - چارچاشتىن ، ھەددىدىن زىيادە خۇشاللىق ، خاپىلىق ۋە ھاياجاندىن چەكلىگەچكە ، ئۇ ھازىر ئۆي بىلەن مەسچىت ئارىلىقىدا كۆپرەك يۈرۈپ ، يىراق - يېقىندىكى تىجارەت ئىشلىرىغا ئوغلى ھارىسنى چىقىرىپ قويغانىدى . ھارىس ئوقۇمۇشلۇق ، چېچەن بولغاچقا ، تىجارەتنىڭ ئېپى - جېپىنى ناھايىتى تېزلا ئىگىلىۋالدى ، ھارىس ھازىر خۇمدانغا پات - پات كېلىپ ، ئەكبەر بىلەن كۆرۈشۈپ ، ئەھۋاللىشىپ تۇراتتى ھەم ئۇنى خۇمداننىڭ ھېسابات ئىشلىرىغا ياردەمچى قىلىپ قويغانىدى .

بىر كۈنى ئۇ ئەكبەرگە دوستانىلىك بىلەن مۇنداق دېدى :

— ئاداش ، بۇنداق كېتىۋەرسەڭ مەڭگۈ قەد كۆتۈرەلمەيسەن ! ئۆزۈمنىڭ مەنپەئىتىنى دېسەم ، سېنى بۇ خۇمداندا مەڭگۈ ئىشلەتكۈم بار . لېكىن ، بۇ ئادىللىق بولمايدۇ ، سەن زايا كېتىدىسەن . مېنىڭچە ، سەنمۇ بىر دۇكان ئېچىپ ، مۇستەقىل ئىش قىلىپ باق . تىجارەتچى دېگەننىڭ يولى بىر بولغان بىلەن ، رىزقى باشقا .

— لېكىن… دۇكاننى نەدىن تاپىمەن ، ئاداش ؟ — دېدى ئەكبەر قىزىقىش ۋە ئۈمىدسىزلىك بىلەن ، — ئۆزۈڭ بىلىسەن ، مەككىدىكى بازارلاردىن دۇكان تاپماق تەس ھەم قىممەت !

— مەن ياردەم قىلىمەن ! — ھارىسنىڭ سۆزلىرى سەممىمىي ھەم كەسكىن ئىدى ، — بازار دېگەن مەككىدىلا ئەمەس ، مەككىـ

دىن تاپالمىساق ، جەددەدىن تاپىمىز ، ئۇ يەر دېگەن ئوچۇق بازار ، سودا ـ سېتىقنىڭ قايىنىمى . ئۇ يەردە مېنىڭ بىر تاغام بار ، شۇنىڭغا ئېيتساق ياردەملىشىدۇ !

مانا شۇ سۆھبەتتىن كېيىن ، ئەكبەرنىڭ كۆڭلىدە دۇكان ئېچىش ئىشتىياقى تۇغۇلۇپ ، يېڭى بىر تىرىكچىلىك پىلانى قەد كۆتۈرگەندى !

ئاتىخان ئوغلىنىڭ مۇددىئاسىنى چۈشىنىپ ، ئىچىدە خۇشال بولدى ، ئۇنىڭ نەزىرىدە ئەكبەر سودا ـ سېتىق ، تىجارەت ئىشلىرىدا تېخى پەمسىز ، گىرى ئىدى ، ئەگەر دۇكان ئېچىپ مۇستەقىل تىجارەت يولىغا قەدەم قويسا ، ئۇنىڭدىكى مانا شۇ ئاجىزلىق بىلەن بوشلۇق ئاستا ـ ئاستا تولۇقلىناتتى ، شۇڭا ئاتىخان :

— بوپتۇ بالام ، دۇكان ئاچساڭ ئاچ ! — دېدى ئوغلىغا مەدەت بېرىپ ، — تىجارەتمۇ ئىمام ئەزەمنىڭ يولى ، ھالاللىق بىلەن بەش ـ تۆت تەڭگە تېپىپ يېيىش يوللۇق ! ئىشلارنى پىلانلاش ئىنساندىن ئوغلۇم ، ئىشنىڭ پۈتۈشى ئاللادىن ! خۇدا ساڭا يار بولىدۇ !

پاسار ھاجىمنىڭ قاھىرەگە قايتىدىغان كۈنى يېقىنلىشىپ قالغانىدى . ئاتىخانمۇ بىر پىكىرگە كېلىپ قويدى . ئوغلىنىڭ رازىلىقى ئۇنىڭ ئالدىدىكى بارلىق توسالغۇلارنى سۈپۈرۈپ تاشلىغانىدى . ئۇ ، ئەمدى خۇشاللىق ۋە كۆڭۈل ئازادىلىكى بىلەن پاسار ھاجىمغا جاۋاب بېرەلەيتتى .

پاسار ھاجىم قايتىشتىن ئىككى كۈن بۇرۇن دۇكانغا كەلدى ۋە چاچ ـ ساقىلىنى ئالدۇرغاچ ، مەنىلىك قىلىپ مۇنداق دېدى :

— ئۇستام ، ئىسلام شەرىئىتىدە ئۈچ نەرسىدە شەك يوق دېيىلگەن : بىرىنچىسى ، كۆلدە شەك يوق ، ئۇنىڭدىن ئادەممۇ ، ھايۋانمۇ سۇ ئىچىدۇ ؛ ئىككىنچىسى ، تاغاردا شەك يوق ، ئۇنىڭغا ئاشمۇ ئالىدۇ ، تاشمۇ ئالىدۇ ؛ ئۈچىنچىسى ، خوتۇندا شەك يوق ، ئۇنى ئۇمۇ ئالىدۇ ، بۇمۇ ئالىدۇ !

— مەندىمۇ شەك يوق ، تەقسىر ! — دېدى ئاتىخان بۇ گەپلەرنىڭ تېگىگە يېتىپ ، — ئىنشائاللا ، ياخشى نىيەتلىرى ئىشقا ئېشىپ ، مەندەك پېقىر - مۇساپىرنىڭ ھاجىتى راۋا بولۇپ قالسا ئەجەب ئەمەس !

— ئۇنداقتا بىر پىكىرگە كەپلا - دە ؟ — دېدى پاسار ھاجىم ھەييارلىق بىلەن كۈلۈپ .

— شۇنداق ، ئوغلۇممۇ قوشۇلدى ، — دېدى ئاتىخان كۆڭلىدىكىنى ئوچۇق ئېيتىپ ، — ئەمدىكى گەپ سىلىدە قالدى !

— خۇدا بۇيرۇسا ، ياخشى خەۋەر كۈتكەيلا ! — پاسار ھاجىم ئورنىدىن تۇردى ۋە بىر ئىش ئېسىگە كەلگەندەك ئاتىخاندىن سورىدى ، — ئۆزلىرىدە بىرەر پارچە سۈرەت بارمۇ ؟

ئاتىخان بۇ سوئالنىڭ مەنىسىنى دەرھال چۈشەندى :

— ئۆز ۋاقتىدا پاسپورتقا ئىشلەتكەن سۈرەتتىن بىرەر پارچىسى تۇرغاندەك قىلاتتى ، مەن ئۆيگە قاراپ باقاي .

— شۇنى تېپىپ ، ئەتىگىچە ماڭا يەتكۈزۈپ بەرسىلە .

— ئوبدان .

ئاتىخان ئۇنى دۇكاننىڭ سىرتىغىچە ئۇزىتىپ چىقتى ، ئۇلار خوشلاشقاندا ، كەچكى شەپەق كۆتۈرۈلۈپ ، مەككە ئاسمىنى ئاجايىپ جۇلالىق ، جىلۋىدار تۈسكە كىرگەنىدى .

3

پاسار ھاجىم بىر ئايغا يەتمەي ، مەككىدە يەنە پەيدا بولدى . ئۇ كەلگەن كۈنىلا ئاتىخاننىڭ دۇكىنىغا كىرىپ ، تۆت سۇڭ چوڭلۇقتىكى بىر سۈرەتنى ئۇنىڭغا كۆرسەتتى .

ئاتىخاننىڭ كۆز ئالدىدا قاش - كۆزى كېلىشكەن ، قاڭشارلىق ، دومىلاق يۈزلۈك ، تولغان بىر چوكاننىڭ جەلپكار سىيماسى نامايان بولدى .

بۇ ، سۇھەيبەنىڭ مۇشۇ قېتىم چۈشكەن يېڭى سۈرىتى ئى-
دى . ئۇ سېمىزرەك ، ئەمما چىرايلىق ئىدى . يېشى ئوتتۇز ئۈچ-
تىن ھالقىغان بولسىمۇ ، لېكىن ، «مەسچىت بۇزۇلسا ، مېھرابى
قالىدۇ » دېگەندەك ، ياشلىق لاتاپىتى تېخى تۈگىمىگەن ، قاش -
كۆزى گۈزەل ، رايىش جۇۋان ئىدى . ئۇنىڭ سۈرەتتىكى نۇرسىز
كۆزلىرىمۇ ئادەمگە بىر خىل مۇلايىم ۋە سەمىمىيلىك بىلەن
تىكىلىپ تۇراتتى .
— قانداق ، چوكان ئۆزلىرىگە ياقتىمۇ ؟ — دېدى پاسار
ھاجىم كۆزلىرىنى ھەييارلىق بىلەن ئوينىتىپ ، — مەن دېمىدىم-
مۇ ، ئۇ سىلىگە يىگىتلىكلىرىنى ئەسلىتىدىغان ، قېرىلىقلىرىنى
بىلىندۇرمەيدىغان خوتۇن بولىدۇ ! دۇنيادا بارى تېپىلۇر ، يارى
تېپىلماس ، يارى تېپىلۇر ، ۋاپادارى تېپىلماس دېگەن گەپ بار .
ئىنشائاللا ، ئۇ سىلىگە ۋاپادار خوتۇن بولۇپ قالىدۇ ، خوتۇن
دېگەن قاقسا قوزۇق ، ئىلسا ئىلمەك بولۇشى كېرەك ! چىن
گەپنى ئېيتسام ، سۈرەتلىرىنى كۆرگەندىن كېيىن ، سۇھەيبە نېمە
ئويلىغان ، بىر نەچچە كۈنگىچە گەپ قىلماي تۇرۇۋاپتۇ ، كېيىن
ئاتا - ئانىسى نەسىھەت قىلىپ ، رازىلىقىنى ئالدى . مەزلۇم خەق
ئەمەسمۇ ، كۆزى قورقىدۇ . ئۇنىڭ ئۈستىگە يۇرتىنى تاشلاپ بۇ
يەرگە كېلىدىغان گەپ !
دەرۋەقە ، سۇھەيبە ياخشى كۆرىدىغان ئېرى تۇيۇقسىز قازا
قىلىپ ، تازا پاقلان چوكان بولغاندا تۇل قالغانىدى . تۇللۇق
ئۇنىڭغا دەسلەپ ئېغىر تۇيۇلدى ، ئار كەلدى ، يالغۇزلۇقتا ئۆتكەن
كۈنلەر تولىمۇ ئاستا ۋە مەنىسىز بولدى ، لېكىن ئۇ چىدىدى ،
ئاستا - ئاستا غېرىبلىق ، تەنھالىققا كۆنۈپمۇ قالدى . ئەمدىلىكتە
ئۇ ، تۇرمۇش ، ئەر دېگەنلەرنى خىيالىدىن نېرى قىلىپ ، ئاتا -
ئانىسى بىلەن تىنچ ، خۇشال - خۇرام ياشاۋاتقاندا ، كۈتۈلمىگەندە
بۇ سۈرەت پەيدا بولۇپ ، ئۇنىڭ پىكىر - خىيالىنى چالغىتىۋەت-
تى . ئۇ ، ياتىقىغا بېكىنىۋېلىپ ، بىر نەچچە كۈنگىچە جىمدىي

ئويلاندى، ئۆزى تېخى كۆرۈپ باقمىغان، يىراقتىكى بۇ لايىققا ماقۇل دەي دېسە، نېمە ئۈچۈندۇر كۆزى قورقۇپ، يۈرىكى سېلىپ كېتەتتى؛ ياق دەي دېسە، ئاتا - ئانىسىغا ئىچى ئاغرىيتتى، ئۇلار ئۇنىڭ غېمىدە كۈندىن - كۈنگە قېرىپ كېتىۋاتاتتى، ئۆزدمۇ بەزى كۈنلىرى پەرزەنت يۈزى كۆرمەي، بۇ دۇنيادىن نام - نىشانسىز كېتىپ قېلىشتىن ئۈركۈنۈپ، ئاھ ئۇرۇپ قوياتتى. شۇنداق پەيتتە، ئاتا - ئانىسى سۇھەيبەنىڭ ئۇزاق يىل غېرىبلىق دەشتىدە ئېزىپ يۈرگەن قەلبىنى ئويغىتىپ، ھاياتقا، تۇرمۇشقا ۋە ئائىلىگە بولغان قىزىقىشىنى قايتىدىن قوزغىدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ يۈرىكىدە، ۋۇجۇدىدا ئۇزاقتىن بېرى ھېس قىلىپ باقمىغان بىر خىل ئىللىق، نازۇك ۋە شېرىن تۇيغۇلار ئويغاندى. شۇ چاغدىلا، سۇھەيبە ئۆزىنى ئېغىر دەردكە مۇپتىلا قىلغان بۇ يۇرتتىن بىر مەزگىل ئايرىلىپ، ياشلىق قەلبىگە ئورناپ كەتكەن جاراھەتلەرنى يىراق، ناتونۇش يەرلەردە ساقايتىۋېلىش ئۈچۈن، قىتئە ئاتلاپ مەككىگە بېرىپ، شۇ يەردە ئۆي - ئوچاقلىق بولۇشقا رازى بولغانىدى.

— ئامەتلىرى بار ئىكەن ئۇستام! بىر پارچە سۈرەت بىلەنلا، ياش، چىرايلىق بىر چوكاننىڭ كۆڭلىنى ئۇتۇۋالدىلا! — دېدى پاسار ھاجىم چاقچاق قىلىپ، — تويپا كونىرىغانسېرى چۈرۈيدۇ، گۆش كونىرىغانسېرى سېسىيدۇ. ئەر كىشى تويپىدىن پۈتكەن، شۇڭا بىز قېرىغانسېرى خۇددى تويپىدەك ساز، ئۇنۇملۇك بولۇپ كېتىمىز؛ خوتۇن كىشى گۆشتىن پۈتكەن، شۇڭا قېرىغانسېرى سېسىغان گۆشتەك بەتتاملىشىپ كېتىدۇ! شۇڭا، سىلى قېرى بولسىلىرىمۇ سۇھەيبەگە يارىغان - دە!

ئانىخاننىڭ قاھىرەدىن ئۆيلەنمەكچى بولغانلىقى ھايت - ھۇيت دېگۈچە يىراق - يېقىنغا تاراپ كەتتى. بۇ خەۋەر ھەمشەھەرلەر ئىچىدە قىزىق سۆھبەت تېمىسىغا ئايلاندى. بەزىلەر: «ياخشى بوپتۇ، قېرىغاندا بەختى ئېچىلىپتۇ» دەپ ئالقىشلىسا؛

بەزىلەر : «چوڭ يەرگە ئېسىلىپتۇ ، مەقسىتى خوتۇن ئېلىش ئەمەس ، نەپ ئېلىش» دەپ ، ئۇنىڭ غۇرۇرىغا تېگىدىغان گەپلەر-نىمۇ قىلىشتى .

بىر كۈنى بەگتۇمۇرنىڭ ئۆيىدە ، بىرسى مۇشۇنداق گەپلەر-نىڭ بولۇۋاتقانلىقىنى ئېيتقاندا ، ئاتىخان ناھايىتى تەمكىنلىك بىلەن مەنىلىك قىلىپ مۇنداق دېدى :

— بىز بۇ يۇرتقا مۇساپىر ، مۇساپىرنىڭ كۆزى بولسىمۇ يولى قاراڭغۇ بولىدۇ . شۇڭا ، بىزگە يول باشلايدىغان ، ھامىي بولىدىغان ئادەم بولمىسا بولمايدۇ . دادام ماڭا ئۆز ۋاقتىدا مۇنداق بىر ھېكايىنى ئېيتىپ بەرگەنىدى : جاڭگاللاردا قاراقۇلاق دەپ ئاتىلىدىغان بىر ھايۋان بار ئىكەن . ئۇ ، ھەمىشە شىرنىڭ ئارقى-سىدىن يۇز قەدەمچە ئارىلىق قالدۇرۇپ ماڭىدىكەن ، شىر نەگە بارسا ئۇمۇ شۇ يەرگە بارىدىكەن ، زادى ئايرىلىپ قالمايدىكەن . بۇنى كۆرگەن نۇرغۇن ھايۋانلار قاراقۇلاققا ھەيران بوپتۇ ، ئاخىر بىر كۈنى تۈلكە ئاستا ئۇنىڭ يېنىغا بېرىپ : «بۇرادەر ، سەن نېمە ئۇچۇن ھەمىشە شىرنىڭ ئارقىسىدا يۇرىسەن يا ئۇ سېنىڭ خىلىڭ بولمىسا ؟» دەپ سوراپتۇ . تۈلكىنىڭ سوئالىنى ئاڭلاپ قاراقۇلاق مۇنداق دەپتۇ : «ھەي ئەخمەق ، ئەگەر مەن شىرنىڭ ئارقىسىدا يۇرمىگەن بولسام ، مېنىڭ بۇ كىچىككىنە جېنىم بۇ چاغقىچە ئامان قالامتى ؟ مېنى يېيىشنى ئويلىغان ھەرقانداق مەخ-لۇق ئالدىمدىكى شىرنى كۆرۈپلا ئەيمىنىدۇ ، ماڭا چېقىلىشقا پېتىنالمايدۇ . يەنە بىرسى ، مەن ھەمىشە شىردىن ئاشقان ئولجى-لارنىڭ قالدى ـ قاتتىسىنى يەپ تويىمەن . ئەمدى ، ئۇنىڭدىن يۇز قەدەم ئارىلىق قويۇپ يۇرۇشۇم — ھەر ئېھتىمالغا قارشى ، ئۇنىڭ-مۇ ھۇجۇمىدىن ساقلىنىش ئۇچۇن !» . مانا بۇ ، قاراقۇلاقنىڭ ياشاش يولى . تۇرمۇشتىمۇ ئادەم بەزىدە ئۆزىنى قوغداشنىڭ ، مۇھاپىزەت قىلىشنىڭ يولىنى بىلمىسە بولمايدۇ ، بولمىسا ، بى-ھۇدە نابۇت بولۇپ كېتىدۇ ! چۈنكى ، بۇ دۇنيادا زۇلۇمسىز يەر يوق . كۈچلۈكلەر ئاجىزلارنى ، چوڭلار كىچىكلەرنى بوزەك قىلى-

دىغان ئىش ھەممە يەردە بار !...

بۇ كۈنلەردە ، ئاتىخان تويىنىڭ تەييارلىقىغا جىددىي كىرىش-تى . ئۇنى ھازىر پاسار ھاجىم ئالدىراتمىسىمۇ ، ئۆزى ئالدىراپ قالغانىدى .

ئۆيىنىڭ ئىچى - تېشىنى ئاقلاتتى ، كونا بازاردىن قەدىمكى پاسوندىكى قوش كىشىلىك ياغاچ كارىۋات بىلەن بىر دانە ئىشكاپ ئالدى ، يوتقان - كۆرپىلەرنى يېڭىلىدى ، بۇنىڭ بىلەن ئۆي خېلى سەرەمجان ، يورۇق ھەم كۆركەم بولۇپ قالدى .

ئاتىخان پاسار ھاجىم بىلەن بىللە قاھىرەگە مېڭىشقا تەييار-لىنىپ يۈرگەن كۈنلەردە ، ئەكبەرمۇ جىددەدىن بىر دۇكان ھەل قىلىپ ، شۇ يەرگە بېرىشقا تەرەددۇتلىنىپ يۈرەتتى .

ئۇلار بىرلا كۈندە يولغا چىقتى ، ئەكبەر دادىسىنى جىددە پورتىدىن قاھىرەگە ئۇزىتىپ قويۇپ ، ئاندىن ئۆزىنىڭ ئىشىنى قىلماقچى بولدى .

پاراخوتقا چىقىپ ، ئۈچ كۈنلۈك دېڭىز سەپىرى باشلىنىدى-غان كۈنى پاسار ھاجىم ئاتىخاننىڭ يېڭى ، چىرايلىق ئۇستىۋاشلى-رىغا ھەۋەسلىنىپ قاراپ مۇنداق دېدى :

— خۇدايىم رىزىقلىرىنى كەڭ يارىتىپتىكەن ، ئۇستام ! ما-نا ، دۇنيانىڭ بىر چېتىدىن كېلىپ ، يەنە بىر چېتىگە كۆيئوغۇل بولىدىغان بولدىلا ! ياخشى ئايال — ئەرنىڭ كۆركى ، ئۆيىنىڭ زىننىتى . خۇدا بۇيرۇسا ، سۇھەيبە سىلىگە ياخشى جورا بولىدۇ !

— ئىنشائاللا ، دېگەنلىرى كېلەر ، تەقسىر ! — دېدى ئاتى-خان پاسار ھاجىمغا مىننەتدارلىقىنى بىلدۈرۈپ ، — بۇ ئىشتا ئۆزلىرى ئاتىدارچىلىق قىلدىلا ، مەن سىلىگە ئىشىنىمەن !

پاراخوت گۈدۈك تولاپ قوزغالدى . ئۇ ، خۇددى سۇ ئۈستى-دىكى غايەت زور لەھەڭدەك دولقۇن يېرىپ ئالغا سىلجىيتتى . ئاتىخان يىراقتا قول پۇلاڭلىتىپ قالغان ئەكبەردىن كۆزىنى ئۈ-زۈپ ، بوزامتۇل ئۇپۇق بىلەن گىرەلىشىپ كەتكەن بىپايان دې-ڭىزغا نەزەر تاشلىدى .

ئالتىنچى باب

ئىشق سەۋداسى

1

ۋاقىت خۇددى يۈگۈرۈك ئاتلاردەك بەكمۇ چاپقۇر نەرسە!

ئادەم ياشلىقىدا ئۇنىڭ تېز ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلىقىنى تۇيماي قالىدۇ. ئۇ، سېنى باللىق ئەسلىمىلەرنىڭ شېرىن قۇچىقىغا تاشلاپ قويۇپ، ئۆزى زەڭگەر ئاسماندىكى بوز بۇلۇتلاردەك شۇنداق يەڭگىل، شۇنداق تېز ئۆتۈپ كېتىۋېرىدۇ!...

ئەكبەرنىڭ جىددەدىكى «سوگال ئەلۋى» دېگەن يەردە دۇكان ئېچىپ ئولتۇرغىنىغا ھەش - پەش دېگۈچە بىر يىل بولاي دەپ قالدى. ئۇنىڭ دۇكىنىدا كىيىم - كېچەكلەردىن تارتىپ، تارغاق - سۆزگۈچكىچە مىلچماللار بار ئىدى. لېكىن سودا ئۆلۈك ئىدى، جىددە مەككىگە قارىغاندا خېلى تەرەققىي قىلغان ئوچۇق شەھەر بولغاچقا، يېڭىلىق كۆپ، رىقابەت كۈچلۈك، كەيپىيات ئۆزگىرىشچان ئىدى. ئەكبەر بۇنىڭغا دېگەندەك ماسلىشىپ كېتەلمەيۋاتاتتى. ئۇ، دۇكاننى تاڭ سەھەردە ئېچىپ، يېرىم كېچىدە تاقاۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن كۈندىلىك سودا ئۆزىنىڭ يەپ - ئىچىشىدىن ئاشمايۋاتاتتى. ماللىرىنىڭمۇ بېسىلىپ قېلىش ئەھۋالى ئېغىر ئىدى. نېسىگە ئالغان بىر مۇنچە چەرچىن ماللار ھازىرغىچە سېتىلماي تۇرسىمۇ، لېكىن مال ئىگىلىرى ئۇنىڭ پۇللىرىنى ئاز - ئازدىن ئېلىپ، ئاللىقاچان يەپ بولغانىدى.

ئەكبەر توختام سۇدەك بىر خىل ھالەتتە ئۆتۈۋاتقان مۇنداق

شاۋقۇنسىز تۇرمۇشتىن زېرىكىشكە باشلىدى ، زېرىككەنسېرى كاللىسى قوداڭشىپ ، خىيالى نە ـ نەلەرگە كېتەتتى .

ئۇ ، ھەمىشە جىددەنىڭ ئاۋات كوچا مەنزىرىسىگە قاراپ ، بۇ ئۆزگىچە مەنزىرىنىڭ ئۆزى بىلەن قىلچە ئالاقىسى يوقتەك بىگانىلىك ھېس قىلاتتى . ئۆزى مۇشۇ زېمىندا ، مۇشۇ ئادەملەر ئارىسىدا تۇرۇۋاتسىمۇ ، لېكىن ئۆزىنى بۇ ئاۋات شەھەردىن ، ھەر خىل تەبىقىدىكى كىشىلەردىن خېلىلا يىراق تۇرۇۋاتقاندەك ، جىسمى بۇ يەردە بولسىمۇ ، ئەمما كۆڭلى ئاشۇ يىراق يۇرتتىكى توپىلىق يوللار بىلەن مېھرى ئىسسىق ئادەملەر ئارىسىدا ئىدى...

سودا ، ھۈنەر ، رىقابەت ، كۈرەش...

بۇ يەردىكى ھايات مانا شۇ ئىدى . كىشىلەر تىرىكچىلىك يولىدا جان تىكىپ ئېلىشاتتى ، بىر ـ بىرىنىڭ پېيىدە بولاتتى ، بىر ـ بىرىنى ئالدايتتى ، چوڭ بېلىق كىچىك بېلىقنى يەتتى ، كۈچلۈكلەر ئاجىزلارنى بوزەك قىلاتتى...

بۇ يەردىكى تۇرمۇش ئەنە شۇنداق رىقابەتكە ، ئالدىراشچىلىققا ۋە باغرى تاشلىققا تولغانىدى !

تۇرمۇش ئەسلىدە ، سەنئەتتىن — ناخشا ـ ئۇسسۇل ، ئويۇن ـ كۈلكە ۋە قىزغىن مەنىۋى ھاياتتىن ئايرىلمايدۇ ! لېكىن ، بۇ يەردە ئۇنداق ھايات يوق ئىدى . ناخشا ـ ئۇسسۇل مەنئى قىلىنغان ، كىنو ـ تىياتىر دېگەنلەرمۇ ئەتكەس مال ئىدى !

ھەمىشە بىر خىل رىتىم ، بىر خىل تۇستە ئۆتۈۋاتقان بۇنداق ئاددىي ، بىگانە تۇرمۇش كۆنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئەكبەرنىڭ ئىچىنى سىقىشقا باشلىدى . خۇددى تۇزسىز تاماق ئادەمنىڭ ئاغزىغا تېتىمىغاندەك ، ئۇنىڭ مەنىۋى دۇنياسى قانداقتۇر بىر نەرسىلەرنىڭ كەملىكىنى ھېس قىلىپ ، غېرىبلىق ، يالغۇزلۇق دەردىنى تارتىۋاتاتتى . دېمىسىمۇ ، بۇ يەردە نەغمە ـ ناۋا ، ئويۇن ـ كۈلكە تۈگۈل ، بىرەر بۇلۇڭ ـ پۇچقاقتا كىنو ياكى تىياتىر ،

ناخشا ياكى ئۇسسۇل دېگەندەك نەرسىلەرنى زادىلا كۆرگىلى بول-
مايتتى . شۇڭا ئەكبەر بەزى كۈنلىرى دۇكاننىڭ تورۇسىغا قا-
راپ : «ئويۇن - تاماشاسىز تۇرمۇش ئادەمــنى هاماقــەت قىلىپ
قويامدۇ ، نېمە ؟ !» دەپ ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ قوياتتى ۋە
ئۆزىــنىڭ مەڭــگۈ مۇشۇ ئاتــەش زېمىــندا نەغمە - ناۋاسىز ،
ئويۇن - تاماشىسىز ئۆتۈپ كېتىشىدىن قاتتىق ئۆكۈنەتتى !
ئەكبەر يۇرتىدا ، كىچىك ۋاقتىدىن تارتىپلا ، كىنو - تىيا-
تىرلارنى كۆرۈپ ، خۇشال ۋە ئەركە ئۆسكەن ئويۇنپەز بالا ئىدى !
ئۇ شۇ چاغدا كۆرگەن «پاقا چوكان» ، «13 قەهرىمان» دېگەن
كىنولار بىلەن «ئارشىن مال ئالان» ، «رابىيە - سەئىدىن»
دېگەن تىياتىرلارنىڭ ۋەقەلىرىنى هازىرمۇ ئۆز پېتى هېكايە قى-
لىپ سۆزلەپ بېرەلەيتتى .
ئاچىسى مەستۇرەنىڭ تويىدا ، سازەندىلەر چالغان «چۆل ئى-
راق» ، «ئەجەم» ، «ساپىرىق» قاتارلىق مۇڭلۇق ، يېقىملىق
مۇزىكىلار بىلەن ئۇلار ئېيتقان ياڭراق ، ئويناق خەلق ناخشىلىرى
هازىرغىچە ئۇنىڭ قۇلاق تۈۋىدە ياڭراپ تۇراتتى . سازەندىلەر :

دىلبىرىم مەندىن يىراق ،
دىلبىرىمدىن مەن يىراق .
دىلبىرىم قاشىمدا بولسا ،
قەلبىمدە يانغاي شام چىراغ .
ئالما - ئانارىڭ قەندەكمۇ ؟
سۆيگەن يارىڭ مەندەكمۇ ؟

دەپ ناخشا توۋلىغاندا ، بىر ئەر ئۇسسۇلچى تېخى ئەكبەرنىمۇ
ئۇسسۇلغا تارتىپ ، «ئاچاڭنىڭ تويىدا ئوينىۋال» دەپ ، سورۇنغا
باشلاپ چۈشكەنىدى .
بۇ كۈنلەردە ، ئەكبەر نېمە ئۈچۈندۇر مەهەللىسىدىكى ئۆزى

بىلەن بىللە ئوينىغان تەڭتۇش قىزلارنى ئەسلەيدىغان بولۇپ قالدى .

ئۇ ، ھەجگە مېڭىشىنىڭ ئالدىدىكى بىر ئاخشىمى مەھەللىسىدىكى قىز - ئوغۇل بالىلار بىلەن كوچىنىڭ ئاغزىغا يىغىلىپ ، دەسلەپ ھېكايە - چۆچەك ئېيتىشتى ، كېيىن «چالما قويدۇم» دېگەن ئويۇننى ئويناپ ، بىر - بىرىنىڭ قوينىغا قول تىقىشىپ ، كۈلكە - چاقچاق قىلىشتى ، ئاخىرىدا ، جۈپ - جۈپ بولۇپ مۆكمۆكىلەك ئوينىدى .

ئەكبەر خانقىز ئىسىملىك ئون ئۈچ ياشلىق ، چىرايلىق بىر قىز بىلەن جۈپ بولۇپ قالغانىدى . ئىككىسى مۆكۈش ئۈچۈن بىر - بىرىنىڭ قولىنى تۇتۇپ ، چاشقان ئۇۋىسىدەك قاتمۇ قات كوچىنىڭ ئەڭ ئىچكىرىسىدىكى بىر قاپچىغايغا كەلدى . بۇ يەر قاراڭغۇ ھەم جىمجىت ئىدى ، شۇڭا بىر ئاز سۈرلۈك كۆرۈنەتتى . بىر چاغدا ، خانقىز ئۇقۇشماستىن بۇلۇڭدا تۈگۈلۈپ ياتقان لالما ئىتنىڭ قۇيرۇقىغا دەسسىۋالدى ، ئىت تۇيۇقسىز ھاۋشىپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى . خانقىز قورققىنىدىن ئۆزىنى ئەكبەرگە ئېتىپ ، ئۇنىڭغا چىڭ چاپلىشىۋالدى . ئىت ئۆز ئورنىدا بىر - ئىككى پىرقىراپ غىڭشىغىنىچە ئۇلارنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى ، لېكىن خانقىز تېخىچە ئەكبەرگە چاپلىشىپ تۇراتتى ، ئۇنىڭ يۇمشاق بەدىنى خۇددى كەپتەرنىڭ باچكىسىدەك دىر - دىر تىترەيتتى ، ئىسسىق نەپسى ، تاتلىق ھىدى ئەكبەرنىڭ يۈزىگە ئوتتەك ئۇرۇلاتتى ، ئەمدىلا كۆتۈرۈلۈشكە باشلىغان يۇمران كۆكسى نېپىز كۆڭلەك ئۈستىدىن ئۇنىڭ بەدىنىگە تېگىپ ، ئەكبەرنىڭ ۋۇجۇدىدا ئەزەلدىن ھېس قىلىپ باقمىغان بىر خىل لەززەتلىك سېزىم پەيدا قىلغانىدى . شۇڭا ئۇ ، ئۆزىنى تۇتالماي قالدى ، غۇلىچىنى كېرىپ ، قىزنى رەسمىي قۇچاقلىدى ۋە ئۇنىڭ غۇنچىدەك ئېچىلىپ تۇرغان مەڭزىگە «چوككىدە» بىرنى سۆيدى . قىز دەسلەپ ھاڭ - تاڭ بولغاندەك جىممىدە تۇرۇپ قالدى ، ئەكبەرنىڭ قۇچى-

قىدىن بوشىنىشقىمۇ ئۇرۇنمىدى . پەقەت ئەكبەر ئىككىنچى قې-
تىم ئۇنىڭ ئىسمىنى ، سۆزۈك لەۋلىرىگە سۆيمەكچى بولۇپ تۇم-
شۇقىنى سوزۇپ كەلگەندىلا ، بىرلا يۇلقۇنۇپ ئۇنىڭ قۇچىقىدىن
بوشاندى ۋە «قېلىن» دېگىنىچە ئويناقشىپ يۈگۈرۈپ كېتىپ
قالدى...
ئادەمنىڭ روھىنى ئۇرغۇتقۇچى بۇنداق ئەسلىمىلەر تەنها-
لىق ، زېرىكىشلىك ئىچىدە ياشاۋاتقان ئەكبەرنىڭ خىيالىغا ھەر
قېتىم كەلگەندە ، ئۇ خۇددى خانقىزنى ھازىرمۇ قۇچاقلاپ تۇرغان-
دەك ، قوللىرىنى چىڭ گىرەلەشتۇرۇپ ، تۇمشۇقىنى سوزۇپ ،
بىر خىل تاتلىق خىيالىي تۇيغۇ ئىچىدە تامشىنىپ قوياتتى...
لېكىن ، بۇلارنىڭ ھەممىسى خىيالىي بىر تۇيغۇ ، شېرىن
ئەسلىمىلا ئىدى . كۆز ئالدى بولسا ، پۈتۈنلەي باشقىچە بىر
دۇنيا — ئىككى قۇتۇپ بىر - بىرىدىن ئايرىۋېتىلگەن مەنىسىز ،
قۇرۇق ۋە ھېسسىياتسىز دۇنيا ئىدى !
ئەكبەرنىڭ ئەتىگەندىن كەچكىچە دۇكاندا ئولتۇرۇپ ، ئەس-
لىمىلەر ئىچىدە ياشايدىغان خىيالپەرەسلىك كۆڭلىرى ئۇزاققا بار-
مىدى . ھارىسنىڭ جىددىگە كېلىپ ، ئۇنى يوقلىشى ئۇنىڭ ھاياتى-
دىكى يەنە بىر بۇرۇلۇش نۇقتىسى بولۇپ قالدى .
— ئاداش ، بۇنداق كېتىۋەرسەڭ ، پايدا تۇگۇل ، دىرىگىنىمۇ
يەپ قويىدىغان ئوخشايسەن ! — دېدى ئۇ ئەكبەرنىڭ ئەھۋالىنى
ئۇققاندىن كېيىن قايغۇرۇپ ، — مېنىڭچە ، دۇكاندا ئولتۇرۇۋەر-
مەي ، چار بازارچىلىق قىل ! مەككىنىڭ ئەتراپىدىكى سەھرادا
دېھقان - چارۋىچىلار كۆپ ، ئۇلارنىڭ ھال - كۈنىمۇ ياخشى ،
ماللىرىڭنى شۇ يەرلەرگە ئاپىرىپ ئايلاندۇرساڭ ، چوقۇم بازىرى
چىققىدۇ ، شۇغىنىسى ، ئاز - تولا جاپا چېكىسەن !
— جاپا چەكمەي ، ھالاۋەت نەدە ! — دېدى ئەكبەر خۇشال
بولۇپ .
ھارىسنىڭ تەكلىپى ئۇنىڭغا ياققاندى . ئۇ ، دۇكاندا ئەتىدىن

كەچكىچە غەمگە پېتىپ ئولتۇرغاندىن، يۇرت كېزىپ، ئەركىن – ئازادە يۈرۈشنى ئەۋزەل كۆردى. ئۇنىڭ ئۈستىگە چار بازارچىلىق جاپالىق بولسىمۇ، كۆڭۈللۈك ئىدى، جاھان كۆرەتتى، كىشىلەر بىلەن تونۇشاتتى، سودا – سېتىقنىڭ ئېپى – جېپىنى ئۆگىنەتتى.

ھارىس ئۇنىڭغا خۇمداندا ئىشلىتىدىغان ئېشەكلەر ئارىسىدىن بىر كۆك تەخەينى چىقىرىپ بەردى. ئەكبەر دۇكاندىكى ماللىرىنىڭ ھەر خىللىرىدىن ئەۋرىشكە ئېلىپ، پۇختا يەشىكلەرگە قاچىلىدى ۋە كۆك تەخەيگە ئارتىپ، ھارىس سىزىپ بەرگەن خەرىتە بويىچە، جىددىدىن تارتىپ، مەككىنىڭ ئەتراپىدىكى سەھرالارغىچە يۇرت كېزىپ چار بازارچىلىق قىلىشقا باشلىدى...

2

ئاتىخان بىلەن سۇھەيبەنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئەر – خوتۇنلۇق مۇھەببەت ئۇلارنى روھلاندۇردى. ئۇلارغا بەخت، ئۈمىد ۋە غەيرەت ئاتا قىلدى.

سۇھەيبە ئۆز ۋاقتىدا كۆزى قورققان بۇ غايىب نىكاھدىن ئەمدىلىكتە كۆڭلى توختاپ، رازىمەنلىك ھېسسىياتىغا چۆمگەنىدى.

ئۇلارنىڭ يېشى ۋە جىسمى بىر – بىرىگە ماس كەلمىسىمۇ، لېكىن روھى بىلەن ئېتىقادى خۇددى ئىككى تامچە سۇدەك بىر – بىرىگە قوشۇلۇپ، ماسلىشىپ كەتكەنىدى. بۇنى ئۇلارنىڭ مۇھەببەتلىك يۈرىكى ھېس قىلاتتى، لېكىن بىر – بىرىدىن پىنھان تۇتاتتى. سۇھەيبە ئاتىخاننىڭ ئۆزىگە بولغان سەمىمىي ساداقىتىنى ئويلىسا، يۈرىكى خۇشاللىقتىن سۆيۈنۈپ، زەخمە يېگەن ئەندىشىلىك كۆڭلى خۇددى زۇلمەت ئىچىدە چاراسلاپ يېنىپ تۇرغان ئوتقاشنى كۆرگەندەك ۋاللىدە يورۇپ كېتەتتى!

قويۇق ئىخلاسمەنلىك ۋە تەقۋادارلىق مۇھىتى ئىچىدە ئۆسكەن بۇ چوكاننىڭ قەلبى پاك ھەم سەبىي ئىدى. شۇڭا ئۇ، بۇ ئۆيدە ئاسانلا بېغىر بېسىپ تۇرۇپ قالدى. سۇھەيبە ئەرنىڭ سىزىقىدىن چىقماسلىقنى، ئەرنى ئوبدان كۈتۈشنى ئەزەلدىن ئۆزىنىڭ تۇرمۇش مىزانى قىلغانىدى. ئۇ، تەربىيە كۆرگەن، تەلەپچان ئايال بولغاچقا، ھەمىشە ئۆزىنى «ئەر دېگەننىڭ كۆڭلى ئەۋرىشىم يىپ، كىچىككىنە قاتتىق تەگسە ئۈزۈلۈپ كېتىدۇ» دەپ ئاگاھلاندۇرۇپ تۇراتتى.

شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ سۇھەيبە ھەم ئىپپەتلىك، ھەم شەپقەتلىك ئايال ئىدى. ئۇنىڭ ئىشچان قولى بىلەن ئاتىخاننىڭ ھېلىقى ئاددىي، كۆرۈمسىز ئۆيى ناھايىتى تېزلا ئۆزگىرىپ، پاكىز، رەتلىك، چىرايلىق غەمخانىغا ئايلاندى. ئاتىخاننىڭ ئۆزىمۇ بۇ كۈنلەردە، بىر نەچچە ياش ياشىرىپ قالغاندەك، روھلۇق، تېتىك بولۇپ كەتكەنىدى. تونۇش - بىلىشلىرى ئۇنىڭغا چاقچاق قىلىپ: «ئۇستام، ئۆزلىرىگە مەككە يارىشىپ، سازلىقتىكى لەگلەك قۇش راستىنلا لاچىنغا ئايلاندىمۇ، نېمە؟» دېگەندە، ئۇ قىلچە يوشۇرماي: «ياخشى خوتۇن ھەقىقەتەنمۇ ئۆينىڭ زىننىتى، ئەرنىڭ كۆركى ئىكەن!» دەپ پەخىرلىنىپ قوياتتى.

دېمىسىمۇ، سۇھەيبە خۇش پېئىل، مۇلايىم جۇۋان ئىدى. ئۇنىڭ بارلىق گۈزەللىكى ئەنە شۇ خۇش پېئىللىق بىلەن مۇلايىم تەبىئىتىدە جۇلالىنىپ تۇراتتى. ئايال ۋۇجۇدىدىكى بۇنداق ئېسىل خىسلەت خۇددى شېرىن مەيگە ئوخشاش، ھەرقانداق ئەرنى خۇش كەيپ قىلالايتتى. لېكىن ئاتىخاننىڭ نەزىرىدە، ئايالىنىڭ ئۇنىڭغا يارايدىغان ھەممىدىن ئېسىل يېرى، ئۇنىڭ ياش بولۇشىغا قارىماي، تەرەتسىز يەرگە دەسسىمەيدىغان پەنجۋاخلىقى ئىدى.

ھازىر بۇ پەنجۋاخ جۇۋان ئانا بولۇش ئالدىدا تۇراتتى. ئۇنىڭ توققۇز ئاي بولۇپ قالغان قورسىقى كەڭ كۆڭلەك ئىچىدىن تۇرتۇپ چىقىپ، ئەسلىدىكى دوملاق، يۇمشاق بەدىنىنى تېخىمۇ

كۆپتۈرۈۋەتكەنىدى .

ئانا بولۇش تۇيغۇسى — باشقا ئاياللارنىڭكىگە ئوخشاش ، سۇھەيبەنىڭمۇ قەلبىدىكى ئەڭ شېرىن ، مۇقەددەس تۇيغۇ ئىدى . شۇڭا بۇ تۇيغۇ ئۇنى قىنىئە ئاتلىتىپ ، نىل دەريا بويىدىكى ھاۋالىق ، گۈزەل ، قەدىمىي شەھەر قاھىرەدىن ئايرىپ ، ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ بۆشۈكى بولغان بۇ مۆتىۋەر ، قاقاس ، ئاتەش زېمىنىغا ئەكەلگەنىدى . بۇ تۇيغۇ يەنە يالغۇز ئۇنىڭغىلا ئەمەس ، بەلكى يېشى ئاتمىشقا يېقىنلىشىپ قالغان ، پۇل - دۇنياسى يېتەرلىك ، ناتىۋان ئاتا - ئانىسىنىڭمۇ ئۇزاقتىن بېرى يۈرەك - باغرىنى ئۆرتەپ كېلىۋاتقان ئوتلۇق تۇيغۇ ئىدى . ئۇلار يالغۇز پەرزەنتى سۇھەيبەنىڭ ئۆزلىرى ئۈچۈن بىرەر نەۋرە تۇغۇپ ، ئائىلە نەسەبىنىڭ مەڭگۈ ئۈزۈلۈپ قالماسلىقىنى كېچە - كۈندۈز ئاللادىن تىلەپ كەلگەنىدى . شۇڭا پات ئارىدا ئانا بولىدىغانلىقىنى ئويلىسا ، سۇھەيبەنىڭ يۈرىكى تېپىچەكلەپ ، بىر ئائىلە كىشىلىرىنى ئارزۇ - ئارمانىغا يەتكۈزگەن ئاتىخاندىن بەكمۇ سۆيۈنۈپ كېتەتتى . ئاتىخانمۇ ئوغلى ئەكبەرنىڭ بۇ ياقا يۇرتتا يالغۇز باش بولۇپ قالمايدىغانلىقىنى ئويلاپ ، سۇھەيبەنىڭ يېڭى پەرزەنت تۇغۇپ بەرمەكچى بولغانلىقىدىن چەندان خۇشال بولاتتى !

ئەر - خوتۇن زارىقىپ كۈتكەن كۈنلەر ئاخىر يېتىپ كەلدى .

سۇھەيبە ساق - سالامەت تۇغدى ، تۇغقاندىمۇ پاقلاندەك بىر ئوغۇل تۇغدى . ئۇ ، تۇنجى قېتىم بالىسىنى قولىغا ئېلىپ ، ئۇنىڭ يۇمران بەدەنلىرىنى سىلاپ تۇرۇپ ، قارىقاتتەك كىچىككىنە قارا كۆزلىرىگە قاراپ ، خۇشاللىقتىن تاراملاپ ياش تۆكتى . ياش يۇقى كۆزلىرىدە كۈلكە ئوينىدى ، خۇشاللىقتىن پارقىراپ كەتكەن چېھرىدە تەبەسسۇم جىلۋە قىلدى . مانا بۇ ، ئائىلىچە شادلىقنى بىلدۈرىدىغان ، ئۇزاق يىللىق تەشنالىقى قاندۇرۇلغان بەختلىك ئانىنىڭ ساپ ھەم سەمىمىي تەبەسسۇمى ئىدى !

ئۈچ كۈندىن كېيىن ، ئاتىخان يېڭى تۇغۇلغان ئوغلىنى جاي-ناماز ئۈستىدە دومىلىتىپ ، ئوڭ قۇلىقىغا ئەزان ، سول قۇلىقىغا تەكبىر ئېيتىپ ، ئۆز ئاغزى بىلەن «ھېلىمشا» دېگەن ئىسىمنى قويدى . بۇ ئۇنىڭ ھەج سەپىرىدە غېرىب كېيەن بولۇپ قالغان مەرد ، باھادىر ، ئوت يۈرەك ھەمراھىغا بولغان ھۆرمىتى ، سېغى-نىشى ۋە مەڭگۈلۈك يادنامىسى ئىدى !

3

ئەكبەرنىڭ چاربازارچىلىقى خېلى ئېقىپ قالدى .

ئۇ ،كۆك تەخەينى يېتىلەپ ، تالاي يۇرت ـ سەھرالارنى كەز-دى ، نۇرغۇن ئادەملەر بىلەن تونۇشتى ، ماللىرىنى باھا تالاشماي ، لايىقىدا سېتىپ ، نامرات دېھقان ـ چارۋىچىلارنىڭ ياخشى ئۇلپى-تى بولۇپ قالدى .

ئەكبەر ھازىر مەككىدىن ئوتتۇز كىلومېتىر يىراقلىقتىكى «ۋادى پاتىمە» دېگەن يەرگە كۆپرەك كېلەتتى . بۇ يەردىكى دېھ-قانلار ئاساسەن تاۋۇز ، سەي ـ كۆكتات تېرىغاچقا ، ھال ـ ئوقىتى ياخشى ئىدى . بۇ يەردە پاسۇلى (شوخلا) ، كوسا (جاڭ-دۇ) ، كۇررەت (كۇدە) ، ئۇزۇنچاق كاۋا قاتارلىق سەيلەر بەك ئوخشايتتى ، تاۋۇزلىرىمۇ تاتلىق ئىدى . بۇلار يۈك ماشىنىلىرىدا مەككىدىن تارتىپ ، جىددەگىچە توشۇلاتتى .

ئەكبەر بۇ يەرنى ياخشى كۆرۈپ قالدى . ئەمەلىيەتتە ، ئۇنىڭ ياخشى كۆرگىنى بۇ يەر ئەمەس ، بەلكى بۇ يەردە ياشاۋاتقان بىر ئەرەب قىزى ئىدى .

ئەكبەر تۇنجى قېتىم بۇ يەرگە كەلگەندە ، كەچ كىرىپ قالغا-نىدى . ئۇ ، يولدىن ئېزىپ بىر ئويمانغا چۈشۈپ قالدى . ئويماندا سازلىق ۋە يامغۇر سۈيى يىغىلىپ قالغان ئازگاللار بار ئىدى . ئەتراپى سۆگەت ، خورما ، تىكەنلىك رېپىدە دەرىخى ۋە بوغۇم غوللۇق دەرەخلەر بۈككىدە ئۆسكەن قويۇق ئوت ـ چۆپلۈك بول-

غاچقا ، ھەممە يەر قارىيىپ تۇراتتى . ئەكبەرنىڭ قولىقىغا پاقىـ
لارنىڭ كۇرۇلداشلىرى ، چېكەتكىلەرنىڭ چىرىلداشلىرى ۋە ئۆز
ئېشەكىنىڭ تۇياق ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى .

ئەكبەر ئەرەبىستانغا كەلگەندىن بېرى ، تۇنجى قېتىم مۇشۇنـ
داق يېشىللىققا پۈركەنگەن سالقىن ، ھاۋالىق يەرنى كۆرۈپ ،
خۇددى تاسادىپىي ئۆز يۇرتىغا كېلىپ قالغاندەك سۆيۈنۈپ كەتتى ،
پاقىلارنىڭ كۇرۇلداشلىرى بىلەن چېكەتكىلەرنىڭ چىرىلداشلىرى
بولسا ، ئۇنى تېخىمۇ ھاياجانغا سالدى . ئەكبەر ئۆزىنى گويا يۇرـ
تىدىكى تۇمەن دەرياسىنىڭ بويىدا كېتىۋاتقاندەك ، دەريا بويىدىكى
مەجنۇنتاللار بىلەن ياندىكى ئېتىز قىرلىرىدا سەكرىشىپ يۈرگەن
بۇ جانىۋارلار ئۇنىڭ قەدەم ئاۋازىغا ماسلىشىپ نەغمە ـ ناۋا
قىلىۋاتقاندەك شۇنداق كۆڭۈللۈك ۋە يېقىملىق ھېس قىلدى .
ئەكبەر قاراڭغۇ چۈشۈپ كېتىۋاتقانلىقىغىمۇ پەرۋا قىلماي ، بۇ
يېشىللىق ئالىمىنى سەير قىلىپ خېلى ئۇزاققىچە ئايلىنىپ يۈرـ
دى . بىر چاغدا ، يىراقتىن ئۇنىڭ كۆزىگە لىپىلدىغان چىراغ
يورۇقى كۆرۈندى . ئەكبەر ئاستا شۇنى كۆزلەپ ماڭدى . ئۇ بىر
كەپىگە يېتىپ كەلدى ، كەپىنىڭ ئالدىدىكى خورما ياپرىقىدىن
توقۇلغان بىر پارچە بورىدا خۇددى شاپتۇل قېقىدەك يىگلەپ
قالغان ۋىجىك ، ئازغىن بىر بوۋاي ياتاتتى . ئۇنىڭ ئالدىدا بىر
سۇ ئىدىشى ۋە بىر نەچچە ياغاچ چۆچەك تۇراتتى . بۇ نەرسىلەر
دەشتتە ئۇيان ـ بۇيانغا ئۆتۈپ تۇرىدىغان يولۇچىلارغا سۇ سېتىش
ئۈچۈن ئىشلىتىلەتتى .

ئەكبەر بوۋايغا سالام بەردى ، تۆت چاسا تەكىيىگە يانپاشلاپ
ياتقان بوۋايمۇ سالامنى ئىلىك ئېلىپ قىمىرلاپ قويدى .

— ھە ئوغلۇم ، كەچ قاپسەنغۇ ؟— سورىدى ئۇ ئورۇق ،
ئىنچىكە قوللىرى بىلەن مەيدىسىنى تاتىلاپ تۇرۇپ ،— سەپىرىڭ
قاياققا ؟

— مۇشۇ يەردە بىر يۇرت بار دەيدۇ ، شۇ يەرگە

كېلىۋىدىم ،— دېدى ئەكبەر ۋە كۆك تەختەيدىكى يوٌكنى ئىشارە قىلىپ داۋام قىلدى ،— ھەر خىل ماللار بار ، سودا ـ سېتىق قىلىۋاتىمەن .

— ھەم ، بىزنىڭ يۇرت ۋادى پاتىمىگە كەپسەن ـ دە !— دېدى بوۋاي ۋە ئەكبەرنى ماختاپ سۆزلەپ كەتتى ، — ياخشى قىپسەن ئوغلۇم ، بىز دېھقانلارنىڭ ھەمىشە شەھەرگە بېرىپ سودا قىلغۇدەك ۋاقتىمىز نەدە !؟ بۇرۇنغۇ قول ـ ئىلكىمىزدە يوق ، شەھەرگە كىرىش ، بازارغا بېرىش دېگەننى ئويلاپ قويمايتتۇق ، بالام . لېكىن ھازىر دېھقان ـ چارۋىچى دېگەننىڭمۇ ھال ـ كۈنى ياخشى بولۇپ كەتتى . ھۆكۈمەت دېگەن بەكمۇ ئۇلۇغ ، تاغدەك قۇدرەتلىك ئىكەن ، بىزنى بىرلا يۆلىۋىدى ، ھەممەيلەننىڭ قەددى رۇسلاندى . ئەنە قارىغىنە ، ھۆكۈمەت دېھقانلاردىن بىر تىيىن ئالماي بوز يەر ئېچىپ ، قۇدۇق كولاپ بېرىۋاتىدۇ ، ئۇرۇق ، ئوغۇت دېگەننىمۇ بىكارغا يەتكۈزۈپ بېرىدۇ . تېخى تاغلاردىكى چارۋىچىلارنىڭ كۈنى بىزدىنمۇ ياخشى . قوي ـ ئۆچكە باقساڭمۇ پۇل ، كالا باقساڭمۇ پۇل ، تۆگە باقساڭ تېخىمۇ پۇل . ھۆكۈمەت پەسىللىك ، يىللىق ياردەم پۇلى بېرىۋاتىدۇ ، قانچە كۆپ باقساڭ ، شۇنچە كۆپ پۇل ئالىسەن ! لېكىن ، بىز پۇل تاپقان بولساقمۇ ، يەنىلا يولىدا خەجلىيەلمەي ئۆتۈپ كېتىمىز . تىجارەت دېگەننى مانا ساڭا ئوخشاش يۇرت ئارىلاپ قىلسا ، خەققىمۇ ، ئۆزىڭىمۇ نەپ تېگىدۇ . «ماڭغان دەريا ، ياتقان بورىيا» دېگەن گەپ بار .

ئەكبەر پىلدىرلاپ كۆيۈۋاتقان قارا چىراغنىڭ يورۇقىدا بو-ۋايغا سەپسالدى . ئۇ ، يەتمىشكە يېقىنلىشىپ قالغان ، كوسا يۈز-لىرىنى قاتمۇ قات قورۇق قاپلىغان ، قوڭۇر تېرىلىرى سۆڭىكىدە-دىن ئاجراپ ، شىلىقشىپ تۇرىدىغان مىسكىن بوۋاي ئىدى . لې-كىن ، ئۇنىڭ كۆتمەك قاشلىرى ئاستىدىكى كۆزلىرى تېخى نۇرد-دىن كەتمىگەن ، چىراغ يورۇقىدا مۇلايىم چاقناپ تۇراتتى . ئەك-بەر بۇ كۆزلەردىن بوۋاينىڭ ساددا ۋە دۇرۇس ئادەملىكىنى

كـۆردى ، بوۋاي شۇنـچە ياشـقا كىرگـەن بولسىمۇ ، يەنە بۇ دەشت ـ باياۋاننىڭ ئېغىزىدا سۇ سىتىپ ، ساۋابلىق ئىش بىلەن كىشىلەرنىڭ دۇئاسىنى ئېلىپ ياتاتتى .

ئۇلار ئۆزئارا تونۇشتى . بوۋاينىڭ ئىسمى ئېبنى ئەساكىر بولۇپ ، مۇشۇ يۇرتلۇق ئىدى . كەمپىرى ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن ، كېلىنىنىڭ قولىغا قالدى . كېلىنى دەسلەپ خېلى ئوبدان قارىغان بولسىمۇ ، كېيىن ئەسكىرىۋالدى ، ھەدېسىلا يوقسۇزلۇقنى باھانە قىلىپ ، قوشۇقنى تاۋاقتا ، چۆمۈچنى قازانغا ئۇرۇپ چالۋاقايتتى ، بۇنداق چاغلاردا ئوغلىمۇ قولىقىنى يوپۇرۇپ ، ئۆزىنى بىلمەسكە سېلىۋالاتتى . بۇ ھال بوۋايغا ئار كەلدى ، غۇرۇرىغا تەگدى ، ئاخىر «ياخشى ئىت ئۆلۈكىنى كۆرسەتمەيدۇ» دېگەن ئەقىدە بويىچە ، ئۆينى ئۇلارغا تاشلاپ بېرىپ ، بىر يىلنىڭ ئالدىدا مۇشۇ كەپىگە چىقىۋالغاندى . بۇ يەر تۆت يولنىڭ توغۇمى بولغاچقا ، ئۆتكەن ـ كەچكەنلەر كۆپ ئىدى . بوۋاي ھەمىشە ئويماندىكى بۇلاقتىن سۇ ئەكېلىپ ، كەپە ئالدىدىكى كۈپ ـ ئىدىشلارغا توشقۇزۇپ قوياتتى . شۇڭا بوۋاي بۇ يەرگە كېلىپ ئۇزاق ئۆتمەي ، «ئەساكىر ئۆتىڭى» دەپ نام چىقاردى . ھەرقانداق يولۇچى بۇ يەرگە چۈشمەي ئۆتمەيتتى ، ھەتتا چوڭ سودا كارۋانلىرىمۇ چۈشكۈن قىلىپ تۈنەيتتى . شۇڭا ، بوۋاي بۇ يەردە ھېچ نەرسىدىن قىسىلماي ، ئەركىن ـ ئازادە ياشاۋاتاتتى .

— بۈگۈن مۇشۇ يەردە تۈنەپ قال ،— دېدى بوۋاي بىر چاغدا ئەكبەرگە بىر قاچا مۇزدەك سۇنى ئۇزىتىپ ، — مۇشۇ ئويماندىن ئۆتسەڭلا ۋادى پاتمىگە كىرىسەن ، ئەتە بارساڭمۇ بولىدۇ ، ئېشىكىڭگە ئوت سېلىپ بەر ، كەپىنىڭ ئارقىسىدا قۇرۇق بېدە بار .

ئەكبەر ئەتىگەندىن بېرى يول يۈرۈپ ھېرىپ قالغاندى . بوۋاينىڭ تەكلىپى ئۇنىڭغا خۇشياقتى . ئۇ ، كۆك تەخەيىنىڭ ئۇستىدىكى يۈكلەرنى چۈشۈرۈپ ، ئېشەكنى ئوتقا قويدى ، ئېشەك كەپىنىڭ ئارقىسىدىكى بېدىلەرنى كاراسلىتىپ يېيىشكە باشلى-

دى . ئەكبەر خورجۇندىن پىشۇرۇلغان توخۇ گۆشى ، تۇخۇم ۋە نانلارنى ئېلىپ ، بوۋاي بىلەن بىللە قورسىقىنى تويدۇردى ۋە ئۇزاققا قالماي ، كەپىنىڭ بىر بۇلۇڭىدا بوۋاي بىلەن سۆزلىشىپ يېتىپ ئۇيقۇغا كەتتى .

ئەكبەر ئەتىسى ئويغانغاندا ، بوۋاي كەپىنىڭ ئالدىدىكى تاش ئوچاقتا چاي قاينىتىپ ناشتىلىق تەييارلاۋاتاتتى .

ئىككىسى بىللە ناشتا قىلدى ، بوۋاي ئۇنىڭغا كونا كورىدىكى ئۆزى ياسىغان قورەيش ئىرىمچىكىدىن بىر نەچچە قوشۇق ئېلىپ بەردى ، ئەكبەر ئۇنى تامشىپ تۇرۇپ يېدى ، ئىرىمچىك بىر ئاز ئاچچىق بولسىمۇ ، لېكىن يېيىشلىك ئىدى ، كۆڭۈلنى ، ئىشتىھا-نى ئاچاتتى .

ناشتىدىن كېيىن ، ئىبنى ئەساكىر ئۇنى ئۇزىتىپ قويدى . ئەكبەر مىڭىش ئالدىدا ئۇنىڭ بېشىغا ئاق يىپەك دوپپىدىن بىرنى كىيدۇرۇپ قويدى ۋە قولىغا بىر توقاچ سوپۇن ، ئىككى قاپ سەرەڭگىنى تۇتقۇزۇپ :

— رەھمەت بوۋا ، ئوبدان خىرىدارلىقىمنى قىلدىڭىز ، بۇ-نىڭدىن كېيىن ئىزدەپ تۇرىمەن ! — دەپ تەشەككۇر ئېيتىپ خوشلاشتى .

بوۋايمۇ ئۇنى ھېلىقى ئىرىمچىكتىن تۇگۈنچەك قىلىپ ، قىزغىن ئۇزىتىپ قويدى .

ئەكبەر چاشكا ۋاقتى بىلەن يۇرتقا كىردى . ئۇ ، خۇددى بىرسى كۆرسىتىپ قويغاندەك ، قاشا تاملىق بىر باغنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى . باغنىڭ ئوتتۇرىسىدا خورما يوپۇرمىقىنىڭ سا-پىقى بىلەن ياسالغان چەللىلىك شىپاڭ بار ئىدى . شىپاڭدا بىر نەچچە يۆلەنچۈكلۈك توقۇلما ئورۇندۇقلار تۇراتتى . ئەتراپ جىم-جىت بولۇپ ، پەقەت ئىسسىق شامالنىڭ غۇيۇلدىشى ۋە يوپۇرماق-لارنىڭ شىلدىرلىشىلا ئاڭلىنىپ تۇراتتى .

ئەكبەر يىراقتىنلا تەلەپپۇزىنى كەلتۇرۇپ ، نەچچە ۋاقىتتىن

بېرى تولا تولۇلاپ ئۆگىنىپ كەتكەن گېپىنى ۋارقىرىدى:
— مال ساتىمەن، مال! نېمە دېسەڭ شۇ بار، تېز كېلىپ ئېلىۋال، تۈگەپ كەتسە قالمايدۇ!...
هايال ئۆتمەي، باغنىڭ كۈنپېتىش تەرىپىدىكى كېسەك ئۆيدىن بىر قىز يۈگۈرۈپ چىقتى. قىز بېشىغا چازا بىلەن قىستۇرۇلغان چاسا ياغلىق ئارتقان، ئۈچىسىغا نېپىز زەڭگەر رەڭدە يېپىنغانىدى، بويىندىكى بىر تىزىق كەھرىۋا مارجان قۇياش نۇرىدا يىراقتىنلا پارقىراپ كۆرۈنەتتى. قىز يۈگۈرۈپ كېلىپ، ئەكبەرگە ئون نەچچە قەدەم قالغاندا «چىپپىدە» توختاپ قالدى. ئۇلارنى باغنىڭ تال — چىۋىقلاردا توقۇلغان پاكارغىنە قاشا تېمى ئايرىپ تۇراتتى. قىزنىڭ يۈزى ئوچۇق ئىدى، شۇڭا ئۇ، ئەكبەرگە يېقىنلىشىشتىن قورقۇپ توختاپ قالغانىدى.
لېكىن، قىز ئارقىسىغا يانمىدى، بەلكى ئەكبەرگە تىكىلگەن كۆزلىرىنى نازاكەت بىلەن ئويىنتىپ، ئاندىن يەرگە قاراپ تۇرۇۋالدى. ئۇنىڭ بۇنداق سەبىي، پاك ۋە قىزغىن قاراشلىرىدىن ئون يەتتىگە كىرىپ، يۈرىكى سۆيگۈ تەلەپ قىلىۋاتقان بېجىرىم بىر قىزنىڭ بالاغەت يېشىدىكى تەشنالىقى چىقىپ تۇراتتى. قىز ئېھتىيات بىلەن ئەتراپىغا قاراپ قويۇپ، يەنە بىر — ئىككى قەدەم ئالدىغا چامدىدى. ئەكبەر ئەمدى ئۇنى شۇنداق ئېنىق كۆردى. ئۇ، قەددى — قامىتى كېلىشكەن، ھۆسنىگە تولغان، قاڭشارلىق، بۇغداي ئۆڭ، مەڭزى قىزىل، كۆزلىرى سۇرمە سۈرگەندەك تەبىئىي قاپقارا بىر قىز ئىدى. ئۇنىڭ ئۈچىسىغا ئارتىۋالغان زەڭگەر رەڭداسى بەدىنىنى يەلكىسىدىن تارتىپ ئوشۇقىغىچە يۆگەپ تۇراتتى.
ئەكبەر قىزغا ھېرىسمەنلىك بىلەن قاراپ تۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىكى بايىقى ھەيرانلىق ئورنىنى ئەمدى زوقلىنىش ئىگىلىگەنىدى. قىيا ئېچىلغان لەۋلىرىدە بىر خىل مەستانە كۈلكە جىلۋىلىنىپ تۇراتتى.

قىز سەھرادا چوڭ بولغان بولسىمۇ، لېكىن ناھايىتى يۇقۇشلۇق، جىلۋىدار قىز ئىدى. ئۇنىڭ پۈتۈن تۇرقىدىن يىگىتلەرنىڭ كۆزىنى ئالاق - جالاق قىلىۋېتىدىغان بىر خىل سېھرىي كۈچ چىقىپ تۇراتتى.

قىز ئاستا بېشىنى كۆتۈردى ۋە ئەكبەرگە قىيا بېقىپ، قاشانىڭ ئۇ تەرىپىدە تۇرۇپ سورىدى:

— سىزدە خالخال[1] بارمۇ؟

ئەكبەر لېۋىنى چىشلەپ تۇرۇپ قالدى، چۈنكى ئۇنىڭدا، ياش قىزلار ھەۋەسكە ئىشلىتىدىغان بۇنداق زىننەت بۇيۇمى يوق ئىدى.

— ھازىر يوق، كېلەر قېتىم ئالغاچ چىقاي، — دېدى ئەكبەر ۋە زور غەيرەتكە كېلىپ، — ئىسمىڭىز نېمە؟ — دەپ سورىدى.

قىز بىردەم جىم تۇرۇۋالدى، كېيىن ئاران ئاڭلىغۇدەك قىلىپ:

— ھەبزە ... — دېدى ۋە ھۇپپىدە قىزىرىپ يەرگە قارىۋالدى.

قىزنىڭ ئۇچۇق - يورۇق مۇئامىلىسى ئەكبەرگە بەكمۇ يېقىملىق بىلىندى، بىر خىل شېرىن جۇغۇلداش ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا تارىغاندەك بولدى.

ئۇ، قىزنىڭ كۆپرەك سۆزلىشىنى كۈتەتتى، چۈنكى، ئۇنىڭ ئاۋازىمۇ ئۆزىگە ئوخشاشلا مۇلايىم ھەم تاتلىق ئىدى. ئەكبەرنىڭ نەزىرىدە، ئۇنىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتقىنى ئادەم بالىسىنىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتقان ئاددىي گەپ ئەمەس، بەلكى جەننەتتىكى ھۆر - پەرىلەرنىڭ شېرىن - سۇخەن شىۋىرلىشى ئىدى.

ئەكبەر ئۇنى يەنە گەپكە سېلىش ئۈچۈن ئاغزىنى ئۆمەللەپ تۇرۇۋىدى، ئۆي تەرەپتىن بىر ئايالنىڭ «ھەبزە، قېنى

[1] خالخال — پاچاقتا ئاسىدىغان قوڭغۇراقلىق ھالقا.

سەن؟» دەپ ۋارقىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. قىز چۆچۈگەندەك بېشىنى دىرىڭگىدە سىلكىپ، ئەكبەرگە لەپپىدە بىر قارىدى - دە، ئارقىغا ئۆرۈلگىنىچە يۈگۈرۈپ كەتتى. ئەكبەر ئۇنىڭ ئارقىسىدىن:

— مېنىڭ ئىسمىم ئەكبەر، خالىخالنى چوقۇم ئەكېلىمەن! — دېگىنىچە تۇرۇپ قالدى.

قىز ئۇششاق قەدەم بىلەن يۈگۈرۈپ كېتىۋاتاتتى، ئەكبەر بوينىنى سوزۇپ، ئۇنىڭغا يەنە بىر قېتىم قارىدى، بۇ چاغدا ئۇنىڭ زىبا قامىتى ئاستا - ئاستا كۆزدىن غايىب بولدى، پەقەت زەڭگەر رىداسى غىل - پاللا كۆرۈنۈپ، ئەكبەرنىڭ پىكىر - خىيالىنى چالغىتىۋەتتى، ئۇنىڭ غۇۋا خىيال ئېكرانىدا بىر پارچە يېشىل بوشلۇق قېپقالغاندەك بولدى...

ئەكبەر كەچكىچە يۇرت ئارىلىدى. بۇ، تۇپتۇز كەتكەن تۇپرىقى مۇنبەت ۋادا ئىدى. ئەتىگەندىن كەچكىچە قۇياشنىڭ ھىل - ھىل تەپتى بەدەننى كۆيدۈرۈپ، يۈزلەرنى يېلىنجىتاتتى. دېھقانلار شۇنداق ئىسسىقتىمۇ قودۇق سۈيى بىلەن يامغۇر سۈيىگە تايىنىپ ئېتىزدىن كىرمەي تىرىقچىلىق قىلاتتى، بۇ يەرنىڭ تاۋۇزى ھەقىقەتەن تاتلىق، سەي - كۆكتاتلىرى سەر خىل ئىدى.

ئەكبەر بىر نەچچە مەھەللىلەرگە باردى، ئېتىز - قىرلارنى ئارىلاپ، نەق مەيدان تىجارىتى قىلدى. بۈگۈن ئۇنىڭ سودىسى ھەقىقەتەنمۇ ياخشى بولدى، بۇرۇن بېسىلىپ قالغان نۇرغۇن ماللار سېتىلىپ كەتتى، تېخى قىزلار، ئاياللار ئۇنىڭغا نۇرغۇن يېڭى نەرسىلەرنى بۇيرۇدى.

ئەكبەر كەچكە يېقىن ھېلىقى باغنىڭ ئالدىغا كېلىپ، قەستەن ئۇياق - بۇياققا ئۆتۈپ باقتى، مەقسىتى ھەبزىنى يەنە بىر قېتىم كۆرۈۋېلىش ئىدى. لېكىن ئۇنى كۆرەلمىدى، كۆرگىنى باغدا تىمىسقىلاپ يۈرگەن بىر قېرىسال ئادەم بولدى.

ئەكبەر ئامالسىز كۆك تەخەينىڭ بېشىنى «ئەساكىر ئۆتە-

ڭى » تەرەپكە قاراپ بۇرىدى . ئۇ ، بوۋايغا ئىككى تاۋۇز بىلەن
بىر باغلام ئوتياش ئېلىۋالدى . ئەكبەر بۇگۈن شۇ يەردە تۈنەپ ،
تاڭ سەھەر بىلەن شەھەرگە قاراپ مېڭىشنى ۋە يېڭى ماللارنى
ئېلىپ ، تېزراق «ۋادى پاتمە »گە قايتىپ كېلىشنى كۆڭلىگە
پۈكتى .

4

دۇنيانىڭ قەيىرىدە بولمىسۇن ، مۇھەببەتسىز تۇرمۇش بول-
مايدۇ . تۇرمۇش ئەزەلدىن مۇھەببەتنىڭ ئۇچۇق ۋە يېپىق سەھنى-
سى بولۇپ كەلگەن . شۇڭا ، ئەركىن مۇھەببەت ئۇجۇقتۇرۇلغان ،
ئاياللارغا تىكىلىپ قاراش گۇناھ سانىلىدىغان مۇشۇ مۆتىۋەر
زېمىندىمۇ مۇھەببەت يەنىلا ئۆز رولىنى ئوينىماقتا !...

ئەكبەر بۇ كۈنلەردە «ۋادى پاتمە »گە كۈندە كېلىشنى ، ھەر
كەلگەندە مارىلاپ بولسىمۇ ھەبزىنى كۆرۈۋېلىشنى ئارزۇ قىلات-
تى . بۇ قىزنى كۆرسىلا ، بەدىنى لاپپىدە ئوت ئېلىپ كۆيگەندەك
ۋە بۇ ئوت ئۇنى ئاجايىپ شېرىن ھېسسىياتلارغا چۆمدۈرگەندەك
بولاتتى .

ئەكبەر يېرىم ئاي ئىلگىرى ناھايىتى تىنچ ۋە خاتىرجەم
ئىدى . مۇھەببەتنىڭ ھالاۋىتى ياكى مۇشەققىتىنى بىلمەيتتى ،
ھەبزە بىلەن ئۇچراشقاندىن كېيىن ھەممە ئىش ئۆزگەردى ، ئەك-
بەر ئۆزىنى باشقىچە بىر دۇنيادىكىدەك ھېس قىلىدىغان بولۇپ
قالدى . ئىلگىرى ھېس قىلىپ باقمىغان بىر تۇرلۇك بەختىنىڭ
غايىبانە نازۇك بارماقلىرى ئۇنىڭ يۈرەك تارىنى ئاستاغىنە چەك-
مەكتە ئىدى...

لېكىن ، ئەكبەر مەككىدىن ئالاھىدە مۇشۇ قىزغا ئاتاپ ئې-
لىپ چىققان خالخالنى ھازىرغىچە بېرەلمەي ، ئىچى تىت - تىت
بولۇپ يۈرەتتى . ئۇ ، ھەبزىنى ئاشۇ تۇنجى قېتىملىق ئۇچرىشىش-

ـتىن كېيىن ، يەنە بىر نەچچە قېتىم كۆردى ، لېكىن ئۇنى زادىلا يالغۇز ئۇچرىتالمىدى ، ھەبزە بىر كۈنى ئانىسى بىلەن ، بىر كۈنى دادىسى بىلەن ، يەنە بىر كۈنى ئاكىسى بىلەن باغدا ۋە باغنىڭ ئارقىسىدىكى ئوتياشلىقتا ئىشلەيتتى . ئەكبەر بىلەن ھەبزە پەقەت يىراقتىنلا ئۇنىسىز سالاملىشاتتى ، ھەبزە ئەكبەرگە يەر ئاستىدىن ئوغرىلىقچە قارايتتى ۋە ئۇنىڭ تۇنجى ئۇچراشقان كۈنىلا ئۆزىنىڭ ئوي ـ پىكرىنى ئوغرىلاپ كەتكەن ھېلىقى سۇمباتلىق يىگىت ئىكەنلىكىنى بىلىپ ، كۆزلىرى ھاياجاندىن چاقناپ كېتەتتى . بۇ كۆزلەر چاقنىغاندا ، ئۇنىڭ قارامتۇل چىرايىغا ئاجايىپ ئاق كۆ- ڭۈللۈك ۋە مۇلايىملىق تۈسىنى بېرەتتى .
بۇ ئەھۋال بىر نەچچە كۈن داۋام قىلدى ، ئەكبەر كەچكىچە مۇشۇ ئەتراپنى ئەگىپ ، قاراڭغۇ چۈشكەندىلا ، «ئەساكىر ئۆتەڭ- گى »گە كېتەتتى ، ئەتىسى سەھەردىلا يەنە كېلەتتى . ئۇ ، يىراق- تىن مارىشىپ يۈرۈيدىغان بۇنداق مۆكىمۆكىلەڭ ئويۇنىغا زادىلا چىدىمىدى ، ئاخىر بوگۈن چۈش ۋاقتى بىلەن باغنىڭ ئالدىغا كېلىپ ، بىر تەۋەككۇل قىلىپ كۆرمەكچى بولدى .
ئەكبەر باغنىڭ ئىشىكىنى ئاستا قېقىپ ، مۇلايىم ئاۋازدا ۋارقىرىدى :
— ھۆرمەتلىك تاغا ، ئۇسساپ كەتتىم ، بىر قاچا سۇ سورايمەن !
ئەكبەر ھەبزىنىڭ چىقىشىنى كۈتەتتى ، ئاللادىن شۇنى تىلەپ ئىچىدە بىر نەرسىلەرنى ئوقۇيتتى ، شۇڭا ، يۈرىكىمۇ گۈپۈلدەپ سوقۇپ كېتىۋاتاتتى . لېكىن ئۇ ، ھەمىشە مارىلاپ قارايدىغان ھېلىقى كېسەكلىك ئۆيدىن ھەبزە ئەمەس ، ئۇنىڭ قېرىسال داد- سى چىقتى . ئەكبەرنىڭ كۆڭلى لەسسىدە بولدى . شۇغىنىسى ، تەلەتى سۈرۈن بۇ ئادەم ئەكبەرنى قوغلىۋەتمىدى ، بەلكى باغدىكى شىپاڭغا باشلاپ ، ئۇنىڭغا تاۋۇز يېچتى ، ئەكبەر باغقا كىرىۋالغان- لىقىدىن خۇشال ئىدى . ئەمدى بۇ يەردە بىر ئامال قىلىپ ،

ئۈزاقراق ئولتۇرۇشىنىڭ كويىغا چۈشتى، شۇڭا دەسلەپ تاغ-
دىن - باغدىن سۆزلەپ، ئاخىرىدا، تېرىقچىلىق ئەھۋالى، سۇ
قىسلىقى، مەككىدىكى ھەج پائالىيىتى ۋە جىددىدىكى سودا -
تىجارەت ئۈستىدە پاراڭغا چۈشۈپ، كىرىشىپلا كېتىشتى. بۇ
ئارىلىقتا، ھەبزە ئىككى قېتىم ئۆيدىن چىقتى ۋە دادىسىنىڭ
ئارقا تەرىپىدە — ئون نەچچە قەدەم يىراقلىقتا ئۇنى - بۇنى
قىلغان قىياپەتكە كىرىۋېلىپ، جان ئالغۇچى شەھلا كۆزلىرى
بىلەن ئەكبەرگە لەپپىدە قارىدى، ئۇ ھەر بىر قارىغاندا، كىرپىك-
لىرىنى تېز - تېز قېقىپ تاتلىققىنە كۈلۈمسىرەيتتى، ئەۋرىشىم
بويى بولسا، ناز بىلەن تەۋرىنەتتى.

قىزنىڭ كۆزلىرىدىكى مەستانە مۆلدۈرلەش بىلەن مۇلايىم
كۈلۈمسىرەش ئەكبەرنىڭ ۋۇجۇدىنى شۇررىدە ئېرىتىۋەتتى. بۇن-
داق سېھىرلىك كۈلكە بىلەن سېھىرلىك قاراشلاردىن ئەكبەر
ئەمەس، مانا مەن دېگەن يىگىتلەرمۇ تەمتىرەپ كەتكەن بولاتتى!

دېمىسىمۇ، قىزنىڭ قاراشلىرىدا، ھېسسىياتىدا ۋە ھەر بىر
ھەرىكىتىدە شۇنداق بىر كۈچلۈك مەنىۋى دولقۇن بار ئىدى.
ئەكبەر ھازىر ئەنە شۇ دولقۇننىڭ شىددەتلىك ئېقىنىدا توختىماي
چايقىلىۋاتاتتى!

دەل شۇ چاغدا، خۇددى ئاللا تەرىپىدىن ئورۇنلاشتۇرۇل-
غاندەك تۇيۇقسىز بىر ئىش يۈز بېرىپ، ئەكبەرنىڭ ئوشۇقى ئالچا
چۈشتى: باغنىڭ بىر بۇلۇڭىدىكى قوتاننىڭ ئىشىكى تاراقلاپ
ئېچىلىپ، ئىككى ئۆچكە بىر - بىرىنى قوغلاشقىنىچە باغقا يۈگۈ-
رۈپ چىقتى، بۇنى كۆرگەن ھەبزىنىڭ دادىسى ئۇلارنى قوتانغا
سولىۋېتىش ئۈچۈن، ئۆچكىلەر تەرەپكە قاراپ كەتتى. پۇرسەتنى
غەنىيمەت بىلگەن ئەكبەر دەرھال خالخالنى چىقىرىپ، ئاستا
جىرىڭلاتتى، ھەبزە بېشىنى كۆتۈرۈپ ئۇنىڭغا قارىدى ۋە بىر -
نەچچە قەدەم ئالدىغا كېلىپ، بىر تۈپ خورما دەرىخىنىڭ دالدىسى-
دا تۇرۇپ ئاستاغىنە:

— كەچتە قۇدۇق بېشىدىكى دۆڭنىڭ يېنىدا ساقلاڭ ! — دېدى ۋە شۇ گەپنى قىلىپلا يۇگۇرۇپ كىرىپ كەتتى . بۇ ئىككىيلەننىڭ چاققانلىقىدىن ھەبزىنىڭ دادىسى ھېچ نەرسىنى تۇيماي قالدى . ئۇ ، ئۆچكىلەرنى قوتانغا سولىۋېتىپ كەلگەندە ، ئەكبەرمۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ، رەھمەت ئېيتىپ خوشلاشتى .

ئەكبەرنىڭ تاقىر يەردە يانپاشلاپ ياتقىنىغا ئۇزاق بولدى . ئاستا - ئاستا قۇياشمۇ پاتتى . كەچكى شەپەقنىڭ رەڭدار نۇرلىرى پۈتۈن ۋادىغا يېيىلىپ ، ھەممە يەر ئالتۇن سۈيى يۈگۈرتكەندەك گۈزەل تۈسكە كىردى . قۇدۇق بېشىغا كېلىپ - كېتىۋاتقانلارمۇ بارا - بارا ئازلاپ ، ئەتراپنى جىمجىتلىق قاپلىدى . ھەبزە تېخىچە كۆرۈنمەيتتى ، ئەكبەر تىت - تىت بولۇشقا باشلىدى . ئۇ ، ھەبزىنىڭ بۈگۈنكى جۈرئىتىدىن ، دادىللىقىدىن ھەيران بولغانىدى . بۇنداق جۈرئەت ۋە دادىللىق سۆيگۈ دېڭىزىدا ئۈزۈۋېرىپ ھالىدىن كەتكەن ، لېكىن يىراقتىكى ساھىلغا يېتىۋېلىش ئۈچۈن ، جان - جەھلى بىلەن ئېلىشىۋاتقان مەجنۇن سۆيەت بىر ئادەمنىڭ جۈرئىتى ۋە دادىللىقى ئىدى .

ئەكبەر تۇرۇپلا قىزنىڭ كەلمەي قېلىشىدىن ئەنسىرەشكە باشلىدى . كىم بىلىدۇ ، ئۇ ، ھېسسىياتى ئۆرلىگەن چاغدا ئۆزىنى باسالماي ۋەدە قىلىپ سېلىپ ، كېيىن ئېسىدىن چىقىرىپ قويىدىمۇ ، تېخى !...

ئەكبەر ئىنتىزارلىق ۋە دېلىغۇللۇق ئىچىدە كەچكى شەپەقنىڭ ئۆزگىرىشىنى تاماشا قىلىشقا باشلىدى ، شەپەق ئاۋۋال ئوچۇق ئالا - بۇلىماچ بولدى ، ئاندىن سۇس قىزىللىققا ئۆزگىرىپ ، يەر - زېمىنغا بەكمۇ جۇلالىق ، پارقىراق شولا چاچتى . بۇ چاغدا ئەكبەر خىيالغا شۇنداق غەرق بولۇپ كەتتىكى ، ھەتتا ئۆزىنى ئۇنتۇدى ، پەقەت بىر كەسلەنچۈك پۇتىنىڭ يېنىدىن سۈركىشىپ ئۆتكەندىلا ، ئەندىكىپ ئورنىدىن قوپتى . ئۇ ، مەھەللە تەرەپكە بويۇنداپ قارىغانىدى ، كۆز يېتىم يەردە شەپەق نۇرىغا پۈركىنىپ

كېلىۋاتقان بىر ئەۋرىشىم قامەتنى كۆردى ، كۆرۈش بىلەن يۈرە-
كىدىن زور بىر هارارەت دولقۇنى قايناپ چىقىپ ، پۈتۈن ۋۇجۇدى-
نى لاۋۇلدىتىۋەتتى !
هەبزە قۇدۇق يېنىدىكى تۆگە ئۆركىشىدەك دۆڭلۈكنى نى-
شانلاپ كېلىۋاتاتتى ، ئۇنىڭ قولىدا كوزا ، ئۇچىسىدا قارا رەخت-
تىن تىكىلگەن ئابايە[1] بار ئىدى . قىز ئەكبەرگە يېقىنلاپ كې-
لىپ ، ئارىلىق بىر قەدەم قالغاندا توختىدى . بۇ بىر قەدەم ئارى-
لىق ئەكبەرگە گويا ئۆتكىلى بولمايدىغان چوڭقۇر بىر هاڭدەك
كۆڭۈلسىز تۇيۇلۇپ كەتتى . هەر ئىككىسى بۇ ئارىلىقنى بۇسۇپ
ئۆتۈشكە جۈرئەت قىلالمايۋاتاتتى . ئۇلارنى يىراق - يېقىندىكى
كۆزلەردىن دۆڭنىڭ دالدىسى توسۇپ تۇراتتى .
— ۋەدىڭىزدە تۇرۇپ ، خالخال ئەكەلگەنلىكىڭىزگە رەھ-
مەت ، ئەكبەر ئاكا ! — دېدى هەبزە يۈزىدىكى لىچەكنىمۇ ئاچ-
ماي ، لېكىن ئۇنىڭ ئاۋازى هاياجاندىن تىترەپ چىقىۋاتاتتى .
— رەھمەت دېگۈچىلىكى يوق ، هەبزە ! سىز قوبۇل قىلسى-
ڭىزلا ، مەن خۇشال ! — دېدى ئەكبەرمۇ تىترەپ تۇرغان قوللى-
رى بىلەن خالخالنى ئۇنىڭغا ئۇزىتىپ .
قىز ئەكبەرنىڭ قولىدىن خالخالنى ئالدى ، كۆزنى
يۇمۇپ - ئاچقۇچە بولغان شۇ دەقىقىدە ئىككىسىنىڭ قوللىرى
بىر - بىرىگە تېگىپ ، گويا ئوتلۇق بىر ئېقىم يۈرەكلىرىنى
كۆيدۈرۈپ ئۆتكەندەك بولدى . هەر ئىككىسى «مۇھەببەت دېگەن
شۇمىدۇ ؟» دەپ ئويلىدى . ئەگەر مۇھەببەت دېگەن شۇ بولسا ،
هەقىقەتەنمۇ ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدا هېسسىيات ، هاياتىي كۈچ دېگەن-
لەر هېچقاچان بوگۇنكىدەك كۈچلۈك ۋە چوڭقۇر بولمىغانىدى .
مۇھەببەت ! بۇ نېمىدېگەن يېقىملىق ، گۈزەل ، ئالىيجاناب
سۆز - هە ! ؟ لېكىن بۇنى هېچكىم چۈشەنمەيدۇ ، هېچكىم ئۇنىڭ

---

[1] ئابايە — ئاياللار كىيىدىغان قارا كىيىم . بۇ خىل كىيىم ئاياللارنىڭ ھەممە يېرىنى چۈمكەپ تۇرىدۇ .

تېگىگە يەتكەن ئەمەس . شۇنداق بولۇشىغا قارىماي ، ھەممە ئادەم ھەمىشە ئۇنى تىلغا ئالىدۇ ، شۇ توغرىدا سۆزلىشىدۇ !

شۇ تاپتا ، بالاغەتكە يەتكەن ئىككى يۈرەك ئەنە شۇ مۇھەببەت ئوتىدا كۆيۈۋاتاتتى . يېڭىلا ئويغانغان بۇ تۇنجى مۇھەببەت ھەم شېرىن ، ھەم ئازابلىق ئىدى .

ھەبزە قولىغا ئالغان خالخالنى كۆرۈش ئۈچۈن ، يۈزىدىكى قارا چۈمبەلنى قىيا قايرىدى ، ئەكبەر ئۇنىڭ پورەكلىگەن غۇنچە-دەك يۈزىگە ۋە چاقماق كىرپىكلىك كۆزلىرىگە قارىدى ، قىزنىڭ كۆزلىرى ناھايىتى تىنىق ، چىرايلىق ھەم يېقىملىق ئىدى . بۇ كۆزلەردىن ئەكبەر بۇرۇن ھېس قىلمىغان سۆيگۈ - ۋاپا ، مېھىر - شەپقەت دېگەندەك پاك ھەم لەززەتلىك نەرسىلەرنى كۆرگەندەك بولدى . ئۇنىڭ يىگىتلىك تۇيغۇسى ئويغانغاندىن بې-رى ، تۇنجى قېتىم مانا شۇنداق چىرايلىق ، جەلپكار كۆزلەرنى كۆرۈشى ئىدى . شۇڭا ، ھازىر ئەكبەرنىڭ كۆز ئالدىدا ئاجايىپ يېڭى بىر دۇنيا ئېچىلغاندەك ، ئۇ ، بۇ يېڭى دۇنيانىڭ گۈزەللىكى-دىن ، راھەتىدىن تۇنجى قېتىم ھۇزۇرلىنىۋاتقاندەك بولدى .

— مەن قۇدۇقتىن سۇ ئېلىپ ، تېزراق كەتمىسەم بولمايدۇ ،— دېدى ھەبزە مېڭىشقا تەمشىلىپ ،— ئىككىمىزنىڭ تۇرغىنىنى بىرەرسى كۆرۈپ قالسا سەت بولىدۇ ! — ھەبزىنىڭ سۆزلىرى شۇنداق يېقىملىق ، ساددا ۋە خۇددى كۆزلىرىگە ئوخ-شاش ئۇياتچان ئىدى .

لېكىن ، ئەكبەرنىڭ قىزدىن ئايرىلغۇسى يوق ئىدى . ئۇ ، ئالدىغا يېرىم قەدەم چامداپ ، بايىقى بىر قەدەملىك ھاڭنى زور غەيرەت بىلەن قىسقارتتى ۋە خۇددى دىرغاپ كەتكەن قوشقاردەك ، ئەسەبىيلىك بىلەن ھەبزىنىڭ قولىغا ئېسىلدى . قىز دەسلەپ چۆچۈپ ، ئەندىكتى ، كېيىن ئەكبەرنىڭ مۇلايىم ، ئىنتائەتچان كۆزلىرىگە قاراپ ، بېسىقىغا چۈشتى ، لېكىن قولىنى ئەكبەرنىڭ ئوتتەك قىزىپ كەتكەن ئالىقانلىرى ئارىسىدىن تارتىۋېلىشقا ئۇ-

رۇنۇپ ، نازاكەت بىلەن تولغاندى . ئەمما ئەكبەر ئۇنى قويۇپ بەرمەي ، ئاستا ئۆزىگە تارتىۋىدى ، ھەبزە ئەنسىزلىك بىلەن ئەتراپقا ئەلەڭلەپ قاراپ :

— ياق… ئەكبەر ئاكا ، ياق ! ئۇنداق قىلساق گۇناھ بولىدۇ ، خەقلەر كۆرۈپ قالسا ، چوڭ بالاغا قالىمىز… — دېدى پىچىرلىغاندەك زەئىپ ئاۋازدا .

— قايسى خەق ؟ ھېچكىم يوققۇ ! ؟ — دېدى ئەكبەرمۇ ئەتراپقا سەگەكلىك قاراپ .

— بار !… — دېدى ھەبزە ۋە كۆزى بىلەن نەنىدۇر — ئەرشئەلانى ئىشارە قىلغاندەك بىر خىل ئىتائەتمەنلىك تۇيغۇسى بىلەن قوشۇپ قويدى ، — ئاللا بار ، ئۇستىمىزدە قاراپ تۇرىدۇ !…

ئۇلار شۇ تاپتا ، گويا كۈچلۈك ماگنىت مەيدانىغا كىرىپ قالغاندەك بىر - بىرىگە قاتتىق تارتىلىپ ، بېسىلغۇسىز تەشنالىق ئىچىدە تۇرسىمۇ ، لېكىن يەنە قانداقتۇر بىر سىرلىق كۈچنىڭ تەسىرىدىن ئۆزئارا قوشۇلالماي ، ئىككى قۇتۇپلۇق ھالىتىدە تۇراتتى…

ئەكبەر ھەبزىنىڭ پاك ، سەبىيلىكىدىن سۆيۈندى ، ھايا ۋە ئېتىقادىغا قايىل بولدى . شۇڭا ئۇ ، قىزنىڭ يېنىك تىترەپ تۇرغان يۇمران قولىنى قويۇپ بېرىۋېتىپ مۇنداق دېدى :

— ھەبزە ، مەيلى ئەرشئەلادىن ، مەيلى تەھتىسارادىن ۋەھىي كەلسىمۇ ، مەن سىزدىن ئايرىلمايمەن !

— بۇنىڭغا ئاللا گۇۋاھ بولسۇن ! — دېدى ھەبزە ئاستا پىچىرلاپ .

شۇ تاپتا ، ھەبزىنىڭ قولىنى تۇتۇپ ، ئۇنىڭ بىلەن يالغۇز قالغان ئەكبەر پۈتۈن دۇنيانى ئۇنتۇدى . ئۇنىڭ خىيالىدىن سودا ، پۇل ، دادا ، قورقۇش ۋە ھايا دېگەنلەر پۈتۈنلەي غايىب بولغان ئىدى . ئەكبەر شەپەق ئۆچۈپ ، ئاستا - ئاستا گۇگۇملىشىۋاتقان

مۇشۇ قىسقا دەقىقىلەرنىڭ كۈنلەر بولۇپ سوزۇلۇشىنى ، بىر ـ بىرىگە ئىنتىلىپ تۇرغان ئىككى روھنىڭ مۇشۇ تەرىقىدە مەڭگۈ ئايرىلماس بولۇپ قوشۇلۇپ كېتىشىنى بەكمۇ ئارزۇ قىلاتتى !...

لېكىن ، تۇرمۇش شەپقەتسىز ئىدى . ھەبزىنىڭ ئەكبەر بىلەن بۇنىڭدىن ئارتۇق تۇرۇشىغا ئامالى يوق ئىدى . ئۇ ، ھېلىمۇ جۈرئەت قىلدى ، قارامىلىق قىلدى . ئەگەر ئاتا ـ ئانا ، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى ئەكبەردەك بىر يات يىگىت بىلەن يالغۇز تۇرغانلىقىنى بىلىپ قالسا ، ئۇنىڭ پۇت ـ قولىنى چېقىۋېتىشتىن يانمايتتى .

— خوش ، ئەكبەر ئاكا ، مەن ماڭاي ! — دېدى ئۇ ئەكبەرنىڭ ئالىقانلىرىدىن قولىنى ئاستا سۇغۇرۇپ ، — كەچ كىرىۋاتىدۇ ، ھايال قالسام بولمايدۇ !

قىز لەرزان تەۋرىنىپ ، قۇدۇق تەرەپكە ماڭدى . ئەكبەر ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ :

— يەنە كۆرۈشەلەمدۇق ؟ قاچان ؟ — دەپ سورىدى مىسكىن ئاۋازدا .

— خۇدا بۇيرۇسا ، يەنە كۆرۈشىمىز ! — دېدى قىز ئارقىسىغا يېرىم قايرىلىپ ، — مەن ھەر كۈنى مۇشۇ قۇدۇققا سۇغا چىقىمەن !

ھەبزە كوزىغا سۇ ئالدى ۋە ناھايىتى تېزلا كۆزدىن غايىب بولدى .

ئەكبەر ئەتىسى يەنە شۇ يەردە ساقلىدى . كۆك تەخەينى قۇدۇق ئەتراپىدىكى قورۇق چۈپلۈككە قويۇۋېتىپ ، ئۆزى دۆڭ‐لۈكنىڭ دالدىسىدا ھەبزىنى كۈتۈپ ياتتى .

ھەبزە بۈگۈن تۈنۈگۈنكىدىن بۇرۇنراق كەلدى ، ئۇلار يەنە شۇ دۆڭلۈكنىڭ دالدىسىدا كۆرۈشتى ، ئىككىسى ئېغىر سۈكۈنات ئىچىدە خېلىغىچە جىم تۇرۇشتى ، ئارىدا پەقەت سۆيگۈلا ئۈنسىز

ندا قىلاتتى . بۈگۈن ئۇلارنىڭ ئارىلىقىدىكى ھېلىقى بوشلۇق يەنە بىر غېرىچ قىسقاردى . ئەمدى ئۇلارنىڭ تىنىقلىرى ئۆزئارا ئارى-لىشىپ ، يۈرەك سوقۇشلىرىمۇ بىر - بىرىگە ئاڭلىنىپ تۇراتتى .

ئۇلار ئۈچ كۈندىن كېيىن يەنە شۇ يەردە ئۇچراشتى . بۈگۈن ھەبزە ئۇچىسىغا ھېلىقى زەڭگەر رىدانى يېپىنىپ ، يۈزىگە لىچەك ئارتىۋالغانىدى . ئەكبەرنىڭ خىيال ئېكرانىدا يېشىللىق ئالىمى بولۇپ ساقلىنىپ قالغان بۇ تونۇش رىدا ھەبزىنى ئەكبەرگە تېخى-مۇ چىرايلىق ، تېخىمۇ يېقىملىق كۆرسىتىۋەتتى . دېمىسىمۇ ، ئۇ بۈگۈن خۇددى لالە گۈلىدەك رەڭلىنىپ كەتكەنىدى . شۇڭا ئەكبەر ئۆزىنى تۇتالماي ئىختىيارسىز ھالدا ھەبزىنى قۇچاقلىۋالدى ، ھەبزە قورقىنىدىن ئەتراپىغا ئەلەڭلەپ قاراپ ، ئۆزىنى قاچۇرۇش-قا ئۇرۇندى ، لېكىن ئەكبەر ئۇنى قويۇۋەتمىدى ، بەلكى ئۇنىڭ لىچىكىنى قايرىپ ، مەڭزىگە ، ئاغزىغا ۋە كۆزىگە ئارقا - ئارقى-دىن سۆيۈپ كەتتى . ھەبزە دەسلەپ ئالاقزادە بولۇپ تېپىرلىغان بولسىمۇ ، كېيىن ياش يىگىتنىڭ پاك ۋە ئوتلۇق سۆيۈشلىرىدىن بىھوشلىنىپ ، پۇت - قولى بوشىشىپ كەتتى…

مانا شۇ مىنۇتتىن باشلاپ ، ئەكبەرگە سالما ، كەسلەنچۈكلەر ئۇۋا قىلغان بۇ قاقاس ، ئىسسىق يەر باشقىچە گۈزەل ۋە يېقىملىق تۇيۇلۇپ كەتتى . توۋا ، ئىلگىرى ئۇ ، بۇ يەرلەردىن ئۆتكەندە ، نېمىشقا بۇ گۈزەل مەنزىرىلەر كۆزىگە چېلىقمىغان بولغىيتتى ؟ دۇنيا بۈگۈن مۇشۇ دەقىقىدىن باشلاپ يېڭىچە تۈس ئالدىمۇ ياكى ئەكبەر ئۆزگىرىپ ، ئۇنىڭدا باشقا كۆزلەر پەيدا بولۇپ قالدىمۇ ؟ !…

مانا بۇ مۇھەببەت ئىدى ! ئادەم ئۇنىڭغا مۇپتىلا بولدىمۇ ، بەس ! خۇددى ئۆز ئەركىنى ، ئەقلى - ھوشىنى يوقاتقان مەجنۇن-دەك ، رېئاللىقتىن چىقىپ ، خىيالپەرەسلەرگە ئايلىنىپ كېتى-دۇ . ئۇنىڭ نەزىرىدىكى ھايات ، ئۇنىڭ خىيالىدىكى دۇنيا پۈتۈن-لەي ئاشىق - مەشۇقلارنىڭ راھەت - پاراغىتىگە تولغان ، ئازاب-

تىن ، ھىجراندىن ، مالامەتتىن خالىي دەرۋىشلەر دۇنياسى بولۇپ قالىدۇ . بۇ دۇنيادا سۆيۈش ، كۆيۈش ، گۈزەللىك ۋە سېغىنىشلا بولىدۇكى ، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق ھايات دىشۋارچىلىقى بولمايدۇ !...

ئۇلار بۈگۈن شۇ مۇھەببەتنىڭ تەلۋە كۈچى بىلەن سۆيۈشتى ، سۆيۈشكەندىمۇ ، ئۇزاق ۋە تاتلىق سۆيۈشتى . بۇ ، ھەبزىنىڭ ھاياتىدىكى ئەڭ شېرىن ھەم ئەڭ خەتەرلىك مىنۇتلار ئىدى . چۈنكى ئۇ ، مىڭ يىللار مابەينىدە كۈچ كۆرسىتىپ كېلىۋاتقان مۇقەددەس دىنىي ئەخلاقۋە تەقۋادار ئائىلىسىنىڭ بۇزۇلماس قائىدە — نىزاملىرىغا باتۇرلۇق بىلەن قارشى چىققانىدى . بۇ ، خۇددى «يېڭى تۇغۇلغان موزاي يولۋاستىن قورقمايدۇ» دېگەندەك ، قەلبىگە كىر قونمىغان ياش ، جۇشقۇن بىر قىزنىڭ يۈرىكىدىكى ئەركىن مۇھەببەت ئۇچۇن ئۆزىنى بېغىشلىشى ئىدى !

ئىنسان روھى ئەزەلدىنلا زىددىيەتلىك تۇرەلگەن . ھەر خىل دىنىي ئەمرىمەرۇپلار كىشىلەرنى پەزىلەتلىك قىلىش ئۇچۇن تۈزۈلگەن بولسىمۇ ، ئەمما ئۇ ، ھەمىشە كىشىلەرنىڭ گۇناھىنى ئاشۇرۇپلا تۇرىدۇ . بۇ ئەمرىمەرۇپلار قاچانكى كىشىلەرنىڭ مەنپەئىتىگە ، روھىي دۇنياسىغا تاقاشقان ۋاقىتتا ، كىشىلەر ئۇنىڭغا ئاسىيلىق قىلىدۇ !

ئەكبەرنىڭمۇ ، ھەبزىنىڭمۇ ھازىرقى ئەھۋالى دەل ئاشۇنداق ئىدى !

ئۇلار ھەممە نەرسىنى ئۇنتۇپ ، بىر چەتكە قايرىپ قويۇپ ، بارلىق كۈچى بىلەن ئۆز مۇھەببىتىنى ، ئەركىنى ۋە كەلگۈسىنى ئىزدەۋاتاتتى . بۇ يولدا دۇچ كەلگەن ھەرقانداق يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا توسالغۇلارنى بۆسۈپ ئۆتۈشكە ھەرقاچان تەييار ئىدى . شۇ تاپتا ، ئۇلارنىڭ يۈرىكىدە خۇددى پارتلاش ئالدىدا تۇرغان ماگما قاتلىمىدەك يوشۇرۇن بىر چۇقان ھۆكۈمران ئىدى !

شۇ كۈنى كېچىچە ئەكبەرنىڭ ئۇيقۇسى كەلمىدى ، باشقا

كۈنلەردە ئوقۇسىلا ئۆخلىتىپ قويىدىغان ئايەتلەرمۇ بۈگۈن ئۇنى ھەتتا ئەسنىتەلمىدى . ئەكبەرنىڭ ئورنىدىن تۇرۇپ كەپە ئالدىدا ساما سالغۇسى ، غەزەل توۋلىغۇسى ، ئاۋازىنى قويۇۋېتىپ خەندان ئۇرۇپ كەلگۈسى كېلىۋاتاتتى . ئۇنىڭ كۆيۈۋاتقان مۇھەببەتلىك يۈرىكى زادىلا جىم تۇرالمىدى !...

ئەتىسى ، ئەكبەر يەنە تېتىك ، روھلۇق ئورنىدىن تۇردى . ئىبنى ئەساكىر بىلەن بىللە ناشتىلىق يېدى . بۇ كۈنلەردە بوۋاي ئۇنىڭغا ئۆز ئوغلىدىنمۇ چارە ئامراق بولۇپ قالغانىدى .

— ئەكبەر ، مەن سەزدىم ، كېچىچە ئۇخلىمىدىڭ ، — دېدى سەگەك بوۋاي ناشتىلىق قىلىۋاتقاندا ، — نېمە بولدى ، بەك خۇشال كۆرۈنىسەنغۇ ؟

— ئۆزۈمچە بوۋا ، — دېدى ئەكبەر ھېچ ئىش بولمىغان ئادەم قىياپىتىگە كىرىۋېلىپ ، — سودا- تىجارىتىم ياخشى بولۇۋاتىدۇ ، مەن شۇنىڭغا خۇشال !

ئەكبەر يۈرەك سىرلىرىنى بوۋايغا ئېيتىشتىن ئۆزىنى تارتتى ، كەپە كىچىك بولغىنى بىلەن ، بۇ يەردە بولۇپ تۇرىدىغان گەپ - سۆزلەر چوڭ ئىدى . ئۇ ، تېخى ئايىغى چىقمىغان ئىشنىڭ يۈرتقا يېيىلىپ ، بىرەر پالاكەتكە يولۇقۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەيتتى . ئەكبەرنىڭ نەزىرىدە ، مۇھەببەت ئەڭ سىرلىق ، يەككە - يېگانە شەخسىي ئىش ئىدى !

بوۋاي ئارتۇقچە گەپ قىلماي مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى ، لېكىن ئۇنىڭ كۆلكىسىدە ئەكبەرنىڭ ئۆزىدىن پىنھان تۇتقان يۈرەك سىرىنى بىلىۋالغانلىقى مانا مەن دەپ چىقىپ تۇراتتى . دېمىسىمۇ ، يەتمىش يىللىق ھاياتىدا تالاي ئىشلارنى كۆرۈپ ، تالاي قىسمەتلەرنى بېشىدىن كەچۈرگەن ، ھېلىغىچە يىراقتا قالغان بەڭۋاش بالىلىقىنى ، نۇر ۋە ھارارەتكە تولغان يىگىتلىك تاڭلىرىنى سېغىنىپ ئەسلەيدىغان كۆڭلى تازا ، يۈرىكى تۇيغۇن بۇ بوۋاي خېلى كۈنلەردىن بۇيان ئەكبەرنىڭ تۇرمۇشىدىكى ئۆزگىرىشلەرنى

سەزگەن ۋە ئۇنىڭ «ئىشق» دەپ ئاتىلىدىغان بۇ دەردۇبالا كوچە-
سىغا قەدەم باسقانلىقىنى بىلىپ، كۆڭلى ھەم سۆيۈنگەن، ھەم
ئەنسىرەش ئىچىدە قالغانىدى.

— ئوغلۇم، ئاغزىڭ سىرىڭنى يوشۇرغان بىلەن، كۆزلىرىڭ
ئاللىقاچان ئېيتىپ بەردى! — دېدى بوۋاي ئەكبەرگە ئاتىلارچە
مېھرىبانلىق بىلەن،— دېسەم-دېمىسەم، سەن ئىشق كوچىسىغا
كىرىپسەن، ئاخشام بىر قىزنىڭ ئىسمىنى توۋلاپ جۆيلۈدۈڭ،
مەن بۇ قىزنى تونۇيمەن، پەخەس بول، ئوغلۇم. بۇ كوچا بەك
خەتەرلىك!...

بوۋاي ئۇلۇغ-كىچىك تىنىدى؛ قولىدىكى ھېجىر تاۋاقنى
داستىخانغا قويۇپ، يەنە ئۇھسىنىدى. ئۇ، مۇشۇ قىسقىلا گەپ
بىلەن ئۆزىنىڭ يۈرىكىدىكى كونا بىر يارىنى قاتتىق تىرنىۋالغانى-
دى. ئەكبەرنىڭ تەقدىرىنى ئويلاپ كۆزلىرى مۆڭلانغان، ئەمما
قەلبى ھېسداشلىقتا تولغان شۇ دەقىقىدە، بوۋاينىڭ كۆز ئالدىدىن
ئاشۇ كونا ئىشلار قايتا ئۆتكەندەك بولدى...

بۇنىڭدىن يېرىم ئەسىر بۇرۇن، ئەساكىر بوۋاينىڭ ئۆزىدىن
بىر يېرىم ياش كىچىك بىر ئىنىسى ئىشق يولىدا كۆتۈلمىگەن
پاجىئەگە يولۇققانىدى. ئۇ، چىن كۆڭلىدىن ياخشى كۆرگەن
قىزى بىلەن ئوچۇق-ئاشكارا مۇراد-مەقسەتلىرىگە يېتەلمەي،
ئاخىر يۇرتىنى تاشلاپ قاچقاندا، يولدا تۇتۇلۇپ قېلىپ، ھەر
ئىككىسى «زىناخور» دېگەن بەتنام بىلەن چالما-كېسەك قىلىپ
ئۆلتۈرۈلگەنىدى. بۇ چاغدا ئەساكىر مەككىدە ھامماللىق قىلاتـ-
تى، بۇ مۇدھىش خەۋەرنى ئاڭلاپ يۇرتقا كەلگەندە، بىچارە ئىنىـ-
سىنىڭ قانتالاش بولغان تېنى ئاللىقاچان يەرلىكىگە قويۇلغانىـ-
دى. يىراقتا يۈرۈپ، بىر تۇغقان قېرىندىشىنىڭ جېنىغا ئارا
بولالمىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ يۈرىكىگە چوڭقۇر بىر ھەسـ-
رەت-نادامەت ئورناپ كەتكەنىدى!... بۇ ئۇنتۇلغۇسىز پاجىئەـ-
نىڭ ئەمدى كېلىپ، ئۆز ئوغلىدەك ياخشى كۆرۈپ قالغان ئاق

كۆڭۈل ، ئوقۇمۇشلۇق ، مۇساپىر بىر يىگىتنىڭ تۇرمۇشىدا قايتا يۈز بېرىشىنى ئۇ زادىلا كۆڭلىگە سىغدۇرالمايتتى ! شۇڭا ، ئەك-بەرگە ئاشۇنداق تارىخىي پاجىئەلەر ۋە بۇ يەرنىڭ شەرىئەت ئەھ-كاملىرى توغرىسىدا ئاز - تولا سۆزلەپ ، ئۇنى ئاگاھلاندۇرۇپ قويماقچى بولدىيۇ ، يەنە تۇرۇپلا بۇ پىكرىدىن يالتايدى . چۈنكى ، تۇرمۇشقا ئەمدىلا قەدەم قويغان ، قەلبىگە تېخى كىر قونمىغان ، ساددا بىر يىگىتنىڭ سەبىي يۈرىكىنى ئۇنداق مۇدھىش گەپلەر بىلەن مۇجۇپ ، ۋەھىمىگە سېلىپ قويۇشنى خالىمىدى . شۇڭا ئۇ ، ئەكبەرنىڭ مەيۈسلىنىپ ، جىمجىت ئولتۇرغان تۇرقىغا قاراپ :

— سەن ئەقىللىق بالا ، قانداق قىلىشنى ئوبدان بىلى-سەن ؟ — دېدى ئۇنىڭ روھىنى كۆتۈرۈشكە تىرىشىپ ، — ئېشقىلىپ ، ئېھتىيات قىل ، ئوغلۇم ! يولۇڭدا يىلان - چايانلار كۆپ ، يوشۇرۇن نەشتەر ئۇرۇپ قويمىسۇن !

ئەكبەر بوۋاينىڭ ئىچ كۆيەرلىك بىلەن ئېيتقان سەممىي نەسىھەتىگە رەھمەت ئېيتتى ۋە ناشتىدىن كېيىن يول تەييارلىقىغا چۈشتى . بۇ قېتىم ئۇ ، مەككە بىلەن جىددىگە بېرىپ ، بىر نەچچە كۈن ئىچىدە يېڭى ماللارنى ئەكەلمەكچى بولدى .

ئەكبەر بوۋاي بىلەن خوشلىشىپ ، كەپىدىن چىققاندا ، شەرق ئاچ قىزىل رەڭ بىلەن بويالغانىدى .

يەتتىنچى باب

غايىب بولغان مەشۇق

گۈزەللىكنىڭ قۇدرىتى دۇنيانىڭ ھەممە يېرىدە ئوخشاش . ئاياللار ئۆزىدىكى مانا شۇ گۈزەللىك بىلەن ھەممە يەردە قۇدرەت-لىك بولۇشقا تېگىشلىك !

لېكىن ، تەڭداشسىز قۇدرەتكە ئىگە بۇ گۈزەللىك بەزىدە ئادەمگە بەختتىن كۆرە بەختسىزلىكنى ، راھەتتىن كۆرە ئازابنى ، يورۇقلۇقتىن كۆرە زۇلمەتنى ئاتا قىلىدۇ !

ھەبزە ھەقىقەتەن چىرايلىق ، لەۋەن قىز ئىدى . ئۇنىڭ مەس-تانە قاراشلىرىدىن ، تاتلىق قىلىقلىرىدىن ئەكبەرنى چىن يۈرىكى-دىن ياقتۇرۇپ قالغانلىقى چىقىپ تۇراتتى . لېكىن ، ھەبزە ئۆزى-نىمۇ ، ئەكبەرنىمۇ بەختلىك قىلالمايدىغانلىقىنى زادىلا خىيالىغا كەلتۈرمەيتتى . چۈنكى ئۇ ، ئۆز تەقدىرىنىڭ خوجىسى ئەمەس ئىدى . بەلكى ئاتا - ئانىسىنىڭ قولىدىكى چىرايلىق بۇيۇم ، ئەتىۋارلىق مال ئىدى . ھەبزە كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، بىردەملىك يەڭ سودىسى بىلەن كىملەرگىدۇر سېتىلىپ ، ئەزەلدىن كۆرۈپ باق-مىغان بىرسىنىڭ خوتۇنى ياكى توقىلى بولۇپ كېتىشىنى خىيال-غا كەلتۈرمەيتتى . ھازىر ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا ھېسسىيات ئەقىل - ئىدراكتىن غالىب ئىدى ، شۇڭا باشقا ئىشلارنى ئويلىمايتتى ، ئويلاشنىمۇ خالىمايتتى . ئۇنىڭ خىيالىچە ، مۇھەببەت شارابىدىن مەستخۇش بولغان بۇنداق كۈنلەردە ، ھەبزىدەك نازاكەتلىك ، سا-ھىبجامال قىزنىڭ بەختىگە قارا سانىغان ھەرقانداق ئادەم باغرى

تاش ، قوپال ، دېۋىدەك مەخلۇققا ئايلىنىپ كېتەتتى !

ئەكبەر بۇ قېتىم كەلگەندە ، قىزغا بىر تىزىق مەرۋايىت مەزەڭگە سوۋغا قىلدى . ھەبزە ئۇنى خۇشاللىق ۋە خىجىللىق ئىچىدە قولىغا ئېلىپ ، ھېرىسمەنلىككە تولغان كۆزلىرى بىلەن رەھمەت ئېيتتى .

ئۇلار كۈندە دېگۈدەك يەنە قۇدۇق بېشىدا — دۆڭلۈكنىڭ دالدىسىدا ئۇچرىشىپ تۇردى ، گەرچە ۋاقىت قىسقا بولسىمۇ ، لېكىن بەك شېرىن ھەم مەنىلىك ئىدى . ئەكبەر ئۇنى بىركۈن كۆرمىسە ، كۆز ئالدى قاراڭغۇلاشقاندەك ، زۇلمەت ئىچىدە قالغاندەك ھېس قىلاتتى . سۆيگۈگە ، مېھىر - مۇھەببەتكە تولغان كۈنلەر ئۇزارغانسېرى قىزنىڭ روھى ۋە جىسمى گويا ئىخلاسمەن كىشىلەرنىڭ سەجدىگاھىدەك ، ئەكبەرنىڭ ھەمىشە تاۋاپ قىلىشىنى ئىستەيدىغان تاۋاپگاھقا ئايلانغانىدى !

ئەكبەر بۈگۈن چۈشتىن كېيىنلا ، كۆك تەخەينى ئوتقا قويۇۋېتىپ دۆڭلۈكتە ھەبزىنىڭ يولىغا قاراپ ياتتى . چۈنكى ، ئۈچ كۈندىن بېرى ئۇنى ئۇچرىتالماي ، قاتتىق بىتاقەت بولغانىدى .

ھاۋا ئىسسىق ئىدى ، پۈتۈن يەر قۇياش تەپتىدە ھۆپۈلدەپ قىزىپ كەتكەنىدى . يۇرتنى ئوراپ تۇرغان قاقاس چۆللۈكتىن كۆتۈرۈلگەن سەراپ يىراقتىن قارىغان كىشىگە خۇددى بىپايان دالىدا كۆۋەجەپ ، دولقۇنلاپ ئېقىۋاتقان ئوت دەرياسىدەك كۆرۈنەتتى .

ئەكبەرنى يۈرىكىدە كۆيۈۋاتقان ئىشق ئوتى بىلەن بېشى ئۈستىدە يېلىنجاپ تۇرغان قۇياش تەپتى بىرلىشىپ كاۋاپتەك قىزىتىۋەتكەنىدى . لېكىن ئۇ ، بۇنىڭغا پەرۋا قىلمايتتى ، گويا ۋۇجۇدى چەكسىز كۈچ - قۇۋۋەتكە تولغاندەك ، روھى يۈكسەكلىككە ئىنتىلىپ ئۇرغۇپ تۇرغاندەك ، شۇنداق جۇشقۇن ھەم تېتىك ئىدى . سۆيگۈ تولغان قەلبىدىن ئاجايىپ يالقۇنلۇق بىر نىدا كۆتۈرۈلۈپ ، بۇ گۈزەل ، خىلۋەت ۋادىنىڭ ھەممە بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىغىچە

تارايىتتى :

بۇ يەر ئىنسانلارنىڭ تۇنجى مۇھەببىتى باشلانغان مۇقەددەس زېمىن ئەمەسمۇ ؟ ! ئادەم ئاتا بىلەن ھاۋا ئانا مۇشۇ زېمىن ، مۇشۇ تۇپراقتا جۈپلەشتى[1] ، ئۇلارنىڭ پاك ۋە ئوتلۇق مۇھەببىتىدىن ئادەمزات پەيدا بولدى ، ئۇلار دۇنياغا گۈزەللىك ، ئاۋاتلىق ، مېھىر ـ مۇھەببەت ئېلىپ كەلدى !… مېنىڭمۇ تۇنجى مۇھەببىتىم مانا شۇ مۇقەددەس زېمىندا باشلاندى ! شۇڭا ئۇ ، ئانا سۈتىدەك پاك ، مۇشۇ تۇپراقتەك ئىسسىق !… مەنمۇ مۇشۇ مۇبارەك زېمىندا ھەبزە بىلەن جۈپلىشىپ ، گۈزەل كېلەچەك يارىتىمەن !…

مانا شۇنداق كۈچ ۋە ئەقىدە بىلەن روھلانغان ئەكبەر ئىسسىقتا ، ئۇسسۇزلۇقتا ۋە يامان كۆزلەرنىڭ زەھەرخەندە نىگاھلىرىغا پەرۋا قىلماي ، كۆزىنى ئەتىگەندىن بېرى يولدىن ئۈزمەيتتى ، نەزىرىنى ھەبزە كېلىدىغان يولغا تىكىپ ، مەجنۇنلارچە كۈتۈۋاتاتتى . ئىككى تال ياغاچ بىلەن سايىۋەن قىلىنغان كۆڭلىكى ئۇنىڭ بېشىنى كۈننىڭ قىزىق تەپتىدىن توسۇپ تۇراتتى ، ئەكبەر پات ـ پات يېنىدىكى سۇداندىن ئىسسىپ قالغان ئىلمان سۇنى ئوتلاپ ، تەشنالىقىنى بېسىپ تۇراتتى . ئەكبەر كۆز ئالدىدا دالىيىپ ياتقان تۇپتۇز چۆل ـ دالىنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا خۇددى بىر سېھىرىي كۈچ بىلەن پەيدا بولۇپ قالغاندەك كۆرۈنىدىغان يۇرت ـ مەھەللىلەرگە قاراپ ، ئۆزىنىڭ ئىككى ئايدىن بېرى يېپىسىز باغلىنىپ ، بۇ ئاۋات يۇرتنىڭ پەخرىي پۇقراسى بولۇپ قالغانلىقىنى ئەسلىدى . يۇرت خەلقى ئۇنى ھەقىقەتەنمۇ ياخشى كۆرۈپ قالغانىدى ، نەگە بارمىسۇن ، ساددا ، ئاق كۆڭۈل دېھقانلار ئۇنى ھۆرمەتلەيتتى ، تاپقىنىنى بىللە يەيتتى ، ئۇمۇ ئۇلاردىن ھېچ

---

① رىۋايەت قىلىنىشىچە ، ئادەم ئەلەيھىسسالام بىلەن ھاۋا ئانا جەننەتتىن قوغلاپ چىقىرىلغاندىن كېيىن ، ئادەم ئەلەيھىسسالام ھىندىستانغا ، ھاۋا ئانا ئەرەبىستانغا چۈشكەن . ئارىدىن ئۈچ يۈز يىل ئۆتكەندىن كېيىن ، ئۇلار ئەرەبىستاننىڭ مۇزدەلفە دېگەن يېرىدە تېپىشقان ۋە جۈپلىشىپ ئادەمزاتنى ئاپىرىدە قىلغان .

نەرسىسىنى ئايىمىدى ، ماللىرىنى باھا تالاشماي ساتتى ، پۇلى
يوقلارغا نېسى بەردى ، ئۇلار نېمىنى تەلەپ قىلسا ، شۇنى مەككە ،
جىددەلەردىن ئېرىنمەي ئەكېلىپ بەردى ، ئەكبەرنىڭ بۇ يۇرتتا
كىرمىگەن ئۆيى ، ئارىلىمىغان مەھەللىسى قالمىدى . ئۇ ، بۇ
يەردە باغجانلاپ ئۆسۈپ كەتكەن خورما بونجالىقلىرىنى كۆرۈپ ،
يۇرتىدىكى سالقىن ھاۋالىق دەرەخزارلىقلارنى ئەسلەپ كەتتى .
نەچچە يېرىگە سوقما قويۇلغان يەتتە ـ سەككىز پەخسىلىك ئەنجان
تاملىق قورۇقلارنى كۆرۈپ ، يۇرتىدىكى شېرىن ـ شېكەر مېۋى-
لىك باغۋارانلارنى ئويلاپ كەتتى . گەرچە بۇ يەردىكى دېھقانلارنىڭ
تىلى ، رەڭگىروھى ئوخشاشمىسىمۇ ، لېكىن ئۇلارمۇ يۇرتتىكى
دېھقانلارغا ئوخشاشلا ، ساددا ، ياۋاش كاج تەلەي ئىدى . مۇشۇ
دېھقانلار بىلەن بىر ئۆمۈر ياشاپ قېلىشقا رازى ئىدى . چۈنكى ،
ھەبزە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن بۇ يۇرت ئۇنىڭغا ئانا يۇرتىدەك سۆيۈم-
لۈك ۋە يېقىملىق تۇيۇلاتتى !...

قۇياش غەربكە قايرىلغان بولسىمۇ ، لېكىن ئۇنىڭ تەپتى
يانمىغانىدى . ئەكبەرنىڭ بەدىنى كۆيۈپ چىملداشقا باشلىدى .
سۇدانىدىكى سۇمۇ بارغانسېرى ئىسسىپ ، تەشنالىقنى باسالمايدى-
غان بولۇپ قالغانىدى .

ئىسسىقتىن ، ئۇسسۇزلۇقتىن بىئارام بولغان ئەكبەرنىڭ
كۆز ئالدىغا ئىختىيارسىز يېزىدا ئويناپ ئۆتكەن كۈنلىرى كەل-
دى . مانا ، ئىككى تەرىپى جىگدە ۋە زىرىق چاتقاللىرى بىلەن
قاپلانغان سالقىن يېزا يولى ، جىگدە شاخلىرى ئارىسىدىن بوز
تورغاي ، تۇمۇچۇق ، ۋىنجىلىغان قارا قۇشقاچلارنىڭ يېقىملىق
سايراشلىرى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ . ئۇنىڭ تەرەپتىكى كىچىك ئۆستەڭ-
نىڭ گۈلدۈرمىسىدىن قىزغۇچ لايقا سۇنىڭ بۇژغۇن چاچرىتىپ
شارقىرىغان ئاۋازى كېلىدۇ . ئۇ يەردە قىپيالىڭاچ يېزا بالىلىرى-
نىڭ بەزىسى چۆمۈلۈپ ، سەكرىشىپ ئوينىماقتا ، بەزىسى يول
بويىدىكى ئەشمە قۇم ئۈستىدە ئۆزىنى ئاپتاپقا قاقلاپ ياتماقتا .

بۇلارنى كۆرۈپ ، ئەكبەرنىڭمۇ سۇغا چۆمۈلگۈسى كەلدى ، ئۇ ، ئۆستەڭ بويىغا كېلىپ ، كىيىملىرىنى يېرىم - يارتا سېلىپلا گۈلدۈرمىگە سەكرىدى ، ۋاھ !… نېمىدېگەن راھەت ، نېمىدېگەن ھۇزۇر !…

ئەكبەر كۆزلىرىنى يۇمۇپ ، ئاشۇ غايىبانە ھۇزۇر - ھالاۋەتنىڭ ئۇزاقراق داۋام قىلىشىنى ئويلاپ ، بىر پەس جىممىدە تۇرۇۋالدى .

شۇ چاغدا ، كۇتۇلمىگەن بىر ۋەھىمە ئۇنىڭغا يېقىنلىشىپ قالغانىدى . ئۈچ يىگىت ئارقا - ئارقىدىن يۈگۈرۈشۈپ كېلىپ ، خۇددى تاپقا ئېتىلغان قۇزغۇندەك ، ئەكبەرنى چىڭ باسماقدىۋالدى .

— كىمنى ساقلاپ يېتىۋاتىسەن ، ماكانسىز كەلگىندى ! — دېدى يىگىتلەرنىڭ بىرسى مەسخىرە ئارىلاش زەردە بىلەن .

يەنە بىرسى دەرھال ئۇنىڭغا لوقما سالدى :

— ھەبزىنىڭ ئاشىقىمىش ، تېخى ! ھۇ ئۆلۈمتۈك ! قىزلارنى ئازدۇرۇپ ، ناشايان ئىشلارنى قىلىش - شەرىئەتتە گۇناھى كەبىر بولىدىغانلىقىنى بىلمەمسەن ! ؟

— بۇ زىناخورنى ئېلىپ مېڭىڭلار !— دېدى ئۈچىنچى يىگىت جىددىي تەلەپپۇز بىلەن ،— زىناخورلۇقنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلىپ قالسۇن !

ئىككى يىگىت ئەكبەرنى سۆرەپ ، قۇدۇق بېشىغا ئەكەلدى ، ئۇ يەردە بىر تۈپ ئەراك دەرىخى[1] بار ئىدى . ئۇلار ئۇنىڭ دۈمبىسىنى دەرەخكە چاپلاپ ئۆرە تۇرغۇزدى ۋە چىگە ئارغامچا بىلەن ئايلاندۇرۇپ دەرەخكە باغلىدى .

— سەن گۇناھىڭنى بىلەمسەن؟ ! — دېدى يىگىتلەرنىڭ ئارىسىدىكى بەستلىك ، گىجىك چاچلىق بىرسى ئەكبەرنىڭ ئالدىغا دىۋەيلەپ كېلىپ ، — سەن چىرايلىقچە سودا - سېتىقىڭنى قىلماي ، نېمە ئۈچۈن بۇ پاك تۇپراقتا شەرىئەتكە قارشى ناشايان

[1] ئەراك دەرىخى — ئەرەبلەر بۇ دەرەخنىڭ شاخلىرىنى كېسىپ ، مىسۋاك ياسايدۇ .

ئىشلارنى قىلىسەن؟!

— مەن ھېچقانداق ناشايان ئىشلارنى قىلغىنىم يوق! — دېدى ئەكبەر قەتئىيلىك بىلەن، — ئاللاھ گۇۋاھ، مەن پاك!

— رەسىدە بولغان قىز بىلەن كۆرۈشۈش نامەھرەملىك ئەمەسمۇ؟! — دېدى ھېلىقى گىجىك چاچ يىگىت، — سەن ھەبزىدىنىڭ بېشىنى ئايلاندۇرۇپ، مۇشۇ قودۇق بېشىدا خۇپىيانە كۆرۈشتۇڭ، بۇگۈنمۇ شۇنى ساقلاپ ياتتىڭ! بۇ چوڭ گۇناھ بولماي نېمە؟!

ئەكبەر باغلاقتىن بوشانماقچى بولغاندەك يۇلقۇنۇپ تۇرۇپ ۋارقىرىدى:

— ياق، ياق! بۇنىڭ نېمىسى گۇناھ؟! مەن ھەبزىنى ئۆز سىڭلىمدەك ياخشى كۆرىمەن! بىز ئادەتتىكىچىلا كۆرۈشتۇق…

— سەن ئۆلۈمگە لايىق! — دەپ ۋارقىرىدى يەنە بىر يىگىت قولىدىكى يوغان چالمىنى ئەكبەرگە غەزەپ بىلەن ئېتىپ، — شەرىئەتنىڭ ھۆكۈمى شۇ! ساڭا ئوخشاش پاسىق زىناخورلار چالما-كېسەك قىلىنىشى كېرەك! ئېتىڭلار، ئۇنى چالما-كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرەيلى!…

شۇ گەپ بىلەن تەڭ، ئۇلار ئون نەچچە قەدەم ئارقىغا چېكىنىپ، ئەتراپتا چېچىلىپ ياتقان تاش-چالمىلارنى يىغىپ، بەس-بەس بىلەن ئەكبەرگە ئېتىشقا باشلىدى. كۈچلۈك، بېجىرىم يىگىتلەرنىڭ ئاتقان تاش-كېسەكلىرى خۇددى ئوقيادەك ۋىژىلداپ كېلىپ، ئەكبەرنىڭ باش-كۆزلىرىگە تېگىشكە باشلىدى. بىردەمدىلا ئۇنىڭ يۈز-كۆزلىرى يارىلىنىپ، ئىششىپ، بەدەنلىرى كۆكىرىپ كەتتى. ئەكبەر جان ئاچچىقىدا خۇداغا نالە قىلغاندەك ۋارقىراشقا باشلىدى:

— مېنى قۇتۇلدۇرۇڭلار!… ماڭا ئۇۋال بولدى!… مەن زىناخور ئەمەس!… مەن گۇناھ قىلمىدىم!…

ئەكبەرنىڭ نالە-پەريادىغا ھېچكىم قۇلاق سالمىدى، ئۇنىڭ

مىسكىن ئاۋازى ئىسسىقتىن ھۆپۆلدەپ تۇرغان پىنھان چۆل قوي-
نىغا سىڭىپ كەتتى...

بۇنداق مۇدھىش ئىشلارنى ئويۇن قاتارىدا كۆرۈپ ئادەتلىنىپ
كەتكەن نادان، تەلۋە يىگىتلەر خۇددى «مۇشۇككە ئويۇن، چاش-
قانغا قىيىن» دېگەندەك، ئەكبەرنىڭ ئازاب ئىچىدە تولغىنىۋاتقاز-
لىقىدىن راھەتلىنىپ كۈلۈپ، تاش - چالمىلارنى تېخىمۇ شىد-
دەت بىلەن ئېتىشقا باشلىدى...

ئەكبەرنىڭ كۆزىگە قاراڭغۇچىلىق تىقىلدى، شۇ قاراڭغۇچى-
لىق ئىچىدە ئۇ ئۆزىنى گويا تۇۋى يوق ھاڭغا موللاقلاپ چۈشۈپ
كېتىۋاتقاندەك، تۇرۇپلا بېشى قاتتىق بىر نەرسىگە تېگىپ، سىر-
قىراپ ئاغرىغاندەك، چۈشۈپ كېتىۋاتقان قاراڭغۇ بوشلۇق بارغاز-
سېرى تارلىشىپ، ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنىنى زۇلمەتلىك بىر نەرسە
قاتتىق سىقىپ قىيناۋاتقاندەك يېقىمسىز، قورقۇنچلۇق بىر تۇيغۇ
ئىچىدە سەزدى. بۇ تۇيغۇ ئەكبەرنىڭ كاردىن چىقىشقا باشلىغان
نېرۋىلىرىغا ناھايىتى ئاجىز سىگناللارنى يەتكۈزۈپ، ئەكبەرنى
ئۆلۈم ۋەھىمىسىگە سېلىپ قويدى. ئۆلۈم دېگەن شۇمىدۇ؟! ئۇ،
موللاقلاپ چۈشۈپ كېتىۋاتقان تۇۋسىز قاراڭغۇ بوشلۇق گۆر —
لەھەت ئوخشىمامدۇ؟! ئەكبەرنىڭ بەدەنلىرىنى ئاغرىتىپ، جې-
نىنى قاقشىتىۋاتقىنى ئەزرائىلنىڭ قولى ئىكەندە!؟... ۋاي خۇدا-
يىمەي، ئۇ مۇشۇنداق نام - نىشانسىزلا ئۆلۈپ كېتەمدۇ؟!
ئەكبەرنىڭ قەلبىدىكى پاك، يالقۇنلۇق مۇھەببەتچۇ؟! بۇ مۇھەب-
بەتنىڭ كۈچى ئۇنى بىر ئەمەس، بىر نەچچە ئۆلۈمدىنمۇ ساقلاشقا
يېتەتتىغۇ!؟... ئادەم ئاتا بىلەن ھاۋا ئانا قېنى؟ ئۇلار بۇ دۇنياغا
سۆيگۈ - مۇھەببەتنىڭ ئۇرۇقىنى چېچىپ قويۇپ، ئۆزلىرى نەگە
كەتتى!؟ ئەكبەر بىلەن ھەبزە ئاشۇ سۆيگۈ - مۇھەببەتتىن تۆرەل-
گەن يېڭى ئەۋلادلار ئەمەسمۇ؟! ئۇلار نېمە ئۈچۈن ئۆز ئەۋلادلى-
رىنى بۇنداق جاھالەتتىن، بۇنداق شەپقەتسىز ئازابتىن قوغداپ
قالمايدۇ؟!...

«ياق ـ ياق ! مەن ئۆلمەيمەن ، مەن ياشايمەن ! ...— ئەكبەر گويا ھېلىقى تۈۋسىز قاراڭغۇ زۇلمەت ئىچىدە چاقناپ تۇرغان كىچىككىنە بىر نۇر — يورۇقلۇقنى كۆرگەندەك روھلىنىپ ، ئازاب ئىچىدە ئىڭراشقا باشلىدى ،— مېنى تارتىۋېلىڭلار !... مەن بۇ يەردە تۇرمايمەن !... دادا... ھەبزە !... »

شۇ چاغدا ، ئەكبەرگە تېگىۋاتقان تاش ـ كېسەكلەر تۇيۇقسىز توختاپ قالدى . ئەكبەر ئېغىرلاشقان بېشىنى سەل كۆتۈردى ، يېرىلىپ ئىششىپ ، قان ئۇيۇتمىلىرى قېتىپ قالغان قاپىقىنى تەستە مىدىرلىتىپ ، كۆزىنى يېرىم ـ يارتا ئېچىپ قارىۋىدى ، پۈتۈن بەدىنى بىلەن ئۆزىنى توسۇپ ، قالقان بولۇپ تۇرغان مەردا. نە بىر گەۋدىنى كۆردى . بۇ ئېبنى ئەساكىر ئىدى . بوۋاي ئۆزىگە تېگىۋاتقان چالما ـ كېسەكلەرنى قوللىرى بىلەن ئارۋاڭ ـ سار. ۋاڭ توسۇپ ۋارقىراۋاتاتتى :

— توختاڭلار ، بالىلىرىم ، بىگۇناھ ئادەمگە زۇلۇم قىلماڭ. لار !... ئۆزۈڭلارغا ھاي بېرىڭلار !...

— كىم ئۇنى بىگۇناھ دەيدۇ ؟ !— دېدى ھېلىقى گىجىك چاچ يىگىت قولىدىكى سىڭا مۇشتتەك چالمىنى ئېتىشقا تەمشى. لىپ ،— ئۇ زىناخورلۇق قىلىپ ، يۇرتىمىزنى بۇلغىدى ، ئۇ ئۆلۈمگە لايىق ، سىز نېرى تۇرۇڭ بوۋا !

بۇ ئارىلىقتا ، قۇدۇق بېشىغا يىراق ـ يېقىندىن ئادەملەر يىغىلىشقا باشلىغانىدى . ئەساكىر بوۋاي ئورۇق ، ئەمما مېھرىبان گەۋدىسى بىلەن ئەكبەرگە ئېتىلىۋاتقان تاش ـ چالمىلارنى توسقان ھالدا ، كىشىلەرگە قاراپ سۆزلىمەكتە ئىدى :

— جامائەت ، بۇ بالا بىزنىڭ دىنىي قېرىندىشىمىز ، خارجى بولغاچقا ، بىزنىڭ شەرىئەت ئەھكاملىرىمىزدىن خەۋىرى يوق . شۇڭا ، بۇنداق چالما ـ كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرسەك ئۇۋال بولىدۇ !...

ھېلىقى ئۈچ يىگىت ئۆزلىرىنىڭ ئىشىنى راست قىلىش

ئۆچۆن، تۆشمۆتۆشتىن ۋارقىراشقا باشلىدى:
— نېمىشقا ئۆۋال بولىدۇ، ئۇ دېگەن زىناخور!
— خارجى بولسا نېمە بوپتۇ، شەرئەت قانۇنى ھەممىگە ئوخشاش!
— زىناخورنى چالما ـ كېسەك قىلىش ھەق!...
ئۇلارنىڭ ئالىتاغىل ۋارقىراشلىرى بېسىقىش بىلەن ئەكبەر-نىڭ زەئىپ، ئەمما ئىشەنچكە، سەممىيەتكە تولغان ئاۋازى ئاستا كۆتۈرۈلدى:
— مەن زىناخور ئەمەس... قېرىنداشلار!... ئۇلۇغ قۇرئان كەرىمنىڭ نامى بىلەن قەسەم ئىچىمەنكى... مەن، مەن زادىلا زىناخورلۇق قىلمىدىم!... ئۇستىمىزدە ئاللا گۇۋاھ!... ماڭا ئىشىنىڭلار!...
— مەن ئىشىنىمەن! مەن ئۇنىڭ زىنا قىلمىغانلىقىغا قادىر ئاللا ئالدىدا كېپىل بولىمەن! — دېدى ئەساكىر بوۋاي ئىككى قولىنى ئاسمانغا كۆتۈرۈپ تۇرۇپ.
جامائەت ئارىسىدا غۇلغۇلا پەيدا بولدى. بۇ يەرگە توپلانغان كىشىلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئەساكىر بوۋاينى ھۆرمەت قىلات-تى، ئەكبەرنى بولسا ياخشى كۆرەتتى. ئۇلار بىر نەچچە ئايلىق ئېلىم ـ بېرىم جەريانىدا، ئەكبەرنىڭ لەۋزى ھالال، كۆڭلى ئاق، تىلى دۇرۇس يىگىت ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ يەتكەنىدى. ھازىر ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى مانا شۇ روھىي يېقىنلىق بىلەن بىر ـ بىرىگە باغلانغان نازۇك دىل رىشتىسى ئۆز كۈچىنى كۆر-سەتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىبنى ئەساكىردەك ئۆمرىدە نۇرغۇن خالىس ۋە خاسىيەتلىك ئىشلارنى كۆپ قىلىپ، يۇرتتا ياخشى نامى چىققان مۆتىۋەر ئادەمنىڭ ئاللا نامى بىلەن ئۇنىڭغا كېپىل بولۇشى جامائەتنىڭ ئەكبەرگە نىسبەتەن تېخىمۇ چوڭقۇر ھېسداش-لىقىنى قوزغىدى. ئۇيەر ـ بۇيەردىن ھەقسانىي سادالار كۆتۈرۈلدى:

— زىناخورلۇقنىڭ دەلىلى قېنى؟!
— ئۇنى ناھەق جازالىمايلى!
— قىساس قايتىدۇ!
...

جامائەتنىڭ كەيپىياتىدىكى بۇ جىددىي ئۆزگىرىش ئەكبەرنى تاش بوران قىلىپ ئۆجۈقتۇرۇۋەتمەكچى بولغان ھېلىقى ئۈچ يىگىتنىڭ بىردىنلا ھەيۋىسىنى سۇندۇرۇپ قويدى. ئۇلار ئامال-سىز قوللىرىدىكى تاش - چالمىلارنى نېرى تاشلاپ بىر چەتكە چىقتى...

بۇ ئۈچ يىگىت مۇشۇ يۇرتتىكى نوچى، بەڭۋاشلار ئىدى. «تامنىڭمۇ قۇلىقى بار» دېگەندەك، ئەكبەر بىلەن ھەبزىنىڭ ئۈچرىشىشى ھەرقانچە مەخپىي بولسىمۇ، ۋاقىت ئۆزارغانسېرى كىشىلەرنىڭ كۆزىدىن قېچىپ قۇتۇلالمىدى. ئۇلارنىڭ پاك سۆي-گۈگە تولغان سەمىمىي، دۇرۇس ئۈچرىشىشلىرى شەرىئەت ئەھ-كاملىرىغا سادىق بۇ نادان كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە، ھامان «ناشا-يان» ئىشلار قاتارىدا سانىلىۋەردى، ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بۇ خىل مىش - مىشلار كۆپىيىپ، ئاخىرىدا قورقۇنچلۇق سۆز - چۆچەككە ئايلىنىپ كەتتى. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان ھەبزىنىڭ ئاتا - ئانىسى قىزىغا قاتتىق كايىدى ۋە تۇيۇقسىزلا ئۇنى ئۆيگە بەند قىلىپ قويدى. ياش قىز بۇنداق شەپقەتسىز زەربىگە بەرداش-لىق بېرەلمەي، ئۇيقۇدىن، ئىشتىھادىن قېلىپ، ئاغرىپ يېتىپ قالدى.

ھەبزىنىڭ ئاكىسى سىرتتىكى ئەپقاچتى گەپلەرنى ئاڭلاپ، كۆڭلىگە باشقىچە پىلاننى پۈكتى. ئۇنىڭ قارىشىچە، ھەممە گۇناھ ئەكبەردە ئىدى. ئەگەر ئەكبەر بۇ يەرە پەيدا بولمىغان بولسا، ئەزەلدىن تىنچ، خاتىرجەم ياشاپ كېلىۋاتقان بۇ ئائىلە ھەرگىزمۇ بۇنداق بىمەنە سۆز - چۆچەكنىڭ نىشانى بولۇپ قالمايتتى. شۇڭا ئۇ، شەرىئەت قانۇنى بويىچە ئەكبەرنى جازالاپ، يۇرت خەلقى

ئالدىدا ئائىلىسىنىڭ ۋە سىڭلىسىنىڭ نام ـ ئابرۇيىنى قوغداپ قالماقچى بولدى. لېكىن، بۇ ئىشتا ئۇ ئۆزى ئوتتۇرىغا چىقماي، مەھەللىسىدىكى ھېلىقى ئۈچ نوچىنى ئىشقا سالغانىدى. ئۇلار ئەكبەرنى «زىناخور» دەپ داۋراڭ سېلىپ، چالما ـ كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرۈۋەتسە، بۇ ئىش شەرىئەت يولىدا ھېچقانداق سورىقى بولماي، بېسىقىپ كېتىشى مۇمكىن ئىدى. تېخى بۇ ئۈچ نوچىنىڭ ئىككىسى خېلىدىن بېرى ھەبزىگە يوشۇرۇنچە قانات سۆرەپ كېلىۋاتقان باز ـ بازچىلار ئىدى. شۇڭا، ئۇلار ئۆزلىرىگە مەنىۋى رەقىب بولۇپ قالغان ئەكبەرنى دەرھال كۆزدىن يوقىتىپ، راسا بىر پوخادىن چىقماقچى بولغانىدى!...

قودۇق بېشىدىكى غوۋغا ئاخىر بېسىقتى. كىشىلەر بىر ـ بىرلەپ تارقىدى، ھېلىقى ئۈچ يىگىتمۇ دۆڭنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ كۆزدىن غايىب بولدى. ئەساكىر بوۋاي ئەكبەرنى دەرەختىن ئاۋايلاپ يەشتى، باغلاقتىن بوشانغان ئەكبەر ئۆرە تۇرالمىدى، پۇتلىرى پۈكلىشىپ، پۈتۈن بەدىنى جانسىز تەندەك لاكاسلاپ قالغانىدى. تاياق زەربىسىدىن كۆرە قاغجىراق ئۇسسۇزلۇق بىلەن ئىچ ـ ئىچىگە ئۆتۈپ كەتكەن ئاتەش ئىسسىقمۇ ئۇنى پۈتۈنلەي ھالىدىن كەتكۈزگەنىدى...

بوۋاي ئۇنى قودۇق بېشىدا ياتقۇزدى، ئاندىن چېلەك بىلەن قودۇقتىن سۇ تارتىپ، ئۇنىڭ باش ـ كۆزىگە ئارقا ـ ئارقىدىن بىر نەچچە قېتىم چېلەكلەپ سۇ چاچتى. ئەكبەرنىڭ زەخىملەنگەن ھالسىز تېنى مۇزدەك سوغۇق سۇدا ئەندىكىپ راھەتلەندى، تاياق زەربىدىن زىڭىلداپ ئاغرىۋاتقان يارىلىرىمۇ خۇددى پاك قودۇق سۈيىدە شىپا تاپقاندەك ئاستا ـ ئاستا پەسىيىپ قالدى. بوۋاي ئەمدى يەنە بىر قېتىم سۇ تارتىپ، ئاۋۋال ئەكبەرنىڭ تەشنالىقىنى قاندۇردى، ئاندىن قودۇقنىڭ تۆۋەن تەرىپىدىكى بىر تۈپ خورما سايىسىدە چۈشىن قورۇپ ياتقان كۆك تەخەينى سۇغاردى.

ئەكبەر ئەمدى سەل ـ پەل ھوشىغا كەلدى، ئارقا ـ ئارقى-

دىن چوڭقۇر «ئۇھ» تارتىپ ، ئىچىدىكى دەردلەرنى سىرتقا چىد-
قارغاندەك يېنىك نەپەس ئالدى ، كۆزىنى قىيا ئېچىپ ئاسمانغا
قارىدى ، شۇنداق سۈزۈك ، زەڭگەر ئاسمان دەسلەپ ئۇنىڭ كۆزىگە
سىيماۋى پەردىدەك خىرە ، بوزامتۇل كۆرۈندى . ئۇ يەر - بۇ
يەرلەردە لەيلەپ يۈرگەن ئاپئاق بۇلۇتلارمۇ بىردەم ئادەمنىڭ ،
بىردەم هايۋاننىڭ غەلىتە قىياپەتلىرىدەك ئۆزگىرىشچان هالەتلەر-
دە كۆرۈنۈپ كەتتى ، پەقەت ئەساكىر بوۋاينىڭ يىرىك ، ئىسسىق
قولى پېشانىسىگە تەگكەنىدى ، ئەكبەر خىيالىي سېزىمدىن قايى-
تىپ ، بوۋاينىڭ ئۆزىگە تەلمۈرۈپ تۇرغان تونۇش چىرايىنى ئېى-
نىق كۆردى .

— سەن يەنە قاراملىق قىپسەن ئەمەسمۇ ، ئوغلۇم !— دېدى
بوۋاي ئەكبەرنىڭ باش - كۆزىدىكى قان داغلىرىنى تازىلاپ تۇ-
رۇپ ،— خۇداغا شۈكرى ، هېلىمۇ چوڭ پالاكەتتىن ئامان قال-
دىڭ ! مەن بۇ ئىشنى بىلگەن ، يۈرىكىم تۈيغان !...

دەرۋەقە ، ئەكبەر بۈگۈن ئەتىگەن ئۆتەڭدىن چىقىپ كەتكەن-
دىلا ، ئەساكىر بوۋاينىڭ كۆڭلىگە بىر ۋەسۋەسە چۈشكەنىدى .
ئۇ ، دەسلەپ بۇ ۋەسۋەسىنىڭ ئەكبەرگە مۇناسىۋەتلىك ئىكەنلىكى-
نى هېس قىلمىدى ، پەقەت پېشىن نامىزىنى ئوقۇپ بولۇپ ،
ئىلەڭ - سىلەڭ ئۈيقۇلۇقتا كۆرگەن بىر بېشارەتلىك چۈشتىن
كېيىنلا ، ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئەكبەر توغرىسىدا ئەنسىزلىك چۈشتى ،
نېمە ئۈچۈندۇر يۈرىكى ئىككى - ئۈچ قېتىم قاتتىق ئۆيدى ،
ئۆزىنىڭمۇ ئۆتەڭدە تۇرغۇسى كەلمەي قالدى ، ئاخىر قانداقتۇر بىر
غايىبانە كۈچنىڭ تارتىشى بىلەن «ۋادى پاتىمە»گە قاراپ ماڭدى ،
بوۋاي يۈرتقا يېقىنلاشقاندا ، يىراقتىنلا قۇدۇق بېشىدىكى مالامەت-
لەرنى خىرە - شىرە كۆرۈپلا ، ئەتىگەندىن بېرىقى ئەنسىز تۈيغۇ-
سىنىڭ ئۆزىنى ئالدىمىغانلىقىنى بىلىپ ، قۇدۇق بېشىغا قاراپ
ئۆزىنى ئاتقانىدى...

ئەكبەر خېلى هوشىغا كەلگەن بولسىمۇ ، لېكىن ئېشەكتە

ئۆلتۈرالمايتتى، پۇت - قولى تېخى ئۆزىگە بويسۇنمايتتى. شۇڭا، بوۋاي ئۇنى ناھايىتى تەسلىكتە كۆك تەخەيگە تاغارچىلاپ ئارتتى، ئىگىسى ئارتىلغانلىقىنى سەزگەن ئېشەك ھەيدىمىسىمۇ ئۆزىگە تونۇش بولۇپ كەتكەن يول بىلەن «ئەساكىر ئۆتىڭى» تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ئەكبەر ئاندا - مۇندا ئىنجىقلايتتى، قولى بىلەن پۇتى ئېشەكنىڭ ئىككى تەرىپىدە خۇددى ئىلەڭگۈچتەك ساڭگىلاپ پۇلاڭشىپ تۇراتتى. بەزىدە ئۇ بېشىنى كۆتۈرمەكچى بولۇپ كۆچەيتتى، لېكىن ئىششىپ ئېغىرلاشقان بېشى يەنە گىلدىڭگىدە چۈشۈپ كېتەتتى...

ئۇ، ئەمدى كىم بىلەندۇر سوقۇشماقچىدەك، ئىنجىق ئارىلاش غۇدۇراشقا باشلىدى:

«ھۇ نامەردلەر! نوچى بولساڭ بىرگە بىر چىقمامسەن؟!... چىدىماس خۇمسىلار! بىزنىڭ مۇھەببىتىمىزنى كۆرەلمىدىڭ... چىداشمىدىڭ!... ھەبزە مېنىڭ... مەن ئۇنى سۆيىمەن... چىدىمىساڭ يۈرەكلىرىڭگە ئوت كەتسۇن، ئىللاھىم!...»

ئەكبەر شۇ گەپلەردىن كېيىن كۈچەپ تۇرۇپ بېشىنى سەل - پەل كۆتۈردى، كۆزىنى ئېچىپ يىراقتا قالغان مەھەللىلەرگە، ھېلىقى قۇدۇق بېشىدىكى دۆڭلۈككە كىمنىدۇر ئىزدىمەكچى بولغاندەك سەنگىرەپ قارىدى، لېكىن ئۇنىڭ كۆزىگە ھەممە نەرسە خىرە، گىرىمسەن، قىزغۇچ كۆرۈندى. شۇ خىرە - شىرەلىك ئىچىدە ئۇ بايا ئۆزى باغلانغان ھېلىقى ئەراك دەرىخىنى خېلى ئېنىق كۆردى، بۇرۇن ئۇنىڭ كۆزىگە بەكمۇ ئىسسىق، يېقىملىق كۆرۈنىدىغان بۇ دەرەخنىڭ قاداقشىغان شاخ - پۇتاقلىرى ھازىر گويا ئالۋاستىنىڭ پۇت - قوللىرىدەك سۇرلۇك كۆرۈنۈپ كەتتى...

شۇ چاغ ئەكبەرنىڭ خىيالىغا تۇيۇقسىز بىر ناخشا كېلىپ قالدى. بۇ ناخشىنى ئۇ، بالا چاغلىرىدا مەھەللىسىدىكى شوخ

يىگىتلەردىن ئاڭلاپ ، كۆڭلىگە خاتىرىلىۋالغانىدى . ئەكبەر خىر-
گەي ئاۋازدا غىڭشىپ ، شۇ ناخشىنى ئېيتىشقا باشلىدى :

مەن يار ئۈچۈن تاياق يېدىم ،
بىر مىڭ ئالتە يۈز .
يەنە يېسەم شۇنچە يەمەن ،
يارىم قارا كۆز !

ئەكبەر ناخشىنى ئېيتىپ بولۇپ مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى ، تۇيۇقسىز خىيالىغا كەلگەن بۇ ناخشا گويا شىپالىق مېھرىگىياھ سۈيىدەك ، ئۇنىڭ ئازار يېگەن كۆڭلىگە تەسەللى ، زەخمە يېگەن جىسمىغا مەلھەم بولدى…

ئەساكىر بوۋاي ئۇنىڭ ئۆز ئانا تىلىدا نېمىدەپ غىڭشىغانلىقىنى بىلمىدى ، كۆڭلىدە بولسا ، «ئازابتىن ئىڭراۋاتىدۇ» دەپ ئويلاپ ، ئۆزىنىڭ مۇشۇنداق پاجىئەلىك ئاقىۋەتلەر توغرىسىدا ئەكبەرنى بۇرۇنراق ئاگاھلاندۇرۇپ قويمىغانلىقىدىن ئەپسۇس چېكىپ كېتىپ باراتتى…

2

ئەكبەر ئىككى ھەپتىدىن بېرى جىددىيلىكى دۆكىنىنى ئېچىپ ئولتۇردى . ئۇنىڭ ئۆزى جىددىيە بولسىمۇ ، لېكىن كۆڭلى يەنىلا «ۋادى پاتىمە»دە ئىدى . ئۇ ، ھەبزىنى زادىلا ئۇنتۇيالمىدى ، ھەبزە ھەمىشە ئۇنىڭ كۆز ئۆڭىدە سۈرەتتەك قېتىپ تۇراتتى .

ئەكبەر يۈرىكىدە ئويغانغان تۇنجى مۇھەببەتنىڭ يالقۇنلۇق ئوتى ۋە مەجنۇنلۇق قەلبى بىلەن ھەبزىنى ياقتۇرۇپ قالغانىدى . قىياندەك بۆسۈپ كەلگەن بۇ ھېسسىيات ئۆزىنىڭ غايىبانە ، شەپقەتسىز قوللىرى بىلەن ئەكبەرنىڭ ھەر بىر ھۈجەيرە ، ھەر بىر

نېرىپ تالالىرىنى تىترىتىپ ، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا بىر خىل يوشۇ-
رۇن ، لەززەتلىك سۆيگۈ تۇيغۇسىنى قوزغاتقانىدى...

ئەكبەر ئۆتكەنكى ئىشلارنى ئويلاپ ، يېگەن تاياقلىرىنى ئەس-
لىسە ، يۈرىكى ئېچىشىپ ، ۋۇجۇدى لەرزىگە كېلەتتى ، ئۆزىنى
قاتتىق خورلۇقتا ، ھاقارەتكە قالغان ئادەملەردەك بىچارە ھېس
قىلاتتى . لېكىن ، بۇنى يەنە ھازىر ۋە بۇرۇن ئوقۇغان ئەدەبىي ،
شېئىرىي كىتابلاردىكى مەزمۇنلارغا باغلاپ ، بۇ — مۇھەببەتنىڭ
مۇشەققىتى ، خۇددى باھاردا كەلگەن جۇدۇندەك ، سۆيگۈ راھىتى
بىلەن بىللە كەلگەن مۇشەققەت ، بۇنىڭغا چىداش كېرەك ، بۇنىڭغا
چىدىماسلىق ئاشىقلار ئەھلى ئۈچۈن نومۇس... دەپ ، ئۆز -
ئۆزىگە تەسەللى بېرەتتى .

ئەكبەر ھەبزىنىڭ يالغۇزلۇقتا نېمە كويلارغا قالغانلىقىنى ،
ئۆزىنىڭ تۇيۇقسىز يوقاپ كەتكەنلىكىدىن قانچىلىك ئازاب ۋە
سېغىنىش ئىچىدە پۇچىلىنىۋاتقانلىقىنى ئويلاپ ، تېخىمۇ بىئارام-
لىنىقا چۆمدى . ئۇ ، مۇشۇنداق جىددىي پەيتتە ھەبزىگە يانتاياق
بولۇپ ، دەردىگە ھەمدەم بولالمىغانلىقىدىن ئۆزىگە قاتتىق كايى-
دى . باشقا كۈن چۈشكەندە ، ئۆزىنى دالدىغا ئېلىپ قاچاقلىق
قىلىش — ھەقىقىي ئاشىق - مەشۇقلارنىڭ ئىشى ئەمەس ئىدى .
بۇنى كىتابلاردا ۋاپاسىزلىق ، نامەردلىك دەپ قاتتىق ئەيىبلەيد-
تى !...

مانا شۇلارنى ئويلىغان ئەكبەر دەرھال ھازىرلىق قىلىپ ،
بىر نەچچە كۈن ئىچىدە «ۋادى پاتىمە»گە بېرىش قارارىغا كەلدى .
ئەكبەر بىر يەشىك چەرچىن مال بىلەن بىر مىشكاپ كىيىم -
كېچەك تەييارلىدى . تونۇشلار ئارقىلىق ئۇقۇشۇپ ، «ۋادى پاتى-
مە»دىن تاۋۇز ، كۆكتات توشۇيدىغان بىر قارا ماشىنىنى بەش
رىيالغا سۆزلىشىپ ، ئەتە ئەتىگەندە يولغا چىقماقچى بولدى . لې-
كىن ، شۇ كېچىسى جىددىدە قاتتىق يامغۇر يېغىپ ، تار كوچىلار-
دا سۇ ئۆستەڭدەك لەپەڭشىپ ئېقىشقا باشلىدى ، بەزى لاي كېسەك

ئۆيلەر ئۆرۈلۈپ چۈشتى ، ئەكبەر سۆزلەشكەن ھېلىقى قارا ماشىنىمۇ يولغا چىقالمىدى ، ئەكبەر يەنە دۇكىنىدا ئولتۇرۇپ قالدى .

كۈتۈلمىگەندە ، يامغۇر ئاپتى بىلەن تەڭ ئۇنىڭ سودىسى يۈرۈشۈپ كەتتى . بىر ـ ئىككى يىلدىن بېرى دۇكىنىدا بېسىلىپ قالغان پوپايكا ، تور ئىشتان ، تور رومال ، ئاياغ دېگەندەك كىيىم ـ كېچەكلەر بىلەن ھەر خىل كۈندىلىك بۇيۇملارنىڭ قاتتىق بازىرى چىقىپ ، دۇكان قۇرۇغدىلاي دەپ قالدى .

ئون كۈنگىچە جىددىنىڭ كوچا ـ رەستىلىرىدە ھۆلچىلىك ، پاتقاقچىلىق بولدى . ئۇنىڭدىن كېيىن ھاۋا ئېچىلىپ ، ئادەمنى دىمىقتۇرىدىغان ئىسسىق يەنە باشلاندى . يوللاردىكى پاتقاقلار قۇرۇپ ، ئۇيۇل ـ ئۇيۇل داغلارغا ئايلىنىپ كەتتى .

ئەكبەر بۈگۈن چۈشكىچە دۇكاننى رەتلەپ ، «ۋادى پاتىمە» گە ئاپىرىدىغان ماللارنى قاچىلىدى ، چۈشتىن كېيىن ماشىنا ئۇقۇشۇش ئۈچۈن بىرسىنى ساقلاپ ئولتۇرۇۋىدى ، دۇكانغا ئىككى ئادەم كېلىپ قالدى . ئۇنىڭ بىرسى — ئەكبەرگە تونۇشلۇق بولغان مۇشۇ بازارنىڭ سودا دەللىلى ئۆبەي ئىدى ؛ يەنە بىرسى — خاپان باش ، كۆك كۆز ، ئاق سېرىق كەلگەن ، ئوتتۇرا ياشلاردىكى بىر چەت ئەللىك ئىدى .

— بۇ كىشى ئالمانلىق[1] سودىگەر ھېسنىرى خوكمان بولىدۇ ،— دەپ تونۇشتۇردى ئۆبەي يېنىدىكى ھەمراھىنى ،— يەمەننىڭ ئەدەن شەھىرىدە شىركەت ئېچىپ ، تىجارەت قىپتىكەن . يېقىندا ئەدەنلىكلەر ئىنگلىزلار بىلەن چەت ئەللىكلەرنى قوغلاپ چىقىرىپ ، بۇ ئادەمنىڭ شىركىتىمۇ ۋەيران بولۇپ كېتىپتۇ . ھازىر قولىدا بىر ئاز مال بار ئىكەن ، ساڭا تونۇشتۇرۇپ قوياي ، دەپ ئەكەلدىم .

— ياخشى بوپتۇ ، ئۆبەي ئاكا ! — دېدى ئەكبەر ئورنىدىن تۇرۇپ ۋە چەت ئەللىك بىلەن قايتا كۆرۈشۈپ دۇكاننىڭ ئىچىدىكى

[1] ئالمان — گېرمانىيە .

ئورۇندۇقتا تەكلىپ قىلدى ، — ھازىر ماللىرىمۇ ئاخىرلىشىپ قالغاندى ، كېلىشىپ قالساق ، ئاز - تولا مال ئالارمەن .

ئەكبەر مېھمانلارغا دەسلەپ پىننە سېلىپ خۇش پۇراق چاي دەملىدى ، ئون قەدەم نېرىدىكى ناۋايخانىدىن ئىسسىق قاتلىما نان ئەكەلدى ، ئاندىن ئۇدۇلدىكى مېۋە دۇكىنىغا بېرىپ ، بىر ساپاق بانان بىلەن بىر ياغلىق ئاپېلسىن ئەكېلىپ ، ئۇلارنىڭ ئالدىغا قويدى . بۇنداق قىزغىن ، خۇش پېئىل مۇئامىلىدىن ھېنرىنىڭ گۈلقەقەلىرى ئېچىلىپ كەتتى ، ئۇ ، ئەكبەردەك سەمىمىي ، قولى ئوچۇق بىر خېرىدارنى تاپقانلىقىدىن خۇشال ئىدى .

ئۇلار خېلى ئۇزاق پاراڭلىشىپ ئولتۇردى . ھېنرى ئۆزىنىڭ قولىدىكى ماللارنىڭ تىزىمىنى ، باھاسىنى كۆرسەتتى . بۇ ماللار ئەكبەرنىڭ دۇكىنىغا باب كېلەتتى ، باھاسىمۇ ئۆرە ئەمەس ئىدى . شۇنداق بولسىمۇ ، ئەكبەر بازارنىڭ كاساتلىقىنى ، ماللارنىڭ بېسىلىپ قېلىۋاتقانلىقىنى باھانە قىلىپ ، باھادا يەنىمۇ ئېتىبار قىلىشنى تەلەپ قىلدى . ئەكبەر ھېنرىنىڭ كۆزىگە ئىسسىق كۆرۈنۈپ قالغانلىقىنىمۇ ، ئىشقىلىپ ، ئۇنى رازى قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى ، ئۇلار قايتىدىغان چاغدا ، ئەكبەر ھېنرىنىڭ بېشىغا گۈل چېكىپ ئىشلەنگەن ناھايىتى نەپىس ئاق يىپەك دوپپىدىن بىرنى كىيدۈرۈپ قويدى . ئۇ ، ئەينەككە قاراپ ، نېمىسچە بىر نېمىلەرنى دەپ تېخىمۇ خۇشال بولۇپ كەتتى .

— ئەممە ، مېھمانخانىغا بېرىڭ !— دېدى ئۇ خوشلىشىدىغان چاغدا ئادرېسىنى بېرىپ ،— مەن سىزنى شۇ يەردە كۈتىمەن ، قالغان گەپنى مالنى كۆرگەندىن كېيىن دېيىشەيلى !

ئەكبەر ئەتىسىلا ، ھېنرىنى ئىزدەپ جىددىدىكى چەت ئەللىكلەر چۈشىدىغان كاتتا مېھمانخانىغا باردى ، ھېنرى راستىنىلا ئۇنى كۈتۈپ ئولتۇرغانىدى .

ھېنرى ئەكبەرنىڭ ئالدىغىمۇ ئۆز يۇرتىنىڭ ئېسىل پېچىنە ، شاكىلات ۋە كالباسالىرىنى تىزدى ،لېكىن ئەكبەر «ھالال -

ھارام» دېگەن ئەقىدە بويىچە ، ئىستاكاندىكى چايدىن باشقا ھېچ نەرسىگە ئېغىز تەگمىدى ، ھېنرى زورلىغاندا ، «قورسىقىم توق» دەپ تۇرۇۋالدى ، ئۇنىڭدىن كېيىن ھېنرىمۇ ئارتۇقچە تەكەللۇپ قىلمىدى ، چايدىن كېيىن ئۇ ، ماللىرىنىڭ ئەۋرىشكىسىنى كۆرسەتتى . ئەكبەرگە ماللارنىڭ ھەممىسى ياردى ، بولۇپمۇ تۆمۈردە ئىشلەنگەن قايچا ، پىچاق ، قەلەمتىراچ دېگەندەك نەرسىلەر ھۈنەر - سەنئەتتە ۋايىغا يەتكۈزۈلۈپ ، شۇنداق نەپىس ۋە پۇختا ئىشلەنگەنىدى .

ھېنرى ئەڭ تۆۋەن بولغاندا ، ئون مىڭ رىياللىق توپ مال ساتاتتى ۋە پۇلنى نەق ئالاتتى . لېكىن ، بۇگۈن ئۇ ئەكبەرنىڭ كىچىك دۇكاندارلىقىنى ھەم ئۇنىڭ ئادەمگەرچىلىكىنى نەزەردە تۇتۇپ ، توپ مال باھاسىدا بەش مىڭ رىياللىق چەرچىن مالنى نېسىگە بەردى ۋە : «مەن سىزگە ئىشەنددىم ، بۇ ماللارنى ئاپىرىپ سانقاندىن كېيىن پۇلىنى بېرىڭ !» دېدى . ئەكبەر ئۇنىڭ مەرد ۋە سەممىيلىكىدىن تەسىرلىنىپ كەتتى . شۇڭا ، ئىككى مىڭ رىيالنى ئالدىن بېرىپ ، قالغىنىغا ھۆججەت يېزىپ بەردى . ئەكبەر قايتىدىغان چاغدا ، ھېنرى ئۇنىڭغا گېرمانىيىنىڭ ئىسىل خورۇم ئايىغىدىن بىرنى كىيدۈرۈپ ، دوستلۇق مېھرىنى يەتكۈزدى .

ئەكبەر ئەمدى ئەڭ ئىسىل ، ئەڭ كېرەكلىك ماللارنى ئېلىپ «ۋادى پاتىمە»گە بارالايتتى . شۇڭا ئۇ ، بۈگۈن بەكمۇ خۇشال ھەم روھلۇق ئىدى . ئەگەر قانىتى بولغان بولسا ، ھازىرلا مۇشۇ ماللارنى يۈدۈپ ، «ۋادى پاتىمە»گە قاراپ ئۇچۇپ كەتكەن بولاتتى !

3

ھەرقانداق ئادەمنىڭ ۋۇجۇدىدا ئۆزىنىڭ تۇرمۇشىنى ، ھايات-

لىق يولىنى نۇرلاندۇرۇپ تۇرىدىغان بىر ئەقىدە بولىدۇ !

ئەكبەرنىڭ ئەقىدىسى ھەبزە ئىدى . قىز گويا بىر تال نۇرلۇق ماياكتەك ، ئەكبەرنىڭ تۇرمۇشىنى ، يولىنى ، ھەتتا قەلبىنى يورۇتۇپ تۇراتتى . ئۇ ، ئاشۇ ماياكقا ئەگىشىپ ، ھايات سەپىرىنىڭ ئەڭ مۇشكۇل دوقال - ئەگىملىرىگە قاراپ كېتىۋاتاتتى !

ئەكبەر ئولتۇرغان كونا يۈك ماشىنىسى تولا سىلكىنىپ ، جالاقشىپ ، ئۇنىڭ مادارىنى ئۇزۇۋەتتى . شۇنداقتىمۇ ئەكبەر كۆزىنى «ۋادى پاتىمە» تەرەپتىن ئۈزمەي ، ھەبزە بىلەن كۆرۈشۈش خۇشاللىقىدا ھەممە نەرسىنى ئۇنتۇغانىدى .

لېكىن ، ئۆتكەنكى كۆڭۈلسىز ئىشلارنى ئەسلىگەندە ، بەخت ۋە بەختسىزلىك ، ئۈمىد ۋە ئۈمىدسىزلىك ، خۇشاللىق ۋە قورقۇنچ تۇيغۇلىرى ئۇنى بىردەممۇ ئارام تاپتۇرماي ، بىقارارلىق دېڭىزىدا ئۇيان - بۇيان چايقايتتى...

ماشىنا چۈشتىن كېيىن مەنزىلگە يەتتى . ئەكبەر مەھەللىگە كىرىپ ، ئەسما ئىسىملىك يالغۇز مومايىنىڭ ئىشىكى ئالدىدا ماللىرىنى چۈشۈرۈۋالدى . ئۇ بۇرۇنمۇ قاتتىق - قۇرۇق نەرسىلىرىنى مۇشۇ مومايىنىڭ ئۆيىدە قويۇپ ، ئۇنىڭ بىلەن ئوبدان چىقىشىپ قالغانىدى .

— يوقاپ كەتتىڭمۇ بالام ؟ — دېدى ئەسما ئەكبەرگە ئۇسسۇزلۇق بېرىۋېتىپ ، — مەھەللىدىكىلەر ساڭا كۆنۈپ قاپتىكەن ، گېپىڭنى قىلىشتۇق .

— دۇكاندىكى ئىشلار تۈگىمەي ھايالشىپ قالدىم ، — دېدى ئەكبەر ۋە بىر نەرسىگە تەقەززا بولغاندەك ئولتۇرالماي قالدى .

— سەن بىر ئاز دېمىڭنى ئېلىپ ئولتۇرۇپ تۇر ، بالام ! — دېدى ئەسما موماي ئورنىدىن تۇرۇپ ، — مەن بىر ئاز يېڭى كۆكتات ئەكىرىپ ، ساڭا تاماق قىلىپ بېرەي .

— بولدى موما ، ئاۋارە بولماڭ ، قورسىقىم توق ، — دېدى ئەكبەر ۋە سىرتقا چىقماقچى بولۇپ ئورنىدىن تۇردى ،— مەن

مەھەللىلەرنى ئايلىنىپ كىرەي ، سېغىنىپ قالدىم...

ئەسما موماي ئەكبەرنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلدى ، ھەبزە بىلەن ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا چىققان سۆز - چۆچەكلەرنى ئۇمۇ ئاڭلىغانىدى .

— سەن بۈگۈن سىرتقا چىقما ، بالام !— دېدى ئەسما كۆڭلى بۇزۇلغاندەك قىياپەتتە ،— مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇر ، سودا قىلىدىغانلارنى مەن باشلاپ كىرىمەن .

— نېمىشقا موما ؟— دېدى ئەكبەر تەئەججۈپ بىلەن ، — سىرتقا چىقسام نېمىشقا بولمايدۇ ؟ !

موماي تەڭقىسلىقتا قالدى ، راست گەپنى قىلاي دېسە ، ياش يىگىتنىڭ كۆڭلى قاتتىق ئازار يەيتتى ؛ قىلماي دېسە ، ئۇنى سىرتقا چىقىشتىن توسۇپ قالغىلى بولمايتتى ، ئۇنىڭ ئۈستىگە سىرتقا چىقسىلا بۇ ئىش ئاشكارا بولاتتى ! ئاھ ، خۇدا ! تەقدىرنىڭ قىسمەتلىرى نېمىدېگەن غەلىتە - ھە ! ؟ يا بۇرۇن ئەمەس ، يا كېيىن ئەمەس !...

موماي ئاخىر گەپنى ئوچۇق قىلىپ ، ئەكبەرنى ھەقىقىي ئەھۋالدىن خەۋەردار قىلماقچى بولدى . بۇ ئارىلىقتا ئەكبەرنىڭمۇ يۈرىكى بىر نەرسىنى تۇيغاندەك ، كۆڭلى دەككە - دۈككە ئىچىدە قالغانىدى .

— موما ، زادى نېمە ئىش بولدى ؟ ! — دېدى ئۇمۇ تەقەززا بولۇپ ، — راستىنى ئېيتىڭە ، ئادەمنى تىت - تىت قىلماي !

— بالام ، راستىنى ئېيتسام ، سەن بۈگۈن ناھايىتى بىئەپ ۋاقىتتا كەلدىڭ ! — دېدى ئەسما موماي ئەكبەرنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ ، — ھازىر ھەبىزە قىزنىڭ «خېنە تويى»[1] بولۇۋاتىدۇ...

— نېمە ؟ !— ئەكبەر ئورنىدىن دىرىلدىگىنىدە تۇرۇپ كەت-

---

① خېنە توي — قىزلارنىڭ رەسمىي تويى بولۇشتىن ئۈچ كۈن بۇرۇن ئاياللار بىر ئۆيگە يىغىلىپ ، توي بولىدىغان قىزنىڭ پۇت - قولىغا خېنە ياقىدۇ .

تى ،— ھەبزىنىڭ تويى بولۇۋاتىدۇ ؟ !
— شۇنداق بالام ، خېنە تويى بولۇۋاتىدۇ ، — دېدى موماي گېپىنى داۋاملاشتۇرۇپ ، — ئاڭلىسام ، ئاتا - ئانىسى ئۇنى يۇقىرى مەھەللىدىكى بىر سىنىڭ ئوغلىغا بەرمەكچى بولۇۋېتىپتۇ . سەن ئۆتكەندە كەتكەندىن كېيىن ، ھەبزە زادىلا تالا - تۈزگە چىقمىدى . قوشنا - قولۇملارنىڭ ئېيتىشىچە ، دادىسى ئۇنى بىرەر ئىش يۈز بېرىپ قالمىسۇن ، دەپ ئۆيگە سولاپ قويۇپتۇ ، قىز كېسەل بولۇپ يېتىپ كېتىپتۇ … — ئەسما سۆزىدىن توختاپ بىردەم شۈك بولدى ، كېيىن قاتتىق بىر خۇرسىنىپ قويۇپ مۇنداق دېدى ، — قىزلارنىڭ قولىدىن نېمە كېلىدۇ ، بالام ! يىغلايدۇ ، قاقشايدۇ ، ئاخىر بېرىپ يەنە شۇ ئاتا - ئانىسىنىڭ ئىزىغا دەسسەيدۇ ! ئەمدى سەنمۇ كۆڭلۈڭنى يېرىم قىلما ، بالام ! ساڭىمۇ خۇدانىڭ پۈتكىنى باردۇر ! بۇ دۇنيادا ئاللانىڭ ئەمرىسىز قىل تەۋرىمەيدۇ !…
ئەكبەرنىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى ، كۆز قارىقى ۋەھىمىدىن كېڭىيىپ ، ئادەم ھېيىققۇدەك سۇرلۇك ھالغا كېلىپ قالدى .
ئەكبەر ھەبزىنى ھەقىقەتەن ياخشى كۆرەتتى ، ئۇنىڭ نەزىرىدە ، ھەبزە گويا خىسلەتلىك بىر باغ ئىدى . شۇ باغنى بىر ئايلانسام ، شېرىن - شېكەر مېۋىلىرىنى بىر تېتىسام ، مۇھەببەتتىن ھالسىراپ كېتىۋاتقان ۋۇجۇدۇمغا جان كىرەتتى ، تېنىمدە كۈچ - قۇۋۋەت پەيدا بولاتتى ، دەپ ئويلايتتى . مانا ئەمدى ، كۈتمىگەن يەردىن بۇ خىسلەتلىك باغقا جۇدۇن تەگدى ، مۆلدۈر ياغدى ! بۇ زادى نېمە ئۈچۈن ؟ ! قانداق بىر رەھىمسىز كۈچ ئۇنى چەيلەۋاتىدۇ ! ؟ بۇ ھەبزىنىڭ ۋاپاسىزلىقىمۇ ياكى ۋاپاسىز دۇنيانىڭ قىسمىتىمۇ ! ؟ ئاھ ، خۇدا ! ئاسماندىكى قۇياش ، ئاي ، يۇلتۇزلار بىزنىڭ ۋەدىمىزگە گۇۋاھ ئىدىغۇ ! ؟ ئەمدى ئۇلارمۇ ئۆز لەۋزىدىن ياندىمۇ ؟ !…

مانا بۇ ، يەتكۈچە ئاچچىق يۇتۇپ ، ئىچ ـ ئىچىدىن ئازابلىنىۋاتقان بىر روھنىڭ ئىلاھقا قىلىۋاتقان نالىسى ئىدى !

كۈتۈلمىگەن بۇ جۇدالىق ئازابىدىن ئەكبەرنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى مۇزلاپ ، بەئەينى ئۆلۈكتەك سۇرلۇك ھالەتكە كەلدى . چىدىغۇسىز بىر تۇيغۇ خۇددى تۇيۇقسىز چاقىغان چاقماقتەك ئۇنى قاتتىق ئۇردى . ئەكبەر خىلىغىچە ئەسىمانىڭ ئۆيىدە ھالسىز ئولتۇرۇپ قالدى .

ئادەم بۇ دۇنيانىڭ تۈرلۈك مۇشكۈللۈكلىرىگە — تەبىئەتنىڭ كۈتۈلمىگەن ، شەپقەتسىز جۇدۇن ـ چاپقۇنلىرى بىلەن جەمئىيەتنىڭ زۇلۇم ـ كۈلپەتلىرىگە بەرداشلىق بېرىپ ، ھەر ئاماللار بىلەن ئۆز ھاياتىنى ساقلاپ قالالايدۇ . لېكىن ، چىن يۈرەكتىن سۆيگەن ئادىمىنىڭ تۇيۇقسىز غايىب بولۇشىغا ، ئۇن ـ تىنسىز تاشلاپ كېتىشىگە زادىلا بەرداشلىق بېرەلمەيدۇ !

ئەكبەر شۇ تاپتا ، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىشتىنمۇ يانمايدىغان سەۋدايى ھالەتكە كېلىپ قالغانىدى . بۇ كۈتۈلمىگەن جۇدالىق ئۇنىڭ پاك قەلبىدە ئاجايىپ چوڭقۇر ، ھەسرەتلىك بىر غۇسسە ئويغاتقانىدى !...

ئەكبەر شۇ كۈنى قاراڭغۇ چۈشكەندە ، «ئەساكىر ئۆتىڭى» گە كېلىپ تۈنىدى ، ئەتىسى تاڭ سەھەر بىلەن مەككىگە قاراپ پىيادە يۈرۈپ كەتتى .

4

ئەكبەر ئۈچ كۈن ئېغىر يېتىپ قالدى . ئاتىخان ئەنسىرەپ تېۋىپ ئەكەلدى ، تېۋىپ كۆرۈپ :

— بالىدا كېسەل يوق ، ئوت سۇخ بار . رەدنامە ئوقۇتۇپ ، ئوت سۇخ تۇمارى پۈتكۈزۈپ ئېسىپ قويۇڭلار ! — دەپ كېتىپ قالدى .

ئاتىخان ئۈنچىقمىدى، ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. ئۇ، ئوغلىنى ئەزەلدىن بۇنداق چۈشكۈن، مىسكىن ھالەتتە كۆرمىگەنىدى. ئەكبەرنىڭ ئۆزى سالپىيىپ، بېشى ساڭگىلاپ، چىرايى قورقۇنچلۇق تاتىرىپ كەتكەنىدى. نۇرى قاچقان كۆزلىرىدىن مىسكىنلىك ۋە ئۈمىدسىزلىك ئالامەتلىرى چىقىپ تۇراتتى.

ئەكبەر تۇنجى قېتىم سۆيگەن مۇھەببىتىدىن مەھرۇم بولدى، يىگىتلىك غۇرۇرى زەخىملىنىپ، دىلى ئازار يېدى. ئۇنىڭ قەلبىدىكى شۇنچە ئىللىق، شېرىن ئارزۇلىرى ئاخىر بېرىپ ئاچچىق ئارمانغا ئايلىنىپ قالدى، ھەبزە ئوتلۇق مۇھەببىتىنى ئۇنىڭ قەلبىگە ئورنىتىپ قويۇپ، ئۆزى تۇيۇقسىز غايىب بولدى. شۇڭا، ئەكبەر خۇددى قايىنامغا چۈشۈپ، پىر - پىر ئايلىنىۋاتقان يېگانە ياپراقتەك ھالسىز ھەم خامۇش ئىدى!

ئاتىخان ئوغلىدىن نېمە ئىش بولغانلىقىنى بىر نەچچە قېتىم كوچىلاپ سورىدى، ئەكبەر ھەبزىنىڭ گېپىنى قىلماقچى بولدىيۇ، لېكىن بۇ گەپ نېمە ئۈچۈندۇر بوغۇزىغا كەلگەندە كەپلىشىپ چىقالمىدى. ئۇنىڭ بوغدىيىكى خۇددى بىر نەرسە يۇتقاندەك غىرت- تىدە قىلىپ، ئېيتماقچى بولغان گەپنى ئىچىگە يۇتۇۋېتەتتى. لېكىن بۇ ھال ئۇزاققا بارمىدى، دادىسىنىڭ قىستىشى بىلەن ئەكبەر ئاخىر راستىنى ئېيتتى. چوڭقۇر دىلئازارلىق بىلەن ئېيتىلغان بۇ سۆزلەردە، تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق پەريادى بىلەن ئاشىق كۆڭۈلنىڭ بىسلىماس ئاھ - زارى بار ئىدى!

ئاتىخان دەرھال ئوغلىنى ئۆيلەپ قويۇش قارارىغا كەلدى. ئەگەر مۇنداق كېتىۋەرسە، ياش يىگىتنىڭ نېرۋىلىرى كاردىن چىقىپ، يۇمران يۈرىكى ئېغىر دەردكە مۇپتىلا بولۇپ قالاتتى. دادىنىڭ نەزىرىدە، بۇ ھالەتنى پەقەت كونا دەردنى يېڭى خۇشاللىق بىلەن بېسىش يولى ئارقىلىقلا ئۆزگەرتكىلى بولاتتى!

ئەكبەر بىر ھەپتىدىن كېيىن ئەسلىگە كەلدى، روھىي ھالىتىمۇ نورماللىشىپ قالدى. ئۇنىڭ ھەبزىدىن تولۇق ئۈمىدى ئۈزۈلۈپ، بۇرۇنقى قىزغىن ئىستەكلەر بېسىققان بولسىمۇ، لې-

كىن مەجنۇنلۇق قەلبى بىلەن ئوتلۇق ھېسسىياتىنىڭ دەۋرىشى تېخى پۈتۈنلەي بېسىقمىغانىدى .
شۇڭا ئۇ ، يەنە بىر نۆۋەت چار بازارچىلىق بىلەن يۇرت ئايلىنىش خىيالىغا كەلدى ، بۇ قېتىم بۇرۇنقى يەرلەرگە ئەمەس ، بەلكى ئەرەبىستاننىڭ جەنۇبىدىكى يىراق يەرلەرگە بېرىپ ، تۇرمۇش ھەلەكچىلىكى بىلەن كۆڭۈل يارىسىنى ساقايتىشنى ئويلىدى . بۇ خىيالىنى دادىسىغا ئېيتقاندا ، ئاتىخان ئوغلىنىڭ پىكرىنى قۇۋۋەتلەپ رىغبەتلەندۈردى :
— ياخشى ئويلاپسەن ، ئوغلۇم ! سەپەرنىڭ پايدىسى كۆپ ، غەم ۋە خاپىلىقتىن يىراق بولىسەن ، تىرىكچىلىكنىڭ يولىنى ئۆگىنىسەن ، بىلىملىك بولۇپ قالىسەن ! — دېدى ئۇ ۋە دۇئا قىلىپ ئوغلىغا ئامانلىق تىلىدى ،— ئەجىر قىل ، دەرياغا سال ، خۇدادىن تىلە دېگەن گەپ بار . بارغىن بالام ! خۇدا سېنى شەيتاننىڭ شەررىدىن ، زالىمنىڭ زۇلمىدىن ساقلىسۇن ، رەقىبلىرىڭنىڭ ئاغزىنى بەند ، دوستلىرىڭنىڭ ئاغزىنى كۈشادە قىلسۇن !
شۇنداق قىلىپ ، ئەكبەر جىددىي تەييارلىققا كىرىشتى ، ئەۋەز ئىسىملىك بىر تۆگىچىنى ياللىدى ، ھېنرىدىن سېتىۋالغان ماللىرىنىڭ ھەممىسىنى ئالدى ، بۇنىڭغا ياۋروپا تەرەپتىن كېلىدىغان كونا كىيىم ـ كېچەكلەرنى قوشۇپ ، بىر جۈمە كۈنى جۈمە نامىزىدىن كېيىن يولغا چىقىپ كەتتى .
ئەكبەر شۇ كەتكەنچە تۆت ئايغىچە نۇرغۇن يەرلەرنى ئايلاندى ، ئەرەبىستاننىڭ جەنۇب تەرىپىدىكى ئابھا ، خەمىس مىشد ، تاھاما ئويمانلىقى ، بىشە ، رەنيە ، تەرەبە قاتارلىق جايلارغىچە بېرىپ ، دېھقان ـ چارۋىچىلار بىلەن ھەمنەپەس بولدى ، تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق ـ چۈچۈكىنى يەتكۈچە تېتىدى ، نۇرغۇن سودا كارۋانلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ ، تىجارەتنىڭ ئېپىنى ئۆگەندى . كېيىن ھەتتا شىمالدىكى تاموزنا جايلاشقان «ئەرئەر» دېگەن شەھەرگىچە بېرىپ ، ئۇ يەردىمۇ ئىككى ئايغىچە ئىتالىيە ۋە گېرمانىيىلەردىن كىرگۈزۈلگەن «تەللىك» سودىسى بىلەن شۇغۇللاندى .

بۇ ئاياغلارنى ئىراقتىن قوغۇن - تاۋۇز ئەكىرگەن سودىگەرلەر توپ - توپى بىلەن ئىلىپ، نۇرغۇن پايدا يەتكۈزدى !...

ئىشقىلىپ، قاقاسلىقتا تولغان بۇ ئاتەش زېمىنىنىڭ ئېگىز - پەس، ئوڭغۇل - دوڭغۇل سوقماق يوللىرى ئەمدىلىكتە ئەكبەر ئۈچۈن، گويا سالقىن، راھەتبەخش داغدام يول بولۇپ قالغانىدى. ئۇ، چۆل - جەزىرىنى ۋە چۆل - جەزىرىدىكى ھەر بىر سوقماقلارنى، ئادەم ئۈچۈن خەۋپلىك ۋە خەۋپسىز جايلارنى بەشقولدەك بىلەتتى. ئەكبەر ئۇسسۇزلۇقتا، ئاچلىقتا ۋە سەپەر مۇشەققەتلىرىگە چىداشنى، تاقابىل تۇرۇشنى ئۆگەندى...

ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئەكبەرنىڭ كۆڭۈل يارىسىمۇ ئاستا - ئاستا ساقىيىشقا باشلىدى. ئۇنىڭ خىيال ئېكرانىدا ھەمىشە قىلىقلىنىپ تۇرىدىغان ھەبىزىنىڭ گۈزەل سىيماسى بارا - بارا غۇۋالىشىپ، جانسىز بىر سايىگە ئايلىنىپ قالدى. نىمە دېگەنبىلەن، يىگىت ۋۇجۇدى ئىشق دەردىنى يەڭدى، ئەمما يۇرت دەردى يۈرەكتە قالدى! بۇ دەرد ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئۆرتەيتتى، ئۇنى ھەمىشە بۇنداق غېرىب - مۇساپىرلىق تۇرمۇشتىن قۇتۇلۇشنىڭ يوللىرىنى ئىزدەشكە مەجبۇر قىلاتتى!...

ئەكبەر شۇ پەيتتىكى ئەھۋالىنى بابۇر شاھنىڭ چەت يۇرتلاردا سەرسان بولۇپ يۈرگەندە يازغان:

«بارماققا نە ماكان مۇيەسسەر،
تۇرماققا نە دۆلەت مۇقەررەر.»

دېگەن شېئىرى بىلەن ئىپادىلەيتتى.

جاپا - مۇشەققەت ئىچىدە ئۆتكەن مۇساپىرلىق ھايات، ئەكبەر كۆرگەن رەڭگارەڭ تۇرمۇش كارتىنىسى ۋە ئىنسان ھاياتىنىڭ ئېچىنىشلىق تەقدىر - قىسمەتلىرى ئۇنى خېلى پىشقان، نەزەر دائىرىسى كەڭ، بىجىرىم ئادەمگە ئايلاندۇرۇپ قويغانىدى.

سەككىزىنچى باب

يىلان ۋەقەسى

1

ئامېرىكىنىڭ «دوج» ماركىلىق يېنىك ئاپتوموبىلى تاغ يولىنى بويلاپ يۇقىرى ئۆرلىمەكتە. شەئبان[1] ئېيىنىڭ بېشى بولغاچقا، ھاۋا قىزىپ كەتكەن، زېمىندىن تارتىپ پەلەككە قەدەر ھاۋا ئوت پۇركۇپ ھۆپۇلدەپ تۇراتتى، ئەتراپتىن ئوت ۋە لاۋا ھىدى كېلەتتى!...

ئىسسىقتىن قىزىپ كەتكەن ماشىنا پۇشۇلداپ، ھاسىراپ، بەئەينى تامغا ياماشقان قوڭغۇزدەك ئاستا ئۆمىلەپ كېتىۋاتاتتى. ماشىنىدا ئۈچ يولۇچى بار ئىدى. ئۇنىڭ بىرسى ئاتىخان، يەنە بىرسى باھاۋىدىن مىرزا ئىسىملىك ئۆزبېك، ئۈچىنچىسى ئەكبەر ئىدى. بۇلار قىز كۆرۈش ئۈچۈن، تائىفقا چىقىپ كېتىۋاتاتتى.

تائىف — مەككىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى قارا تاغنىڭ ئۈستىگە جايلاشقان، ھىجاز رايونى بويىچە، گۈزەل، سالقىن ۋە ئاۋات شەھەر ئىدى. بۇ يەردە پادىشاھنىڭ يازلىق ئوردىسى بار ئىدى.

باھاۋىدىن مىرزا تائىفتا چىش دوختۇرلۇق قىلاتتى. ئۇنىڭ بۇ يەرگە كېلىپ ئولتۇراقلىشىپ قېلىشىمۇ ئېچىنىشلىق بىر قىسمەتتىن ئىدى. باھاۋىدىن مىرزا ئەسلىي 1942 ـ يىلى ئۆزبې-

---

[1] شەئبان — 8 ـ ئاي.

كىستاندىن ئەسكەر بولۇپ، ۋەتەن ئۇرۇشىغا قاتنىشىش ئۈچۈن قازانغا كەلگەن. لېكىن كۆپ ئۆتمەي، شەيتاننىڭ ئازدۇرۇشى بىلەن قازاندىكى تاتار ئاسىيلىرىدىن تەشكىللەنگەن «پىدائىيلار دىۋىزىيىسى»گە قاتنىشىپ قېلىپ، نېمىس قوشۇنلىرى بىلەن بىرلىكتە، سوۋېت قىزىل ئارمىيىسىگە قارشى ئۇرۇش قىلغان. 1945 ـ يىلى نېمىسلار مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، ئۇ، ۋەتەنگە قايتىشقا پېتىنالماي، گېرمانىيىدە پاناھلىنىپ، كاتتا بىر چىش دوختۇرىغا شاگىرت بولغان، 1946 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا، ھەج قىلىپ گۇناھىنى يۇيۇش ئۈچۈن ئەرەبىستانغا كەلگەن ۋە كۆتۈل-مىگەن بىر پۇرسەتتە تائىفتىن ئۆيلىنىپ، بۇ يەرگە ماكانلىشىپ قالغان.

باھاۋىدىن مىرزا بىرەر يىلدىن بېرى مەككىگە كىرىپ ـ چىقىپ يۈرۈپ ئاتىخان بىلەن تونۇشۇپ قالغانىدى. بىر قېتىم ئاتىخاننىڭ: «ئوغلۇم چوڭ بولۇپ قالدى، سايىسىنى ئىككى قىلىپ قوياي دېۋىدىم، مۇبادا سىلەر تەرەپلەردە ھەمشەھەرلەرنىڭ ئوبدانراق قىزى بولسا، كۆز ـ قۇلاق بولۇپ قويارلا» دېگەن تەۋسىيىسى بىلەن تائىفتىن ئەمدى ئون تۆت ياشقا كىرگەن گۈل-بەھرەم ئىسىملىك چىرايلىق بىر قىزنى تاپقانىدى.

گۈلبەھرەم تائىفتىكى يۈز ـ ئابرۇيلۇق سودىگەر نادىر ھا-جىمنىڭ توقال ئايالىدىن بولغان كەنجى قىزى ئىدى.

نادىر ھاجىم 1936 ـ يىلى ھەجگە چىققانىدى، 1937 ـ يىلىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ۋەتەنگە قايتماقچى بولۇپ، پاكىستاننىڭ چېگرا بويىدىكى سوس ۋىلايىتىگە كەلگەندە، يۇرتتىن قېچىپ چىققان بەزى ئادەملەردىن شېڭ شىسەينىڭ چوڭ تۇتقۇن قىلىۋات-قانلىقىنى، باي ـ سودىگەرلەرنى قويماي تۇتۇپ كېتىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، ۋەتەنگە قايتالماي ئۇركۇپ كەتكەن مۇساپىرلارنىڭ بىرى-سى ئىدى...

باھاۋىدىن مىرزا بۈگۈن ئاتا ـ بالا ئىككىيلەننى قىز

كۆرۈش — ئەمەلىيەتتە ، بولغۇسى كۈيئوغۇلنى نادىر ھاجىمغا
كۆرسىتىش ۋە قۇدىلىق سالىمىنى بەرگۈزۈشكە ئېلىپ چىقىۋا-
تاتتى .

ماشىنا تاغ يولىنىڭ يېرىمىغا كەلگەندە قىزىپ كەتتى ، شو-
پۇر ماشىنىنى بىر جىلغىنىڭ ئاغزىدىكى دۆڭلۈكتە توختىتىپ ،
سوۋۇتماقچى بولدى .

يولۇچىلار ماشىنىدىن چۈشتى . ئەكبەر چىرايلىق كىيىند-
ۈالغانىدى ، پۈتىدا ئىتالىيىنىڭ خۇرۇم تەللىكى ، ئۈچىسىدا
كىرتىك ياقىلىق ئۇزۇن يىپەك كۆڭلەك ۋە يىپەك ئىشتان بار
ئىدى . ئۇ ، ھازىر سۆڭەكلىرى قېتىپ ، بۇرۇتى قارايغان ، ۋۇ-
جۇدىدىن كۈچ - قۇۋۋەت ئۇرغۇپ تۇرىدىغان يىگىرمە ئىككى
ياشلىق بوز يىگىت ئىدى . ئەكبەرنىڭ سۇمباتلىق بەستى ، يوغان ،
چېچەن قارا كۆزلىرى ھەرقاندىاق ئادەمنىڭ مەسلىكىنى كەلتۈ-
رەتتى .

ئىسسىقتا قاغجىراپ كەتكەن يولۇچىلار ماشىنىنىڭ دالدىسى-
دىكى كىچىككىنە سايىدە ئولتۇرۇپ ، ئۇسسۇزلۇق ئېچىشكە باش-
لىدى ، ھەممىسىنىڭ سومكىسىدا سۇدان ۋە بوتۇلكىلىق مېۋە
شەربەتلىرى بار ئىدى .

ئەكبەر ئىسسىققا چىديالمايلا قالدى ، ئۇستۇېشىدىن تەر
قۇيۇلۇپ ، ئوچۇق تېرىلىرى چىم - چىم قىلىپ كۆيەتتى . كاش-
كى ، بۇ يەردە سۈيى سوغۇق بىر ئۆستەڭ بولغان بولسا ، راسا
راھەتلىنىپ بىر چۆمۈلۈۋالسا !...

لېكىن ، ئەكبەرنىڭ كۆزىگە كۆيۈك تاغ ، قاقاس چۆلدىن
باشقا ھېچ نەرسە كۆرۈنمىدى . ئاھ ، خۇدا ! بۇ يەرلەرنى قانداق
يارىتىپ قويغان بولغىيدىڭ !؟ بۇ سېنىڭ قەھرىڭمۇ ياكى مېھ-
رىڭمۇ ؟ !...

ئەكبەرنىڭ خىيال ئېكرانىدا ، يۇرتتىكى چۆل - جەزىرىلەر
ئايان بولدى . گەرچە ئۇ يەرلەردىكى چۆل - جەزىرىلەرمۇ بۇ

يەردىكىگە ئوخشاش قۇرغاق، كۆرۈمسىز بولسىمۇ، لېكىن ئۇ يەرلەردە شاپتۇل چېچىكى رەڭگىدە گۈل ئېچىلىدىغان يانتاق، سېرىق چېچەكلىك ئېشەكقومۇشى، چاكاندا، يۇلغۇن، بېسىلغاق، ياۋا كەندىر قاتارلىق رەڭگارەڭ ئۆسۈملۈكلەر ئۆسۈپ، ھاياتلىقتىن، يېشىللىقتىن دېرەك بېرەتتى!...

ئەكبەرنىڭ خىيالى ئىختىيارسىز ھالدا، يۇرتىنىڭ سوغۇق، قىش كۈنلىرىگە كەتتى. ئۇ، بىر قېتىم ئىككى ئاغىنىسى بىلەن تۇگمەن بېشىدىكى ئۆستەڭگە سۇغا چۆمۈلگىلى چىققانىدى. ئۇلار دەسلەپ ئۆستەڭ بويىدىكى ئاختامىلىقتا تىكتاڭ ھەم ۋىزۋاق ئويىنىدى، ئاندىن بەسلىشىپ سۇغا چۆمۈلمەكچى بولدى. بۇ چاغدا ئۆستەڭ قىرغىقى خۇددى ئەينەكتىن چەپچەك تۇتقاندەك يۇپقا مۇز بىلەن قاپلانغانىدى. مۇزنىڭ ئاستىدا شىلدىرلاپ ئېقىۋاتقان سۇ ئادەمنىڭ ھەۋىسى كەلگۈدەك سۈزۈك ۋە ئويناق ئىدى. ئۆستەڭنىڭ ئەتراپىنى قۇرۇپ كەتكەن كېپىكتال بىلەن جىغان چاتقاللىرى قاپلاپ كەتكەنىدى. ئەكبەر ئاغىنىلىرى بىلەن قىپيالىڭاچ بولۇپ، ئەنە شۇ مۇزلاردىن سىرغىپ ئۆتۈپ، ئۆستەڭنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى سۇغا چۆمۈلگەنىدى. توڭغانلىقتىن ئۇلارنىڭ لەۋلىرى كۆكىرىپ، چىشلىرى كاسىلداپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن بەدىنىدىن ھور كۆتۈرۈلەتتى، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ باتۇر، قەيسەرلىكىدىن كۆرەڭلەيتتى، پەخىرلىنەتتى، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ مۇزغا دەسسەپ تۇرۇپ چۆمۈلۈۋاتقان سوغۇق، يېقىمسىز سۇ ئۇلارغا ھۇزۇر بېغىشلىغانىدى.

ئەكبەرنىڭ خىيالىدىكى سالقىن، راھەت تۇيغۇسىنى يان تەرەپتىكى جىلغىدىن تۇيۇقسىز چىقىپ كەلگەن يىگىرمە بەش ياشلار چامىسىدىكى بىر سەھرالىق يىگىت بۆلۈۋەتتى.

يىگىت ئۇزۇن بوز كۆڭلەك ئۈستىگە مىشلە[1] كىيىۋالغان ئىدى، مىشلىنىڭ پەۋازلىرىغا ئويما گۈل چېكىلگەن بولۇپ،

① مىشلە — جىلىتكىگە ئوخشاش يەڭسىز نېپىز چاپان.

خېلى پەمى بار بىر قىزنىڭ قولىدىن چىققانلىقى كۆرۈنۈپ تۇراتـ-
تى . يىگىتنىڭ ئۆشنىسىدە ئۆچكە تېرىسىدىن ياسالغان قۇرۇق
تۇلۇم بار ئىدى . ئۇ ، ماشىنىنى كۆرۈپ ، ئۇدۇل يولۇچىلار
تەرەپكە كەلدى ۋە مۇلايىملىق بىلەن سالام بېرىپ ، ئۇلاردىن بىر
ئاز سۇ بېرىشنى ئۆتۈندى . لېكىن شوپۇر دوق قىلغاندەك :
— كۆرمىدىڭمۇ يىگىت ، سۇ بولسا ، ماشىنىنىڭ كۆتىنى
دۆڭگە قارىتىپ ، ئۆزىمىز ئىسسىق يەپ ئولتۇرامتۇق ؟ ! —
دېدى .
باھاۋىدىن مىرزا يىگىتكە قىزىقتى ۋە ئۇنىڭدىن سورىدى :
— ئىسمىڭ نېمە ؟
— قۇسەي ،— دېدى يىگىت ئىسسىقتىن يالقۇنجاپ ، تەرلەپ
كەتكەن يۈزىنى ئېرتىپ تۇرۇپ .
سوئال - جاۋاب داۋاملاشتى :
— قەيەردە تۇرىسەن ؟
— ئاشۇ جىلغىنىڭ ئىچىدە .
— ئۇ يەردە قانچە ئائىلە بار ؟
— بەش ئائىلە بار .
— ئۇ يەردە نېمە ئىش قىلىسىلەر ؟
— چارۋا باقىمىز ، يەنە ئانچە - مۇنچە تېرىقچىلىقمۇ قىلىد-
مىز !
— ئۇ يەردە سۇ يوقمۇ ؟
— يوق .
— سىلەر نېمە ئىچىسىلەر ؟
— يامغۇر ياغقاندا ، يامغۇر سۇلىرىنى يىغىۋالىمىز . سۇ
تۈگىسە ، سىلەرگە ئوخشاش يولۇچىلاردىن سۇ سوراپ ئىچىمىز .
— ئۇ يەردىن كۆچۈپ كەتسەڭلار بولمامدۇ ؟
— شۇ ئەمەسمۇ ! — دېدى شوپۇر باھاۋىدىن مىرزىنىڭ بۇ
سۆزىنى قۇۋۋەتلەپ ، — زەيمىگە كۆچۈپ كەتسەڭلار بولىدۇ ،

يىراق ئەمەس ، ئۇ يەردە ئېقىن سۇ بار ، مەھەللە بار يـاكى چوڭ سەلـگە كۆچـۈپ كەتسەڭـلارمۇ بولىدۇ ، ئۇ يەردە قۇدۇق سۈيى بار !...

— ياق كۆچمەيمىز ! — دېدى يىگىت بىر خىل قەتئىيلىك ۋە ئىپتىخارلىق تۇيغۇسى بىلەن ، — بۇ يەرنىڭ تاشلىرىنى باشقا يەرنىڭ ئۈنچە - مارجانلىرىغا تەڭ قىلمايمىز ! چۈنكى ، بۇ يەر بىزنىڭ يۇرتىمىز ، ئىككى دۇنيالىق ۋەتىنىمىز ! بۇ جىلغىدا بىزنىڭ بىر مۇنچە ئەجدادلىرىمىز ئۆتكەن ، بوۋامنىڭ ، دادامنىڭ قەبرىسى مۇشۇ يەردە ! ھەرقانچە قىيىنچىلىق بولسىمۇ ، ئۇلارنى تاشلاپ كەتمەيمىز !...

يىگىتنىڭ سۆزى گويا ئىنچىكە تال چىۋىق بىلەن ئۇلارنىڭ يۈرىكىگە ساۋىغاندەك ، ئۈچ مۇساپىر يولۇچىغا قاتتىق تەسىر قىلدى . ئۇلار كۆڭلىنىڭ قات - قېتىغا ئورناپ كەتكەن ھىجران ئازابىنى ، يۇرت دەردىنى بىر يولى چىقارماقچى بولغاندەك ، نەپ-سىنى تولدۇرۇپ ئۇلۇغ - كىچىك تىندى ۋە چوڭقۇر خورسىنىپ قويدى !

يىگىت توغرا دەيدۇ : ئەزەلدىن مۇھەببەتسىز يۈرەككە ۋەتەن سىغقان ئەمەس ! ھەقىقىي ۋەتەن ئوغلى ئۆزى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن تۇپراق ۋە شۇ تۇپراقتىكى ھەر بىر گۈل - گىياھ ، ھەر بىر تاش - داشقال بىلەن چەمبەرچاس باغلانغان بولىدۇ ! ئادەم قەيەردە ياشىمىسۇن — راھەتبەخش باغۇ ئېرەمدىمۇ ، گۈزەل مەنزىرىلىك ئاۋات شەھەردىمۇ ياكى قاقاس چۆل - جەزىرىدىمۇ — ئۆز يېرى-نى ، ئۆز ئېلىنى ۋە ئۆز ئەركىنى ھىمايە قىلىدۇ !

شۇڭا ، دۇنيادا ۋەتەنسىز ئىنسان بولمايدۇ ، ۋەتەن سۆيمىگەن ئىنساندا ۋىجدان بولمايدۇ ، ۋىجدانسىز ئىنساندا ئىمان بولمايدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ، ۋەتەن سۆيۈش ئىمان جۈملىسىگە كىرگەن !...

ماشىنا يەنە يولغا چۈشتى ، ئۇلار مېڭىش ئالدىدا ، قۇسەيگە سۇداندىكى سۇ بىلەن مېۋە شەربەتلىرىنى بەردى . چۈنكى ، ئۇنىڭ

سۆزى ، روھى ھەممەيلەننى تەسىرلەندۈرگەنىدى . شۇ تەسىر بىلەن ھاياجانلىنىپ قالغان باھاۋىدىن مىرزا كېتىۋېتىپ ، ھەمراھلىرىغا مۇنداق دېدى :

— «سەن سۆيگەن نەرسە سېنى يارىتىدۇ» دېگەن ھېكمەت راست ئىكەن . ۋەتەن بىزنى ياراتتى ، دىلىمىزنى ، تىلىمىزنى ياراتتى . ھەرقانداق ئادەمنىڭ ئۆز خەلقىنى ، ئۆز يۇرتىنى سۆيۈشى تەبىئىي ئىكەن . مەن ئۇچۇن نەمەنگاننىڭ مۇنبەت ، ھاۋالىق تاغ ـ دەريالىرى گۈزەل بولغىنىدەك ، سىلەر ئۇچۇن قەشقەرىيەنىڭ شېرىن ـ شېكەر مېۋىلىك باغۋارانلىرى گۈزەل . ئەمدى بايىقى يىگىت قۇسەي ئۇچۇنچۇ ؟ ئۇنىڭ ئۇچۇنمۇ ، ئەلۋەتتە مۇشۇ قاقاس تاغ ـ جىلغىدىكى تاش ـ تۇپراقلار بىلەن سالما ـ كەسلەنچۈكلەر ھەممىدىن گۈزەل ! باياتىندىن بېرى ، ئاجايىپ بىر رىۋايەت ئېسىمگە كېلىپ قالدى : دۆلەت شاھ سەمەرقەندى ئۆزىنىڭ «شائىرلار بوستانى» دېگەن ئەسىرىدە شۇنداق ھېكايە قىلغان : ئەمىر نەسىر بىن ئەھمەد ھىراتقا كەلگەندە ، بۇ شەھەرنىڭ جەننەتتەك ئىقلىمى ئەمىرنىڭ كۆڭلىگە يېقىپ قالدى . ئۆز پايتەختى بۇخارا ئەمىرنىڭ خاتىرىسىدىن پۈتۈنلەي كۆتۈرۈلدى ، ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ۋەزىرلەر ، بايلار ھىراتتا ئۇزاق تۇرۇپ قالغانلىقلىرىدىن كۆڭۈللىرىدە يۇرت سېغىنىشى ئۆيغىنىپ بىئارام بولۇشتى . لېكىن ، ھېچقانداق تەدبىر بىلەن ئەمىرنى بۇخاراغا قايتىشقا كۆندۈرەلمەيتتى . شۇنىڭ بىلەن ، ئاخىر ئۇلار ئۇستاز روداكىدىن ئۆتۈنۈپ ، ئەمىرنىڭ كۆڭلىدە بۇخاراغا قايتىش زوقىنى ئويغىتىپ بېرىشنى سورىدى . بىر كۈنى ئەمىر توساتتىن بۇخارا نېمەتلىرىنى ۋە ئۇ يەرنىڭ ساپ ھاۋاسىنى تىلغا ئېلىپ قالدى . شۇ چاغدا ئۇستاز روداكى بىر نەچچە كۈن بۇرۇن يېزىپ قويغان بىر قەسىدىنى قولىغا ئېلىپ ئوقۇدى :

مولىيان ھىدى بۇيان كەلمەكتىدۇر ،
يادقا يارى مېھرىبان كەلمەكتىدۇر .

گەر دەغەلدۇر[1] ئانچەيىن ئامۇل قۇمى ،
لېك[2] مەيىن ئىپەكسىمان كەلمەكتىدۇر .
گەرچە كەڭدۇر ئانچەيىن جەيھۇن[3] سۈيى ،
ئات بېلىدىن بى زىيان[4] كەلمەكتىدۇر .
ئەي بۇخارا ، شاد بولۇپ تەزىمگە چىق ،
چۈنكى پادىشاھ — مېھمان كەلمەكتىدۇر .
ئاي ئەگەر بولسا ئەمىر ، بۇخارا — ئاسمان ،
ئاي چىقىپ ئاسمان تامان كەلمەكتىدۇر .
سەۋرى ئەگەر بولسا ئەمىر ، بۇخارا — بوستان ،
سەۋرى بۈگۈن بوستان تامان كەلمەكتىدۇر .

قەسىدە ۋەتەن ھەققىدە ، ئۇنىڭ بىر بەلگىسى بولغان ، بۇخارا شەھىرىنى كېسىپ ئاقىدىغان مولىيان دەرياسى ھەققىدە ئىدى . ئېيتىلىشىچە ، بۇ قەسىدە ئەمىرنىڭ كۆڭلىدە مۇزلاپ ياتقان ۋەتەن مېھرىنى ئويغىتىۋەتكەنلىكتىن ، ئۇ ھەتتا ئۆتۈكىنىمۇ كىيمەي ، بۇخاراغا جۆنىگەن… !— باھاۋىدىن مىرزا ھېكايىسىنى توختىتىپ ، بىردەم شۈككىدە ئولتۇرۇپ قالدى ، ئۇنىڭ چىرايى تاتىرىپ ، ئاغزى ئۆمچەرەپ قالغانىدى ، مۆڭغا تولغان كۆزلىرىدىن بىر خىل ئېچكى ئازابنىڭ ئىزتىراپلىق شولىسى ئەلەڭگىيتتى ، بىر ئازدىن كېيىن ئۇ خۇددى ئۆزىگە - ئۆزى سۆزلىگەندەك مىسكىن ئاۋازدا سۆزىنى داۋام قىلدى ،— بۇ دۇنيادا ۋەتەنسىزلىكتىن ئېغىر دەرد يوق ئىكەن ! مەندە ھازىر پۇل دېسە بار ، نام دېسە بار . قولۇمنى نەگە سوزسام يېتىدۇ ، نەگە بارغۇم كەلسە بارالايمەن ، نۇرغۇن ئېسىل يەرلەرنى كۆردۈم ، زامانىۋى شەھەرلەردە تۇردۇم ، لېكىن ئۆزۈم تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ئاشۇ لاي كېسەك-

---

[1] دەغەل — يىرىك ، قوپال .
[2] لېك — لېكىن ، ئەمما .
[3] جەيھۇن — ئۆزبېكىستاندىكى ئامۇ دەرياسىنىڭ قەدىمكى نامى .
[4] بى زىيان — خەتەرسىز ، زەرەرسىز .

لىك ئۆي ، ئاشۇ چاڭ ـ توپىلىق مەھەللە ، ئاشۇ ئۆستەڭ ، ئاشۇ دەرەخ ۋە ئاشۇ سوقماق يوللار بىر كۈنمۇ ئېسىمدىن كۆتۈرۈلگىنى يوق ! ئۇنىڭ دەردى يۈرىكىمگە ئورناپ كەتتى ، ھەرقانچە قىلىپمۇ بۇ دەردنى يېڭەلمىدىم ! مېنىڭ كېيىنكى ئۆمرۈم مانا شۇ دەرد بىلەن ياقا يۇرتتا ئۆتۈپ كېتىدىغان ئوخشايدۇ !...

باھاۋىدىن مىرزا شۇ گەپلەرنى دېدى ـ دە ، بېشىنى تۆۋەن سېلىپ جىمىپ كەتتى . ئۇنىڭ شۇ تۇرقى بەئەينى تىرىك مۇردىغا ئوخشايتتى ، باھاۋىدىن مىرزا ماشىنىنىڭ سىلكىشى بىلەن بېشىنى كۆتۈرۈپ ، چوڭقۇر بىر ئۇھسىنغان ۋاقىتتا ، ئەكبەر ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئېقىۋاتقان مونچاق ـ مونچاق ياشلارنى كۆرۈپ قالدى...

ماشىنا گۈرۈلدەپ ، پۇشۇلداپ ، يىلان باغرى يولدا يۇقىرى ئۆرلىمەكتە ئىدى . يۇقىرى ئۆرلىگەنسېرى ، يولۇچىلارنىڭ كۆكسىگە تائىفنىڭ سالقىن ، خۇشبۇي ھاۋاسى ئۇرۇلۇشقا باشلىدى . لېكىن ، ھېچكىم بۇنى سەزمەيتتى ، ئۇلارنىڭ ئۆزى ماشىنىدا بولغان بىلەن ، خىياللىرى ئاللىقاچان تالاي يول ۋە تالاي كۆلپەتلەرنى ئېشىپ ، ئۆزىنىڭ ئەقىدە ۋە ئىمانى بولغان ئانا يۇرتقا قاراپ كەتكەنىدى !...

2

سۇھەيبە خېلى جۇرئەتلىك ، قورقۇمسىز ئايال ئىدى . لېكىن ، ئوغلى تۇغۇلۇپ ، قاچانكى ھېلىقى ئىش يۈز بەردى ، شۇنىڭدىن باشلاپ يۈرەكئالدى بولۇپ قالدى ، كىچىككىنە شەپىنى ئاڭلىسا ، چۆچۈپ ، ئەندىكىپ كېتەتتى .

ئوغلى ھېلىمشانىڭ يەتتە ئايلىق بولغان ۋاقتى ئىدى ، ناماز ئەسىردىن كېيىن ئۇنى ئېمىتىپ ، ئوماق ، سەبىي چىرايىغا مەھلىيا بولۇپ ئولتۇرغاندا ، يېنىك بىر شەپە ئاڭلىنىپ ، ئۇنىڭ

دىققىتىنى بۆلدى . ئۇنىڭ باش تەرىپىدە بىر نەرسە شىپىرلىغان-
دەك قىلاتتى . سۇھەيبە ئاستا بېشىنى كۆتۈرۈپ ، ئۈستىگە قارى-
دى ، قارىدىيۇ ، كۆزلىرى چەكچىيىپ ، يۈرىكى ئاغزىغا قاپلاشقان-
دەك بولدى .

سۇھەيبە يۆلىنىپ ئولتۇرغان تامنىڭ تورۇسقا تۇتاشقان يې-
رىدە بىر سويام ئۇزۇنلۇقتىكى بىر كەسلەنچۈك تامغا چاپلىشىپ
تۇراتتى ، ئۇنىڭ ئۇزۇن قۇيرۇقى ، سۇرلۇك كۆزى ۋە بەتبەشىرە
تەلەتى ئادەمنىڭ تېنىنى شۈركەندۈرەتتى . سۇھەيبە بۇرۇن سال-
ما ، كەسلەنچۈك دېگەندەك ئىسىملارنى ئاڭلىغان بولسىمۇ ، لې-
كىن كۆرۈپ باقمىغانىدى . ئۇنىڭ كىچىككىنە بىر مەخلۇق بول-
سىمۇ ، لېكىن بۇ دەرىجىدە سۇرلۇك ۋە يىرگىنچلىك ئىكەنلىكى-
نى ئويلاپ باقمىغانىدى .

سۇھەيبە قورقىنىدىن دېمىنى ئىچىگە يۇتۇپ ، ئوغلىنى باغ-
رىغا مەھكەم تاڭدى ، گويا ئۇ نەرسە ھازىرلا ئېتىلىپ چۈشۈپ ،
ئوغلىغا زىيان - زەخمەت يەتكۈزىدىغاندەك ئالاقزادە بولۇپ كەتكە-
نىدى .

سۇھەيبە ئىككىنچى قېتىم يۈرەكسىزلىك بىلەن بېشىنى
كۆتۈرۈپ ، كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قارىغاندا ، كەسلەنچۈك غىرقى-
راپ مېڭىپ ، پەنجىرىگە يېقىنلىشىپ قالغانىدى . كەسلەنچۈك
پەنجىرىنىڭ يېنىغا كېلىپ ، يەنە توختىدى ، قۇيرۇقىنى دىڭگايت-
تى ، بېشىنى تېز - تېز ھەرىكەتلەندۈرۈپ ، ئۇياق - بۇياققا
قارىدى ، سۇھەيبە قورقۇنچ ئىچىدە ئۇنىڭ ھەرىكەتلىرىنى كۆزەت-
كەچ ، پەنجىرىگە قارىدى ، خۇداغا شۈكرى ، پەنجىرە ئوچۇق ئى-
دى ، سۇھەيبە يەنىلا ئوغلىدىن ئەندىشە قىلىپ ، ئۇنى تېخىمۇ
ئىچكىرى يۇشۇرماقچى بولغاندەك ، باغرىغا تېخىمۇ چىڭ باستى .
شۇ چاغدا ، بوۋاق ھېلىمشا دىمىقىپ كەتتىمۇ ياكى ئانىسىنىڭ
قىسىشىدىن بىر يېرى ئاغرىپ كەتتىمۇ ، ئەيتاۋۇر تويۇقسىز
قىرقىراپ يىغلاپ كەتتى ، جىمجىت ئۆيدە تويۇقسىز پەيدا بولغان

بۇ شىددەتلىك ئاۋاز كەسلەنچۇكنىمۇ چۆچۈتۈۋەتتى ، ئۇ غىررىدە قىلىپ ئۆزىنى پەنجىرىگە ئاتتى ـ دە ، سىرتقا چىقىپ كەتتى .

سۇھەيبە «ئۇھ» دەپ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى ، يۈرىكىمۇ قالايمىقان سوقۇشتىن توختاپ ، ئاستا ـ ئاستا ئىزىغا چۈشتى ، ئوغلىنى باغرىدىن ئاجرىتىپ ، باش ـ كۆزلىرىگە توختىماي سۆ- يۈپ كەتتى…

شۇ كۈنى كەچتە ، ئاتىخان كەلگەندە ئۇ ، بۇ ئىشنى بەكمۇ قورقۇنچ ئىچىدە سۆزلەپ بەردى ، لېكىن ئاتىخان خوتۇنىنى خا- تىرجەم قىلىش ئۈچۈنمۇ ياكى ئەسلىدە شۇنداقمۇ ئىشقىلىپ ، بىر خىل پەرۋاسىزلىق بىلەن :

— قورقما ، كەسلەنچۈك دېگەن ياۋاش جانىۋار ، ئادەمگە چېقىلمايدۇ ، بۇنداق نەرسىلەرنىڭ يوقلاپ تۇرۇشى ئۆيگە نۇسرەت ئەكېلىدۇ !— دېدى .

لېكىن ، ئېرىنىڭ سۆزى سۇھەيبەنى خاتىرجەم قىلالمىدى ، شۇنىڭدىن باشلاپ ئۇنىڭ يۈرىكىگە بىر خىل ۋەھىمە ئورناپ كەتكەنىدى !…

مانا بۇگۈن سۇھەيبە يەنە يالغۇز قالدى ، ئاتىخان بىلەن ئەكبەر تائىفقا ماڭغاندا ، ئەمدى ئايغى چىققان ئوغلى ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن هويلىغىچە تايتاڭلاپ چىقىپ ئەگەشكەنىدى . ئاتىخان ئۇنى قولىغا ئېلىپ سۆيۈپ قويۇپ : «ئۇچ ـ تۆت كۈندە كېلى- مىز ، ئاناڭغا ئوبدان هەمراھ بول ـ هە ، ئوغلۇم !» دەپ چىقىپ كەتكەنىدى .

بۇ كېچە سۇھەيبەنىڭ زادىلا ئۇيقۇسى كەلمىدى ، نەچچە ئاي بۇرۇنقى ئاشۇ ئىش يەنە كۆز ئالدىغا كېلىۋېلىپ ، سۇر بېسىپ كېتەتتى ، يېنىدا پۇشۇلداپ ئۇخلاۋاتقان ئوغلىنى تۇرۇپ ـ تۇ- رۇپ قوينىغا سولاپ ، چىڭ قۇچاقلىۋالاتتى…

سۇھەيبە ئەتىسى بەكمۇ هارغىن ، روھسىز ئورنىدىن تۇر- دى ، چۈشكىچە بولغان ۋاقىتنى ئىلەڭ ـ سىلەڭ ئۆتكۈزدى ،

چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن ، ھېلىمشانى سەگۈنچەككە سېلىپ
ئۆخلىتىپ ، ئاندىن ئۆزىمۇ ئازراق ئارام ئالماقچى بولدى .
سەگۈنچەككە بۆلەنگەن ھېلىمشا يېڭىدىن ـ يېڭى قىلىق
چىقىرىپ ، ئۆزىچە بىر نەرسىلەرنى گۈڭراپ تېخىچە ئۆخلىمىغانىـ
دى ، سۈھەيبە ئۇنى لەرزان تەۋرىتىپ ، ئۆينىڭ تۈڭلۈكىدىن
چۈشۈپ تۇرغان يوپيورۇق نۇرغا قارىغىنىچە ئەرەبچە ئەللەي ناخـ
شىسىنى غىڭشىپ ئولتۇراتتى . نۇر ئۇنىڭ كۆزىگە دەسلەپ ئاـ
قۇچ ، كېيىن ھەسەن ـ ھۈسەندەك رەڭدار كۆرۈندى ، ئاندىن
خۇددى بىرسى قولى بىلەن ئۇنى چالغىتقاندەك تەۋرىنىشكە ، مىدـ
دىرلاشقا باشلىدى . سۈھەيبە ھەيران بولۇپ ، كۆزىنى يوغان
ئاچتى ۋە زېھنىنى يىغىپ ، تۈڭلۈككە دىققەت بىلەن قارىدى .
سۈھەيبە كۆزىگە ئىشەنمەي قالدى ، چۈنكى تۈڭلۈكتىن قىيپاش
چۈشۈۋاتقان نۇر راستىنىلا مىدىرلاپ ، رەڭلىنىپ غەلىتە بىر
نەرسىگە ئايلىنىۋاتاتتى . غەلىتە نەرسە ئاخىر نۇردىن ئاجرىلىپ ،
ئۆزىنىڭ ئەسلىي قىياپىتىنى كۆرسەتتى . ئۇ ، تۈڭلۈكتىن
ئاستا ـ ئاستا ساڭگىلاپ چۈشۈۋاتقان بىر غۇلاچ ئۇزۇنلۇقتىكى
زەھەرلىك چار يىلان ئىدى...
سۈھەيبەنىڭ پۇت ـ قولىدا جان قالمىدى ، كۆزى چانىقىدىن
چىقىپ كەتكۈدەك چەكچىيىپ كەتتى ، قورقۇش ھەم ۋەھىمىدىن
يۈرىكى توختاپ ، بەدىنى مۇزلىغاندەك ھالغا كېلىپ قالدى . ئەـ
گەر ئۇ يالغۇز بولغان بولسا ، شۇ تۇرقىدا ئولتۇرۇپ ھوشىدىن
كەتكەن بولاتتى ، لېكىن ئوغلى ئۇنى ئېسىگە كەلتۈردى ، سۈھەيبە
ئاجايىپ بىر ئىلاھىي كۈچ بىلەن ئورنىدىن چاچراپ تۇردى ۋە
سەگۈنچەكتىكى بالىنى يۇلۇپ ئېلىپ ، ئۆزىنى ھويلىغا ئاتتى .
ئۇنىڭ ھويلىدا تۇرۇپ چىرقىرىغان دەھشەتلىك ئاۋازى قوشنا ـ
قولۇملارنى چۆچۈتۈۋەتتى . بىر نەچچەيلەن ھويلىغا يۈگۈرۈپ
كىردى ، بۇ چاغدا يىلانمۇ تۈڭلۈكتىن ساڭگىلاپ ئۆيگە چۈشۈپ
بولغانىدى ، ئارىدىن ئوتتۇرا ياشلىق بىر ئادەم ئۆيگە چاچراپ

كىرىپ ، يوغان تاغار بىلەن يىلاندىنى باسماقچىۋالدى ، قالغانلار تاياق ـ كالتەكلەر بىلەن ئۇرۇپ ، يىلاننى ئۆلتۈرۈۋەتتى !

لېكىن ، سۇھەيبەنىڭ قورقۇنچى تېخى بېسىقمىغانىدى . كۆز ئالدىدا يۈز بەرگەن بۇ دەھشەتلىك كۆرۈنۈشتىن بىچارە جۇۋان خۇددى سوغۇق كېچىدە يامغۇردا قالغان تۇمۇچۇقتەك غال ـ غال تىترەيتتى !

ئۇنى بىر ئايال قوشنىسى ئۆيىگە ئەكىرىپ كەتتى ، ئۇ ياشانغان ، تەجرىبىلىك ئايال ئىدى .

— قىزىم ، ھەرگىز قورقماڭ ! — دېدى ئۇ سۇھەيبەنىڭ كۆڭلىنى تىنچىتىشقا ئۇرۇنۇپ ، — ئاللانىڭ قۇدرىتى بىلەن يۇسۇپ ئەلەيھىسسالام قۇدۇق ئىچىدىن ، دانىيال ئەلەيھىسسالام شىر ئۇۋىسىدىن قۇتۇلۇپ قالغاندەك ، سىزمۇ بۇ بالايىبەتتەردىن قۇتۇلۇپ قالدىڭىز ! ئەمدى ھېچ ئىش بولمايدۇ ، ئاتىخان قايتىپ كەلگەندە تۇغۇلۇككە سىم تور بېكىتىپ ، تامنىڭ ئاراشلىرىنى ئېتىۋەتسە ، ھەممە ئىش تۈگەيدۇ !

لېكىن ، سۇھەيبەنىڭ قۇلىقىغا بۇ گەپلەر كىرمەيتتى ، ئۇ ، خۇددى روھى چىقىپ كەتكەن ئادەمدەك ناھايىتى پەرىشان ئىدى ، كىچىككىنە بىر شەپىنى ئاڭلىسا ، چۆچۈپ ، ئەندىكىپ كېتەتتى . ئۇنىڭ ھەممىدىن بەك ئەنسىرەيدىغىنى ، مانا شۇ يۈرەك پارى ، كۆڭۈل خۇشى — ھېلىمشا ئىدى . سۇھەيبەنىڭ قاپاقلىرى قىزىرىپ ئىششىپ ، كىرپىكلىرى پۈچىلىپ ، يۈزى ئاپئاق تاتىرىپ كەتكەنىدى .

سۇھەيبە ئارقا ـ ئارقىدىن ئىككى قېتىم يۈز بەرگەن بۇ مۇدھىش ئىشنى ئاللانىڭ ئۆزى بىلەن ئوغلىغا قىلىۋاتقان بېشارىتى دەپ بىلىپ ، بۇ ئۆيدە تۇرماسلىق قارارىغا كەلدى . ئاتىخان قايتىپ كەلسە ، دەرھال ئۇنىڭ بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ، باشقا يەرگە كۆچۈشنى كۆڭلىگە پۈكتى . لېكىن قېرىشقاندەك ئاتىخاندىن خەۋەر يوق ئىدى ، تۆت كۈن ئۆتۈپ كەتتى ، ئەمدى سۇھەيبە-

نىڭ سەۋر قاچىسى تولدى ، كىشىنىڭ ئۆيىدە تۇرۇۋېرىش ئۇنىڭغا ئېغىر كەلدى . توساتتىن ئۇنىڭ خىيالىغا قاھىرەگە قايتىش پىكرى كېلىپ قالدى . سۇھەيبە توي قىلىپ كەلگەن ئىككى يېرىم يىلدىن بېرى ئاتا ـ ئانىسىنى كۆرۈپ باقمىغانىدى . تۇرۇپلا ، ئاتا ـ ئانا مېھرى ، يۇرت سۆيگۈسى ئۇنىڭ قەلبىنى ئۆرتىدى . سۇھەيبە بىر كېچە ئويلىنىپ ، ئاخىر قاھىرەگە بېرىش قارارىغا كەلدى ، ئۇ ئانا بولۇش سۈپىتى بىلەن يالغۇز ئوغلىنى قوغداپ قېلىشى كېرەك ئىدى ! ئاتا ـ ئانىسىنى يوقلاش ۋە ئۇلارنىڭ بىردىنبىر نەۋرىسى بولغان ھېلىمشانى ئۇلارغىمۇ كۆرسىتىش ئۇنىڭ پەرزەنتلىك بۇرچى ئىدى ! بەلكىم بۇ ئارىلىقتا ، ئاتىخان باشقا يەردىن يېڭى ئۆي ئېلىپ ، ئۇنى خاتىرجەم قىلىشى مۇمكىن ئىدى .

ئەتىسى ، سۇھەيبە بىر پارچە خەت يېزىپ ، قوشنىسى ئارقىلىق ئاتىخانغا قالدۇردى ۋە بىر بوغچا بىلەن ھېلىمشانى باغرىغا بېسىپ ئۆيدىن چىقىپ كەتتى .

3

ئاتىخان بىلەن ئەكبەر تائىفتىن بىر ھەپتىدە قايتىپ كىردى .

بولغۇسى قۇدىسى نادىر ھاجىم ئۇلارنى مېھمان قىلدى ، پۈتۈن تائىفنى ئايلاندۇرۇپ سەيلە قىلدۇردى ۋە بۇ جەرياندا توي ۋاقتىنىمۇ دەسلەپكى قەدەمدە بېكىتىپ قويدى .

ئاتىخان كەنجى پەرزەنتى ھېلىمشانى بەكمۇ سېغىنىپ كەلگەنىدى . ئۇنىڭ سېغىنغان يۈرىكىگە ئوغلىنىڭ تاتلىق قىلىقلىرى بىلەن چۈچۈك تىلى ئەمەس ، بەلكى سۇھەيبە يېزىپ قالدۇرغان خەتنىڭ ئاچچىق قامچىسى تەگدى . بىر پارچە پاتلانغان كەشمىر قەغىزگە يېزىلغان خەت قىسقىلا ئىدى ، ئەكبەر ئۇنى دادىسىغا

ئوقۇپ بەردى :

«پېقىرنىڭ ئىگىسى ، ھۆرمەتلىك مۇرەببىمگە :

بولغان ئىشلارنى قوشنىلاردىن ئاڭلالا ، مېنىڭ ئۆيگە كىرگۈدەك ماجالىم قالمىدى ، ئوغلىمىزنىڭ تەقدىرىدىن ئەنسىرەپ قالدىم ! ئاخىر سىلىدىن بىسوراق قاھىرەگە كەتتىم . ھەممىگە ئاللا گۇۋاھ ، مېنىڭ بۇ يەردە تۇرغۇدەك ۋە سىلىنىڭ قايتىپ كېلىشلىرىنى كۈتكۈدەك تاقىتىم قالمىدى ! ئاجىزلىرىنىڭ بۇنداق ئەقىلسىزلىكىنى كەچۈرگەيلا ! مەن سىلىنى قاھىرەدە كۈتىمەن . ئاللا ھەممىمىزنى سالامەت قىلسۇن !… »

ئاتىخان خەتنى ئاڭلاپ بولۇپ ، قولىدىكى چاي ئىچىۋاتقان جانان پىيالىنى غەزەپ بىلەن يەرگە ئاتتى…

يۇرىكىمۇ ئاشۇ جاراڭشىپ سۇنغان پىيالە بىلەن پارە ـ پارە بولۇپ كەتكەندەك ئېچىشىپ ئاغرىدى . چۈنكى ، خەت ئۇنىڭ يۈرىكىگە نەشتەردەك ئۇرۇلغان ، يۇقىرىقى يازمىشلاردىن ئۆزى ھاڭۋېقىپ ، پۈتۈن ۋۇجۇدى مۇزلاپ كەتكەنىدى !

ئاتىخان ئايالىنىڭ بۇنداق بەڭۋاش ، يېڭىلتەكلىكىدىن قاتتىق خاپا بولدى ، ھەتتا ئۇنى ۋاپاسىز ، دەپ قاراپ ، ئاغزىدىن يامان گەپ چىقىرىۋېتىشكە قىل قالدى .

ئەكبەر دادىسىنىڭ بۇنداق قاتتىق ئاچچىقلانغانلىقىنى تۇنجى قېتىم كۆرۈۋاتاتتى . دېمىسىمۇ ، ئاتىخانىنىڭ كۆڭلىدىكى نەچچە ۋاقىتتىن بۇيانقى مېھرىبانلىق ئورنىنى ئەمدى كۈچلۈك غەزەپ ئىگىلىگەنىدى !

شۇنداق ، بىر ۋۇجۇدتا تەڭداشسىز مېھىر تۇيغۇسىمۇ ، چەكسىز قەھىر قۇدرىتىمۇ بولىدۇ !

ئەكبەر ئۆزىچە مۇلاھىزە قىلىپ ، بۇنداق زىيادە ئاچچىقنىڭ ئاستىدا ، سۆھەيبە بىلەن ھېلىمشانى ھادىس ياخشى كۆرۈش تۇيغۇسىنىڭ يوشۇرۇنغانلىقىنى بىلىپ يەتتى . دەرۋەقە ، سۆھەيبە ياخشى كۆرۈشكە ئەرزىيدىغان پاك ۋە لاتاپەتلىك ئايال ئىدى .

— دادا، نېمانچە ئاچچىقلىنىسەن!— دېدى ئەكبەر يەردە چېچىلىپ ياتقان پىيالە سۇنۇقلىرىنى تېرىۋېتىپ، — ئىنساپ بىلەن ئويلىغاندا، سوھەيبەدىن رەنجىشكە بولمايدۇ! قوشنىلارنىڭ گېپىنى ئاڭلىمىدىڭمۇ، ئۇنداق يوغان، قورقۇنچلۇق يىلاننى كۆرسە، مەزلۇم خەق ئەمەس، مانا مەن دېگەن ئوغۇل بالىنىڭمۇ پېيى سىرقىرىماي قالمايدۇ! ئۇنىڭ ئۈستىگە، سوھەيبەنىڭ يۇرتىنى، ئاتا - ئانىسىنى كۆرمىگىنىگە ئۇزاق بولدى، كۆرۈش ئىمكانىيىتى تۇرۇپ، كۆرمىسە ئۇۋال بولمامدۇ؟! بۇنداق دەرد بىز بىلەنلا كەتسۇن، دادا!

— نېمە ئۈچۈن مەندىن بىسوراق كېتىمدۇ؟!— دېدى ئاتىخان يەنە شۇ ئاچچىقى بىلەن چالۋاقاپ، — بىزنىڭ كېلىشىمىزنى كۈتسە بولمامدۇ؟!

— كۈتەلمىگەن گەپ، شۇ!— دېدى ئەكبەر سوھەيبەنى ئاقلاپ، — خەتتە ھەممە گەپ ئوچۇق تۇرمامدۇ! سەن ھەمىشە «شىرنى يەڭگەن باتۇر ئەمەس، ئاچچىقنى يەڭگەن باتۇر» دەيتتىڭ، دادا. بۈگۈن بۇ گەپ ئۆز بېشىڭغا كەلدى، ئاچچىقىڭنى بېسىپ ئويلاپ باق!

ئەكبەرنىڭ گېپى تەسىر قىلدىمۇ ياكى سۆزلەپ - سۆزلەپ ئاچچىقى كەتتىمۇ، ئاتىخان خۇددى سۆرەم تارتىپ ھارغان ئۆكۈزدەك پۇششىدە بىرنى تىنىپ پەسكويغا چۈشتى.

— خەير!··· — دېدى ئۇ ئاخىر ئۆزىنى - ئۆزى بەزلەپ، — سالامەت بارسىلا مەيلىغۇ!

— سالامەت بارمايدىغان ئىش يوق، دادا! — دېدى ئەكبەر دادىسىنىڭ كۆڭلىدىكى ئەنسىزلىكنى بىلىپ، — ھەرەمنىڭ يېنىدىن ماشىنا كىرا قىلىپ جىددىگە كىرىدۇ، ئۇنىڭدىن كېيىن پاراخوتقا ئولتۇرۇپ قاھىرەگە بارىدۇ. ئەنسىرىمە، ھازىرقى قاتناش ئىشلىرى بۇرۇنقىدەك مۇشكۇل ئەمەس، دادا! ئاسانلىشىپ كەتتى، ئون — يىگىرمە كۈندىن كېيىن سەن بېرىپ ئەكېلىۋال-

ساق بولدۇ !

— مەن ! ؟— ئاتىخان يەنە جۇدۇنى تۇتقاندەك گۈركى-رىدى ،— مەن قاھىرەگە بېرىپ قايتۇرۇپ كېلەمدىمەن تېخى ! ؟ ئۇنداق ئىش يوق ! ئۆزى كەتكەندىكىن ئۆزى كەلسۇن ، بولمىسا ، ئاتا - ئانىسىنى ئېمىپ ياتسۇن !

— قېنى ، ۋاقتى كەلسۇن ، دادا ! كۆرەرمىز !— دېدى ئەك-بەر ۋە ئاتىخانغا قاراپ مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى .

ئەتىسى ، ئاتا - بالا ئىككىيلەن ئۆينىڭ ئوڭلاشقا تېگىشلىك يەرلىرىنى ئوڭلىدى ، تۇڭلۇككە سىم تور يېپىپ ، ئەينەك جاھاز بېكىتتى ، پەنجىرىنى چوڭايتىپ ، دېرىزە ئورناتتى ، تاملارنىڭ ئارقا - ئالدىدىكى يوچۇق - ئاراچلارنى لاي بىلەن ئېتىپ ، سىلىق سۇۋىدى . شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئۆزلىرىمۇ كېچىلىرى خاتىرجەم ياتىدىغان بولدى .

بۇ ئارىلىقتا ، ئەكبەر يەنە شۇ دوستى ھارىسنىڭ ياردىمى بىلەن جىددىدىكى دۇكىنىنى سېتىپ ، مەككىنىڭ «مۇددىئا» دېگەن ئاۋات بازىرىدىن بىر دۇكاننى سېتىۋېلىپ ، تىجارىتىنى مەككىگە يۆتكىدى .

بىر ئايدىن كېيىن ئەكبەر بىلەن گۈلبەھرەمنىڭ تويى بول-دى . قىز تائىفتىن مۇشۇ ئۆيگە كۆچۈرۈپ كېلىندى . ئاتىخان ساتىراشلىق دۇكىنىنىڭ بىر بۇلۇڭىغا ئىككى تال شالنى قويۇپ ، شۇ يەردە يېتىپ - قوپتى .

تويىنىڭ بولدى - بولدىسى ، مېھمانىنىڭ كەلدى - كەتتىسى تۈگەپ ، بىرەر ئاي ئۆتكەندە ، پاسار ھاجىم تۇيۇقسىز ئاتىخاننىڭ دۇكىنىدا پەيدا بولۇپ قالدى . بۇ ئادەمنىڭ مەككە تەرەپكە كەلمى-گىنىگە بىرەر يىل بولۇپ قالغانىدى .

— قانداق ئۇستام ؟— دېدى ئۇ قىزغىن سالاملىشىپ ، — سالامەت تۇرۇۋاتامىلا ؟

— خۇداغا شۈكرى ،— دېدى ئاتىخانمۇ سالامنى ئىلىك ئې-

لىپ ،— سالامەت ، تۇپراقنىڭ ئۈستىدە تۇرۇۋاتىمەن !

سالام - سەھەتتىن كېيىن ، پاسار ھاجىم سۇھەيبەنىڭ ، ھېلىمشانىڭ خەۋىرىنى يەتكۈزدى ، ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي ئۇلارنى ماختىدى ، بولۇپمۇ ھېلىمشانىڭ تاتلىق قىلىقلىرىنى ، «دادا» دەپ تۇۋلىغان ئاۋازلىرىنى دوراپ ، ئاتىخاننىڭ يۈرىكىگە ئوت يېقىۋەتتى ، ئاخىرىدا سۇھەيبەنىڭ بىر پارچە خېتى بىلەن ھېلىمشانىڭ يېقىندا تارتىلغان بىر پارچە رەڭلىك سۈرىتىنى بەردى . خەتتە : «مەن سىلىنى كۈتۈپ ئېڭەكلىرىم چۈشۈپ قالاي دېدى ، سىلى بولمىسىلىرى بىزگە قاھىرەمۇ كۆڭۈلسىز تۇيۇلىدىكەن… » دېگەن يۈرەك سۆزلىرى يېزىلغانىدى . ئاتىخان ئوغلىنىڭ سۈرىتىگە قاراپ قېتىپلا قالدى ، بالا شۇنداق ئوماق ، ساغلام چوڭ بولغانىدى ، قارىقاتتەك مۆلدۈر كۆزلىرى ئاتىخانغا قاراپ كۈلۈپ تۇراتتى !…

— شۇنداقمۇ تاشلىۋەتكەن بارمۇ ، ئۇستام ؟— دېدى پاسار ھاجىم كايىغاندەك تەلەپپۇزدا ،— مەن خوتۇنلىرىنىڭ قانداق ئەھۋالدا كەتكەنلىكىنى بىلدىم ، ئايال خەقنىڭمۇ كۆڭلىنى چۈشەنمەسەك بولمايدۇ ! ئۇلار ھەرقانچە ئاجىز بولسىمۇ ، لېكىن پەرزەنت ئۈچۈن ئەڭ غەيۇر باتۇرلارغا ئايلىنالايدۇ . سۇھەيبە ئوغلىنى ئويلىغان ، شۇڭا ئۇنىڭ كۆزىگە ھېچنېمە كۆرۈنمىگەن ! سىلى ئۇنى كەچۈرمىسىلە بولمايدۇ ، خۇدامۇ راۋا كۆرمەيدۇ !…

يېقىندىن بېرى ئاتىخان ئۇلارنى كۆپرەك ئويلايدىغان بولۇپ قالغانىدى ، بولۇپمۇ قېرىغاندا تاپقان كەنجى ئوغلى ھېلىمشا ئۇنىڭ كۆڭۈل مەيلىنى تارتىپ كېتىۋاتاتتى . سۇھەيبەمۇ پات - پات چۈشىگە كىرىپ ، ئۇنىڭ كۆڭۈل ئارامىنى بۇزاتتى . شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، ئاتىخان كىتاب ئوقۇپ ئولتۇرۇپ ، مۇھەممەد پەيغەمبەرنىڭ مۇنداق بىر سۆزىنى كۆرۈپ قالدى : «سىلەر خوتۇنلىرىڭلارنىڭ قېشىغا بېرىڭلار . چۈنكى ، سىلەر ئۇلار ئۈچۈن خۇددى ئۆزلىرىنىڭ كىيىم - كېچەكلىرىگە ئوخشاش زۆرۈر .

ئۇلارمۇ سىلەر ئۇچۇن خۇددى ئۆزۈڭلارنىڭ كىيىم - كېچەكلىرىدەك زۆرۈر» .
بۇ ئەقىدە شۇ كۈندىن باشلاپ ساداقەتمەن بىر مۇخلىسنى ئىنتايىن قىيىن مۇشكۇلاتقا سېلىپ قويغانىدى . خوتۇنىنىڭ ئارقىسىدىن قاھىرەگە باراي دېسە ئەرلىك غۇرۇرى ، تەكەببۇرلۇقى يول قويمايتتى ؛ بارماي دېسە ھىجران ئازابى ، سېغىنىش دەردى يۈرەكنى ئۆرتەيتتى !...
مانا بۇگۇن پاسار ھاجىمنىڭ تۇيۇقسىز پەيدا بولۇپ ، خەت كۆتۈرۈپ كېلىشى خۇددى ئاتىخانغا ئېگىز ئۆگزىدىن چۈشۈش ئۇچۇن شوتا قويۇپ بەرگەندەك ، ئۇنى قىيىن مۇشكۇلاتتىن قۇتۇلدۇردى .
— قېيناتىلىرى مۇستاپا سۆيمەنمۇ سىلىنىڭ قاھىرەگە بېرىپ ، بالا - چاقا بىلەن جەم بولۇپ ، بىر مەزگىل دەم ئېلىپ كېلىشلىرىنى ئېيتتى ، — دېدى پاسار ھاجىم ئۇنى تېخىمۇ قىزىتىپ ، — ئەمدى بارمىسىلىرى بولماس . كونىلارمۇ : «قىرىق قوتان مېلىڭ بولسىمۇ ، ياخشى خوتۇن بولمىسا بىكار» دەپ توغرا ئېيتقان . قېرىغاندا سىلىگە ئەسقاتىدىغىنى ، يەنە شۇ سۇھەيبە !
ئاتىخان ئارتۇقچە ئىككىلىنىپ ئولتۇرمىدى ، ئۇ ھازىر ئەكبەردىن خاتىرجەم ئىدى . ئەكبەر ئەمدى ئۆز يولىنى ئۆزى تېپىپ ماڭالايتتى . بۇ كۈنلەردە ، ئۆزىمۇ دۇكاندا يېتىپ - قوپۇپ تۇرمۇشتا قىيىنىلىۋاتاتتى . شۇڭا ئاتىخان بۇ يەردە تارتىشقۇدەك ھېچ نەرسە بولمىغاچقا ، پاسار ھاجىمغا كەسكىنلا جاۋاب بەردى :
— بولىدۇ ھاجىم ، قاھىرەگە بارسام باراي . ماڭا نەگە بارسام بەرىبىر تۆت تەرىپىم ئوخشاشلا قىبلە !

توققۇزىنچى باب

شاھ ھۇزۇرىدا

1

يىللار خۇددى شامال سۈرگەن يېنىك بۇلۇتلاردەك ، ئارقا ـ ئارقىدىن ئۆتۈپ كەتتى . ئۇنىڭ قالدۇرغىنى قېرىلارغا ساقال ۋە قورۇق ، ياشلارغا كۈچ ۋە ئەقىل بولدى !

ئاتىخان قاھىرەدە بىغەم بېسىپ تۇرۇپ قالدى . قېيناتىسى مۇستاپا سۆيمەن كېسەل بولۇپ يېتىپ قالغاچقا ، ئۇنىڭ دەۋۋان رەستىسىدىكى كاتتا گەزلىمە دۇكىنىنى ئاتىخان ئىگە بولۇپ باشقۇرۇۋاتاتتى .

ئەكبەر قەدىم جاينى ساتتى . مۇسقىلەدىكى ھەرەمگە يېقىن بۇ ئەتىۋار جايغا رىياددىن كەلگەن چوڭ بىر باي مېھمانخانا سال-ماقچى بولدى . ئۆز ۋاقتىدا ھېچكىم كۆزگە ئىلمىغان بۇ قاقاس تاشلىق يەرنىڭ بۈگۈنكى كۈندە بىر غېرىچ باھاسىنىڭ ئالتۇنغا تەڭ بولىدىغانلىقىنى ھېچكىم ئويلاپ باقمىغانىدى . ئەكبەر ئۇنىڭ پۇلىغا شۇبەيكىدە يېڭى سېلىنغان زامانىۋى بىنادىن بىر يۈرۈش ئۆي سېتىۋالىدى . بۇ ئۆيلەرنىڭ توك ، سۇ ، گاز دېگەنلىرى تولۇق ئىدى . بۇلارنى ئويلىسا ، ئەكبەر ئۆز ۋاقتىدا ئەبۇلەھەبنىڭ يىراقنى كۆرەرلىك بىلەن يەرنى كۆپ ھەل قىلىپ بەرگەن دانالى-قىدىن قاتتىق سۆيۈنەتتى ۋە ئىچىدە ئۇنىڭغا رەھمەت ئېيتاتتى !

لېكىن بۇ كۈنلەردە ، ئەكبەرگە ئوخشاش سىرتتىن كەلگەن

«بۇخارى»[1] لارنىڭ ئىش ـ ئوقىتى تازا ئاقمايۋاتاتتى. بۇنىڭغا بىر نەچچە يىلنىڭ ئالدىدا، مەككىدە چىقىدىغان «ئەل بىلاد»[2] گېزىتىنىڭ مەلۇم سانىدا ئېلان قىلىنغان «چەت ئەللىك بۇخارىلارنىڭ سودا ـ تىجارەت قىلىشىغا بولمايدۇ» دېگەن بىر پارچە ماقالە سەۋەب بولغانىدى، ھازىرغىچە بۇ ماقالىنىڭ مۇئەللىپى مەلۇم ئەمەس ئىدى، بىرەرسىمۇ ئۇنىڭغا رەددىيە بېرىپ ماقالە يازمىدى. شۇڭا مەزكۇر ماقالە مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلاردا ئۆزىنىڭ كۈچىنى كۆرسىتىۋاتاتتى: ئىقامەت[3] ھەل قىلىش، تىجارەت كىنىشكىسى ئېلىش ۋە يېڭىلاش قاتارلىق ئىشلارنىڭ ھەممىسى توسقۇنلۇققا، سوغۇق مۇئامىلىگە ئۇچراۋاتاتتى. كىشىلەر ئارامخۇدا دۇكان ئاچالمايتتى، كۆڭلىرى دەككە ـ دۈككە ئىچىدە ئۆتۈۋاتاتتى. بۇنداق بېسىم ۋە خورلۇقتىن بىزار بولغان بەزى بۇخارىلار مەككىنى تاشلاپ، باشقا يۇرت ـ شەھەرلەرگە چۇراپ چىقىپ كېتىشتى. ئەكبەر يەنىلا دۇكان ئېچىش بىلەن چاربازارچىلىقنى ماسلاشتۇرۇپ، تۆلكىگە ئوخشاش تەدانىلىق بىلەن جان بېقىپ كېتىۋاتاتتى!

بۈگۈن شەنبە، مەككىنىڭ ئىچى ئەتىگەندىلا قىزىشقا باشلىدى.

ئەكبەر تۈنۈگۈن جۈمە نامىزىدا ھارىس بىلەن كۆرۈشۈپ، بۈگۈنكى كۈندە ئىككى ئائىلە بىللە دېڭىز بويىغا بېرىپ، دەم ئېلىپ كېلىشنى كېلىشىپ قويغانىدى. ئۇلار ئەمدى ناشتا قىلىپ بولۇشىغا، ھارىسنىڭ كىچىك ساياھەت ماشىنىسى ئەكبەرنىڭ قورۇسى ئالدىغا كېلىپ سىگنال بەردى. ماشىنىنىڭ ئۈستىگە خېلى كۆپ يۈك ـ تاق تېڭىلغانىدى.

ئەكبەر بالا ـ چاقىسىنى ئېلىپ ئىشىك ئالدىغا چىقتى. ئۇنىڭ قوشماق مېغىزدەك بىر جۈپ قىزى — يەتتە ياشلىق

---

[1] بۇخارى — ئەرەبلەر ئوتتۇرا ئاسىيالىقلارنى شۇنداق دەيدۇ.
[2] ئەل بىلاد — يۇرت دېگەن مەنىدە.
[3] ئىقامەت — ۋاقىتلىق نوپۇس.

ئانارگۈل بىلەن بەش ياشلىق ئىپارگۈل چاچلىرىنى تۈگۈپ ، ھاۋا
رەڭ يىپەك رەختتە بىر خىل كىيىنىپ ، شۇنداق ئوماق ۋە شوخ
بولۇپ كەتكەنىدى . ئۇنىڭ ئايالى گۈلبەھرەم بولسا ، قاپقارا ئابا-
يىغا پۈركىنىپ ، بەئەينى قارا كۆلەڭگىدەك ھېچنېمىسىنى پەرق
ئەتكىلى بولمايدىغان پىنھان قىياپەتكە كىرىۋالغانىدى .

ئۇلار ماشىنىغا چىقتى ، ماشىنىدا ھارىسنىڭ ئايالى تامازۇر
بىلەن ئالتە ياشلىق ئوغلى زىياد بار ئىدى .

ماشىنا مەككىنىڭ سىرتىغا چىقىپ ، يەمەن تاشيولىنى
بويلاپ يۈرۈپ كەتتى . ئۆز ۋاقتىدا تۆگە كارۋانلىرى يۈرۈيدىغان
ئوڭغۇل - دوڭغۇل بۇ يولدا ھازىر ھەر خىل تىپتىكى يۈك
ماشىنىلىرى غۇيۇلداپ ئۆتۈشۈپ تۇراتتى .

ئۇلار ئۇزاققا قالماي قىزىل دېڭىز بويىغا كەلدى . دېڭىز
ھەيۋەتلىك گۈركىرەيتتى ۋە ئاپئاق بۇژغۇنلىرىنى چاچرىتىپ ،
ئادەمگە ھۇزۇر بېغىشلايتتى .

دېڭىز بويىدىكى يۇمشاق قۇملۇق ئۈستىگە پىرامىدا شەكىل-
لىك كىچىك چېدىر تىكىلدى . چېدىرنىڭ ئىچىگە ئەدىياللار سې-
لىندى ۋە ئوتتۇرىسىغا تاشتىن ئوچاق ياسىلىپ ، مىس كورا
ئېسىلدى ، ئىككى چوكان پاراڭلاشقاچ ، چۈشلۈك تاماققا تۇتۇش
قىلدى . بالىلار ئاللىقاچان كۆڭلەكلىرىنى سېلىپ ، چۇرقىرى-
شىپ دېڭىز بويىدىن قۇلۇلە تېرىشكە كىرىشىپ كەتكەنىدى .
دېڭىز بويىدىكى قۇملۇقلار قۇرۇق قۇلۇلە قېپى ۋە بېغىر رەڭ
قۇلۇلە پوستلاقلىرى بىلەن تولۇپ تۇراتتى...

ئەكبەر بىلەن ھارىس دېڭىزغا خېلى ئىچكىرىلەپ كىرىپ ،
سۇغا چۆمۈلدى . تىنىمسىز چايقىلىپ تۇرغان شورلۇق ، سوغۇق
سۇ ئۇلارنىڭ بەدەنلىرىنى قىزارتىۋەتتى .ئەكبەر ھارىسنىڭ ئارقى-
سىدىن يەنىمۇ ئىچكىرىلەپ كىرىشكە جۈرئەت قىلالمىدى ، چۈنكى
قۇدرەتلىك دېڭىز شاۋقۇنى ئۇنىڭ مېڭىسىگە ئۇرۇلۇپ ، بىر ئاز
جىددىيلەشتۈرۈپ قويغانىدى ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىچكىرى ماڭغان-

سىرى دېڭىز ئاستىدىكى تاشلار كۆپىيىپ ، يوغىنايتتى ، پىچاق-
نىڭ بىسىدەك ئۆتكۈرلىشىپ كەتكەن بەزىبىر تاشلار ئادەمنىڭ
پۇت ـ پاچاقلىرىنى تىلىپ ، جاننى قاقشىتاتتى . شۇڭا ئەكبەر
دېڭىز دولقۇنىغا ئۆزىنى قويۇپ بېرىپ ، ئاستا ـ ئاستا قىرغاققا
قايتىپ كەلدى . يۇمشاق نەم قۇم ئۇستىدە ئولتۇرۇپ ، ھارىسقا
قارىدى ، ھارىس دولقۇنلار بىلەن ئېلىشىپ ، بەزىدە يۇقىرى كۆ-
تۈرۈلەتتى ، بەزىدە سۇ ئاستىغا شۇڭغۇپ كىرىپ كېتەتتى . ئەك-
بەر ھارىستىن كۆزىنى ئۈزۈپ ، كۆز ئالدىدا يېيىلىپ ياتقان بۇ
پايانسىز ، قۇدرەتلىك دېڭىزغا قارىدى . ئۇنىڭ نەزىرىدە ، دېڭىز
تولىمۇ پاك ، سىرلىق بىر دۇنيا ئىدى . دېڭىز ئۆز ۋۇجۇدىغا يات
بولغان ھەرقانداق غەلدە ـ غەشلەرنى تىنىمسىز دولقۇنلىرى بىلەن
ئۇرۇپ ، ئىتتىرىپ قىرغاقلارغا ئاپىرىپ تاشلايتتى ، ئۆز جىسمى-
دا زەررىچە داغ ساقلىمايتتى !

ئەكبەر كۆزلىرىنى خىيال بىلەن يېرىم يۇمۇپ ، دېڭىز بى-
لەن تۇتىشىپ كەتكەن چەكسىز ئۇپۇققا ۋە بۇ ئاتەش زېمىننىڭ
يەنە بىر چېتىدىكى باشقا بىر دۇنياغا نەزەر سالماقتا ئىدى . ئۇ ،
يىراقتىكى سۇغا تۇتاشقان يايسىمان ئۇپۇقتىن ، دېڭىزنىڭ شاۋ-
قۇنلۇق بۇژغۇنلىرىدىن گويا يۇرتىنىڭ يېشىللىققا پۈركەنگەن باغۇ
ئېرەملىرىنى ، ئانا تىلدا سۆزلىشىۋاتقان ئۆز كىشىلىرىنىڭ يې-
قىملىق پاراڭلىرىنى ، قايناق بازارلاردىكى تەنتەنىلىك سادالارنى
ئاڭلىغاندەك ، كۆرگەندەك بولدى...

ئاھ ، قۇدرەتلىك خۇدا ! شۇ تۇرقىدا بىر كارامەت قىلساڭ ،
دېڭىزدىكى بىرەر بېلىق خۇددى چۆچەكلەردىكىدەك ، مېنى دۈم-
بىسىگە مىندۈرۈپ ، ئاشۇ يىراقتىكى سېغىنغان ، تەشنا بولغان
يۇرتۇمغا ، قېرىنداشلىرىمنىڭ قېشىغا ئېلىپ بارسا ، خۇشاللىق-
تىن يۈرەكلىرىم يېرىلىپ كېتەرمۇ ؟ !...

— نېمانچە مۇڭلىنىپ ئولتۇرۇپ كەتتىڭ ؟

ھارىسنىڭ تۇيۇقسىز سوئالى ئەكبەرنىڭ يىراقلارغا سوزۇل-

غان خىيال يىپلىرىنى ئۈزۈۋەتتى .

— ئۆزۈمچە ! ... — دېدى ئەكبەر ئاستا بېشىنى كۆتۈرۈپ .

هارىس ئۇنىڭ ئالدىدا يېرىم يالىڭاچ پېتى ئۆرە تۇراتتى . ئۇنىڭ قوڭۇر رەڭ تېرىسى پارقىراق ، بەدىنى بېجىرىم ، بولجۇڭلىرى چىڭ ئىدى . قويۇق چېچى بىلەن قاپقارا بۇرۇتلىرى ئارىسىدا ئېسىلىپ تۇرغان سۇ دانچىلىرى قۇياش نۇرىدا مەرۋايىتتەك جۇلالىنىپ يالتىرايتتى ، كېيىن بۇ سۇلار ئاستا ـ ئاستا تۆۋەنگە سىرغىپ ، مەيدىسىدىكى قويۇق يۇڭلار ئارىسىغا كىرىپ غايىب بولاتتى...

هارىس ئەكبەرنىڭ يېنىدا ئولتۇردى . كۆپۈكلىنىپ ، قىرغاق سۆيۈپ تۇرغان تىنىمسىز سۇ ئۇلارغا ئەركىلىگەندەك يۈگۈرۈپ كېلىپ ، پۇتلىرىنى يېقىملىق سىلاپ قويۇپ ، يەنە ناز بىلەن ئارقىغا قايتاتتى .

— سەن ئەمدى شىركەت قۇرۇپ ، تىجارەت يولۇڭنى كېڭەيتسەڭ بولاتتى ، ئەكبەر ، — دېدى هارىس قولىدىكى رەڭدار قۇلۇلە قېپىنى ئويناپ ئولتۇرۇپ ، — مەن شىركەت قۇرغانىنىڭ پايدىسىنى كۆرۈۋاتىمەن ، تىجارىتىم چېگرا هالقىپ كەتتى .

— مەن نېمە كويدا ، سەن نېمە ئويدا هارىس ! — دېدى ئەكبەر دوستىغا تەئەججۇپ بىلەن قاراپ ، — ئىككى ـ ئۈچ يىلدىن بېرى دۇكاننى تۈزۈكرەك ئېچىپ ، ئارامخۇدا تىجارەت قىلالمايۋاتساق ، شىركەت قۇرۇش نەدە ! ؟

— تېخىچە ئاشۇ «ئەل بىلاد»تىكى ماقالىنىڭ ئىشىمۇ ؟ — سورىدى هارىس هەيران بولغاندەك .

— شۇ ئىش ! — دېدى ئەكبەر بىر خىل نەپرەت تۇيغۇسى بىلەن ، — سەن كۆپرەك چەت ئەللەردە يۈرۈپ ، بىزنىڭ ئەھۋالىمىزدىن خەۋەرسىز قالدىڭ ، هارىس ! «ئەل بىلاد»قا چىققان ئاشۇ ماقالىنىڭ كاساپىتى بىلەن تىجارەت يولىمىز بوغۇلدى ، قاچان تۇتۇپ ئالار ، قاچان قوغلىۋېتەر ، دەپ دەككە ـ دۈككە

ئىچىدە قالدۇق . مانا قارىغىنە ، مېنىڭ ئاشۇ ئىككىنچى قىزىم
بەش ياشقا كىردى ، تېخىچە نوپۇسقا ئولتۇرغۇزمىدى ، مۇشۇ
زېمىندا تۇغۇلغان بىر نارەسىدىنى مۇشۇ زېمىن يەكلەۋاتىدۇ .
شۇنچە يىل مۇساپىرچىلىقنىڭ دەردىنى تارتقىنىمىز يەتمىگەنـ
ـدەك ، ھۆكۈمەتتىكىلەرنىڭ بۇ ئىشى بەكمۇ ئېشىپ كەتتى ، ھاـ
رىس ! بىز گويا بۇ يۇرتنىڭ رەقىبى بولۇپ قالدۇق ! ھەجگە
كېلىپ ، يۇرتقا قايتالمىغانلىقىمىز بىزنىڭ گۇناھىمىزمۇ ؟ ! شۇنـ
ـچە ئېغىر جۇدالىقنىڭ دەردىنى كۆتۈرۈۋاتقاندا ، بۇ بىزگە يەنە
نېمە تارتقۇلۇق ؟ ! مۇنداق بولۇۋەرسە ، بىز زادى قانداق ياشايـ
ـمىز ؟ ! نەدىن چىقىش يولى تاپىمىز ؟ ! ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزنىڭ
«ۋەتەنسىزنىڭ گۆرى تار » دېگىنى راست ئىكەن !... لېكىن ، بۇ
گەپلەر سېنىڭ كۆڭلۈڭگە كەلمىسۇن ، ھارىس ! مەن ھەرگىزمۇ
بۇ يۇرتنى ، ئەرەبلەرنى ئەيىبلىمەكچى ئەمەس . بۇ يۇرت بىزنى
قوينىغا ئالدى ، ئىسسىق ماكان بەردى ، ئەرەبلەرمۇ بىزنى يەكلىـ
ـگىنى يوق ، ساڭا ئوخشاش ، داداڭغا ئوخشاش تالاي ـ تالاي ئاق
كۆڭۈل كىشىلەر بىزنى ئۆز قېرىنداشلىرىدىن چارە كۆرۈۋاتىدۇ...
لېكىن ، بىزنىڭمۇ تىرىكچىلىك قىلىش ، پۇل تېپىپ ياخشىراق
ياشاش ھوقۇقىمىز بولۇشى كېرەكتە ! بەزىلەر بۇنى چۈشەنمەيۋاتىـ
ـدۇ ، مەن شۇنى دېمەكچى !...

ئەكبەر سۆزدىن توختاپ ، ئېغىر خۇرسىنىپ قويدى . ھارىس
ئۇنىڭ سۆز ئورامىدىن ، ئەلپازىدىن ئىچى دەردكە توشۇپ كەتكەنـ
ـلىكىنى ، خورلۇق ھېس قىلىۋاتقانلىقىنى بىلدى . شۇڭا ، دوستىـ
ـنىڭ كۆڭلىنى ياساش ، دەردىگە داۋا بولۇش ئۈچۈن مۇنداق
دېدى :

— ئاداش ، گېزىتتىكى گەپلەر قۇرئاننىڭ ئەمرى ئەمەس ،
قانۇنمۇ ئەمەس ! ئۇ پەقەت مەلۇم بىر تەرەپنىڭ كۆز قارىشى
بولۇشى مۇمكىن . ئاللا ياراتقان ھەرقانداق بەندىنىڭ بۇ دۇنيادا
ياشاش ، تىرىكچىلىك قىلىش ھوقۇقى بار . بەزىلەرنىڭ «چەت

ئەللىك بۇخارى» دەپ مىللىي ئايرىمىچىلىق قىلىشى ئىسلام دىنىغا يات نەرسە! مەككە يالغۇز ئەرەبلەرنىڭلا ئەمەس، بەلكى پۈتۈن دۇنيادىكى مۇسۇلمانلارنىڭ مەككىسى، ئۇنى تارىختىن بېرى، دۇنيادىكى بارلىق مۇسۇلمانلار ئورتاق گۈللەندۈرگەن! ئەمدى كېلىپ، بەزىلەرنىڭ ئۇنىڭغا يەككە - يېگانە خوجا بولغۇسى كېلىۋاتقان ئوخشايدۇ! لېكىن، بۇ ھەرگىز ئاقمايدۇ!— ھارىس سۆزدىن توختاپ، يىراقلارغا كۆز تىكتى، دېڭىزنىڭ ھەيۋەتلىك شاۋقۇنىغا قۇلاق سالدى، ئاندىن چوڭقۇر بىر تىنىۋېلىپ، سۆزىنى داۋام قىلدى،— بىلەمسەن، ئەكبەر! بىز ئەرەبلەر جاھالەت پاتقىقىغا بەكمۇ چوڭقۇر پاتقان خەلق. بىزنىڭ تارىخىمىز نادانلىققا، ۋەھشىيلىككە تولغان قان - ياشلىق تارىخ! ئەرەبلەرگە ئىسلامدىن بۇرۇن، ھېچ نەرسە ھارام ئەمەس ۋە ھېچقانداق ئىش جىنايەت ئەمەس ئىدى! ئەگەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام دۇنياغا كېلىپ، ھىدايەت نۇرى بىلەن بۇ زېمىننى يورۇتمىغان؛ بىر - بىرى بىلەن سىياسىي، دىنىي، مىللىي بىرلىكى يوق، چېچىلاڭغۇ ئەرەبلەرنى ئىسلام تۇغى ئەتراپىغا ئۇيۇشتۇرمىغان بولسا، ئەرەبلەر ئۆزئارا تەپرىقىچىلىك، قىرغىنچىلىق بىلەن بىر - بىرلىرىنى ئۆلتۈرۈپ، بۇ زېمىننى يامان ئادەت، قەبىھ ئەخلاق ھۆكۈم سۈرگەن شەيتانلار ماكانىغا ئايلاندۇرۇۋەتكەن بولاتتى! پەيغەمبىرىمىز ئۆز دۈشمەنلىرى بىلەن ئون ئۈچ يىل جاپالىق كۈرەش قىلدى، ئىسلام دىنىي ئەقىدىلىرىنى تارقىتىش ئۈچۈن جان - دىل بىلەن تىرىشتى. ئاخىر خارلىقنى، زۇلۇمنى، نادانلىقنى، ناھەقچىلىكنى، جاھالەتنى، بەتنىيەتنى يوقىتىپ، بۇ زېمىننى ئىلىم - ئېرپانغا، ھەق - ئادالەتكە، نۇر ۋە سائادەتكە ئېرىشتۈردى. ئۇنىڭ ئاشۇ تىرىشچانلىقى بولمىغان بولسا، بۈگۈنكى كۈندە، مۇقەددەس مەككىمۇ بولمىغان بولاتتى! مەككە — مەدەنىيەت تۈپەيلىدىن ئەمەس، بەلكى ئاشۇ ئۇلۇغ ئىسلام دىنى تۈپەيلىدىن بەرپا بولغان!

هازىرمۇ بەزى ئادەملىرىمىزنىڭ كاللىسىدا ، ئاشۇ جاھىلە-
يەت دەۋرىنىڭ زەھەرلىك ساقىندىلىرى تۈگىگىنى يوق . ئۇلار
ئادەملەرگە ، زامانغا ئەنە شۇ زەھەرلىك قاراشلىرى بىلەن مۇئامى-
لە قىلىدۇ . مېنىڭچە ، «ئەل بىلاد»دا چىققان ھېلىقى مۇئەللىپ-
سىز ماقالىمۇ چوقۇم ئاشۇ خىل قاراشتىكى ئادەملەرنىڭ پىكرى !
مەن مۇنداق ئويلاۋاتىمەن ، ھازىر فايسال[1] ئابدۇل ئەزىز پادىشاھ-
لىق تەختىگە چىقتى . ئەگەر بۇ ئىشتىن ئاشۇ زاتنى خەۋەردار
قىلساق ، ئۇ چوقۇم بىر نەرسە دېيىشى مۇمكىن . بىز بۇ ھەقتە
دادام بىلەن پاراڭلىشىپ باقايلى ، ئەكبەر . دادامدىن تېخىمۇ ياخ-
شى ئەقىل چىقىپ قالسا ئەجەب ئەمەس ، بولامدۇ ؟
ھارىسنىڭ سۆزلىرى سەمىمىي ھەم قىزغىن ئىدى . راستى-
چىللىق ۋە ھەققانىيلىق تۇيغۇسى بىلەن سۇغىرىلغان بۇ مەردانە
سۆزلەر ئۇزاقتىن بېرى ئەكبەرنىڭ كۆڭلىدە يىغىلىپ قالغان
غەشلىك بىلەن بۇرۇقتۇرمىلىقنى كۆتۈرۈۋەتكەندەك بولدى . ئەك-
بەرنىڭ قارىشىچە ، ھارىسنىڭ بۇ سۆزىدە ، بىلىملىك ، ئوقۇمۇش-
لۇق ، سەمىمىي بىر ئادەمنىڭ ئۆزى ۋە ئۆز مىللىتىنىڭ ئۆتمۇ-
شى ھەم ھازىرى توغرىسىدا كەسكىن ، خالىس ، ئاقىلانە باھا ۋە
ھۆكۈم بار ئىدى .
شۇڭا ئەكبەر ھارىسنىڭ تەكلىپىگە خۇشاللىق بىلەن
قوشۇلدى .
قۇياش بىر كۈنلۈك قۇتلۇق سەپىرىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ ،
ئۇپۇققا باش قويدى ۋە كۆپ ئۆتمەي دېڭىزغا پاتتى ، ئۇنىڭدىن
قالغان شەپەق نۇرى سۇ يۈزىدە جىلۋىلىنىپ ، پۈتۈن ئالەم سۈس
قىزىللىق نۇرىغا چۆمۈلگەن ۋاقىتتا ، ھارىسنىڭ ماشىنىسى دېڭىز
بويىدىن قوزغىلىپ ، مەككىگە قاراپ يۈرۈپ كەتتى .

---

[1] فايسال — ئابدۇل ئەزىز سەئۇدنىڭ ئىككىنچى ئوغلى ، 1964 ـ يىلى پادىشاھلىق تەختىگە
چىققان .

2

ئەبۇلەھەبكە قىرلىق يەتتى ، چاچ ـ ساقاللىرى ئاقىرىپ ، بۇرۇنقى ئىرغايدەك بىجىرىم قامىتى لەسسىدە ئىگىلگەنىدى .

ئۇ ، تالا ـ تۈزگە كۆپ چىقمايتتى ، پۈتۈن ـ پۈتۈن كۈنلىردىنى تائەت ـ ئىبادەت بىلەن ئۆيدە ئۆتكۈزەتتى ، دوختۇرنىمۇ ئۆيىگە تەكلىپ قىلىپ داۋالىناتتى .

بۈگۈن ئەكبەر ئەبۇلەھەبنى ئالاھىدە يوقلاپ كەلدى . ئۇ كىرگەندە ، ئەبۇلەھەب شىپاڭلىق ئازادە ئايۋاندا گىرىت ئوقۇپ ئولتۇراتتى .

— كەل بالام !— دېدى بوۋاي كۆزىدىكى يۇقىرى گرادۇسلۇق ئەينەكنى ئېلىپ ،— يوقاپ كەتتىڭغۇ ، داداڭدىن خەۋەر بارمۇ ؟

ئەبۇلەھەب شۇ گەپلەرنى قىلىۋېتىپ ، يۇمشاق يىپەك ياغلىق بىلەن ياشاڭغىراپ قالغان كۆزلىرىنى سۈرتتى ۋە بەدىنىنى رۇسلاپ ، يېنىغا قىرلاپ قويۇلغان ياستۇققا يۆلەندى .

— دادامدىن يېقىندا خەت كەلدى ، ئۆزلىرىگە سالام ئېيتىپتۇ ، — دېدى ئەكبەر بوۋايغا يېقىن ئولتۇرۇپ ، — ھېلى ـ بېرى كېلىدىغاندەك ئەمەس ، قاھىرەگە كۆنۈپ قالغان ئوخشايدۇ ، ئىنىم ھېلىمشا مەكتەپتە ئوقۇۋېتىپتۇ .

— بوپتۇ ، نەدە بولسا سالامەت بولسۇن . قېرىغاندا ئادەمنىڭ كۆڭلى نەدە خۇش بولسا ، شۇ يەردە تۇرسا بولۇۋېرىدۇ ، قاھىرەمۇ ئوبدان جاي ، ھاۋالىق ، گۈزەل ، — دېدى ئەبۇلەھەب ۋە چوڭقۇر بىر خۇرسىنىپ قويدى ، — ھازىر مەنمۇ ، داداڭمۇ بۇ دۇنيانىڭ مېھمىنى بولۇپ قالدۇق !

ئەكبەرنىڭ ئالدىغا داستىخان سېلىندى ، يېمەك ـ ئىچمەك ، مېۋە ـ چېۋە كەلتۈرۈلدى . شۇ ئارىلىقتا ، هارىسمۇ يېتىپ كەلدى . بىر قۇر چاي ئىچكەندىن كېيىن ، هارىس ئەبۇلەھەبتىن

سورىدى :

— دادا ، ئۆتكەندە دېگەن گەپنى ئويلاپ باقتىڭمۇ ؟ ئەكبەرلەر نېمە قىلىشنى بىلمەي ، بەك بىتاقەت بولۇپ كېتىۋاتىدۇ !

— شۇنداق ، تاغىا ،— دېدى ئەكبەرمۇ ئۇنىڭ سۆزىگە ئۇلاپلا ،— بىز بۇنداق چېكى يوق دەككە ـ دۈككە تۇرمۇشتىن بەكمۇ خۇنۇقۇپ كەتتۇق . بىزنىڭ ئىشلىرىمىز يا ھالال ئەمەس ، يا ھارام ئەمەس ، تېخى ھالال بولۇپ كېتىۋاتىدۇ !

بوۋاي بىر پەس كۆزىنى يۇمۇپ ، بېشىنى ساڭگىلىتىپ جىمـ جىمدە ئولتۇردى ، كېيىن بىر ئىش ئېسىگە كەلگەندەك ، لەپپىدە بېشىنى كۆتۈرۈپ :

— مەن بۇ ئىشنىڭ تېگى ـ تەكتىنى ئۇقتۇم !— دېدى ۋە ئاچچىقلانغاندەك بېشىنى ئاستا سىلكىپ قويۇپ داۋام قىلدى ،— گېزىتتىكى ھېلىقى ماقالە مۇشۇ يەردىكى بىر نەچچە قىزىل كۆز ، ھەسەتخورلارنىڭ ئىشى ئىكەن . ئۇلار ئۆزلىرى ئەتىگەندىن ـ كەچكىچە چىلىم تارتىپ ، ياستۇق قىرلاپ ، قۇرۇق پاراڭ سوقۇپ پۇل تاپالماي ، ئەكبەرگە ئوخشاش جاپا چېكىپ ، ھالال پۇل تاپقانلارنى كۆرۈپ كۆزلىرى قىزىرىپتۇ ، ئىچى ئېچىشىپ ، كۆـ رەلمەي شەھەر مەمۇرلىرىغا چېقىپتۇ . ئاڭلىشىمچە ، ئۇلار «چەتـ تىن كەلگەن بۇخارىلار بىزنىڭ رىزىقىمىزنى تارتىۋالدى ، بازارـ لىرىمىزنى ئىگىلەپ ، تىجارەت يولىمىزنى تارايتىۋەتتى ، بۇنداق كېتىۋەرسە ، مەككىدىكى ئەرەبلەر ئۆزاقىقا قالماي ، گادايلىشىپ كېتىدۇ ، چەتتىن كەلگەن بۇخارىلار بېيىپ ، بېشىمىزدا ياڭاق چاقىدۇ !··· » دەپ دادخولۇق ئېيتىپ ، ئۇلارنىڭ بېشىنى ئايلانـ دۇرۇپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۇلارمۇ بۇ ئىشقا يەڭگىللىك بىلەن قاراپ ، ھېلىقى ماقالىنىڭ «ئەل بىلاد»دا ئېلان قىلىنىشىغا قوشۇلۇپتۇ . بۇ ئىش ھازىر بىر ئاز مۇرەككەپ ، بالىلىرىم . بۇنىڭغا كاتتىراق ئادەملەردىن بىرسى ئوتتۇرىغا چىقىپ گەپ قىلمىسا ، شەھەر مەمۇرىيىتىدىكىلەر ھەرگىزمۇ ئۆزى چىقىۋالـ

غان ئۆگزىدىن ئۆزلىرى ئاسانلىقچە چۈشۈپ بەرمەيدۇ !
— شۇڭا دەيمەن ، مەلىك فايسالغا ئەرز قىلىش
كېرەك !— دېدى ھارىس ئالدىراپ .
— مېنىڭچە ، بولىدۇ ، بۇ ئەرزنى قىلىش كېرەك !— دېدى
ئەبۇلھەب ۋە بىر ئاز دېمىنى ئېلىۋېلىپ داۋام قىلدى ، — فايسال
بەكمۇ يۇقىرى مەرتىۋىلىك پادىشاھ . بۇنداق ئادەملەر پۇقرالارغا
چوقۇم شەپقەت ۋە مەرھەمەت يولىنى تۇتىدۇ . ئاخىرەتنىڭ
بەخت ـ سائادىتى ، دۇنيانىڭ ئامان ـ ئېسەنلىكى شەپقەت ۋە
مەرھەمەتكە باغلىق . پادىشاھلارنىڭ كىشىلەرگە قىلغان شەپقەت
بەلگىلىرىدىن بىرى ، خەلقلەرنى ئۆزىگە دوست تۇتقانلىقى بولى-
دۇ ! سىلەر ئاڭلىغانمۇ ، مەلىك فايسال ھەر جۈمە كۈنى شەھەر-
دىن چىقىپ ، توپىلىق يولدا يالاڭغىداق مېڭىپ ، ئوچۇق دالىدا
ئىككى رەكەت سۈننەت نامىزىنى ئوقۇپ ئاندىن شەھەرگە قايتىدى-
كەن . قايتىش يولىدا ئاددىي پۇقرالار بىلەن ، غېرىب ـ غۇرۋالار
بىلەن ئەھۋاللىشىپ ، ئۇلارنىڭ دەرد ـ ئەھۋالىنى ئاڭلايدىكەن ،
مۇشكۇلاتلىرىنى شۇ يەردىلا ھەل قىلىپ بېرىدىكەن...
— شۇنداق كاتتا پادىشاھ تۇرۇپ ، نېمە ئۈچۈن يالاڭغىداق
ماڭىدىغاندۇ ؟ — ھەيران بولۇپ سورىدى ھارىس .
— نېمە ئۈچۈن بولاتتى ، — دەپ ھاياجان بىلەن چۈشەندۈر-
دى ئەبۇلھەب ، — ۋەتەن تۇپرىقىنى ئەزىزلەپ شۇنداق قىلىدى-
كەن ! پادىشاھلار پۇقرالارغا ، ئەلگە قانچە كۆپ مېھىر ـ شەپقەت
قىلسا ، ئاللاتائالا پادىشاھقا شۇنچە رەھمەت كۆزى بىلەن قارايدۇ .
فايسال پادىشاھ ھەقىقەتەن ئاللانىڭ نەزىرى چۈشكەن زات !
بۇ گەپلەردىن ئەكبەرنىڭ كۆڭلى يورۇپ كەتتى ، ئۇنىڭ
قەلبىدە فايسال پادىشاھقا نىسبەتەن بىر خىل غايىبانە ھۆرمەت
ۋە ئېھتىرام تۇيغۇسى ئويغاندى . ئەگەر ئۇ پادىشاھ بىلەن كۆرۈ-
شۈپ ، مۇشۇ ئىشنى ھەل قىلسا ، «بىرى ياققان ئوت مىڭنى
ئىسسىتىدۇ » دېگەندەك ، نۇرغۇن ئادەملەرنىڭ مۇشكۇلى ئاسان

بولاتتى !

ئىشقىلىپ ئۇ ، ئەبۇلەھەبنىڭ ئۆيىدىن خۇشال ۋە ئۈمىدۋار قايتتى .

ئەتىسى ، بەگتۆمۈر ، مۇسا داڭقان ۋە قۇددۇس ھاجىلار بىلەن كۆرۈشۈپ ، بۇ ئىشنى مەسلىھەتلەشتى .

— شۇنداق قىلايلى ، پادىشاھقا ئەرز سۇنايلى !— دېدى بەگتۆمۈر كۆپۈپ ، — ئۇلار نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ، بىزنى گۆش ، ئۆزلىرىنى قوش قىلىپ ، بىزنى يەتكۈچە چوقۇلىدى ! ئادەمنى بۇنداقمۇ بوزەك قىلغان بارمۇ ؟ !

— توغرا ، ئەمدى بۇنداق بىپەرۋا يۈرۈۋەرسەك بولمايدۇ !— دېدى قۇددۇس ھاجىممۇ قوشۇلۇپ ،— ۋاقتى كەلدى ، ئەمچەك تەلەپ قىلىش كېرەك !

لېكىن ، بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان بەزى ھەمشەھەرلەر ئۇلارنى بۇ ئىشتىن يالتايتىشقا ئۇرۇندى . «بىز خەقنىڭ يۇرتىدا ياشاۋاتىمىز ، ئەزەلدىن قاغا ـ قاغىنىڭ كۆزىنى چوقۇغان ئەمەس ! ئىش ئەپلەشمەي قالسا ، ئېغىزدىن چىققان گەپ كېيىن ئۆزىمىزنى ھەرە بولۇپ چاقىدۇ . مۇشۇ ئەرزنى قىلمىساق بولارمىكىن !» دېيىشتى ئۇلار ئەندىشىگە چۈشۈپ .

ۋەھالەنكى ، ئەكبەر قەتئىي نىيەتكە كېلىپ بولغانىدى ، بەزىلەرنىڭ بۇنداق ئارىسالدى گەپلىرى ئۇنى نىيىتىدىن ياندۇرالمىدى . ئۇ ، «يېتىپ قالغۇچە ئېتىپ قال» دېگەن روھ بىلەن ھەمراھلىرىنى قوزغاتتى .

شۇنداق قىلىپ ، ئەكبەر باشلىق تۆت كىشى نۇرغۇن بۇخارىلارغا ۋەكىل بولۇپ ، پادىشاھقا ئەرز سۇنۇش قارارىغا كەلدى ، ئەرز تېكىستىنى ئەكبەر يازىدىغان بولدى .

ئەكبەر شۇ كۈنى يېرىم كېچىگىچە ئۇخلىماي ، قىسقا ھەم تەسىرلىك بىر ئەرز تېكىستى يېزىپ چىقتى . ئۇ ، ئەرزنىڭ بېشىنى قۇرئاندىكى : «ھەي ئىنسانلار ، بىز سىلەرنى بىر ئاتا ۋە

بىر ئانىدىن يارىتىپ ، تۆرلۆك مىللەت ۋە قەبىلىلەر قىلىپ
قويـدۇق . سىلەر بىـر ـ بىرىڭلار بىلەن يېقىندىن تونۇشقايسىـ
لەر ! » دېگەن سۆز بىلەن باشلاپ ، ئاخىرىنى ھەدىستىكى مۇنۇ
سۆز بىلەن ئاخىرلاشتۇرغانىدى : «مۆمىن كىشىنىڭ كۆڭلىگە
خۇرسەندىلىك يەتكۈزۈشىنىڭ ئۆزى — ساۋاب جەھەتىدە ئادەم ۋە
پەرىلەرنىڭ قىلغان ئىبادەتلىرىگە باراۋەردۇر ! »

ئەرز تېكىستى باشقىلارغىمۇ يارىدى ، ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ،
مۇنداق تەسىرلىك ، مېغىزلىق سۆز جەۋھىرى ھەرقانداق جاۋاھىـ
راتتىن ئۈستۈن تۇراتتى ، شۇڭا بۇنى ئوقۇغان ئادەم ئويلانماي
قالمايتتى !

ئۇلار ئەتىسى ، مەككىدە ئولتۇراقلىشىپ قالغان نەچچە يۈز ـ
لىگەن مۇساپىر «كەلگىندى»لەرنىڭ ئۈمىد ـ ئارزۇسىنى كۆ ـ
ڭۈللىرىگە پۈكۈپ جىددىگە يۈرۈپ كەتتى . بۇ كۈنلەردە فايسال
پادىشاھ جىددىدىكى ئوردىسىدا ئىش بېجىرىۋاتاتتى .

3

پادىشاھ ھۇزۇرىغا كىرىش ئانچە ئاسانغا چۈشمىدى ، لېكىن
ئۇلار نىيىتىدىن يانمىدى ، ھەرقانچە توسقۇنلۇققا ئۇچرىسىمۇ بەل
قويۇۋەتمىدى .

ئۇلار بەش كۈنگىچە ئوردا دەرۋازىسىدىن نېرى كەتمىدى ،
ئىسسىقتا كۆيدى ، يامغۇردا دۇگدەيدى ، شامالدا پۈچۈلدى ، قور ـ
ساقلىرى ئاچسا قۇرۇق نان يېدى ، ئۇسسىسا سۇدانىدىكى ئىلمان
سۇنى ئىچتى ، ئۇلارنىڭ ئىرادىسى ، غەيرىتى ئاخىر ئوردىنىڭ
باش مۇلازىمەتچىسىنى تەسىرلەندۈردى . قېنىق ماش رەڭ ھەربىي
فورما كىيگەن ، بىر يېنىغا ئەگرى قىلىچ ، بىر يېنىغا تاپانچا
ئاسقان ، بۇرۇتلۇق ، ئۆڭى قارا باش مۇلازىمەتچى ئۇلارنىڭ يېنىغا
كېلىپ مۇنداق دېدى :

— فايسال پادىشاھ بىر نەچچە كۈندىن بېرى خارجى ئىشلە-
رى بىلەن ئالدىراش بولۇپ كەتتى . مەن سىلەرگە قايىل بولدۇم .
كۆرۈشمىگۈچە بولدى قىلمايدىغان ئوخشايسىلەر . بولدى ، مەن
سىلەرنى كۆرۈشتۇرەي ، لېكىن بۈگۈن بولمايدۇ ، ئەتە ئەتىگەندە
كېلىڭلار ، قانداق ؟

— بولىدۇ ، سىزگە رەھمەت ! — دېدى ئەكبەر خۇشال
بولۇپ ،— لېكىن ئەتە سىزنى قانداق تاپىمىز ؟

— مەن سىلەرنى تاپىمەن ! — دېدى باش مۇلازىمەتچى ،—
مېنىڭ ئىسمىم مەسئۇد ، سىلەر ئەتە ئەتىگەندە مۇشۇ يەرگە كې-
لىپ مېنى كۈتۈڭلار !

— بولىدۇ ، ئەتە كۆرۈشەيلى !

ئەكبەرلەر ئوردا ئالدىدىن بەش كۈنلۈك ھاردۇقى بىراقلا
چىققاندەك ، خۇشال ۋە روھلۇق قايتتى . جىددىنىڭ «باب مەككە»
دەپ ئاتىلىدىغان مەككە دەرۋازىسىنىڭ يېنىدىكى سارايغا كېلىپ ،
ئەتىكى كۆرۈشۈشنىڭ قانداق بولىدىغانلىقى توغرىسىدا نېرى -
بېرى پاراڭلىشىپ كۈننى كەچ قىلدى .

ئەتىسى ناماز بامداتتىن يېنىپ ، ناشتىمۇ قىلماي ئوردا ئال-
دىغا پايپاسلاپ كېلىشتى ، شەھەر تېخى تولۇق ئويغانمىغانىدى ،
ئەتراپ جىمجىت ، ھەممە نەرسە خامۇش كۆرۈنەتتى . پەقەت چا-
راقلاپ يېنىپ كەتكەن ئوردا چىراغلىرى بىلەن ئەتراپنى ئايلىنىپ
يۈرگەن ساقچىلارنىڭ مەزمۇت ئاياغ ئاۋازىلا بۇ جىمجىتلىق بىلەن
خامۇشلۇقنى بۇزۇپ تۇراتتى .

ئۇلار ئىككى سائەتتەك كۈتتى ، بۇ ئىككى سائەت ئۇلارنىڭ
ھاياتىدىكى ئەڭ ئۇزاق ، ھاياجانلىق ۋە ئىنتىزارلىققا تولغان سا-
ئەتلەر بولدى .

كۈن قىزىرىپ ، ئەتىگەنكى شەپەق ھەيۋەتلىك ئوردا تاملىرى-
نى نۇرلاندۇرغان چاغدا ، مەسئۇد ئۇلارنىڭ ئالدىدا پەيدا بولدى .

— يۇرۇڭلار ! — دېدى ئۇ ئەكبەرلەرنى باشلاپ ، — مەلىك

فايسال هازىر كېلىدۇ ، سىلەر قوبۇلخانىدا ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشىسىلەر !

مەسئۇد ئۇلارنى ئۇزۇن بىر كارىدوردىن ئۆتكۈزۈپ ، ئازادە بىر ئۆيگە باشلاپ كىردى . بۇ چىرايلىق سەرەمجانلاشتۇرۇلغان زال ئىدى . يەرگە ئوتقاشتەك گىلەملەر سېلىنغان ، قىزىل ، سېرىق ، ئاق مەشۇت يىپلار بىلەن چىرايلىق كەشتە تىكىلگەن يۇمشاق دىۋانلار تام بويلىتىپ قويۇلغانىدى . بۇ يەردە دىپلومات سومكىلىرىنى كۆتۈرۈۋالغان بىر نەچچە چەت ئەللىكلەر ، پۇزۇر كىيىنىۋالغان باي - سودىگەرلەر ۋە چىرايىدىن دەردمەنلىكى چىقىپ تۇرغان شەھەر پۇقرالىرى پادىشاھ بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن ساقلاپ تۇراتتى .

ئۇزاق ئۆتمەي ، مەسئۇد پايپېتەك بولۇپ قالدى ، ئۇنىڭ جىددىي ۋە ھاياجانلىق ھەرىكەتلىرىدىن پادىشاھنىڭ زالغا كىرىۋاتقانلىقىنى كۆرگىلى بولاتتى .

راست ، مىنۇت ئۆتمەي زالغا ئېگىز بويلۇق ، قىزىلكوس ، بەستلىك بىر كىشى كىرىپ كەلدى . ئۇنىڭ ئۈستىدىكى كەشتىلەنگەن زەرباپ پۇركەنجە قول ۋە پۇتلىرىنى يۆگەپ ، ئارقىسىدىن سۆرىلىپ تۇراتتى . بېشىدىكى قارا ئېقال بىلەن باسۇرۇپ ئالغان شاپتۇل چېچېكى رەڭلىك چاقماق رومىلى گەدىنىگىچە چۈشۈپ تۇراتتى . ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كاتىپ ، قوغدىغۇچى دېگەندەك بىر نەچچە ئادەملەر ئەدەپ بىلەن ئەگىشىپ كېلىۋاتاتتى .

ئەكبەرلەرنىڭ بەخت ۋە بەختسىزلىك ، ئۈمىد ۋە ئۈمىدسىزلىك ، خۇشاللىق ۋە قورقۇنچ تۇيغۇلىرى بىلەن كۈتكەن مىنۇتلىرى ئاخىر يېتىپ كەلدى .

ئەكبەر قولىدىكى ئەرزنى سىقىملاپ ، ھاياجاندىن دېمى ئىچىگە چۈشۈپ ، پادىشاھ فايسالنىڭ قامەتلىك بەستىگە قارىغىنىچە سۈر بېسىپ تۇرۇپ قالدى . دەل شۇ چاغدا ، پادىشاھ ئۇلارنىڭ ئۇدۇلىغا كەلدى ۋە ئۇلارنىڭ تەقى - تۇرقىدىن قىزىققۇدەك بىر

نەرسىنى كۆرگەندەك ، بىر نەچچە دەقىقە ئۇلارغا سىنچىلاپ قا-
راپ ، ئارقىدىن تۇركچە ئوچۇق ۋە راۋان تىل بىلەن «ياخشىمۇ-
سىلەر ؟ » دېدى . ئەكبەرنىڭ ۋۇجۇدى شۇررىدە ئېرىگەندەك سۆ-
يۈنۈپ كەتتى ۋە پادىشاھنىڭ كۆزلىرىدىكى ئۆتكۈر نۇر بىلەن
چىرايىدىكى ئىللىق تەبەسسۇمنى كۆرۈپ ، بايا ئۆزىنى يوقىتىپ
قويغان ھېيىقىش ، ئەيمىنىش تۇيغۇلىرىدىن قۇتۇلدى . ئەگەر
ئەكبەر شۇ چاغدا ، پادىشاھنىڭ ئارقىسىدا تۇرغان مەسئۇدنىڭ
«دەرھال ئەرزىڭنى بەر ! » دېگەندەك ئىما ـ ئىشارىتىنى كۆرمى-
گەن بولسا ، ئاران كەلگەن پۇرسەتنى ھاڭۋاقتىلىق بىلەن يەنە
ئۆتكۈزۈۋەتكەن بولاتتى ! ھەر ھالدا ، مەسئۇد ھەربىيگە خاس
سەزگۈرلۈك بىلەن ياخشى قىلدى ، ئەكبەر ئۇنىڭ ئىشارىتىنى
كۆرۈپلا ، قولىدىكى ئەرزنى سۇندى ۋە ئەرەبچە ناھايىتى چىرايلىق
قىلىپ :

— جانابىي ئالىيلىرىغا پېقىر ـ مىسكىنلەرنىڭ ئازراق ئەر-
زى بار ئىدى ! — دەپ بېشىنى تۆۋەن ئەگدى .

فايسال پادىشاھ ئەكبەرنىڭ قولىدىكى ئەرزنى ئالدى ۋە سول
قولىنىڭ كۆرسەتكۈچ بارمىقى ئارىسىغا قىستۇردى ، ئۇنىڭ قولى
يوغان — پەنجىسى كەڭ ، بارماقلىرى ئۇزۇن ئىدى . شۇ ھامان
باشقا ئەرز ـ دەردى بارلارمۇ ئۇنىڭغا يېپىشتى ۋە ئىككى قوللاپ
ئەرزلىرىنى سۇندى . پادىشاھ ئۇلارنىڭ ئەرزىنىمۇ سول قولىنىڭ
بارماقلىرى ئارىسىغا رەت ـ رېتى بىلەن قىستۇردى ۋە ھەممەيلەن
بىلەن قىزغىن ، مۇلايىم سالاملىشىپ بولۇپ ، زالنىڭ ئۇدۇل
تەرىپىدىكى ئىشىك بىلەن ئىشخانىسىغا كىرىپ كەتتى .

ئىشخانىنىڭ زالغا قارىغان ئىشىكى قىيا ئوچۇق ئىدى . ئۇ
يەردىن پادىشاھنىڭ ھەرىكەتلىرىنى ئوچۇق كۆرگىلى بولاتتى .

فايسال پادىشاھ تېلېفون ۋە ھەر خىل ھۆججەت ـ ماتېرىيال-
لار رەتلىك قويۇلغان ، لىۋاننىڭ ئېسىل شەمشاد ياغىچىدىن ياسى-
لىپ ، ئۈستىگە يېشىل موۋۇت قاپلانغان كەڭ ئۈستەلنىڭ ئالدىغا

كېلىپ ئولتۇردى ، ئۇنىڭ يېنىدىكى توغرا قويۇلغان ئۇستەلدە كاتىپنىڭ ئورنى بار ئىدى .

پادىشاھ ئورنىغا ئولتۇرۇپ ، بىرىنچى بولۇپ ئەكبەر بەرگەن ئەرزنى بارمىقى ئارىسىدىن ئېلىپ ئوقۇدى . ئەرز تۈگىگىچە ئۇنىڭ قوشۇمىلىرى تۈرۈلۈپ ، كۆزىدىن بىر خىل سوغۇق نۇر چاقنىغاندەك بولدى . پادىشاھ ناھايىتى تېزلىك بىلەن ئەرزنىڭ ئۈستىگە بىر نەرسىلەرنى يازدى ۋە ئەرزنى كاتىپقا بېرىۋېتىپ ، ئۇنىڭغىمۇ بىر نەرسىلەرنى دېدى .

— ئىنشائاللا ، تەلەپلىرىڭلار ھەل بولىدىغان بولدى ! — دېدى ئىشىكنىڭ يېنىدا تۇرغان مەسئۇد ئەكبەرگە پىچىرلاپ ، — ئەمدى بىر نەچچە كۈن كۈتۈپ تۇرۇڭلار ، خۇدا بۇيرۇسا ، ياخشى خەۋەرلەر بولىدۇ !

— بۇنى سىز قانداق بىلىسىز ؟ — سورىدى ئەكبەر بىر ئاز تەئەججۈپلىنىپ ،— پادىشاھ تېخى بىر نەرسە دېمىدىغۇ ! ؟

— مەن ئۇنىڭ چىرايى بىلەن ھەرىكىتىدىنلا بىلىمەن ،— دېدى مەسئۇد ئىشەنچ بىلەن ،— سىلەرنىڭ ئەرزىڭنى ئوقۇۋېتىپ ، ئۇنىڭ قوشۇمىسى تۈرۈلدى ، بىر نەرسىگە ئاچچىقى كەلدى . ئاندىن كېيىن ئەرزىڭنىڭ ئۈستىگە تەستىق سالدى . مەلىك فايسال ئادەتتە ئەرزلەرنىڭ ئۈستىگە بىر نەرسە يازمايدۇ ، پەقەت جىددىي ئەھۋال بولسا ، ئاندىن يازىدۇ !

— خۇداغا شۈكرى !— دەپ يېنىك بىر ئۇھ تارتتى ئەكبەر ،— بۇ ئىشتا سىزگە كۆپ رەھمەت ، مەسئۇد . سىزنىڭ ياردىمىڭىز بولمىغان بولسا ، پادىشاھ بىلەن كۆرۈشۈشىمىز بەسى مۈشكۈل ئىدى .

— ئۇنچە ئەمەس ، — دېدى مەسئۇد چۈشەنچە بېرىپ ، — ئوردىدا كۆرۈشەلمىسەڭلار ، ھامان بىر كۈنى سىرتتا كۆرۈشەتتىڭلار ! مەلىك فايسال ھەر جۈمە كۈنى جامائەت بىلەن بىللە بولىدۇ ، باشقا كۈنلەردىمۇ ۋاقتى بولسىلا ، بازار - رەستىلەرنى

پىيادە ئاربلايدۇ !...

— مۇنداق دەڭ !— دېدى ئەكبەر تېخىمۇ تەسىرلىنىپ ،— ياخشى پادىشاھلار خۇدانىڭ سايىسى ، دەپ توغرا ئېيتىپتىكەن . بۇ كىشى تۈركچىنىمۇ ياخشى سۆزلەيدىكەن ، نەدىن ئۆگەنگەن بولغىيتتى ؟

— تېخى بىلمەمسىز ، ئۇنىڭ چوڭ ئايالى تۈرك ، — دېدى مەسئۇد .

ئەكبەر مەسئۇد بىلەن ئەنە شۇنداق پاراڭلىشىپ مېڭىپ ، ئوردا ئىشىكى ئالدىغا كەلگەندە خوشلاشتى .

بۈگۈن تۆت ۋەكىلنىڭ ئامىتى ئوڭدىن كەلدى . ئۇلار پادىشاھ بىلەن يۈزتۇرانە كۆرۈشتى ، ئۆز قوللىرى بىلەن ئەرزنى بەردى ، تېخى پادىشاھنىڭ نەزىرىگە چۈشۈپ ، ئۇنىڭ بىلەن سۆزلەشتى . بۇنداق ئامەت ، شەرەپ ئۇچرىغانلا كىشىگە نېسىپ بولۇۋەرمەيتتى . پادىشاھ فايسال ئۆزىنىڭ ياخشى پەزىلىتى ، ئەدلى – ئادالىتى ۋە ھىممەت – شاپائىتى بىلەن ئۇلارنىڭ قەلبىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالدى . ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ، بۇنداق ياخشى سۈپەت ، ياخشى پەزىلەتلىك پادىشاھلارنىڭ قولىدا دۆلەت تېز روناق تاپاتتى ، خەلق گۈللەپ ياشنايتتى ، جەمئىيەت خاتىرجەم ۋە ئاۋات بولاتتى ، پادىشاھلىق ئۇستىدىمۇ ئۇزاق زامان بەختىيارلىق داۋام قىلاتتى !...

ئۇلار چۈشكىچە ئەنە شۇنداق خۇشاللىق ۋە ھاياجان ئىلكىدە جىددە بازارلىرىنى ئايلاندى . ھازىر جىددە زامانىۋى قۇرۇلۇشقا يۈزلىنىپ ، ناھايىتى تېز ئۆزگىرىۋاتاتتى . ئۆي – ئىمارەتلىرى كۆركەم ۋە ئازادە ئىدى ، يوللىرى كەڭتاشا بولۇپ ، ھەر خىل تىپتىكى ماشىنىلار غۇيۇلداپ ئۆتۈشۈپ تۇراتتى . چوڭ – چوڭ سودا سارايلىرىدا ياۋروپا ۋە ئامېرىكىنىڭ ماللىرى تولۇپ كەتكەنىدى .

ئەكبەرنىڭ كۆزلىرى ئالا چەكمەن بولۇپ كەتتى . ئۆزىنىڭ

بۇرۇن چار بازارچىلىق قىلىپ تارتقان جاپا ـ مۇشەققەتلىرىنى ئەسلەپ ، بۈگۈنكى سودا ـ تىجارەتنىڭ بۇ دەرىجىدە ئوڭاي ۋە راۋان بولۇپ كېتىۋاتقانلىقىدىن كۆڭلىدە ھەم سۆيۈندى ، ھەم ھەيران بولدى . ئەگەر شارائىت يار بەرسە ، ئۇنىڭمۇ قولىدىن نى ـ نى ئىشلار كېلەتتى . چۈنكى ، ئۇزاق يىل مۇساپىرچىلىقتا ، خورلۇقتا ، تىرىكچىلىك ۋەسۋەسىسىگە تولغان مۇرەككەپ ، جاپالىق ھايات يولى ئۇنى خىيالپەرەس ، كىتاب مەستانىسى ، ئاجىز بىر بالىدىن بۈگۈنكى كۈندە پىشقان ، ئەقىللىق ، ئىرادىلىك ، پەم ـ پاراستى بار ئىگىلىك تىكلىگۈچىگە ئايلاندۇرۇپ چىققانىدى .

لېكىن ، ھازىر ئەكبەرنىڭ قانات ـ قۇيرۇقى بوغقۇچلانغان ئىدى ، خۇددى پادىشاھقا سۇنۇلغان ئەرزدە دېيىلگەندەك ، كۆزگە كۆرۈنمەس زەنجىر ـ كىشەنلەر ئۇنىڭ پۇت ـ قولىنى چىرماپ ، ئەركىن پەرۋاز قىلدۇرمايۋاتاتتى . ئەگەر ئەكبەر مۇشۇ تەقىبتىن ، چەتكە قېقىشتىن قۇتۇلسا ، تىجارەتنى قايتا دەستىگە ئېلىپ ، چوڭراق بىر ئىش تەۋرىتىشنى بۈگۈنلا كۆڭلىگە پۈكۈپ قويدى !...

ئۇلار چۈشتە ، «شەھرى قابىل» كوچىسىدىكى بىر تۇركنىڭ دۇكىنىدا تاماق يەپ ، چۈشتىن كېيىن بۈگۈنكى خۇش خەۋەرنى يۇرتداشلىرىغا تېزراق يەتكۈزۈش ئۈچۈن ، ماشىنا بىلەن مەككىگە يۈرۈپ كەتتى .

ئونىنچى باب

«شىركىتى سالام»

1

ھېلىلا ياغقان كۆز يامغۇرىدىن كېيىن مەككە ئاسمىنى ناھا-يىتى گۈزەللىشىپ كەتتى . نەملىكىنى يوقىتىپ يەڭگىللەشكەن پارچە - پارچە بوزامتۇل بۇلۇتلار ئاستا - ئاستا غەربكە سۈرۈ-لۈپ ، ئاسماننىڭ توق يېشىل جامالىنى ئاچتى . ھاۋا سالقىن ھەم نەمخۇش ئىدى .

ئەكبەر بۈگۈن ئالدىراش بولۇپ كەتتى . ئۇ ، نەچچە كۈندىن بېرى شىركەت قۇرۇش ھەلەكچىلىكى بىلەن ئاۋارە ئىدى .

ئەكبەر ئۆتكەندە ، فايسال پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىدىن چىقىپ ، ئۈچ كۈنگە قالماي راستىنلا خۇش خەۋەر ئاڭلىدى . پادىشاھنىڭ گەپلىرى بىر نەچچە گېزىتلەردە نەقىل كەلتۈرۈلۈپ ، ماقالە بو-لۇپ چىقتى . ئۇنىڭ ئىچىدە مۇنۇ سۆزلەر ئەكبەرنىڭ يۈرىكىگە نەقىش بولۇپ ئورناپ قالدى :

«دۇنيادا ياشاش ھەر ئىنسان ئۈچۈن بەرھەقتۇر . دىنىمىز ئىنساننىڭ بۇ ھەققىگە تاجاۋۇز قىلىشنى پۈتۈن ئىنسانلارغا تاجا-ۋۇز ھېسابلايدۇ . ھەرقانداق ئادەم ھۆردۇر ، ھۆرىيەت ھوقۇقىغا ئىگىدۇر . تىلى ، ئىرقى قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ، ھېچ-كىمنىڭ ھۆرىيىتىگە دەخلى قىلىشقا بولمايدۇ ! ئۇلارنىڭ ئىجاد-لىق تېپىش ھەققى بار ، ھەرقانداق ئادەم ھالال ۋە ھەققانىي يوللار بىلەن مۈلۈك توپلاش ھوقۇقىغا ئىگە . ئىنسانلارنىڭ بۇ

ھەقلىرىگە قارشى چىقىش دىندا چوڭ جىنايەتتۇر ! باشقىلارنى خار كۆرۈش ، ئەخمەق قىلىش ، بوزەك ئېتىش ، ھەسەت قىلىش قاتار-لىق ئىشلارنىمۇ دىنىمىز قەتئىي چەكلىگەن ، بۇلارنى ئەڭ ئەسكى خۇي دەپ ھېسابلىغان ! سۆيۈملۈك پەيغەمبىرىمىز ئىنسانلارنىڭ ھەق ۋەزىپىلىرىنى مۇنۇ دەستۇر ئارقىلىق بايان قىلغان : ‹ئۆ-زۈڭ ئۈچۈن ئىستىگىنىڭنى باشقىلار ئۈچۈنمۇ ئىستە ، ئۆز نەپ-سىڭ ئۈچۈن ئىستىمىگىنىڭنى باشقىلار ئۈچۈنمۇ ئىس-تىمە !…› »

مانا شۇ كۈندىن باشلاپ ، ھەممە ئىش ئاستىن - ئۈستۈن بولۇپ كەتتى . ئەكبەرنى ۋە ئۇنىڭ يۇرتداشلىرى بولغان بارلىق «بۇخارى»لارنى چىرماپ تۇرغان كۆزگە كۆرۈنمەس زەنجىر - كىشەنلەر پاچاق - پاچاق ئۈزۈلۈپ ، ئۇلار ئەركىن نەپەس ئالدى ، بىر نەچچە يىلغا سوزۇلغان ۋەھىمىلىك ، دەككە - دۈككىلىك تۇرمۇش ئاخىرلىشىپ ،ئۇلارمۇ ئاغزىغا كەلگىنىنى دېيەلەيدىغان ، ئويلىغىنىنى قىلالايدىغان ھۆرلۈك ھوقۇقىغا ئېرىشتى . بۇرۇن بۇلارنى كۆزگە ئىلمىغان ، چەتكە قاققان ، بوزەك قىلغانلار ئەمدى بىردىنلا پىلە قۇرتىدەك يۇمشاپ ، ئۆزلىرى ئىزدەپ كېلىپ ، بۇرۇن ھەل قىلماي چۆرۈۋەتكەن نۇرغۇن ئىشلارنى ھەل قىلىشىۋەتتى !

جەمئىيەتتە پەيدا بولغان بۇنداق قىزغىن ، ئازادە تۇرمۇش مۇھىتى ئەكبەرنى خۇشال قىلدى ، ئۇنىڭ روھىنى ئۇرغۇتۇپ ، ھەر كويلارغا سالدى . ئەكبەر بىر نەچچە كۈنىنىڭ ئالدىدا بەگتۇ-مۇر بىلەن مۇسا داڭقاننى ئۆيىگە چاقىرتىپ مېھمان قىلدى ۋە ئۇلار بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپ مۇنداق دېگەنىدى :

— ھاجىملار ، مېنىڭ ئاتا - بوۋام ساتىراش ئەمەس ئىدى ، سىلەرنىڭ ئاتا - بوۋاڭلارمۇ موزدۇزلۇق قىلمىغان ، تاختىمۇشۇك ياسىمىغان ! بىز بۇنداق كېتىۋەرسەك بولمايدۇ ، قەد كۆتۈرەلمەي-مىز . مېنىڭ پىكرىم ، بىز ئۈچىمىز بىرلىشىپ بىر شىركەت

قۇرايلى ، تىجارەت يولىنى كېڭەيتەيلى . پادىشاھ بىزگە كەڭ ئىمكانىيەت يارىتىپ بەردى ، ئەمدى ئۆزىمىزنى ئۆزىمىز قۇدرەت تاپتۇرمىساق بولمايدۇ ! مېنىڭ ھازىر ئوتتۇز مىڭ رىيال پۇلۇم بار ، مەن شۇنى ئاتىدىم . سىلەر قانچىلىك چىقىرالىساڭلار شۇنچىلىك چىقىرىڭلار . ئۈچىمىز بىر ياقىدىن باش چىقارساق ، ئۇزاققا قالماي چوقۇم ئوبدان بىر ئىگىلىك تىكلىيەلەيمىز !

ئۇنىڭ تەكلىپى بەگتۆمۆر بىلەن مۇسا داڭقاننى قىزىقتۇرۇپ قالدى . ھازىر ھەممە يەردە «جان بولسا جاھان ، ئاش بولسا قازان » ئىدى . بىر كۈن بولسىمۇ بۇرۇنراق مىدىرلاپ پۇل تاپمىسا ، بۇ جەمئىيەتتە ئاياغ تىرەپ تۇرغىلى ، يۈز - ئابرۇي تاپقىلى بولمايتتى . پۇل — بۇ يەرنىڭ گۈزەللىكى ، شان - شۆھرىتى ۋە نۇرلۇق ئىستىقبالى ئىدى . ئۇلار ئۇزاق يىللىق ئاچچىق سەرگۈزەشتىلىرى ئارقىلىق بۇ ھەقىقەتنى چۈشىنىپ يەتكەنىدى . ئۇنىڭ ئۈستىگە بەگتۆمۆر بۇرۇنقىدەك بويتاق ئەمەس ئىدى . مەككىدىكى بىر ھەمشىھەرنىڭ ئولتۇرۇپ قالغان قىزىغا ئۆيلىنىپ ، بىر ئوغۇل ، بىر قىزلىق بولۇپ قالغانىدى . ئۇمۇ ئائىلىسىنىڭ ، باللىرىنىڭ كەلگۈسى ئىستىقبالىنى ئويلىمىسا بولمايتتى . شۇڭا ، بەگتۆمۆر ئوت - ئاتەش ئىچىدە بازغان سوقۇپ ، تىيىنلەپ يىغقان ئون بەش مىڭ رىيال پۇلىنى ئەكبەرنىڭ ئالدىغا قويدى . بۇ كۈنلەردە ، مۇسا داڭقاننىڭمۇ ئائىلە يۈكى يېنىك ئەمەس ئىدى ، ئۆزىدىن خېلىلا ياش خوتۇنى ئاشۇ سەرسانلىق يىللاردا تېنەپ - تەمتىرەپ يۈرۈپمۇ ، ئارقا - ئارقىدىن ئىككىنى تۇغۇۋەتتى . بىر ئائىلىنىڭ غېمى ، باللارنىڭ تەقدىر - قىسمىتى ئۇنى چوڭقۇر ئويلاندۇرۇپ قويغانىدى . شۇڭا ، ئۇمۇ دوپپا سېتىپ ، موزدۇزلۇق قىلىپ يىغقان پۇللىرىغا خوتۇنى ئاسىيە خېنىمنىڭ ئالتۇن جابدۇقلىرىنى سېتىپ قوشۇپ ، ئاران تەسلىكتە ئون بەش مىڭ رىيال تەخلىدى .

ئەكبەر ھېسابلاپ كۆردى . ئۈچەيلەننىڭ ئاتمىش مىڭ رىيال

دەسمايىسى بىلەن خېلى ئوبدان تىجارەت قىلغىلى بولىدىغانلىقىغا كۆزى يەتتى . ئەمدى گەپ ، شىركەت قۇرۇش رەسمىيەتلىرىنى بېجىرىشتە قالغانىدى . ئۇ يەنە هارىسىنى تاپتى ، هارىسىنىڭ ياردىمى بىلەن ئىچكى - تاشقى سودا بىلەن تەڭ شۇغۇللىنالايدىغان «شىركىتى سالام» ناملىق پايچىكلار شىركىتىدىن بىرنى قۇردى .

ئەكبەر دەسلەپكى قەدەمدە ، بۇرۇنقى دۇكىنىنىڭ ئورنىنى كېڭەيتىپ زىنىنەتلەپ ، بىر تەرىپىدە ئۇن ، گۈرۈچ ، ماي ؛ يەنە بىر تەرىپىدە كىيىم - كېچەك ۋە مىلىچمال ساتىدىغان ماگىزىن قىلىپ ئاچتى . بەگتۆمۈر بىلەن مۇسا داڭقان ماگىزىنغا مەسئۇل بولدى ، ئەكبەر هېساباتنى تۇتۇپ ، يىراق - يېقىندىن مال يەتكۈزۈپ بېرىپ تۇردى . سودا ئوبدان يۈرۈشتى ، دەسلەپكى بىر يەسىللىك كىرىم - چىقىم كۆرسەتكۈچىدىلا پايدا ئون بەش پىرسەنت ئەتراپىدا بولغانلىقى مەلۇم بولدى .

بۇ ئىش ئەمەلىيەتتە ، كۆيەك تارتىپ ، بازغان سوقۇش بىلەن دوپپا سېتىپ ، موزدۇزلۇق قىلىشتىن كۆپ ياخشى هەم يەڭگىل ئىدى . شۇڭا بەگتۆمۈر ، مۇسا داڭقانمۇ ئۆزلىرىنىڭ راهەتكە چىقىپ قالغانلىقىدىن خۇشال هەم رازى ئىدى . ئەكبەرنىڭ هېسابىدا ، ئەگەر سودا مۇشۇ تەرىقىدە بىر يىل داۋام قىلىنىۋالسا ، ئاندىن تىجارەتنىڭ بىر ئۈچىنى چەت ئەللەرگە قارىتىپ ، ئۇ يەرلەردىن زامانىۋى مودا ماللارنى كىرگۈزگىلى بولاتتى .

كۆپ ئۆتمەي ، شىركەتنىڭ مۇددىئا بازىرىدىكى ئۇنىۋېرسال ماگىزىنى يىراق - يېقىندا نام چىقىرىپ ، تىجارىتى روناق تاپقان ، خېرىدارى كۆپ ، ئاۋات ماگىزىنلارنىڭ بىرى بولۇپ قالدى .

2

هايات ئەكبەرگە كۈلۈپ قارىدى ، ئۇ هالال ياشاشنى ئەۋزەل

كۆرۈش ، شان ـ شەرەپ تۈيغۇسى كۈچلۈك بولۇش ، لەۋزىدە تۇرۇپ ۋەدىسىگە ۋاپا قىلىشتەك پەزىلەتلىرى بىلەن تۇرمۇشتا ، تىجارەتتە تەڭلا نۇسرەت تاپتى .

هازىر ئەكبەرنىڭ شۇبەيكىدە ئىككى ئېغىزلىق زامانىۋى ئىشخانىسى بار بولدى ، ئۇ ، شۇ يەردە ئولتۇرۇپ نۇرغۇن ئىشلار-نى تېلېفون ئارقىلىقلا هەل قىلالايتتى . بۇ كۈنلەردە ، «شىركىتى سالام» تىجارىتى يۈرۈشۈپ ، نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى تارتقان ئۇچۇر ۋە سودا مەركىزى بولۇپ قالغانىدى .

ئەكبەر بۈگۈن چۈشتىن كېيىن ، ئىشخانىسىدا قىلىن بىر هېسابات دەپتىرىنى كۆرۈپ ئولتۇراتتى ، ئىشىك قېقىلدى ، ئۇ «كىرىڭ» دەپ قويۇپ ، يەنە ئۆز ئىشى بىلەن بولدى .

ئىشخانىغا چاچ ـ ساقاللىرى ئاقارغان ، ئاتمىش ياشلار ئەت-راپىدىكى ئورۇق بىر ئادەم كىردى . ئۇنىڭ چوڭقۇر چاناقلىرى ئىچىدىكى چېقىر كۆزلىرى خۇددى لۆلۆگە ئوخشاش ئالدىغا بۆر-تۇپ چىققانىدى .

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ! — مېهمان قىرائىتىنى كەلتۈرۈپ ئېگىلىپ سالام قىلدى .

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام ! — ئەكبەر سالامنى ياندۇرۇپ ، بۇ كۈتۈلمىگەن مېهمانغا سەپسېلىپ قارىدى .

— ئۇكام ئەكبەر هاجىم ، مېنى تونۇمىدىڭما ؟ — دېدى بۇ ئادەم ئالدىغا بىر قەدەم سىلجىپ ، — ئوبدانراق قارىغىنا ، مەن غوجىموللا ئەمەسما ؟ !

— هە ! ؟ — ئەكبەر ئۇنىڭغا تىكىلىپ قالدى ، كۆزلىرى يوغان ئېچىلىپ ، ئاغزىمۇ هەيرانلىقتىن يۇمۇلماي قالغانىدى ،— ئۆزگىرىپ كېتىپسىز ئاكا ، نەلەردە يۈرۈپ ، نەلەردىن كەلدى-ڭىز ؟

ئەكبەر ئۇنى ساپاغا تەكلىپ قىلدى ، چاي دەملەپ ئالدىغا قويدى . غوجىموللا قەدەت چايدىن بىر ـ ئىككى ئوتلاپ ،

ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ قويۇپ مۇنداق دېدى :

— ئۇكام ، ھەممىمىز ئۆزگەردۇق ، بۇ دۇنيا بەكمۇ ۋاپاسىز ئىكەن ! مەن مىڭتېكە داۋىنىدا يۈز بەرگەن ھېلىقى شەرمەندە ئىشتىن كېيىن ، سىلەر بىلەن بىللە ھەجگە كېلىشكە پېتىنالـمىاي ، كاراچىدىنلا ھىندىستانغا ئۆتۈپ كەتكەنىدىم . بومبايدا بىر بايغا ياللىنىپ ئىشلىدىم ، لېكىن ئۇ ، ئاسمانغا قارىسام ھاڭۋاقـتى ، يەرگە قارىسام يەر باقتى ، دەپ بېشىمغا ئاز كۈن سالمىدى ! ئەگەر مەندىن باشقا ئادەمنىڭ بېشىغا مەن كۆرگەن كۈنلەر كېلىـدىغان بولسا ، دەرد ـ ئەلەمدىن ئۇچىيىنى قوشۇپ چېچىۋەتكەن بولاتتى ! ھېلىمۇ خۇداغا شۈكرى ، تۇپراقىنىڭ ئۈستىدە مىدىرـلاپ ، ئىچىمدە روزا تۇتۇپ ، تېشىمدا ھېيت ئويناپ يۈرۈۋاتىمەن ! يەنىلا ئاتا كۆرگەن ، ئانا كۆرگەن تونۇشلار ئەسقاتىدىكەن ، سىزـلەرنى پاناھ تارتىپ بۇ يەرگە كەلدىم...

غوجىمۇللا ئادەمنىڭ ئىچى ئاغرىغۇدەك شۈمشىيىپ ، كۆز يېشى قىلدى ، چوڭقۇر چاناقلىرى ئىچىدىن دومىلاپ چىققان ياش ئىجىر ـ مىجىر قورۇق باسقان ياغاق يۈزىدىن ئېقىپ ، ساقاللىرى ئارىسىغا سىڭىپ كەتتى . ئۇ ، يېشىنى كۆڭلىكىنىڭ يېڭى بىلەن سۈرتۈپ ، چوڭقۇر بىر خۇرسىنىپ قويدى .

غوجىمۇللىنىڭ ئېيتقانلىرى راستمۇ ، يالغانمۇ ، بۇنى ھازىر ھېچكىم بىلمەيتتى . كىشىلەرنىڭ بىلىدىغىنى ئۇنىڭ خۇددى تۇـخۇمغا ئوخشاش دومىلايدىغان ، ئەمما يىقىلمايدىغان ئادەملىكىلا ئىدى .

غوجىمۇللىنىڭ نۇرغۇن يەرلەرگە بېرىپ جاھان كەزگەنلىكى راست ، بېشىدىن نۇرغۇن قىسمەتلەرنى ئۆتكۈزگەنلىكىمۇ راست ! لېكىن ، زادى نەلەرگە بېرىپ ، نەدە تۇردى ، نېمە كۈنلەرنى كۆردى . بۇنى پەقەت بىر ئۆزى ۋە بىر ئاللا بىلەتتى ، خالاس !

— ھە راست ، داداڭ ئاتىخاننىڭ ئەھۋالى قانداق ، ئۇكام ؟— سورىدى غوجىمۇللا بىر نەرسىنى بىلمەكچى بولغاندەك

قىياپەتتە . چۈنكى ئۇ ، ئاتىخانىنىڭ راۋالپىندىدا قولغا ئېلىنغاندىن كېيىنكى ئەھۋالىنى ھەقىقەتەن بىلمەيتتى .

— دادام ياخشى ، ھازىر قاھىرەدە تۇرۇۋاتىدۇ ،— دېدى ئەكبەر .

— قاھىرەدە ؟ — غوجىمۇللىنىڭ چىرايىدىن ھەم ھەيرانلىق ، ھەم خۇشاللىق ئالامەتلىرى تەڭلا نامايان بولدى ،— داداڭ ئۇ يەردە نېمە ئىش قىلىدۇ ؟

— شۇ يەردە بالا ـ چاقىسى بىلەن دەرقەمەتە ئۆتۈۋاتىدۇ !— دېدى ئەكبەر ۋە دادىسىنىڭ ئەھۋالىنى غوجىمۇللىغا قىسقىچە سۆزلەپ بەردى .

— خۇدايىم داداڭنىڭ ئۆمرىگە بەرىكەت بەرسۇن ، رىزقىنى زىيادە قىلسۇن ! — دېدى غوجىمۇللا ۋە كۆڭلىدە ئاتىخانىنىڭ بۇ يەردە يوقلۇقىدىن بەكمۇ خۇشال بولدى . نېمە ئۈچۈندۇر ، ئۇنىڭ بىلەن يۈزلىشىپ قالسا بولمايدىغان بىر خىل ئەندىشىلىك تۇيغۇ ئۇزاقتىن بېرى غوجىمۇللىنى ۋەھىمىگە سېلىپ كەلگەنىدى . لېكىن ، ھازىر بۇنداق ۋەھىمىنىڭ بىھۇدە ئىكەنلىكىنى ئوچۇق ھېس قىلدى . ئەگەر ئۇز ۋاقتىدا راۋالپىندىدا بولغان سىرلىق ئىشلار ئاشكارىلىنىپ قالغان بولسا ، بۇنىڭدىن ئەكبەرمۇ خەۋەر تاپماي قالمايتتى . ئەگەر خەۋەر تاپقان بولسا ، بۈگۈن غوجىمۇللىغا بۇنداق قىزغىن ھەم سەمىمىي مۇئامىلە قىلمىغان بولاتتى ! ئاللانىڭ سىر ـ ھېكمەتلىرىگە مىڭ شۈكرى ! ئاللا پاختا ئىچىدە ئوت ساقلايمەن دېسە ساقلايدۇ ! غوجىمۇللا ئەزەلدىن ئاشۇنداق تەلەيلىك ، رىزقى كەڭ يارىتىلغان !...

شۇ خىياللارنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزگەن غوجىمۇللا ئەسلىي تەبىئىتى بويىچە كېرىلىپ ، ساپادا باشقىدىن گىدىيىپ ئولتۇردى .

— ئەمدى قانداق قىلاي دەيسىز ئاكا ؟ — سورىدى ئەكبەر بايا جىرىڭلىغان تېلېفوننى قوبۇل قىلىپ بولغاندىن كېيىن ،—

بۇ يىلقى ھەج تاۋاپ ۋاقتى كەلگۈچە مۇشۇ يەردە تۇرامسىز ؟

— ئەلۋەتتە ئۇكام ، ھەجگىچە تۇرمىسام بولمايدۇ ،— دېدى غوجىمۇللا يېلىنغاندەك تەلەپپۇزدا ، — لېكىن ، شۇڭغىچە بىرەر يەردە ئىشلەپ تۇرمىسام ماڭا تەس بولىدۇ !

— نەدە ئىشلەرسىز ؟ — ئەكبەر قىيىن بىر ئىشقا دۇچ كەلگەندەك بېشىنى تاتىلاپ قويدى .

ئەكبەر غوجىمۇللىنى ئانچە ياخشى كۆرمەيتتى . بولۇپمۇ سەپەر ئۈستىدە يۈز بەرگەن ئاشۇ ئىشتىن كېيىن ، غوجىمۇللا ئۇنىڭ كۆزىگە نائىنساپ ، ئاچ كۆز ، شۇم ئەڭگىز بىر ئادەم سىياقىدا كۆرۈنۈپ كەتكەنىدى . كېيىن ئۇنىڭ راۋالپىندىدا تۇ-يۇقسىز يوقاپ كېتىشى ، دادىسىنىڭ تويۇقسىز تۇرمىگە كىرىپ قېلىشى قاتارلىق ئىشلارمۇ ئۇنىڭ گۆدەك قەلبىدە سىرلىق گۇ-مانلارنى پەيدا قىلغانىدى . لېكىن ئۇ ، دادىسىنىڭ «گۇمان ئىماد-نى قاچۇرىدۇ» دېگەن ئەقىدىسى بويىچە ، بۇ ئىشلارنى غوجىمول-لىنىڭ ئۈستىگە ئارتىشقا جۈرئەت قىلالمىغانىدى . مانا ئەمدى ، شۇنچە يىللاردىن كېيىن بۇ ئادەم تويۇقسىز ئەكبەرنىڭ ئالدىدا يەنە پەيدا بولدى ، يەنە كېلىپ ، ئۇنىڭدىن شاپائەت تىلەۋاتىدۇ ! قانداق قىلىش كېرەك ؟ ! ئادەم بالىسىنىڭ بېشىغا كۈن چۈشكەن-دە ، مېھىر - شەپقەت قولىنى سۇنماسلىق ئادەمنىڭ ئىشى ئە-مەس ! ئۇنىڭ يىغىسىنى ، بىچارە قىياپىتىنى كۆرۈپ تۇرۇپ ، بىر چەتتە قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇرۇش ياخشى ئىشمۇ ؟ ! ئۇنىڭ ئۈستى-گە بۇ ئادەممۇ نۇرغۇن جاھان كۆرۈپ ، تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق - چۈچۈكىنى تېتىپتۇ ، بەلكىم بۇرنىغا سۇ كىرگەندۇ !...

— ئاڭلىسام ، سېنىڭ شىركىتىڭدە مەن قىلغۇدەك ئىشلار بار ئوخشايدىغۇ ،— دېدى غوجىمۇللا ئەمدى كۆڭلىدىكى گەپنى رەسمىي ئېچىپ ،— سەن ھىممەت كۆرسىتىپ ، ئاتىدارچىلىق قىلمىساڭ ، مەن بۇ يەردە كىمنىڭ پېشىگە ئېسىلىمەن ؟ ھېچبول-

مىغاندا، بىز ئارا تۆمەننىڭ[1] سۈيىنى بىللە ئىچىپ، بىر يۇرتتا ياشىغان، بۇ قۇتلۇق سەپەرگىمۇ بىللە چىقىپ، سەپەر قىسمەتلىرىنى بىللە تارتقان! ئەگەر يول ئوچۇق بولۇپ، يۇرتقا كېتەلىگەن بولساق، بۇنداق خورلۇق كۈنلەرگىمۇ قالماستۇق! داداڭ بىلىدۇ، مەن كىچىكىمدىن تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىپ، سودا - سېتىقنىڭ ئېپىنى ئۆگەنگەن! نېمە ئىش قىل دېسەڭ، مەن شۇنىڭغا تەييار!

— لېكىن ئاكا…، — ئەكبەر تەڭقىسلىقتا قالدى، — بىزنىڭ شىركەت يېڭى قۇرۇلغان، ئۇنچە كۆپ ئادەمگە ئورۇن يوق، ئۆزىمىزمۇ يېتىشىپ كېتىۋاتساق…

ئەمما غوجىمۇللىمۇ بوش كەلمىدى، يېلىنىپ - يالۋۇرۇپ، خۇددى تاقا مىختەك قادىلىپ تۇرۇپ، ئاخىر ئەكبەرنى كۆندۈردى.

ئەكبەر ئەزەلدىن باشقىلارغا كۆيۈنەتتى، باشقىلارغا ئاسان ئىشىنەتتى، ئاسان مەپتۇن بولاتتى. بۇ، ئۇنىڭ تەبىئىتىدىكى مەڭگۈ ئۆزگەرتكىلى بولمايدىغان بىر خىل پاكلىق، شۇنداقلا بىر خىل ئاجىزلىق ئىدى!

شۇنداق قىلىپ، غوجىمۇللا ئەكبەرنىڭ ماقۇللۇقى بىلەن شىركەتنىڭ رەسمىي خىزمەتچى خادىمى بولۇپ قالدى. ئەمدى ئۇ ئاز - تولا بىڭىسىنى كۆرسىتىپ، ئۆزىگە گۇمانىي نەزەر بىلەن قاراپ تۇرغان مۇسا داڭقان، بەگتۇمۇر قاتارلىقلارنىڭ ئىشەنچىسىنى قولغا كەلتۈرمىسە بولمايتتى!

ھەر خىل قازانلاردا قايناپ، جان بېقىشنىڭ ئەپچىل ئۇسۇللىرىنى ئۆگىنىۋالغان بۇ زېرەك، تادان قېرى ئاغزى يۇمشاقلىق، ئايىغى چاققانلىق، خام قايماقتەك يۇقۇشلۇقلۇقى بىلەن ناھايىتى تېزلا كىشىلەرنىڭ ئىشەنچ ۋە ھۆرمىتىگە ئېرىشىۋالدى. ئۇ،

[1] ئارا تۆمەن — قەشقەردىكى تۆمەن دەرياسىنىڭ شەھەر ئىچىنى كېسىپ ئاقىدىغان بىر تارمىقى.

ئەمدى شىركەتنىڭ ئىشلىرىدا يېڭى ئۆچۈرلارنى يەتكۈزىدىغان ، ھەر خىل سودا تەكلىپلىرىنى بېرەلەيدىغان تەشەببۇسكار ئورۇنغا چىققانىدى .

بىر كۈنى غوجىمۇللا ئەكبەرگە مۇنداق بىر تەكلىپنى بەردى :

— ئەرەبىستان ئىنتايىن ئىسسىق ، قۇرغاق يەر . ھاۋا كىلىماتى كىشىلەرنىڭ تېرىسىنى ئاسان بۇزىدۇ . قاچان قارىسا ، بۇ يەردىكى ئادەملەرنىڭ لەۋلىرىنى گەز باغلاپ ، يۈز - كۆزلىرىدىن پوستەك ئۆرلەپ تۇرىدۇ . مېنىڭچە ، بىز چەت ئەلدىن ئاز - تولا ۋازېلىن[1] كىرگۈزۈپ ، ۋازېلىن سودىسى بىلەن شۇغۇللىنىپ باقساق !

— قېنى… ، — دېدى ئەكبەر تازا قىزىقمىغاندەك قىياپەتتە ، — ئويلىشىپ باقايلى !

لېكىن ، ئەكبەر شۇ كۈندىن باشلاپ ئەتراپىدىكى كىشىلەرگە دىققەت قىلىشقا باشلىدى ، دىققەت قىلغانسېرى ، كۆڭلىدە غوجىمۇللىنىڭ پىكرى ئورۇنلۇقتەك بىلىندى . چۈنكى ، قۇرۇق ئىسسىق ھاۋا كىشىلەرنىڭ تېرىسىنى ئوخشاشمىغان دەرىجىدە بۇزغانىدى ، ھەتتا قىزلارنىڭ يۈز تېرىلىرىمۇ يېرىك ، چاۋۇرغان ، قوللىرىنىڭ دۈمبىسى قارىيىپ ، تىلىم - تىلىم يېرىلىپ كەتكەنىدى…

ئەكبەر بىر نەچچە كۈننى ئەنە شۇنداق كۆزىتىش ۋە ئويلاش بىلەن ئۆتكۈزدى . ئەمەلىيەت غوجىمۇللىنىڭ تەكلىپىنىڭ ئورۇنلۇق ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى . ئۇ ،قايىل بولدى ۋە ئۈچ كۈندىن كېيىن ئىچىلغان بىر يىغىندا خۇشاللىق بىلەن مۇنداق دېدى :

— مەن غوجىمۇللا ئاكامنىڭ تەكلىپىگە قوشۇلدۇم ، بۇ بىر ئىجادىي تەكلىپ بولدى . مەن ئۇنىڭ شىركىتىمىزنى يېڭى سودا

---

[1] ۋازېلىن — يۈز - قول تېرىلىرىنى يۇمشىتىپ ، ئاسرايدىغان بىر خىل خۇش پۇراق ماي .

ئۇچۇرى بىلەن تەمىن ئەتكەنلىكىگە رەھمەت ئېيتىمەن ! بىز دەرهال ۋازىپلىن سودىسىغا تۇتۇش قىلايلى ! مەن جىددىدە تۇرۇشلۇق بىر ئىتالىيە شىركىتى بىلەن ئالاقىلىشىپ قويدۇم . بۇ سودا توختىمىنى غوجىموللا ئاكام ئۆزى بېجىرسۇن !

غوجىموللا هېچكىمگە سەزدۇرمەي بىر كېرىلىۋالدى . بۇنداق ماختاش ئۇنىڭ شىركەتتە ئاستا ـ ئاستا باش كۆتۈرۈپ چىقىۋاتقانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى . بۇ قېتىمقى ۋازىپلىن سودىسىنى ئۆزىگە ئىشىنىپ تاپشۇرغانلىقىمۇ ئۇنى يەنە بىر قېتىم ئۆزىنى كۆرسىتىشنىڭ سەلتەنەت سەھنىسىگە يۆلەپ چىقارغانلىق ئىدى !

غوجىموللا ئەتىسىلا جىددىگە كەلدى ، ئەكبەر بەرگەن ئادرېس بويىچە ، ئىتالىيە شىركىتىنى ئاسانلا تاپتى . ئۇلار بىلەن هىندىستاندا ئۆگىنىۋالغان ئىنگلىز تىلىدا چالا ـ پۇچۇق سۆزلىشىپ يۈرۈپ ، يۈز يەشىك ۋازىپلىن زاكاز قىلدى ۋە سەككىز مىڭ رىيال زاكالەت پۇلى تاپشۇرۇپ ، شىركەتكە ۋاكالەتەن سودا توختىمىغا ئىمزا قويدى .

3

غوجىموللىنىڭ تۇنجى قېتىم قىلغان مۇستەقىل ئىشى چوڭ داۋالغۇشقا سەۋەب بولدى .

يۈز يەشىك ۋازىپلىن مۇددەتتىن ئۈچ كۈن بۇرۇن جىددە پورتىغا يېتىپ كەلدى . مالنىڭ تېز كەلگەنلىكىدىن خۇشال بولغان غوجىموللا يەشىكلەرنى تاپشۇرۇپ ئېلىۋېتىپ كۆڭلى لەسسىدە بولۇپ قالدى . چۈنكى ، ئۇ كۆرگەن يەشىكلەرنىڭ هەممىسى ياغلىشاڭغۇ ئىدى ، ئىچىدىكى ماي تۆكۈلۈپ ، سىرتقا تەپچىرەپ چىققاندەك كۆرۈنەتتى .

غوجىموللا هودۇقۇپ ، تەمتىرەپ بىر يەشىكنىڭ ئاغزىنى ئاچتى ، ئاچتىيۇ ، داڭ قېتىپ تۇرۇپ قالدى . چۈنكى ، يەشىككە

قاچىلانغىنى بىر جىڭلىق شىشە قۇتىلار ئىدى ، تېخى ئىككى شىشە سۇنۇپ ، ئىچىدىكى ۋازېلىن تۆكۈلۈپ ئېرىپ كەتكەنىدى . بۇنداق ئەھۋال ھەر ئۈچ - تۆت يەشىكنىڭ بىرىدە يۈز بەرگەنىدى .

غوجىموللا نېمە قىلارىنى بىلمەي ، بېشىنى قامالىغىنىچە ئولتۇرۇپ قالدى . ئۇنىڭ خىيالىدىكى ۋازېلىن — كىچىك - كىچىك قەلەي قۇتىلارغا قاچىلانغان ، ھەرقانداق ئادەم تۆت تەڭگە پۇل چىقىرىپ ئالالايدىغان ، ئايلىنىشى تېز ، باھاسى ئەرزان ، ئەپچىل مال بولۇشى كېرەك ئىدى . لېكىن ھازىر غوجىموللىنىڭ ئالدىدا تۇرغىنى ھەر بىرسىگە بىر جىڭدىن ۋازېلىن قاچىلانغان ، يوغان ۋە چوڭ ۋە چۈرۈك شىشە قۇتىلار ئىدى . بۇنىڭغا خېرىدار تاپماق تەس ئىدى ، ھېچكىممۇ بىر قېتىمدا بىر جىڭ ۋازېلىن ئېلىپ ئىشلەتمەيتتى ،ئۇنى پارچىلاپ سېتىش تېخىمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى . ئۇنىڭ ئۇستىگە يولدا كەلگۈچە بۇ شىشىلەرنىڭ بىر مۇنـ-چىسى سۇنۇپ ، نۇرغۇن زىيان بولغانىدى . ئەمدى بۇنى كىم ئۇستىگە ئالىدۇ ؟ !...

غوجىموللا ئويلىغانسېرى ، خۇددى بىر چوڭقۇر ھاڭغا چۈ-شۈپ كېتىۋاتقاندەك ئەنسىزلىك ئىچىدە قالدى . ئۇنىڭ قارام يۈرىكى ئەنسىز سوقۇپ كەتتى . لېكىن غوجىموللا يەنە دەرھال ئۆزىنى ئوڭشىۋېلىپ ، سەۋەنلىكنى باشقا تەرەپتىن ئىزدەشكە باش-لىدى . بۇنداق چاغلاردا ئۇ بەكمۇ ھوشيار بولۇپ كېتەتتى ، خۇددى تادان تۈلكىدەك قاپقان - تۇزاقلاردىن ئەگىپ ئۆتۈپ كېتىشكە ئۇستا ئىدى .

«بۇ چوقۇم ئىتالىيىلىك ئەخمەقلەرنىڭ قىلغان ئىشى !— دەپ ئويلىدى ئۇ ئىشەنچ بىلەن ،— ئۇلار مالنى خاتا قاچىلىغان . بولمىسا ، ۋازېلىن دېگەننى جىڭلاپ ساتىدىغان ئىش نەدە ! ؟... »

غوجىموللا شۇ خىيال بىلەن ئەكبەرگە خەۋەر بەردى ، ئەكبەر شۇ كۈنىلا جىددىگە كەلدى . مالنى كۆرۈپ ئەرۋاھى ئۇچتى ، كېيىن ئىتالىيە شىركىتىگە بېرىپ ، توختامنى كۆرۈۋىدى ، ھەم-

مه ئىش ئايان بولدى ، چاتاق غوجىموللىدا ئىدى ، توختامدا «چوڭ قۇتىلىق» دەپ يېزىلغانىدى .

— چوڭ قۇتىلىق ۋازىپىلىرىنىڭ ھەممىسى بىزدە بىر جىڭ- لىق شىشە قۇتىلارغا قاچىلىنىدۇ !— دەپ چۈشەندۈردى ئىتالىيە شىركىتىنىڭ بىر خادىمى .

— مەن بۇنى نەدىن بىلەي ، ئۇكام ! — دەپ زارلاشقا باشلى- دى غوجىموللا ، — ۋازىپىلىرىڭلارنىڭ دىگەنىنىڭ چوڭ شىشە قۇتىلارغا قاچىلىنىدىغانلىقىنى زادىلا ئويلىماپتىمەن ! ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ شورى قۇرغۇر ئىنگلىزچە خەتنى سەگگىرىمەپتىمەن ، مىنى قارا بېسىپتۇ ، نەس بېسىپتۇ !…

ئەكبەرنىڭ قاتتىق ئاچچىقى كەلدى ، شۇ يەردىلا غوجى- موللىغا كايىپ ، سەتلەپ كەتتى :

— سىز بىزنى ۋەيران قىلاي دەمسىز ؟ ! يۈرىكىڭىز نىماداق قارا سىزنىڭ ! بۇ ئاز پۇلمۇ ! ؟ بۇنىڭغا كىم جاۋاب قىلىدۇ ؟ ! مەن سىزنىڭ ئەزەلدىن ئالا كۆڭۈللۈكىڭىزنى بىلەتتىم ، لېكىن كۆزىڭىزدىكى ياشقا ، ئاغزىڭىزدىكى چىرايلىق گەپكە ئىشىنىپ كېتىپتىمەن ! سىزنىڭ نىيىتىڭىز بەك يامانكەن !…

ئەكبەرنىڭ مانا بۈگۈن ئۆمرىدە تۇنجى قېتىم ئۆزىدىن چوڭ ئادەمگە قاتتىق تېگىشى ئىدى . ئۇ ، دەيدىغانىنى دەپ بولۇپ ، غوجىموللىغا قارىدى ، غوجىموللا بىر چەتتە بېشىنى سىلىپ ، ئۈمچىيىپ بىچارە قىياپەتتە ئولتۇراتتى ، بۇنى كۆرۈپ ئەكبەرنىڭ يەنە ئىچى ئاغرىغاندەك بولدى ۋە ئۆزىنىڭ سەل - پەل چېكىدىن ئاشۇرۇۋەتكەنلىكىنى ھېس قىلدىيۇ ، لېكىن لېۋىنى چىشلەپ ئۈندىمىدى ، چۈنكى ، ھازىر ئۇنىڭغىمۇ قىيىن ئىدى . غوجىمول- لىنىڭ شىركەتتە ئىشلىشىگە مۇسا داڭقان ئاللىقاچان نارازىلىق بىلدۈرگەنىدى . ئەمما ئۇ چاغدا ئەكبەر : «نەچچە ۋاقىتتىن بې- رى ، مۇساپىرچىلىقنىڭ دەردىنى ھەممىمىز يەتكۈچە تارتتۇق . غوجىموللا قېرىغاندا كىشىنىڭ يۇرتىدا خار - زار بولۇپ يۈرسە

بىزگە ياخشى بولمايدۇ ، غېرىبنىڭ بېشىنى غېرىب سىلىماي كىم سىلايدۇ ؟ !» دەپ ئۇنى تەستە قايىل قىلغاندى . مانا ئەمدى بۇ ئىشنىڭ چىقىشى بىلەن ئۇلارنىڭ ئاغزىنى كىم توسۇپ قالالايدۇ ! ؟

دېگەندەك ، غوجىمولىنى ئەيىبلەيدىغان گەپ - سۆزلەر تەرەپ - تەرەپتىن ئاقۇالداقتەك ئېتىلىپ چىقىشقا باشلىدى :

— ئۇ ياخشىلىقنى بىلمەيدىغان تازىمۇ ئىنساپسىز بىر نېمە ئىكەن !

— ئۇنىڭ ئەسلىدىلا نىيىتى بۇزۇق !

— ھەممە زىيانىنى تۆلىسۇن !

— نېمىسىنى تۆلەيدۇ ئۇ بۇت قەلەندەرى ! ؟

...

بىر نەچچە كۈندىن كېيىن ، غوجىمولىلا ئاچچىق يۇتۇپ ، بەئەينى دورا يېگەن بېلىقتەك مەست - ئەلەس ھالەتتە ئۆتتى . ئايىغى ئاستىدىكى داق يەر ئۇنىڭغا خۇددى لۆمشۈپ تۇرغان سازلىقتەك بىلىنەتتى . چۈنكى ، ئۇنىڭ بېشى گاراڭشىپ ، پۇتلىرى لاكاسلاپ قالغاندى .

غوجىمولىلا تۇنجى قېتىم قىلغان ئىشىنىڭ بۇنداق پالاكەتكە يولۇقۇشىنى خالىمايتتى . قارىماققا ، ئاددىي بىر سودا بولغان بىلەن ، لېكىن بۇ ئۇنىڭ شىركەتتىكى ئورنىغا ، ئابرۇيىغا ۋە كەلگۈسى ئىستىقبالىغا مۇناسىۋەتلىك چوڭ ئىش ئىدى !

شۇڭا غوجىمولىلا ئازابلىناتتى ، ھەسرەت چېكەتتى ۋە ئويلايتتى . ئويلاش ئۇنىڭغا ئاستا - ئاستا ئەقىل بەردى ، ئەقىل ئۇنىڭ پىكىر يوللىرىنى ئېچىۋەتتى . ئاخىر غوجىمولىلا بۇ قىيىن ئۆتكەلدىن ئۆتۈشنىڭ ئەپچىل بىر چارىسىنى تېپىپ چىقتى . بۇ چارە بويىچە بولغاندا ، زىياننىڭ ئورنىنى تولدۇرۇۋالغىلى ، ھېچبولمىغاندا ، كەتكەن پۇلنىڭ دىرىنى ئۇندۇرۇپ ئالغىلى بولاتتى .

غوجىمولىلا ئويلاپ تاپقان چارىسىنى ئەكبەرگە تەپسىلىي چۈ-

شەندۇردى :

— ئۇكام ، بولغۇلۇق بولدى ، لېكىن قاراپ ئولتۇرساق ، ئىش پۈتمەيدۇ . مېنىڭ كاللامغا بىر ئەقىل كېلىۋاتىدۇ : بىز ئاشۇ شىركەتكە ئىككى مىڭ دانە كىچىك قەلەي قۇتا زاكاز قىلايلى . بۇنىڭغا كۆپ پۇل كەتمەيدۇ ، بۇ پۇلنى مېنىڭ ئىش ھەققىمدىن چىقىرايلى . قۇتىلار كەلگەندىن كېيىن ، شىشىلەردىكى بارلىق ۋازېلىننى چوڭ داش قازانغا تۆكۈپ ئېرىتەيلى . ئاندىن سۈزگۈچ بىلەن سۈزۈپ ، كىچىك قەلەي قۇتىلارغا قاچىلايلى ، سۈزۈش جەريانىدا ، چېقىلغان شىشىلەرنىڭ ئۇۋاقلىرى تازىلىنىدۇ ، قۇتىغا قاچىلانغان مايمۇ سوۋۇغان ھامان قاتىدۇ . مەن ھېسابلاپ كۆردۈم ، مۇشۇنداق قىلساق ، زىياننى تولدۇرۇپ ئالالايدىكەنمىز !

ئەكبەر ئۇزاق ئويلاپ ئولتۇرمىدى ، بايا تۇرۇلگەن قوشۇمىسى ، تۇتۇلغان چىرايى بىر ئاز يۇمشاپ ، ئېچىلغاندەك بولدى ، چۈنكى بۇ چارە ئۇنىڭغا ياققانىدى ، مۇشۇنداق قىلغاندا زىياننى تولدۇرۇۋېلىشنىڭ سىرتىدا ، ھەتتا ئاز - تولا پايدىمۇ ئالغىلى بولىدىغاندەك قىلاتتى . ئۇ ، غوجىمولىلىنىڭ ئەقلىگە ، دىتىغا يەنە قايىل بولدى . بۇنداق ئادەملەرنىڭ قولىدىن پايدىمۇ - زىيانمۇ ، ياخشىلىقمۇ - يامانلىقمۇ كېلەتتى . بۇنداق ئادەملەر يەنە قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان ، دىتسىز ، ھاماقەت ئادەملەرگە قارىغاندا چەندان ياخشى ئىدى . لېكىن ئۇ ، كۆڭلىدىن كەچكەن بۇ خىياللارنى غوجىمولىلىغا قىلچە سەزدۈرمىدى ۋە سوغۇق قانلىق بىلەن كېسىپلا مۇنداق دېدى :

— بولىدۇ ، سىز دېگەندەك قىلىپ باقايلى . بۇ ئىشنى يەنە ئۆزىڭىز ئىشلەڭ !

غوجىمولىلا شۇ كۈنىلا جىددىگە كەلدى ، ھېلىقى شىركەت بىلەن سۆزلىشىپ ، ئىككى مىڭ دانە قۇرۇق كىچىك قەلەي قۇتا بۇيرۇتتى . ئۇلار قۇتىنى يولۇچىلار ئايروپىلانى بىلەن ئەكەلدۇ-

روپ بېرىشكە ۋەدە قىلدى .

دېگەندەك ، كېلەر ھەپتىسى ناھايىتى چىرايلىق ، نەپىس ئىشلەنگەن ئىككى مىڭ دانە ۋازېلىن قۇتىلىرى غوجىموللىنىڭ قولىغا تەگدى .

غوجىموللا شۇ كۈنىلا بىر نەچچە مەدىكار ياللاپ ، پورتنىڭ چوڭ ئىسكىلاتىدا ئۆز پىلانى بويىچە ئىشقا كىرىشىپ كەتتى : چوڭ داش قازان ئېسىلدى ، شېشىلەردىكى مايلار قازانغا تۆكۈلۈپ ، ئوت قالاندى ، ماي ئېرىپ تىنغاندىن كېيىن ، سۈزگۈچلەردە سۈزۈلۈپ ، كىچىك قەلەي قۇتىلارغا قاچىلاندى . بۇ ئىشلارغا بار - يوقى ئىككى كۈن كەتتى . غوجىموللا جۇلۇقى چىققۇدەك قاتتىق ئىشلىدى . ئەستايىدىللىقىدىن ، ھەتتا بىكار بولغان يېڭى ۋازېلىن شېشىلىرىنى ئىتالىيە شىركىتىگە ئاپىرىپ :

— بۇنى سىلەر ئۆتكۈزۈۋېلىڭلار ، ھەممىسى يېڭى ، ساپ-ساق ، قايتا ئىشلەتسەڭلار بولۇۋېرىدۇ !— دەپ ، ئۆزلىرىنىڭ بۇ قېتىمقى سودىدا كۆپ زىيان تارتقانلىقىنى ، جاپا چەككەنلىكىنى كۆيۈپ - پىشىپ چۈشەندۈردى . شىركەتتىكىلەرمۇ ئۇلارنىڭ كىچىككىنە ئۇقۇشماسلىق بىلەن بىر مۇنچە زىيان ۋە ئاۋارىچىلىككە دۇچ كەلگەنلىكىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەنىدى . شۇڭا ، ئۇلار مۇزاكىرىلىشىپ ، باھادا ئون بەش پىرسەنت ئېتىبار قىلىشنى قارار قىلدى !

شۇنىڭ بىلەن ، باشتىكى قاتتىق ئىش ، ئاخىرىغا كەلگەندە تاتلىق ئىشقا ئايلاندى . كىچىك قۇتىلىق ۋازېلىنلار ناھايىتى تېز لا بازار تاپتى .

غوجىموللا ئۆزى تاپقان ئاۋارىچىلىكنى يەنە ئۆزى يېڭىپ ، شىركەتتىكىلەر ئالدىدا بۇرۇنقىدەكلا يۈزى ئوچۇق بولۇۋالدى .

بۈگۈن ئۇ چىرايى خۇشال ، روھى بەلەن كەيپىياتتا ئەكبەرنىڭ ئىشخانىسىغا كىرىپ :

— ئۇكام ، مېنى ئەمدى ئۆتكەندىكىدەك ئەيىبلەپ يۈرمەيدى-

غانسەن؟ ئەگەر بۇ ئىشتا سەن دېگەندەك يامان نىيەتتە بولغان بولسام، باغرىمدا چىراغ كۆيسۇن! — دەپ قەلبىنى چۇشەندۇردى ۋە ئەكبەرنىڭ ئىشەنچىگە ئېرىشىش ئۈچۈن، نۇرغۇن ئەمرىمەرۇپلارنى سۆزلىدى. ئەكبەرمۇ بىر نەرسە دېمەكچى بولۇپ، ئەمدى ئاغزىنى ئۆمەللەپ تۇرۇۋىدى، تېلېفون جىرىڭلاپ قالدى. ئۇ تېلېفوننى قولىغا ئېلىپلا، ھاياجاندىن ۋارقىراپ كەتتى:

— ئوغـۇل، پاھ... ئوغـۇل!... مېنىڭـمۇ ئوغـلۇم بار بولدى!...

تېلېفون چوڭ قىزى ئانارگۇلدىن كەلگەنىدى، ئۇ، ئانىسىنىڭ بوشانغانلىقىنى، ئۆزىگە بىر چىرايلىق ئوكا تۇغۇپ بەرگەنلىكىنى خەۋەر قىلغانىدى.

— ئاكا، ئۆتكەنكى ئىشلارغا سالاۋات! — دېدى ئەكبەر خۇشاللىقىدىن يېڭى پەرزەنتىنى كۆرۈشكە ئالدىراپ، — ئىشلەۋېرىڭ، مەن سىزگە ئىشىنىمەن!

ئەكبەر بۇلغارى سومكىسىنى قولتۇقىغا قىستۇرۇپ، خۇشال - خۇرام ھالدا سىرتقا ماڭدى.

غوجىمولللا ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ، ئەلەم بىلەن ئۆز - ئۆزىگە پىچىرلىدى: «سەندە تۇرماس بۇ دۆلەت، مەندە تۇرماس بۇ مەينەت!»

ئەكبەرنىڭ بىر جۈپ قىزى — ئانارگۇل بىلەن ئىپارگۇل چىرايلىق، ئەقىللىق چوڭ بولۇۋاتاتتى. ئانارگۇل ئىككى يىلنىڭ ئالدىدا، ئىپارگۇل بۇ يىل مەكتەپكە كىرگەنىدى. ئۇلار ئەرەب باللىرى بىلەن بىللە ئوقۇيتتى، تىلىمۇ، يېزىقىمۇ ئەرەبچە چىققانىدى، لېكىن ئەكبەر ئۇلارغا ھەر كۈنى كەچتە ئىككى سائەت ئانا تىل تەربىيىسىنى بېرەتتى. ئۆيدە ھەممەيلەنگە ئۇيغۇرچىدىن باشقا تىلدا سۆزلەشكە رۇخسەت قىلىنمايتتى. بۇ، ئۇنىڭ ئائىلە نىزامى ئىدى.

ئادەم ئۆز خەلقىنىڭ تارىخىنى، تىلىنى بىلمىسە، ئۆز ئەج-

ـدادلىرى ھەققىدە يېزىلغان پۈتۈك ـ ئابىدىلەرنى ئوقۇيالمىسا ،
ئۇ خۇددى ئورمانلىقتا ئادىشىپ يۈرگەن مايمۇنغا ئوخشىشىپ
قالامدۇ ؟ !

ئانا تىلمۇ ۋەتەنگە ئوخشاش مۇقەددەس ! ۋەتەن تۇپرىقىدىكى
ھەر بىر تۈپ گۈلنىڭ ، ھەر بىر مايسىنىڭ ، ھەر بىر گىياھنىڭ ،
ھەر بىر قۇرت ـ قوڭغۇزنىڭ ، ھەر بىر ئۇچار قۇشنىڭ ، ھەر
بىر تاغ ـ باغنىڭ ئەنە شۇ ئانا تىلدا ئاتىلىدىغان نامى بار . ئۇ
نەرسىلەر پەقەت ئاشۇ ئانا تىل بىلەن ئۇلۇغ ، ئانا تىل بىلەن
گۈزەل ، ئانا تىل بىلەن يېقىملىق تۇيۇلىدۇ ۋە كىشىلەر قەلبىگە
ئەۋلادتىن ئەۋلاد ئاشۇ ئانا تىل بىلەن ئورناپ قالىدۇ !

ئەكبەرنىڭ نەزىرىدە ، دۇنيادا ئانا تىلنىڭ ئورنىنى باسالايدىـ
غان ئىككىنچى بىر تىل يوق ئىدى . شۇڭا ئۇ ، ئۆز پۇشتىدىن
بولغان باللىرىنىڭ ئۆز ئانا تىلىنى بىلمەسلىكىنى چوڭ گۇناھ
دەپ ھېسابلايتتى !

ئەكبەرنىڭ ئىككى قىزى گەرچە كىچىك بولسىمۇ ، مۇشۇ
زېمىندا تۇغۇلۇپ ، مۇشۇ زېمىندا ئۆسۈۋاتقان بولسىمۇ ، لېكىن
دادىسىنىڭ كۆڭلىدىكىنى چۈشىنىپ ، ئۆزلىرى يورۇق دۇنياغا
كۆز ئاچقاندا ، «ئانا» دەپ ئېغىزلانغان ئانا تىلىنى ناھايىتى
مېھىر بىلەن ئۆگەندى . ھازىر ئۇلار ئىككى تىل ، ئىككى يېزىقنى
تەڭ ئۆگىنىپ چوڭ بولۇۋاتاتتى . ئەكبەر قىزلىرىدىن رازى ھەم
خاتىرجەم ئىدى . ئۇنى پەقەت بىر ئوغۇل پەرزەنت كۆرۈش ئارزۇـ
سىلا خاتىرجەمسىزلەندۈرۈپ يۈرەتتى . بۇ ، ئۇنىڭ قەلبىدىكى
ئەڭ چوڭ ئارمانى ئىدى .

مانا بۈگۈن ئەكبەر بۇ ئارزۇ ـ ئارمىنىغىمۇ يەتتى . ئۈچ
كۈندىن كېيىن ، ئوغلىنىڭ ئىسمىنى يۈرىكىدە ئۇزاقتىن بېرى
ساقلاپ كەلگەن ئاشۇ ئەتىۋارلىق تىل بىلەن ئاتاپ «ئارمان»
قويدى ۋە ئۇنى تۇنجى قېتىم قولىغا ئېلىپ ئەركىلەتتى . شۇ
چاغدا ، ئەكبەرنىڭ كۆز ئالدىغا ئىختىيارسىز ئانىسى كەلدى . ئۆز

ۋاقىتتا ئانىسىمۇ ئۇنى ئاشۇنداق ئىگىز كۆتۈرۈپ ئەركىلەتكەن، سۆيگەن ۋە باغرىغا باسقان بولغىيتتى! ئانىسى ئۇنى بەكمۇ ياخشى كۆرەتتى، ئەتىۋارلايتتى، ئەزىزلەيتتى؛ ئەكبەرمۇ ئانىسىنى «دۇنيادىكى ئەڭ گۈزەل، ئەڭ مېھرىبان، ئەڭ تاتلىق ئانا» دەپ قارايتتى.

خۇشاللىق ئىچىدە ئانىسى كۆزىگە كۆرۈنۈپ، ھەسرەتلىنىك ئويغا پاتقان ئەكبەر قاچاندۇر بىر مۇساپىر ھاجى ئېيتىپ بەرگەن شەيخ مۆمىن شىرازى ھەققىدىكى بىر رىۋايەتنى ئەسلىدى: «ئېيتىپتۇرلەركى، ئىسمايىل دەبباس ئىسىملىك بىر كىشى ھەج نىيىتىدە يولغا چىقىپ، شىرازغا كەپتۇ، بىر مەسچىتكە كىرسە، شەيخ مۆمىن شىرازى كۆڭلىكىنى ياماپ ئولتۇرغانىمىش، ئىسمايىل دەبباس ئۇنىڭغا سالام بېرىپ، ھال ـ ئەھۋال سوراپتۇ. شەيخ مۆمىن شىرازى سالامنى ئىلىك ئېلىپ: ‹نېمە مەقسىتىڭ بار؟›، دەپتۇ. ئىسمايىل دەبباس: ‹ھەج قىلىش مەقسىتىم بار!›، دەپتۇ. شەيخ مۆمىن يەنە سوراپتۇ:

‹ئاناڭ بارمۇ؟›، ‹ئانام بار!›، دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئىسمايىل دەبباس. بۇ جاۋابنى ئاڭلىغان شەيخ مۆمىن شىرازى قولىدىكى كۆڭلەكنى بىر چەتكە قويۇپ دەپتۇ: ‹ئاناڭنىڭ يېنىغا بېرىپ، شۇنىڭ خىزمىتىنى قىل!›. لېكىن، بۇ سۆز ئىسمايىل دەبباسنىڭ قۇلىقىغا ياقماپتۇ. بۇنى سەزگەن شەيخ مۆمىن شىرازى يەنە مۇنداق دەپتۇ: ‹سۆزۈم دىتىڭغا ياقمىدىمۇ، ئەي ئىسمايىل دەبباس!؟ ئاڭلاپ تۇر، مەن ئەللىك مەرتىۋە باش ـ ئايىغىم يالاڭ، بىرەرمۇ ھەمراھسىز ھەج قىلدىم. مانا شۇ ھەجلىرىمنىڭ ساۋابىنى ساڭا بەردىم. سەن ئاناڭنىڭ كۆڭۈل شادلىقىنى ماڭا بەرگىن! ھەدىستە: ‹جەننەت ئانا قەدەملىرىنىڭ تېگىدىدۇر. ھەر كىشى ئانىسىنىڭ قەدىمىنى سۆيۈپ خىزمىتىنى قىلسا، شەپقىتىنىڭ ھەققىنى ئادا قىلسا، ئول كىشى جەننەتكە يېتىدۇ، دېيىلىدۇ!›...»

ئەكبەر ھەر قېتىم بۇ رىۋايەتنى ئەسلىسە، يۈرىكى ئاغرىپ

كېتەتتى ، بۇ قېتىم ھەم شۇنداق بولدى .

«بىچارە ئانام ! يېنىڭدا بولسام ، خىزمىتىڭنى قىلىپ ، كۆزلىرىڭنى شاد قىلمامتىم !… » دەپ ئويلىدى ئۇ .

ئەكبەرگە ئانىسىنىڭ ھەر بىر ھەرىكىتى ، ئاۋازى ، تىنىقى ، ھەتتا شىپىرلاپ ماڭغان ئاياغ تىۋىشىمۇ تونۇش ئىدى . ئۇ ، ھەمىشە مانا شۇ تونۇش ئاۋاز ، تونۇش ھەرىكەت ۋە تونۇش تىۋىشنى ئاڭلاشقا ئادەتلىنىپ قالغانىدى . شۇڭا ، بۇنداق جۇدالىق ۋە بۇنداق ئاقىۋەتنىڭ ئۇنىڭغا بەرگەن زەربىسى ، ئازابى ئەلھەق ئېغىر بولغانىدى !…

بۇنداق چاغلاردا ئەكبەر مۇڭلىناتتى ، جۇدالىق دەردىدە يۈرىكى پارە - پارە بولۇپ كېتەتتى . خىيال قۇشلىرى پەرۋاز قىلىپ ، بۇ ئاتەش زېمىننىڭ ھەممە يېرىدىن — قاقاس چۆللەردىن ، ئۇ تاغ بىلەن بۇ تاغنىڭ ئارىلىقىدىن ، ھەتتا مۇقەددەس كەئبىدىن پەرۋانە بولۇپ ئانىسىنى ئىزدەيتتى ، ئەمما تاپالمايتتى . ئۆتۈپ كەتكەن بالىلىق ، ئۆتۈپ كەتكەن بەختلىك كۈنلەر ھەممە يەردە ئۆزىنىڭ رەھىمسىز ئەسلىمىلىرىنى قالدۇرغانىدى . ئۇزاققا سوزۇلغان بۇنداق تۈگىمەس جۇدالىق ، كۈتۈلمىگەن ئېغىر ئايرىلىش خۇددى مۇنبەت تۇپراقتا باراقسانلاپ ئۆسۈۋاتقان زىرائەتنەك ، ئۇنىڭ مۇھەببىتىنى ، سېغىنىشىنى ھەمىشە كۈچەيتىپ تۇراتتى !…

بۇنداق چاغلاردا ئۇنىڭ مۇڭلانغان ، سېغىنىش ، ھىجران دەردىدە ھەسرەتكە تولغان يۈرىكىدىن ئاجايىپ تەسىرلىك سۆز نەزمىلىرى ئۇرغۇپ چىقاتتى :

ئۆتتى باھار چاغلىرىم ئاتەش زېمىندە ،
دىيارىمدىن ئايرىلدىم دەردۇ ئەلەمدە .
غېرىب - مۇساپىرمەن ماتەمدە - غەمدە ،
ساناقسىز ئاق ئىزلار ئىككى چېكەمدە !

ئون بىرىنچى باب

نەدىسەن ، ئانا ماكان؟

1

ئاتىخان مىسىردىن توپتوغرا ئون يىلدا قايتىپ كەلدى .
بۇ ئارىلىقتا ، ئەكبەرنىڭ بىر قېتىم سودا ئىشى بىلەن قاھىرەگە بېرىپ ، ئۇنىڭ بىلەن بىر نەچچە كۈن بىللە بولغىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا ، ئاتا ـ بالا ئىككىيلەن ئون يىلغىچە ئىككى قىرغاقتا — ئوتتۇرىنى ھەيۋەتلىك «شور دەريا» ئايرىپ تۇرغان ئىككى قىتئەدە ياشىدى .
ئاتىخان بۇ قېتىم مەڭگۈلۈككە قايتىپ كەلگەنىدى . ئۇنىڭ ئەمدى قاھىرەدە تارتىشقۇدەك ھېچ نەرسىسى قالمىغانىدى .
قېيىناتىسى مۇستاپا سۈيمەن كېسەل بىلەن ئالەمدىن ئۆتتى .
ئاتىخان نېمە ئۈچۈن قايتىپ كەلگەنلىكىنى كوچىلاپ سورىغان بەزى گەپ ئانىلىرىغىمۇ ئەنە شۇ بىر ئېغىز گەپنىلا ئېيتتى :
— قېيناتام ۋاپات بولدى ، ئۇ ئادەم بىلەن ئوبدان چىقىشىپ قالغانىدىم ، قېيىناتامدىن ئايرىلغاندىن كېيىن تۇرغۇم كەلمىدى !...
بۇ ، ئۇنىڭ ئاغزىدىكى گەپ ئىدى ، يۈرىكىدە بولسا ، خۇددى ئاستا ئاقىدىغان ئەزىم دەريانىڭ تېگىدىكى شىددەتلىك ئېقىندەك ، ئېغىر ئازابلار بار ئىدى .
دەرۋەقە ، ئاتىخان قېيىناتىسى مۇستاپا سۈيمەن بىلەن ئوبدان چىقىشىپ قالغانىدى ، مۇستاپا سۈيمەن ئۇنى ئوبدان ھۆرمەتلى-

دى ، ئەتىۋارلىدى ، كېسەل بولۇپ ياتقان ۋاقتىدا ، پۈتۈن تىجارە-
تىنى ئۇنىڭغا ئىشىنىپ تاپشۇردى . ئاتىخانمۇ ئۇنىڭ ئىشەنچىنى
يەردە قويمىدى ، ھالاللىق ، سەمىمىيلىك بىلەن ئوبدان ئىشلە-
دى . قاچانكى ، قېيىناتىسى ئۆلدى ، ئەھۋال شۇنىڭدىن كېيىن
ئاستا - ئاستا ئۆزگىرىشكە باشلىدى . بۇ ، قېيىنانىسىنىڭ چۈتۈسى
ئىدى . قېيىنانىسى ھوشيار ، شەددات خوتۇن ئىدى ، بىر كۈنى
ئۇ ، قىزى سۆھەيبە بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپ ، كۈيئوغلىنىڭ
ئەھۋالىنى سورىدى .
«بىلمىدىم ئانا ، — دېدى سۆھەيبە بىر خىل ئىچكى ئازاب
بىلەن ، — بۇ ئادەم ھازىر يۇرتىنىڭ ، يۇرتىكى بالا - چاقىسى-
نىڭ گەپ - سۆزلىرىنى تولا قىلىدىغان بولۇپ قالدى . كۈندە
دېگۈدەك ئەتىگەندە قوپۇپلا يەنە شۇلارنى چۈشىدە كۆرگەنلىكىنى
ئېيتىپ ، كۆڭلۈمنى بىزار قىلىۋەتتى… ! »
مانا شۇ گەپتىن كېيىن ، قېيىنانىنىڭ كۆڭلىگە جىن كىر-
دى ، ئۇ كۈيئوغلىدىن گۇمانلىنىشقا باشلىدى . ئاتىخانىنىڭ ھامان
بىر كۈنى ئۆزلىرىنى ئوڭدا قويۇپ كېتىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ
قالدى . شۇنىڭدىن كېيىن ، ئۆزىنىڭ بىر نەۋرە ئىنىسىنى ماگى-
زىنغا ئەكېلىپ ، ئاتىخاننى ماگىزىنىنىڭ ئىقتىسادىي ھوقۇقىدىن
ئاستا - ئاستا يىراقلاشتۇردى ، ئاخىر بېرىپ ئۇنى تىجارەتنىڭ
يۇگۇر - يېتىم ئىشلىرىغا سالدى . بۇ ئىش قېرىغاندا ئاتىخانغا
ئار كەلدى . ئۇنىڭ قاتتىق ئىچى پۇشۇپ يۇرگەن كۈنلەردە ، يەنە
بىر كۆڭۈلسىز ئىش يۈز بەردى . بىر كۈنى كەچتە ئوغلى ھېلىمشا
ئۇنىڭدىن توساتتىنلا سوراپ قالدى :
«دادا ، سېنى خەقلەر كەلگىندى دەيدىكەن ، بۇ قانداق
گەپ ؟ ! »
«سېنىڭچە قانداق گەپكەن ؟ » دېدى ئاتىخان غۇژژىدە كەلگەن
ئاچچىقىنى بېسىپ .
«ھە راست ، ۋەتەنسىز كەلگىندى دەيدىكەن !— دېدى ھې-

لىمىشا تېخىمۇ ئېچىتىپ ،— سېنىڭ راستىلا ۋەتىنىڭ يوقمۇ ؟ !»

ئاتىخاننىڭ يۈرىكى پىچاق سانجىلغاندەك شىددەتلىك ئاغرىپ كەتتى . بۇ ئازابلىق گەپنىڭ ئۆز ئوغلىنىڭ ئاغزىدىن چىقىشى ئۇنىڭ كۆڭلىنى قاتتىق بىئارام قىلغانىدى .

«سەنمۇ شۇنداق !» دېدى ئۇ ئاخىر ئوغلىغا بىگىز قولىنى شىلتىپ .

لېكىن ھېلىمشا كۈتۈلمىگەندە مۇنداق دېدى :

«ياق ، ياق ! مەن ئۇنداق ئەمەس ، مەن ئۇنداق ئەمەس !— دېدى ئۆكتەملىك بىلەن ۋارقىراپ ،— قاھىرە — مېنىڭ يۇرتۇم ، مېنىڭ ۋەتىنىم ! مەن قاھىرەلىك ، مەن قاھىرەلىك !…»

«ئاغزىڭنى يۇم ، بەچچىغەر !» ، ئاتىخان مانا شۇ سۆز بىلەن تەڭ ئوغلىغا قاتتىق بىر كاچات ئۇردى . ھېلىمشا يەرگە يىقىلدى ، جاۋغىيىدىن سۇس قىزىل قان سىرغىپ قالدى . يىغا ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئۆيگە كىرگەن سۇھەيبە يەردە تېپچەكلەپ ياتقان ئوغلىنى باغرىغا بېسىپ ، ئاتىخانغا تۇنجى قېتىم بويۇنتاۋلىق بىلەن چەكچىيىپ تۇرۇپ ۋارقىرىدى : «رەھىمسىز ، باغرى تاش !…»

ئاتىخان خوتۇنىغا قاراپ تازا بىر دىكىنىپ بولۇپ ، يەنە ئۆزىنى باستى ، چۈنكى بۇ ئۆزىنىڭ ئۆيى ئەمەس ئىدى . خوتۇنىنىڭ ئۆيىدە تۇرۇپ خوتۇنىغا قول سېلىش ئۇنىڭ نەزىرىدە ، ئوغۇل بالىچىلىق ئەمەس ئىدى ! مانا شۇ دەقىقىدە ، ئاتىخان ئۆزىنى قاتتىق خورلانغان ، ھاقارەتلەنگەن ئەر سۈپىتىدە ھېس قىلىپ ، ئىچ - ئىچىدىن پۈچىلىنىپ كەتتى ! غېرىبلىق ، مۇساپىرلىق ئۇنىڭ جان - جېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى !

بۇنى ئاز دېگەندەك ، بىر ھەپتە ئۆتەر - ئۆتمەي ، ھېلىمشانىڭ ئىسمى قانۇنىي رەسمىيەتلەر بىلەن ساداتقا ئۆزگەرتىۋېتىلدى . قېينانىسى بۇنى چۈشەندۈرۈپ : «مەكتەپتىكى ساۋاقداشلىرى ھېلىمشا دېگەن ئىسمىنى مازاق قىپتۇ ، شۇڭا ئېغىزغا يۇ-

قوشلۇقراق ئىسمىغا ئۆزگەرتىۋەتتۇق !…» دەپ ئىزاھات بەردى .
مانا شۇنىڭدىن كېيىن ، ئاتىخان ھەممىنى چۈشەندى ! ئۇ ، ئەمدى كىمدىن ئاغرىنسۇن ، كىمگە زارلانسۇن ! ؟ ئۆز ئۆتۈكۈڭ تار تۇرسا ، دۇنيانىڭ كەڭلىكىدىن نېمە پايدا ؟ !…
ھەسرەت ـ نادامەت ئاتىخاننى ئىچىدىن ئۇردى ، ئۇنى خۇددى مىتە يېگەن بۇغدايدەك روھسىز تەنگە ئايلاندۇرۇپ قويۇشقا تاس قالدى ! بۇ كۈنلەردە ، دۇنيا ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا قان ئىچىدىغان ، گۇناھقا پاتقان ۋەھشىيلەر ئالىمىگە ئايلىنىپ كەتكەندەك ئىدى !… ئاتىخاننىڭ ئەمدى دوزاخ بىلەن جەننەت گىرەلىشىپ كەتكەن بۇ قەدىمىي ، غوۋغالىق شەھەر قاھىرەدە بىر كۈنمۇ تۇرغۇسى كەلمەدى !…
ئاتىخاننىڭ ھازىر مەككىدىمۇ تۇرغۇسى يوق ئىدى . قانداقتۇر قۇدرەتلىك بىر غايىۋى كۈچ ئۇنى ئۆزىنىڭ ئىپتىداسى — تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ۋەتەن تۇپرىقىغا تارتىپ كېتىۋاتاتتى !
ئاتىخان مەككىگە كېلىپ ئۈچ كۈندىن كېيىن ، ئەكبەر ئۇنىڭ شەرىپىگە چوڭ زىياپەت ئۆتكۈزۈپ بەردى . ئاتىخان ئون يىلدىن بېرى كۆرۈشمىگەن دوستلىرى ، يېقىنلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ ، دوستلۇق ، قېرىنداشلىق مېھرىگە ئوبدان بىر قېنىۋالدى . ئۇ ، ھارىس بىلەن كۆرۈشكەندە ، ئۇنى باغرىغا بېسىپ كۆز يېشى قىلدى ، ئەبۇلەھەبنىڭ ئۆلۈمى ئۈستىدە بولالمىغانلىقىدىن ئۆكۈنۈپ ، چىن كۆڭلىدىن ئەپۇ سورىدى . ئەتىسى ، ھارىس ۋە ئەكبەر بىلەن ئەبۇلەھەبنىڭ تۇپراق بېشىغا چىقىپ ، قىيىن كۈنلەردە جانغا ئەسقاتقان بۇ قەدىناس دوستىنىڭ روھىغا قۇرئان ئوقۇپ دۇئا قىلدى !…
ئاتىخان تېخى غوجىمۇللا بىلەنمۇ كۆرۈشۈپ مۇڭداشتى ، غوجىمۇللىنىڭ كۆز يېشى ئىچىدە ئېيتىپ بەرگەن ھايات سەرگۈزەشتىلىرىنى ئاڭلاپ ، ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتتى ، ھېسداشلىق قىلدى ، ھەتتا ئاخىرىدا :

— ھەممىمىز دەرد تارتتۇق ، غېرىب ـ مۇساپىر بولدۇق ، غوجىمولللا ! بۇمۇ خۇدانىڭ ئىنايىتى ، تەقدىر ـ پېشانىمىز ! ئەمدى مەككىگە كېلىۋېلىپ ياخشى قىپلا ، بۇ يەردە يۇرتداشلار كۆپ ، قوللىرىغا قول ، پۇتلىرىغا پۇت بولالايدۇ ! — دەپ تەسەللى بەردى .

غوجىمولللىنىڭ ئەمدى ئۇزۇل ـ كېسىل كۆڭلى تىندى . ئۆزىنىڭ راۋالپىندىدا قىلغان مەخپىي شۇملۇقلىرىدىن ئاتا ـ بالا ئىككىسىنىڭ پۇتۇنلەي خەۋەرسىزلىكىنى بىلدى ، ئەمدى غوجىمولللا بۇ سىرنى ئۆزى بىلەن بىللە مەڭگۈلۈككە ئۇ دۇنياغا ئەكېتەلەيتتى !...

ئاتىخان ئەكبەرنىڭ ھەمراھلىقىدا بىر كۈن مەككىنىڭ بازار ـ كوچىلىرىنى ئايلاندى ، ھەرەم مەسچىتىگە بېرىپ ناماز ئوقۇدى . ئۇنىڭ نەزىرىدە ، مەككىمۇ ، ھەرەممۇ كېڭىيىپ ، گۈزەللىشىپ ، خېلى كۆپ ئۆزگەرگەنىدى . ئادەملەرنىڭ تەقى ـ تۇرقىدىن تارتىپ روھىي كەيپىياتىغىچە ، يېڭى سېلىنغان زامانىۋى ئۆي ـ ئىمارەتلەردىن تارتىپ دۇكان ـ ماگىزىنلاردىكى مال ـ تاۋارلارغىچە ئۆزگەرگەن ، يېڭىلانغان ، ئاۋاتلاشقانىدى !

ئون يىل ! ھەقىقەتەنمۇ قىسقا ۋاقىت ئەمەس ئىدى . بۇ ئون يىلدا ئاتىخانمۇ نىمە كۈنلەرنى كۆرمىدى ؟ ! قايغۇ ـ ھەسرىتى شاد ـ خۇراملىقىدىن كۆپ بولدى ؛ يوقاتقىنى تاپقىنىدىن ئېشىپ كەتتى ! شۇڭا ، ئۇمۇ مۇشۇ بىر نەچچە يىل ئىچىدە ، خۇددى جۇدۇندا قالغان گۈل ـ گىياھدەك سولىشىپ ، تېز قېرىپ كەتتى . چاچلىرى تۇگۈل ، قاشلىرىمۇ ئاقىرىپ كەتتى . خۇددى ئۆيلەرنىڭ تام ـ تورۇسلىرىنى كونىرىغانسېرى تور قاپلىغاندەك ، يىللار ئۆتكەنسېرى ئۇنىڭمۇ يۈز ـ كۆز ، بويۇن ـ باشلىرىنى ئۇزۇن ـ قىسقا ، ئىچىر ـ مىجىر قورۇقلار قاپلاپ كەتتى . بىر چاغلاردا ساتارنىڭ دەستىسىدەك تىك تۇتۇپ ماڭىدىغان بېجىرىم قەددى ـ قامىتىمۇ ھازىر ئېگىلىپ ، مۈكچىيىپ قالغانىدى .

كىچىكىدىن تارتىپ سىڭىشلىق تاماق يەپ ، پاكىز كىيىم كىيىپ ، يولنىڭ توزىدە مېڭىپ ، كىشىلەر بىلەن ئوبدان چىقىشىپ ئۆتۈپ ، ئۆزىنى زادىلا ئۇپراتمىغان باغرى يۇمشاق بۇ ئادەم كېيىنكى كۈنلەردە ، تۇرمۇشنىڭ تويۇقسىز كەلگەن مۇدھىش زەربىلىرىگە بەرداشلىق بېرەلمەي قالغانىدى !...

ئاتىخان هازىر بۇرۇنقىدەك خۇشخۇي ، سۆزمەن ئەمەس ئىدى ، جىمغۇر ، خامۇش كۆرۈنەتتى . ئەكبەر دادىسىدىكى بۇ ئۆزگىرىشنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭ يۈرىكىنى بېسىپ تۇرغان ئېغىر بىر دەردنىڭ بارلىقىنى هېس قىلدى .

— دادا ، نېمە بولدۇڭ ؟ — دېدى ئۇ ئاخىر ئىچى تىت ـ تىت بولۇپ ، — ئۆزۈڭنى بەك تاشلىۋېتىپسەن ! سەن بۇنداق هەسرەت چېكىپ جىمىپ كەتسەڭ مەن ئازابلىنىپ قالىدىكەنمەن !

— هېچ گەپ يوق ، ئوغلۇم ! — دېدى ئاتىخان ئەكبەرنىڭ كۆڭلىنى تىنچىتىشقا ئۇرۇنۇپ ، — ئەمدى قېرىدۇق ، بىر ئېغىز گەپ كەملىك قىلىدۇ ، ئىككى ئېغىز گەپ ئارتۇق كېلىدۇ ! بۇنداق چاغدا ئادەم پۇت ـ قولىدىن مادار كېتىپ ، قوغلاپ يېتەلمەيدىغان ، قاماللاپ تۇتالمايدىغان بولۇپ قالىدىكەن . سەن ئەنسىرىمە ، هېچ گەپ يوق !...

لېكىن ، مۇشۇ سۆهبەتتىن ئۈچ كۈن كېيىن ، ئاتىخان كۆڭلىدىكى گەپنى ئەكبەرگە ئاخىر ئوچۇق ئېيتتى . ئۇ ، كىچىك نەۋرىسى ئارماننى ئوينىتىپ ئولتۇرۇپ ، خۇرسىنغان هالدا مۇڭداق دېدى :

— ئوغلۇم ، ئۆز يېرىدە چوڭقۇر يىلتىز تارتمىغان ئادەم بۇ دۇنياغا هېچقانداق ئىز قالدۇرماي ئۆتۈپ كېتىدىكەن ! مېنىڭ ئۆمرۈم شۇنداق كەتتى ، سەنمۇ شۇنداق كېتىۋاتىسەن ! لېكىن سەن تېخى ياش ، مۇراد ـ مەقسىتىڭنى ئىشقا ئاشۇرۇشقا تېخى ئۈلگۈرىسەن ! ئەمما مەن قېرىپ قالدىم ، قازا مۆهلىتى يېقىن قالدى ! مەن ئاخىرقى ئۆمرۈمنى بۇ يەردە ئۆتكۈزۈشنى خالىماي-

مەن ! ھازىر ئاناڭ ، ئاچاڭ ، سىڭلىڭ ۋە سەن بىلەن مەن تېخى
كۆرمىگەن قېرىندىشىڭ ھەمىشە چۈشۈمگە كىرىپ ، مېنى چاقى-
رىۋاتىدۇ ! ئۇلارنى كۆرمەي ئۆلۈپ كەتسەم ، كۆزۈم يۇمۇلمايدى-
غان ئوخشايدۇ ! ئۇنىڭ ئۈستىگە قەبرەمنىڭ بۇ يەردە قېلىپ ،
كېيىنكى كۈنلەردە سېنىڭ يولۇڭنى توسۇپ قويۇشىدىن ئەنسى-
رەيمەن ! شۇڭا ، مەن بىر قارارغا كېلىپ قويدۇم ، ئوغلۇم ! مەن
بۇرۇنراق مېڭىپ تۇراي ، سەن ھازىر شىركەت قۇرۇپ چوڭ
ئىشلارغا تۇتۇش قىپسەن ، بۇ ئىشلىرىڭنىڭ ئايىغى چىقسۇن ،
ئاڭغىچە يوللارمۇ ئېچىلىپ ، قاتناش قۇلايلىشىپ قالار ! قاھىرەدە
بىر ئاتچى ماڭا ئافغانىستان ئارقىلىق ماڭىدىغان بەدەخشان يولى
توغرىسىدا سۆزلەپ بەردى ، بۇ ، يۇرتقا بېرىشنىڭ ئەڭ يېقىن ھەم
توسالغۇسىز يولى ئىكەن . مەن مىسىردا تاپقان پۇللىرىمىنى
مۇشۇ سەپەرگە ئاتىدىم . سەن مېنى ئاق يول تىلەپ ئۇزىتىپ
قوي !...

ھەسرەت ـ نادامەت بىلەن ئېيتىلىۋاتقان بۇ سۆزلەردە كۈچ-
لۈك بىر ئىچكى ئازابنىڭ بارلىقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى . ئەكبەر
دادىسىنىڭ سۆزىدىكى قەتئىيلىكتىن ، ئىرادىدىن ئۇنىڭ بۇ يەر-
دىن باش ئېلىپ كېتىشكە پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن تەييارلىنىپ
بولغانلىقىنى چۈشەندى . دىلنى ئۆرتەۋاتقان بۇ پاجىئە ئەمەلىيەتتە
ئەكبەرگىمۇ ئورتاق ئىدى . ئەمما ئۇ ، دادىسى ئېيتقاندەك ، بۇ
كۈنلەردە ھەممە نەرسىنى تاشلاپ ، دادىسى بىلەن بىللە كېتىشكە
ئامالسىز ئىدى ! ھازىر ئەكبەرنىڭ بېشىدا ئۈچ پەرزەنتلىك بەختى-
لىك بىر ئائىلە بىلەن نۇرغۇن پۇللۇق چوڭ بىر شىركەت بار
ئىدى . بۇ ئائىلە بىلەن بۇ شىركەت ئەكبەرنىڭ مۇشۇ زېمىنغا
تارتقان ھاياتلىق يىلتىزى ئىدى . شۇڭا ، بۇ زېمىنمۇ ھازىر ئۇ-
نىڭغا ئوخشاشلا سۆيۈملۈك ھەم يېقىملىق تۇيۇلاتتى . ئانا يۇرتى
ئۇنى تۇغۇپ ـ ئۆستۈرگەن بولسا ، بۇ يەر ئۇنى ئەر قىلدى ،
ئەكبەرنىڭ يۇمران قاناتلىرى مۇشۇ ئاتەش زېمىندا قاتتى ، يىللار-

نىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇنىڭ ھاياتلىق يىلتىزى بۇ تۇپراققا تېخىمۇ چوڭقۇر، تېخىمۇ كەڭ قانات يايدى. بۇ يىلتىزلاردىن يەنە يېڭى - يېڭى نوتىلار ئۆسۈپ چىقىپ، ئەكبەرنىڭ ھاياتىنى كېلە-چەك بىلەن باغلىدى...

شۇڭا، ئەكبەر ئۆزىنىڭ بۇ قېتىم دادىسى بىلەن بىللە ماڭال-مايدىغانلىقىغا تەن بېرىپ، ھەسرەت بىلەن لېۋىنى چىشلىدى، ئەمما دادىسىنىمۇ توسۇپ قالمىدى. گەرچە دادىسىنىڭ يولى ئەك-بەرنىڭ ئۇزاقتىن بېرى ئويلاپ يۈرگەن يولى بولسىمۇ، لېكىن ئۇ، بۇ يولدا دادىسىدىن بىر نەچچە قەدەم كېيىن ماڭالىشى مۇمكىن ئىدى!...

شۇ سۆھبەتتىن ئون كۈن كېيىن، ئاتىخان بالا - چاقا، دوست - بۇرادەرلەر بىلەن خوشلىشىپ، ئافغانىستانغا قاراپ ماڭدى، ئەكبەر ئۇنى جىددىگىچە ئۇزىتىپ باردى.

2

ئادەم دېگەن شۇنداق نېمە: بەزىدە تاشتەك بولۇپ، نى - نى بوران - چاپقۇنلارغا پىسەنت قىلمايدۇ، بەلكى بۇنداق بوران - چاپقۇنلار ئىچىدە پىشىپ، تاۋلىنىپ، تېخىمۇ بەردەم بولىدۇ! بەزىدە بولسا، گۈلدەك نازۇك بولۇپ، كىچىككىنە يام-غۇر - يېشىنلارغىمۇ بەرداشلىق بېرەلمەيدۇ، بەلكى سولىشىپ، توزۇپ ئۆزىنى يوقىتىپ قويىدۇ!

بەلكىم بۇ، ئادەمنىڭ روھ ۋە تەندىن ئىبارەت بىر - بىرىگە پۈتۈنلەي ئوخشاشمايدىغان ئىككى نەرسىدىن تەشكىل تاپقانلىقىدىن بولسا كېرەك!

ئاتىخان مەككىدىن ئايرىلىپ، ئۈچ ئاي بولغاندا، يەنە تۇيۇق-سىز مەككىدە پەيدا بولۇپ قالدى، ئۇ، ئافغانىستاندىن قايتىپ كەلگەنىدى. ئاتىخان كېلىپلا خۇددى ئېغىر كېسەلگە مۇپتىلا

بولغان ئادەمدەك ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالدى .

ھەپتىدىن كېيىن ، ئۇنىڭ ئافغانىستان سەپىرى ھەققىدە بىر ھېكايە پەيدا بولدى . بۇ ھېكايە ھەمشەھەرلەرنىڭ مەككىدە ، جىددىدە ۋە تائىفتا پات - پات بولۇپ تۇرىدىغان بەزمە - باراۋەتلىرىدە ئېغىزدىن - ئېغىزغا ئېيتىلىپ يۈردى . بۇ ھېكايىنى بەگتۆمۈر ئاتىخاننىڭ ئاغزىدىن ئاڭلىغىنى بويىچە خېلى تولۇق ۋە ئەينەن ئېيتاتتى :

«ئاتىخان ھاجىم يۇرت ۋە بالا - چاقا ئىشقىنى قەلبىگە يۇكۇپ سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ . ئاتىخان ئافغانىستانغا بېرىپ ، ئۇ يەردىكى بەدەخشان داۋىنىدىن ئۆتسەملا ، ۋەتىنىمىزنىڭ تاشقورغان ياكى قاغىلىق زېمىنىغا چۈشىمەن ، دەپ ئويلايدىكەن ، دېمىسىمۇ ، ئەجدادلارنىڭ قەدىمكى يىپەك يولى بولغان بەدەخشان يولى ھىندىقۇش تېغى بىلەن پامىر تېغىنىڭ تۇتاشقان يېرىگە جايلاشقان تار كارىدور بولۇپ ، ئۇ يەردىن تۇتەك ئېلىپ كەتمەي ، ئامان - ئېسەن ئۆتسىلا ، تاشقورغان تەۋەسىدىكى بابا كۆلىگە ياكى قاغىلىق تەۋەسىدىكى كۆكيارغا بارالايدىكەن . كلاسسىك شائىرلىرىمىزمۇ ئۆز ۋاقتىدا بۇ يولنى ‹لەئلە كانى بەدەخشان › دەپ تەسۋىرلەپتىكەن !

ئاتىخان ھاجىم مانا شۇ يولدىن ئۆتۈش نىيىتى بىلەن ئافغانىستانغا بېرىپتۇ ۋە ئۇ يەردىن بىر قېچىرنى سېتىۋېلىپ ، يېتەرلىك يېمەك - ئىچمەكنى ئارتىپ ، كىشىلەر كۆرسىتىپ بەرگەن نىشان بويىچە ئالغا ئىلگىرىلەپتۇ ، مېڭىپتۇ - مېڭىپتۇ ، بىر كۇنى روزۇڭ كەنتىگە كېلىپ ئارام ئاپتۇ ، ئۇ يەردىكى دېھقان - چارۋىچىلار ئۇبدان كۇتۇۋاپتۇ . ئاندىن يەنە مېڭىپتۇ ، ماڭە - ماڭە ، لەنگەر دېگەن يەرگە كەپتۇ . ئۇ يەردە تۇنەپتۇ ، ئۆزىمۇ ، قېچىرىمۇ بىر كۇن ھاردۇق ئاپتۇ ، لەنگەرلىكلەر ئۇنىڭغا يولنى تېخىمۇ ئېنىق كۆرسىتىپ بېرىپتۇ . ئۇلارنىڭ ئېيتىشىچە ، ئالدىدىكى ئابى ۋاھان دەرياسىدىن ئۆتۈپ ، دەريانىڭ كېلىش

مەنبەسىنى بويلاپ ماڭسا ، چاقماق كۆلىگە كېلىدىكەن ، ئاندىن ئۇ يەردىن كۈنچىقىش تەرەپكە قاراپ مېڭىپ ، داۋاندىن ھالقىسا ، تاشقورغان تەۋەسىگە ئۆتۈپ كېتەلەيدىكەن !...

ئاتىخان ھاجىم ئۇلارنىڭ كۆرسەتكىنى بويىچە ، يولنى داۋام قىپتۇ . غىلاڭ سايلاردىن ئۆتۈپتۇ ، قاقاس چۆللەرنى كېسىپتۇ ، ئىسسىقتا كۆيۈپتۇ ، شامالدا قاغجىراپتۇ ، ئاشۇنداق مېڭىپ ، بىر نەچچە كۈندىن كېيىن ئابى ۋاھان دەرياسىدىن ئۆتۈپتۇ ، چاقماق كۆلىگە كەپتۇ ، ئۇ يەردىن كۈنچىقىش تەرەپكە قاراپ يەنە مېڭىپتۇ . ماڭە ــ ماڭە ، بەدەخشان يولىغا يېقىنلىشىپتۇ ، تاغ ئۈستىدىكى تار كارىدورنى يىراقتىن كۆرۈپتۇ، يۈرەكلىرى ئويناپ كېتىپتۇ . گويا يۇرتىنىڭ يېقىملىق ھاۋاسى دىمىغىغا ئۇرۇلغاندەك ، ھارغىن جىسمى جانلىنىپ ، كۈچكە تولۇپ ، ئاستا ــ ئاستا داۋانغا يامىشىشقا باشلاپتۇ . شۇ چاغدا كىم بىلسۇن ، ئۇنىڭ ئالدىدىن ئافغانىستاننىڭ ئىككى نەپەر چېگرا قوغداش ئەسكىرى چىقىپ قاپتۇ . ئۇلار ئاتىخان ھاجىمدىن قاتتىق گۇمانلىنىپتۇ ، نەرسە ــ كېرەكلىرىنى ئاختۇرۇپتۇ ، ئۇنىڭ گەپلىرىگە قۇلاقمۇ سالماي ، قولىغا كويزا ، پۇتىغا كىشەن سېلىپ ، ئىككى كۈن ئىچىدە ماشىنا بىلەن كابۇلغا ئېلىپ كەپتۇ . ھەربىي تەرەپ ئۇنى بىرەر يەرنىڭ جاسۇسى ، دەپ قاتتىق گۇمانلىنىپتۇ . ئاتىخان ھاجىم ئون كۈنگىچە كابۇل تۈرمىسىدە قاتتىق نازارەت ئاستىدا يېتىپتۇ . ئون كۈندىن كېيىن سوراق قىپتۇ . ئاتىخان ھاجىم ئەرەبچە بىلىدىغان بىر سوت ئەمەلدارىغا ئۆزىنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن بارلىق ئىشلارنى ۋە بۇ قېتىمقى سەپەر قىلىش مۇددىئاسىنى تەپسىلىي سۆزلەپ بېرىپتۇ ۋە ئاخىرىدا : ‹يۇرت — ۋەتەن تۇپرىقىغا ئاياغ بېسىپ ئۆلۈپ كەتسەم رازىمەن ! › دەپ كۆز يېشى قىپتۇ . سوت ئەمەلدارى تەسىرلىنىپتۇ ، ئاخىر قايتا ــ قايتا تەكشۈرۈش ، ئاتىخان ھاجىمنىڭ بارغان ــ تۇرغان يەرلىرىنى ئېنىقلاش ، كۆرۈشكەن ئادەملىرىدىن سۈرۈشتۈرۈش ئارقىلىق ، ئۇنىڭدا ئۆزى ئېيتـ

قان ئىشتىن باشقا ھېچقانداق گۇمانلىق تەرەپلەرنىڭ يوقلۇقىنى بىلگەندىن كېيىن مۇنداق دەپتۇ :

‹سىز جاھاننىڭ ئىشلىرىدىن بەكمۇ خەۋەرسىز قاپسىز ، ھاجىم ! بەدەخشان يولى دېگەن قاچانقى يول ؟ ! ئۇ يول ئاللىقاچان ئۆزىنىڭ ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىپ بولغان . ھازىر ئۇ يەردىن سودا كارۋانلىرىمۇ ، يولۇچىلارمۇ ئۆتمەيدۇ ! ئۇ يەردە دۆلەت چېگرىسى بار ، قانۇنسىز ئۆتكەنلەر جازاغا تارتىلىدۇ ! سىزنىڭ كۆڭلىڭىزنى چۈشەندۇق ، ئەمما خىيالىڭىز بەكمۇ ساددا ئىكەن . ئەگەر سىز ۋەتىنىمگە قايتىمەن دەيدىكەنسىز ، پەقەت ئىككىلا يول بىلەن قايتالايسىز : بىرسى ، پاراخوت ياكى ئايروپىلان بىلەن شياڭگاڭغا چۈشۈپ ، ئۇ يەردىن جەنۇبىي جۇڭگو ئارقىلىق يۇرتقا بېرىش ؛ يەنە بىرى ، موسكۋا ئارقىلىق ئۇلانباتورغا بېرىپ ، شۇ يەردىن ۋەتەن زېمىنىغا كىرىش . بۇنىڭغا ئاز دېگەندە ئوتتۇز تىللا پۇل كېتىدۇ ، بىر مۇنچە چېگرا رەسمىيەتلىرىنى بېجىرىسىز ، پاراخوت ، ئايروپىلان ، ماشىنىلارغا ئولتۇرىسىز !… ›

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ، ئاتىخان ھاجىمنىڭ بېشىدىن تۈتۈن چىقىپ كېتىپتۇ . يېنىدا قالغان پۇل يەتتە تىللاغىمۇ يەتمەيدىكەن . پۇلىنىڭمۇ كارى چاغلىق ، تاپقىلى بولار . لېكىن ، بىر مۇنچە دۆلەتلەرگە كىرىش رەسمىيەتلىرىنى بېجىرگىلى بولامدۇ ، يوق ؟ ! بۇنىڭغا ھېچكىم بىر نەرسە دېيەلمەيدىكەن ! بىر مۇنچە پۇل خەجلەپ ، بىر مۇنچە يوللارنى بېسىپ ، بىر يەرلەرگە بارغاندا ئىش ئەپلەشمىسە ، بۇنداق دەرد ـ ئەلەمگە ئادەم قانداق چىدايدۇ ؟ ! ئاتىخان ھاجىم قاتتىق ئۈمىدسىزلىنىپتۇ ، ئۈمىدسىزلىك يۈرىكىنى ئازابلاپتۇ . شۇنداق ئۇلۇغ ئارزۇ ـ تىلەكلەر بىلەن بۇ يەرگە كېلىپ ، مىڭ بىر جاپادا ۋەتەنىنىڭ بوسۇغىسىغا كەلگەندە ، كۈتۈلمىگەن بىر زورلۇق كۈچ بىلەن ئارقىغا قايتۇرۇلۇپ ، كەلگەن يېرىگە قايتىپ كېلىش ئۇنىڭغا بەكمۇ ئېغىر كەپتۇ . بۇ ئىش ئاتىخاننىڭ ئۆپكىسىنى ئىچىدىن قاققاندەك ، ئاچچىق

دەرد ـ ئەلەمگە مۇپتىلا قىپتۇ. شۇڭا ئۇ، مەككىگە قايتىپ كېلىپلا ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قاپتۇ!…»

مانا بۇ، ئاتىخاننىڭ بۇ قېتىمقى ئافغانىستان سەپىرىدە بېشىدىن ئۆتكەن ھەقىقىي كەچمىشلىرى ئىدى. ئۇنىڭ يۇرت ئىشقى، ئائىلە مۇھەببىتىدە باسقان قۇتلۇق قەدىمى ئەنە شۇنداق ھەسرەت ـ نادامەت بىلەن ئاخىرلاشتى. بۇ، ئاتىخانغا كۆتۈرۈپ قوپقۇسىز ئازاب ۋە ساقايماس يۇرەك ئاغرىقى ئەكەلدى.

ئۇ، يانقانچە يېنىنى يەر تارتىپ كېتىۋاتقاندەك، روھىي ۋە جىسمانىي جەھەتتىن تەڭلا ئاجىزلىشىپ كەتتى.

ئەكبەر دادىسىدىن ئەنسىرەپ، كۆندە نەچچە قېتىم بېشىدا پەرۋانە بولۇپ چۆرگىلەيتتى، ئوغلىنىڭ جىددىيلىشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن ئاتا پەرۋاسىزلىق بىلەن:

— ئوغلۇم، مەندىن بەك ئەنسىرەپ كەتمە! — دەيتتى ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىپ، — قېرىلىقمۇ خۇدانىڭ ئىنايىتى ئىكەن، سۆڭەكلىرىم چۈرۈك، كۆزلىرىم نۇرسىز بولۇپ قالدى. ئەمما، كۆڭلۈم ھەمىشە پاراغەت تىلەيدۇ!

ئۇ، بارغانسېرى جۇدەپ، شۈكلەپ، يىلتىزى تىغ يېگەن لەيلىقازاقتەك نازۇكلىشىپ كېتىۋاتاتتى!

3

ئاتىخان بۈگۈن ئورنىدىن تۇردى. ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ تۇرسىمۇ، بۈگۈنكى جۈمە نامىزىغا بېرىش ئۈچۈن، بارلىق كۈچ ـ قۇۋۋىتىنى ئىشقا سالدى. ئەكبەر ئۇنىڭ يېنىدىن نېرى كەتمەي، كۆز ـ قۇلاق بولۇپ تۇراتتى. ئاتىخان ناھايىتى ئەستە بويىنى سۇغا سالدى، تەرەت ئالدى، ئاندىن ئەكبەرنىڭ ھەمراھلىقىدا ھەرەم مەسچىتىگە باردى.

ئۇ، بىر قولىدا كەشىنى كۆتۈرۈپ، بىر قولىدا ھاسا تاياقنى

تايىنىپ مەسچىتكە كىرگەندە ، ئىمام سۈرە فاتىھە بىلەن نامازنى باشلىۋەتكەنىدى . ئاتىخان جامائەتكە ئەگىشىپ ، نامازنى كەلگەن يېرىدىن ئوقۇشقا باشلىدى . جۈمە نامىزى ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن ، ئىمام مۇنبەردە قايىم بولدى ۋە ئاۋۋال ئاللاغا ھەمدۇ سانا ئېيتتى ، ئاندىن ئىسلام ئۆلىمالىرى يازغان بىر «تەپسىر » نى قولىغا ئالدى . ئۇنىڭ نەزىرىدە ، بۇ كىتاب بارلىق ئەقىل ـ ئىدراكنىڭ پاكىز ھەم تۈگىمەس بۇلىقى ئىدى . بۇنى ئوقۇماي تۇرۇپ ، ھېچكىم ئەبەدىيەت سىرلىرىغا ئىچكىرىلەپ كىرەلمەيت- تى . ئىمام كىتابنى ئېچىپ ۋاراقلىدى ۋە ئۇ يەر ـ بۇيەرگە كۆز يۈگۈرتكەندىن كېيىن ، مەسچىتتىكى ھەممە ئادەم ئاڭلىغۇدەك قىلىپ ، ئەمرىمەرۇپ ئېيتىشقا باشلىدى :

— ئىسلام دىنى ئەرشتىن چۈشكەن دىن ، شۇڭا ئۇ ، ئەرشد- ئەلادەك يۈكسەك ھەم پاك . ئىسلام دىنى ئاخىرقى دىن ، شۇڭا ئۇ ، ئەقىل ھەم بىلىم دىنى ، ئەخلاق دىنى ، تىنچلىق دىنى ، ھاياتلىق ۋە ياشاش دىنى . بۇ دىننى دەستىگە ئالغان دۇرۇس ئادەملەر ھەم ئاللانىڭ ، ھەم ئىنسانلارنىڭ ئارىسىدا سۆيۈملۈك ۋە شەرەپلىك بولىدۇ !

ئاللاتائالا ھەرقانداق كىشىگە مال ـ مۈلۈك ۋە ھۆسن ـ جامال جەھەتلىرىدە ئۇلۇغلۇق بەرسە ، بۇ كىشى مالى بىلەن ئاللانىڭ ئاجىز بەندىلىرىگە خەير ـ ئېھسان قىلسا ، جامالى بىلەن ئاللاغا تائەت ـ ئىبادەت قىلىپ بەندىلىك قىلسا ، كىشىلەرگە قارىتا ئىززەت ـ ئېكرام ۋە تەۋەززۇ ئەيلىسە ، ئۇ چاغدا ئاللاتائالا ئۇل كىشىنى ئۆزىنىڭ خاس بەندىلىرى قاتارىغا ئالىدۇ ! خۇراسان پادىشاھلىرىدىن بولغان ئىسمايىل سامانىينىڭ قېشىغا بىر كۈنى بىر ئالىم كەلدى . پادىشاھ ئۇل كىشىنى ناھايىتى قىزغىن ئىز- زەت ـ ئېكرام بىلەن قوبۇل قىلدى . كېيىن ئۇ ئالىم قايتماقچى بولدى ، پادىشاھ تەختتىن چۈشۈپ ، ئۇنى يەتتە قەدەم يەرگىچە ئارقىدىن ئۇزىتىپ كەلدى . پادىشاھ شۇ كۈنى چۈشىدە جانابىي

رەسۇلۇللانى كۆردى . چۈشىدە رەسۇلۇللا ئۇنىڭغا : «ئى ئىسما-
يىل ، سەن مېنىڭ ئالىم ئۇممەتلىرىمنى ھۆرمەتلەپ ، ئىززەت
قىلدىڭ . بۇنىڭ ھېسابىغا مەن سېنىڭ ھەققىڭدە دۇئا قىلدىم .
دۇئايىمدا ئاللانىڭ سېنى ئەزىز - مۇكەررەم قىلىشىنى ، ئول
كىشىنىڭ ئارقىسىدىن يەتتە قەدەم يەرگىچە ئۇزىتىپ بارغىنىڭ
ئۇچۇن ، سېنىڭ ئەۋلادىڭدىن يەتتە كىشىنىڭ پادىشاھ بولۇشىنى ،
ئۇلار ئۇچۇن يەتتە دوزاخنىڭ ئوتىنى ھارام قىلىشىنى تىلىدىم ،
مېنىڭ قىلغان بۇ ئىككى دۇئايىم ئىجابەت بولدى» دەپ بېشارەت
بەرگەن .

گۇناھدىن ، كىبىردىن ۋە ياماىلىقلاردىن يىراقلاشقان كىشى
مەنىۋى جەھەتتىن پاكىزلانغان كىشىدۇر . بۇنداق كىشىلەر خۇد-
دى ئىسمايىل سامانىيدەك ئىنسانىيەتنىڭ يېتەلەيدىغان ئەڭ يۇك-
سەك مەرتىۋىسىگە ئېرىشىدۇ . ئۇلار ئۆزىنى يالغاندىن ، ساختىد-
لىقتىن ، نادانلىقتىن قورۇپ ، كۆڭلىنى - روھىنى ئىنسانلارغا
پايدىلىق بولغان ھەر خىل بىلىملەر بىلەن بېزەيدۇ . ياراتقان
ئاللانى سۆيگەندەك ، يارىتىلغانلارنىمۇ ئاللانىڭ ياراتقىنى دەپ
چىن كۆڭلىدىن سۆيىدۇ ، ئۇلۇغ تەڭرىنىڭ پۈتۈن ئىنسانلارنى
ئوخشاش ھەقلەر بىلەن ياراتقانلىقىنى بىلىدۇ ، شۇنىڭ ئۈچۈن
ئۆزىنى باشقىلاردىن ئۈستۈن كۆرۈپ كىبىرلەشمەيدۇ ، ئۆزىنى
باشقىلاردىن تۆۋەن كۆرۈپ قولىنى ، بېشىنى سۆيۈپ ، خەقنىڭ
ئالدىدا كىچىكلەپمۇ كەتمەيدۇ ، ئاللادىن باشقا ھېچكىمگە قۇل
بولمايدۇ !...

ئىمام سۆزىدىن توختىدى ، كۆپ سۆزلەپ كەتكەچكە ، جاۋ-
غايلىرى كۆپۈكلىنىپ ، ئېڭەكلىرى خالتىلىشىپ كەتكەنىدى .

جامائەت نامازدىن تارقىدى ، ئاتىخانمۇ ئەكبەرگە يۆلىنىپ ،
ئاجىز قەدەملەر بىلەن مەسچىتتىن چىقتى . بۇ ئۇنىڭ ھەرەم
مەسچىتىدە ئوقۇغان ئاخىرقى جۈمە نامىزى بولۇپ قالدى . ئىك-
كىنچىلەپ بۇ يەرگە كېلەلمىدى ، شۇ كۈنى ئۆيگە بېرىپ ، دېرىزە

ئالدىغا قويۇلغان كارىۋاتتا سىرتقا قاراپ يېتىپ ئەكبەرگە مۇنداق دېدى :

— بالام ، ئالدىمىزدىكى پەيشەنبە كۈنى بىر ئاز ياغ پۇردىتىپ ، نەزىر قىلغىن ، مەن قوشنا ـ قولۇم ، دوست ـ بۇرادەرلەر بىلەن بىر كۆرۈشۈپ ئالاي !...

ئەكبەرنىڭ يۈرىكى «جىغغىدە» قىلىپ قالدى .

— دادا ، بۇ نېمە دېگىنىڭ ؟— دېدى ئۇ ئەندىككەندەك ئاۋازى تىترەپ .

— ئۆزۈم بىلىمەن ، بالام !— دېدى ئاتىخان مىسكىن قىياپەتتە ،— ئاللا ماڭا هايات بەردى ، بۇ ئاللانىڭ مەرھەمىتى ، ئەمدىلىكتە بۇ هايات ئۆز مەرھەمىتىنى يوقاتقانىكەن ، مەن ئۇنى يەنى ئاللاغا قايتۇرۇپ بېرىشىم كېرەك ! چۈنكى ، روھىم ئۆلدى ، ئوغلۇم . روھىم ئۆلگەنىكەن ، جىسمىمنىڭمۇ زەررىچە قىممىتى قالمىدى !...

— ئۇنداق دېمە ، دادا ! — دەپ زارلاندى ئەكبەر ،— سەن ياشىشىڭ كېرەك ! بىز چوڭ غايە ئۈچۈن ياشىمىساق بولمايدۇ ، دادا ! مەن سېنى يۇرتقا چوقۇم ئاپىرىمەن ، ئانام بىلەن ، ئاچا ـ سىڭىل قېرىنداشلىرىم بىلەن چوقۇم يۈز كۆرۈشتۈرىمەن ! سەن ئۇنداق ئۈمىدسىزلەنمە ، بىزنىڭ بۇ غايىمىز ھەرقانداق نەرسىدىن ئۈستۈن ، ھەرقانداق مۇھەببەتتىن بۈيۈك ، دادا ! بىز يۇرتقا چوقۇم كېتىمىز ، يۇرتىمىز مەڭگۈلۈك مۇھەببەتنىڭ كانى بولىدۇ ، سەن ، مەن ۋە بىزگە ئوخشاشلار چوقۇم ئۇ يەردىكى مۇقەددەس ھاياتنىڭ شاھىتى بولىمىز ، دادا !...

ئەكبەرنىڭ كۆزلىرىدىن تاراملاپ ياش كەتتى . ئۇ ، ئاغزىدا شۇنداق دېگەنبىلەن ، يۈرىكىدە دادىسىنىڭ كۈندىن ـ كۈنگە ئاجىزلاپ ، بۇ دۇنيادىن خوددى كەچ كۈزنىڭ ئاپتىپىدەك تۇيدۇرماي كېتىۋاتقانلىقىنى سېزىپ ، قاتتىق ئازابلىنىۋاتاتتى .

كەچ كىردى ، ئاتىخان بايا ياتقان پېتى دېرىزىدىن سىرتقا

قاراپ مىدىرلىماي ياتاتتى . ئۇ ، زاۋال قوينىغا پېتىۋاتقان قۇياشقا قاراپ خۇرسىنىپ قويدى . زۇلمەتلىك ئۇزاق كېچە يەنە باشلان-دى . بۇ كۆنلەردە ئاتىخان ئاسماننىڭ كەچلىك مەنزىرىسىگە قا-راپ ، ئاخىرەتنى ئەسلەيدىغان ، كەچلىك ئۇنىڭغا يوقىلىشتىن بېشارەت بېرىدىغان بىر خىل ۋەھىمىلىك تۇيغۇغا چىرمىلىپ قالغانىدى . ئاتىخان بۇگۈنمۇ باشقا كۈنلەردىكىگە ئوخشاش ، ئۆز - ئۆزىگە نۇرغۇن سوئال - سوراقلارنى قويۇپ ، ئۇنىڭدىن ئۆزىگە تەسەللى تاپماقچىدەك ، باش - ئاخىرى يوق خىياللارغا غەرق بولدى :

ۋەتەن مۇھەببىتىگە ئېرىشىش نېمىدېگەن تەس - ھە ! ؟ بۇنىڭ ئۈچۈن كۆچلۈك قەلب ئىگىسى بولۇش كېرەك ئىكەن ! كۆچلۈك ئادەملا ۋەتەن مۇھەببىتىگە ئېرىشەلەيدىكەن ، ئاجىزلار بولسا ، ھەمىشە ئېرىشىش ئىستىكىدىلا ياشايدىكەن !… بۇنىڭ سەۋەبى ، ئانا تۇپراقنىڭ ئاددىي تۇپراق ئەمەس ، بەلكى مۇقەد-دەس ، خاسىيەتلىك تۇپراق ئىكەنلىكىدە ئوخشايدۇ ! ئادەم تۇ-گۈل ، جان - جانىۋارلارمۇ ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا ، نى - نى تاغ - داۋانلارنى ، ئۇلۇغ دەريالارنى ئېشىپ ئۆزىنىڭ ئەجدادلىرى ئەسىرلەر داۋامىدا ئۆتكەن يولدىن ئاداشماي ، قەدىمكى ماكانىنى تېپىپ كېلەلەيدۇ !…

لېكىن ، مەنچۇ ؟ ! مەن نېمە قىلالىدىم ؟ !… ئەقىللىق ئادەم تۇرۇپ ، ئەقىلسىز جان - جانىۋارلاردەك بولالمىدىم !…

ئاتىخان ئاسمانغا — خۇددى تۆۋسىز ھاڭدەك بۇ قاپقاراڭغۇ بوشلۇققا قاراپ يېتىپ ، ھەسرەت بىلەن شۇلارنى ئويلىدى .

ئەكبەر دادىسىنىڭ رايى بويىچە ، پەيشەنبە كۈنى نەزىر ئۆت-كۈزدى . ئاتىخان نۇرغۇن تونۇش - بىلىشلىرى بىلەن كۆرۈ-شۈپ ، مۇڭدىشىۋالدى ۋە كەچقۇرۇن ئەكبەرنى يېنىغا ئولتۇرغۇ-زۇپ مۇنداق دېدى :

— ئوغلۇم ، ئىنسان ئۈچۈن ئارتۇقچە دۇنيا - مەئىشەتنىڭ

كېرىكى يوق . ئادەمنىڭ قولى قانچە ئۇزارسا ، ئۆمرى شۇنچە قىسقىرايدۇ ! پۇلپەرەسلەر مال - دۇنيانى دەپ ئۆلىدۇ ؛ هوقۇق- پەرەسلەر تاج - ئەمەلنى دەپ ئۆلىدۇ ؛ باهادىر نام - ئاتاقنى دەپ ئۆلىدۇ ؛ هېچنېمىنى دېمەيدىغانلار بولسا ، ئۆلمەي هايات تۇرىدۇ ! سەن بۇ گەپنى ئېسىڭدە مەھكەم تۇت ! هەرگىز ئۆز ئېهتىياجىڭدىن ئارتۇق نەرسىنى دەپ جېنىڭنى ئۇپراتما ! — ئاتىخاننىڭ دېمى كېسىلىپ سۆزدىن توختىدى ، بىردەم هۆمۈدەپ بېشىنى تۆۋەن ئەگدى ، ئەكبەر ئۇنىڭ دۈمبىسىنى ، مەيدىسىنى سىلىدى ، ئۇ ، بىر ئاز ياخشىلانغاندىن كېيىن ئاستا بېشىنى كۆتۈرۈپ ، ئەكبەردىن سورىدى ، — بالام ، بىزدە بىرەرسىنىڭ ئامانىتىمۇ بارمۇ ؟

— بار ، دادا ، — دېدى ئەكبەر ئويلاپمۇ تۇرماس- تىن ،— رەهمەتلىك هېلىمشا ئاكامنىڭ يىگىرمە تىللاسى هازىر- غىچە بىزدە ئامانەت تۇرۇۋاتىدۇ .

— ئەقلىڭگە بارىكاللا ، ئوغلۇم ! — دېدى ئاتىخان ئوغلىدىن رازى بولۇپ ، — ئىنساننىڭ يىلتىزى ئىمان ، بالام ! لېكىن بۇ ئىمان هالاللىق بىلەن بولۇشى كېرەك . شۇڭا ، هۆكۈمالار «هالالنىڭ يىلتىزى مىڭ ، هارامنىڭ يىلتىزى بىر » دەيدۇ . ئامانەتكە خىيانەت قىلغانلاردا ئىمان بولمايدۇ ! مەن ئۇ يىگىرمە تىللانى ئۆز قولۇم بىلەن ئالغان ، لېكىن ئۆز قولۇم بىلەن هەق جايىغا بېرەلمەيدىغان ئوخشايمەن ، بۇ ئىش سېنىڭ زىممەڭدە قالدى ، بالام . قاچان بولمىسۇن ، ئاشۇ يىگىرمە تىللانى هېلىمشانىڭ قىزىنى تېپىپ تاپشۇرۇپ بەرگىن . بۇ ، ماڭا ئاخىرەتلىك قەرز بولۇپ قالمىسۇن !

— خاتىرجەم بول ، دادا !— دېدى ئەكبەر دادىسىنىڭ قولىنى چىڭ تۇتۇپ ،— مەن بۇنى هەرگىز ئۇنتۇمايمەن ، ئامانەتنى چوقۇم ئىگىسىگە تاپشۇرىمەن !

ئەكبەر بۇ سۆزلەرنىڭ دادىسىنىڭ ئۆزىگە قىلىۋاتقان ئاخىر-

قى ۋەسىيىتى ئىكەنلىكىنى زادىلا خىيالىغا كەلتۈرمىدى ، بەلكى
بۇنى دادىسىنىڭ بالىغا قىلىدىغان ئادەتتىكى نەسىھەتى دەپ چۈشەـ
نىپ ، كۆڭلىگە ھېچقانداق شەك ـ شۈبھە يولاتمىدى .

لېكىن ، مۇشۇ سۆھبەتتىن ئىككى كۈن كېيىنكى بىر ئەتەـ
گەنلىكى ئاتىخان مەڭگۈلۈككە كۆز يۇمغاندا ، ئۇ ھەسرەت ـ
نادامەت بىلەن ئاھ ئۇرۇپ ئۆزىنى تۇتالماي قالدى . دادىسىنىڭ
سۈرلۈك جىنازىسى ئىشىكتىن لەڭ ئۇرۇپ چىققاندا بولسا ، ھەسـ
رەت يىغىسى بىلەن ھوشىدىن كەتكىلى تاس قالدى !...

ئاتىخان مەڭگۈلۈك راھەت ـ پاراغەتنى ئۆزى ئېلىپ ، ھايات
غوۋغالىرى بىلەن تۈگىمەس مالامەتلەرنى ئوغلىغا قالدۇرۇپ ،
ئاتمىش توققۇز يېشىدا بۇ دۇنيادىن كەتكەنىدى !

ئاتىخاننىڭ ئۆلۈمى ئەكبەرگە بەكمۇ ئېغىر كەلدى ، مۇساـ
پىرچىلىقنى ئاز دېگەندەك ، ئۇ ئەمدى بۇ يۇرتتا تىكەندەك يالغۇز
قالغانىدى .

شۇ كۈنلەردە ، ئۇنىڭ ئېسىگە مۇنداق چىرايلىق بىر خەلق
ماقالىسى چۈشتى : «ياغ يالىغاندا يات ، قان يالىغاندا تۇغقان
ئەسقاتىدۇ» . لېكىن ، ھازىر ئۇنىڭ بىرمۇ تۇغقىنى يوق ئىدى ،
تۇغقان تۇگۇل ، ئانىسىنىڭمۇ ھايات ـ ماماتلىقىنى بىلمەيتتى !

ئەكبەر دادىسىنىڭ ئىچ ئاغرىقىدا ، ئۇزاق يىل كېسەل تارتـ
قان ئادەمدەك جىمغۇر ، خامۇش بولۇپ قالدى . تونۇش ـ بىلىشـ
لىرى ئەكبەردىن ئەھۋال سورىسا ، ئۇ ھەممەيلەنگە ئوخشاشلا :

— تىكەندەكلا يالغۇز قالدىم ، دوپپام چۈشسە خەقنىڭ يېرىگە
چۈشىدۇ ، كىشىگە ساق ، ئۆزۈمگە ئاغرىق يۇرۇۋاتىمەن ! — دەپ
جاۋاب بېرەتتى .

ئون ئىككىنچى باب

شاپائەت ۋە ئاداۋەت

1

ھەرقانداق گۈزەل بوستانلىقلاردا بارماقلارنى قانىتىدىغان تىكەنلەر ئۆسىدۇ؛ چىرايلىق گۈللۈكلەرنىڭ ئارىسىدا زەھەرلىك يىلانلار يوشۇرۇنۇپ ياتىدۇ!...

مىلادىيە 1975 ـ يىلىنىڭ زۇلقەئدە[1] ئېيىدا، ئەكبەر ئېغىر كۆڭۈلسىزلىكلەرگە دۇچار بولدى.

ئۇنىڭ مەككە ئاسمىنىدا پەرۋاز قىلىپ، شەھەرمۇ شەھەر ئۇچۇپ يۈرگەن «شىركىتى سالام»غا كۆز تەگكەندەكلا بىر ئىش بولدى.

بىر ئاي ئىلگىرى، ئەكبەر غوجىموللىنى ئىشخانىسىغا چاقىردى. ھازىر ئۇنىڭ ئىشخانىسى ئازادە، كۆركەم، زامانىۋى ئۈسكۈنىلەر تولۇق ئىدى. ھاۋا تەڭشىگۈچنىڭ كۈچى بىلەن مەككىنىڭ 48 C لۇق ئىسسىقىدىمۇ ئۇنىڭ ئىشخانىسى كۆل بويىدىكى شىپاڭلاردەك سالقىن، سۈرۈن تۇراتتى. كىشىلەرگە گويا سىرت بىلەن ئىشخانا ئارىلىقىدا ئىككى پەسىل پەرقى باردەك تۇيۇلاتتى.

— ئاكا، سىزنىڭ ئەمدى دەم ئېلىشقا چىقىپ، راھەت ـ پاراغەتتە ياشايدىغان ۋاقتىڭىز كەلدى، — دېدى ئەكبەر غوجىمول-

---

[1] زۇلقەئدە — قۇربان ھېيتىنىڭ ئالدىدىكى ئاي.

لىنى ساپاغا تەكلىپ قىلىپ ئولتۇرغۇزغاندىن كېيىن، — لېكىن دەم ئېلىشقا چىقىشتىن بۇرۇن، سىز شىركىتىمىزگە ئاخىرقى بىر ئىشنى قىلىپ بېرىڭ. مەن سىزنى گېرمانىيىگە ئەۋەتمەكچى. بىز ھازىر مەككىدە بىر پاختا زاۋۇتى قۇرۇش پىلانىنى تۈزدۇق. سىز گېرمانىيىدىن شۇ زاۋۇتقا كېرەكلىك زامانىۋى ماشىنا - ئۈسكۈنىلەرنى ئەكېلىسىز. ئەسلىدە، ئۆزۈم بارماقچىدىم، لېكىن زاۋۇت قۇرۇش پىلانىنى مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارغا تەستىقلاتمىسام بولمايدۇ. شۇڭا، سىزنى ئۆزۈمگە ۋەكىل قىلىپ ئەۋەتىۋاتىمەن! مېنىڭچە، بۇنداق ئىشتا سىزنىڭ ئېپىڭىز بار، تەجرىبە - ساۋاقلىرىڭىزمۇ بار. شۇڭا، سىزگە ئىشىنىپ بۇ ۋەزىپىنى تاپشۇرماقچىمەن!

— پېقىرگە ئىشەنگىنىڭىزگە رەھمەت، ئۇكام! — دېدى غوجىمۇللا ئورنىدىن سەل - پەل قوزغىلىپ، — ئىنشائاللا، تاپشۇرۇقىڭىزنى ئورۇندايمەن!

غوجىمۇللا گېرمانىيىگە بارىدىغانلىقىنى ۋە بۇنداق چوڭ سودىنى ئۆزى بىۋاسىتە قىلىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ ناھايىتى خۇشال بولدى، لېكىن ئۇ يەردىن قايتىپ كېلىپلا دەم ئېلىشقا چىقىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ كۆڭلى يېرىم بولدى. ھازىر ئۇنىڭ يېشى گەرچە يەتمىشكە يېقىنلىشىپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن تېنى ۋىجىك، ئورۇق بولغاچقا، تېخىچە تېتىك، تىمەن ئىدى. مۇنداقلا قارىماققا، ئەمدىلا ئاتمىش ياشقا كىرگەن ئادەمدەك روھلۇق، بېجىرىم كۆرۈنەتتى. ئۇ، شىركەتنىڭ ئىشلىرىغا كۆنۈپ قالغانىدى، مەئىشىتىمۇ ياخشى ئىدى. ئەمدى دەم ئېلىشقا چىقسا نېمە قىلار؟!...

غوجىمۇللا بىردەم بىكار تۇرمايدىغان، بىكار تۇرۇشنىمۇ خالىمايدىغان ئادەم ئىدى. سائەتنىڭ ئىستىرېلكىسىدەك تىنىمسىز چىكىلداپ تۇرىدىغان كاللىسى ئۇنى ئاشۇنداق جىم تۇرمايدىغان قىلىپ قويغانىدى. ئۇ، پىلان تۈزۈشكە، تەدبىر ئويلاشقا ئۇستا

ئىدى . بىراق ، ھەممىدە ئالدى بىلەن ئۆزىنى ئويلايتتى ، ئۆزى ئۇچۇن چوت سوقاتتى . ئەگەر پايدىسى تەگمىسە ، چىۋىننىمۇ بەدىنىگە قوندۇرمايتتى !

غوجىمۇللا ئەكبەرنى ماختىدى ، كۆڭۈل كۆتۈرىدىغان بىر-مۇنچە ياخشى گەپلەرنى قىلدى ، تاكى ئۇنىڭ كۆڭلى خاتىرجەم بولغانغا قەدەر ۋالاقشىپ ، ئاندىن ئىشخانىدىن چىقتى ، لېكىن ئۆزىنىڭ كۆڭلىدە بولسا ، كىشىگە ئېيتقىلى بولمايدىغان بىر شۇم پىلان قەد كۆتۈردى !...

غوجىمۇللا گېرمانىيىگە بېرىپ ئىككى ھەپتىدىن كېيىن ، مىيۇنخېندىن تېلېگرامما بەردى . تېلېگراممىنىڭ تېكىستى مۇنداق ئىدى : «سىز دېگەن ماركىدىكى ماشىنا - ئۈسكۈنىلەرنى ئېلىپ بولدۇم ، ئىككى كۈندىن كېيىن پاراخوت بىلەن يولغا سېلىپ ئاندىن قايتىمەن» .

بۇ تېلېگراممىنى ئاتايىن ئەكبەرنىڭ كۆڭلىنى خاتىرجەم قىلىش ئۈچۈن بېرىلگەنىدى . بولۇپمۇ ئۇنىڭدا ئېيتىلغان «سىز دېگەن ماركىدىكى» دېگەن سۆز خۇددى ھوشىنى زىلاندۇرۇش دورىسىغا ئوخشاش ئالاھىدە مەقسەتتە قوشۇلغانىدى !

دەرۋەقە ، غوجىمۇللا ئالغان ماشىنا - ئۈسكۈنىلەرنىڭ ماركىسى دەل ئەكبەر كۆرسەتكەن ئىناۋەتلىك زاۋۇتنىڭ داڭلىق ۋە ئىشەنچلىك ماركىسى ئىدى ، ئەمما مال ئۇنداق ئەمەس ئىدى ، غوجىمۇللا بۇ ئىشتا ناھايىتى ئەپچىللىك بىلەن «گۆش كۆرسىتىپ ، ئۆپكە سېتىش» ئۇسۇلىنى قوللانغانىدى . ئۇ ، بۇ قېتىم گېرمانىيىگە كېلىپ ، ئۆزىنىڭ كېيىنكى ئىستىقبالى ئۈستىدە ئويلىنىپ قالدى . بۇ يەردىن قايتىپ بېرىپلا دەم ئېلىشقا چىقىدۇ ، دەم ئېلىشقا چىققاندىن كېيىن خۇدايىم ئۆز ئامانىتىنى ئالغانغا قەدەر ، يەنە ياشىشى ، تىرىكچىلىك قىلىشى ، بۇ دۇنيانىڭ راھىتىنى سۈرۈشى كېرەك ! ئەمما بۇنىڭغا پۇل بولمىسا بولامدۇ ؟ پۇل دېگەن دۇنياغا قىز پېتى كېلىپ ، يەنە قىز پېتى كېتىدىغان

ئوتلۇق نەرسە ! پۇل بولمىسا ، ھېچ ئىش قىلغىلى بولمايدۇ ، ھەتتا قورساق ئاچقاندا بىر ناننى ئېلىپ يېيەلمەي ، ئاچلىقتا ئۆلۈپ كېتىدۇ ، ئادەم !

ئەڭ يامىنى ، غوجىمولللىنىڭ قەلبىدىكى كونا ئاداۋەت ئىدى ! ئۇ ، مىڭتېكە داۋىنىدىكى ھېلىقى شەرمەندە ئىشلارنى ھەر قېتىم ئەسلىسە ، ئاتىخاننى چاينىۋەتكۇدەك ئاچچىقى كېلەتتى . ئەگەر شۇ چاغدا ئاشۇ ئادەم كۆرسىمۇ كۆرمەسكە سېلىپ ئۆتۈپ كەتكەن بولسا ، بۇ ئىش ئاشكارىلانماي ، غوجىمولللا نۇرغۇن نەپكە ئېرىشكەن بولاتتى . كېيىنكى يوقسۇللۇق ، سەرگەردانلىق ھاياتىمۇ بولمايتتى ! تېخى ئۇنىڭ شۇ چاغدا قىلغان بىر مۇنچە يامان گەپلىرىچۇ !؟ بۇ گەپلەر غوجىمولللىنىڭ جان - جېنىدىن ئۆتۈپ ، يۈرىكىگە دەرد بولۇپ ئورناپ كەتكەنىدى ! ھازىر ئاتىخان يوق ، بۇ دۇنيادىن ئاللىقاچان خوشلاشتى ! لېكىن ، ئۇنىڭ پۇشتى ھازىر شۇنداق كۆتۈرۈلۈپ ، راھەت - پاراغەتتە ياشايدۇ - يۇ ، بۇنداق بەخت نېمە ئۈچۈن غوجىمولللىغا نېسىپ بولمايدۇ ؟ ! غوجىمولللىنىڭ ئۇنىڭدىن نەرى كەم ؟ ! ھەر ئىككىسى ئوخشاشلا بىر مۇساپىر كەلگىنىدىغۇ !؟... تېخى ئۇنىڭ ئەكبەردەك بىر سېرىق توكنىڭ قولىغا قاراپ قالغىنى چوڭ خورلۇق ئەمەسمۇ ؟ !...

غوجىمولللا بۇلارنى ئويلىسا ، يۈرىكى ئېچىشىپ ، كۆزى قىزىراتتى ! ئاللانىڭ بۇنداق تەڭسىز ، ئادالەتسىزلىكىدىن زارلايتتى ، زارلىغانسېرى ئەكبەرگە ئۆچلۈكى كېلەتتى ، ئاتا ئاداۋىتى ئۆرلەيتتى !...

بۇ قېتىم ئەكبەر ئۇنىڭغا ئەڭ ئاخىرقى بىر قېتىملىق سودا پۇرسىتى بەردى . بۇ پۇرسەتتىن چوقۇم ياخشى پايدىلىنىش كېرەك ! بۇ پۇرسەت ئۆتۈپ كەتسە ، ئۇ ئۆمۈرلۈك نادامەتتە قالىدۇ !...

غوجىمولللا ئەنە شۇنداق ھارام خىياللار بىلەن مېۋىخېندا بىر سودا دەللىلىنى تاپتى . بۇ دەللال كاززاپ ، ساپساپچى ، كىرمەيدى-

غان تۆشۈكى يوق ئەپچىلەم ئىدى . ئۇ ، غوجىموللىنىڭ ئەگىتىپ قىلغان بىر ـ ئىككى ئېغىز گېپىنى ئاڭلاپلا ، ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى تولۇق چۈشەندى ۋە مۈرىسىگە شاپىلاقلاپ :

— كەمىنىلىرى ئەقىل ـ پاراسەتتە ئاجىز ، ئۇرۇش ـ سوقۇشتا ناقابىل ، — دېدى ئۆزىنى سەممىمي ، كەمتەر قىياپەتتە كۆرسىتىپ ، — لېكىن سودا ئىشىدا بەندە تۈگۈل ، خۇدانىمۇ رازى قىلالايمەن ! خاتىرجەم بولسىلا ، مەن ھەممىنى چۈشەندىم !...

ئۇلار سۆزلەشتى ، كېلىشتى ، ئەڭ ئاخىرى ئەگەر ئىش غوجىموللىنىڭ دېگىنىدەك پۈتسە ، سودا دەللىلىنى بەش مىڭ ئامېرىكا دوللىرى بىلەن رازى قىلىدىغان بولۇپ پۈتۈشتى !

ئىشلار تېز ھەم ئوڭۇشلۇق يۈرۈشۈپ كەتتى . سودا دەللىلى ميۇنخېن شەھىرى ئەتراپىدىكى بىر مەھەللىۋى زاۋۇت بىلەن سۆزلىشىپ ، ئون كۈن ئىچىدە پاختا زاۋۇتىغا كېرەكلىك ماشىنا ـ ئۈسكۈنىلەرنى ياساپ بېرىشنى توختاملاشتى . ئاندىن بىر تونۇشى ئارقىلىق مىڭ ئامېرىكا دوللىرى خەجلەپ ، ھېلىقى چوڭ زاۋۇتنىڭ داڭدار ماركىسىنى قولغا چۈشۈردى . ئىككى ھەپتە ئىچىدە ھەممە ئىش پۈتتى ، ساختا مالغا جىڭ مالنىڭ ماركىسى چاپلاندى . بۇ سودىدا ھېلىقى دەللال بەش مىڭ ئامېرىكا دوللىرى ، غوجىموللا ئون بەش مىڭ ئامېرىكا دوللىرى ھايان ئالدى . ئۇنىڭ نەزىرىدە ، ئادەم غۇلاپ چۈشۈشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن ، بۇنداق ھارام ، يامان ئىشلارنى قىلىشنىڭ ئۆزى بىر خىل باتۇرلۇق ھېسابلىناتتى !...

غوجىموللا ميۇنخېندىن قايتىپ كېلىپ ، يىگىرمە كۈندە مال يېتىپ كەلدى . بۇ ئارىلىقتا ، پاختا زاۋۇتىنىڭ ئۆي ـ ئىمارەت قۇرۇلۇشىمۇ پۈتۈپ بولغانىدى . ماشىنا ـ ئۈسكۈنىلەر چوڭ رالغا چۈشۈرۈلدى . بۇلار جاي ـ جايىدا قۇراشتۇرۇلسىلا ، زاۋۇت ئىشقا چۈشۈپ كېتەلەيتتى .

ئەكبەر تېپىپ كەلگەن ئىككى تېخنىك ماشىنا - ئۈسكۈنە-
لەرنى قۇراشتۇرۇشقا باشلىدى . بۇ ئىشقا غوجىمولللىمۇ ئارىلاش-
تى ، ئۇ ، ئەكبەرنىڭ «ئەمدى دەم ئېلىڭ ئاكا ، چارچىدى-
ڭىز !» دېگەن نەسىھەتلىرىگە قۇلاق سالماي ، ئۆزى ئەكەلگەن
«داڭدار ماركىلىق» ماشىنا - ئۈسكۈنىلەرنىڭ كۆز ئالدىدا قۇ-
راشتۇرۇلۇپ ، كۆز ئالدىدا ئىشقا كىرىشىشىنى كۆرمەكچى ۋە بۇ
ئارقىلىق ئۆز ئىشىنى ئاخىرقى قېتىم شىركەت جامائەتچىلىكىگە
كۆز - كۆز قىلماقچى بولدى . شۇڭا ، غوجىموللا ئەتىدىن -
كەچكىچە تېخنىكلارنىڭ بېشىدا دېۋەيلەپ ، ئۇلاردىن بىر قەدەممۇ
نېرى بولمىدى . يەنە بىر ھېسابتا ، ئۇ تېخنىكلارنىڭ مالنىڭ
ساختىلىقىنى بىلىپ قېلىپ ، داۋراڭ قىلىشىدىن ئەنسىرەپمۇ
ئاشۇنداق قىلغانىدى .
خۇداغا شۈكرى ، قۇراشتۇرۇش ئىشى ئۈچىنچى كۈنىگە قە-
دەم قويدى ، بۇ ، ئەڭ ھالقىلىق — توك يوللىرى چېتىلىپ ،
سىناق قىلىنىدىغان مۇھىم كۈن ئىدى !
چۈشكىچە ھەممە ئىش پۈتتى ، كۇنۇپكىنى باسسىلا ، توك
ئېقىمى يۈرۈشۈپ ماشىنا ھەرىكەتلىنەتتى . شۇ تاپتا ، غوجىموللى-
نىڭمۇ ، تېخنىكلارنىڭمۇ يۈرىكى ھاياجاندىن قاتتىق سوقۇپ كې-
تىۋاتاتتى .
بىر تېخنىك توك مەنبەسى ئورنىتىلغان تام تەرەپكە ماڭدى ،
قۇراشتۇرۇلغان ماشىنىنىڭ يېنىدا غوجىموللا بىلەن يەنە بىر
تېخنىك قالدى .
كۇنۇپكا چىككىدە بېسىلدى ، كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە بول-
غان شۇ دەقىقىدە ئاجايىپ دەھشەتلىك بىر ئىش يۈز بەردى :
تۇيۇقسىز گۈمبۈرلىگەن ئاۋاز ياڭراپ ، ماشىنا پارتلىدى ، تۆمۈر
پارچىلىرى خۇددى زەمبىرەك ئوقلىرىدەك شىددەتلىك چاچراپ ،
زالنىڭ تام - تورۇسلىرىنى ئۆتمەتۆشۈك قىلىۋەتتى . پارتلىغان
ماشىنىنىڭ بېشىدا قاراپ تۇرغان غوجىموللا بىلەن ھېلىقى تېخ-

ىنىڭ بۇردا ـ بۇردا گۆشكە ئايلىنىپ ، شۇ يەردىلا جان بەردى .
يەنە بىر تېخنىڭ ئېغىر يارىلىنىپ تام تۈۋىدە يېتىپ قالدى !...
بۇ خەۋەر جىددىدە ئىش بېجىرىۋاتقان ئەكبەرگە يەتكۈزۈلگەن-
دە ، قايغۇ ـ ھەسرەتتىن ئۇنىڭ بېشى پىرقىراپ ، كۆزىگە قاراڭ-
غۇلۇق تىقىلدى . قولىدىكى ئىشنى شۇ يەرگىلا تاشلاپ ، دەرھال
مەككىگە كەلدى . ئاڭغىچە بۇ كۆڭۈلسىز خەۋەر پۈتۈن مەككىگە
گۇررىدە تارقاپ بولغانىدى !
غوجىمۇللا بۇ ئالەمدىن بەكمۇ تۇيۇقسىز ، نام ـ نىشانسىز
كېتىپ قالدى ! كەتكەندىمۇ ، ئۆزىگە ياخشىلىق قىلىپ ، بېشىنى
سىلىغان شىركەتنىڭ نۇرغۇن پۇلىنى ئۇ دۇنيالىق قەرز قىلىپ
يۈكلەپ كەتتى !...
مانا بۇ ، بۇ دۇنيادا پۇلغا كۆزى تويمىغانلارنىڭ كۆزىنى
گۆرنىڭ تۇپىسى تويدۇرىدۇ ، دېگەن ئۇلۇغ ھېكمەت ئىدى !

2

بۇ خۇددى «جاپا جۇپ ، ۋاپا تاق» دېگەندەكلا ئىش بولدى .
ئەكبەر پاختا زاۋۇتىدا يۈز بەرگەن پاجىئەلىك ئىشلارنى بىر
تەرەپ قىلىپ ، ئەمدى «ئۇھ» دەپ تۇرۇشىغا ، كۈتۈلمىگەندە ،
يەنە كونا خېرىدارلىرىنىڭ قاتتىق قىسمىقى ئارىسىدا قالدى .
بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا مال بۇيرۇتۇپ پۇل تۆلىگەن دۇكان-
دارلار ئىدى .
— ئاڭلىساق ، ماللىرىڭىزنىڭ ھەممىسى بېيرۇتتىن چىقال-
ماي يېتىپتۇ . بېيرۇتتا ئۇرۇش بولۇۋاتىدۇ ، قۇربان ھېيتقا
بولسا ئاز قالدى ، ئۇ ماللار ئۇلگۈرۈپ كېلەلمەيدىغان بولدى ،
پۇللىرىمىزنى قايتۇرۇپ بېرىڭ !
مانا بۇ ، ئۇنىڭ مال بۇيرۇتۇپ پۇل تۆلىگەن ئەرەب ، ھىن-
دى ، ئۆزبېك ۋە ھەمشەھەر دۇكاندارلارنىڭ ئورتاق تەلىپى ۋە

جىددىي نارازىلىقى ئىدى !
ئەكبەر بىر نەچچە يىلدىن بېرى ، گېرمانىيە ، فرانسىيە ۋە ئىتالىيە قاتارلىق جايلاردىكى شىركەتلەر بىلەن مال توختام تۈزگەندە ، ئۇلار ماللارنى بەھرەيىنىگە يەتكۈزۈپ بېرەتتى . بۇ ماللار بەھرەيىندىكى دېڭىز بوغۇزىدىن بىر نەچچە ۋاقىت ئۆچىرەت كۈتۈپ ئۆتۈپ ، ئاندىن قۇرۇقلۇق ئارقىلىق جىددە ۋە مەككىگە كەلگۈچە ئىككى - ئۈچ ئاي ۋاقىت كېتەتتى . ئاڭغىچە ، يېڭى مودىلار چىقىپ ، بۇ ماللارنىڭ بەزىلىرىنىڭ ۋاقتى ئۆتەتتى ، بازار كاساتلىشاتتى . شۇڭا ، ئەكبەر بۇ قېتىم ئۇ شىركەتلەر بىلەن توختام تۈزگەندە : «بۇنىڭدىن كېيىن بىزگە ئەۋەتىدىغان ماللارنى بەھرەيىنگە ئەمەس ، بېيىرۇتقا ئەۋەتىڭلار ، بىز شۇ يەردىن تاپشۇرۇپ ئالىمىز !» دەپ ئۇقتۇرۇش قىلغانىدى . دېگەندەك ، ئۇلار ماللارنى بېيىرۇتقا ئەۋەتتى . لېكىن ، شۇ كۈنلەردە قېرىشقاندەك ، لىۋاندا پارچە - پۇرات ئۇرۇشلار بولۇپ ، بېيىروت جەڭگى - جېدەل ئىچىدە قالدى . ئۇ ماللارمۇ بېيىروت تاموژنىسىدىن چىقالماي ، شۇ يەردە بېسىلىپ قالغانىدى !
ئەكبەر قاتتىق تەڭقىسلىق ئىچىدە قالدى . خېرىدارلىرىدىن يىغىلغان پۇللارنىڭ ھەممىسىنى ھېلىقى نەس باسقان پاختا زاۋۇتىغا دەسمايە قىلىپ سالغانىدى . بۇ پۇللار ئىككى ئادەمنىڭ جېنى بىلەن پۈتۈن زاۋۇتنى ۋەيران قىلىپ ، ئەكبەرنى قاتتىق داغدا قويدى ! ھازىر ئۇنىڭ قولىدا ھېچقانچە پۇل يوق ئىدى . خېرىدارلىرى بولسا ، ئۇنى كۈندىن - كۈنگە قىستاپ كېلىۋاتاتتى ! سودا - تىجارەتچى دېگەن شۇ ، ئۇلار ئادەمنى ئەمەس ، پۇلنى تونۇيتتى . پۇل ئۈچۈن ئۇرۇق - تۇغقان ، قان - قېرىنداشلارمۇ ئۇلارغا يات ، بىگانە ئىدى !
ئەكبەر ئۇيان ئويلاپ ، بۇيان ئويلاپ ، ئاخىر دوستى ھارىسنىڭ مەسلىھەتىنى ئېلىش ئۈچۈن ، ئۇنى ئىزدەپ كەلدى .
— غەم قىلما ، ئاداش ! ھەممە ئىش ئوڭ شىلىپ

كېتىدۇ !— دېدى ھارىس ئەكبەرنىڭ دەرد ـ ئەلەملىرىنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن ، — پاختا زاۋۇتى ئىشىدا سىنى تازا بىر قارا بېسىپتۇ . ئۇ ئادەمنىڭ ئالا كۆڭۈللۈكى ئاخىر ئۆزىنىڭ بېشىغا چىقىپتۇ . خەيرىيەت ، ئۆتكەن ئىش ئۆتتى ! ئەمدى ھازىرقى گەپ-نى قىلايلى : خېرىدارلىرىڭغا پۇلنى قايتۇرمىساڭ بولمايدۇ ، ئۇ-لارنىڭ ئەندىشىسى يوللۇق ، بۇيرۇلغان ماللار قۇربان ھېيتتىن بۇرۇن ئۇلارنىڭ قولىغا تەگمىسە ، بازار تاپالمايدۇ ، خېرىدارلى-رىڭنىڭ پۇلىنى قايتۇرايلى ، بۇ پۇلنى مەن ساڭا ئۆسۈمسىز قەرز بېرىپ تۇراي…

— رەھمەت ھارىس ، رەھمەت ساڭا ئاداش !— دېدى ئەكبەر ئورنىدىن تۇرۇپ ، ئۇنىڭ قولىنى مەھكەم قىسىپ ، — بۇ ھىم-مىتىڭ بىلەن سەن مېنى ئېغىر مۇشكۇلاتتىن قۇتۇلدۇردۇڭ !

ئەكبەر ھەقىقەتەن ھاياجانلانغان ، خۇشاللانغان ، شۇنىڭ بى-لەن بىللە ، قەدىناس دوستىنىڭ سەمىمىي ، غەرەزسىز مېھىر ـ شەپقىتىدىن قاتتىق تەسىرلەنگەنىدى .

— ئەمدى بېيرۇتتىكى ماللار توغرىسىدا مېنىڭ پىكرىم مۇنداق ،— دېدى ھارىس خېلى چوڭقۇر ئويلانغاندىن كېيىن ،— ئۇ ماللارنىمۇ ھېيتتىن بۇرۇن ئەكېلىشىنىڭ ئامالىنى قىلمىساق بولمايدۇ . بولمىسا ، كۆپ زىيان تارتىپ كېتىسەن ! مېنىڭ بېيە-رۇت تاموژنىسىدا يېقىن بىر ئاغىنەم بار . مەن ئۇنىڭ بىلەن تېلېفوندا سۆزلىشەي ، سەن شىركەتتىن ئايىغى چاققان ، ئېپى بار ئادەمدىن ئىككىنى بېيرۇتقا ماڭدۇر . ئۇلار ماشىنىلارنى تەييار قىلىپ ، پۇرسەت كۈتۈپ تۇرسۇن ، شەھەردىكى جەڭگى ـ جېدەل-لەر بىر ئاز بېسىققان ۋاقىتتا ، تاموژنىدىكى ھېلىقى ئاغىنەم ماللارنى چىقىرىپ بېرىدۇ ، ئۇلار دەرھال ماشىنىلارغا قاچىلاپ ، كېچە ـ كۈندۈز توختىماي ھەيدەپ كەلسۇن ! شۇنداق قىلساق ، سېنىڭچە بولارمۇ ؟

— بولىدۇ ، ئەلۋەتتە بولىدۇ ! — دېدى ئەكبەر دوستىنىڭ

ئەقلىگە ، دىتىغا قايىل بولۇپ ، — يەنە سېنى ئاۋارە قىلىدىغان بولدۇم !

ئۇ خىجىلچىلىق ئىچىدە بېشىنى مۇلايىم ئەگدى .

— سېنىڭ مۇشۇ قىلىقلىرىڭ ! ...— دېدى هارىس بىگىز قولىنى دوستىنىڭ بۇرنىغا تەگكۈزۈپ ، — بىزنىڭ ئارىمىزدا بۇنداق تەكەللۇپ گەپلەرنىڭ نېمە هاجىتى ! ؟ ئۇنداق دەۋەرسەڭ ، مەن خىجىل بولۇپ قالىدىكەنمەن !...

— ئەمىسە دېمىدىم ، بولدىمۇ !...

ئۇلار خۇددى ياش ۋاقتىدىكىدەك بىر - بىرىنى قۇچاقلىشىپ كۈلۈشتى . كۈلگەندىمۇ ، چىن يۈرەكلىرىدىن چىقىرىپ ، سەممىي ۋە دوستانىلىك بىلەن ئۇزاق كۈلۈشتى !...

3

هارىسنىڭ دوستانە هىممەت - شاپائىتى ئەكبەرنى ئېغىر مۇشكۈللۈكلەردىن قۇتۇلدۇرۇپ قالدى .

خېرىدارلارنىڭ قەرزى تولۇق تۆلەندى ، غوۋغالار بېسىقتى . بېيىروت تاموژنىسىدىكى ماللارمۇ قۇربان هېيتتىن ئون كۈن بۇرۇن يېتىپ كېلىپ ، مەككە ، تائىف ۋە جىددە بازارلىرىغا سېلىندى . ئەكبەر قەددىنى رۇسلىۋالدى ، ۋەيران بولۇش گىرداۋىغا بېرىپ قالغان «شىركىتى سالام»مۇ قايتىدىن جانلىنىپ ، يەنە ئەركىن پەرۋاز قىلىشقا باشلىدى !...

ئەكبەر هېيتنىڭ ئىككىنچى كۈنى ئەتىگەندە ، هارىسنىڭ ئۆيىگە پەتلەپ كەلدى . مەقسىتى ، مۇشۇ باهانىدە كۆڭلىدىكى يۈرەك سۆزلىرىنى ئېيتىپ ، ئۇنىڭغا بولغان ئالەمچە رەهمەت - تەشەككۈرىنى بىلدۈرۈش ئىدى .

لېكىن هارىس ئەكبەرگە زادىلا سۆزلەش ئىمكانىيىتى بەرمىدى ، ئەكسىچە ، ئۇنىڭ پىكىر - خىيالىنى باشقا ياقلارغا چېچىپ

ۋەتتى .

— بۇ ئىشلارمۇ تۈگىدى ، ئەكبەر ! — دېدى ئۇ قولىدىكى قەھۋە دەملەنگەن خرۇستال ئىستاكاننى ئەكبەرنىڭ ئالدىغا قويۇ-ۋېتىپ ، — ئەمدى غەمدىن پۈتۈنلەي خالاس بولدۇڭ !

غەمدىن خالاس بولدۇڭ ! ؟...

راست ، ئۇنىڭ غەملىرى پۈتۈنلەي تۈگىگەنمىدۇ ؟ !

ئەگەر گەپنى پۇلدىن باشلاشقا توغرا كەلسە ، ئەكبەرنى هازىر ھەقىقەتەن غەمسىز ، باياشات ، پۇلدار ئادەم دېيىشكە بولاتتى ! ئۇ ، مەككە ، تائىف ۋە جىددىدىكى يۇرتداشلار ئارىسىدا كۆزگە كۆرۈ-نۈپ قالغان شەخس ئىدى . ئەكبەرنىڭ ئىلكىدىكى «شىركىتى سالام»مۇ ياۋروپادىكى بىر نەچچە دۆلەتلەر ئىچىدە داڭدار ئىدى . ئۇنىڭ هازىر ئۆزىگە خاس ئىككى قەۋەتلىك زامانىۋى تۇرالغۇ جايى بار ئىدى . ئولتۇرىدىغىنى ئامېرىكىنىڭ «كادالاك» ماركىلىق ئېسىل پىكاپى ئىدى . چوڭ قىزى مەككىدىكى «ئوممۇل قورۇ ئۇنىۋېرسىتېتى»دا ، كىچىك قىزى ئىپارگۈل بولسا ، جىددە ئۇ-نىۋېرسىتېتىدا ئوقۇۋاتاتتى . ئوغلى ئارمان كۇندۇزى ئوتتۇرا مەكتەپتە ئەرەب بالىلىرى بىلەن ئوقۇيتتى ، كەچتە ئائىلىدە ئو-قۇتقۇچى ياللاپ ئىنگلىزچە ئۆگىنەتتى...

ئەكبەردە هازىر ھەقىقەتەنمۇ بالا دەردى ، ئائىلە غېمى دېگەن-لەر يوق ئىدى ! لېكىن نېمە ئۈچۈندۇر ، هارىسنىڭ سۆزى ئەك-بەرنى ئويلاندۇرۇپ قويدى . ئۇ راستتىنلا غەمـدىن پۈتۈنـلەي خالاس بولغان ئادەممىدۇ ؟ !...

ئەكبەر هارىسقا ئەجەبلىنىپ قارىدى ، گويا يۈرىكىنى چىر-ماپ ياتقان بىر سوئالغا ئۇنىڭ كۆزىدىن جاۋاب ئىزدىمەكچى بولغاندەك ، ئۇنىڭ يوغان ، قاپقارا قوي كۆزلىرىنىڭ ئىچىگە تى-كىلىپ قارىدى ۋە بىر هازادىن كېيىن ، غەلىتە بىر سوئالنى سورىدى :

— هارىس ، سەن چەت ئەللەرگە چىققاندا ، ئەڭ ئۇزاق

تۇرغان ۋاقتىنىڭ قانچىلىك ؟

ھارىس بۇ سوئالنىڭ تېگىدىكى مەنىلەرنى ئويلاپمۇ ئولتۇرماستىن ئۇدۇللا جاۋاب بەردى :

— ئىككى ئاي . پەقەت پارىژدا ئاشۇنداق ئۇزاق تۇرۇپ قالغانىدىم .

— نېمىشقا ئۇنىڭدىنمۇ ئۇزاقراق تۇرمىدىڭ ؟

— تۇرغۇم كەلمىدىمۇ ـ تاڭ ! چىدىمىدىم...

— نېمىگە چىدىمىدىڭ ؟ — ئاسماقچىلاپ سورىدى ئەكبەر .

— بىلمەيمەن... ، — دېدى ھارىس ۋە كۆڭلىدىكى ھېس ـ تۇيغۇلىرىنى بىر خىل ھەرىكەتلەر بىلەن چۈشەندۈرۈشكە تىرىشىپ داۋام قىلدى ، — ئىشقىلىپ ، مەككىگە قايتقۇم كېپكەتتى ، گويا غايىبانە بىر قول مېنى شۇ ياققا تارتىپ تۇرغاندەك...

— مانا بۇ مۇھەببەت !— دېدى ئەكبەر ئاغىنىسىنىڭ سۆزىگە يەكۈن ياساپ ،— دۇنيادىكى ھېچ نەرسە تەڭ كەلمەيدىغان ئەڭ ئۇلۇغ ، ئەڭ مۇقەددەس ئانا يۇرت مۇھەببىتى !

— توغرا ! — دەپ خۇشاللىنىپ كەتتى ھارىس ،— توغرا دېدىڭ ، ئەكبەر ! شۇڭا ، مەن مەككىنى ھېچ يەرگە تەڭ قىلمايمەن ! گەرچە بۇ يەر قاقاس ، ئىسسىق بولسىمۇ ، لېكىن ئاشۇ گۈزەل ، ھاۋالىق پارىژغىمۇ ، رىمغىمۇ ، لوندونغىمۇ تەڭ قىلمايمەن ! بۇ يەر گويا مېنىڭ قەلبىمدە يەتتە ئىقلىمدا يوق گۈزەل جەننەت !...

ئەكبەر شۈكلەپ قالدى ، چىرايىدىن ئېچىنىشلىق بىر قىياپەت — مۇراد ـ مەقسىتىگە يېتەلمەي ، ھەسرەت ـ نادامەت چېكىۋاتقان بىر ئادەمنىڭ مۇڭلۇق قىياپىتى ئەكس ئېتىپ تۇراتتى . ھارىس دوستىنىڭ چىرايىدىكى بۇنداق ئازابلىق ھالەتنى كۆرۈپ ، ئالدىراپ سورىدى :

— نېمە بولدۇڭ ، ئەكبەر ؟ چىرايىڭ غەلىتە بولۇپ كەتتىغۇ ؟ ! ھە ، راست... بىلدىم !... بىلدىم !...

ھارىس خاتا قىياس قىلمىغانىدى، ئۆزىنىڭ بابا ھاياجانلىنىپ كېتىپ قىلغان سۆزى بىلەن ئەكبەرنىڭ يۈرىكىدىكى كونا يارىنى قاتتىق تىرنىۋەتكەنىدى.

— بابا غەم تۇغرىسىدا گەپ بولۇپ قالدى، ھارىس! — دېدى ئەكبەر ئۇزاق جىملىقتىن كېيىن چوڭقۇر بىر ئۇھسىنىپ قويۇپ، — ھازىرقى ئائىلەمنى، تۇرمۇشۇمنى، سودا - تىجارىتىمنى دېسە، مەن ھەقىقەتەن غەمسىز ئادەممەن! لېكىن، مېنىڭ يۈرىكىم يەنىلا خۇشال، بەختلىك ئەمەس، ئاداش! مەڭگۈ يوقالماس بىر غەم ھەمىشە مېنى ئازابلاپ، يۈرىكىمنى ئۆرتەيدۇ! بۇ غەم باشقا نەرسە ئەمەس، بابا سەن ئېيتقان ئاشۇ مۇقەددەس ۋەتەن مۇھەببىتى! ئىنسان قەلبىدىكى ۋەتەن مۇھەببىتى — ئۆز ئەتراپىدىكى قېرىنداشلىرىغا، ئۆزۈڭ چوڭ بولغان ئاشۇ شەھەر، ئاشۇ سەھرا چېتىدىكى ئېگىز - پەس تۆپىلىكلەرگە، ئۇنىڭ يېنىدىن شىلدىرلاپ ئېقىپ تۇرىدىغان بۇلاق سۇلىرىغا، باھار كەلگەندە گۈل - غۇنچىلار بىلەن سۇمبۇل نوتىلارغا تولىدىغان ئېدىرلىقلارغا، يىراقلاردا كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان ئەزىم تاغ - دەريالارغا، سەن مەكتەپكە بارىدىغان يوللاردا ئۆسكەن چېچەك - بوستانلارغا... بولغان مۇھەببەت ئىكەن!... مەن بۇ نەرسىلەرنى بىر كۈنمۇ ئەستىن چىقارغىنىم يوق، ھارىس! ئۇ ھەمىشە دىلىمدا چىراغدەك يېنىپ تۇرىدۇ! مەن بارغانسېرى چوڭقۇر ھېس قىلىۋاتىمەن، ۋەتەندىن ئايرىلغان ئادەم بەئەينى بەدەندىكى ئۆلگەن ھۈجەيرىگە ئوخشاش بولىدىكەن! ئۆلگەن ھۈجەيرىنىڭ نېمە قىممىتى!؟ ئۇ خۇددى چاچقا چۈشكەن كېپەكتەك يىلتىزسىز، قەدىرسىز نەرسە ئەمەسمۇ؟! مەن ھازىر ئەنە شۇ قەدىرسىز كېپەككە ئوخشايمەن!...

ئەكبەرنىڭ كۆزلىرىدىن غىلىلدە ياش ئەگىدى، بۇ ئاجايىپ بىر ياش ئىدى، ئۇنىڭدا ئۇزاق يىللىق جۇدالىق، تەشنالىق ۋە چوڭقۇر مۇھەببەتنىڭ مۇجەسسەملەشكەن جىلۋىسى نامايان ئىدى!

شۇنداقلا بۇ ياش ئىسسىق ، سۇزۇك ، ئەمما بىجىرىم بىر ئەرنىڭ يۈرىكىدىن ئېقىپ چىققان ئاچچىق ياش ئىدى !...

بۇ كۈنلەردە ، ئەكبەر مەدرىسىدە ئوقۇغان كىتابلاردىن زەلىنىڭ مۇنۇ سۆزىنى پات - پات ئەسلەيدىغان بولۇپ قالغانىدى :

«باشقا ئەلدە مۇساپىر بولۇپ يۈرۈپ پادىشاھلىقنى قولغا كەلتۈرسەڭمۇ ، ھامان دىلى سۇنۇق بۇلبۇلدەك غورىبەتچىلىكتە ئۆتىسەن ، ئۆز يۇرتۇڭنىڭ پىراقىدا ئۆرتىنىسەن !... »

راست ، ئۆزىنىڭ يىلتىزىنى ، تارىخىنى ، يۇرت - ماكانىنى بىلمىگەن ئادەم خۇددى پايانسىز دەشت - باياۋاندا ئېزىپ يۈرگەن ناتىۋان بالىغا ئوخشىشىپ قالامدۇ ؟ !...

ئېسىل نازۇ نېمەتلەر تىزىلغان ئازادە مېھمانخانىنى ئېغىر سۈكۈنات قاپلىدى . ئەكبەرمۇ ، ھارىسمۇ ئۆز خىياللىرى بىلەن جىمجىت ئولتۇراتتى .

ئەزەلدىن كەڭ پېكىرلىك ، ھېسسىياتى كۈچلۈك ئادەملەر ئازابتىن ، دەردتىن خالىي بولغان ئەمەس !

— ھېلىمۇ چىدىدىڭ ، ئەكبەر ! — دېدى ئاخىر ھارىس ئارىدىكى ئېغىر جىملىقنى بۇزۇپ ، — تەقدىر سىلەرگە بەكمۇ ئادالەتسىزلىك قىلدى ! ئاتىخان ئاكام بۇ يولدا كۆپ رىيازەت چېكىپ ، ئاخىر شۇ دەرد بىلەن كۆزى ئوچۇق دېگەندەك كەتتى ! ئەمدى سەن بولساڭمۇ مۇنداق ئېغىر جۇدالىققا خاتىمە بېرىپ ، يۇرتقا بىر بارساڭ بولاتتى ! بىز بۇنىڭ بىر ئامالىنى قىلايلى ، ئاداش ! دۇنيادا ھالقىغىلى بولمايدىغان داۋان يوق !...

ئىككى دوست خېلى ۋاقىتقىچە پاراڭلىشىپ ئولتۇردى ، پاراڭلاشقانسېرى خۇددى بىرىنىڭ يۈرىكىدە يەنە بىرىنىڭ يۈرىكىنى ئىللىتقۇچى نۇر ۋە ھارارەت باردەك ، ئۇلارنىڭ روھى ۋە جىسمى جانلىنىپ ، بايىقى مۇڭ ۋە ئازابقا تولغان سولغۇن كەيپىيات ئاستا - ئاستا كۆتۈرۈلۈپ كەتتى !...

ئون ئۈچىنچى باب

ئىلاھىي سۆيگۈ

1

ئىنسان ھاياتى خۇددى كېچىلىرى چاقنىغان چاقماقتەك تېز ئۆتۈپ كېتىدۇ !

ئادەم بەش يىل ، ئون يىل بۇرۇن بولغان ئىشلارنى تېخى ھېلىلا بولغاندەك ئەسلەپ ، شۇ ئەسلىمىلەر ئىچىدە ئۆزىنىڭ چوڭ بولغانلىقىنى ، قېرىپ كېتىۋاتقانلىقىنى تۇيماي قالىدۇ . تىرىكچىلىك يولىدا جان تىكىپ ئۆتۈۋاتقان مۇشكۇل ۋاقىتلارمۇ خۇددى دەريا مەۋجىدەك بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى شوخلۇق بىلەن قوغلىشىپ ئۆتۈپ كېتىۋېرىدۇ !

مىلادىيە 1980 - يىلى سېنتەبىر ئېيى ئەكبەر ئۈچۈن تولىمۇ خاسىيەتلىك ، قۇتلۇق ئاي بولدى .

ئۇ ، بۇ يىل توپتوغرا قىرىق سەككىز ياشقا كىرىپ ، قىرانلىق يېشىدىكى يېتىلگەن ئەر بولۇپ قالغانىدى . ئەكبەرنىڭ قاپقارا قويۇق بۇرۇتى ، ئاق ئارىلىغان كۆتمەك ساقىلى قوڭۇر رەڭلىك دۈگىلەك يۈزىگە ، قامەتلىك بەستىگە يارىشىپ ، ئۇنى تېخىمۇ سالاپەتلىك كۆرسىتەتتى . ئۇنىڭ مۇشۇ تۇرقى دادىسى ئاتىخاننىڭ بۇنىڭدىن ئوتتۇز ئىككى يىل بۇرۇن ھەج سەپىرى ئىشقىدا يۈرگەن ۋاقتىدىكى تۇرقىغا قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشايتتى . بىرلا ئوخشاشمايدىغان يېرى ، ئاتىخان ئۇ چاغدا بېشىغا يېشىل ماتۇ دوپپا ، ئۇچىسىغا ئۇزۇن پاشپۇ يەكتەك ، پۇتىغا شىپەك كەش

كىيىۋالغانىدى ؛ ئەكبەر بولسا ، هازىر ئۇچىسىغا ئەنگلىيىدە تىد-
كىلگەن بېغىررەڭلىك ئىپىل شىم - كاستۇم ، پۇتىغا ئىتالىيە-
نىڭ داڭلىق شىبلىتىنى كىيگەن ، كاستۇم - بۇرۇلكىغا پەلەپ
گالىستۇك تاقىغان ، فرانسىيىنىڭ خۇشبۇي ئەتىرسىنى چېچىپ ،
چارلاشقان چېچىنى مايلاپ ، خۇددى چەت ئەللىك مېھمانلارنى
قوبۇل قىلماقچى بولغان دىپلوماتلاردەك سالاپەت بىلەن مەغرۇر
هالەتتە تۇراتتى !
دېمىسىمۇ ، ئەكبەر بۈگۈن سودا دىپلوماتى سۈپىتىدە سەپەر-
گە چىقماقچى . بۇ سەپەر ئۇنىڭ ئۇچۇن ئادەتتىكى سەپەر ئەمەس ،
بەلكى ئۇ ، ئوتتۇز يىلدىن بېرى زارىقىپ كۈتكەن ، تولا كۈتۈپ
يۈرەكلىرى قاغجىراپ كەتكەن قۇتلۇق سەپەر ئىدى !
سەئۇدى هۆكۈمىتى ئەكبەرنىڭ بۇ يىل گۇاڭجۇدا ئېچىلىدى-
غان سودا يەرمەنكىسىگە قاتنىشىش ئىلتىماسىنى تەستىقلىغان
ئىدى . بۇ پۇرسەت ئۇنىڭغا ئاسان كەلمىدى ، ئەگەر هارىس ئۇنى
ئاشۇنداق يېقى ئۇچۇر بىلەن تەمىنلىمىگەن بولسا ، ۋەتەن تۇپرى-
قىنى تاۋاپ قىلىشتەك بۇنداق ئالتۇن پۇرسەت ئۇنىڭغا يەنە نېسىپ
بولمىغان بولاتتى !
هارىس ئۇنىڭغا بىر كۈنى : «سېنىڭ ۋەتىنىڭنىڭ جەنۇبىدى-
كى كانتۇن دېگەن شەهەردە سودا يەرمەنكىسى ئۆتكۈزۈلىدىكەن ،
شۇنىڭغا قاتنىششقا ئۇرۇنۇپ باقمامسەن ، يەرمەنكىدىن كېيىن
يۇرتۇڭغا بېرىش ئىمكانىيىتى تۇغۇلۇپ قالسا ئەجەب
ئەمەس !...» دېگەن يېقى خەۋەرنى يەتكۈزدى .
ئەكبەر بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپلا ، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن مۇشۇ
ئىشقا چاپتى ، مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلار بىلەن سۆزلەشتى ، هۆكۈ-
مەتكە ئىلتىماس سۇندى . ئۇزاق ئۆتمەي ، سەئۇدى هۆكۈمىتى
ئۇنىڭ ئىلتىماسىنىڭ تەستىقلانغانلىقىنى ئۇقتۇردى . شۇ كۈنى
خۇشاللىق ۋە هاياجاندىن ئەكبەرنىڭ يۈرىكى يېرىلىپ كەتكىلى
تاس قالدى ، بالا - چاقا ، ئۇرۇق - تۇغقان ۋە يۇرتداشلار ئۇنىڭ

ئۆيگە جەم بولۇپ ، بۇ ، ئالەمچە خۇشاللىقنى تەنتەنە قىلىشتى ، ئەكبەر بۇ خۇشاللىقنى شۇ مىنۇتتا ئامېرىكىنىڭ «خارۋات» ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇۋاتقان ئوغلى ئارمانغا تېلېفون ئارقىلىق يەتكۈزۈپ ، ئۇنىڭمۇ كۆڭلىنى شادلىققا چۆمدۈردى...

— ئوغلۇم ئەكبەر ، سەن ئۇچۇن پەخىرلىنىمىز ! — دېدى چاچ ـ ساقاللىرى ئاقىرىپ قېرىپ قالغان مۇسا داڭقان ئۇنىڭ قولىنى مەھكەم تۇتۇپ ، — سەن يۇرتقا بارغاندا ، ئىككى كۆز بىلەن ئەمەس ، بىزنىڭ كۆزلىرىمىزنىمۇ قوشۇپ مىڭ كۆز بىلەن يۇرتقا قارىغىن ، ئىككى دۇنيالىق سالىمىمىزنى يەتكۈزگىن ! مەن قېرىپ قالدىم ، بالام ! ئەگەر مالال كۆرمىسەڭ ، قايتىشىڭدا يۇرتنىڭ تۇپرىقىدىن بىر ئوچۇم ئالغاچ كەلگىن ، مەن ئۇنى ياستۇقۇمنىڭ ئاستىغا قويۇپ ياتاي ، ئۇ مېنىڭ يەرلىكىم بولۇپ قالسۇن !...

شۇ گەپلەرنى قىلىپ مۇسا داڭقاننىڭ كۆڭلى يېرىم بولدى ، ئۆزىنى تۇتالماي ئېسەدەپ ، بوزلاپ ، خېلى ئۇزاققىچە ئېزىلىپ يىغلاپ كەتتى !...

هازىر ئەكبەر بىلەن مۇسا داڭقان قۇدا ـ باجا ئىدى . مۇسا داڭقاننىڭ مەككىدە تۇغۇلغان ئوغلى ئابدۇللا ئۆتكەن يىلى ئەنگلىيىدىكى «ئاۋئاتسىيە مېخانىزمى» كەسپىنى پۈتتۈرۈپ كەلگەندىن كېيىن ، جىددىدىكى خەلقئارا ئايرودرومغا ئايروپىلان تېخنىكى بولۇپ ئورۇنلاشقانىدى . ئىككى ئائىلىنىڭ كېلىشىشى بىلەن ئەكبەر چوڭ قىزى ئانارگۇلنى بۇ يىل 2 ـ ئايدا ئابدۇللاغا ياتلىق قىلىپ بەرگەنىدى !...

خۇشاللىق ئاخىر بېرىپ يىغا ـ زارغا ئايلىنىپ كەتتى . مۇسا داڭقاننىڭ گېپى ھەممەيلەننىڭ يۈرەك باغرىنى ئېزىپ ، ئۇلارنى ھەممە ئادەمنىڭ بېشىغا كېلىدىغان ئۆلۈم توغرىسىدىكى مەشئۇم خىياللارغا ۋە يۇرت ، ۋەتەن ، ئانا تۇپراق توغرىسىدىكى يېقىملىق تۇيغۇلار ئالەمىگە ئېلىپ كەتكەنىدى !...

مېھمانلار بىردەم يىغلاپ، بىردەم كۈلۈپ، ئاخىر نۇرغۇن ياخشى ئارزۇ ـ ئىستەكلەر بىلەن ئەكبەرنىڭ بۇ قېتىمقى قۇتلۇق سەپىرىگە ئاقىيول تىلىدى.

شۇ ئىشتىن ئۈچ كۈن كېيىن، ئەكبەر خەلقئارا ئايروپىلاندىغا ئولتۇرۇپ، جىددىدىن شياڭگاڭغا قاراپ يۇرۇپ كەتتى!...

سۈرەتنى رەڭلەر، بىنانى نەقىشلەر بېزىگەندەك، گۇاڭجۇ سودا يەرمەنكىسىنى جاپاكەش جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ ئىشچان قوللىرى شۇنداق كۆركەم ۋە گۈزەل قىلىپ بېزىۋەتكەنىدى!

ئەكبەر ئۇزاق يىللاردىن بېرى، يۈرىكىدە ساقلاپ، سۆيۈپ ئەتىۋارلاپ كەلگەن ۋەتەن تۇپرىقىغا قەدەم قويغان ئاشۇ كۈنى ئۆزىنى دۇنيادىكى ئەڭ بەختلىك كىشى دەپ ھېس قىلدى. ۋەتەن ئۇنى ئىللىق قۇچىقىغا ئالدى، جەنۇبىي دىيارنىڭ نەمخۇش ھاۋاسى ئەكبەرنىڭ قەلبىدىكى تەشنالىقىنى قاندۇردى، رەڭگارەڭ گۈل ـ گىياھلارغا تولغان گۈزەل، مۇنبەت تۇپراق ئۇنىڭ كۆزلىرىگە نۇر، كۆڭلىگە شادلىق بەخش ئەتتى!...

ئەكبەر سودا يەرمەنكىسىنىڭ «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايون» دېگەن ۋىتىرىنكىسى بار بۆلۈمىگە كىرگەندە، ھاياجاندىن تېخىمۇ مەستخۇش ھالەتكە كېلىپ قالدى. بۇ يەر خۇددى قاشتېشى ئوردىسىدەك، نۇر ۋە ھارارەتكە تولغانىدى. لېكىن، ئەكبەرنى مەستخۇش قىلغىنى بۇ يەردىكى گۈزەللىك ۋە كۆركەملىك ئەمەس، بەلكى ئانا سۇتىدەك پاكلىق ۋە ئانا ھىدىدەك خۇشبۇيلۇق پۇراپ تۇرغان پەيزاۋاتنىڭ قوغۇنى بىلەن ئانا دىيارنىڭ رەڭگارەڭ مەنزىرىسىدەك جۇلالىنىپ تۇرىدىغان يەكەننىڭ شايى ـ ئەتلىسى ئىدى. ئۇ، قوغۇندىن تويغۇچە يېدى، ئەتلىرى يايراپ، يۈرىكى ئويناپ كەتتى. ئوتتۇز ئىككى يىلدىن بېرى ئەكبەر يەپ كۆرگەن نۇرغۇن مېۋىلەر ئۇنىڭغا مۇنچىلىك ھوزۇر بېغىشلىمىغانىدى. ئانا تۇپراق باغرىغا قانغان، يۇرتنىڭ ئەركەك سۈيىنى ئىچىپ پىشقان بۇ قوغۇنلارنىڭ تەمى، ھىدى ۋە رەڭگى باشقىچە ئىدى.

قوغۇننىڭ شېرىن تەمى ئالدىدا ، ھەسەلمۇ ، ناۋاتمۇ بىر چەتتە قالاتتى ؛ قوغۇندىن ئانا سۈتىنىڭ يېقىملىق ھىدى كېلەتتى ؛ ئۇ- نىڭ تورلاشقان ، قارامتۇل رەڭگى بەئەينى ئۆزىنى ياراتقان جاپا- كەش دېھقانلارنىڭ پۇرۇم - پۇرۇم قورۇق باسقان قوڭۇر رەڭگىگە ئوخشاپ كېتەتتى !...

ئەكبەر بىر نەچچە كۈنگىچە ئاش - تاماق ئورنىدا قوغۇن يېدى ، يېگەندىمۇ ، ئۆز ۋاقتىدىكىگە ئوخشاش كاسىلاپ ، قىرىپ ، سۈيىگە نان چىلاپ يېدى .

شايى - ئەتلەستىن بىر نەچچە توپ سېتىۋېلىپ ، ياستۇق ئورنىدا بېشىغا قويۇپ ياتتى . يۇرتداشلىرى بىلەن ئۆز ئانا تىلىدا ئەركىن - ئازادە سۆزلىشىپ نۇرغۇن يېڭىلىقلاردىن خەۋەر تاپ- تى !...

سودا يەرمەنكىسى تۈگەيدىغان كۈنى بىر باشقۇرغۇچى خادىم ئۇنىڭغا :

— ئەپەندىم ، ئەمدى قايتامسىز ياكى جۇڭگونى زىيارەت قىلامسىز ؟— دەپ سورىۋىدى ، ئۇ ئىككىلەنمەي دەرھاللا :

— زىيارەت قىلىمەن ، تېخى بارىدىغان ، تۇرىدىغان نۇرغۇن يەرلىرىم بار !— دېدى .

— ئۇنداق بولسا ، بىز بېيجىڭغا خەۋەر قىلايلى ، — دېدى ھېلىقى خادىم ، — سىزنى مەملىكەتلىك مۇھاجىرلار ئىشخانىسى- دىكىلەر كۈتۈۋېلىپ ، ئورۇنلاشتۇرىدۇ !

— بولىدۇ . رەھمەت سىلەرگە ! — دېدى ئەكبەر ۋە ھېلىقى خادىمغا ئۆزىنىڭ «شىركىتى سالام» نامىدا ياپونىيىدە ئىشلەنگەن نەپىس سائەتتىن بىرنى سوۋغا قىلدى .

ئەكبەر گۇاڭجۇ سودا يەرمەنكىسى ئاخىرلىشىپ ، ئىككىنچى كۈنى ئايروپىلان بىلەن بېيجىڭغا كەلدى . دېگەندەك ، ئايرودرومدا ئۇنى مەملىكەتلىك مۇھاجىرلار ئىشخانىسىدىن چىققان بىر خىز- مەتچى كۈتۈۋالدى .

ئەتىسى ئەكبەر مۇھاجىرلار ئىشخانىسىغا كېلىپ، ئۇيغۇرچە تىل بىلەن ئۆزىنىڭ تەلىپىنى ئېيتتى:

— مەن قەشقەرىيەگە بارىمەن، شۇ يەرگە يولغا سېلىپ قويۇڭلار!

لېكىن، ئۇنىڭ گېپىنى ھېچكىم ئۇقمىدى، ئىشخانىدىكى ئۈچ ئادەم بىر - بىرىگە قاراشقىنىچە ھاڭۋېقىپ ئولتۇراتتى. ئەكبەر ئىككىنچى قېتىم ئەرەبچە سۆزلىدى، يەنە ھېچكىم ئۇقمىدى، بەلكى بۇرۇنقىدىنمۇ بەكرەك ھەيرانلىقتا بىر - بىرىگە قاراپ باشلىرىنى لىڭشىتىپ قويۇشتى. ئەكبەر ئىچ - ئىچىدىن تىت - تىت بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئۆزىنى بېسىۋېلىپ، بۇ قېتىم ئالدىرىماي، دانە - دانە قىلىپ ئىنگلىزچە سۆزلىدى. خۇداغا شۈكرى، ئۇلار ھەر ھالدا گاس ياكى گاچا ئەمەس ئىكەن، ئارىدىن بىرسى ئىنگلىزچە چالا - بۇلا بولسىمۇ:

— ئەپەندىم، سىز خاتالاشتىڭىزمۇ قانداق، بىزدە قەشقەرىيە دېگەن يەر يوق! — دەپ جاۋاب بەردى.

ئەكبەر تەئەججۇپ ئىچىدە تۇرۇپ قالدى، ئۇ ئۆزىنىڭ خاتالاشمىغانلىقىنى بىلەتتى، چۈنكى ئەكبەر ھەج سەپىرىگە مېڭىشتىن بۇرۇن ۋە كېيىن ئۆز يۇرتىنىڭ ئىسمىنى بەزى كىشىلەرنىڭ بولۇپمۇ چەت ئەللىكلەرنىڭ «قەشقەرىيە» دەپ ئاتايدىغانلىقىنى نۇرغۇن قېتىم ئاڭلىغانىدى. ئۇ، ئەمدى ئۆزى چوڭ بولغان يەرنىڭ نەق ئۆزىنى ئېيتىش مەقسىتىدە:

— قەشقەرىيە دېگەن يەر باردۇ؟ — دېدى ھېلىقى ئىنگلىزچە بىلىدىغان خادىمغا قاراپ.

ھېلىقى ئۈچەيلەن ئۇنىڭ ئەلپازىغا قاراپ بىر ئاز جىددىيلەشكەن بولسىمۇ، ئەمما يەنىلا پېتىدىن چۈشمەي، ئۆزئارا بىر نەرسىلەرنى دېيىشىپ، پەرۋاسىز ئولتۇرۇۋەردى. شۇ چاغدا، ئەكبەرنىڭ كۆزى ئۇدۇل تامغا ئېسىلغان جوڭگو خەرىتىسىگە چۈشۈپ قالدى. ئۇ، دەرھال خەرىتىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، قەش-

قەرىنىڭ ئورنى بار يەرنى تاپتى ۋە بىگىز قولى بىلەن ئۇلارغا كۆرسىتىپ تۇرۇپ :

— بۇ يەر قەشقەرىيە بولماي نىمە ! ؟ ياكى بۇ يەر يەرشارىدىن يوقاپ كەتتىمۇ ؟ !— دېدى زەردە بىلەن .

شۇ چاغدا ، ئىشخانىغا خۇددى ئاسماندىن چۈشكەندەك بىر چەت ئەللىك كىرىپ قالدى . ئۇ ، ئىراقلىق ئەخمەت كازىم دېگەن ئادەم بولۇپ ، بېيجىڭدىكى چەت ئەل تىلى ئىنستىتۇتىدا ئەرەب تىلى دەرسى ئۆتەتتى ۋە جۇڭگونىڭ ئەرەب تىلىدا چىقىدىغان بىر ژۇرنىلىدا قوشۇمچە ئىشلەيتتى ، خەنزۇچىنى خېلى راۋان سۆز-لەيتتى . بۈگۈن ئۇ بۇ يەرگە باغدادتا تۇرۇۋاتقان بىر جۇڭگو مۇھاجىرىنىڭ ھاۋالە ئىشى بىلەن كىرگەنىدى .

ئەكبەر بىلەن ئىككىسى قىزغىن كۆرۈشتى ، ئەھۋاللاشتى . ئەخمەت كازىم ئەكبەرنىڭ مۇددىئاسىنى ئۇققاندىن كېيىن :

— ھاجىم ، سىلى ھازىر «قەشقەرىيەگە بارىمەن» دېگەن گەپنى قويۇپ ، ئۈرۈمچىگە بارىمەن دېسىلە ، — دېدى ئۇ سەمىمىي مەسلىھەت بېرىپ ، — ئۇلار ھازىر قەشقەرىيە دېگەن سۆزنى ئىشلەتمەيدۇ ھەم بۇ ئىسمىنىڭ تىلغا ئېلىنمىغىنىغا ئۇزاق بول-دى . قەشقەرمۇ يىپيېڭى شەھەر ، سىرتقا تېخى ئېچىلمىدى . سىلى ئاۋۋال ئۈرۈمچىگە بارسىلىرى ، ئۇ يەردە سىلىگە تونۇش ئادەملەر بار ، دىنلىرى ، مىللەتلىرى ئوخشاش . ئۇلارغا مەقسەتلىرىنى ئېيتسىلىرى ، ئىنشائاللا ، ئۇلار سىلىنى قەشقەرگە يولغا سېلىپ قويۇشى مۇمكىن !

— بولىدۇ ، مەسلىھەتلىرىگە رەھمەت !— دېدى ئەكبەر ئەخ-مەت كازىمغا تەشەككۈر ئېيتىپ ،— ئەمدى سىلى ، بۇلارغا ئەھ-ۋالنى چۈشەندۈرۈپ قويسىلا !

ئەخمەت كازىم تەرجىمانلىق قىلدى ، بايا تىل بىلمەسلىك سەۋەبىدىن بەزى ئۇقۇشماسلىقلارنىڭ بولغانلىقىنى ، ئەكبەرنىڭ ئەسلىي شىنجاڭلىق مۇھاجىر ئىكەنلىكىنى ، بۇ قېتىم ئۈرۈمچىگە

باريدىغانلىقىنى ئۇلارغا چۈشەندۈردى .

— ئۈرۈمچىگە بارسا بولىدۇ ،— دېدى ھېلىقى خادىملار ئەھۋالنى چۈشەنگەندىن كېيىن ،— بىز ئۇ يەردىكى مۇھاجىرلار ئىشخانىسىغا ئۇقتۇرۇپ قويايلى ، ئۇلار بۇ كىشىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالىدۇ !...

3

راست ، ئۇ ، بۇ يەردە نۇرغۇن تونۇش تىل ، تونۇش چىراي ، تونۇش دىندىكىلەر بىلەن ئۇچراشتى !

ئەكبەر بۇرۇن قەشقەرنى يۇرتمۇ ، ۋەتەنمۇ ، دۇنيامۇ شۇ دەپ بىلەتتى ! شۇڭا ، بۇ ئىسىم قەلبىگە مەڭگۈ ئۆچمەس ئابىدە بولۇپ ئورناپ كەتكەنىدى ! بۇ ئىسىمدىن باشقا ئىسىملارنى ئۇ قەلبىگە سىغدۇرالمايتتى ، ۋەتەن دېگەن مۇقەددەس تۇيغۇ بىلەن ھېس قىلمايتتى ! لېكىن ، بۇ قېتىم ئۇ ، گۇاڭجۇ سودا يەرمەنكىسىگە كېلىپ ، ۋەتىنىنىڭ بەكمۇ كەڭ ، بىپايانلىقىنى ؛ ۋەتەنداشلىرى-نىڭ بەكمۇ كۆپ ، ھېسابسىزلىقىنى ؛ ھەممە يەرنىڭ ئوخشاشلا گۈزەل ، ئاۋاتلىقىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆردى ۋە يۈرىكى بىلەن ھېس قىلدى !

بۈگۈن ئەكبەر ئۆز يۇرتى ئاتالغان بۇ قەدىمكى گۈزەل ۋە باي زېمىنىنىڭ مەركىزى بولغان ئۈرۈمچى كوچىلىرىدا يۈرۈپ ، بۇنداق يېقىملىق تەسىراتنى يەنە بىر قېتىم ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈ-زۈۋاتاتتى !...

بوغدىنىڭ ئاپئاق قار ئاستىدا ياتقان ئۇچما چوققىلىرى ، قىزىلتاغنىڭ يۇپقا تۇمان ئىچىدە رەڭلىنىپ تۇرغان ياپيېشىل مەنزىرىسى ، خەلق تىياتىرىنىڭ قۇياش نۇرىدا يالتىراپ تۇرغان ئالتۇن رەڭ قۇببىسى ، شەھەرگە تاغ ھاۋاسى ئەكېلىدىغان ئۈرۈم-چى ئۆستىڭىنىڭ ئويناق ، ئەركە سۈيى... ئەكبەرنىڭ قەلبىدە

يېڭىۋاشتىن يۇرت مۇھەببىتى بىلەن تەبىئەت سۆيگۈسىنى ئويغات-
قان ئىلاھىي ھېس - تۇيغۇلار بولۇپ قالدى !···

ئۈرۈمچىدە ئۇنىڭغا ئاپتونوم رايونلۇق مۇھاجىرلار ئىشخانى-
سىدا ئىشلەيدىغان ھېسامىدىن ئىسىملىك بىر ئادەم ھەمراھ بول-
دى . ئوتتۇرا ياشلىق ، قارىمۇتۇق ، قارا قاش كەلگەن بۇ ئادەم
خۇش پېئىل ، خۇش چىراي بولسىمۇ ، لېكىن ئۆز ئۈستىدىكى
باشلىقنىڭ ئاغزىدىن چىققان ھورنىمۇ زايە قىلمايدىغان ، ئۇلار
نېمە دېسە شۇنىلا شاتۇتىدەك تەكرارلايدىغان ياۋاش ، ئىتائەتچان
ئادەم ئىدى .

ئەكبەر كەلگەن كۈنىنىڭ ئۈچىنچى كۈنى جۈمە بولۇپ قال-
دى . ئۇ ھېسامىدىندىن تىڭ - تىڭلاپ سورىدى :

— بۇ يەردە جۈمە نامىزى ئوقۇغۇدەك چوڭراق ئازنا مەسچىت-
لەر بارمۇ ؟

— بار ، بار··· ، — دېدى ھېسامىدىن ئالدىراپ ، — نەنمىڭ
مەسچىتى ، بەيتۇللا مەسچىتى ،نوغاي مەسچىتى دېگەنلەرنىڭ ھەم-
مىسىدە جۈمە نامىزى ئوقۇيدۇ !

— ئەمىسە ، بەيتۇللا مەسچىتىگە بارايلى ! — دېدى ئەكبەر
بۇ ئىسىم قۇلىقىغا چىرايلىق ئاڭلىنىپ .

— بولىدۇ ، مەن سىلىنى باشلاپ باراي ،— دېدى ھېسامى-
دىن ۋە بىرئاز تۇرۇۋېلىپ جىددىي تەلەپپۇزدا قوشۇپ
قويدى ،— جۈمە نامىزىنى ئوقۇپ بولۇپلا قايتىپ چىقسىلا ، قۇر-
ئان ئوقۇمىسىلا .

ئەكبەر تۇرۇپلا قالدى ، ھېسامىدىننىڭ سۆزلىرى ئۇنىڭغا
غەلىتە تۇيۇلدى ، ئۇ چىرايىنى پۈرۈشتۈرۈپ ، تەئەججۇپلەنگەن
ھالدا مۇنداق دېدى :

— ئەپەندىم ، مەسچىت دېگەن ئاللاغا ئىبادەت قىلىدىغان
يەر ، ئۇ يەردە قۇرئان ئوقۇماي نېمە ئىش قىلىدۇ ؟ !

— ئۇغۇ شۇنداق··· لېكىن··· لېكىنزە··· ، — دېدى ھېسا-

مىدىن ھودۇقۇپ ، دۇدۇقلاپ ، — سىلىنىڭ بۇ يەرگە تۇنجى قېتىم كېلىشلىرى ، سىلىنى ئاسرىمىساق ، سىلىنىڭ ئامانلىقلىرىنى ئويلاشمىساق بولمايدۇ !...

— رەھمەت ! — دېدى ئەكبەر ھېسامىدىنىنىڭ قانداقتۇر تەڭقىسلىق ئىچىدە قالغانلىقىنى سېزىپ ، — ماڭا كۆڭۈل بۆلۈشكەنلىرىگە رەھمەت !

شۇ كۈنى جۇمە نامىزىدىن كېيىن يەنە بىر ئىش يۈز بەردى :

ئەكبەر كېتىۋېتىپ ، يول بويىدا بىر ئادەمنىڭ ئون ياشلىق ئوغلى بىلەن ئۈزۈم سېتىپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆردى . سېۋەتكە لىق قاچىلانغان كەھرىۋادەك سارغىيىپ پىشقان مۇناقى ئۈزۈملەر ئەكبەرنىڭ كۆزىگە ئىسسىق كۆرۈنۈپ ، ئاغزىغا سېرىق سۇ يىغىدى . ئۇ ، باققالنىڭ ئالدىغا كېلىپ ، دەسلەپ مۇلايىم سالاملاشتى ، ئاندىن ئۈزۈمدىن بىر كىلوگرام تارتقۇزۇپ ئەللىك يۈەنلىك تاشقى پېرېۋوت بېلىتىدىن[1] بىرنى بەردى . باققال پۇلنىڭ ئالدى ـ ئارقىغا قاراپ :

— غوجام ، بۇ پۇل بەك چوڭ ئىكەن ، ياندۇرالمايمەن ،— دېدى ئۆزرە ئېيتقاندەك تەلەپپۇزدا .

شۇ چاغدا ، ماش رەڭ فورما كىيىۋالغان بىر بازار باشقۇرغۇچى كېلىپ ، باققالنى قىرقىرىتىپ تۇرۇپ ، ئىككى يۈەن ئەللىك پۇڭ باشقۇرۇش ھەققى ئېلىپ كەتتى .

— ھۇ نائىنساپلار ! — دېدى باققالنىڭ ئوغلى ھېلىقى بازار باشقۇرغۇچىنىڭ ئارقىسىدىن كايىپ ، — تېخى بىر پۇڭلۇق سودا قىلمىساق ، بىر مۇنچە پۇلنى ئېلىپ كېتىۋاتقىنىنى !...

ئەكبەرنىڭ باققال بىلەن ئۇنىڭ كاج تەلەي ئوغلىغا ئىچى ئاغرىدى . ئۇلار ھەر كۈنى مۇشۇنداق بىرەر سېۋەت مېۋە ـ چېۋە سېتىپ ، شۇنىڭدىن قالغان تۆت ـ بەش تەڭگە پۇل بىلەن تىرىك-

---

[1] تاشقى پېرېۋوت بېلىتى — چەت ئەللىكلەر خەلق پۇلى ئورنىدا ئىشلىتىدىغان پۇل . شۇ چاغدا ، بىر يۈەنلىك تاشقى پېرېۋوت بېلىتى بىر يۈەن ئەللىك پۇڭ قىممىتىدە ئاقاتتى .

چىلىك قىلىۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى .

— بولدى ئاكا ، ياندۇرمىسىلا ،— دېدى ئەكبەر مىڭىشقا تەمشىلىپ ، — ھەممىسى سىلىدە قالسۇن !

كۈتۈلمىگەندە ، ھېسامىدىن ئارىغا چۈشتى :

— ياق ھاجىم ، پۇلنى ياندۇرمىسا بولمايدۇ !

— نېمىشقا ؟ — دېدى ئەكبەر ئۇنىڭغا سوئال نەزىرىدە تىكىلىپ ،— ھېسامىدىن ئەپەندىم ، بىز مۇسۇلمانلاردا ئۆشرە ـ زاكات دېگەن بىر نەرسىمۇ بار . بۇ ئاكىمىز بالا ـ چاقىلىق ئىكەن ، بولدى ، قېلىۋەرسۇن !

— ياق ، بولمايدۇ ، ھاجىم ، ئارتۇقىنى ياندۇرسۇن !— دېدى ھېسامىدىن يەنە شۇنداق تەرسالىق بىلەن ،— بۇ خىيانەت بولۇپ قالىدۇ !

ئەكبەرنىڭ «غۇززىدە» ئاچچىقى كەلدى ، چىرايىدىكى بايىقى رايىشلىق ، مېھرىبانلىق ئورنىنى ئەمدى بىر خىل غەزەپ ۋە نەپرەت ئىگىلەپ ئالغانىدى :

— ئەپەندىم ، سىلى ھۆكۈمەت كادىرلىرى مۇسۇلمان تۇرۇپ نېمانداق بىغەرەز بولۇپ كەتتىڭلا !— دېدى ئۇ ھېسامىدىننىڭ ھېسسىز كۆزىگە تىكىلىپ ،— بۇ پۇلنى ئۆز رازىلىقىم بىلەن بېرىۋاتسام ، سىلى نېمانچە قىلىلا ؟ ! بىزدە «قوينۇڭدىن تۆكۈل- سە ، قونچىڭغا» دەيدىغان گەپمۇ بارغۇ ؟ !

ئەكبەر شۇ گەپلەرنى قىلىپ ، رايى قايتقان ھالدا ئۇدۇل يولىغا ماڭدى . بىر چاغدا ھېسامىدىن ئۇنىڭ ئارقىدىن يېتىشىپ كېلىپ ، بىر ياغلىق ئۈزۈم بىلەن بىر سىقىم ئاشقان پۇلنى ئۇنىڭ قولىغا تۇتقۇزدى ۋە بېزەكلىك بىلەن يەنە ئۆزىنىڭ گېپىنى يورغىلاتتى :

— شۇنداق قىلمىساق بولمايدۇ ، ھاجىم ! بۇ قائىدە ـ پرىنـ سىپ ، سىلىنى ئاسرىغانلىق !...

ئەكبەر ئاچچىقىنى ئىچىگە يۇتۇپ ، زوۋان سۈرمىدى .

بىر نەچچە كۈن ئەنە شۇنداق خۇشاللىق بىلەن خاپىلىق گىرەلەشكەن هالدا شەهەر كۆرۈش ، ئۇ يەر - بۇ يەرنى زىيارەت قىلىش بىلەن ئالدىراش ئۆتۈپ كەتتى .

بۈگۈن ئەتىگەن ئەكبەر ئورنىدىن تۇرۇپلا ، ئۆزىنى يوقلاپ كىرگەن هېسامىدىندىن سورىدى :

— سىلەرنىڭ بۇ يەردىكى ئەڭ چوڭ باشلىق كىم ؟

— ۋاڭ ئىنماۋ !— دېدى هېسامىدىن .

— مۇسۇلماندىن كىم ؟— يەنە سورىدى ئەكبەر .

— ئىسمايىل ئەهمەد دېگەن بىر كىشى بار !— دەپ جاۋاب بەردى هېسامىدىن .

— ئۇ كىشىنىڭ گېپى ئۆتەمدۇ ؟

— ئۆتىدۇ .

— ئۇنداق بولسا مېنى شۇلار بىلەن كۆرۈشتۈرسىلە ، هېسامىدىن ئەپەندىم ! — دېدى ئەكبەر ئىلتىجا بىلەن .

— بولىدۇ ، مەن ئۇقۇشاي ! — دېدى هېسامىدىن تومتاق قىلىپ .

بىر كۈن ئەكبەرنىڭ كۈتۈشى ، هېسامىدىننىڭ ئۇقۇشۇشى بىلەن ئۆتۈپ كەتتى .

ئەتىسى ، هېسامىدىن ئەتىگەندىلا ئەكبەردىن بىر نەرسىنىڭ تېگىگە يەتمەكچى بولغاندەك سىرلىق قىلىپ سورىدى :

— سىلى ئۇلار بىلەن كۆرۈشسىلىرى نېمە دەيدىلا ؟

— نېمە دېيىشىمنى ئۆزۈم بىلىمەن ! — دېدى ئەكبەرمۇ سىلىق قىلىپ .

— هېچبولمىغاندا ، دەيدىغان گەپلىرىنىڭ ماۋزۇسىنى دەپ باقسىلا ! — دەپ تۇرۇۋالدى هېسامىدىن گىجىڭلىق بىلەن .

— مېنىڭ گېپىم ئوچۇق ئادەم ، — دېدى ئەكبەر تاقەتسىز - تاق بولغان هالدا ، — دەيدىغان گېپىمنىڭ ماۋزۇسى : يۇرت توغرىسىدا ، خەلقىم توغرىسىدا ، دىنىم توغرىسىدا ۋە ئۇ-

زۇمنىڭ قەشقەرگە بېرىشىم توغرىسىدا... مۇشۇلار توغرىسىدا سۆزلەشسەم بولار ؟

— بولار... ، — دېدى ھېسامىدىن مۇجمەللىك بىلەن ، — مەن يەنە ئۇقۇشاي !

ئەمما ، ئەتىسى ھېسامىدىن بىر پارچە گېزىتنى كۆتۈرۈپ كېلىپ :

— بۇ ئىككى باشلىقنىڭ بىرسى بېيجىڭغا ، بىرسى خوتەنگە كېتىپتۇ ، — دېدى ئۆزرە ئېيتقاندەك تەلەپپۇزدا ، — مانا بۇ ھەقتىكى خەۋەر ھەم سۈرەتلەر !

— بولدى ، ھېسامىدىن ئەپەندى ! بۇ گەپنى قويايلى ، — دېدى ئەكبەر ئۇنىڭ سۆزىنى چورتلا كېسىپ ، — مېنىڭ قەشقەرگە بارىدىغان ئىشىم قانداق بولدى ؟ مېنى قاچان يولغا سېلىشىلا ؟

— يەنە بىر ئاز تەخىر قىلسىلا ، ھاجىم ، — دېدى ھېسامىدىن ئامال بار بۇ گەپتىن ئۆزىنى ئېلىپ قېچىشقا تىرىشىپ ،— ھازىر ھاۋا بۇزۇق ، قەشقەرگە ئايروپىلان قاتنىمايۋاتىدۇ...

بۇ گەپلەر ئۇنىڭ باھانىسى ئىدى ، يۈرىكى تۈيغۇن ئەكبەرمۇ بۇنى ئاللىقاچان سېزىپ بولغانىدى .

— ھېسامىدىن ئەپەندىم ، ئايروپىلان بولمىسا ، ماشىنىدا ماڭسامۇ بولىدۇ ! — دېدى ئەكبەر ۋە نەچچە كۈندىن بېرى قەلبىنى تاشتەك بېسىپ ياتقان دەردلىرىنى ئىختىيارسىز تۆكۈشكە باشلىدى ،— مەن مۇشۇ كۈننىڭ كېلىشىنى ئوتتۇز ئىككى يىلدىن بېرى تەشنالىق بىلەن كۈتۈپ كەلدىم . دادامنىڭ ئۆمرى يېتىشمىدى ، ئۇ ، يۇرتنى كۆرەلمەي ، ئارزۇ - ئۈمىدىنى ماڭا يۈكلەپ ، بۇ ئالەمدىن كۆزى ئوچۇق كەتتى ! ھېسامىدىن ئەپەندى ، سىلى يۇرتتىن ، ئائىلىدىن بىرەر يىل ئايرىلىپ باققانمۇ ؟ ! جۇدالىقنىڭ دەردىنى تارتىپ باققانمۇ ؟ ! لېكىن مەن ، ئىنسان بالىسىنىڭ بېشىغا بىر كۆرگەن جۇدالىق كۈنلەرنىڭ

كېلىشىنى خالىمايمەن ! ئويلاپ باقسىلا ، ئوتتۇز ئىككى يىل ئاز
ۋاقىتمۇ ؟ ! ئون ئالتە ياش ۋاقتىمدا يۇرتۇمدىن ، ئانامدىن ، ئۇ-
رۇق - تۇغقانلىرىمدىن ئايرىلىدىم . شۇنىڭدىن بېرى ، مەن ئۇ-
لارنىڭ بار - يوقلۇقىنى بىلمەيمەن ! لېكىن ، ئۇلارنىڭ چىرايى
بىر كۈنمۇ كۆز ئۆڭۈمدىن نېرى بولغىنى يوق ! مەن تۇغۇلۇپ
ئۆسكەن ئاشۇ مەھەللە ، ئاشۇ كوچا ، ئاشۇ توپىلىق يوللار بىر
كۈنمۇ ئېسىمدىن كۆتۈرۈلگىنى يوق ! توۋا··· مەن بۇلارنى سۆز-
لەپ نېمە قىلاي ، بۇنداق ئازابنى ، بۇنداق كۈلپەتنى ئۆز بېشىدىن
ئۆتكۈزمىگەن ئادەم قانداق چۈشىنىدۇ ! ؟— ئەكبەر بىردىنلا ئاۋا-
زىنى پەسەيتتى ، ئەمدى خۇددى ئۆزى بىلەن ئۆزى سۆزلىشىۋاتقان-
دەك ، زەئىپ ، مىسكىن ئاۋازدا پىچىرلاشقا باشلىدى ،— مەن
شۇنچە كۆپ يۇرتداشلارنىڭ كۆڭلىنى ، كۆزىنى ، يۈرىكىنى ئۆزۈم
بىلەن بىللە ئەكەلگەن تۇرسام ، ئەمدى ئۇلارمۇ يۇرتقا بارالماي
نائۇمىد كېتەرمۇ ؟ ! ئاھ ، خۇدا ، ماڭا رەھىم قىل ! يۇرتۇمنىڭ
تۇپرىقىنى پۇراپ ، كۆزلىرىمگە سۈرتۈشكە نېسىپ قىل ! ئانام-
نىڭ چىرايىنى بىر كۆرسەت ، ئەگەر ئۆلۈپ كەتكەن بولسا ،
تۇپرىقىنى قۇچاقلاشقا نېسىپ قىل !···

ئەكبەرنىڭ كۆزلىرى نەمدەلدى ، ئىچ - ئىچىدىن قاپساپ
چىقىۋاتقان دەرد - ئەلەم ئۇنىڭ نەپىسىنى قىسىپ كېتىۋاتاتتى .
ئۇ ، ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ ، دېرىزە ئالدىغا كەلدى ، يىپەك
پەردىنى قايرىپ ، دېرىزىنىڭ بىر قانىتىنى ئاچتى . غۇررىدە كىر-
گەن سالقىن شامال ئۇنىڭ كۆكسىگە ئۇرۇلۇپ ، دىمىققان ۋۇجۇ-
دىنى سەگىتتى !

شۇ تاپتا ، ئەكبەرگە ئوتتۇز ئىككى يىللىق كۈتۈشتىن كۆ-
رە ، مۇشۇ بىر نەچچە كۈنلۈك كۈتۈش ئېغىرراق تۇيۇلۇۋاتاتتى .
بۈرۈن ئۇ ، ئامالسىز ئىدى ، مۇساپە يىراق ، يول تاقاق ئىدى .
باراي دەپ بارالمايتتى ، كۆرەي دەپ كۆرەلمەيتتى ! لېكىن ئەمدى-
چۇ ؟ تالاي دېڭىز - ئوكيان ، تاغ - داۋانلار ئارقىدا قالدى .

ئەكبەر ۋەتەنىنىڭ جەنۇبىي ئېغىزىدىن كىرىپ، غەربكە كەلدى. ئۇنىڭ دەسسەپ تۇرغىنى ۋەتەن تۇپرىقى، نەپەسلىنىپ تۇرغىنى ۋەتەن هاۋاسى ئىدى! ئەكبەر پەقەت يەنە بىر نەچچە قەدەم ماڭسىلا، كىندىك قېنى تۆكۈلگەن، ئەجدادلار خاكى توزۇپ تۇرغان ئانا يۇرتىغا بارالايتتى! لېكىن ئۇ، هازىر قانتى بوغقۇچلانغان قۇشتەك بولۇپ قالغانىدى. قارىماققا، ئەركىندەك كۆرۈنسىمۇ، لېكىن خالىغان ۋاقىتتا ئۇچۇپ، خالىغان يەرگە بارالـمايتتى. بوغـقۇچلانغان يىپـنىڭ بـىر ئـۇچى هېسامـدىنىنىڭ قولـدا ئىدى!...

ئەكبەرنىڭ بايىقى سۆزى ۋە ئايانچلىق قىياپىتى بۈگۈن هېسامىدىنگە قاتتىق تەسىر قىلدى.

بىر ئادەم هەرقانچە باغرى تاش، ۋىجدانى سۇس بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا يەنىلا مېهىر تۇيغۇسى بىلەن قەهر قۇدرىتى تەڭ مەۋجۇت بولىدۇ. بىر ئىشلاردا مېهىر تۇيغۇسى غالىب كەلسە، يەنە بىر ئىشلاردا قەهر قۇدرىتى غالىب كېلىدۇ!

بۈگۈن هېسامىدىنىنىڭ ۋۇجۇدىدىكى ئۇزاقتىن بېرى بېسىلىپ ياتقان مېهىر تۇيغۇسى ئاستا ـ ئاستا كۆتۈرۈلۈپ، ئۇستۇنلۇكنى ئىگىلىگەنىدى. ئۇنىڭ ئەكبەرگە ئىچى ئاغرىدى، هېسداشلىقى قوزغالدى. دېمىسىمۇ، بىر ئادەمنىڭ ئوتتۇز ئىككى يىلدىن بېرى يۇرتتىن ئايرىلىپ، ئەمدى يۇرتىنىڭ بوسۇغىسىغا كەلگەندە، ئۇ يەرگە بارالماي نائۇمىد قايتىپ كېتىشى ئۆمۈرلۈك ئەلەم قىلىدىغان ئىش ئەمەسمۇ؟! بۇنداق ئەلەمگە يۈرەك قانداق چىدايدۇ؟!...

شۇلارنى ئويلىغان هېسامىدىن ئۆز تەبىئىتىگە ماس كەلمەيدىغان بىر خىل قەتئىيلىك بىلەن مۇنداق دېدى:

— كۆڭۈللىرىنى بۇزمىسىلا ئەكبەر هاجىم! مەن سىلىنى تېز ئارىدا قەشقەرگە يولغا سېلىشنىڭ ئامالىنى قىلىمەن! خۇدا بۇيرۇسا، مۇراد ـ مەقسەتلىرىگە يەتكەيلا!

ئادەم يۈرەكتىكى مېھىر ـ مۇھەببەتنى ئىزھار قىلىپ شۇ-
نىڭغا تۇشلۇق كۆڭۈلدىكىدەك جاۋابقا ئېرىشكەندە ، خۇشال بولىدۇ ، خاتىرجەم بولىدۇ !

ھېسامىددىننىڭ سۆزى تۇنجى قېتىم ئەكبەرنىڭ يۈرىكىگە خۇشاللىق ۋە خاتىرجەملىك بەخش ئەتتى !

دېگەندەك ، ئۈچ كۈندىن كېيىن ھېسامىددىن خۇش خەۋەر ئەكەلدى .

ئەتىسى چۈشتىن كېيىن ئەكبەرنى ئايروپىلان بىلەن قەشقەرگە ئۇزىتىپ قويدى .

ئايروپىلان بۇلۇتلار ئارىسىدىن شۇڭغۇپ ، ئاستا ـ ئاستا پەسلەشكە باشلىدى . بىر قىزنىڭ يېقىملىق ئاۋازى مۇزىكىلار ئارىسىدىن لەرزان لەيلەپ چىقتى :

«ھۆرمەتلىك مېھمانلار ، يەنە بەش مىنۇتتىن كېيىن ، ئاي-روپىلان قەشقەر ئايرودرومىغا قونىدۇ !...»

ئەكبەرنىڭ يۈرىكى ھاياجاندىن قاتتىق سوقۇپ كەتتى !

بۇ يۈرەك بۇرۇن خۇددى داتلىشىپ توختاپ قالغان سائەتكە ئوخشاش ئاۋازسىز ئىدى ! ئەمدىلىكتە بولسا ، يۇرتىنىڭ باھارى ، يۇرتىنىڭ ھاۋاسى ، يۇرتىنىڭ زەۋقى بىلەن ھاياتنىڭ جۇشقۇن ، ياڭراق مۇزىكىسىنى چېلىشقا باشلىغانىدى !...

ئاھ ، تەڭرىم ! غېرىبسىنغان ، ئىنتىزارلىققا تولغان ئاشۇ ئۇزاق ھايات مۇساپىسى نېمىدېگەن كۆلپەتلىك ئىدى ـ ھە ! ؟

ئەكبەر جۇدالىقنىڭ دەردىنى بەكمۇ ئۇزاق ، بەكمۇ كۆپ تارتتى . ئوتتۇز نەچچە يىللىق تەشنالىقتا ئۇنىڭ لەۋلىرى گەزلى-شىپ ، دىلى قاغجىراپ كەتكەنىدى . شۇ تاپتا ئۇلا ئەمەس ، بەلكى تەبىئەتمۇ ، بارلىق جان ـ جانىۋارلارمۇ خۇشال ئىدى . شۇڭا ، ئۇلار پۈتۈن ئىشقى بىلەن گۈزەل بىر كۈينى كۈيلەۋاتاتتى . بۇ كۈيدە تەشنالىقى قانغان يۈرەكنىڭ بەختى ، خۇشاللىقى ۋە ئالەمچە مۇھەببىتى مۇجەسسەملەنگەنىدى !

ئەكبەر ئايروپىلاننىڭ ئىشىكىدىن كەڭ بوشلۇققا بېشىنى چىقىرىپ ، يۇرتىنىڭ ساپ ۋە ئىللىق ھاۋاسىنى سۈمۈرۈپ ئۇزاق نەپەس ئالدى ، ھاياجاندىن ياپراقتەك تىترەپ تۇرغان تېنى راھەتلەندى ، شاد - خۇراملىق بىلەن قايغۇ - ھەسرەت ئارىلىشىپ كەتكەن قوڭۇر رەڭلىك يۈزى ئىسسىق ياش بىلەن نەمدەلدى !...

ئەكبەر ئايروپىلان شوتىسىدىن چۈشتى ، پۇتلىرىنى قاتتىق بېسىپ ، ئۆزىنىڭ سەلتەنەتلىك ماكانىغا قەدەم قويدى !

ئۇنىڭ ۋۇجۇدى ئوتتۇز نەچچە يىلدىن بېرى ھېس قىلىپ باقمىغان ئاجايىپ ئىسسىق ۋە يېقىملىق بىر سېزىمدىن ئېرىپ كېتىدىغاندەك مەستخۇش ھالەتكە كەلگەنىدى . ئەكبەر كېتىۋېتىپ ، پۇت - قولى گويا تۇيۇقسىز مادارىدىن كەتكەندەك لەسسىدە يۈكۈنۈپ ئولتۇردى ، نامازغا سەجدە قىلغاندەك ئىككى قولى بىلەن يەرنى تىرىدى ، ئاندىن ماڭلىيىنى ئانا سۈتىدەك پاك ۋە ھالال تۇپراققا يېقىپ ، ئۇنى قانغۇچە پۇرىدى . بۇ ، ئۇنىڭ ئانا يۇرتقا بولغان سالىمى ، ھۆرمىتى ۋە ئوتلۇق سۆيگۈسى ئىدى . بۇ ، ھېچقانداق سۆيگۈگە ئوخشىمايدىغان ، ھېچقانداق كۈچ يوق قىلىۋېتەلمەيدىغان ، پەقەت يۈرەكلا چۈشىنەلەيدىغان يېگانە ، سىرلىق ۋە مەڭگۈلۈك مۇقەددەسلىككە ئىگە ئىلاھىي سۆيگۈ ئىدى !...

ئەكبەر تۇپراقتىن بېشىنى كۆتۈردى ، شۇ ھامان ئۇنىڭ كۆزىگە يىراقتا ئۆزىگە قاراپ قول پۇلاڭلىتىپ ، تەلمۈرۈپ تۇرغان بىر مۇنچە ئادەملەر كۆرۈندى . ئۇ ، گەرچە ئېنىق پەرق قىلالمىسىمۇ ، لېكىن ئاشۇ ئادەملەرنىڭ ئىچىدە ئانىسى بىلەن ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنىڭ بارلىقىنى باغرى سېزىپ تۇراتتى .

راست ، ئەكبەرنى قارشى ئېلىشقا چىققان ئاشۇ ئادەملەر ئىچىدە ، چېچى كۈمۈشتەك ئاقىرىپ ، بېلى مۈكچەيگەن ، كۆزىنىڭ خۇنى كېتىپ ، شام چىراغدەك پىلدىرلاپ قالغان ئانىسى

خان تىللا ۋە ئۇنى ئىككى تەرىپىدىن يۆلەپ تۇرغان ئاچىسى مەستۇرە بىلەن سىڭلىسى پاتىمە بار ئىدى . ھەممىدىن قىزىقى ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئەكبەر تېخى كۆرۈپ باقمىغان ، ئەمما بۇ يىل ئوتتۇز ياشتىن ھالقىپ ، بېجىرىم يىگىت بولۇپ قالغان ئىنىسى سەپەر ھەممىدىن بەك تېپىچەكلەپ ، بويۇنداپ «ئاكام قانداق ئادەم بولغىيتتى » دېگەن قىزىقىش بىلەن ئۇنى كۆرۈشكە تەقەززا بولۇپ تۇراتتى !

ئوتتۇز نەچچە يىللىق ئېغىر جۇدالىق دەردىدە يۈرەكلىرى لەختە ـ لەختە بولۇپ كەتكەن بۇ قان ـ قېرىنداشلارنى ئايرود-رومدا بۇنداق قىزغىن ۋە تاسادىپىي ئۇچراشتۇرۇش ھېسامىدىن-نىڭ تۆھپىسى ئىدى . ئۇ ، تۈنۈگۈن قەشقەردىكى مۇھاجىرلار ئىشخانىسىغا تېلېفون بېرىپ ، ھەممە ئىشنى كۆڭۈلدىكىدەك ئو-رۇنلاشتۇرۇپ قويغانىدى .

ئەكبەر ئايرودرومنىڭ گۈللۈكىدىن بىر سىقىم تۇپراقنى سىقىملاپ ئورنىدىن تۇردى ۋە ئۆزىنى كۈتۈپ تۇرغان كىشىلەر توپىغا قاراپ ماڭدى !

ئۇ ، شۇ تاپتا پۈتۈن ۋۇجۇدىنى لەرزىگە سالغان ھاياجان بىلەن ماڭاتتى ، خۇشاللىق ۋە ئۈمىدكە تولغان قەدەملەر بىلەن ماڭاتتى ، يۈرەك باغرى ئۆرتەنگەن ھالدا ماڭاتتى ، ۋىسال شادلى-قىدا جان ـ جەھلى بىلەن ماڭاتتى ؛ خۇددى خۇشاللىقتىن ، ھاياجاندىن ئېلىشىپ قالغاندەك ، ئانا قۇچىقىغا ئۆزىنى ئاتماقچى بولغان يېتىم قوزىدەك تەقەززالىق ، قىزغىنلىق بىلەن شاتۇردەك قەدەم تاشلاپ ماڭاتتى !...

ئەكبەرنىڭ قەدەم ئىزىدىن گويا يېقىملىق مۇزىكا ناۋاسى ، شوخ ناخشا ساداسى ياڭرىغاندەك ، ھەممە يەر خۇشالىق تەنتەنىسى-گە چۆمگەنىدى !

يىراق ئاقۋاش تاغلاردىمۇ ، چوڭقۇر جىرادىكى شارقىراق

سۇلاردىمۇ ، كۆپچۈگەن دالىلارنى قاپلاپ ياتقان يېشىل مايسىلار-
دىمۇ ، رەڭگارەڭ ئېچىلغان چۆل گۈللىرىدىمۇ ، سۇلىرى يوللارغا
تېشىپ چىقىۋاتقان ئېرىق - ئۆستەڭلەردىمۇ... مانا شۇ خۇشاللىق
بىلەن ۋىسال جىلۋىسى تەنتەنە قىلاتتى !...

1995 - يىل ، ئاپرېل — 1998 - يىل ، مارت
مەككە — راۋالپىندى
قەشقەر — ئۈرۈمچى
2006 - يىلى ئۈرۈمچىدە قايتا كۆرۈلدى .

Document generated by Anna’s Archive around 2023-2024 as part of the DuXiu collection (https://annas-blog.org/duxiu-exclusive.html).

Images have been losslessly embedded. Information about the original file can be found in PDF attachments. Some stats (more in the PDF attachments):
{
  "filename": "NDAxODc1NjIuemlw",
  "filename_decoded": "40187562.zip",
  "filesize": 26266052,
  "md5": "1d0751367b46bbff7d8db4417797e551",
  "header_md5": "2b8e0a7a29410288bd8e6330721c87fc",
  "sha1": "75dbceb5373a49891adb04f4b21523751b9e1a91",
  "sha256": "d499db1248be354eee0489de45211ee36533476ce75b6761828d603ffd5db024",
  "crc32": 1937779686,
  "zip_password": "",
  "uncompressed_size": 26803996,
  "pdg_dir_name": "\u255e\u00ab\u2561\u2524\u2561\u2500\u2534\u0398\u2557\u03a9
\u256c\u00bc\u256c\u00df\u2562\u221a\u2559\u2229_40187562",
  "pdg_main_pages_found": 480,
  "pdg_main_pages_max": 480,
  "total_pages": 492,
  "total_pixels": 1877943104,
  "pdf_generation_missing_pages": false
}